

ISSN 2224-9516 (друк.)

ISSN 2224-9524 (електрон.)

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 48

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія:

- В. Попик*, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (голова)
Г. Боряк, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
В. Горовий, д-р іст. наук (заст. голови)
Т. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій
Т. Добко, д-р наук із соц. комунікацій
Л. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
Г. Ковальчук, д-р іст. наук
С. Кулешов, д-р іст. наук
К. Лобузін, д-р наук із соц. комунікацій
К. Манолаке, д-р політології (Республіка Молдова)
Р. Мотульський, д-р пед. наук (Республіка Білорусь)
С. Нарбутас, д-р гуманіт. наук (Литовська Республіка)
В. Омельчук, д-р іст. наук
О. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук
Г. Папакін, д-р іст. наук
В. Петров, акад. НАН України, д-р техн. наук
Н. Стрішенець, д-р іст. наук
Ю. Половинчак, канд. іст. наук (відп. секр.)
К. Тахіров, д-р філос. наук (Азербайджанська Республіка)
Н. Шип, д-р іст. наук
В. Широков, акад. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

За загальною редакцією
члена-кореспондента НАН України,
доктора історичних наук, професора В. ПОПИКА

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 48

БІБЛІОТЕЧНІ СТАНДАРТИ
І РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Електронна версія – на <http://www.nbuvip.gov.ua>

Київ 2017

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 13 від 27.12.2017)

Відповідальні редактори
О. Василенко, канд. іст. наук
Н. Іванова, канд. іст. наук

Англійський текст
М. Кушнарьова

УДК 02(477)(06)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
/ редкол.: В. Попик (голова), Г. Боряк, В. Горовий [та ін.] ; відп. ред. О. Василенко,
Н. Іванова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к
України. – Київ, 2017. – Вип. 48: Бібліотечні стандарти і розвиток інформаційної
діяльності. – 856 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких висвітлюються проблеми імплементації міжнародних стандартів до нормативно-правової та науково-методичної бази діяльності вітчизняних бібліотек, зокрема організаційні й термінологічні аспекти.

Окрему увагу приділено актуальним питанням діяльності бібліотек в інформаційному суспільстві; комунікаційним аспектам розвитку бібліотечної діяльності в глобальному інформаційному просторі; особливостям сучасних інформаційних ресурсів та трансформації підходів до їх створення, використання та аналізу.

Авторами розглядаються еволюційні аспекти соціокультурного розвитку та просвітницька діяльність бібліотек з використанням сучасних інформаційних технологій.

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців і практиків у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

ЗМІСТ

Розділ І. РОЗВИТОК СТАНДАРТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ РОБОТИ	11
Василенко О. Імплементация міжнародних стандартів у діяльність бібліотек України: основні напрями та завдання	13
Солоїденко Г. Стандартизація у бібліотечній галузі: підсумки 26-річної діяльності.....	32
Збанацька О. Інформаційний пошук за стандартами інформаційної сфери: термінологічний аспект	45
Дем'янюк Л. Впровадження міжнародного стандарту з бібліотечної статистики: термінологічний аспект.....	64
Безпала Г. Організаційні аспекти впровадження міжнародного бібліотечного стандарту RDA в Німеччині, Австрії та німецькомовній Швейцарії.....	78
Стрішенець Н. Стандартизація в діяльності сучасних бібліотек	92
Венідиктова А. Міжнародні стандарти якості бібліотечно-інформаційного обслуговування.....	100
Посметна О., Ключок Т. Облік бібліотечного фонду в контексті сучасних нормативних документів.....	113
Коваль Т., Туровська Л., Шевченко І. Впровадження міжнародних стандартів статистичного обліку та захисту інформаційної безпеки користувачів наукової бібліотеки (на прикладі БД «Читачі НБУВ»).....	125
Довгань О. Право власності на інформацію та правовий захист баз даних.....	145
Литвинова Л. Особливості використання положень законодавства про авторське право в діяльності бібліотек	156
Іванова М., Іванов Ю. Міжнародно-правові акти у сфері охорони права інтелектуальної власності як частина національного законодавства в діяльності бібліотек	171

Клименко О. Базові засади імплементації міжнародних нормативних документів у діяльність наукових бібліотек України: термінологічний аспект	184
Пестрецова Л., Шульга І. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування документного потоку наукових бібліотек у рамках державних видавничих програм	202
Берегельська А. Проблеми стандартизації електронних інформаційних ресурсів	217
Соколова І. Розвиток системи інформаційних комунікацій через представлення українських репозитаріїв у міжнародних реєстрах	226
Розділ II. БІБЛІОТЕЧНІ СТРАТЕГІЇ В РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СВІТУ	247
Половинчак Ю., Горова С. Бібліотека в інформаційному суспільстві	249
Кулицький С. Теоретико-методичні аспекти соціально-комунікативного дослідження трансформаційної економіки на базі ресурсів наукової бібліотеки	260
Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій	274
Тарасенко Н. Сучасні аспекти управління діяльністю бібліотек у середовищі соціальних мереж: теоретичне осмислення та узагальнення практичного досвіду.....	285
Кириленко С. Перспективи розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» в контексті світової наукометричної практики	302
Перенесієнко І. Особливості інтеграції електронних тематичних ресурсів у сучасний інформаційний простір.....	315
Симоненко Т. Бібліометричні профілі в наукометрії	328
Горова С. Інформаційна еволюція. Бібліотечні установи та особа.....	339
Карашук О. Бібліотечні інформаційно-аналітичні центри в забезпеченні ухвалення управлінських рішень (на прикладі СІАЗ НБУВ)	351

Блажеквич А. Реформування українських бібліотек: урядова стратегія розвитку	362
---	-----

**Розділ III. СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ БІБЛОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....**

371

Гарагуля С. Основні тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів: типологія і принципи організації	373
Медведєва А. Бібліометричні системи як інструмент моніторингу та підтримки досліджень	384
Берегелський А. Конкурсна бібліотечна інфографіка як елемент виставкової діяльності та засіб популяризації іміджу сучасної бібліотеки.....	396
Струнгар В. Представленість і робота бібліотек у вікі-проектах	407
Терещенко І. Виробництво бібліотечно-інформаційних продуктів в умовах глобальних інформаційних впливів	426
Пригорницька О. Фейкова інформація в соціальних медіа: виявлення, оцінка, протидія.....	439
Федорчук А. Моніторинг інформації про Україну в матеріалах закордонних мережевих ресурсів.....	453
Симоненко О. Бібліотечно-інформаційний ресурс як складник системи прийняття управлінських рішень політичними лідерами	465
Аксьонова Н. Дослідження впливу мас-медіа в умовах інформаційної війни	480
Саморукова О. Маніпулятивні технології у висвітленні зарубіжними ЗМІ ситуації в Україні	494
Пальчук В. Сучасні особливості розвитку методів контент-моніторингу і контент-аналізу інформаційних потоків	506
Савицька Л. Моніторинг сторінок головної наукової бібліотеки у мережі Facebook.....	527
Онищенко Н. Питання достовірності новинної інформації в умовах зовнішніх негативних інформаційних впливів	535

Медведєва В. Значення сучасних веб-технологій в обслуговуванні користувачів бібліотечних установ.....	546
Олейніченко Н. Аналіз блогосфери правового спрямування як фактор вивчення суспільної думки про правотворення	561
Спіріна С. Дослідження діяльності регіональних бібліотек у сучасному законодавчому просторі.....	571
Островська О. Ефективність сайтів українських військових бібліотек і інтернет-ресурсів військової тематики.....	583
Розділ IV. ЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ.....	
Лоштин Н. Книги з історії та права Речі Посполитої у бібліотеці єзуїтського колегіуму в Самборі.....	601
Закірова С. Технологічний детермінізм засобів масової комунікації у часі і просторі (за теоретичною концепцією Харольда Інніса).....	615
Закіров М. Міф як засіб інформаційного впливу та інструмент політичної комунікації.....	630
Рудий Г. Газетна періодика УРСР 1950-х років: особливості формування, функціонування, контент	645
Полтавець С. Політика пам'яті як аспект інформаційної безпеки: ефективність вітчизняної нормативної бази та здійснюваних заходів	667
Іванова Н. Проблеми формування ціннісно-правових орієнтацій у сучасних умовах	683
Половинчак Ю. Ігрові технології у світоглядних інтервенціях сучасних комунікацій.....	694
Розділ V. ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН	
Беззуб І. Поширення інформаційно-комунікаційних технологій в освіті протягом життя	707

Миськевич Т. Бібліотеки в системі безперервної освіти: реалізація завдань інформаційної соціалізації через неформальну освіту	727
Полтавець Т. Етнолінгвістичні процеси у вітчизняному інформаційному просторі як фактор суспільної безпеки.....	741
Натаров О. Роль національної бібліотеки у забезпеченні права на інформацію в Україні	756
Пестрецова О. Відображення діяльності бібліотек із правового інформування у сучасному бібліотекознавстві	781
Чернявська Л. Проблема недопущення ксенофобії та дискримінації як складова інформаційної безпеки сучасного інформаційного простору	796
Бондаренко В. Мобільні застосунки як засіб комунікації в суспільстві знань: освітній аспект	809
Селецький А. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського в системі інформаційно-аналітичного забезпечення освітянської галузі.....	829
Кривецький О. Діяльність бібліотек у контексті подолання соціокультурних загроз в освітній та культурній сферах.....	845

Розділ I

**РОЗВИТОК СТАНДАРТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ
СПРАВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
СУЧАСНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ РОБОТИ**

Ольга Василенко,

канд. іст. наук,

директор Інституту бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ЗАВДАННЯ

Розглянуто сучасний досвід і фактори, які впливають на процес імплементації міжнародних стандартів з бібліотечної діяльності в Україні, та розвиток нормативно-методичної бази в контексті наукового, організаційного і методичного забезпечення.

Обґрунтовано пріоритетність розроблення та поширення методичних рекомендацій до національного стандарту «ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика». Підкреслено важливість дотримання усіма бібліотеками норм, закріплених у нових стандартах, що дає однакове розуміння термінів, понять та методик для отримання статистичних даних і визначення показників ефективності роботи бібліотек. Акцентовано увагу на необхідності поглиблення координації роботи органів стандартизації, співпраці бібліотек та бібліотечних асоціацій.

Ключові слова: стандартизація бібліотечної діяльності, нормативно-методична база, стратегія розвитку бібліотечної справи; стандарти ISO.

В умовах формування інформаційного суспільства інтеграція України у світовий інформаційний простір розглядається як визначальний чинник цивілізаційного розвитку країни. Глобальні суспільно-економічні перетворення відбиваються на вітчизняній бібліотечно-інформаційній сфері уточненням пріоритетів, адаптацією до ринкового середовища, прийняттям нової моделі функціонування, засвоєнням нетрадиційних технологій соціальної й економічної взаємодії, посиленням ролі виробника бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Водночас входження інформаційного потенціалу наукових бібліотек у світовий

інформаційний простір вимагає якнайшвидшої адаптації України до світового співтовариства шляхом цілеспрямованої імплементації норм міжнародного права і стандартів до нормативно-правової і науково-методичної бази діяльності вітчизняних бібліотек. Насамперед ідеться про імплементацію міжнародних стандартів, що є поширеною практикою у європейських та інших країнах світу.

Під впливом трансформації діяльність наукових бібліотек, які забезпечують повний технологічний цикл систематизації й цільового поширення якісних бібліотечно-інформаційних послуг, спрямована на консолідацію суспільства; дотримання європейських цінностей, інтеграцію у європейське співтовариство; вільний доступ до інформації, знань і культурного надбання. Чинна нормативно-правова база та система стандартів бібліотечно-інформаційної сфери характеризується фрагментарністю, суперечливістю, неузгодженістю з міжнародними нормативними актами, тому потребує дієвої зміни та доповнень для оптимізації ефективності роботи бібліотек. Процес упровадження міжнародних стандартів зумовлений як підвищенням ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності, так і потребою виходу на якісно новий рівень розвитку стандартизації, спрямованої на вирішення завдань, висунутих у зв'язку зі становленням України як правової держави.

Важливу роль у зазначеному процесі має теоретичне забезпечення, яке завдяки створенню науково обґрунтованих засад сприятиме формуванню надійних умов для цивілізованого входження нашої держави у світове співтовариство та її інтеграції у європейські структури. Останнім часом з різним ступенем повноти проблеми імплементації міжнародних стандартів в окремих галузях соціально-економічної діяльності, її механізму та способів реалізації висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені, однак досліджувані ними питання не розглядалися з позицій бібліотекознавства та бібліотечної справи. Українські вчені в дослідженнях, що стосуються окремих аспектів нормативного і методичного забезпечення, найчастіше зверталися до викладу своїх напрацювань через аналіз нормативних та законодавчих документів, у яких висвітлювали зміст і проблеми окремих положень нормативного документа, акцентували увагу на помилках, пропонували корективи. Аналітичному огляду чинних законодавчих і нормативних документів бібліотечної діяльності України та зарубіжжя присвячено публікації українських авторів

О. Василенко, Т. Вилегжаніної, М. Зніщенка, Г. Солоїденко, А. Соляник, Н. Розколупи, А. Харченко, О. Устіннікової та ін.

У контексті розвитку законодавства інформаційної сфери і бібліотечної справи України загалом деякі питання, пов'язані зі стандартизацією та вдосконаленням законодавчих норм діяльності бібліотек, розглядалися у монографічних і дисертаційних дослідженнях Л. Петрової («Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України в сучасних умовах», 2006), І. Давидової («Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві», 2008), Т. Гранчак («Бібліотека і політична комунікація», 2012), І. Коваленко («Теоретичні проблеми розвитку інформаційного права України», 2012).

В аспекті впровадження та використання міжнародних стандартів розглядалися окремі питання розвитку сучасної термінології української бібліотечно-інформаційної галузі Н. Стрішенець, М. Сташко, Л. Костенком, Л. Філіповою, Т. Ярошенко, Г. Швецовою-Водкою. Ці автори зазначали, що чинні національні стандарти не позбавлені окремих недоліків, зумовлених поспішністю в їх розробці, грішать неточностями щодо науково-теоретичних здобутків сучасного бібліотекознавства та потребують мовної експертизи, хоча значення їх у формуванні української бібліотечної термінології досить вагоме.

Необхідність дієвої зміни та доповнень у галузі законодавчого й нормативного забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності, шляхи вирішення проблем неодноразово актуалізовані у публікаціях на сторінках фахових періодичних і продовжуваних видань («Бібліотечний вісник», «Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського», «Бібліотечна планета», «Вісник Книжкової палати», «Вісник Харківської державної академії культури» тощо).

Однак слід зазначити, що на сьогодні відсутні наукові публікації, в яких комплексно висвітлюється механізм імплементатії міжнародних стандартів у практику вітчизняних бібліотек. Мета статті – розглянути основні аспекти імплементатії міжнародних стандартів з бібліотечної діяльності, визначити пріоритетні завдання сучасного періоду в контексті впровадження нових національних стандартів.

У сфері міжнародної стандартизації часто застосовується термін *імплементация* (від англ. *implement*), який означає «здійснення, забезпечення виконання», та буквально, як наголошують українські мовознавці

(forum.slovnuk.ua/lofiversion/index.php?t23.html), – «забезпечення практичного результату й фактичного виконання конкретними засобами». У контексті стандартизації бібліотечної справи ми розглядаємо імплементацію як діяльність, яка здійснюється міжнародними і державними органами, провідними бібліотечно-інформаційними установами та асоціаціями з метою втілення норм міжнародних стандартів у національну практику.

Відповідно до чинного Закону України «Про стандартизацію» міжнародний стандарт визначається як «стандарт, прийнятий міжнародною організацією із стандартизації і доступний для широкого кола користувачів». На основі міжнародних стандартів та наукових досягнень, знань і практики розробляються національні стандарти. Прийняття міжнародних, регіональних стандартів, кодексів усталеної практики, інших документів, прирівняних до них, а також внесення змін до цих документів регламентується ДСТУ 1.7:2015 «Національна стандартизація. Правила та методи прийняття міжнародних і регіональних нормативних документів (ISO/IEC Guide 21–1:2005, NEQ; ISO/IEC Guide 21–2:2005, NEQ)» [1].

Для бібліотечної справи України впровадження міжнародних стандартів як національних і нормативних документів по суті прямої дії є новим досвідом, як, власне, і імплементація міжнародних стандартів (далі – ІМС). Аналіз процесів і подій, пов'язаних зі стандартизацією, які відбулися останнім часом у бібліотечній справі України, засвідчив, що ІМС забезпечується на рівні трьох напрямів діяльності: науковому, організаційному, методичному.

Хоча питання впровадження міжнародних стандартів у різних аспектах упродовж останнього десятиріччя неодноразово порушувалися на сторінках фахових видань та бібліотечних форумах, прискорення цей процес набув зі схваленням Кабінетом Міністрів України у березні 2016 р. Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України». У документі серед основних стратегічно важливих завдань наголошено на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек, врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних стандартів, упровадження національних стандартів України з бібліотечної статистики, каталогі-

зації, бібліотечного обслуговування, бібліотечних приміщень тощо [7]. Враховуючи актуальність завдань, зумовлених комплексом факторів, пов'язаних із трансформаційними процесами бібліотечної діяльності в умовах розвитку інформаційного суспільства та визначеними на державному рівні пріоритетності прийняття в Україні міжнародних стандартів та кодексів усталеної практики як національних [5, ст. 4], Інститут бібліотекознавства (ІБ) НБУВ означені проблеми розробляє у рамках відомчої науково-дослідної роботи (далі – НДР) «Розвиток нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів» (2017–2019 рр.), затвердженої 30.06.2016 р. Постановою Бюро відділення історії, філософії і права Національної академії наук України. Головна мета дослідження полягає у розробленні теоретико-методологічних засад та методичного інструментарію для імплементції міжнародних нормативних документів у діяльність наукових бібліотек; вироблення рекомендацій щодо оптимізації нормативно-правової бази з охорони інтелектуальної власності для наукових бібліотек відповідно до європейських та міжнародних стандартів.

Програмою дослідження передбачено виконання комплексу взаємопов'язаних завдань за такими напрямками: концептуальні засади розвитку нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності наукових бібліотек; науково-методичне забезпечення впровадження міжнародних стандартів у діяльність наукових бібліотек; оптимізація нормативно-правової бази діяльності наукової бібліотеки відповідно до європейських та міжнародних стандартів з проблем інтелектуальної власності.

Досягнення поставленої мети пов'язане з вирішенням низки актуальних для наукових бібліотек України завдань, зокрема: дослідження наукових підходів та практики імплементції міжнародних нормативних документів у сфері бібліотечно-інформаційної діяльності; визначення теоретико-методологічних засад імплементції міжнародних нормативних і методичних документів у діяльність наукових бібліотек; компаративний аналіз чинних національних та міжнародних нормативних документів, що використовуються в бібліотечно-інформаційній діяльності та охороні об'єктів інтелектуальної власності науковими бібліотеками; вивчення європейських та міжнародних стандартів з авторського права, визначення особливостей нормативно-правового забезпечення охорони об'єктів інтелектуальної

власності в бібліотеках іноземних держав; дослідження науково-методичних підходів і гармонійне використання термінології з інтелектуальної власності, авторського права, бібліотечної статистики та каталогізації (RDA) у бібліотечній справі України; розроблення науково-методичної та інформаційної бази з упровадження міжнародних стандартів як національних (з охорони об'єктів інтелектуальної власності, бібліотечної статистики, каталогізації, збереження персональних даних користувачів бібліотеки, підготовки наукових видань) у діяльність наукових бібліотек України; оптимізація нормативного та науково-методичного забезпечення системи обліку бібліотечних фондів наукових бібліотек; кодифікація нормативно-методичної бази діяльності НБУВ у сфері інтелектуальної власності, удосконалення механізму щодо набуття правової охорони об'єктів інтелектуальної власності бібліотеки; вироблення та впровадження пропозицій і рекомендацій (за результатами НДР) для органів державної влади, міністерств і відомств, наукових установ системи НАН України, наукових і публічних бібліотек; організація науково-методичних заходів для бібліотек мережі НАН України та провідних бібліотек України з упровадження міжнародних стандартів.

При визначенні напрямів та завдань дослідження враховано, що діяльність наукової бібліотеки у сфері інтелектуальної власності також зумовлює необхідність зосередження уваги на оптимізації нормативно-правової бази відповідно до європейських та міжнародних стандартів. У зв'язку з цим стандартизація як дієвий інструмент нормативного регулювання сфери бібліотечно-інформаційної діяльності набуває все більшого значення. Водночас із затвердженням теми НДР ІБ НБУВ та початком виконання поставлених завдань відбувається значна організаційна робота з упровадження нових стандартів міжнародної організації зі стандартизації (ISO), прийнятих як національних, формування та створення підкомітету зі стандартизації бібліотечної діяльності.

Національний орган стандартизації Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» наказом № 244 від 22.08.2016 р. методом підтвердження з наданням чинності прийняв національні стандарти України, які регламентують діяльність бібліотечно-інформаційної сфери, гармонізовані з міжнародними та європейськими нормативними документами [6]. З 01.09.2016 р. набрали чинності [2–4] такі стандарти:

- ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика;
- ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек;
- ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек.

Прийняття цих стандартів в Україні для широкого бібліотечного загалу було давно очікуваною подією, оскільки вирішувало комплекс проблем, зумовлених інформатизацією бібліотек та пов'язаних із введенням і визначенням ряду нових термінів і понять у сфері бібліотечної діяльності, обліку бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг тощо. Однак перепорою на шляху оперативного та широкого впровадження цих нормативних документів стали такі чинники, як метод прийняття, відсутність вільного доступу до тексту стандарту, а також необов'язковість застосування національних стандартів у роботі бібліотек.

Прийняття міжнародних нормативних документів як національних може відбуватися методом підтвердження чи методом перевидання. Якщо останній передбачає передрук, переклад і перероблення, то метод підтвердження вважається найпростішим, оскільки не потребує перекладу та передруку тексту міжнародного нормативного документа і застосовується мовою оригіналу [1, с. 5].

Нововведені національні стандарти – англійською мовою, а відсутність професійного, узгодженого з українськими бібліотечними фахівцями перекладу може призвести до різного трактування термінів, методик і унеможливить ефективне використання норм стандартів у роботі, зокрема зведення статистичних даних та визначення показників ефективності та оцінювання роботи бібліотек.

Відповідно до чинного законодавства «національні стандарти та кодекси усталеної практики застосовуються на добровільній основі» [5, ст. 23] (крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами). Тобто формально кожна бібліотека, її керівна структура (відомство), освітня установа та будь-яка інша, дотична до бібліотечної діяльності, організація може вирішувати самостійно:

дотримуватиметься вона будь-якого стандарту чи ні. Відсутність чіткої регламентації та узгодженості щодо застосування національних стандартів у бібліотечній практиці може спричинитися до термінологічного та методичного колапсу, що неприпустимо в умовах інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності як для бібліотечної справи в цілому, так і для організації бібліотечної статистики зокрема. Як засвідчує досвід європейських країн, в яких також дотримуються принципу добровільності щодо застосування національних стандартів, консолідаційною силою в їх упровадженні є бібліотечні асоціації та національні бібліотеки.

За цих обставин також потрібно враховувати, що при впровадженні нових нормативних документів «забороняється повністю чи частково видавати, відтворювати з метою розповсюдження і розповсюджувати як офіційні видання будь-які національні стандарти» [5, ст. 23], тобто кожна установа має офіційно придбати у держави (національного органу стандартизації) примірник стандарту для власного користування.

Таким чином, обов'язковими складовими впровадження нових національних стандартів у діяльність бібліотек країни є, по-перше, методичне забезпечення, розроблене на високому фаховому рівні, по-друге, узгоджена політика бібліотек різних систем і відомств у дотриманні норм, визначених у новоприйнятих стандартах.

З огляду на ситуацію, що створилася, інститут ініціював розроблення методичного забезпечення за основними напрямками бібліотечної діяльності в контексті впровадження вищезазначених національних стандартів на основі взаємодії з іншими бібліотеками. Насамперед вирішено створити робочі групи з аналізу англomовних дефініцій, наведених у стандартах для визначення їх українського аналога. Формування робочих груп, до складу яких увійшли провідні бібліотечні фахівці з різних наукових бібліотек України зі знанням англійської мови і предмета стандартизації, відбувалося упродовж вересня – жовтня 2016 р.

У рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, жовтень 2016 р.), організованої НБУВ, було проведено круглий стіл «Актуальні питання стандартизації бібліотечної справи України», на якому присутні підтримали пропозиції та розпочату роботу

ІБ НБУВ, наголошуючи на актуальності розроблення методичної бази для забезпечення успішного переходу бібліотек України на нові національні стандарти, гармонізовані з міжнародними та європейськими нормативними документами, та необхідності співпраці у цьому напрямі наукових бібліотек різних систем і відомств [12]. Безпосередня робота груп розпочалася після розширеного засідання науково-методичної ради ІБ НБУВ (листопад 2016 р.), на якому визначено склад груп, поточні завдання і терміни їх виконання.

Водночас Національним органом стандартизації «Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості»» (нова назва «Українське агентство стандартизації») було підготовлено внесення змін до структури Технічного комітету 144 «Інформація і документація» та керівного складу. Згідно з наказом № 407 від 06.12.2016 р. було утворено у складі ТК-144 чотири підкомітети зі стандартизації, серед яких ПК-4 «Бібліотечна діяльність» (головою цього підкомітету затверджено О. Василенко).

Пропозиція Українського інституту науково-технічної експертизи і інформації (УкрНТЕІ) (як державної наукової установи, уповноваженої на здійснення функцій секретаріату Технічного комітету із стандартизації ТК-144 «Інформація і документація») щодо створення ПК-4 «Бібліотечна діяльність» на базі НБУВ була обговорена і підтримана представниками провідних бібліотек різних систем і відомств – учасниками вищезазначеного круглого столу міжнародної наукової конференції (2016 р.) [11, с. 33], що й зафіксовано у «Рекомендаціях міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» [12, с. 49].

Визначення НБУВ як методичного центру стандартизації бібліотечної діяльності в Україні базується, насамперед, на вивченні досвіду європейських країн, у яких функції центрів зі стандартизації бібліотечної діяльності покладено на національні бібліотеки. НБУВ упродовж своєї діяльності приділяє увагу питанням стандартизації в бібліотечній справі, проводить значну дослідницьку та експертну роботу в цій сфері [8, 10, 14–16 та ін.].

Також Інститутом бібліотекознавства НБУВ ініційовано проведення низки науково-організаційних заходів, на яких серед інших важливих

проблем, пов'язаних з інноваціями в роботі вітчизняних бібліотек, обговорювалися й питання розвитку стандартизації бібліотечної діяльності на основі гармонізації з міжнародними стандартами ISO. Серед таких, що відбулися останнім часом, результативними для розробки цієї проблеми стали підсумки круглого столу «Нормативне забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності», проведеного у рамках Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (2013 р.).

На цьому заході було обговорено комплекс проблемних питань у сфері стандартизації бібліотечної справи, щодо підвищення якості підготовки нормативних документів і відкритості роботи ТК-144, пов'язаної з розробкою та оприлюдненням перспективних і поточних планів підготовки стандартів, широким обговоренням проєктів нормативних документів спеціалістами бібліотечно-інформаційних установ тощо [9].

ТК-144 запропонував національному органу із стандартизації включити до Програми робіт з національної стандартизації прийняття як національних міжнародних стандартів ISO 2789:2013 «Information and documentation – International library statistics»; ISO 16439:2014 «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries»; ISO 11620:2014 «Information and documentation – Library performance indicators». Це й було зроблено. У 2016 р. названі міжнародні нормативні документи було прийнято методом підтвердження як національні стандарти. Робота підкомітету зі стандартизації ПК-4 «Бібліотечна діяльність» (див. публікацію О. Яковенко) та упровадження нових національних стандартів триває.

Сьогодні першочерговим завданням щодо методичного забезпечення впровадження новоприйнятих стандартів є розроблення нормативних і методичних документів (інструкцій, рекомендацій тощо) до національного стандарту «ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика», проєкти яких мають пройти фахове обговорення. Пріоритетність цього стандарту зумовлена тим, що він, по-перше, є термінологічним та методичним базисом для застосування інших стандартів (ДСТУ ISO 16439:2016 і

ДСТУ ISO 11620:2016), по-друге, дає змогу вже зараз реалізувати на практиці закріплені положеннями статистичний облік інноваційних складових за основними напрямками бібліотечної діяльності. Так, як складові бібліотечного фонду (у примірниках, назвах) визначаються не тільки електронні видання, що мають фізичну основу (оптичний диск), а й мережеві локальні документи, які зберігаються на комп'ютерному устаткуванні бібліотеки, а також мережеві віддалені документи, одержувані бібліотекою від інших інформаційних установ у тимчасове користування через інформаційно-телекомунікаційні мережі за ліцензійним доступом. Відповідно, усі ці електронні документи включаються і до статистичних показників видачі документів (кількість виданих/завантажених електронних документів), а також враховується увесь блок електронних бібліотечно-інформаційних послуг: бібліографічних довідок, консультацій, бібліотечних заходів тощо.

Показник «користувачі бібліотеки» нині розглядається як узагальнюючий і застосовується до усіх фізичних або юридичних осіб, які звертаються за послугами до бібліотечних установ, у т. ч. дистанційно через електронні інформаційні мережі. На сайтах вітчизняних бібліотек практика електронної реєстрації користувачів ще не поширена, утім, бібліотеки мають змогу показати кількість дистанційних користувачів за кодами унікальних ір-адрес.

Таким чином, унормовані в ДСТУ ISO 2789:2016 дефініції, поняття та визначені методики [2] разом із розробленими інструктивно-методичними документами слугуватимуть підґрунтям для розвитку методичної бази з упровадження «ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек» та «ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек» [3, 4]. Водночас перед вітчизняною бібліотечною статистикою як галуззю науково-практичної діяльності постають актуальні завдання, пов'язані з оновленням системи підготовки та наданням статистичної інформації органам бібліотечного управління, а саме:

- формування нових підходів щодо вивчення роботи бібліотек як суб'єктів бібліотечної та інформаційної діяльності;

- перегляд номенклатури показників та уніфікація форм постійного державного статистичного спостереження;
- підготовка методичних документів з організації статистичних досліджень у бібліотеках;
- організація науково-методичних заходів та консультацій для бібліотечних фахівців.

У цілому це дасть змогу сформуванню оновленої системи статистичних показників із бібліотечно-інформаційної діяльності, використовувати комплексний, збалансований та інтегральний підходи у статистичних дослідженнях роботи бібліотек, розробці теоретико-методологічних і практичних засад розвитку бібліотечної статистики.

Доцільно наголосити, що робота з упровадження нових стандартів із бібліотечної діяльності в Україні була б успішнішою за умови вирішення актуальних організаційних та фінансових проблем. Треба констатувати, що роботи із стандартизації в європейських країнах фінансуються як державою, так і бібліотечними асоціаціями. Національні бібліотеки, на які покладено завдання нормативного забезпечення галузі, співпрацюють з іншими провідними бібліотеками країни, національними органами стандартизації та міжнародними організаціями – розробниками стандартів із бібліотечної діяльності (ISO – Міжнародна організація зі стандартизації; ІФЛА – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ), а також безпосередньо беруть участь у розробленні та експертизі міжнародних стандартів із бібліотечної діяльності. Наразі забезпечення цього комплексу робіт в Україні є проблемою, насамперед, через відсутність фінансової та належної кадрової підтримки.

Дослідники О. Давиденко, С. Денисенко, О. Резнік поділяють процес ІМС у галузі міжнародного права та соціальної економіки на п'ять стадій [13]. Погоджуючись у цілому з їхньою думкою, вважаємо за необхідне зробити деякі уточнення. Враховуючи розглянуті у цій публікації особливості ІМС з бібліотечної діяльності в Україні на сучасному етапі (у тому числі і метод прийняття), у цьому процесі пропонуємо виділити такі стадії:

- прийняття міжнародних стандартів (ратифікація, закріплення конкретних положень);
- визначення хронологічних рамок упровадження залежно від наявних можливостей;
- визначення відповідальних органів та посадових осіб, на яких спеці-

ально покладається обов'язок забезпечення впровадження конкретного стандарту;

- інтерпретація положень та розроблення методичних документів;
- експертиза, апробація та поширення методичних розробок (рекомендацій).

Висновки. Необхідно констатувати, що процес імплементации міжнародних стандартів із бібліотечної діяльності в Україні на всіх стадіях його здійснення потребує оптимізації та подальшого розвитку щодо наукового, методичного та організаційного забезпечення. Успішна реалізація завдань розвитку бібліотечної діяльності на основі міжнародних стандартів, оновлення термінології, поступове впровадження новітніх методик із формування інтегрованих інформаційних е-ресурсів та е-сервісів, організації бібліотечної статистики та створення системи охорони об'єктів інтелектуальної власності в бібліотеках напряму пов'язані з консолідацією зусиль і поглибленням співпраці провідних бібліотек України та долученням до цього процесу бібліотечних асоціацій.

Важливою проблемою розвитку стандартизації бібліотечної діяльності, що потребує узгодженого вирішення з керівними державними та відомчими органами, є поліпшення фінансової підтримки цього важливого напряму діяльності, що дасть змогу підвищити оперативність та якість підготовки нормативно-методичних документів, та організація взаємодії на міжнародному рівні.

У цілому вирішення цих проблем та реалізація поставлених завдань із розвитку нормативно-методичної бази бібліотечної діяльності на основі міжнародних стандартів дасть змогу підняти на якісно вищий рівень суспільної значущості роботу вітчизняних бібліотек щодо забезпечення суспільства якісною інформацією, сприятиме активізації участі наукових бібліотек України у міжвідомчих та міжнародних інформаційних проектах, прискоренню їх інтеграції у світове бібліотечно-інформаційне співтовариство.

Література

1. ДСТУ 1.7:2015 (ISO/IEC Guide 21–1:2005, NEQ; ISO/IEC Guide 21–2:2005, NEQ) Національна стандартизація. Правила та методи прийняття міжнародних і регіональних нормативних документів. – Чинний від 2015–12–20. – Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2015. – 30 с.
2. ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика: Information and documentation – International library statistics. – Чинний від 2016–09–01. – Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 71 с.
3. ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек. Інформація та документація: Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Information and documentation. – Чинний від 2016–09–01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 82 с.
4. ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Показники функціонування бібліотек. Інформація та документація: Library performance indicators. Information and documentation. – Чинний від 2016–09–01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 100 с.
5. Про стандартизацію: Закон України від 05 черв. 2014 р. № 2408-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315–18>. – Назва з екрана.
6. Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України : Наказ ДП «УкрНДНЦ» від 22 серп. 2016 р. № 244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-priinjattja-nacionalnih-normativnih-dokumentiv-ukrayini-doc281020.html>. – Назва з екрана.
7. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219–2016-%D1%80>. – Назва з екрана.
8. *Василенко О. М.* Бібліотечна статистика в Україні: досвід і перспективи реформування / О. М. Василенко // Бібл. вісн. – 2005. – № 1. – С. 6–13.
9. *Василенко О. М.* Нормативне забезпечення бібліотечно-інформа-

ційної діяльності / О. М. Василенко, Р. В. Поліщук // Бібл. вісн. – 2013. – № 6. – С. 41–42.

10. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2014. – 362 с.

11. *Клименко О. З.* Наукові бібліотеки: основні напрями інтеграції з закладами освіти, науки та культури / О. З. Клименко, Л. М. Дем'янюк // Бібл. вісн. – 2016. – № 6. – С. 30–33.

12. Рекомендації Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору» // Бібл. вісн. – 2016. – № 6. – С. 47–52.

13. *Резнік О. М.* Імплементация міжнародних стандартів спрощення та гармонізації митних процедур в Україні / О. М. Резнік, С. І. Денисенко // Система забезпечення договірних зобов'язань в праві та законі : матеріали наук.-практ. круглого столу 14 листоп. 2014 р. – Одеса, 2014. – С. 46–48.

14. *Солоіденко Г. І.* Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку : [монографія] / Г. І. Солоіденко. – Київ, 2010. – 204 с.

15. *Стрішенець Н. В.* Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2004. – 329 с.

16. *Стрішенець Н. В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема : бібліотекознавчий аспект : монографія / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 501 с.

References

1. Natsionalna standartyzatsiia. Pravyla ta metody pryiniattia mizhnarodnykh i rehionalnykh normatyvnykh dokumentiv [National standardization. Rules and methods for the adoption of international and regional normative documents]. (2015). (ISO/IEC Guide 21–1:2005, NEQ; ISO/IEC Guide 21–2:2005, NEQ) DSTU 1.7:2015 from 20 th December 2015. Kyiv: DP «UkrNDNTS» [in Ukrainian].
2. Informatsiia ta dokumentatsiia. Mizhnarodna bibliotechna statystyka [Information and documentation – International library statistics]. (2016). (ISO 2789:2013, IDT) DSTU ISO 2789:2016 from 1 st September 2016. Kyiv: DP «UkrNDNTS» [in Ukrainian].
3. Metody ta protsedury otsiniuvannia vplyvu bibliotek. Informatsiia ta dokumentatsiia. [Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Information and documentation]. (2016). (ISO 16439:2014, IDT) DSTU ISO 16439:2016 from 1 st September 2016. Kyiv: DP «UkrNDNTS» [in Ukrainian].
4. Pokaznyky funktsionuvannia bibliotek. Informatsiia ta dokumentatsiia. [Library performance indicators. Information and documentation]. (2016). (ISO 11620:2014, IDT) DSTU ISO 11620:2016 from 1 st September 2016. Kyiv: DP «UkrNDNTS» [in Ukrainian].
5. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy vid 05 chervnia 2014 r. № 2408–III. [On standardization: Law of Ukraine dated June 5, 2014, No. 2408-III] (2014). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315–18> [in Ukrainian].
6. Pro pryiniattia natsionalnykh normatyvnykh dokumentiv Ukrainy, harmonizovanykh z mizhnarodnyimi ta yevropeiskymy normatyvnymi dokumentamy, ta skasuvannia natsionalnykh standartiv Ukrainy: nakatz 22 serp. 2016 roku № 244 [On adoption of national normative documents of Ukraine, harmonized with international and European normative documents, and abolition of national standards of Ukraine: order of the SE «UkrNDNTS» from August 22.2016, № 244]. (n.d.). *document.ua*. Retrieved from <http://document.ua/pro-priinjattja-nacionalnih-normativnih-dokumentiv-ukrayini-doc281020.html> [in Ukrainian].
7. Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy v Ukraini do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek zadlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» [Strategy

of development of library business in Ukraine till 2025 «Qualitative changes of libraries for the sake of sustainable development of Ukraine»] (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

8. Vasylenko, O. M. (2005). Biblioteczna statystyka v Ukraini: dosvid i perspektyvy reformuvannya [Library Statistics in Ukraine: Experience and Perspectives of Reform]. *Bibliotecznyi visnyk – The Library Herald*, no. 1, pp. 6–13 [in Ukrainian].

9. Vasylenko, O. M., & Polishchuk, R. V. (2013) Normatyvne zabezpechennia bibliotечно-informatsiinoi diialnosti [Normative provision of library and information activities]. *Bibliotecznyi visnyk – The Library Herald*, no. 6, pp. 41–42 [in Ukrainian].

10. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2014). Stratehii rozvytku bibliotечно-informatsiinoi sfery Ukrainy: henezys, kontseptsii, modernizatsiia [Strategies for the development of the library and information sphere of Ukraine: genesis, concepts, modernization]. Kyiv: Akadempriodyka, NAN Ukrayiny, Nats. b-ka Ukrayiny im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].

11. Klymenko, O. Z., & Demianiuk L. M. (2016). Naukovi biblioteky: osnovni napriamy intehratsii z zakladamy osvity, nauky ta kultury [Scientific libraries: main directions of integration with educational, scientific and cultural institutions]. *Bibliotecznyi visnyk – The Library Herald*, no. 6, pp. 30–33 [in Ukrainian].

12. Rekomendatsii Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii «Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: formuvannia natsionalnoho informatsiinoho pros-toru» [Recommendations of the International Scientific Conference «Library. Science. Communication: the formation of a national information space»]. (2016). *Bibliotecznyi visnyk – The Library Herald*, no. 6, pp. 47–52 [in Ukrainian].

13. Rieznik, O. M., & Denysenko, S. I. (2014) Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv sproshchennia ta harmonizatsii mytnykh protsedur v Ukraini [Implementation of International Standards for Simplification and Harmonization of Customs Procedures in Ukraine]. *Systema zabezpechennia dohovirnykh zoboviazan v pravi ta zakoni – The System of Providing Contractual Obligations in Law: Proceedings Scientific and Practical round table*. (pp. 46–48). Odesa [in Ukrainian].

14. Soloidenko, H. I. (2010). Ukrainska biblioteczna terminolohiia: stanov-

lennia ta osnovni etapy rozvytku [Ukrainian library terminology: formation and main stages of development]. Kyiv [in Ukrainian].

15. Strishenets, N. V. (2004). Anhlo-ukrainskyi slovnyk-dovidnyk bibliotekno-informatsiinoi terminolohii [English-Ukrainian Glossary of Library and Information Science]. Kyiv [in Ukrainian].

16. Strishenets, N. V. (2011). Suchasna amerykanska bibliotekno-informatsiina terminosystema: bibliotekoznavchyi aspekt [Modern American library and information terminology system: Library Science aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.11.2017.

Olga Vasylenko,

Cand. Sci. (Historical),

Director of Institute,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Implementation of International Standards in Ukrainian Libraries Activity: Main Directions and Tasks

The article considers the contemporary experience and factors influencing the process of implementing international standards into libraries activity in Ukraine and development of normative and methodical frameworks in the context of scientific, organizational and methodical support. Taking into account the peculiarities of implementation and method of adopting new national standards of library activity at the present stage in the process of implementation of international standards, the following stages are emphasized: adoption of international standards (ratification, consolidation of specific provisions); staging (defining the chronological framework of their implementation depending on the possibilities of society and state); determination of responsible authorities and officials, entrusted with responsibility for providing the implementation of a specific standard; interpretation of the provisions and development of methodical documents; examination, approbation and dissemination of methodical recommendations.

The author substantiates priority for the development and dissemination of methodical recommendations on the national standard «DSTU ISO 2789: 2016 (ISO 2789: 2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Information and documentation. International Library Statistics».

The importance for all libraries to be in compliance with norms fixed in the new standards, which gives the same understanding of the terms, concepts and methods for

obtaining statistics and identifying efficiency indicators and evaluating libraries activity is emphasized. Particular attention is paid to the need to deepen coordination of the work of standardization bodies, cooperation between libraries and library associations.

Keywords: standardization of library activity; normative and methodological base; Strategy of library development; ISO standards.

Галина Солоіденко,

канд. іст. наук, провід. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

СТАНДАРТИЗАЦІЯ У БІБЛІОТЕЧНІЙ ГАЛУЗІ: ПІДСУМКИ 26-РІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Подано інформацію про сучасний стан стандартизації у бібліотечній галузі. Основна увага зосереджена на проблемах стандартизації термінології. Йдеться також про досвід роботи зі стандартизації в СРСР, окремих країнах пострадянського простору, зокрема у країнах Балтії. Серед підкомітетів ТК 144 «Інформація та документація» відзначено діяльність підкомітету з архівної справи та організацію роботи зі стандартизації в архівній галузі України. У статті акцентується увага на тому, що гармонізація та впровадження в Україні міжнародних стандартів є актуальним та важливим завданням, необхідною умовою переходу до формування єдиного інформаційного простору.

Ключові слова: національні стандарти, міждержавні стандарти, міжнародні стандарти, бібліотечна стандартизація.

Стандартизація – традиційний та ефективний інструмент організаційно-правового регулювання, який уже понад 70 років використовується в бібліотечній справі. Стандартизація бібліотечно-бібліографічної діяльності відіграє важливу роль в удосконаленні управління, плануванні бібліотечно-інформаційних процесів, уніфікації діяльності, сприяє ефективному обслуговуванню користувачів. Одне з основних завдань стандартизації для бібліотечної галузі полягає передусім у тому, що стандарти започаткували і продовжують роботу з упорядкування терміновживання.

Переваги стандартизації порівняно з іншими формами впорядкування бібліотечної діяльності безперечні і полягають у плановості, системному характері робіт, єдиній методології підготовки, впровадження та перегляду.

Стандартизація бібліотечної діяльності в СРСР розпочалася у 70-х роках ХХ ст. Обов'язки головної організації зі стандартизації

було покладено на Всесоюзний науково-дослідний інститут класифікації і кодування (ВНДІКК) Держстандарту. Унормування та стандартизацію бібліотечно-бібліографічної діяльності здійснювала Всесоюзна книжкова палата за участю найбільших бібліотек. Саме тоді було підготовлено перші термінологічні стандарти (ГОСТ 16447–70 «Издания. Основные виды. Термины и определения») і ГОСТ 16448–70 «Библиография. Термины и определения») та сформовано «Систему стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу» (СИБИД), яка отримала групову позначку 7.

Історія стандартизації бібліотечної термінології в СРСР багата на суперечності та сповнена суб'єктивних рішень. ВНДІКК, який керував розробкою стандартів, вимагав дотримуватися принципу однаковості й наполягав на прийнятті кожного зауваження, викладеного у відгуках. Якщо сторони не могли домовитися між собою, розробники змушені були знімати терміни, які викликали суперечності. Так, наприклад, спочатку проект стандарту ГОСТ 7.26–80 «Библиотечное дело. Основные термины и определения» містив 150 термінів, а в затвердженому стандарті їх залишилося близько 50 [2].

Про масштаби цієї діяльності свідчить і такий факт. Над розробкою першого термінологічного стандарту ГОСТ 7.0–77 «Библиография. Термины и определения» працювало п'ять робочих груп, що об'єднували кваліфікованих фахівців у галузі бібліотечної справи. Проект було надіслано до 170 бібліотек, вишів культури та інших організацій СРСР. Розробники стандарту отримали понад 800 відгуків та пропозицій, які потім уважно аналізувалися і служили базою для підготовки остаточного варіанта [9].

Попри певні проблеми, що супроводжували розроблення та впровадження стандартів, під час термінологічної роботи в рамках «СИБИД» було вирішено низку принципово важливих завдань, зокрема стандартизовано процеси інформаційно-бібліотечної діяльності в цілому, бібліографування, каталогізації, комплектування фонду тощо. Перелік чинних ГОСТів «СИБИД» містив понад 80 стандартів.

Оскільки Україна, перебуваючи у складі Радянського Союзу, керувалася винятково державними стандартами СРСР (російськомовними), то основним завданням вітчизняних бібліотек – методичних центрів у питаннях стандартизації – було забезпечення своєчасного їх впрова-

дження та поширення серед бібліотек¹. Єдиним україномовним стандартом того часу був республіканський стандарт УРСР 1743–76 «Скорочення українських слів і словосполучень в бібліографічному описі», розроблений Книжковою палатою УРСР за участю фахівців Державної бібліотеки УРСР ім. КПРС [6].

З розпадом СРСР постало питання про необхідність розроблення кожною державою своїх власних національних стандартів. У зв'язку з цим 13 березня 1992 р. уповноважені представники країн СНД підписали «Угоду про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації». Було створено Міждержавну раду зі стандартизації, метрології та сертифікації, місцем перебування якої визначено Мінськ. Відзначаючи міжнародний характер стандартизації, уряди держав-учасниць Угоди домовилися визнати чинні державні стандарти як міждержавні і зберегти аббревіатуру ГОСТ за міждержавними стандартами, що вводяться.

Україною було прийнято рішення, що всі міждержавні нормативні документи, затверджені до 1992 р. включно, чинні, крім стандартів, чинність яких скасовано наказами Держспоживстандарту України. Міждержавні нормативні документи, розроблені після 1992 р. державами-учасницями Угоди, за прийняття яких проголосувала Україна, вводилися в дію наказами Держспоживстандарту України. До щомісячного інформаційного покажчика «Стандарти» вміщувався перелік міждержавних стандартів, розроблених державами-учасницями Угоди; вказувалися міждержавні стандарти, які втратили чинність на території країни; інформувалося про затверджені державні стандарти України та зміни й поправки, внесені до державних стандартів України.

Значна частина міждержавних стандартів, прийнятих у 1993–2002 рр., не відповідали законодавству України і не були впроваджені. Державне підприємство УкрНДНЦ регулярно надсилало до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на розгляд проекти міждержавних стандартів «СИБИД» з проханням дати зауваження, пропозиції, а також висновки про доцільність упровадження їх в Україні. За бібліо-графічним покажчиком Державної науково-технічної бібліотеки України

---

¹ В помощь внедрению ГОСТа 7.41–82 «Единицы учета обслуживания читателей и абонентов библиотек и органов НТИ : методическое письмо сост. Г. И. Толочко / УкрНИИНТИ Госплана УССР; ГРНТБ. Киев, 1984. 11 с.

«Стандарти з інформації, бібліотечної і видавничої справи» (Київ, 2017) встановлено, що було прийнято 12 міждержавних стандартів, із них скасовано три.

Практика широкого впровадження міждержавних стандартів у бібліотечній галузі була виправдана через низку об'єктивних і суб'єктивних причин. Зокрема, за роки незалежності у жодній національній бібліотеці України, яких нині налічується дев'ять, не було створено відповідних структур (технічних комітетів чи підкомітетів ²), які б здійснювали розроблення стандартів. У середовищі бібліотечної спільноти була відсутня належна увага до проблем стандартизації галузі. Це питання не розглядалося на міжнародних та всеукраїнських конференціях, семінарах та інших професійних заходах.

Проголошення України суверенною, незалежною, демократичною, правовою державою поставило низку завдань та виявило проблеми, які виникли під час впровадження національних стандартів. Протягом перших десяти років незалежності відбулося реформування державної системи стандартизації. Прийняті закони України «Про стандартизацію» (2001) та «Про підтвердження відповідності» (2001) визначили правові та організаційні засади стандартизації, що у цілому відповідають принципам технічного регулювання, які діють у Європейському Союзі (ЄС).

Поступово і з великими труднощами розпочалася заміна стандартів системи СИБИД національними стандартами. Зокрема, у 1994 р. Інститут прикладної інформатики НАН України за дорученням Держстандарту України підготував ДСТУ 2392–94 «Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення» ³; ДСТУ 2394–94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення» ⁴; ДСТУ 2395–94 «Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальні вимоги»; ДСТУ 2398–94 «Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення» ⁵. Вихід перших національних бібліотечних стандартів засвідчив, що їхні розробники не розуміли, що таке «правильний відповідник»,

² Підкомітет 4 «Бібліотечна справа» організовано у 2016 р. на базі НБУВ.

³ Скасовано з 01.01.2018 р., діє ДСТУ ISO 5127–2007.

⁴ Скасовано з 01.01.2018, діє ДСТУ ISO 5127–2007.

⁵ Скасовано з 01.01.2018 р., діє ДСТУ ISO 5127–2007.

тому у документах з'явилися не стільки еквіваленти, скільки «кальки» (дослівні переклади), а іноді й описові характеристики термінів. Серйозним недоліком була й залишається нині проблема відсутності мовної експертизи національних стандартів. Як зазначив голова Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології № 19 та організаційного комітету VII Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології *Слово-Світ 2002*» Б. Рицар, «сьогодні чимало чинних термінологічних стандартів потребують перегляду, а в кращому разі – доопрацювання. Поспіх у розробленні ДСТУ не поодиноким причиною їх низької якості»⁶.

У 2001 р. Держстандартом України затверджено і введено в дію ДСТУ 3966–2000 «Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять»⁷, де викладено основні вимоги до стандартизування термінів та визначень понять, правила впровадження міжнародних стандартів (словників) в Україні. У ньому, зокрема, декларувалося: «Будь-яке впровадження міжнародного, регіонального чи національного стандарту на терміни та визначення понять інших країн можливе, якщо його перекладено українською мовою»⁸. Проте в новій редакції цього стандарту зазначена вимога була замінена на дотримання вимоги «згармонізувати за можливості термінологічний стандарт зі стандартами на терміни та визначення понять різних рівнів (міжнародних, регіональних і національних стандартів інших країн) тієї самої предметної сфери».

Однією з причин перегляду стандартів є поява нових редакцій міжнародних стандартів, які розробляє Міжнародна організація з питань стандартизації (International Organization for Standardization ISO) – міжнародна міждержавна організація (місце перебування – м. Женева, Швейцарія), яка об'єднує 135 країн (членів і членів-кореспондентів та членів-абонентів). Так, у галузі бібліотечної, видавничої, інформаційної та архівної справи цей процес здійснює ТК ISO/TC 46 «Інформація

---

⁶ Рицар Б. Теоретичні засади термінознавства та лексикографії. *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів : Львівська політехніка, 2002. № 453. С. 9.

⁷ Скасовано з 01.07.2009, діє ДСТУ 3966–2009.

⁸ ДСТУ 3966–2000 Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять.

та документація», який станом на кінець 2016 р. розробив та опублікував приблизно 120 стандартів [1].

Національні стандарти України, завдяки яким упроваджено стандарти Міжнародної організації зі стандартизації ISO, отримали групову позначку ДСТУ ISO. У цій групі було розроблено дев'ять стандартів, скасовано три. Слід зазначити, що з 01.09. 2016 р. введено в дію ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика», ДСТУ ISO 16439:2015 «Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек», ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек» методом підтвердження, який не передбачає перекладу та видання стандартів. Названі стандарти отримали лише підтверджувальні повідомлення в офіційному виданні національного органу стандартизації (Інформаційний покажчик «Стандарти»), все інше, що стосується їх перекладу – завдання фахівців галузі та спеціалістів відповідного технічного комітету й підкомітету 4 «Бібліотечна справа».

Узгодження вітчизняної терміносистеми з міжнародною сьогодні – досить складний процес. Недоліки, допущені при розробленні нормативних документів із бібліотечної, інформаційної та видавничої справи, пояснюються тим, що гармонізація національних стандартів із міжнародними інколи зводиться до їх повного та дослівного перекладу, іноді з грубими помилками. До прикладу, за бібліографічним покажчиком ДНТБ України ТК 144, підготовлено проект міжнародного стандарту з досить дивною назвою: ДСТУ ISO 7154–2010 «Інформація та документація. Принципи комплектування бібліографічної картотеки».

Гармонізований стандарт – це національний стандарт, що відповідає стандарту, розробленому міжнародною, або регіональною організацією зі стандартизації. Гармонізовані (еквівалентні) стандарти можуть містити деякі відмінності: за формою, у пояснювальних примітках, в окремих спеціальних вказівках тощо, – саме тому фахівцями використовуються термін «ідентичні стандарти» (гармонізовані стандарти, повністю ідентичні за змістом і за формою) та «уніфіковані стандарти» (гармонізовані стандарти, що за змістом ідентичні, але відрізняються за формою подання) [4]. Гармонізований національний стандарт має відповідати нормам української мови, враховувати специфіку галузі та зберігати при цьому ідентичність міжнародному стандарту за технічним змістом, або

мати чітко визначені та пояснені національні відмінності. Тому фахівці наголошують, що слід дуже ретельно і зважено підходити до прийняття та впровадження в Україні національних стандартів, гармонізованих із міжнародними.

Зрозуміло, що проблеми із гармонізацією – переважно фінансові. Крім того, заважає рухатися далі елементарна необізнаність фахівців зі світовою практикою стандартизації, їх неготовність до роботи з міжнародними стандартами. Досвід роботи національних бібліотек країн Балтії свідчить про європейський рівень організації стандартизації бібліотечної діяльності. Починаючи з 1993 р., вони пройшли довгий шлях щодо напрацювання національних стандартів, гармонізованих з європейськими. До прикладу, у Литві Технічний комітет LST TK 47 «Бібліотекознавство», який забезпечував розроблення національних стандартів, було створено ще в 1993 р. на базі Національної бібліотеки ім. М. Мажвідаса [3]. А в 2002 р. Технічний комітет «Бібліотекознавство» був затверджений у статусі оглядача всіх чотирьох підкомітетів ТК 46 «Інформація і документація» Міжнародної організації зі стандартизації.

Національна бібліотека Латвії з 2011 р. веде активну роботу з упровадження нового міжнародного стандарту каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» (Resource Description and Access). У 2016 р. на базі Національної бібліотеки Латвії відбувся черговий щорічний семінар Європейської групи RDA, на якому було представлено досвід роботи Латвійської національної бібліотеки з упровадження стандарту каталогізації [7].

Однак розроблення нових стандартів – це лише частина складного, багатогранного процесу, пов'язаного з їх упровадженням. З метою постійного оновлення стандартів, встановлення потреби перегляду їх чи скасування відповідно до правил ISO, чинні стандарти мають розглядатися кожні п'ять років. Водночас досвід діяльності ТК 144 свідчить, що цього правила розробники не дотримуються. Зокрема, ДСТУ 2394–94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення» мав бути скасований та переглянутий ще понад 20 років тому.

Сьогодні поряд із міжнародними, державними та іншими офіційними органами, які розробляють та впроваджують стандарти, дедалі більшу роль у сфері стандартизації починають відігравати громадські комітети,

які об'єднують найкомпетентніших фахівців заінтересованих наукових інститутів, організацій, навчальних та інших закладів. Подібні об'єднання (як в Україні, так і за кордоном) виконують всю підготовчу і фактичну роботу з введення або скасування державних стандартів. Зокрема, при Фундаментальній бібліотеці Інституту наукової інформації суспільних наук «ИНИОН РАН» у лютому 2016 р. створено Експертну раду зі стандартизації для академічних бібліотек та бібліотек ВНЗ. Завданнями Ради є розгляд проектів стандартів, що розробляються, перегляд діючих міждержавних і національних стандартів, участь російських представників у роботі ISO (Міжнародної організації зі стандартизації) в частині бібліотечно-інформаційної діяльності з суспільних наук. До пріоритетних напрямів роботи Ради належать: нормативна підтримка наукового соціально-гуманітарного сегмента електронного документного простору, удосконалення стандартизованої аналітичної і бібліометричної діяльності, подальша уніфікація класифікаційних систем з суспільних і гуманітарних наук.

Як зазначають фахівці, наявні національні стандарти, на жаль, не покривають усі потреби документно-інформаційної сфери життєдіяльності суспільства. Розроблення національних стандартів відбувалося дуже повільно з багатьох причин: по-перше, в Україні ТК 144 «Інформація та документація», відповідальний за інформаційні науки, створено лише 2002 р., по-друге, період розроблення національних стандартів надто розтягнуто в часі (у середньому два – три стандарти на рік). Серед установ, які займаються розробленням профільних для ТК 144 «Інформація та документація» стандартів, слід відзначити діяльність Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД), співробітниками якого розроблено низку національних та галузевих стандартів, за їх поданням впроваджено міждержавні стандарти, зроблено переклад міжнародного стандарту архівного описування та підготовлено серію методичних рекомендацій щодо застосування стандартів. Зокрема, термінологічний стандарт (ДСТУ 2732–94 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення») розроблено двічі – у 1994 та 2004 р.

Державна програма стандартизації на 2006–2010 рр., на жаль, не дала очікуваних результатів у повному обсязі. Залишилась низка проблем, які потребують негайного вирішення [8]. Серед них однією з важливих

залишається проблема обмеженого доступу до чинних національних стандартів. Якщо раніше впровадження стандартів супроводжувалося серйозною організаційною роботою бібліотек, зокрема, національні та державні бібліотеки мали право безкоштовно забезпечувати свої мережі стандартами, повністю чи частково відтворювати, тиражувати і розповсюджувати їх, тексти нових стандартів вміщувалися до збірників організаційно-методичних документів, то нині ця діяльність закріплена за національним органом стандартизації – Українським агентством зі стандартизації.

Бібліотекам, особливо національним, бажано було б поновити практику радянських часів, коли після виходу стандарту готувався ряд документів з його впровадження, зокрема, методичні матеріали, коментарі укладачів, з додатками та конкретними прикладами, альбоми, особливо це стосувалося правил бібліографічного опису різних видів документів, бібліографічних посилань тощо.

Сьогодні облік та інформування про чинні стандарти здійснює ДП «УкрНДНЦ» у щорічному покажчику, який виходить з 1995 р. під назвою «Каталог нормативних документів». За повнотою вміщеної інформації наближається до «Каталогу...» й друкований варіант покажчика «Межгосударственные стандарты» НЦ «Леонорм». Проте, як стверджують фахівці, якщо бібліографічні дані про основні категорії стандартів можна розшукати за допомогою електронних джерел, то тексти змін до стандартів не публікуються в електронному вигляді [5].

Принципово важливим стало й те, що стандарти втратили свій обов'язковий юридичний статус і стали рекомендаційними. Тепер потрібно вести щоденну роз'яснювальну роботу, досягати розуміння доцільності, соціальної користі виконання вимог стандартів. Адже стандарт став нині певною мірою «громадською угодою». Якщо раніше у стандартах «СИБИД» писали «обязателен для применения в научной, учебной, методической литературе», то нині у національних стандартах вказується: «застандартизовані терміни рекомендовано вживати у всіх видах нормативної документації, науково-технічній, довідковій і навчально-методичній літературі, що стосується сфери науково-інформаційної діяльності»⁹.

---

⁹ ДСТУ 5034:2008 Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. С. 1.

У зв'язку з прийняттям нової редакції закону України «Про стандартизацію» (2016 р.) будуть внесені зміни до деяких законодавчих актів, у тому числі й до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Зокрема, пропонується у окремих статтях слово «стандарти» замінити словами «правила, інструкції та положення» або взагалі виключити його з тексту закону. Вважаємо, що такі зміни лише погіршать стан справ, призведуть до термінологічної анархії та плутанини.

Відомо, що основу термінологічних словників становить саме стандартизована термінологія. У країнах, де термінологія не стандартизована, за основу приймаються словники, підготовлені та видані авторитетним органом, наприклад бібліотечною асоціацією чи національною бібліотекою. На жаль, в Україні відсутні термінологічні словники з бібліотечної справи та бібліотекознавства, до цього часу нема й бібліотечної енциклопедії. А проєкт «Української бібліотечної енциклопедії», представлений на порталі Національної бібліотеки імені Ярослава Мудрого, перебуває на стадії формування.

Нині кількість термінологічних інновацій збільшується в геометричній прогресії, тому стандартизована термінологія потребує постійного моніторингу цього процесу. До прикладу, низка країн СНД веде бази даних «Стандарти», електронний ресурс яких систематично поповнюється. У таких базах користувачі можуть знайти не лише тексти стандартів, а й довідкові матеріали різного характеру та призначення. Можливість отримати загальне уявлення про чинну нормативну базу дають також збірники стандартів, підготовлені як окремими бібліотеками, так і провідними фахівцями галузі¹⁰.

Сьогодні бібліотекарям необхідні національні фахові стандарти, які спеціалісти усіх рівнів зможуть активно використовувати у своїй роботі та які створять умови для порозуміння міжнародної спільноти у підходах до розкриття сутності й проблем розвитку бібліотечної галузі. Стандартизація передбачає підвищення наукового рівня майбутніх видань (монографій, наукових праць, підручників, термінологічних словників, довідників та енциклопедій), вона стане важливим підґрунтям щодо встановлення та впровадження єдиних норм, правил, вимог і характеристик до різних

---

¹⁰ Стандарти по библиотечному делу : сб. / сост. Т. В. Захарчук, Л. И. Петрова, Т. А. Завадовская, О. М. Зусьман. Санкт-Петербург : Профессия, 2000. 512 с.

об'єктів бібліотечної справи, забезпечить технічну й інформаційну сумісність, якість продукції і послуг бібліотек.

Література

1. *Артамонова С.* Національні стандарти з архівної та бібліотечної справи як основа уніфікації технологічних процесів у діяльності науково-довідкових бібліотек архівних установ / С. Артамонова, Л. Одинока // Студії з архів. справи та документознавства. – 2009. – Т. 12. – С. 49–57.
2. *Бахтурина Т. А.* Что же произошло с терминологическими стандартами? / Т. А. Бахтурина, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 1997. – № 9. – С. 3–12.
3. *Блюджювене Н.* Стандартизаційна інтеграція в області інформації та документації в Литві / Н. Блюджювене, Л. Буцкене // Библиотеки нац. академий наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку: науч.-практ. і теорет. сб. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, МААН, Совет директорів науч. б-к і інформ. центрів / редкол.: А. С. Онищенко (пред.) і др. – Київ, 2011. – Вып. 9. – С. 187–197.
4. *Калінічева Г. І.* Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні / Г. І. Калінічева, Р. В. Романовський // Архіви України. – 2015. – № 4. – С. 54–73.
5. *Пасічник Л.* Облік стандартів: пошукові можливості друкованих та електронних джерел / Л. Пасічник // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 7. – С. 22–25.
6. *Солоїденко Г. І.* Стандартизація як ефективний засіб упорядкування бібліотечної термінології / Г. І. Солоїденко // Вісн. Книжк. палати. – 2004. – № 2. – С. 30–36.
7. *Стрішенець Н. В.* Щорічний семінар Європейської групи RDA / Н. В. Стрішенець // Бібл. вісн. – № 4. – 2016. – С. 45–52.
8. *Харченко С. В.* Проблемні аспекти функціонування національних стандартів серії «Інформація та документація» / С. В. Харченко, С. В. Литвинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 1. – С. 8–14.
9. *Хренкова А. А.* Стандартизація в області бібліотечного дела

и библиографии. Состояние и перспективы // Сов. библиотековедение. – 1981. – № 2. – С. 74–87.

References

1. Artamonova, S., & Odynoka, L. (2009). Natsionalni standarty z arkhivnoi ta bibliotechnoi spravy yak osnova unifikatsii tekhnolohichnykh protsesiv u diialnosti naukovo-dovidkovykh bibliotek arkhivnykh ustanov [National standards on archival and librarianship as the basis for the unification of technological processes in the activities of scientific and reference libraries of archival institutions]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva – Archival and Documentary Studies*, Vol. 12, pp. 49–57 [in Ukrainian].

2. Bahturina, T. A., & Sukiasian, J. R. (1997). Сhto zhe proizoshlo z terminologicheskimi standartami? [What happened to terminological standards?]. *Nauchnyie i tehnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no. 9, pp. 3–12 [in Russian].

3. Bliudzhiuvene, N., & Buckene, L. (2011). Standartizatsionnaia integratsiia v oblasti informatsii i dokumentatsii v Litve [Standardization integration in the field of information and documentation in Lithuania]. *Biblioteki nats. akademii: nauk: problemy funkcionirovaniia, tendentsii razvitiia – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Tendencies Development*, issue 9, pp. 187–197. Kiev [in Russian].

4. Kalinicheva, H. I., & Romanovskyi, R. V. (2015). Mizhnarodni standarty u sferi arkhivnoi spravy ta keruvannia dokumentatsiinymy protsesamy: problemy harmonizatsii v Ukraini [International Standards in the Field of Archives and Documentation Management: Problems of Harmonization in Ukraine]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, no. 4, pp. 54–73 [in Ukrainian].

5. Pasichnyk, L. (2012). Oblik standartiv: poshukovi mozhlyvosti drukovanykh ta elektronnykh dzherel [Accounting standards: search capabilities of print and electronic sources]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Herald of the Book Chamber*, no. 7, pp. 22–25 [in Ukrainian].

6. Soloidenko, H. I. (2004). Standartyzatsiia yak efektyvnyi zasib uporiadkuvannia bibliotechnoi terminolohii [Standardization as an effective tool for organizing library terminology]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Herald of the Book Chamber*, no. 2, pp. 30–36 [in Ukrainian].

7. Strishenets, N. V. (2016). Shchorichniy seminar Yevropeiskoi hrupy RDA [Annual workshop of the European RDA Group]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4, pp. 45–52 [in Ukrainian].

8. Kharchenko, S. V., & Lytvynska, S. V. (2013). Problemni aspekty funkcionuvannya natsionalnykh standartiv serii «Informatsiia ta dokumentatsiia» [Problematic aspects of functioning of the national standards of the «Information and documentation» series]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, no. 1, pp. 8–14. [in Ukrainian].

9. Hrenkova, A. A. (1981). Standartizatsiia v oblasti bibliotekhnogo dela i bibliografii. Sostoianie i perspektivy [Standardization in the field of librarianship and bibliography. Status and prospects]. *Sovetskoe bibliotekovedenie – Soviet Library Science*, no. 2, pp. 74–87 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Galyna Soloidenko,

Cand. Sci. (Historical), Leading Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Standardization in the Librarianship: the Results of 26 years Activity

The information on the current state of standardization in the librarianship is given. The main attention is focused on the problems of terminology standardization. It is also about the experience of standardization in the USSR and some post-Soviet countries, especially the Baltic states. Among the subcommittees of the Technical Committee 144 «Information and Documentation» the activities of the subcommittee on archives and organization of work on standardization in the Ukrainian archives were covered.

It is noted that in regard to adoption of the new Law of Ukraine «About Standardization» in 2016, some legislative acts will be amended, including the Law of Ukraine «About Libraries and Librarianship». The author believes that such changes will lead to terminological anarchy and confusion.

The article focuses on the fact that the harmonization and implementation of international standards in Ukraine is an urgent and important task, a necessary condition for the transition to the integrated information environment.

Keywords: National standards, international standards, library standardization.

Оксана Збанацька,

канд. іст. наук, доц.,

голов. бібліотекар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого,

докторант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОШУК ЗА СТАНДАРТАМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Виявлено та наведено дефініції різних видів інформаційного пошуку, відображених у термінологічних стандартах системи «Інформація та документація». Здійснено аналіз тлумачень основних з них – інформаційного та документального пошуку, а також інших поширених видів пошуку – бібліографічного, фактографічного та булів. Відзначено негативні тенденції, що мають місце в термінологічних стандартах, та окреслено шляхи їх подолання.

Наголошено на потребі уніфікації професійної термінології, яку пропонується здійснити у три етапи. Перший етап – спільна праця філолога і фахівця в певній галузі знань (архівіста, бібліотекаря) щодо відбору і тлумачення термінів, другий – створення та видання термінологічних довідкових видань, третій – розробка та видання термінологічних стандартів.

Ключові слова: документальний пошук, інформаційний пошук, стандарти, термінологічний аспект.

Стандартизація впроваджується у будь-яку сферу діяльності: управління, машинобудування, сільське господарство, інформатику, техніку, лінгвістику. Вона здійснюється з метою досягнення оптимального впорядкування у певній галузі шляхом встановлення вимог для загального і багаторазового використання, встановлення і застосування «певних стандартів, норм, правил з метою упорядкування діяльності в конкретній галузі» [23, с. 40]. Стандартизацію впроваджено і в бібліотечну справу. Стандартизація в бібліотечній справі – діяльність, що полягає у встановленні та застосуванні єдиних норм, правил, положень і вимог до різних об'єктів бібліотечної справи з метою забезпечення взаємозамінності, технічної та інформаційної сумісності послуг бібліотек, уніфікації термі-

нології, одиниць та форм обліку і звітності, єдиних вимірів ресурсів, продукції і послуг бібліотек, бібліотечного обслуговування [19].

Об'єктом стандартизації може бути предмет, продукція, процес, послуга. Оскільки стандарти, в яких окремо подається термінологія інформаційного пошуку, в Україні відсутні, то в нашому дослідженні ми розглянемо термінологічні стандарти, в яких, серед іншого, у термінологічному апараті подається визначення цього процесу та його видів.

Мета дослідження – виявити і проаналізувати тлумачення різних видів інформаційного пошуку, що відображені в термінологічних стандартах системи «Інформація та документація»¹¹. Для реалізації мети були поставлені такі завдання:

- виявити у чинних стандартах види інформаційного пошуку, навести їхні дефініції;
- проаналізувати тлумачення різних видів інформаційного пошуку.

На проблемних питаннях стандартизації інформаційних наук акцентують увагу Є. Козир, О. Пархоменко, Р. Санченко, А. Шуруба, які на початку ХХІ ст. зазначають, що «в Україні з інформаційних наук, і особливо з документознавства та документування, мало національних стандартів, гармонізованих з міжнародними стандартами, що ускладнює обмін інформацією в міжнародному масштабі» [7, с. 40]. Проблемні аспекти функціонування національних стандартів серії «Інформація та документація» висвітлюють С. Литвинська, С. Харченко [25]. Щодо чинних стандартів станом на 2013 р. дослідниці зауважують: «На жаль, чинні стандарти містять мовні огріхи, недоліки, які призводять до зниження загальної культури видання, ускладнюють сприйняття змісту як стандарту загалом, так і його окремих частин зокрема. Але всього цього можна уникнути, якби розробники... співпрацювали з термінологами, які аналізують, систематизують та класифікують поняття і на підставі цього визначають, наскільки наявні терміни відповідають позначуваним поняттям та іншим вимогам (і мовним, і семіотичним тощо), які має задовольняти кожен термін як член певної терміносистеми» [25, с. 15]. Дослідниця В. Земцева, характеризуючи проблеми і досягнення стандартизації у сфері інформації і документації,

---

¹¹ Очевидно, через специфіку перекладу та неуніфікованість термінології, система стандартів «Інформація та документація» також позначалася як «Інформація і документація», «Інформація й документація»

пропонує «долучитися до роботи зі створення національних стандартів на продукти і процеси у сфері інформаційної і бібліотечної діяльності» зацікавлених фахівців інформаційних і документаційних центрів, бібліотек, видавництв, архівів України [8, с. 13].

М. Гінзбург, А. Ключь, С. Коваленко досліджують запровадження в Україні стандартів на системи керування [4], В. Моргунюк – стандарти з науково-технічної термінології [17].

Проблеми термінології загального характеру розглядають С. Єрмоленко [16], Н. Клименко [12], І. Кочан [14], М. Кочерган [15], бібліотечної – Г. Солоіденко [20], Н. Стрішенець [22], архівної – С. Зозуля [9], документознавчої – М. Комова [13], соціальних комунікацій – В. Льганаєва [21] та ін.

Використання стандартів у різних сферах життєдіяльності суспільства розглядають М. Хойнацький (видавнича справа) [26], В. Ярошук (бібліотечна справа), В. Дніпренко (освітня сфера). Зокрема, В. Ярошук висвітлила вплив галузевих стандартів на трансформацію діяльності бібліотек. Вона зазначила: «Комп'ютеризовані та інтернетизовані бібліотеки створюють електронні ресурси, надають до них доступ, розробляють аудіоподкасти для незрячих, надають віртуальні інформаційні послуги...», а як назвати ці послуги, «існуюча нормативна база відповіді не дає» [27, с. 26]. В. Дніпренко, окреслюючи сферу застосування національних термінологічних стандартів з бібліотечно-інформаційної справи, зауважив: «Терміни, установлені цими стандартами рекомендовано використовувати у викладанні навчальних дисциплін, в усіх видах нормативної документації, довідковій та навчально-методичній літературі та інших текстах, незалежно від носіїв інформації, що належать до сфери бібліотечно-інформаційної діяльності. Національні термінологічні стандарти з бібліотечно-інформаційної сфери призначено застосовувати в роботі навчальних закладів, бібліотек, організацій, установ, підприємств, інформаційних центрів і служб, архівів, технічних комітетів зі стандартизації, міністерств (відомств), які діють в Україні та пов'язані з даною діяльністю» [6, с. 68].

Ідея створення єдиної термінології у сфері інформаційно-документаційних наук з'явилася ще наприкінці 1960-х років. Але, незважаючи на існуючу Систему стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи, реалізовувалась вона слабо. Російська дослідниця Т. Берестова,

здійснивши аналіз термінологічних стандартів (а за їх відсутності – термінологічних словників) книжкової, бібліотечної, архівної, музейної справи, науково-інформаційної і бібліографічної діяльності, які діяли до 1999 р., з'ясувала, що терміносистема кожної з цих сфер розвивалася ізольовано [1, с. 12]. Не було єдиних підходів до створення дефініцій базових понять: визначення галузі, типу (виду) основної установи, основних продуктів діяльності. До стандартів «не увійшли вокабули похідних термінів *інформація, комунікація, документ*, хоча при цьому активно використовувались слова, похідні від них» [1, с. 12]. Це призвело до того, що багато рішень розробників були непослідовними, нелогічними, а ієрархія термінів не розкривала генетичну єдність та функціональні взаємозв'язки інформаційних явищ. Часто термін не проявляв сутність явища, а затушовував, затіняючи його, вступаючи у протиріччя з уже сформованою термінологією у рамках галузевої підсистеми і при зіставленні складу термінів суміжних галузей.

В Україні вирішення питань стандартизації термінології в інформаційній, бібліотечній та архівній справі покладено на Технічний комітет стандартизації ТК 144 «Інформація і документація», який було створено відповідно до наказу Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України) від 10.12.2001 № 608. Виконання функцій секретаріату ТК 144 доручено УкрІНТЕІ.

Метою створення ТК 144 є:

- визначення пріоритетних напрямів розвитку стандартизації в галузі інформаційних наук;
- розроблення, розгляд та погодження національних стандартів, гармонізованих з міжнародними і європейськими, у сфері діяльності ТК 144;
- розроблення національної науково-технічної термінології у сфері інформації, документознавства, бібліотечної та архівної справ.

Наказом Національного органу стандартизації ДП «УкрНДНЦ» від 6 грудня 2016 р. № 407 було внесено зміни до структури ТК 144 і створено підкомітети:

- інформаційна діяльність, обмін інформацією у галузі культурної спадщини, документація та видавнича справа;
- інформаційні технології в створенні та організації документації;

- архівна справа;
- бібліотечна діяльність [5].

Терміни, пов'язані з інформаційним пошуком, було виявлено у чинних національних термінологічних стандартах інформаційної сфери: ДСТУ ISO 5127–2007 «Інформація та документація. Словник термінів» [11], ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» [18], ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» [2].

Зокрема, ДСТУ ISO 5127–2007 «Інформація та документація. Словник термінів» установлює основні терміни та визначення, які використовуються у сфері інформації та документації. Стандарт застосовується під час розроблення прикладних стандартів з інформаційних наук, а також з бібліотечної справи, керування документацією та архівними документами [11].

ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» установлює українські терміни та визначення понять, які використовуються в різних сферах науки і техніки, освіти у процесі збирання, оброблення, пошуку, зберігання та поширення науково-технічної інформації. У стандарті також розглянуто процеси формування інформаційних ресурсів, пошуку інформації та інформаційного обслуговування користувачів, визначено лінгвістичні засоби інформаційного пошуку, комп'ютерні мережеві засоби пошуку та поширення інформації [18].

ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» унормовує українські терміни та визначення понять у сфері бібліотечно-інформаційної діяльності (бібліотека як інформаційна система та бібліотечна мережа, бібліотечні інформаційні ресурси, аналітико-синтетичне опрацювання документів, інформаційні технології в бібліотечній діяльності та інформаційне обслуговування користувачів бібліотеки) [2].

У результаті аналізу термінології зазначених стандартів було виявлено 23 терміни, пов'язані з інформаційним пошуком (див. табл. 1).

Види пошуку, зафіксовані у стандартах

Види пошуку	Стандарти		
	ДСТУ ISO 5127–2007 Інформація та документація. Словник термінів	ДСТУ 5034:2008 Науково-інформаційна діяльність	ДСТУ 7448:2013 Бібліотечно-інформаційна діяльність
Багатоаспектний пошук		+	
Бібліографічний пошук		+	+
Булевий (булів) пошук	+	+	
Варіативний пошук	+		
Вільнотекстовий пошук	+		
Діалоговий (інтерактивний) пошук		+	
Довідковий пошук	+		
Документальний пошук	+	+	+
Інтерактивний пошук	+		

Продовження табл. 1

Інформаційний пошук, пошук інформації	+	+	+
Ймовірний пошук	+		
Координатний пошук		+	
Меню-пошук	+		
Одноаспектний пошук		+	
Пакетний пошук	+		
Повнотекстовий пошук		+	
Пошук (шукання)	+		
Пошук на новизну	+		
Пошук перед замовленням	+		
Пошук природною мовою		+	
Ретроспективний пошук		+	
Тематичний пошук		+	
Фактографічний пошук		+	+

Визначення тільки двох термінів – «документальний пошук» та «інформаційний пошук» зустрічається в усіх трьох стандартах. Їх дефініції наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Дефініції термінів «документальний пошук» та «інформаційний пошук», зафіксовані у стандартах

Види пошуку	Стандарти		
	ДСТУ ISO 5127–2007 Інформація та документація. Словник термінів	ДСТУ 5034:2008 Науково-інформаційна діяльність	ДСТУ 7448:2013 Бібліотечно-інформаційна діяльність
Документальний пошук	Шукання спеціальних документів у машинній пам'яті	Інформаційний пошук, об'єктом якого є інформація, зазначена в документах	Шукання, відбирання та видавання документів, що відповідають інформаційному запиту
Інформаційний пошук, пошук інформації	Пошук певної інформації (<i>знання, що їх передають</i>) чи інформації (<i>повідомлення, яке використовують для подання інформації в процесі комунікації для підвищення рівня знань</i>) у машинній пам'яті	Пошук певної інформації, що відповідає інформаційним запитам користувачів	Шукання, відбирання та надання за певними критеріями інформації, яка відповідає заздалегідь заданим вимогам в інформаційному запиті

У ДСТУ ISO 5127:2007 документальний пошук подається як «шукання спеціальних документів у машинній пам'яті» [11, с. 10],

у ДСТУ 5034:2008 – як «інформаційний пошук, об'єктом якого є інформація, зазначена в документах» [18, с. 4], у ДСТУ 7448:2013 – «шукання, відбирання та видавання документів, що відповідають інформаційному запиту» [2, с. 10]. Спільним у наведених визначеннях є позначення процесу шукання, а от об'єкти пошуку різні – спеціальні документи; інформація, зазначена в документах; документи, що відповідають інформаційному запиту. Тільки в останньому визначенні з'являється інформаційний запит, власне заради якого і здійснюється процес шукання.

Термін «інформаційний пошук» став спонукальним щодо появи інформаційної евристики, оскільки є об'єктом цього наукового напрямку. Цей термін увів у інформатику в 1947 р. американський математик К. Муерс. У інформаційно-документаційній сфері «інформаційний пошук» – це «пошук певної інформації чи інформації у машинній пам'яті» [11, с. 10], у науковій – «пошук певної інформації, що відповідає інформаційним запитам користувача» [18, с. 4], у бібліотечній – це «шукання, відбирання та надання за певними критеріями інформації, яка відповідає заздалегідь заданим вимогам в інформаційному запиту» [2, с. 10].

Згідно з ДСТУ ISO 5127:2007 та ДСТУ 5034:2008, відбувається тільки пошук певної інформації, а в ДСТУ 7448:2013 у визначення додано процеси «відбирання та надання», що підсилює важливість шукання не будь-якої інформації, а саме тієї, яка відповідає запиту користувача.

Позитивною тенденцією є те, що дефініції та семантика термінів з роками поступово досліджуються, перевіряються практикою, уточнюються і корегуються.

У двох стандартах з трьох зустрічаються терміни «бібліографічний пошук», «булевий (булів) пошук» та «фактографічний пошук». Їхні дефініції наведено в табл. 3.

Тлумачення «фактографічного пошуку» у ДСТУ 5034:2008 та ДСТУ 7448:2013 подаються однаково; об'єктом пошуку є фактографічні дані. «Бібліографічний пошук» для науково-інформаційної діяльності визначається знаходженням бібліографічних описів документів. Для бібліотечно-інформаційної діяльності – це «пошук інформації про документ або пошук документів за джерелами інформації», хоча, що може бути «джерелом інформації», в ДСТУ 7448:2013 не зазначається. Також відсутня уніфікація в позначенні «булевий» чи «булів» пошук. Виходить,

що в інформаційно-документаційній сфері здійснюється «булів пошук», а в науково-інформаційній – «булевий пошук».

Таблиця 3

Дефініції термінів «бібліографічний пошук», «булевий (булів) пошук» та «фактографічний пошук», зафіксовані у стандартах

Види пошуку	Стандарти		
	ДСТУ ISO 5127–2007 Інформація та документація. Словник термінів	ДСТУ 5034:2008 Науково-інформаційна Діяльність	ДСТУ 7448:2013 Бібліотечно-інформаційна Діяльність
Бібліографічний пошук		Інформаційний пошук, об'єктом якого є бібліографічні описи документів	Пошук інформації про документ або пошук документів за джерелами інформації
Булевий (булів) пошук	(Булів) Формулювання пошуку за допомогою логічних операцій	(Булевий) Інформаційний пошук, у якому інформаційний запит формулюють за допомогою булевих операторів	
Фактографічний пошук		Інформаційний пошук, об'єктом якого є фактографічні дані	Інформаційний пошук, об'єктом якого є фактографічні дані

У ДСТУ 7448:2013 у примітці до статті про термін «інформаційний пошук» зазначено, що розрізняють документальний пошук, бібліогра-

фічний пошук, пошук інформації у повних текстах документів (повнотекстовий пошук), фактографічний пошук, ретроспективний пошук, координатний пошук, булевий пошук, одноаспектний пошук, багатоаспектний пошук, хоча наведено дефініції тільки документального, бібліографічного та фактографічного пошуку [2, с.10].

Дефініції інших видів пошуку (див. табл.1) подано тільки в одному із зазначених стандартів. Усталеною практикою для формування стандартизованої термінології є використання дефініцій і тлумачень, представлених у довідкових виданнях. Тлумачення терміна «інформаційний пошук» містять довідкові видання інформаційної сфери. У «Тлумачному словнику з основ інформаційної діяльності» («Толковом словаре по основам информационной деятельности») (Київ, 1995) інформаційний пошук визначається як «процес знаходження і вибору (видачі) інформації... з окремого тексту, документа, сукупності документів або взагалі з запам'ятовуючого пристрою будь-якої фізичної природи» [23, с. 16]. Фактично можемо відшукувати інформацію у статті, одностомному, багатотомному виданні або іншому, не друкованому, виданні. В «Українській архівній енциклопедії» (Київ, 2008) інформаційний пошук – це «пошук документів, відомостей про них або фактів, відображених у документах» [24, с. 461], що відповідає документальному, бібліографічному та фактографічному пошуку. У словнику-довіднику «Інтелектуальна власність» (Київ, 2000) зазначено: «відповідно до засобів, що використовуються, розрізняють ручний (у фондах на паперовому носіїві), механізований (із застосуванням перфокарт) та автоматизований (за допомогою ЕОМ) пошук документів або відомостей, що відповідають інформаційному запиту, сформульованому відповідно до інформаційної потреби» [10, с. 124]; а за видами пошуку розрізняють «предметний (тематичний), іменний, нумераційний, пошук за ключовими словами, пошук у повних текстах» [10, с. 125].

Інформаційний пошук також знайшов відображення у сфері соціальних комунікацій. Так, В. Ільганаєва пропонує більш складну дефініцію і характеризує інформаційний пошук як «сукупність дій з відбору (знаходження) інформації за заданими ознаками; сукупність операцій, методів і процедур, результатом виконання яких є відбір даних, що зберігаються на запам'ятовуючому пристрої, за заданою тематикою; один з елементів інформаційного процесу» [21, с. 250].

Як показує практика інформаційної діяльності, всі види пошуку тісно взаємопов'язані між собою. Наприклад, щоб знайти документ, треба знати певну сукупність бібліографічних даних – автора, назву, місце видання, рік тощо. Отже, потрібно спочатку здійснити бібліографічний пошук. І, навпаки, щоб провести фактографічний пошук у будь-якій галузі знань або практики, потрібно спочатку знайти ті документи, в яких можуть бути цікаві для нас факти. Тому спочатку треба провести бібліографічний і документальний пошук.

Пояснюючи сутність інформаційного пошуку, Г. Воробйов зазначав, що з усіх інформаційних процесів пошук – найбільш захоплюючий і підступний процес. Захоплюючий, тому що шукати завжди романтично, навіть коли шукаєш те, що загубив. Підступний – тому що він мстить тим, хто ігнорує науку пошуку [3, с. 163].

Висновки. У результаті проведеного аналізу термінології інформаційного пошуку, зафіксованої у чинних термінологічних стандартах ДСТУ ISO 5127–2007 «Інформація та документація. Словник термінів», ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність. Терміни і визначення понять», ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність», виявлено 23 терміни, що визначають сутність та види інформаційного пошуку. За ознакою повторюваності термінів встановлено, що тільки 2 терміни містяться в усіх трьох стандартах, 3 терміни – у двох стандартах, решта термінів зустрічаються тільки в одному зі стандартів.

За результатами аналізу їхніх дефініцій відзначено такі загальні тенденції: дефініції однакових термінів у різних стандартах різняться одна від одної (наприклад, документальний пошук); для позначення одного поняття використовуються різні терміни (наприклад, булевий (булів) пошук); деякі потрібні терміни взагалі відсутні (наприклад, джерело інформації).

Отже, для взаєморозуміння між усіма суб'єктами інформаційної сфери потрібна інтеграція у термінотворчій діяльності. До стандартів «мають бути включені тільки загальноновизнані терміни і ті, що подолали синонімію» [1, с. 18]. Проблему покликана вирішити уніфікація професійної термінології. Перший її етап – спільна праця філолога і фахівця в певній галузі знань (архівіста, бібліотекаря) щодо відбору і тлумачення термінів, другий – створення та видання термінологічних довідкових видань, третій – розробка та видання термінологічних стандартів.

Література

1. Берестова Т. Ф. Стандартизація професійної термінології суб'єктів інформаційного простору: стан, перспективи розвитку / Т. Ф. Берестова // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 3. – С. 12–18.
2. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013. – [Чинний від 2014.07.01]. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 44 с. – (Національний стандарт України) (Інформація та документація).
3. Воробьев Г. Г. Твоя інформаційна культура / Г. Г. Воробьев. – Москва : Молодая гвардия, 1988. – 303 с.
4. Гінзбург М. Д. Стандарти на системи керування: міжнародний та європейський досвід і його запровадження в Україні / М. Д. Гінзбург, С. Є. Коваленко, А. М. Ключь // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2016. – № 1. – С. 7–16.
5. Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» [Електронний ресурс] / М-во освіти і науки України. – Електрон. дані. – Київ : УкрІНТЕІ. – Режим доступу : http://www.uinpei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=246. Дата звернення: 01.10.2017. – Назва з екрана.
6. Дніпренко В. І. Сфера застосування національних термінологічних стандартів з бібліотечно-інформаційної справи / В. І. Дніпренко // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Все-укр. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 листоп. 2015 р. – Київ, 2015. – С. 66–68.
7. Здобутки і перспективи стандартизації інформаційних наук / Є. А. Козир, О. В. Пархоменко, Р. О. Санченко, А. К. Шуруба // Науково-технічна інформація. – 2003. – № 1. – С. 37–41.
8. Земцева В. М. Проблеми і досягнення стандартизації у сфері інформації і документації / В. М. Земцева // Науково-технічна інформація. – 2015. – № 1. – С. 10–13.
9. Зозуля С. М. Сучасна архівна термінологія в Україні : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02 / Зозуля Світлана Миколаївна ; Держ. архів. служба України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства. – Київ, 2012. – 19 с.
10. Інтелектуальна власність: словник-довідник : у 2 т. / Держ. пат.

відомство України ; за заг. ред. О. Д. Святоцького. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 2 : Промислова власність / [уклад.: Г. П. Добриніна та ін.]. – 2000. – 268 с. : табл.

11. Інформація та документація. Словник термінів : ДСТУ ISO 5127:-2007. – Чинний від 2009–10–01. – Уведено вперше. – Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – 237 с. : дод. – (Національний стандарт України).

12. *Клименко Н. Ф.* Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська, Л. П. Килюк ; [відп. ред. Н. Ф. Клименко] ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Вид. дім Д. Бураго, 2008. – 335 с. : табл.

13. *Комова М. В.* Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості : [монографія] / Марія Комова ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 316 с. : табл.

14. *Кочан І. М.* Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові / І. М. Кочан ; [наук. ред. А. П. Загнітко] ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 518 с. : табл.

15. *Кочерган М. П.* Слово і контекст : (лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів : Вища шк., Вид-во при Львів. ун-ті, 1980. – 184 с.

16. Літературна норма і мовна практика / С. Я. Єрмоленко [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. мови. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 319 с. : іл., табл.

17. *Моргунок В. С.* Зауваження щодо опрацювання державних стандартів з науково-технічної термінології / В. С. Моргунок ; АН України, Ін-т проблем міцності. – Київ, 1993. – 32 с.

18. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008. – [Чинний від 2009.01.01]. – Київ : Держспоживстандарт України, 2009. – 38 с. – (Національний стандарт України) (Інформація і документація).

19. *Сметаніна Л. М.* Стандартизація в бібліотечній справі [Електронний ресурс] / Л. М. Сметаніна // Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://ube.nplu.org/article/Стандартизація%20в%20бібліотечній>

%20 справі. – *Статтю створено: 03.06.2015; останній раз редаговано: 03.06.2015.* – Дата звернення: 01.10.2017. – Назва з екрана.

20. *Солоіденко Г. І.* Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку / Г. І. Солоіденко; [наук. ред. О. С. Онищенко]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 201, [2] с.

21. Социальные коммуникации : (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / [авт.-сост.: В. А. Ильганаева]. – Харьков : Гор. тип., 2009. – 391 с.

22. *Стрішенець Н. В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект / Н. В. Стрішенець; [ред. О. С. Онищенко]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2011. – 500, [1] с.

23. Толковый словарь по основам информационной деятельности / Укр. акад. информатики, Укр. ин-т науч.-техн. экон. информации; под ред. Н. Н. Ермошенко; [сост.: В. М. Бирбраер, Е. И. Гершгорин, А. М. Грабченко и др.]. – Киев : УкрИНТЭИ, 1995. – 249 с.

24. Українська архівна енциклопедія / Держ. ком. архівів України, УкрНДІ арх. справи та документознавства; [редкол.: І. Б. Матяш (гол. ред.) та ін.]. – Київ, 2008. – 880 с.: фот.

25. *Харченко С. В.* Проблемні аспекти функціонування національних стандартів серії «Інформація та документація» / С. В. Харченко, С. В. Литвинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 1. – С. 8–15.

26. *Хойнацький М. С.* Основи стандартизації і використання стандартів у видавництві: [навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів, що вивчають дисципліну «Основи стандартизації і використання стандартів у видавництві»] / М. С. Хойнацький; за ред. В. П. Тараника. – Київ : Вища шк., 1993. – 150, [1] с.

27. *Ярошук В.* Вплив галузевих стандартів на трансформацію діяльності бібліотек / В. Ярошук // Бібл. планета. – 2014. – № 1. – С. 26–28.

References

1. Berestova, T. F. (2005). Standartizaciia professionalnoi terminologii subiektov informacionnogo prostranstva: sostoianie, perspektivy razvitiia [Standardization of professional terminology of subjects of the information space: state, development prospects]. *Nauchnyie i tehniczeskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no. 3, pp. 12–18 [in Russian].
2. DSTU 7448:2013. Bibliotechno-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat [State Standart 7448:2013. Library information activity. Terms and definitions]. Kyiv: Minekonomrozvytku Ukrainy, 2014. III, 44 p. [in Ukrainian].
3. Vorobiov, G. G. (1988) Tvoia informacionnaia kultura [Your information culture]. Moskva : Molodaia gardiia [in Russian].
4. Hinzburh, M. D., Kovalenko, S. Ye., & Kliun, A. M. (2016). Standarty na systemy keruvannia: mizhnarodnyi ta yevropeyskyi dosvid i yoho zaprovadzheniia v Ukraini [Standards for control systems: international and European experience and its implementation in Ukraine]. *Standartyzatsiia. Sertyfikatsiia. Yakist –Standardization. Certification Quality*, no. 1, pp. 7–16 [in Ukrainian].
5. Derzhavna naukova ustanova «Ukrainskyi instytut naukovo-tekhnichnoi ekspertyzy ta informatsii» [State Scientific Institution «Ukrainian Institute of Scientific and Technical Expertise and Information»]. Retrived from http://www.uinte.kiev.ua/viewpage.php?page_id=246 (accessed 10.10.2017) [in Ukrainian].
6. Dniprenko, V. I. (2015). Sfera zastosuvannia natsionalnykh terminolohichnykh standartiv z bibliotechno-informatsiinoi spravy [The scope of the application of national terminological standards in the library and information business]. *Bibliotechno-kraieznavstvo u kulturnomu prostori Ukrainy : zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Library linguistics in the cultural space of Ukraine: a collection of materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference*. (12 November 2015), Kyiv: National Historical Library of Ukraine, pp. 66–68 [in Ukrainian].
7. Kozyr, Ye. A., Parkhomenko, O. V., Sanchenko, R. O., & Shuruba A. K. (2003). Zdobutky i perspektyvy standartyzatsii informatsiinykh nauk [Achievements and prospects of standardization of information sciences].

Naukovo-tekhnichna informatsiia – Scientific and Technical Information, no. 1, pp. 37–41 [in Ukrainian].

8. Zemtseva, V. M. (2015). Problemy i dosiahnennia standartyzatsii u sferi informatsii i dokumentatsii [Problems and achievements of standardization in the field of information and documentation]. *Naukovo-tekhnichna informatsiia – Scientific and Technical Information*, no. 1, pp. 10–13 [in Ukrainian].

9. Zozulia, S. M. (2012). Suchasna arkhivna terminolohiia v Ukraini [Modern archival terminology in Ukraine: cand. of sci. thesis]. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Dobrynina, H. P. et al. (2000). Intelektualna vlasnist. Promyslova vlasnist [Intellectual Property. Promyslova vlasnist]. O. D. Sviatotskyi (Ed.). Vol. 2. Kyiv [in Ukrainian].

11. Informatsiia ta dokumentatsiia. Slovnyk terminiv [Information and documentation. Vocabulary]. (2010). DSTU ISO 5127:2007 from 1 October 2009. Kyiv : Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].

12. Klymenko, N. F., Karpilovska, Ye. A., & Kysliuk, L. P. (2008). Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonii [Dynamic processes in modern Ukrainian vocabulary]. N. F. Klymenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

13. Komova, M. V. (2011). Ukrainska dokumentoznavcha terminolohiia: shliakhy tvorennia ta funktsiini osoblyvosti [Ukrainian document terminology: ways of creation and functional features]. Lviv: Vyd-vo Lviv. Politekhniky [in Ukrainian].

14. Kochan, I. M. (2004). Dynamika i kodyfikatsiia terminiv z mizhnarodnymy komponentamy u suchasni ukrainskii movi [Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language]. Lviv [in Ukrainian].

15. Kocherhan, M. P. (1980). Slovo i kontekst : (leksychna spoluchuvanist i znachennia slova) [Word and context: (lexical compatibility and meaning of the word)]. Lviv [in Ukrainian].

16. Yermolenko, S. Ya. et al. (2013). Literaturna norma i movna praktyka [Literary norm and linguistic practice]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].

17. Morhuniuk, V. S. (1993). Zauvazhennia shchodo opratsiuvannia derzhavnykh standartiv z naukovo-tekhnichnoi terminolohii [Notes on the

elaboration of state standards on scientific and technical terminology]. Kyiv [in Ukrainian].

18. Naukovo-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat [Scientific information activities. Terms and definitions] (2009). DSTU 5034:2008 from 1 January 2009. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].

19. Smetanina, L. M. (2015). Standartyzatsiia v bibliotechnii spravi [Standardization in the library business]. *Ukrainska bibliotechna entsyklopediia – Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrived from <http://ube.nplu.org/article/Стандартизація%20в%20бібліотечній%20справі> (accessed 01.10.2017) [in Ukrainian].

20. Soloidenko, H. I. (2010). Ukrainska bibliotechna terminolohiia: stanovlennia ta osnovni etapy rozvytku [Ukrainian Library Terminology: Formation and Main Stages of Development]. Kyiv [in Ukrainian].

21. Ilganaieva, V. A. (2009). Socialnyie kommunikacii : (teoriia, metodologiia, deiatelnost) [Social communications: (theory, methodology, activity)]. Harkov [in Russian].

22. Strishenets, N. V. (2011). Suchasna amerykanska bibliotechno-informatsiina terminosystema: bibliotekoznavchyi aspekt [Modern American Library Information Terminology System: Library Aspects]. Kyiv [in Ukrainian].

23. Birbraer, V. M., Gershgorin, E. I., Grabchenko, A. M., & et al. (1995). *Tolkovyi slovar po osnovam informacionnoi deiatelnosti* [A glossary of the basics of information activity]. N. N. Yermoshenko (Ed.). Kiev [in Russian].

24. Matiash, I. B. (Eds.). (2008). *Ukrainska arkhivna entsyklopediia* [Ukrainian Archival Encyclopedia]. Kyiv [in Ukrainian].

25. Kharchenko, S. V. & Lytvynska, S. V. (2013). Problemni aspekty funkcionuvannia natsionalnykh standartiv serii «Informatsiya ta dokumentatsiya» [Problematic aspects of the functioning of the national standards of the «Information and Documentation» series]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, no. 1, pp. 8–15 [in Ukrainian].

26. Khoynatskyi, M. S. (1993). *Osnovy standartyzatsii i vykorystannia standartiv u vydavnytstvi* [Principles of Standardization and Use of Standards in Publishing]. V. P. Taranyk. (Ed.). Kyiv : Vyshcha shkola. 150 p. [in Ukrainian].

27. Yaroshchuk, V. (2014). Vplyv haluzevykh standartiv na transformatsiiu

diyalnosti bibliotek [Influence of industry standards on the transformation of libraries]. *Bibliotechna planeta – The Library Planet*, no.1, pp. 26–28 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.11.2017.

Oksana Zbanatska,

Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Chief Librarian,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Doctoral Student,

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Information Search in Standards of the Informational Sphere:

Terminological Aspect

The definitions of various types of information search, reflected in the terminological standards of the «Information and Documentation» system, are revealed and presented. The analysis of the main type – informational and documentary searches, as well as other common types of search – bibliographic, factual and bibliographic was made. The negative tendencies that are taking place in terminological standards are noted, and the ways to overcome them are outlined. It is emphasized on the need for unification of professional terminology, which is proposed to be implemented in three stages. The first stage is the joint work of a philologist and specialist in a certain field of knowledge (archivist, librarian) with regard to the selection and interpretation of terms, the second one is creation and publication of terminological reference publications, and the third is the development and publication of terminological standards.

Keywords: documentary search, information search, standards, terminological aspect.

Людмила Дем'янюк,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ З БІБЛОТЕЧНОЇ СТАТИСТИКИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Обґрунтовується запровадження в Україні міжнародного стандарту ISO 2789:2013 Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика, аналізуються особливості перекладу термінологічних дефініцій. У процесі здійснення перекладу нормативного документа з бібліотечної статистики визначено групи термінів, поява яких пов'язана з трансформацією бібліотечної діяльності, зумовленою впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, і потребує подальшої узгодженої співпраці лінгвістів та бібліотечних фахівців з метою їх уніфікації. Відзначено, що уніфікація термінів та визначення понять у сфері бібліотечної статистики сприятиме оптимізації формування оновленої системи статистичних показників та розвиватиме терміносистему бібліотечної справи загалом.

Ключові слова: Міжнародна організація з стандартизації (ISO), міжнародний стандарт ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика, імплементація міжнародних стандартів, переклад, терміни та дефініції.

Міжнародні стандарти – нормативні документи, ухвалені міжнародними організаціями. Їх основним призначенням є створення єдиного міжнародного методичного підґрунтя для розроблення нових і вдосконалення вже діючих систем якості та їх сертифікації. У Законі України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 р. № 1315-VII міжнародний стандарт визначається як стандарт, ухвалений міжнародною організацією зі стандартизації і доступний широкому колу користувачів [6]. Міжнародні стандарти акумулюють у собі передовий світовий досвід стандартизації, унормування технологічних процесів, здійснюючи таким чином вплив на науково-технічні, культурні, торговельні обміни між країнами. Тому всі держави прагнуть їх оперативного впроваджувати,

якщо не повністю, то хоча б частково і таким чином істотно поліпшити свої національні нормативно-технічні документи.

Науково-технічне співробітництво у галузі стандартизації спрямоване на гармонізацію національної системи стандартизації з міжнародною, регіональними і прогресивними національними системами стандартизації. Вітчизняним законодавством визначено пріоритетність прийняття в Україні міжнародних і регіональних стандартів та кодексів ustalеної практики як національних; дотримання міжнародних та регіональних правил і процедур стандартизації; участь у міжнародній та регіональній стандартизації; вжиття заходів щодо гармонізації національних стандартів та кодексів ustalеної практики з відповідними міжнародними, регіональними нормативними документами.

Міжнародні стандарти ухвалюються як національні стандарти національним органом стандартизації. В Україні таким органом є Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»), створене постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2003 р. № 1337. Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 1163-р ДП «УкрНДНЦ» виконує функції національного органу стандартизації [5]. Наказом ДП «УкрНДНЦ» від 22 серпня 2016 р. № 244 «Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України» передбачається ухвалення низки національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами методом підтвердження та наданням їм чинності з 1 вересня 2016 р.

Серед нововведених стандартів зазначено такий міжнародний стандарт ISO як ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика. Означений міжнародний нормативний документ розроблений спеціально для бібліотек з метою вдосконалення їхньої діяльності, забезпечення підвищення якості бібліотечних послуг та усунення недоліків у системі національних стандартів. Бібліотеки, до завдань яких входять забезпечення доступу до якісної, об'єктивної та актуальної інформації з усіх галузей знання, вироблення вмінь її подавання у статистичній обробці

та керування показниками ефективності діяльності, визнаються професійним співтовариством не тільки інструментом розбудови інформаційного суспільства, а й одним з його ключових, базових елементів. Тому питання грамотного, коректного представлення показників бібліотечної діяльності, бібліотечної статистики було і залишається актуальним. Його значущість особливо зростає, коли в бібліотечній галузі тривають процеси, пов'язані з трансформацією бібліотечної діяльності, зумовлені впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в роботу бібліотек.

Стандарт ISO 2789:2013 розроблявся з метою поліпшення міжнародної звітності, статистичних показників бібліотек, забезпечення їх відповідності на міжнародному рівні, а також заохочення до його практичного застосування в системі бібліотечного управління й у наданні бібліотечно-інформаційних послуг. Цей міжнародний стандарт виступає надійним посібником для бібліотечних та інформаційних устано щодо збору, опрацювання та надання статистичних даних, адже він чітко унормовує як традиційні, так й інноваційні (інформаційні) аспекти діяльності книгозбірень. Він визначає правила збирання та подання статистики бібліотечними та інформаційними установами за канонами міжнародної звітності; забезпечує узгодженість між країнами при застосуванні бібліотеками статистичних показників, які часто використовуються бібліотеками, але не належать до числа міжнародних; заохочує використання статистичних даних при управлінні бібліотечно-інформаційними послугами. Як правило, такі стандарти, акумулюючи в собі передовий міжнародний досвід стандартизації, позитивно впливають на торговельні, культурні обміни між країнами. Тому практично всі країни прагнуть оперативної і максимально повної вводити міжнародні стандарти у національні системи нормативно-технічної документації.

Безумовно, імплементація стандарту ISO 2789:2013 в роботу вітчизняних бібліотек справлятиме істотний вплив на подальший розвиток, вдосконалення бібліотечної діяльності як на національному, так і на міжнародному рівні, сприятиме поглибленню міжнародної співпраці у галузі інтелектуальної, наукової, технічної, економічної діяльності.

З огляду на те, що новий стандарт було прийнято методом підтвердження і його використання мовою оригіналу в бібліотеках могло б

спричинити суперечливе сприйняття термінології, ускладнило б застосування відповідних методичних положень і, як наслідок, спричинилося б до викривлення інформації, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського ініціювала створення робочої групи з підготовки уніфікованого робочого перекладу національного нормативного документа, розроблення методичних рекомендацій щодо його впровадження. До співпраці були запрошені фахівці бібліотек різних систем і відомств. Координатором цієї роботи виступила НБУВ. Відбулося кілька засідань науково-методичної ради Інституту бібліотекознавства НБУВ та представників інших структур, які підтвердили свою готовність до співпраці. Було визначено склад робочої групи, алгоритм дій, терміни виконання робіт, форми комунікації [7]. Після вирішення усіх організаційних питань розпочалася копітка робота. Автору цієї статті також довелося працювати у робочій групі, яка здійснювала переклад міжнародного стандарту ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика, який був необхідний для розроблення методичних рекомендацій. Тому доцільним буде поділитися досвідом роботи.

Перш за все члени груп, ознайомившись із текстом, розпочали укладання словника термінів та дефініцій, які використовувались у стандарті, з метою подальшої їх уніфікації. Потім розпочалася робота над перекладом тексту. Для забезпечення правильності перекладу потрібна була висока обізнаність у галузі, розуміння різних смислових контекстів, максимально точна передача змісту, врахування особливостей мови. Тобто така робота передбачала тісну співпрацю філолога, перекладача та фахівця з предметної галузі. Завдяки тому, що деякі члени нашої робочої групи мали як лінгвістичну, так і бібліотечну освіту та великий досвід роботи у бібліотечній галузі, процес перекладу істотно полегшувався. Усі члени групи, залучені до перекладу, цілеспрямовано прагнули до досягнення еквівалентності перекладу термінологічної лексики, встановлення правильних міжмовних відповідностей термінологічних понять і однозначного розуміння термінології фахівцями на національному та міжнародному рівнях.

Слід наголосити, що у своїй роботі ми часто послуговувалися дослідженнями, спрямованими на подолання мовних бар'єрів у професійних сферах діяльності, особливо, вирішення проблем українського

терміноворотення, вживання та функціонування термінологічних одиниць, іншомовних слів та запозичень (І. Кочан [8, 10], Г. Мацюк [10], Т. Панько [10], О. Петренко [11], А. Олійник [9], М. Вакуленко, П. Селігей [13], Л. Архипенко [1], О. Селіванова [12], Г. Сергєєва [14], І. Скорейко-Свірська [15], С. Стецюк [18] та ін.). Особливо прислужилися на працювання Н. Стрішенець, яка опікується проблемами розвитку професійної термінології як засобу взаєморозуміння між бібліотекарями різних країн, досліджує питання синонімії у бібліотечно-інформаційній термінології. Одним із її вагомих наукових доробків є Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології, котрий найчастіше використовувався у процесі перекладу [19]. Також нам стали у нагоді дослідження української бібліотечної термінології, здійснені Т. Добко [3], Г. Солоїденко [17], Ю. Ейсмонт [4], М. Безрукою [2], В. Бураном, В. Медведєвою, Г. Ковальчук, М. Сенченком [16] та ін.

Зважаючи на бурхливий розвиток міжнародних відносин нашої держави та недостатню при цьому розвиненість термінології української мови, питання термінологічного планування та перекладу іноземних, зокрема бібліотечно-інформаційних, фінансово-економічних термінів, потребували особливої уваги з боку лінгвістів та перекладачів, тому що будь-який вузькоспеціалізований текст ґрунтується на термінах, які роблять його стислим, інформативним і конкретним. Здавалося б, яке відношення до бібліотечного стандарту має фінансово-економічна терміносистема? А виявилось, що пряме, оскільки відповідні терміни часто вживаються у стандарті, особливо стосовно здійснення підрахунків, фінансування, надходжень, витрат тощо. Наприклад, положення 6 Collecting statistical data (збір статистичних даних); Додаток Б Заокруглення результатів (Annex B Grossing up). Щодо самої назви Додатка Б, то grossing up є фінансово-економічним терміном і перекладається як: перерахунок; коефіцієнт перерахунку на валову основу; сума, додана до чистого показника для отримання валового показника; перераховувати чистий показник. Іншими такими термінами, що викликали деякі складнощі під час здійснення перекладу, стали inputs and outputs – витрати та продуктивність; коефіцієнт прямих витрат; ресурси, що вводяться, та кінцевий результат. Справа в тому, що в бібліотечних англо-українських словниках їх переклад не зафіксований. До термінів інших галузей у тексті документа також належать: outcome – результат, прибутковість,

продуктивність; cost-effective – рентабельний, економічно ефективний, маловитратний; cultural economics – економіка культури (галузь економіки, що вивчає вплив культури на результативність в економіці); efficiency – результативність, продуктивність, прибутковість, (високий) організаційно-технічний рівень; full-time equivalent (FTE) – еквівалент повної зайнятості; critical incident technique (CIT) – методика критичних випадків; operating expenditure – експлуатаційні (звичайні) витрати; витрати, що виникають при експлуатації бібліотеки тощо.

У процесі перекладу тексту, уніфікації термінів використовувалися наявні перекладні і тлумачні словники, зокрема вже згадуваний «Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології» Н. Стрішенець [19], «Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності» М. Безрукої [2]. Вони значно полегшували виконання завдання, хоча й не завжди. Адже в умовах стрімкого розвитку ІТ-технологій, інноваційної діяльності бібліотечних установ постійно з'являються нові англомовні поняття, терміни, що потребують перекладу, тлумачення, введення їх у вітчизняну бібліотечну термінологічну систему для заповнення лакун.

У лінгвістиці під лексико-семантичними лакунами розуміють відсутність в одній мові лексеми на певному місці у структурі лексичної парадигми за наявності цієї лексеми в іншій. Під безеквівалентною одиницею розуміють одиницю, наявну в одній мові і відсутню в іншій. Безеквівалентні одиниці і лакуни завжди виявляються «в парах»: якщо в одній мові є лакуна, то в іншій (яка зіставляється) – безеквівалентна одиниця, і навпаки.

Наявні сьогодні в англійській мові mass-media, services for interactive use, file, browse, website, virtual visit тощо є лакунами для української мови, а для англомовного населення – безеквівалентні одиниці на тлі української мови. Такі слова, зазвичай, перекладаються способами прямого перекладу, зокрема запозичення, калькування й дослівного перекладу.

І така тенденція з кожним роком набирає сили. «Процеси поповнення української мови запозиченнями, – зазначає Ю. Ейсмонт, – особливо активізувалися в останнє десятиріччя ХХ – на початку ХХІ ст. Таке явище є закономірним і прогнозованим, адже після здобуття незалежності Україна стала відкритою для інтеграції в міжнародні культурні,

економічні, інформаційні сфери тощо [4]. На думку І. Шипіло, «українська термінологія як складова частина наукової мови перебуває на гребені свого національного відродження. Однак, за останніми підрахунками лінгвістів, в окремих терміносистемах української мови слова іншомовного походження становлять до 60 відсотків» [22].

ISO 2789:2013 містить розділ, присвячений інтерактивним послугам (Services for interactive use) та використанню їх бібліотеками. До інтерактивних сервісів стандарт відносить блоги, блог пости, вікі, подкасти та ін. Майже всі ці поняття – безеквівалентна лексика, яка на сьогодні ще не має національних відповідників. Тому способами її передачі українською є транслітерація, калькування, описовий переклад. Наведемо приклади таких термінів, що вживаються у стандарті: блог (blog, weblog) – веб-сторінка, на якій здійснюється публікація веб-посилань і / або коментарів з певного предмета, або теми у вигляді коротких записів, розміщених у зворотному хронологічному порядку; blog post – блог пост – запис, публікація у блозі; podcast – подкаст, цифровий медіа (аудіо або відео) файл, опублікований на ресурсі Інтернету через RSS канал; Wiki – вікі, веб-додаток, що дає змогу користувачам додавати контент у спільні (створюються у співавторстві) гіпертекстові веб-ресурси і редагувати його зміст (відкрите редагування). Такий переклад пояснюється тим, що виокремлені терміни є запозиченнями та не потребують специфічних перекладацьких трансформацій [24].

За результатами перекладу документа фахівці дійшли одноставної думки щодо доцільності поповнення англо-українських словників бібліотечної термінології такими термінами: «on-site loan» – видача на місці; документ, доставлений, як правило, із закритого доступу, для використання лише у приміщенні; point-of-use training – місце, яке використовується для навчання; неструктуроване навчання користувачів, яке здійснюється працівниками бібліотеки за імпровізованим запитом користувачів у, зазвичай, визначеному ними місці; rejected session/turnaway – відхилена сесія/відмова; data mining – інтелектуальний аналіз даних, глибинний аналіз даних, збирання даних, вилучення даних, пошук даних; feedback – спеціальний зворотний зв'язок, відповідна реакція, зв'язок виробника зі споживачем, інформація від споживача (user feedback), результати, що використовуються, отримані в іншій галузі знання, запит до бази даних, або електронного каталогу, незадоволений через численні запити,

які перевищують ліміт одночасного використання; *virtual visit* – віртуальне відвідування; *public Access Workstation* – автоматизована робоча станція/робоче місце вільного доступу; *co-edition* – одночасне видання однієї й тієї самої книги (у різних країнах і різними мовами); *content unit* – одиниця контенту; *external service point* – зовнішній пункт обслуговування; *own work-related objectives* – професійні цілі (завдання); *qualitative data* – якісні (авторитетні) дані; *radio frequency identification (RFID)* – радіочастотна ідентифікація; *Open Access Publishing Fees* – внески за публікації у відкритому доступі.

Отже, перехід на міжнародні стандарти у бібліотечно-інформаційній діяльності неминучий та вкрай важливий для України, оскільки це значно прискорює нашу інтеграцію у світову бібліотечну спільноту, уможлиблює наше позиціонування як конкурентоспроможного її члена, сприяє розвитку й удосконаленню національної системи технічного регулювання згідно з канонами світової практики, актуалізації фонду нормативних документів, налагодженню та поглибленню професійних взаємовідносин.

Специфіка перекладу термінів міжнародних нормативних документів полягає в тому, що найважливішою умовою досягнення еквівалентності є збереження в перекладі змістової точності перекладних одиниць, забезпечення абсолютної ідентичності понять. Здійснення перекладу міжнародного стандарту з бібліотечної статистики передбачає визначення у першу чергу групи термінів, поява яких пов'язана з трансформацією бібліотечної діяльності, зумовлена впровадженням у роботу бібліотек інформаційно-комунікаційних технологій, котрі потребують подальшої узгодженої співпраці лінгвістів та бібліотечних фахівців з метою їх уніфікації.

Цілком очевидно, що визначення понять у сфері бібліотечної статистики, уніфікації термінів сприятимуть оптимізації формування оновленої системи статистичних показників, розвиватимуть терміно-систему бібліотечної справи загалом.

Література

1. *Архипенко Л. М.* Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ –

початку XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Архипенко Л. М. ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005. – 20 с.

2. *Безрука М. В.* Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності / уклад. М. В. Безрука. – Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2013. – 48 с.

3. *Добко Т.* До питання розвитку термінології бібліотечно-інформаційної сфери / Т. Добко // Вісн. Книжк. палати. – 2011. – № 8. – С. 1–4.

4. *Ейсмонт Ю.* Термінотворення на сучасному етапі: чи є загрози українській мові? (за матеріалами УРЖ «Джерело») / Ю. Ейсмонт // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 45. – С. 184–189.

5. Загальні відомості про ДП «УкрНДНЦ» [Електронний ресурс] // Українське агентство стандартизації. – Режим доступу: <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrndnts/>. – Назва з екрана.

6. Про стандартизацію : Закон України № 1315–VII від 05.06.2014 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>. – Назва з екрана.

7. Запрошуємо бібліотечних фахівців до співпраці щодо перекладу нових національних стандартів [Електронний ресурс] // Сайт НБУВ. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3087>. – Назва з екрана.

8. *Кочан І.* Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники? / І. Кочан // Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу : зб. матеріалів наук. практ. конф. – Київ : Наук. думка, 2009. – № 2. – С. 9–26.

9. *Олійник А.* Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 // Олійник А. Д. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2002. – 20 с.

10. *Панько Т. І.* Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

11. *Петренко О.* Способи творення англійської та німецької науково-технічної термінології / О. Петренко // Наук. записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. пр. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 115. – С. 416–422.

12. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінол. енцикл. / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

13. *Селігей П.* Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // Укр. мова. – 2007. – № 4. – С. 16–32.

14. *Сергєєва Г.* Англомовні запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. А. Сергєєва ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 16 с.

15. *Скорейко-Свірська І. П.* Запозичення термінів як результат мовної взаємодії / І. П. Скорейко-Свірська // Наук. записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч. – Кіровоград, 2008. – Вип. 75 (2). – С. 320–324.

16. Словник книгознавчих термінів / уклад.: В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко – Київ: АРАТТА, 2003. – 160 с.

17. *Солоїденко Г. І.* Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку : монографія / Г. І. Солоїденко. – Київ, 2010. – 204 с.

18. *Стецюк С. В.* Англомовні запозичення в українській фінансово-економічній термінології [Електронний ресурс] / С. В. Стецюк. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15163/1/17_Stetsyuk_52_54_2012_terminology.pdf. – Назва з екрана.

19. *Стрішенець Н. В.* Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2004. – 329 с.

20. *Стрішенець Н.* Розвиток професійної термінології як засобу взаєморозуміння між бібліотекарями різних країн / Н. Стрішенець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2003. – Вип. 11. – С. 51–58.

21. *Стрішенець Н.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект / Н. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 501 с.

22. *Шипіло К. І.* Про деякі проблеми перекладу термінологічних запозичень [Електронний ресурс] / К. І. Шипіло. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Philologia/62901.doc.htm. – Назва з екрана.

23. *Шульга О. Р.* Стандартизація як інструмент правового регулювання бібліотечної діяльності [Електронний ресурс] / О. Р. Шульга // Республиканская научно-техническая библиотека. – Режим доступа: <http://rlst.org.by/izdania/ib203/628.html>. – Загл. с екрана.

24. ISO 2789:2013(en) Information and documentation – International

library statistics [Electronic resource] / ISO. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:2789:ed-5:v1:en>.

References

1. Arkhylenko, L. (2005) Inshomovni leksychni zapozychennia v ukrainskii movi : etapy i stupeni adaptatsii (na materialy anhlitsyzmiv u presi kintsia XX – pochatku XXI st.) [Foreign languages borrowing in Ukrainian Language: stages and steps of adaptation (on materials of anglicisms in press of the end of the XX th – the beginning of the XXI th century)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina [in Ukrainian].
2. Bezruka, M. V. (2013). Slovnyk osnovnykh terminiv z bibliotechno-informatsiinoi diialnosti [Dictionary of main terms of library and information activity]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Dobko, T. (2011) Do pytannia rozvytku terminolohiyi bibliotechno-informatsiinoi sfery [As for the issue of Library and Information sphere terminology development]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 8, pp. 1–4 [in Ukrainian].
4. Eismont, Yu. (2017) Terminotvorennia na suchasnomu etapi: chy ye zahrozy ukrainskii movi? (za materialamy URZH «Dzherelo») [Terminology formation at present: does it threaten the Ukrainian language?(according to the Ukrainian abstract journal «Dzherelo»)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 45, pp. 184–189 [in Ukrainian].
5. Zahalni vidomosti pro DP «ukrNDNTS» [General information about Ukrainian Agency for Standardization]. *Ukrainske Aherentstvo Standartyzatsii – Ukrainian Agency for Standardization*. Retrieved from <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrndnts/> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro standartyzatsiiu» № 1315–VII vid 05.06.2014 r. [The Law of Ukraine «About Standardization»]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> [in Ukrainian].
7. Zaprosuiemo bibliotechnykh fakhivtsiv do spivpratsi shchodo perekladu novykh natsionalnykh standartiv [Library specialists are invited for collaboration in translation of new national standards]. *www.nbu.gov.ua*. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/node/3087>[in Ukrainian].

8. Kochan, I. (2009). Inshomovni slova: kalky chy natsionalni vidpo-vidnyky? [Foreign language words: calques or national correspondings ?] *Ukrayinska naukova terminolohiia. Problemy perekladu : zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii – Ukrainian Scientific Terminology. Problems of Translation: a Collection of Materials of the Scientific and Practical Conference*, no. 2, pp. 9–26. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Oliinyk, A. (2002). Rol zapozychen-anhlytsyzmiv u rozvytku suchasnoi ukrayinskoï mikroekonomichnoi terminolohii [The role of English loan words and word combinations in the development of modern Ukrainian microeconomic terminology]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Panko, T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, H. P. (1994). Ukrayinske terminoznavstvo [Ukrainian terminology]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
11. Petrenko, O. (2013). Sposoby tvorennia anhliiskoi ta nimetskoï naukovo-tekhnichnoi terminolohii [The ways of creating English and German scientific and technical terminology]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats – Proceedings. Series: Philological Sciences (Linguistics): a Collection of Scientific Works*, issue 115, pp. 416–422. Kirovohrad [in Ukrainian].
12. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminol. entsykl. [Modern linguistics: terminology encyclopedia] Poltava : Dovkillia-K, 716 p. [in Ukrainian].
13. Selihey P. (2007). Shcho nam robyty iz zapozychenniamy? [What do we do with borrowings?]. *Ukrayinska mova – Ukrainian Language*, no. 4, pp. 16–32 [in Ukrainian].
14. Serheyeva, H. (2002). Anhlmovni zapozychennia v ukraïnskii pravnychii terminolohii [English loan words in Ukrainian law terminology]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
15. Skoreiko-Svirska I. P. (2008). Zapozychennia terminiv yak rezultat movnoi vzaïemodii [Borrowing of terms as a result of linguistic interaction]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Proceedings. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, issue 75 (2), pp. 320–324. Kirovohrad [in Ukrainian].
16. Buran, V. Ya., Medvedieva, V. M., Kovalchuk, H. I., Senchenko, M. I. (2003). Slovyk knyhoznavchykh terminiv [Dictionary of Book science terms]. Kyiv: ARATTA [in Ukrainian].
17. Soloidenko, H. I. (2010). Ukrainska bibliotechna terminolohiia: stanov-

lennia ta osnovni etapy rozvytku [Ukrainian library terminology: formation and main stages of development]. Kyiv [in Ukrainian].

18. Stetsyuk, S. V. Anhlomovni zapozychennia v ukrayinskii finansovo-ekonomichnii terminolohiyi [English-language borrowings in Ukrainian financial and economic terminology]. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15163/1/17_Stetsyuk_52_54_2012_terminology.pdf [in Ukrainian].

19. Strishenets, N. V. (2004). Anhlo-ukrainskyi slovnyk-dovidnyk biblio-techno-informatsiinoi terminolohii [English-Ukrainian Glossary of Library and Information Science]. Kyiv. 329 p. [in Ukrainian].

20. Strishenets, N. (2003). Rozvytok profesiinoi terminolohiyi yak zasobu vzaiemorozuminnia mizh bibliotekariamy riznykh kraiin [Development of professional terminology as a means of mutual understanding between librarians from different countries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue, 11, pp. 51–58. Kyiv [in Ukrainian].

21. Strishenets, N. (2011). Suchasna amerykanska bibliotechno-informatsiina terminosystema: bibliotekoznavchyi aspekt [Modern American library and information terminology system: Library Science aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

22. Shypilo, K. I. (2010). Pro deiaki problemy perekladu terminolohichnykh zapozychen [About some problems in translation of terminology borrowings]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Philologia/62901.doc.htm [in Ukrainian].

23. Shulha, O. R. Standartyzatsiia kak instrument pravovoho rehulyrovaniia biblyotechnoi deiatelnosti [Standardization as a tool of legal regulation of library activity]. *Respublykanskaia nauchno-tekhniческаia biblioteka – Republican Scientific and Technical Library*. Retrieved from <http://rlst.org/by/izdania/ib203/628.html> [in Russian].

24. ISO 2789:2013(en) Information and documentation – International library statistics. Retrieved from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:2789:ed-5:v1:en> [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2017.

Liudmyla Demianiuk,

Cand. Sci. (Historical), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**Implementation of International Standard of Library Statistics:
Terminology Aspect**

The present paper deals with the relevance of implementation of International standard «ISO 2789:2013, Information and documentation. International Library Statistics» in Ukraine. Specific features of translating the terminology definitions are analyzed in the article. The groups of terms resulting from the transformation of libraries activity caused by the implementation of information and communication technologies in its activity were defined in the process of translating the normative document of library statistics. This area requires the further coordinated cooperation between linguists and library specialists in order to unify this terminology. Unification of terms and definitions in the field of library statistics will help to optimize the formation of an updated system of statistical indicators and will continue to develop the terminology of the Library Science as a whole. Implementation of this International Standard is of paramount significance for Ukraine because it significantly accelerates our integration into the world library community, enables our positioning as a competitive member. It will also contribute to the development and improvement of national system of technical regulation in accordance with the existing world practice, to the mainstreaming of the fund of normative documents, to encourage professional and effective networking.

Keywords: International Organization for Standardization (ISO), International standard ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) «Information and documentation. International library statistics, implementation of international standards, translation, terms and definitions.

Галина Безпала,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО СТАНДАРТУ RDA В НІМЕЧЧИНІ, АВСТРІЇ ТА НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ШВЕЙЦАРІЇ

У статті досліджується досвід організації впровадження міжнародних бібліотечних стандартів, зокрема стандарту каталогізації RDA, у бібліотеках Німеччини, Австрії та німецькомовної Швейцарії. Узагальнюються результати переходу на нові правила каталогізації за розробленою багаторівневою системою та відзначаються національні особливості імплементації RDA.

Розглядаються перспективи використання напрацьованого бібліотеками німецькомовного простору досвіду щодо врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних стандартів у процесах трансформації та подальшому інтенсивному розвитку бібліотечної справи України для інтеграції, посередництва та обміну інформацією у сучасному глобальному професійному просторі.

Ключові слова: стандарт каталогізації RDA, проект з імплементації RDA, країни німецькомовного простору, Комітет з питань стандартизації, робоча група з RDA, концептуальні моделі RDA, Національна бібліотека Німеччини, Австрійська національна бібліотека, Національна бібліотека Швейцарії.

Бібліотеки, у чій завдання входить забезпечення доступу до якісної, об'єктивної та актуальної інформації з усіх галузей знань, визнаються не тільки одним із ключових інструментів побудови інформаційного суспільства, а й одним з його базових елементів. У цьому подвійному статусі – інструменту для побудови і будівельного матеріалу інформаційного суспільства – бібліотекам необхідна єдина, узгоджена на міжнародному, регіональному та національному рівнях, стратегія і тактика. Для інтеграції бібліотек у світовий інформаційний простір конче важливо застосовувати сучасні міжнародні галузеві стандарти.

Пріоритетність питання стандартизації за умови участі бібліотек у всіх формах взаємодії між собою або з іншими установами на місцевому, національному та міжнародному рівні було підкреслено в Директивах з просування бібліотеками своїх поглядів на місцевому, регіональному та міжнародному рівнях у контексті реалізації Напрямів дій Саміту, 2005–2015 рр., згідно з якими національні бібліотеки та бібліотечні асоціації мають активізувати свою позицію стосовно впровадження і використання міжнародних галузевих стандартів [1].

Це питання актуальне й для бібліотек України. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. за № 219-р була схвалена «Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». «В умовах глобального інформаційного середовища для всіх сфер бібліотечної галузі – практики, науки, освіти, управління – велику роль відіграє міжнародне співробітництво. Воно важливе для запровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційної діяльності», – наголошено в документі [2]. Як зазначають бібліотекознавці України, існує низка серйозних проблем, які суттєво гальмують процеси трансформації та подальшого інтенсивного розвитку бібліотечної справи країни. Серед них – невідповідність нормативно-правової бази та стандартів сучасним вимогам розвитку бібліотечної справи в цілому та діяльності окремих бібліотек зокрема, що унеможливує інтеграцію українських бібліотек у глобальне інформаційне середовище. Стратегічні напрями розвитку бібліотечної справи в Україні включають питання з урегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних стандартів. Актуальність проблематики обумовлена потребою трансформації функцій бібліотек як суб'єктів інтеграції у глобальний інформаційний простір.

Мета статті – на основі публікацій європейських фахівців дослідити організацію запровадження міжнародних стандартів з бібліотечної діяльності в країнах німецькомовного простору, узагальнити практичний досвід з імплементації міжнародних галузевих стандартів провідними бібліотеками Німеччини, Австрії та німецькомовної частини Швейцарії, зокрема стандарту каталогізації RDA.

Різні культурні передумови та організаційні обставини бібліотек світу призвели до неоднорідності в правилах каталогізації, що унеможливує

їх загальне використання. Цей факт і став відправною точкою для прийняття бібліотеками міжнародних стандартів, зокрема нового стандарту каталогізації RDA. Основним призначенням RDA є створення єдиного міжнародного методичного підґрунтя для інтеграції, посередництва та обміну інформацією у сучасному глобальному професійному просторі. Стандарт максимально орієнтований на користувачів, основний акцент робиться не на тому, що потребує бібліотека при описі ресурсу, а на тому, як користувач запитує його під час пошуку.

Доцільність імплементації нового стандарту знаходить відповідь у назві, яка говорить сама за себе: RDA (Resources Description and Access) – опис ресурсу та доступ. RDA – нові правила каталогізації для цифрового середовища – були розроблені в 2009 р. Об'єднаним керівним комітетом (JSC) із розвитку RDA, до якого входять представники Американської бібліотечної асоціації, Австралійського комітету з каталогізації, Британської бібліотеки, Канадського комітету з каталогізації, Британського інституту професійних бібліотекарів та інформаційних спеціалістів (CILIP), Бібліотеки Конгресу США. Стандарт упроваджений в національних бібліотеках США, Канади, Австралії, Великої Британії. До європейської групи країн, зацікавлених в RDA, належать Данія, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Шотландія, Італія, Португалія, Іспанія, Хорватія, Швеція, Німеччина, Латвія, Франція, Чехія, Австрія, Польща, Словаччина. Стандарт відповідає концептуальним моделям FRBR, FRAD [3, 4], він узгоджений з форматами MARC 21, MODS, DC, стандартом ONIX [3], а отже, дає змогу використовувати зміст RDA в різних системах метаданих [3, 4].

Переклад зазначеного стандарту, адаптація та впровадження його в Україні є важливою умовою інтеграції українських бібліотек у світове професійне та інформаційне середовище. Сьогодні українські бібліотекознавці вивчають питання впровадження нового стандарту в Україні та висвітлюють результати своїх досліджень. Серед них – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту бібліотекознавства НБУВ Н. Стрішенець, яка у своїх публікаціях розкриває різні аспекти цієї проблематики, зокрема історію розвитку, структуру, особливості нового стандарту з каталогізації, його перекладу іншими мовами тощо. Особливу увагу автор приділяє термінології нового стандарту. Проблематика впровадження RDA розглядалася на різних бібліотечних

заходах. Так, у рамках V Львівського бібліотечного форуму «Бібліотек@ – відкритий світ» (8–14 вересня 2014 р.) відбувся круглий стіл «Міжнародні бібліотечні стандарти як засіб інтеграції в глобальне інформаційне середовище», під час роботи якого було виголошено доповіді провідних фахівців-дослідників RDA. О. Бруй (на той час заступник генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України з питань інформаційних технологій) у своєму виступі «Міжнародні бібліотечні стандарти як засіб інтеграції українських бібліотек у глобальне інформаційне середовище» у вигляді відео-презентації поділилася своїми дослідженнями стандарту RDA, який передбачає опис матеріалів таким чином, щоб вони були доступними. Фахівець зазначає, що концептуальна модель «сутність–зв’язок» (Функціональні вимоги до бібліографічних записів, FRBR), на якій базується стандарт, послідовно використовує цей принцип, тобто «робота реалізується через вираження і втілюється у прояв, представлений як примірник. ...FRBR виокремлює декілька груп сутностей: I група – продукти інтелектуальної чи мистецької творчості, що називаються або описуються у бібліографічних записах: робота, вираження, прояв, примірник; II група – сутності відповідальності за інтелектуальний чи мистецький зміст, фізичне виробництво та розповсюдження таких продуктів: особа та організація; III група складається із набору сутностей, які є предметами інтелектуальної чи мистецької творчості: поняття, об’єкти, події, місця та будь-які сутності першої та другої групи» [3]. Доповідь доктора історичних наук Н. Стрішенець була присвячена виконаним дослідженням стандарту, перспективам його впровадження в Україні.

За рішенням Президії УБА у травні 2014 р. була створена робоча група з RDA з метою вивчення зацікавленості українських бібліотек у перекладі правил каталогізації RDA українською мовою та їх упровадженні в Україні на рівні галузевого стандарту [5]. До складу цієї групи увійшли провідні спеціалісти наукових бібліотек та вишів – членів УБА. Протягом червня 2014 р. УБА провела відповідне онлайнове опитування щодо зацікавленості українських бібліотек та фахівців у вивченні та впровадженні нового стандарту RDA в Україні. Більшість респондентів (86%) підтвердили необхідність впровадження RDA в Україні на рівні галузевого стандарту. Проте на сьогодні цього ще не відбулося. У цьому контексті особливо важливим є вивчення досвіду європейських країн.

Проект з імплементації міжнародного стандарту RDA у бібліотеки Німеччини, Австрії та німецькомовної Швейцарії був завершений наприкінці 2015 р., тобто через три роки після його розробки та впровадження у бібліотеках світу, а в Україні ця робота перебуває на початковому етапі.

Бібліотечне співтовариство Німеччини, Австрії та німецькомовної Швейцарії (з шістнадцяти інституцій-партнерів) виробило організаційний пароплан для визначення умов переходу на новий стандарт. За висновками галузевих фахівців К. Аліверті (Національна бібліотека Швейцарії), Р. Беренс (Національна бібліотека Німеччини) та В. Шаффнер (Австрійська бібліотечна асоціація), успіх упровадження стандарту в деякій мірі пов'язаний з тим, що традиційно бібліотеками німецькомовного простору використовувалися спільні стандарти, незважаючи на культурну різноманітність їхнього світу.

Понад 15 років у країнах німецькомовного простору діяв спільний для цих країн орган – Комітет з питань стандартизації (Standardisierungsausschuss, STA), до якого входили національні бібліотеки, бібліотечні асоціації, публічні та спеціальні бібліотеки. Від самого початку свого існування Комітет опікувався впровадженням міжнародних стандартів у бібліотеки та бібліотечні мережі німецькомовних країн [6]. Ще у 2001 р. комітетом було прийнято принципове рішення про перехід на міжнародні правила та формати. Восени 2011 р. після тривалого періоду підготовки було прийнято рішення про перехід на міжнародний стандарт RDA.

У процесі впровадження RDA країни німецькомовного простору – Німеччина, Австрія та німецькомовна Швейцарія – об'єднали свої зусилля. У липні 2012 р. виник новий орган – Європейська група інтересів RDA (EURIG), що безпосередньо підзвітна комітету, запрацювали спеціальні робочі групи з RDA. Національна бібліотека Німеччини взяла на себе відповідальність за управління та організацію проекту.

Із самого початку впровадження стандарту в Німеччині, Австрії та німецькомовній Швейцарії брався до уваги той факт, що в цих трьох країнах надзвичайно неоднорідна ситуація. У Німеччині організаційна структура академічних бібліотек значною мірою залежить від мережі шести регіональних бібліотек. Публічні бібліотеки мають обмежену організаційну структуру. Існує чимало бібліотек, які не належать до жодної мережі, включаючи велику кількість спеціальних бібліотек, таких як церковні або урядові бібліотеки. Крім того, бібліотеки Німеч-

чини використовують різні формати каталогізації, тоді як вона має відповідати Правилам алфавітної каталогізації у наукових бібліотеках (Regeln für die alphabetische Katalogisierung in wissenschaftlichen Bibliotheken, RAK-WB) [6].

Більшість академічних і адміністративних бібліотек Австрії долучені до Австрійської бібліотечної мережі (Австрійська бібліотечна асоціація, ÖBV). Більше 80 бібліотек беруть активну участь у цій мережі через онлайн-каталогізацію. До них належать Австрійська національна бібліотека (ÖNB), університетські бібліотеки, бібліотеки коледжів, шкіл, окремих міністерств, численні університети прикладних наук, заклади важливих колекцій. Наприклад Австрійська академія наук (ÖAW), Товариство Зигмунда Фрейда.

Бібліотеки, що входять до Австрійської бібліотечної мережі, використовують каталогізацію (Alef Sequential, ASEQ) на основі німецькомовного машинозчитуваного формату обміну даними (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken, MAB2) у поєднанні з RAK-WB (Правила алфавітної каталогізації в наукових бібліотеках) [6].

Незважаючи на те, що Швейцарія дуже маленька країна, її бібліотечна сфера характеризується різноманітністю і відображає федеративний характер країни та її багатомовність. Швейцарія складається з 26 кантонів, у кожному з яких є своя бібліотека з власною спадщиною і велика кількість університетських та інших науково-дослідних бібліотек, які перебувають під владою відповідного кантону. Вони зорганізовані у дві бібліотечні мережі: RERO (Бібліотечна мережа Західної Швейцарії) – мережа бібліотек франкомовної частини Швейцарії та IDS (Informationsverbund Deutschschweiz) – мережа Бібліотечної спілки німецькомовної частини країни [6, 13]. Національна бібліотека Швейцарії (Biblioteca nazionale svizzera, BN) не належить до жодної з цих мереж. У Швейцарії відсутня національна координація правил каталогізації, кодів, авторитетних файлів чи предметних заголовків.

Більшість бібліотек Швейцарії користуються правилами каталогізації AACR2 або стандартом, який базується на AACR2, у поєднанні з внутрішніми правилами каталогізації. Різні коди та різні правила каталогізації унеможливають уникнення дублетних бібліографічних записів та ускладнюють відображення результатів пошуку. Це означає, що обмін даними зазвичай потребує додаткової обробки їх.

Упровадження стандарту RDA зробить швейцарські бібліотечні каталоги більш однорідними, що спростить процес злиття та обміну даними [6].

Для досягнення цієї мети до тісної співпраці було залучено багато бібліотек, бібліотечних асоціацій німецькомовного простору. Починаючи з 2001 р., вищезазначений Комітет з питань стандартизації та Управління з бібліотечних стандартів Національної бібліотеки Німеччини, які взяли на себе відповідальність за реалізацію проекту у німецькомовному світі, працювали над втіленням міжнародного стандарту RDA.

Першочерговим завданням було створення технічного підґрунтя – введення єдиного технічного ключа для всіх бібліотек – міжнародного комунікативного формату MARC 21 [6]. Далі – переклад німецькою мовою. Робочий переклад було зроблено Національною бібліотекою Німеччини. Цей переклад перебуває у процесі постійного оновлення і редагування. Оскільки стандарт надійшов з англо-американського середовища, його прийняття у країнах німецькомовного простору було неабиякою проблемою і тому деякою мірою прийняття стандарту німецькомовними країнами залежало від цього перекладу [6].

Усі сторони, задіяні у підготовці переходу до нового стандарту у німецькомовному просторі, дотримувалися одноставної думки, що попередні стандарти та правила не були здатні задовольнити потреби нового технічного середовища бібліотек. Однак зміни передбачали великі потрясіння. Була розгорнута робота із суто організаційних питань, таких як надання приміщень для навчання бібліотекарів, з роз'яснення спеціальних питань, таких як каталогізації музичних матеріалів або старих книг, для яких потрібні знання спеціалістів [6]. Не менш важливим було вирішення проблеми, що стосувалася не тільки бібліотеки, а й користувачів. Наприклад, багатомовність Швейцарії.

На ранніх етапах упровадження стандарту в німецькомовний світ було досягнуто домовленостей щодо спеціальних матеріалів. Результати цих домовленостей перетворилися на спеціальні навчальні матеріали. Це стосувалося музичних творів, карт, юридичних та релігійних творів, а також стародруків. Англо-американські бібліотечні кола, які на кілька років раніше запровадили RDA, тільки нещодавно почали зосереджуватися на цьому питанні.

На щорічній сесії Об'єднаного керівного комітету з питань розвитку РДА (Joint Steering Committee) відбувся міжнародний семінар з катало-

гізації раритетних матеріалів (2015 р.), під час якого проект RDA німецькомовного світу був представлений у вигляді лекції. Робота зі спеціальними матеріалами увійшла до переліку завдань Об'єднаного керівного комітету з питань розвитку RDA.

У 2015 р. було створено робочу групу з перегляду правил каталогізації літературних цінностей та автографів (*Regeln zur Erschließung von Nachlässen und Autographen, RNA*), а також робочу групу зі стародруків [6]. Експерти з Німеччини, Австрії та Швейцарії представлені в обох цих робочих групах. З 2016 р. запрацювали робочі групи з рукописів та друкованої графіки, які підпорядковано комітету. Отже, процедура перегляду стандарту для німецькомовних країн розпочалася на початку 2016 р.

Усі зміни до RDA, які вносяться під час щорічної міжнародної сесії, публікуються. Німецька національна бібліотека відстежує ці зміни в перекладі та в усіх документах, що стосуються роботи і навчання. RDA-Info-Wiki [7] стала найважливішим інформаційним порталом з RDA для країн німецькомовного простору.

Перехід Національної бібліотеки Швейцарії до міжнародного стандарту RDA та відповідних D(Deutschland)-A(Österreich)-CH(Schweiz) AWR(Керівні принципи щодо застосування стандартів у німецькомовному просторі) стався у жовтні 2016 р. [8–11].

З огляду на багатомовність країни (німецька, французька, італійська, а також романська, або швейцарська ретороманська), відповідно до Федеральної конституції до усіх мов має бути однакове ставлення. Саме тому Національною бібліотекою Швейцарії запроваджено додаткові положення до міжнародного стандарту RDA.

Основний контент веб-сайту Національної бібліотеки Швейцарії подається трьома мовами: німецькою, французькою та італійською. Це стосується також онлайн-каталогу Бібліотеки (Helveticat), Національної бібліографії Swiss Book і Бібліографії з історії Швейцарії. Бібліографічний опис залежить від мови ресурсу (німецька, французька чи італійська). На практиці це виглядає таким чином: італійські документи описані італійською мовою, документи інших романських мов – французькою, документи, написані усіма іншими мовами (включаючи швейцарську ретороманську), – німецькою мовою. Така практика відповідає RDA, але, як зазначають фахівці, не відповідає D–A–CH

AWR (правилам застосування стандартів у німецькомовному просторі), згідно з якими робочою має бути німецька мова. За даними фахівців, близько 25% каталогізованих ресурсів Національної бібліотеки Швейцарії описані французькою чи італійською мовами. За інформацією із сайту Національної бібліотеки Швейцарії, ретроспективні записи в електронному каталозі (Helveticat) поновлюються відповідно до стандарту RDA лише в тому разі, якщо активно використовуються на даний час. В іншому випадку записи залишаються незмінними, відповідно до попередніх правил каталогізації (AACR2, VSB) [12].

Національні бібліотеки німецькомовних країн працюють над визначенням свого науково-методичного доробку на міжнародному рівні. Методичні та практичні аспекти цієї роботи розкрито у спільній публікації фахівців цих країн: К. Аліверті, Р. Беренс, В. Шаффнер RDA in Germany, Austria, and German-speaking Switzerland – a new standard not only for libraries.

Перші записи на основі RDA були введені в базу даних австрійської бібліотечної мережі 17 серпня 2015 р. Національна бібліотека Німеччини долучилася до RDA з 1 жовтня 2015 р. Далі одна за одною упроваджували RDA інші бібліотеки-партнери німецькомовних країн. Друга половина 2015 р. відзначилася інтенсивністю роботи із впровадження стандарту в цих країнах [6].

Під час підготовки проекту із впровадження RDA в бібліотеки німецькомовного простору були визначені певні мінімальні вимоги до опису ресурсу (стандартні елементи). За результатами аналізу фахівців, сам стандарт RDA передбачає менший набір основних елементів опису, ніж ці мінімальні вимоги [6].

Три національні бібліотеки німецькомовного простору розробили систему, яка передбачає 3 рівні каталогізації. Рівень 3 відповідає набору основних елементів опису; рівень 2 містить набір стандартних елементів опису; рівень 1 включає всі елементи опису, наявні в самому документі [6].

У вересні 2015 р. Національна бібліотека Німеччини та німецькі бібліотечні мережі домовилися скласти єдину систему майбутньої каталогізації на основі RDA до літа 2016 р. Всі зацікавлені сторони мали збирати свої робочі дані протягом перших шести місяців після переходу на RDA. До того часу, поки ці дані не будуть проаналізовані, всі ресурси будуть каталогізовані за рівнем каталогізації 2, тобто міститимуть набір

стандартних елементів опису. Після інтенсивного тренувального періоду впровадження міжнародного стандарту RDA (осінь–зима 2015–2016 рр.) система успішно запрацювала, стандарт застосовується повсякденно [6].

Із впровадженням інноваційних складових бібліотечної діяльності стандарти мають вдосконалюватися. У цьому зв'язку колектив проектних експертів з Німеччини, Австрії та Швейцарії має й надалі залишатися координаційною та організаційною ланкою для роботи із стандартами. До цього процесу долучені також інші культурні установи, архіви та музеї. Національна бібліотека Німеччини з квітня 2016 р. представляє європейські інтереси у міжнародних керівних органах стандарту.

Проаналізувавши та дослідивши досвід європейських країн, зокрема країн німецькомовного простору, можна зробити висновок, що він до певної міри може прислужитися під час впровадження RDA в Україні. Наприклад щодо побудови онлайнової інформаційної платформи з RDA, ознайомлення співробітників бібліотечної галузі з основами нового міжнародного стандарту, створення дистанційних навчальних програм з RDA, проведення презентацій та інших заходів з метою широкого залучення бібліотечного співтовариства та управлінських структур до реалізації завдань із впровадження стандарту в Україні.

Література

1. Библиотеки и Направления действий Саммита: Руководство по продвижению библиотеками своих взглядов на местном, региональном и международном уровнях в контексте реализации Направлений действий Саммита, 2005–2015 гг. [Электронный ресурс] // МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех»; Русскоязычный центр ИФЛА, РГБ. – Москва : МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2008. – С. 8. – Режим доступа: <http://www.ifap.ru/library/book245>. – Загл. с экрана.
2. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248924865>. – Назва з екрана.
3. Бруй О. Міжнародні бібліотечні стандарти як засіб інтеграції українських бібліотек у глобальне інформаційне середовище: [відео-

презентація] [Електронний ресурс] / Оксана Бруй. – Львів, 2011. – Режим доступу: www.library.kpi.ua/system/files/Bruy_18_11_2011_2.pptx. – Назва з екрана.

4. *Стрішенець Н.* Міжнародний стандарт каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access»): особливості впровадження [Електронний ресурс] / Н. Стрішенець // *Бібл. вісн.* – 2016. – № 1. – С. 41–45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_1_7. – Назва з екрана.

5. Робоча група УБА з RDA (правила каталогізації) [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/sekciiyi-krugli-stoli/2821-robocna-hrupa-uba-z-rda-pravya-katalo-hizatsii>. – Назва з екрана.

6. Aliverti Ch. RDA in Germany, Austria, and German-speaking Switzerland – a new standard not only for libraries [Electronic resource] / Ch. Aliverti, R. Behrens, V. Schaffner // *JLIS.it.* – 2016. – Vol. 7, no. 2. – Art. No. 11702, p. 253–276. – Mode of access: <https://www.jlis.it/article/view/11702>. – Title from the screen.

7. RDA–Info // Deutschen Nationalbibliothek [Electronic resource]. – Mode of access: <https://wiki.dnb.de/display/RDAINFO/RDA–Info>. – Title from the screen.

8. Behrens Renate. RDA in Deutschland : [Videopresentation] [Electronic resource], Österreichischer Bibliothekartag , 17. September 2015, Wien / Renate Behrens. – 44 S. – Mode of access: https://wiki.dnb.de/.RDA_bibtag_wien_2015_Behrens.pdf. – Title from the screen.

9. Behrens R. RDA auf der Zielgeraden. Umstieg in den D–A–CH–Ländern : Plenumssitzung «Einführung des Erschließungsstandards RDA in den Ländern D–A–CH», AIBM–Tagung 2015, [22] – 25. September 2015, [Stuttgart] [Electronic resource] / Renate Behrens. – 54 S. – Mode of access: www.aibm.info/wp-content/.2015/.AIBM2015_Behrens. – Title from the screen.

10. Behrens R. The Adoption of RDA in the German-Speaking Countries / Renate Behrens, Christine Frodl, Renate Polak-Bennemann // *Cataloging & Classification Quarterly.* – 2014. – Vol. 52, issue 6–7. – pp. 688–703.

11. RDA – the New International Standard : the global cataloging standard is coming to a country near you // *American libraries.* – 2013. – August. – pp. 22–23.

12. Aliverti Christian. RDA in der Schweiz [Electronic resource] /

Christian Aliverti : [Videopresentation], Österreichischer Bibliothekartag , 17. September 2015, Wien. – 17 S. – Mode of access: https://opus4.kobv.de/./Aliverti_RDA+in+der+Schweiz+Oe. – Title from the screen.

13. RDA NL Supplementary Rules [Electronic resource] // Swiss National Library. – Mode of access: <https://www.nb.admin.ch/snl/en/home/documentation/norms-standards/rda-nl-supplementary-rules.html>. – Title from the screen.

References

1. Biblioteki i napravlennia deystii Sammita: Rukovodstvo po prodvizheniiu bibleotekami svoih vzgliadov na mestnom, regionalnom i mezhdunarodnom urovniah v kontekste realizatsii Napravlennii deistvii Sammita, 2005–2015 (2008). [Libraries and the WSIS Action Lines Guideline for international, regional and local advocacy for libraries in relation with implementation of the WSIS by Action Line 2005–2015]. Retrieved from <http://www.ifap.ru/library/book245> [in Russian].

2. Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 bereznia 2016 r. № 219-r [Qualitative changes of libraries to provide for sustainable development of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 23, 2016, No. 219-p.] Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248924865> [in Ukrainian].

3. Bruy O. Mizhnarodni bibliotechni standarty yak zasib integratsii ukrains'kyh bibleotek u hlobalne informatsiine seredovysche : [videoprezentatsiia] (2011). [International library standards as a means of integration Ukrainian libraries into the global information environment: video presentation]. Lviv. Retrieved from www.library.kpi.ua/system/files/Bruy_18_11_2011_2.pptx [in Ukrainian].

4. Strishenets N. (2016). Mizhnarodnii standard katalogizatsii «Opys ta dostup do resursu» («Resource Description and Access»): osoblyvosti vprovadzhenia [International Cataloguing Standard («Resource Description and Access»)]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 41–45. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_1_7 [in Ukrainian].

5. Robocha hrupa UBA z RDA (pravyla katalogizatsii). [Working group of the *Ukrainian Library Association for RDA (cataloging rules)*].

Ukrayinska bibliotekna asotsiatsiia – Ukrainian Library Association. Retrieved from <https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli/2821-robocha-hrupa-uba-z-rda-pravy-la-katalohizatsii>[in Ukrainian].

6. Aliverti, Ch., Behrens, R., Schaffner, V. (2016). RDA in Germany, Austria, and German-speaking Switzerland – a new standard not only for libraries. *JLIS.it*. Vol. 7, no.2. Art. no. 11702, pp. 253–276. Retrieved from <https://www.jlis.it/article/view/11702> [in English].

7. RDA–Info // Deutschen National bibliothek. Retrieved from <https://wiki.dnb.de/display/RDAINFO/RDA–Info> [in German].

8. Behrens, R. (2015). RDA in Deutschland : [Videopresentation], Österreichischer Bibliothekartag, 17. September 2015, Wien. 44 p. Retrieved from https://wiki.dnb.de/.RDA_bibtag_wien_2015_Behrens.pdf [in German].

9. Behrens R. (2015). RDA auf der Zielgeraden. Umstieg in den D–A–CH–Ländern : Plenumsitzung «Einführung des Erschließungsstandards RDA in den Ländern D–A–CH», AIBM–Tagung 2015, [22] – 25. September 2015, [Stuttgart]. 54 p. Retrieved from www.aibm.info/wp-content/.2015/.AIBM2015_Behrens [in German].

10. Behrens, R., Frodl, Ch., Polak-Bennemann, R. (2014). The Adoption of RDA in the German-Speaking Countries. *Cataloging & Classification Quarterly*. Vol. 52, issue 6–7, pp. 688–703 [in English].

11. RDA – the New International Standard : the global cataloging standard is coming to a country near you (2013). *American Libraries*. August, pp. 22–23 [in English].

12. Aliverti, Ch. (2015). RDA in der Schweiz: [Videopresentation], Österreichischer Bibliothekartag, 17. September 2015, Wien. – 17 p. Retrieved from https://opus4.kobv.de/.Aliverti_RDA+in+der+Schweiz+Oe [in German].

13. RDA NL Supplementary Rules. *Swiss National Library*. Retrieved from <https://www.nb.admin.ch/snl/en/home/documentation/norms-standards/rda-nl-supplementary-rules.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Halyna Bezpala,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**Organizational Aspects of Implementation of RDA in Germany, Austria
and German-Speaking Switzerland**

The article examines the experience of implementing international library standards, in particular the RDA cataloging standard, in libraries in Germany, Austria and German-speaking Switzerland. The results of the transition to the new cataloging rules according to the developed multilevel system are summarized and national peculiarities of implementation of RDA are noted.

The prospects of using the library-information space developed by the libraries of the German-speaking countries in the field of the regulation of the standards of the library and information industry in accordance with international standards in the processes of transformation and further intensive development of the library business of Ukraine for integration, mediation and exchange of information in the modern global professional space are considered.

Keywords: international standard RDA, the project for the implementation of RDA, German-speaking countries, Committee for Library Standards, working group of RDA, conceptual models of RDA, German National Library, Austrian National Library, Swiss National Library.

УДК 006:[025.32+025.4.03]

Надія Стрішенець,

д-р іст. наук,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК

Розглядаються особливості стандартизації діяльності бібліотек відповідно до нової редакції Закону України «Про стандартизацію» (2016) та потреби узгодити їх із міжнародною та європейською практикою. На прикладі підготовки міжнародного стандарту каталогізації «Опис та доступ до ресурсу», призначеного для е-середовища, зокрема в частині пов'язаних даних, звертається увага на розвинуті у зарубіжному бібліотекознавстві підходи до розроблення стандартів. Наведено рекомендації щодо вирішення питань, пов'язаних зі стандартизацією бібліотечно-інформаційних процесів в Україні.

Ключові слова: стандарти бібліотечно-інформаційні, «Опис та доступ до ресурсу», пов'язані дані.

1 вересня 2017 р. набула чинності Угода про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС). Одним з елементів співпраці у рамках асоціації є гармонізація і адаптація стандартів та норм ЄС. Відповідно до програми інтеграції України у ЄС мають бути впроваджені як національні тисячі міжнародних стандартів. Серед бібліотечних методом підтвердження були, зокрема, прийняті (з наданням чинності з 1 вересня 2016 р.) такі стандарти Міжнародної організації зі стандартизації (ISO): ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика»; ДСТУ ISO 16439:2016 «Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек»; ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек». Усі вони ще потребують перекладу українською мовою.

Як відомо, у 2011 р. у ході адміністративної реформи тодішнього Президента В. Януковича було ліквідовано Держспоживстандарт України. Центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації визначили Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Можливо, воно

мало якийсь вплив на вироблення та впровадження нових стандартів у економіці та торгівлі. Але роботи з підготовки стандартів бібліотечно-інформаційної галузі майже припинилися.

У 2014 р. відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163 «Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації» ці функції було покладено на «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Нині це державне підприємство проходить процес зміни назви на «Українське агентство стандартизації» (UAS). Воно ж представляє інтереси України в ISO.

За бібліотечно-інформаційну галузь відповідає Технічний комітет стандартизації ТК 144 «Інформація і документація» (створений відповідно до наказу Держспоживстандарту України від 10.12.2001 № 608). Наказом від 6 грудня 2016 р. № 407 «Про внесення змін до керівного складу ТК 144 та внесення змін до структури ТК 144» у складі ТК 144 утворено Підкомітет (ПК) 4 «Бібліотечна діяльність» на базі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Цим наказом змінено також назву ПК 1 з «Інформаційна діяльність, документація та видавнича справа» на «Інформаційна діяльність, обмін інформацією у галузі культурної спадщини, документація та видавнича справа». Додамо, що ПК 2 має назву «Інформаційні технології в створенні та організації документації», а 3-й Підкомітет – «Архівна справа». Цим самим наказом припинено повноваження колективних членів ТК 144: Інституту проблем реєстрації інформації НАН України та Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова». ТК 144 надано статус члена Міжнародного технічного комітету ISO/TC 46 «Information and documentation» (<https://www.iso.org/committee/48750.html?view=participation>).

Судячи з «Програми робіт з національної стандартизації на 2017 рік», розміщеної на сайті Українського агентства стандартизації (<http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/programa-robot>), усі чотири стандарти, що перебувають у розробці та перегляді нині, відносяться лише до Підкомітету «Архівна справа» (голова – О. Гаранін, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства). Напрацювання інших підкомітетів не знайшли поки що свого відображення у Програмі робіт. Уся діяльність зі стандартизації у нашій країні регулюється Законом України «Про стандартизацію» (редакція

від 10.02.2016). Ним, зокрема, визначено принципи, на яких базується державна політика у сфері стандартизації. Певний резонанс і обговорення у бібліотечних колах викликав наведений там принцип «добровільного застосування національних стандартів», якщо інше не передбачено нормативно-правовими актами (розділ I, ст. 4.2.4). Бібліотекарі звикли, що будь-які стандарти є обов'язковими для виконання. Відзначимо, що поява цього принципу викликана насамперед процесами дерегулювання, коли скасовується або скорочується державне регулювання у галузях, які не пов'язані безпосередньо з безпекою для життя і здоров'я людини, для навколишнього середовища. Це характерно для міжнародної та європейської практики.

На виконання положень цього Закону 13 вересня 2017 р. на засіданні Кабінету Міністрів було схвалено законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію». Законопроект передбачає внесення змін до 127 законодавчих актів (8 кодексів та 119 законів, у т. ч. до Закону «Про бібліотеки і бібліотечну справу»), у яких пропонується виключити положення щодо: обов'язковості застосування національних стандартів; погодження проектів національних стандартів з державними органами; нормативно-правового регулювання відносин, пов'язаних із розробленням стандартів і технічних умов підприємств, установ та організацій; нагляду за дотриманням стандартів і штрафних санкцій за недотримання вимог стандартів (<http://www.me.gov.ua/News/Detail?id=4 d318 e65-dbc7-4363-9918-d855 eb489815>).

У пояснювальній записці до законопроекту, поданого Кабінетом Міністрів України в порядку законодавчої ініціативи для розгляду Верховною Радою України, його автори обґрунтовують ці положення намаганням узгодити національну систему стандартизації з міжнародною та європейською практикою. На їхню думку, «добровільне застосування стандартів відповідає вимогам Угоди про технічні бар'єри в торгівлі Світової організації торгівлі, а також європейським принципам стандартизації» (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62562).

Однак у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на цей законопроект, розміщеному на Офіційному порталі Верховної Ради, зазначено, що згадана

Угода поширюється винятково на стандарти, які стосуються товарів, виробничих процесів та способів виробництва, дотримання яких необов'язкове. (Хоча й не заперечується). Тоді як послуги до сфери дії згаданої Угоди не включаються (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62562).

Крім того, експерти у висновку зауважують, що «європейський підхід до стандартизації також не передбачає скасування обов'язковості всіх стандартів». Так, основні стандарти безпеки, захисту населення від іонізуючої радіації, стандарти з використання й охорони водних ресурсів, у сфері землевпорядкування та картографії, якості та безпечності сільськогосподарської продукції тощо повинні діяти (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62562). Відтак законопроект повернуто на доопрацювання з урахуванням висловлених зауважень та пропозицій. Відповідно не внесені і пропонувані зміни до законів, у т. ч. до Закону «Про бібліотеки і бібліотечну справу» стосовно стандартів.

Водночас у зарубіжному бібліотекознавстві розвинутими є й інші підходи до розроблення стандартів. Не обов'язково над ними працюють спеціальні організації зі стандартизації, відсутня і тривала та дорога експертиза проектів стандартів. Так, найвідоміший нині міжнародний стандарт – «Опис та доступ до ресурсу» (Resource Description and Access), який упроваджується в бібліотеках Європи та світу, розроблено у співпраці представників шести основних англо-американських каталогізаційних спілнот: Американської бібліотечної асоціації, Австралійського комітету каталогізації, Британської бібліотеки, Канадського комітету каталогізації, Британського інституту бібліотечно-інформаційних фахівців та Бібліотеки Конгресу. Всі вони працювали у структурі, яка називалася Об'єднаним керівним комітетом і звітувала перед Комітетом керівників перелічених установ.

Після розробки стандарт було протестовано визначеним колом бібліотек, зібрано всі зауваження та пропозиції, доопрацьовано і вже потім упроваджено головними бібліотеками країн, які взяли участь у його розробленні. Поступово стандарт почали впроваджувати національні бібліотеки інших країн. До них долучилися інші, менші за них, книгозбірні, адже вони в усьому залежні від національних бібліотек, оскільки копіюють готові бібліографічні описи, індекси класифікації з їхніх е-каталогів. Тож поступово вони також змушені переходити на новий стандарт. Такою

в основному є схема впровадження, приміром цього стандарту. Важливо, що в основу RDA покладено Функціональні вимоги до бібліографічних записів (FRBR), Функціональні вимоги до авторитетних даних (FRAD) та Функціональні вимоги до авторитетних записів предметних рубрик (FRSAD), розроблені робочими групами ІФЛА. Цього року вони були об'єднані в єдину, спрощену і логічно узгоджену Бібліотечну еталонну (довідкову) модель, також розроблену ІФЛА.

Таким чином, світова бібліотечна спільнота, об'єднавшись і спираючись на відповідні напрацювання ІФЛА, розробляє і впроваджує спільні стандарти, не покладаючись на спеціальні офіційні органи стандартизації, наприклад ISO. RDA постійно розвивається, і саме бібліотеки працюють над його удосконаленням, не очікуючи, коли якісь зміни внесе орган стандартизації. Європейські бібліотеки це роблять, скажімо, через Європейську групу RDA (European RDA Interest Group), до якої входять національні бібліотеки більшості країн Європи [1].

Нині основний напрям, який розробляється в RDA, це пов'язані дані (linked data) [2]. У їх основі – ідея семантичного вебу, яка, як вважають багато дослідників, має революціонізувати бібліотечну справу. Реалізація цієї ідеї, крім забезпечення точнішого, релевантнішого пошуку, дасть змогу бібліотечним даним взаємодіяти не лише всередині власне бібліотечних мереж, а й із даними інших установ культури – архівів, музеїв, а пошук бібліотечних даних на вебi стане легкодоступним. Адже дослідники вказують на те, що бібліотеки по суті стали онлайн-видами інформації, що суперечить їхній місії. Як зазначає Л. Педерсен (L. Pedersen), бібліотека у Кентуккі може мати історичний ресурс, який шукає читач у Новій Зеландії. Але він знайде її, зачинену за «віртуальними стінами», лише безпосередньо вийшовши на сайт бібліотеки у Кентуккі [3].

RDA якраз і використовує принцип пов'язаних даних. У новому стандарті закладено потенціал показу зв'язків між виданнями, що дає змогу розвитку нової каталожної структури, побудови семантичної мережі каталожних записів. Дані, «сховані» поки що в несемантичному MARC-форматі, RDA зробить доступнішими для пошуку, щоб їх можна було знаходити за допомогою інтернет-пошуковиків [4, р. 14]. Особливістю RDA саме і є зосередження на зв'язках.

Недаремно щорічна конференція EURIG, що відбулася у травні 2017 р. у Флоренції, називалася «Розвиток RDA у напрямі пов'язаних даних» [5].

Таким чином, бібліотечна спільнота напрацьовує цю частину стандарту «Опис та доступ до ресурсу» власними зусиллями, поклавши в основу інший стандарт – Resource Description Framework («Середовище опису ресурсу»), розроблений для публікації даних в Інтернеті, забезпечення їх сумісності за допомогою спільної семантики, структури та синтаксису.

Один з перших прикладів пов'язаних даних – Шведський зведений каталог – LIBRIS. Елементи пов'язаних даних використовує також Німецька національна бібліотека. Наприклад, у каталожному записі на книгу «Ukraine's Euromaidan: analyses of a civil revolution» (Stuttgart, 2015) дані в основних областях опису подаються як інтерактивні, поєднані з іншою інформацією у е-каталозі. Крім того, наприкінці запису пропонується перелік близьких за тематикою книжок: «Andere fanden auch interessant: Ukraine. Krisen. Perspektiven Berlin: Wiss. Verl., 2015; Wissenschaftliche Politikberatung im Praxistest Weilerswist : Velbrück Wiss., 2015, 1. Aufl.; Die Ukraine-Krise. Berlin: BWV, Berliner Wiss.-Verl., 2014».

У пострадянських країнах прикладом зібрання пов'язаних даних є «RunA» – спільний проєкт Національної бібліотеки Латвії, Національного архіву Латвії, Інституту літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету, Асоціації меморіальних музеїв і Музею літератури та музики. Присвячений він Яну Райнісу і його дружині Аспазії – відомим латвійським поетам і лідерам громадської думки (<http://runa.lnb.lv>).

До речі, організаційно процес упровадження RDA у Національній бібліотеці Латвії є максимально спрощеним. Відділ управління даними і знаннями (data and knowledge management), який складається з групи експертів із каталогізації, авторитетних даних, стандартизації, зокрема й стандартів ІФЛА, переклав словник RDA, розділи зв'язків та основні положення, що стосуються, приміром, опису монографій, і підготував методичні рекомендації для своїх співробітників. Увесь текст стандарту через його значний обсяг (1100 с.) було вирішено не перекладати. Ні тривалій експертизи, ні офіційного затвердження цей міжнародний стандарт не проходив. Цей досвід може стати позитивним прикладом для українських бібліотек при впровадженні RDA та інших міжнародних стандартів. Тим більше, що експертиза бібліотечних стандартів у нас зазвичай провадиться нефакхівцями, має формальний характер та потребує багато часу і значних фінансових витрат, які бібліотеки не можуть забезпечити.

Слід також зазначити, що переважна більшість інтегрованих бібліотечних систем, що використовуються в українських бібліотеках, навряд чи спроможні підтримувати функціонування нового стандарту. Тому робота з підготовки його українського варіанта має йти одночасно з пошуками програмного та технологічного забезпечення процесу каталогізації, який би відповідав вимогам сучасних технологій. Фахівці провідних бібліотек України повинні брати участь у європейських семінарах, конференціях зі стандартизації, у роботі Міжнародного технічного комітету ISO/TC 46 «Information and documentation». Питання, пов'язані зі стандартизацією бібліотечно-інформаційних процесів, мають вивчатися на бібліотечних факультетах українських вишів. При цьому науковці мають залучатися до освітнього процесу, а викладачі – до участі у перекладах та адаптації міжнародних стандартів. Приміром, викладачі кафедри архівістики, бібліографії та бібліотечної справи Флорентійського та бібліотекознавці інших університетів Італії працювали у складі групи над перекладом RDA.

Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна була визнана Європарламентом державою, яка має перспективу членства за умови виконання низки критеріїв. Серед них і прийняття європейських та міжнародних стандартів, у т. ч. у бібліотечно-інформаційній галузі, для безперешкодного обміну бібліографічною, реферативною та іншою інформацією, якою володіють бібліотеки та інші заклади культурної спадщини. І обов'язково – створення необхідних механізмів їх упровадження, застосування та реалізації на національному рівні.

Література

1. *Cohen A.* Building an RDA Region: The European RDA Interest Group is the first of a proposed six / Ahava Cohen and Alan Danskin // *American Libraries.* – 2017. – Supplement. – Vol. 48. – pp. 30–31.
2. *Linked Data for Cultural Heritage* / Eds. Jones and Michele Seikel. – Chicago : ALA, 2016. – 134 p.
3. *Pedersen L.* Linked Data for Libraries / Leif Pedersen // *Information Today.* – 2015. – May. – p. 18.
4. *Hastings R.* Linked Data in Libraries: Status and Future Direction / Robin Hastings // *Computers in Libraries.* – 2015. – Vol. 35. – no. 9. – pp. 12–16.

5. *Стрішенець Н. В.* EURIG2017 : Щорічна конференція та семінар Європейської групи RDA / Надія Стрішенець // *Бібл. вісн.* – 2017. – № 5. – С. 53–60.

References

1. Cohen A., Danskin A. (2017) Building an RDA Region: The European RDA Interest Group is the first of a proposed six. *American Libraries. Supplement*, Vol. 48, pp. 30–31 [in English].
2. Jones, Ed & Seikel, Michele (Eds.). (2016). *Linked Data for Cultural Heritage* Chicago: ALA [in English].
3. Pedersen, L. (2015) *Linked Data for Libraries. Information Today*, May, p. 18 [in English].
4. Hastings, R. (2015) *Linked Data in Libraries: Status and Future Direction. Computers in Libraries*, Vol. 35, no. 9, pp. 12–16. [in English].
5. Strishenets, N. (2017) EURIG2017 : Shchorichna konferentsiia ta seminar Yevropeiskoi hrupy RDA [EURIG2017: Annual Conference and Seminar of the European RDA Interest Group]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 5, pp. 53–60 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2017.

Nadiya Strishenets,

Dr. Sci. (Historical), V. I. Vernadsky National Library Ukraine

Standardization in the Activities of Modern Libraries

Standards applying to bibliographic descriptions, data exchange formats and more recently for linked data are crucial in the work of libraries. The paper focuses on the features of modern standardization in libraries according to the Law of Ukraine «About Standardization» (2016) and highlights the necessity of bringing library standards in line with international and European practice. The work on the «Resource Description and Access» – International cataloging standard designed for the e-environment is being described as an example. The author explores RDA as it relates to linked data, recognizing it as an evolving standard and reviewing some examples of linked data elements implementing. The necessity of participation of Ukrainian librarians in the work and meetings of the International Technical Committee of International Standard Organization (TC 46 «Information and documentation») is underlined.

Keywords: library and information standards, «Resource Description and Access», linked data.

Анна Венідиктова,

провід. бібліотекар,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЯКОСТІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Розглянуто основні положення міжнародних стандартів у контексті забезпечення якості бібліотечного обслуговування. Розкрито аспекти впливу бібліотек відповідно до положень стандартів. Акцентовано увагу на потребі запровадження системного вивчення інтересів та запитів користувачів, їхніх сподівань та очікувань, а також виявлення можливих конкурентів та потенційних партнерів з метою формування ефективної політики управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування. Зазначено, що поступове впровадження новітніх методик із оцінювання е-ресурсів та е-сервісів у бібліотеки, організація бібліотечної статистики і вимірювання якості та ефективності роботи бібліотек у контексті міжнародних стандартів та забезпечення пріоритетності клієнтоорієнтованого обслуговування сприятимуть інтеграції бібліотек України у європейське співтовариство.

Ключові слова: якість, міжнародні стандарти, вплив бібліотек, політика управління якістю, сервіс, культура обслуговування.

В умовах розбудови інформаційного суспільства завдання підвищення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування набуває особливої суспільної значущості. Надання вільного доступу користувачам до знань та інформації, створення системи високоякісних бібліотечно-інформаційних послуг пов'язано з формуванням політики управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка реалізується на ресурсно-сервісній базі бібліотечного середовища, забезпечує формування сервісної культури бібліотеки відповідно до інформаційно-знаннєвих запитів та вимог суспільства. В умовах конкуренції некомерційним інформаційним установам необхідно доводити їх значення, як для індивідуального і колективного користувача, так і для суспільства в цілому.

Інтеграційні процеси України у європейський простір актуалізують питання забезпечення якості та підвищення ефективності бібліотечно-інформаційного обслуговування. У зв'язку з цим оцінювання якості діяльності та впливу бібліотек стає пріоритетним у процесі імплементації міжнародних стандартів. Дослідження впливу бібліотек у контексті нових нормативних документів сприятиме підвищенню значущості цих закладів для забезпечення наукових досліджень, освіти та культури, соціального та економічного життя в країні.

Питання підвищення та забезпечення якості роботи бібліотек постійно перебувають у науковому полі зору бібліотекознавців. Зокрема, визначенню ефективності та якості бібліотечно-інформаційного обслуговування приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні автори, як Р. Полл, П. Бокхорст, Р. Мотульський, В. Ключев, Ю. Ахмадова [5], О. Василенко [7], Т. Коваль, Г. Соліденко [9] та ін. Серед українських учених, у дисертаціях яких висвітлені окремі аспекти забезпечення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування, слід назвати Т. Ткаченко (система менеджменту якості) (2015) та Н. Ніколаєнко (інноваційні технології управління) (2016). Водночас, з огляду на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та бібліотечних сервісів, незважаючи на актуальність, питання формування політики управління якістю та сервісного підходу до бібліотечно-інформаційного обслуговування у контексті міжнародних стандартів комплексно не досліджено.

Метою статті є розгляд основних положень міжнародних стандартів у контексті забезпечення якості бібліотечного обслуговування, визначення складових сервісного та клієнтоорієнтованого обслуговування для оцінювання впливу бібліотек.

Якість – це відповідність меті, за Р. Полл та П. Бокхорстом [8, с. 15]. Міжнародні стандарти ДСТУ ISO 9000:2007 та ДСТУ ISO 11620:2016 якість характеризують як ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги [1, 2]. Згідно зі стандартами, термін «якість» можна вживати з такими прикметниками як «погана», «добра» або «відмінна». Вимоги розглядаються як сформульована потреба чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові. Якість для бібліотеки – це орієнтир на інтереси користувачів та постійне задоволення їхніх інформаційних потреб відповідно до наукових, навчальних та культурних запитів, поліпшення бібліотечних послуг.

Для забезпечення успішного переходу вітчизняних бібліотек на використання нових національних стандартів України, гармонізованих із міжнародними нормативними документами, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського ініціювала створення міжвідомчої робочої групи, до складу якої увійшли фахівці провідних бібліотек різних систем і відомств. З 01.09.2016 р. набули чинності нові національні стандарти України, зокрема ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек». Цей міжнародний стандарт розроблений з метою стратегічного планування та менеджменту якості бібліотек; для полегшення порівняння бібліотечного впливу в часі між бібліотеками подібного типу і призначення; для підвищення цінності бібліотек для навчання і наукових досліджень, освіти та культури, соціального та економічного життя; для підтримки політичних рішень щодо стратегічних цілей бібліотек.

Визначення термінів, понять, методик збирання статистичних даних подано в ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) «Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика». На основі кількісних показників діяльності бібліотеки розробляється система статистичних показників з оцінювання якості послуг та економічної ефективності виконуваних робіт, які зафіксовано в міжнародному стандарті ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) «Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек». Систему статистичних показників бібліотеки мають вибудовувати на основі комплексного збалансованого та інтегрального підходів у тісному взаємозв'язку кількісних та відносних показників, з урахуванням місії, поточних та стратегічних завдань бібліотеки [6].

Дослідження впливу бібліотек на особу, за ДСТУ ISO 16439:2016, може виявити такі позитивні результати як зміна навичок і компетенцій, зміни у відносинах і поведінці, успіх у навчанні чи кар'єрі. Наприклад, бібліотечні послуги можуть сприяти успіху в наукових дослідженнях, навчанні або в своїй професії. У всіх цих сферах можливі такі результати: заощаджений час у пошуку інформації; вдосконалення дослідницьких навичок і критичного мислення; вміння вибирати релевантну інформацію; кращі

можливості для кар'єрного зростання за рахунок підвищення інформаційної грамотності. Через вплив на окремих осіб або групи, сфера впливу бібліотеки може поширюватися на установу або спільноту (наприклад університет, громада, регіон). Ці впливи сприятимуть позитивній ролі бібліотеки в установі чи спільноті; збільшенню інституційного фінансування, дослідницьких грантів, донорів; залученню кращих дослідників, викладачів, науковців, студентів; залученню інших науково-дослідних установ, підприємств, неурядових організацій, нових груп населення.

Соціальним впливом бібліотек, згідно зі стандартом ДСТУ ISO 16439:2016, є вплив діяльності бібліотеки на населення навколишньої спільноти або суспільство в цілому. Бібліотеки допомагають соціальній інтеграції та соціальній згуртованості, а саме: сприяють адаптації маргінальних груп та особам з особливими потребами; зміцнюють зв'язки між людьми і групами та підтримують міжкультурну комунікацію і розуміння між генераціями. Надаючи доступ до політичної, соціальної, наукової, економічної, культурної та правової інформації, бібліотеки допомагають людині здійснювати усвідомлений вибір у політичному і громадському житті. Бібліотеки відіграють ключову роль щодо надання кожному можливості підвищувати свій освітній рівень та навчатися упродовж усього життя, а також сприяють розвитку місцевої культури та популяризації історії за допомогою виставок та інших соціокультурних заходів, надають інформацію про місцеві спільноти. Таким чином, вони позитивно впливають на громадянську свідомість та ідентичність спільнот. Особливої значущості набуває соціальний вплив, який здійснюють бібліотеки щодо майбутніх поколінь, зберігаючи документальну та культурну спадщину [3].

Успішне впровадження й застосування норм стандартів, на нашу думку, пов'язане з формуванням і реалізацією політики управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка базується на восьми принципах управління якістю, сформульованих у ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів», а саме: орієнтація на користувача, лідерство, залучення працівників, процесний підхід, системний підхід до управління, прийняття рішень на підставі фактів, взаємовигідні відносини з постачальниками, постійне поліпшення управління [1].

Одними з основних завдань політики управління якістю є стимулювання участі персоналу в забезпеченні якості бібліотечно-інформа-

ційного обслуговування, власна відповідальність кожного співробітника за якість виконаної роботи, підвищення іміджу бібліотеки.

Ми підтримуємо думку фахівців, які зазначають, що формування політики управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування має базуватися на принципах сервісу, перевірених та рекомендованих світовою практикою («10 Commandments of World Class Service Companies»). Під сервісом у бібліотечній справі розуміють спеціально організоване додаткове обслуговування, надання відповідного комплексу наднормативних послуг індивідуальним та колективним користувачам. У контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування такими основними принципами функціонування сервісу є:

- **Сервіс-бачення.** Сервісне бачення бібліотеки має втілювати сподівання й очікування користувачів, забезпечувати їхні інформаційно-знаннєві потреби.

- **Сервісна культура.** Сервісна культура бібліотеки формує сервіс-навички співробітників. Сервіс-навички – це здатність співробітників перевищити очікування користувачів, незважаючи на обставини.

- **Непорушні правила.** Наявність у бібліотеці непорушних правил із сервісного обслуговування як невід’ємної складової її діяльності.

- **Секретний сервіс.** Організація використовує всі можливості для персоніфікації досвіду користувача. Персоніфікація – це спосіб сформувати емоційний зв’язок між користувачем та бібліотекою, індивідуальний підхід до задоволення інформаційно-знаннєвих потреб і запитів користувачів.

- **Навчання.** Безперервне навчання співробітників для створення сервісної культури бібліотеки.

- **Втілення та виконання.** Організація забезпечує регулярність надання користувачам позитивного досвіду щодо бібліотечно-інформаційного обслуговування.

- **Нуль ризику.** В бібліотеці мають бути готові сценарії дій (інструктивні документи, ситуативні тренінги) для усунення дефектів сервісного обслуговування.

- **Культура перевищування очікувань клієнтів.** Орієнтація на креативне мислення співробітників щодо вдосконалення обслуговування і розроблення додаткових послуг.

- **Вимірювання рівня задоволення користувачів бібліотечно-інфор-**

маційним обслуговуванням. Проведення дослідження за допомогою анкетування, опитування, функціонування системи зворотного зв'язку.

• **Сервісне керівництво.** Розуміння керівництвом бібліотеки значення сервісу та сервісної культури, впровадження ефективної системи мотивації співробітників для майбутнього успішного функціонування.

Важливою складовою політики управління якістю бібліотеки є створення корпоративної культури організації. Корпоративна культура надає співробітникам організаційної ідентичності, є джерелом стабільності, визначає головні цінності, взаємини персоналу між собою, з користувачами, керівництвом, постачальниками і посередниками; формує відданість організації, мотивує персонал на продуктивну працю, яка впливає на ефективність діяльності бібліотеки загалом. Реалізація головних принципів корпоративної культури допомагає співробітникам швидко адаптуватися і долучатися до активної діяльності та правильно визначати її пріоритети [10]. Невід'ємною складовою корпоративної культури є культура обслуговування.

Виділяють такі складові культури обслуговування:

- фізична – довгострокова складова, фізичні елементи, які неможливо змінити;
- операційна – дії, які мають виконуватись співробітниками для того, щоб більша кількість людей користувались послугами бібліотеки;
- технічна – компетентність і кваліфікація співробітників;
- функціональна – наскільки зручно мати справу з організацією (години роботи, можливість швидко та оперативно отримувати послуги та інформацію);
- атмосферна – оточення, психологічний клімат бібліотеки;
- гостинність – дії співробітників, спрямовані на формування позитивного досвіду користувачів. Саме ці дії стимулюють користувача прийти наступного разу та рекомендувати організацію.

Для розробки і впровадження стандартів якості обслуговування користувачів потрібно провести анкетування співробітників та користувачів, щоб визначити, які з показників сервісу найважливіші і мають бути враховані та які мають найбільші недоліки. На основі результатів анкетування розробити план дій щодо покращення певних компонентів. Головним кроком для підвищення якості обслуговування є визначення циклу досвіду користувача. Це допомагає відстежити увесь процес

спілкування клієнта з бібліотекою, дає чітке розуміння кожного етапу та сприяє виявленню можливих дефектів сервісу на кожному етапі. Такий аналіз циклу досвіду користувача дає можливість перевищити очікування користувачів загалом.

Згідно міжнародним стандартом ДСТУ ISO 16439:2016 (6.3.2.3 «Показники якості обслуговування» – Indicators of service quality) одним із критеріїв якості обслуговування є компетентність і готовність персоналу допомогти [3]. Відповідно ці складові розкриваються в положеннях стандарту. Непорушні стандарти сервісу мають визначати принципи взаємодії співробітників бібліотеки з користувачами:

Ніколи	Завжди
Вказувати	Провести або показати особисто
Виявляти роздратування	Бути доброзичливим
Звинувачувати користувача	Виправляти ситуацію
Критикувати колег, конкурентів або виправдовуватись	Брати відповідальність на себе
Повідомляти негативні новини по e-mail	Повідомляти негативні новини особисто
Поширювати плітки	Повернути розмову в професійне русло
Розмовляти з колегами при користувачах	Попросити дозволу у користувача
Говорити «Нам заборонено по процедурі»	Зробити процедуру невидимою
Пропускати дзвінки	Відповісти до третього дзвінка
Говорити «Ні»	Говорити «Що ми можемо зробити?»
Говорити «Без проблем»	Говорити «Звичайно», «Із задоволенням»
Говорити «Не знаю»	Говорити «Дозвольте я уточню»

Невід'ємна складова культури обслуговування – емоційний зв'язок із клієнтом або користувачем бібліотеки. Існує 5 типів емоційного зв'язку, які будуть закріплювати позитивне враження від спілкування зі співробітниками організації:

- зоровий контакт;
- активне привітання;
- усмішка;
- участь у розмові;
- повне інформування.

На якість бібліотечно-інформаційного обслуговування впливають різноманітні чинники, визначальним з яких є людський ресурс. Потенціал конкретних співробітників – інтелектуальний ресурс бібліотеки, від їхніх знань, умінь, від загальної культури бібліотечних фахівців залежить якість бібліотечного обслуговування та наданих послуг. Вони не тільки створюють продукти та надають послуги, а й формують внутрішній клімат бібліотеки та її організаційну культуру, стан якої впливає на внутрішнє життя бібліотеки та її авторитет у суспільстві.

Відповідно до положень стандарту ДСТУ ISO 9001:2015 «Системи управління якістю. Вимоги» політика управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування має: відповідати призначенню організації та підтримувати її стратегічний напрям; визначати стандарти якості обслуговування, які характеризують послугу або інформаційний продукт, що надаються бібліотекою, та його сервісну складову; постійно поліпшувати систему управління якістю. Потрібно, щоб політика у сфері якості була доступною та актуалізованою у формі задокументованої інформації та доведеною до відома, зрозумілою та застосовуваною в межах бібліотеки [4]. Як зазначає Т. Ткаченко, «виконання стандартів якості обслуговування формує імідж бібліотеки для її користувачів і суспільства, впливає на активність читацької аудиторії та приваблює нових користувачів. Розробка й упровадження стандартів якості обслуговування дозволяють зорієнтувати діяльність бібліотеки на досягнення задоволеності користувача» [10, с. 123].

У міжнародному стандарті вказано, що останніми роками спостерігається необхідність для некомерційних організацій доводити їхню цінність для окремої особи, для організацій та для суспільства. Бібліотеки мають визначити і протестувати методи виявлення і підтвердження

їхніх переваг для користувачів і суспільства, а також в електронному середовищі [3]. Вимірювання рівня задоволення користувачів бібліотечно-інформаційним обслуговуванням за положеннями ДСТУ ISO 16439:2016 потребує вивчення думки користувачів щодо їхнього оцінювання обслуговування в бібліотеці, а також отримання пропозицій щодо його поліпшення. Для вимірювання рівня задоволення користувачів існують різноманітні підходи. Найчастіше застосовується метод прямого вимірювання, відповідно до якого користувачі оцінюють бібліотечні послуги через важливість сервісів для них за різними шкалами. Інший підхід використовується, коли клієнти порівнюють бібліотечні послуги і обслуговування з їхніми попередніми очікуванням. Проведення досліджень рівня задоволення користувачів за допомогою анкетування, опитування, функціонування системи зворотного зв'язку допомагає також з'ясувати, чи відповідають інформаційно-бібліотечні послуги вимогам користувачів, визначити сфери, які потребують поліпшення. Важливою складовою визначення впливу бібліотек є використання дистанційних послуг, вимірювання ефективності використання електронних ресурсів та довідково-інформаційних послуг віддаленими користувачами.

Висновки. Розгляд основних положень міжнародних стандартів у контексті забезпечення якості бібліотечного обслуговування виявив необхідність формування політики управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі принципів системи загального керування якістю TQM (Total Quality Management). Для ефективного запровадження сервісного обслуговування необхідне проведення системного дослідження щодо визначення потреб, інтересів та запитів реальних та потенційних користувачів, їхніх сподівань та очікувань; виявлення можливих конкурентів та потенційних партнерів. Упровадження системи оцінювання діяльності бібліотек базується на поєднанні статистичних даних (ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) «Information and documentation – International library statistics: Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика»), вимірюванні показників якості та ефективності (ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) «Information and documentation – Library performance indicators: Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек») та визначенні впливу бібліотек (ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and proce-

dures for assessing the impact of libraries: Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек»).

Поступове впровадження новітніх методик із оцінювання е-ресурсів та е-сервісів, організації бібліотечної статистики і вимірювання якості та ефективності, впливу бібліотек у контексті міжнародних стандартів сприятиме інтеграції бібліотек України у європейське бібліотечне співтовариство та досягненню довгострокового успіху бібліотек. Упровадження якісного сервісного та клієнтоорієнтованого обслуговування в бібліотеках буде сприяти максимальному задоволенню потреб населення в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні; розвитку перспективного попиту на бібліотечні послуги; залученню до бібліотеки нових категорій користувачів; формуванню та підтримці позитивного іміджу бібліотеки у органів влади, наукових інститутів, громадських організацій та населення. А в цілому – підвищувати престиж бібліотек та їхню суспільну значущість.

Література

1. ДСТУ ISO 9000:2007 (ISO 9000:2005, IDT) Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. – Чинний від 2008–01–01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2008. – 29 с.
2. ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Показники функціонування бібліотек. Інформація та документація. Library performance indicators. Information and documentation.– Чинний від 2016–09–01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 100 с.
3. ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек. Інформація та документація. Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Information and documentation. – Чинний від 2016–09–01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 82 с.
4. ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) Системи управління якістю. Вимоги.– Чинний від 2016–07–01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 22 с.
5. *Ахмадова Ю. А.* Система менеджмента качества библиотеки : учеб. практ. пособие / Ю. А. Ахмадова. – Санкт-Петербург : Профессия, 2007. – 264 с.
6. *Василенко О. М.* Визначення соціальної ефективності бібліо-

течно-інформаційної діяльності: проблеми нормативного забезпечення в Україні / О. М. Василенко // Проблеми розвитку інформаційного суспільства: матеріали 4 Міжнар. форуму (Київ, 26–29 лист. 2013 р.) / Асоціація «Інформатіо-Консорціум» УкрІНТЕІ. – Київ : УкрІНТЕІ, 2013. – Ч. 1. – С. 29–34.

7. Василенко О. М. Імплементация міжнародних стандартів у діяльність бібліотек України в контексті наукового дослідження / О. М. Василенко // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2017. – С. 11–15.

8. Полл Р. Измерение качества работы / Р. Полл, П. Бокхорст. – Москва : Логос, 2001. – 152 с.

9. Солоіденко Г. І. Сучасні критерії та показники оцінювання якості роботи бібліотеки / Г. І. Солоіденко // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали 4 Міжнар. наук.-практич. конф. (Львів, 29 верес. 2011 р.) – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – С. 155–160.

10. Ткаченко Т. П. Засади формування системи якості бібліотеки / Т. П. Ткаченко // Вісн. Харків. Держ. акад. культури. – Харків, 2012. – Вип. 37. – С.120–128.

References

1. DSTU ISO 9000:2007 (ISO 9000:2005, IDT) Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv. [Quality Management Systems. Fundamentals and vocabulary]. (2008). *From 1 st January 2008*. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine [in Ukrainian].

2. DSTU ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Pokaznyky funkcionuvannia bibliotek. Informatsiia ta dokumentatsiia. [Library performance indicators. Information and documentation]. (2016). *From 1 st September 2016*. Kyiv: DP «UkrNDNTs» [in Ukrainian].

3. DSTU ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Metody ta protsedury otsiniuvannia vplyvu bibliotek. Informatsiia ta dokumentatsiia. [Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Information and

documentation]. (2016). *From 1 st September 2016*. Kyiv: DP «UkrNDNTs» [in Ukrainian].

4. DSTU ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy. [Quality Management Systems. Requirements]. (2016). *From 1 st July 2016*. Kyiv: DP «UkrNDNTs» [in Ukrainian].

5. Akhmadova, Yu. A. (2007). Sistema menedzhmenta kachestva biblioteki [Library Quality Management System]. St. Petersburg: professiya [in Russian].

6. Vasylenko, O. M. (2013). Vyznachennia sotsialnoi efektyvnosti bibliotечно-informatsiinoi diialnosti: problemy normatyvnoho zabezpechennia v Ukraini [Determining the Social Efficiency of Library and Information Activities: Problems of normative support in Ukraine]. *Problemy rozvytku informatsiinoho suspilstva – Problems of Information Society Development: Proceedings of the Fourth International Forum*. (Vols. 1), (pp. 29–34). Kyiv: Association «Informatio-Konsortsium» UkrINTEI [in Ukrainian].

7. Vasylenko, O. M. (2017). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u diialnist bibliotek Ukrainy v konteksti naukovooho doslidzhennia [Implementation of international standards in the activities of libraries in Ukraine in the context of scientific research]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Stratehichni zavdannia rozvytku naukovykh bibliotek – Library. Science. Communication. Strategic Tasks of Development of Scientific Libraries: Proceedings of the International Scientific Conference*. (pp. 11–15). Kyiv [in Ukrainian].

8. Poll R., & Bokkhorst P. (2001). Izmerenie kachestva raboty [Measurement of work quality]. Moscow: Logos [in Russian].

9. Soloidenko, H. I. (2011). Suchasni kryterii ta pokaznyky otsiniuvannia yakosti roboty biblioteky [Modern criteria and indicators for assessing the quality of library work]. *Suchasni problemy diialnosti biblioteky v umovakh informatsiinoho suspilstva – Modern Problems of Library Activity in the Conditions of Information Society: Proceedings of the Fourth International Scientific and Practical Conference*. (pp. 155–160). Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian].

10. Tkachenko, T. P. (2012). Zasady formuvannia systemy yakosti biblioteky [Principles of forming the quality system of the library]. *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture*, issue 37, pp.120–128 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.11.2017.

Anna Venidyktova,

Leading Librarian,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

International Standards for the Quality of Library-Information Service

In the context of the development of the information society, the task of improving the quality of library and information services acquires a special social significance. In the paper the main provisions of international standards in the context of quality assurance of library services are considered. Quality of library work could be understood as maintaining orientation on users' interests and constant satisfaction of their information needs in accordance with scientific, educational and cultural demands, improving of library services. Consideration of the main provisions of international standards in the context of quality assurance of library services has revealed the need to establish a quality management policy for library-information services based on the principles of the Total Quality Management System (TQM) (Total Quality Management). The publication examines the requirements of standards for the library and information services, and determines the components of the culture of service. For effective implementation of high-quality library services in libraries, a comprehensive study is needed to determine the needs, interests and requests of real and potential users.

Gradual introduction of the newest methods of evaluation e-resources and e-services of libraries, the organization of library statistics and measurement of quality and efficiency, the influence of libraries in the context of international standards will facilitate the integration of Ukrainian libraries into the European community, the consolidation of society and the long-term success of the Libraries.

Keywords: quality, international standards, impact of libraries, quality management policy, service, culture of service.

Ольга Посметна,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Тетяна Ключок,

завсектору,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОБЛІК БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Розглянуто основні підходи до формування показників у бібліотечній статистиці, питання термінології та методики їх визначення. Підкреслено значення стандартизації обліку документів в оптимізації бібліотечної статистики. Надано пропозиції щодо подальшого вдосконалення нормативно-методичних і практичних розробок у вітчизняній статистиці щодо роз'яснення та впровадження показників міжнародних стандартів. Наголошено на потребі уніфікації української термінології базових понять основних показників, що наводяться у стандартах, та методик їх отримання для удосконалення обліку, форм статистичної звітності, що потребує оновлення всього облікового механізму бібліотеки.

Ключові слова: бібліотечна статистика, показники бібліотечно-інформаційної діяльності, термінологія показників у міжнародному стандарті.

З метою реалізації державної політики в галузі бібліотечно-інформаційної діяльності, спрямованої на інтеграцію вітчизняних бібліотек у міжнародне співтовариство та міжнародний інформаційний простір бібліотечно-інформаційних ресурсів, Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 23.03.2016 р. № 219-р. схвалив Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». У цьому документі зазначено, що в умовах глобального інформаційного середовища для всіх сфер бібліотечної галузі, зокрема практики, науки, освіти, управління, важливе розширення міжнародного співробітництва. Його головним аспектом є запровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційної діяльності, обміну бібліографічними даними, електронної

доставки документів, міжнародного книгообміну, корпоративної каталогізації та створення баз даних, реалізації спільних науково-дослідних проєктів тощо [10].

Реалізація політики держави в напрямі інтеграції країни у світове співтовариство потребує адаптації інформаційного середовища, і перш за все облікової інформації, до міжнародних вимог та стандартів. Упровадження стандартизації в бібліотечну діяльність полягає у встановленні й застосуванні єдиних норм, правил, положень і вимог до різних ланок бібліотечної справи з метою забезпечення взаємозамінної технічної та інформаційної сумісності послуг бібліотеки, уніфікації термінології, одиниць та форм обліку і звітності, єдиних вимірів ресурсів, продукції і послуг бібліотек, бібліотечного обслуговування. Стандартизація обліку документів у контексті управління бібліотечно-інформаційними ресурсами має істотне значення в оптимізації бібліотечної статистики.

Стаття має на меті розглянути вимоги нових нормативних документів та міжнародних стандартів до обліку бібліотечного фонду і методик отримання статистичних показників відповідно до сучасних практик наукових бібліотек.

Проблематика формування системи статистичних показників, зокрема і в частині організації використання бібліотечного фонду відповідно до міжнародних стандартів, перебуває у центрі уваги бібліотекарів ще з початку 2000-х років. Так, ці питання досліджувались і висвітлювались у публікаціях О. Василенко [1–3], К. Каргузова [5], а також інших бібліотечних фахівців.

Зокрема, О. Василенко висловлювала думку, що саме недосконалість бібліотечної статистики України, її відомча розмежованість, відсутність єдиного координаційного органу та узгодженого перспективного плану розвитку стандартизації бібліотечної статистики на національному рівні призвели до певної відмежованості у заходах на рівні міжнародному. Створення загальнодоступної бази даних на вищих рівнях бібліотечної статистики передбачається, перш за все, через вирішення таких питань, як оновлення системи статистичних показників, зміна методик збирання та узагальнення статистичної інформації [3]. Деякі бібліотекознавці у своїх публікаціях також акцентували увагу на проблемах оновлення національних стандартів, які б відповідали сучасним трансформаціям бібліотек у зв'язку з активізацією інформаційно-бібліотечної діяль-

ності, пов'язаної із впровадженням новітніх інформаційних технологій відповідно до існуючих вимог. Статистика досліджує кількісну сторону явищ бібліотечної діяльності у невід'ємному зв'язку з їх якісним змістом. Метою бібліотечної статистики є надання органам державного та суспільного управління бібліотечною справою різних рівнів повної та достовірної статистичної інформації про стан бібліотечної системи та інформування суспільства про результати діяльності бібліотек.

У Маніфесті ІФЛА про бібліотечну статистику зазначено, що точні, надійні та порівнянні дані мають рішуче значення для ствердження цінності й корисності бібліотечної статистики. Якість національної та міжнародної бібліотечної статистики залежить від точності та своєчасності надання даних кожною бібліотекою і ретельного редагування для недопущення помилок та невірного тлумачення. У зв'язку з цим зазначено, що необхідно використовувати однакові визначення та методики для того, щоб результати були порівнянні. Для досягнення цієї мети бібліотеки мають співпрацювати у рамках регіональних або національних мереж збору бібліотечної статистики, це забезпечить ефективне функціонування національної бібліотечної системи [6].

Забезпечення повного та достеменного обліку документів бібліотечного фонду, його руху та операцій з бібліотечного обслуговування потребує застосування єдиних підходів до формування термінології, системи статистичних показників, одиниць обліку і виміру. Це можливо за умови використання нормативних документів однаковою мірою усіма суб'єктами бібліотечної діяльності.

Основними видами обліку документів бібліотечного фонду є: оперативний (первинний), статистичний та бухгалтерський.

Оперативний облік – це систематична реєстрація кожного процесу роботи бібліотеки з руху бібліотечного фонду на підставі первинних документів (накладних, актів прийому та актів списання документів).

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) оперативний і статистичний облік здійснюються відділом комплексного формування бібліотечних ресурсів у книзі сумарного обліку. Оперативний облік електронних документів ведеться окремо відділом наукової організації електронних інформаційних ресурсів у електронному вигляді.

Статистичний облік встановлює точні дані про розмір, склад та рух бібліотечного фонду. Основою статистичного обліку є первинний облік.

Усі відомості статистичного обліку формуються на основі даних оперативного обліку за певні звітні періоди.

Бухгалтерський облік ведеться сумарно і здійснюється шляхом реєстрації надходження та вибуття документів бібліотечного фонду на підставі первинних документів, що надаються до бухгалтерії (в тому числі й на електронні документи, розміщені на фізичних носіях). У НБУВ первинні документи по надходженню та вибуттю мережевих електронних документів до бухгалтерії не надаються, тому бухгалтерський облік їх не ведеться.

З метою недопущення помилок у звітності щомісяця дані оперативного та бухгалтерського обліку звіряються.

У сфері обліку документів бібліотечного фонду застосовуються такі віди стандартів:

- міжнародний стандарт – документ, прийнятий міжнародною організацією зі стандартизації (ISO);

- міждержавний стандарт – документ, прийнятий країнами СНД, що приєдналися до Угоди про проведення погодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації, і застосовується ними безпосередньо;

- національний стандарт – документ, прийнятий органами зі стандартизації однієї держави. Наприклад, ДСТУ є національним стандартом України, затвердженим Державним комітетом України зі стандартизації, метрології та сертифікації;

- галузевий стандарт – документ, розроблений і затверджений галузевим міністерством чи відомством.

Відповідно до наказу національного органу стандартизації – Українського науково-дослідного і навчального центру проблем стандартизації, сертифікації та якості (ДП «УкрНДНЦ») – від 22.08.2016 р. № 244 «Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України» на виконання Програми робіт з національної стандартизації на 2016 р. з 1 вересня 2016 р. введено в дію такі національні нормативні документи, що стосуються діяльності бібліотек: ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика», ДСТУ ISO 16439:2016 «Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек»,

ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек» [7].

На жаль, ці стандарти прийняті англійською мовою без офіційного перекладу державною мовою, що ускладнює їх упровадження окремими бібліотеками. У разі самостійного перекладу можуть бути допущені різні тлумачення окремих термінів та понять.

Зокрема, ці стандарти визначають одиниці обліку окремих документів фондів бібліотек та одиниці обліку обслуговування користувачів бібліотечних послуг, методи підрахунку електронних ресурсів та послуг, дають поняття окремих термінів, вживаних у бібліотечній діяльності, та одиниць виміру.

Стандарт ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика» побудований таким чином, що надається визначення поняття за окремими видами документів, а також по кожному з них – порядок підрахунку, надходження та вибуття.

Цим стандартом (п. 2.3.28) поняття «бібліотечний фонд» ідентифікується як «бібліотечна колекція», це всі документи, що надає бібліотека своїм користувачам. Крім того, наводиться роз'яснення, що до складу колекції бібліотеки входять також електронні інформаційні ресурси, які зберігаються локально, і віддалені ресурси, на які було придбано право доступу [4].

Сьогодні в НБУВ, як і в інших бібліотеках країни, такі електронні ресурси не включені до статистичного обліку бібліотечного фонду і не розглядаються як складова загальнобібліотечного фонду, як того вимагає новий стандарт. Якщо облік документів електронних інформаційних ресурсів, які зберігаються локально, бібліотеками певною мірою організовано, то віддалені ресурси не враховуються у статистичному обліку. У цьому зв'язку є потреба узгодження порядку обліку документів відповідно до положень нових стандартів, для чого необхідно вирішити питання оновлення системи обліку бібліотечного фонду та порядку включення віддалених ресурсів до статистичної звітності на державному рівні.

Також стандартом ДСТУ ISO 2789:2016 (п. 2.3.2) визначено поняття «поповнення» колекції. Вказується, що поповнення колекції може бути здійснене шляхом додавання документа або елемента до колекції через придбання, ліцензування, обов'язковий примірник, оцифрування,

дарування або обмін [4]. У стандарті визначається порядок підрахунку надходження окремо по кожному виду документа, тобто підраховується:

а) число фізичних одиниць (примірників), що надійшли до фонду в цілому;

б) число назв, що надійшли.

У разі визначення вибуття підраховується число виключених фізичних одиниць.

Для підрахунку числа надходження/вибуття електронних документів без фізичного носія визначається кількість назв документів, що надійшли/вибули.

При роз'ясненні поняття «вилучення» документа або елемента в стандарті (п. 2.3.51) вказується, що вилучення можуть бути здійснені, наприклад, шляхом списання, передачі або, в разі електронних ресурсів, шляхом видалення файлів або анулювання ліцензії [4]. Таке визначення має уточнення в нормативному документі по списанню, яким є «Порядок складання типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 13.09.2016 р. № 818. У п. 8.1 цього положення зазначається, що вилучення з бібліотечного фонду та списання з обліку документів здійснюється, якщо вони морально застарілі, фізично зношені, непрофільні, дублетні або втрачені користувачами [8]. Облік вилучення документів здійснюється окремо по кожній причині списання.

У міжнародному стандарті ISO 2789:2013 (п. 6.3) при визначенні порядку підрахунку фонду вказується, що необхідно підраховувати:

– кількість фізичних одиниць у фонді в цілому;

– кількість фізичних одиниць, розміщених на полицях відкритого доступу;

– кількість назв у фонді в цілому [4].

У примітці № 1 до цього пункту зазначено, якщо підрахунок фізичних одиниць неможливий, то альтернативною мірою служить довжина полиць (метрополиця), зайнятих фондом. Також вказано, що цю одиницю обліку можна використовувати для оцінки кількості фізичних одиниць [4]. Однак використання такого методу підрахунку фізичних одиниць бібліотечного фонду потребує додаткової інформації, а саме – середніх норм кількості фізичних одиниць окремих видів документів, що розміщуються на одному метрі полиць.

Кількість розміщуваних фізичних одиниць бібліотечного фонду на 1 м полиць залежить від багатьох факторів: способу розміщення, розміру окремих примірників та їх формату. Тому, щоб мати змогу використувати такий спрощений спосіб підрахунку кількості фізичних одиниць бібліотечного фонду за допомогою довжини полиць, зайнятих фондом, необхідно мати норми розміщення кількості фізичних одиниць фонду на 1 м полиць, що потребує розробки окремих нормативних документів та їх затвердження з метою застосування в необхідних випадках.

Сьогодні, на наш погляд, така додаткова одиниця виміру, як метрополиця, може використовуватись також і для підрахунку працевитрат на обслуговування бібліотечного фонду, наприклад знепилення, переміщення, перевірки на правильність розстановки фонду тощо, а також для проектування книгосховищ для розміщення бібліотечного фонду.

У бібліотечній статистиці в частині формування бібліотечного фонду (поповнення, вибуття документів) та у статистичній звітності використовують такі одиниці виміру як кількість фізичних одиниць (примірників) та кількість назв у фонді. Якщо для обліку надходжень використовують кількість фізичних одиниць (примірників) та кількість назв, то для обліку вибуття документів бібліотечного фонду – тільки кількість фізичних одиниць (примірників).

Інструкцією з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах, затвердженою наказом Міністерства культури і туризму України № 22 від 03.04.2007 (п. 3.3), також визначено, що основними одиницями обліку всіх видів документів, які включені до бібліотечного фонду (крім газет), є примірник і назва [9].

Наведений стандартом перелік показників може застосовуватись вибірково, залежно від специфіки бібліотеки, складу її фондів, переліку послуг, що надаються, виходячи із конкретних цілей отримання первинних статистичних даних. Обов'язковими є ті показники, що використовуються в офіційному статистичному обліку та звітності. Проте для організації обліку бібліотечного фонду, визначення ефективності його формування та використання потрібні додаткові статистичні відомості. Тому зазвичай статистична форма бібліотеки має більш розгалужену систему статистичних показників.

У сучасному бібліотекознавстві щодо формування системи показників бібліотечної статистики розглядаються комплексний, збалансований,

інтегральний підходи [1]. Комплексний підхід традиційно застосовувався в організації бібліотечної системи, натомість збалансований та інтегральний підходи пов'язані з новизною в системі статистичних досліджень роботи бібліотек та потребують подальшого розвитку методологічних і практичних засад бібліотечної статистики [1].

Інформаційним базисом для формування системи статистичних показників державного рівня слугує набір показників, визначений формами державної статистичної звітності 6-НК. У зв'язку з введенням в дію нових національних стандартів виникла потреба в оптимізації бібліотечної статистики та створенні оновлених форм статистичного спостереження з оновленим набором статистичних показників відповідно до сучасного стану розвитку інформаційних технологій у бібліотечній системі та вимог міжнародних стандартів [5].

Упровадження в дію національного стандарту в кожній бібліотеці потребує проведення ретельної підготовки до цього процесу і, перш за все, підготовки до змін у системі обліку документів бібліотечного фонду. Для цього необхідно вирішити питання уніфікації української термінології базових понять основних показників, наведених у стандартах, та методик їх отримання, щоб уможливити вдосконалення обліку, форм статистичної звітності, що потребує оновлення всього облікового механізму бібліотеки. Особливу увагу при цьому слід приділити обліку електронних документів, і зокрема інформаційних ресурсів віддаленого доступу, які сьогодні у наукових бібліотеках не включаються до складу бібліотечної колекції, як того вимагає міжнародний стандарт. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій особлива увага має приділятися саме цим документам, як складовій загального обсягу бібліотечної колекції, доступної для користувачів бібліотеки.

У цілому подальше впровадження зазначених національних стандартів потребує розробки нормативно-методичної бази, зокрема інструкції з обліку бібліотечного фонду з урахуванням електронної складової. Це значною мірою сприятиме оптимізації та уніфікації системи обліку бібліотечно-інформаційної діяльності взагалі та інтеграції інформаційних ресурсів і бібліотечної статистики України до міжнародної бібліотечно-інформаційної системи.

Література

1. *Василенко О.* Бібліотечно-інформаційна діяльність: гармонізація статистики / О. Василенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2013. – Вип. 38. – С. 37–52.
2. *Василенко О.* Стандартизація діяльності бібліотек як умова корпоративних зв'язків / О. Василенко // *Інформаційно-культурна складова освіти: основні проблеми і перспективи у формуванні особистості: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 23–24 листоп. 2006).* – Харків, 2006. – С. 240–250.
3. *Василенко О.* Статистичні БД моніторингу інформаційних потреб користувачів бібліотек / О. Василенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2005. – Вип. 14. – С. 454–460.
4. ISO 2789:2013 (en). Information and documentation – International library statistics [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.iso.org/obp/ui/>. – Title from the screen.
5. *Картузов К. М.* Реформування бібліотечної статистики як механізм модернізації державного управління бібліотечною справою в Україні [Електронний ресурс] / К. М. Картузов. – Режим доступу: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukrprac/govormgmf/2013/214–202–9.pdf. – Назва з екрана.
6. Манифест ИФЛА о библиотечной статистике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vuv/ifla.org/files/statsstscs-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-ru/pdf/>. – Загл. с екрана.
7. Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України : Наказ ДП «УкрНДНЦ» від 22.08.2016 р. № 244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uas.org.ua/servicesstandartizatsiya/nakazi-dpukrndnts/2016–2/serpen/>. – Назва з екрана.
8. Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання: Наказ Міністерства фінансів України від 13.09.2016 р. № 818. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [zakon/rada/gov/ua/laws/show/z1336–16](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336–16). – Назва з екрана.
9. Про затвердження Інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах: Наказ Міністерства культури і туризму

Україні від 03.04.2007 р. № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon/rada.gov.ua/laws/show/z0530-07>. – Назва з екрана.

10. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p>. – Назва з екрана.

References

1. Vasylenko, O. (2013). Bibliotechno-informatsiina diialnist: harmonizatsiia statystyky [Library and Information Activities: Harmonization of Statistics]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 14, pp. 454–460. Kyiv [in Ukrainian].

2. Vasylenko, O. (2006). Standartyzatsiia diialnosti bibliotek yak umova korporatyvnykh zviazkiv [Standardization of the activity of libraries as a condition of corporate ties]. Proceedings from The Information and cultural component of education: the main problems and perspectives in the formation of personality: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (Kharkiv, 23–24 lystop. 2006) – International Scientific and Practical Conference*. (pp. 240–250). Kharkiv [in Ukrainian].

3. Vasylenko, O. (2005). Statystychni BD monitorynhu informatsiinykh potreb korystuvachiv bibliotek [Statistical databases monitoring the information needs of library users]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 38, pp. 37–52. Kyiv [in Ukrainian].

4. ISO 2789:2013 (en) Information and documentation – International library statistics. Retrieved from <http://www.iso.org/obp/ua/> [in English].

5. Kartuzov, K. M. (2013). Reformuvannia bibliotechnoi statystyky yak mekhanizm modernizatsii derzhavnoho upravlinnia bibliotechnoiu spravoiu v Ukraini [Reforming library statistics as a mechanism for modernizing public administration in library business in Ukraine]. Retrieved from lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govormgmf/2013/214-202-9.pdf [in Ukrainian].

6. Manifest IFLA o bibliotechnoi statistike [IFLA Manifesto on Library

Statistics]. Retrieved from <http://vuv/ifla/org/files/statsstscs-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-ru/pdf/> [in Russian].

7. Pro pryinyattia natsionalnykh normatyvnykh dokumentiv Ukrainy, harmonizovanykh z mizhnarodnyimi ta yevropeiskymy normatyvnymi dokumentamy ta skasuvannia natsionalnykh standartiv Ukrainy : Nakaz DP «UkrNDNTS» vid 22.08.2016 № 244 [On adoption of national normative documents of Ukraine, harmonized with international and European normative documents, and abolition of national standards of Ukraine: Order of the State Enterprise «UkrNDNTS» dated August 22, 2016, No. 244]. Retrieved from <http://uas.org.ua/services/standartizatsiya/nakazi-dp-ukrndnts/2016-2/serpent> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia typovykh form spysannia osnovnykh zasobiv subiektiv derzhavnoho sektoru ta poriadku yikh skladannia: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 13.09.2016 r. № 818 [On approval of standard forms for accounting and write-offs of fixed assets by public sector entities and the procedure for their compilation: Order of the Ministry of Finance of Ukraine as of 09.09.2016, No. 818]. Retrieved from zakon/rada/gov/ua/laws/show/z1336-16 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia instruksii z obliku dokumentiv, shcho znakhodiat'sia v bibliotechnykh fondakh: Nakaz M-va kultury i turyzmu Ukrainy vid 03.04.2007 № 22 [On approval of the Instruction on accounting for documents in library funds: Order of the Ministry of Culture and Tourism of Ukraine dated April 3, 2007 No. 22]. Retrieved from <http://zakon/rada/gov/ua/laws/show/z0530-07> [in Ukrainian].

10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.03.2016 r. № 219-r «Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» [On Approval of the Strategy for the Development of the Library Case for the Period up to 2025 «Qualitative Changes in Libraries for the Sustainable Development of Ukraine»: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 23, 2016 No. 219-p]. Retrieved from zakon/rada/gov/ua/laws/show/219-2016 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Olha Posmietna,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Tetiana Klochok,

Head of the Sector,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Accounting of Library Collections the Context of Modern Normative Documents

The basic approaches to forming of indexes of library statistics, the questions of terminology and methods of their definition are considered. To increase the quality of library activities results evaluation, the proposals to improve the accounting indexes of library fund, and recommendations for harmonizing current library statistics formats and indexes of accounting with international standards are given. The proposals for further improvement of normative and methodological and practical developments in the domestic librarianship statistics on explanation and introduction of indicators of international standards are given.

Keywords: library statistics, indexes of library and information activity, terminology of indexes of international standard.

УДК 006.032: 025.5

Тетяна Коваль,

канд. іст. наук, заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Леся Туровська,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Ірина Шевченко,

завсектору,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СТАТИСТИЧНОГО ОБЛІКУ ТА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ (НА ПРИКЛАДІ БД «ЧИТАЧІ НБУВ»)

Узагальнено досвід нормативно-регламентуючої діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського щодо реєстрації інтелектуальної власності БД «Читачі НБУВ» та організації запису читачів відповідно до міжнародних стандартів із бібліотечної статистики та практики роботи наукової бібліотеки.

Наголошено, що технологічна модернізація запису читачів із застосуванням автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи «ІРБІС64», що розпочалася в НБУВ 2012 р., забезпечила, зокрема, автоматизацію технологічних операцій щодо запису та статистичного обліку читачів на базі сформованої 1998 р. БД «Читачі НБУВ».

Ключові слова: міжнародна організація зі стандартизації, міжнародні стандарти, БД «Читачі НБУВ», нормативно-регламентуючі документи, бібліотечна статистика.

Застосування міжнародних стандартів як реалізація зовнішніх зобов'язань на внутрішньодержавному рівні передбачає імплементацію міжнародно-правових норм у національну правову систему. Одним із засобів імплементації є інкорпорація, сутність якої полягає в автоматичному відтворенні міжнародно-правових норм у законах певної

держави [1]. Стратегічний курс України на інтеграцію з Європейським Союзом зобов'язує усі її інституції до імплементації міжнародних стандартів як національних із залученням відповідного виконавчого інструментарію. Це підкріплюється ст. 9 Конституції України, яка проголошує, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України [2].

22 серпня 2016 р. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» видало наказ № 244 «Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України», який набув чинності 1 вересня 2016 р. [3]. Саме з цієї дати ратифіковані міжнародні документи, зокрема стандарти Міжнародної організації зі стандартизації (далі – ISO), стали частиною національного законодавства України.

Перебуваючи у єдиному національному просторі та правовому полі, ці зміни торкнулися нормативно-правової та нормативно-методичної бази усіх державних інституцій, у тому числі наукових бібліотек, які отримали чіткі настанови стосовно оптимізації форм та методів своєї роботи.

Із національних нормативно-правових документів у галузі бібліотечної справи найактуальнішими є:

- Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., в якому інформаційна політика держави декларується гарантом права на інформацію через вільний доступ, зокрема до бібліотечних і музейних фондів [4];
- Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах» від 5 липня 1994 р. [5];
- Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 р. [6];
- Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. (саме тут закріплено юридичне визначення таких понятійних термінів, як «база даних», «інформаційна технологія», «інформаційний продукт») [7];
- Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. [8];

– Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 р. (містить визначення терміна «послуга») [9];

– Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (тут декларується, що одним із пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на 2011–2021 рр. є розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) [10];

– Закон України «Про доступ до публічної інформації» (закріплює право вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом) [11];

– Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. (тут декларується співробітництво між громадськими об'єднаннями та бібліотеками) [12];

– Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 р. з останніми змінами від 28 січня 2016 р. (саме тут йдеться про розширення сфери міжнародного бібліотечного співробітництва як запоруки поступального входження України у світовий інформаційний простір. Закон спрямований на вирішення проблем, що постали у зв'язку зі зміною соціальної ролі та функцій бібліотек в інформаційному суспільстві, запровадженням і специфікою використання інформаційних технологій, носіїв інформації та необхідністю створення оптимальних умов щодо забезпечення доступу громадян України до світових інформаційних ресурсів). [13].

Важливим законодавчим документом, спрямованим на забезпечення подальшого розвитку та підвищення ролі у суспільстві бібліотек, є Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р. «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [14].

Наявність потужної нормативно-правової бази передбачає дотримання чіткої політики використання у бібліотечній практиці міжнародних стандартів. Зважаючи на це, бібліотеки проводять перегляд своїх внутрішніх нормативно-методичних документів з метою забезпечення супроводу своєї діяльності відповідними нормативно-правовими актами (статутами, положеннями, правилами), організаційно-розпорядчими документами (наказами, розпорядженнями), рекомендаційними документами (стандартами), науково-методичними, а також проектними

і звітними документами, які встановлюють вимоги та правила для різних форм і методів бібліотечно-інформаційної діяльності.

Однак ця робота не завжди ведеться системно. Бракує інструктивних та регламентуючих документів, зокрема щодо використання інформаційних технологій та електронних інформаційних ресурсів. Неповно застосовуються правила обліку. Приміром, якщо спостерігається стрімке збільшення числа віртуальних користувачів, які звертаються до бібліотек за допомогою електронних інформаційних мереж та опановують бібліотечні електронні ресурси, послуги і продукти, – облік самого контингенту користувачів ведеться зазвичай без урахування єдиних підходів до методики збору та групування статистичних даних. Не систематично використовуються показники ефективності в аналізі діяльності вітчизняних бібліотек, натомість в умовах упровадження інновацій їх доцільність не викликає сумніву [15].

Неповний облік показників призводить до відхилення від параметрів міжнародних стандартів, обмежує картину бібліотечної статистики, негативно впливає на ті чи інші процеси бібліотечної діяльності. Додамо до цього неузгодженість між різними рівнями статистики, слабку методологічну та фінансову статистичну базу, недосконалу систему показників та одиниць обліку [16].

Сьогодні бібліотекознавці ведуть активні розвідки щодо гармонізації нормативно-методичної бази бібліотек з відповідними міжнародними стандартами. Значна кількість досліджень присвячена розкриттю сутності та аспектів нової стратегії бібліотечної статистики; принципів, форм і методів організації та ведення статистичного обліку в умовах використання бібліотечно-інформаційних технологій, формування та застосування електронних БД [17–22].

Впровадження інформаційних технологій та прогресивних форм і методів бібліотечно-інформаційного обслуговування є імперативом діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як відкритого соціального інституту країни з сучасною бібліотечною філософією.

За період незалежності в НБУВ створений потужний банк внутрішніх нормативно-правових та нормативно-методичних документів. Вони регламентують цільові установки багатопрофільної діяльності наукової бібліотеки та узгоджені з міжнародними стандартами ISO з урахуванням

сучасних реалій бібліотечно-інформаційної діяльності, зокрема у сфері науково-методичного забезпечення бібліотечної статистики.

Одним з наріжних аспектів статистичного спостереження в НБУВ є облік контингенту відвідувачів бібліотеки, адже саме читач віддзеркалює усі параметри ефективності бібліотечно-інформаційної роботи. За визначенням міжнародного стандарту ISO 11620:2008 «Інформація та документація – Показники бібліотечної діяльності», саме облік є парадигмою сучасної бібліотечної статистики. З іншого боку, сам читач спершу очікує від бібліотеки, окрім добре укомплектованих фондів, компетентного персоналу та комфортного бібліотечного сервісу, – можливість «стати на облік», тобто бути оперативно записаним до бібліотеки.

Вищеназаний стандарт пропонує цілий набір показників, що застосовуються для оцінки ефективності виконання завдань, поставлених перед бібліотеками, та вказує умови вибору і застосування показників. Зокрема, число відвідувань бібліотеки на одну людину, що уособлює відомий індикатор, який використовується у багатьох галузях для планування та порівняння.

Інший міжнародний стандарт, ISO 2789:2013 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика», визначає основні поняття, що беруть участь у статистичному вивченні, підрахунку і вимірі. Згідно з його рекомендаціями, показник відвідувань на душу населення має бути дробовим числом, в якому кількість відвідувань – чисельник, а чисельність населення – знаменник. Перш ніж використовувати цей індикатор, пропонується відповісти на чотири запитання, перші два з яких мають концептуальний, а наступні два – практичний характер:

- Що мається на увазі під відвідуванням бібліотеки?
- Як трактується поняття «дієздатне населення»?
- Яким чином відстежується відвідування бібліотеки?
- Як визначається чисельність населення?

Відвідування у вищеназваному стандарті інтерпретується як потрапляння людини (окремої особи) до приміщення бібліотеки. Процедура доповнює, що у разі необхідності число має бути скориговано шляхом вирахування входів і виходів співробітників бібліотеки, а також осіб, які відвідують пункти та підрозділи, що розташовані усередині бібліотечної будівлі, але не мають відношення власне до читання: конференц-зал, буфет, гардероб тощо.

Спираючись на міжнародний досвід, 2012 р. у НБУВ розпочалася технологічна модернізація запису читачів із застосуванням апаратно-програмного забезпечення – автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (далі – АБІС) «ІРБІС64», як інтегрованого типового рішення у галузі автоматизації традиційних бібліотечних технологій. Впроваджена для виконання бібліотечно-інформаційних процесів будь-якої складності, вона долучилася до створення та підтримки електронних баз даних в НБУВ. Зокрема, забезпечила автоматизацію основних технологічних операцій стосовно запису та статистичного обліку читачів на базі сформованого в 1998 р. автоматизованого робочого місця пункту запису читачів (далі – АРМ ПЗЧ), розташованого у секторі запису читачів та контролю відвідувань Відділу комплексного бібліотечного обслуговування [23].

Першоджерелами, на яких була створена БД «Читачі НБУВ», стали паперові реєстраційні картки читачів.

Упродовж свого існування АРМ ПЗЧ зазнало певних організаційних змін:

- у період з 24.02.1998 р. по 15.02.2015 р. АРМ ПЗЧ використовувало засоби системи CDS/ISIS/M та пакети прикладних програм QuikWorks Capture Software (ф. DataCard Corporation, США);

- із січня 2011 р. по вересень 2012 р. у рамках робіт з упровадження в НБУВ АБІС «ІРБІС64» було розроблено нове АРМ ПЗЧ з використанням засобів АРМу «Каталогізатор» та системи персоналізації пластикових карток IDCardMaster (ТОВ «Поллі-Сервіс», м. Київ) [24];

- з вересня 2012 р. по січень 2015 р. проводилися тестування, апробація та доопрацювання програмно-технологічних рішень нового АРМу ПЗЧ;

- 16.02.2015 р. БД, створена на ПЗЧ НБУВ за допомогою АРМу ПЗЧ, була конвертована у БД АБІС «ІРБІС64»;

- з 17.02.2015 р. БД формується з використанням нового АРМу ПЗЧ. Образ її оптичного диску сформований відповідно до міжнародного стандарту ISO 9660, який описує файлову систему для дисків CD-ROM (цей стандарт також відомий як CDFS (Compact Disc File System)).

БД «Читачі НБУВ» є об'єктом інтелектуальної власності наукової бібліотеки. Вона ліцензована, сертифікована та інкорпорована згідно

з міжнародними стандартами ISO з бібліотечної статистики та відповідно до національного чинного законодавства.

У пакеті нормативно-регламентуючих документів:

- Структура та загальний опис БД «Читачі НБУВ»;
- Протокол тестування-апробації БД «Читачі НБУВ»;
- Паспорт БД «Читачі НБУВ»;
- Акт приймання-передавання в експлуатацію БД «Читачі НБУВ»;
- Акт про обстеження стану готовності та прийняття в експлуатацію БД «Читачі НБУВ»;
- Повідомлення про створення службового об'єкта права інтелектуальної власності;
- Фрагмент БД «Читачі НБУВ»;
- Інструкція з методики обробки статистичних відомостей про користувачів НБУВ на платформі АБІС ІРБІС64;
- Інструкція про порядок проведення ререєстрації користувачів НБУВ;
- Інструкція оператора «Автоматизоване робоче місце пункту запису читачів»;
- Правила віддаленого запису користувачів до НБУВ;
- Інструкція про порядок запису читачів до НБУВ;
- Норми часу на основні бібліотечні процеси.

Спираючись на цей пакет документів, БД пройшла офіційну реєстрацію у Державній службі інтелектуальної власності України з отриманням Свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір «База даних “Читачі НБУВ”» № 65735, затвердженого Головою Державної служби інтелектуальної власності України від 31.05.2016 р.

Працюючи у середовищі АБІС «ІРБІС64», БД «Читачі НБУВ» призначена для формування і збереження відомостей про читачів НБУВ у вигляді фактографічної інформації. Усі відомості подано державною мовою.

БД «Читачі НБУВ» містить інформацію про читачів, яким оформлені:

- постійні пластикові читацькі квитки;
- тимчасові паперові читацькі квитки;
- дублікати втрачених читацьких квитків;
- разові перепустки двох видів:
  - а) до каталогу (для ознайомлення з каталогами бібліотеки без права користування фондами та електронними інформаційними ресурсами);

б) до бібліотеки (з правом користування фондами та електронними інформаційними ресурсами у разі, якщо читач забув взяти з собою до бібліотеки свій читацький квиток).

БД також зберігає відомості про читачів, які записалися до бібліотеки у режимі віддаленого доступу, та про читачів-порушників, позбавлених права користування бібліотекою.

Низка розроблених програмних засобів забезпечує оптимізацію функцій АРМ ПЗЧ за такими напрямками:

– запис читачів до бібліотеки та їх перереєстрація з оформленням пластикових читацьких квитків (електронних реєстраційних документів користувачів);

– тимчасовий запис читачів;

– віддалений запис читачів;

– видача дублікатів утрачених читацьких квитків;

– фотографування читачів та передача фотографій до БД;

– друкування пластикових читацьких квитків;

– перегляд та редагування відомостей про користувачів.

Оновлення БД відбувається постійно, у процесі обслуговування читачів на ПЗЧ НБУВ.

Статистика формування БД «Читачі НБУВ» (за період з 24.02.1998 р. по 30.06.2017 р.) має такий вигляд:

- запис – 233 440;
- перереєстрація – 35 672;
- дублікати – 6389;
- перепустки по каталогу – 50945;
- перепустки до бібліотеки – 17 487.

Відомості БД «Читачі НБУВ» складаються з 23-х полів, які містять персональні дані про кожного окремого користувача НБУВ: прізвище; ім'я; по батькові; колишні або помилкові прізвища; рік народження; номер читацького квитка; серія паспорта; номер паспорта; категорія читача; шифр спеціальності читача; освіта; стать; громадянство; домашня адреса; телефон; e-mail; місце навчання; дата запису до бібліотеки; дата перереєстрації; дата, до якої записаний читач; дата видачі дублікату читацького квитка; дата видачі разової перепустки до каталогу; дата видачі разової перепустки до бібліотеки; дата віддаленого запису до бібліотеки; ім'я файла з фотографією читача; примітки (див. рис. 1).

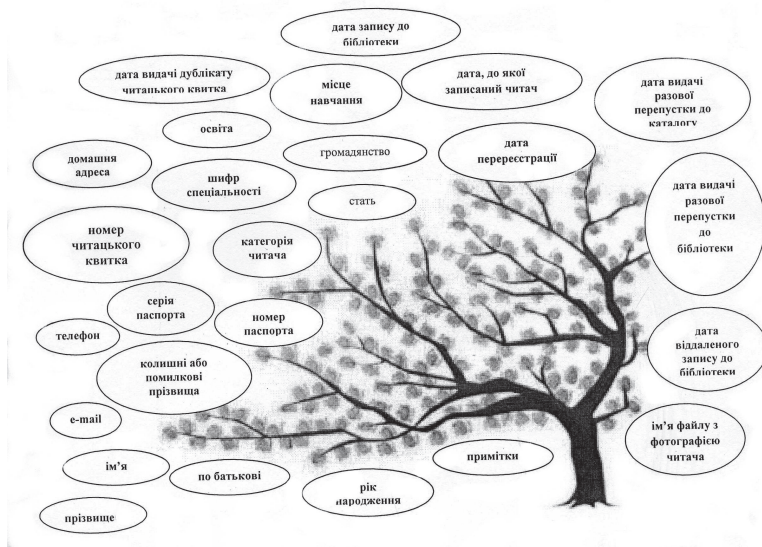

Рис. 1. Поля БД «Читачі НБУВ»

Засобами передачі, за допомогою яких можна отримати інформацію з БД «Читачі НБУВ» є клієнтські автоматизовані робочі місця для доступу до сервера баз даних на основі мережевого протоколу TCP/IP.

БД оперує персональними (конфіденційними) даними читачів НБУВ, тому вона захищена від несанкціонованого доступу. До роботи з АРМ ПЗЧ допускаються тільки співробітники ПЗЧ, які зареєстровані в АБІС ІРБІС-64.

Для санкціонованих користувачів БД визначені конкретні права доступу до певних елементів БД, розроблені згідно з міжнародним стандартом ISO/IEC 27001: 2013 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту інформаційної безпеки. Вимоги». Цей стандарт встановлює вимоги до створення, впровадження, підтримки та постійного поліпшення системи менеджменту інформаційної безпеки у контексті тієї чи іншої організації. Він також вміщує запити до оцінки й обробки ризиків інформаційної безпеки з урахуванням потреб організації. Вимоги, викладені у цьому стандарті, є загальними

і призначені для застосування всіма організаціями, незалежно від їх типу, розміру і характеру.

Для кожної бібліотечної операції обслуговування читачів, пов'язаної з обробкою інформації з БД, розроблений окремий робочий аркуш, в якому визначається мінімальний необхідний для її виконання набір елементів даних (полів/підполів) записів БД та права доступу до них (перегляд або введення/редагування). Бібліотечним співробітникам надається доступ тільки до робочих аркушів тих бібліотечних операцій, які вони виконують у процесі обслуговування читачів [25].

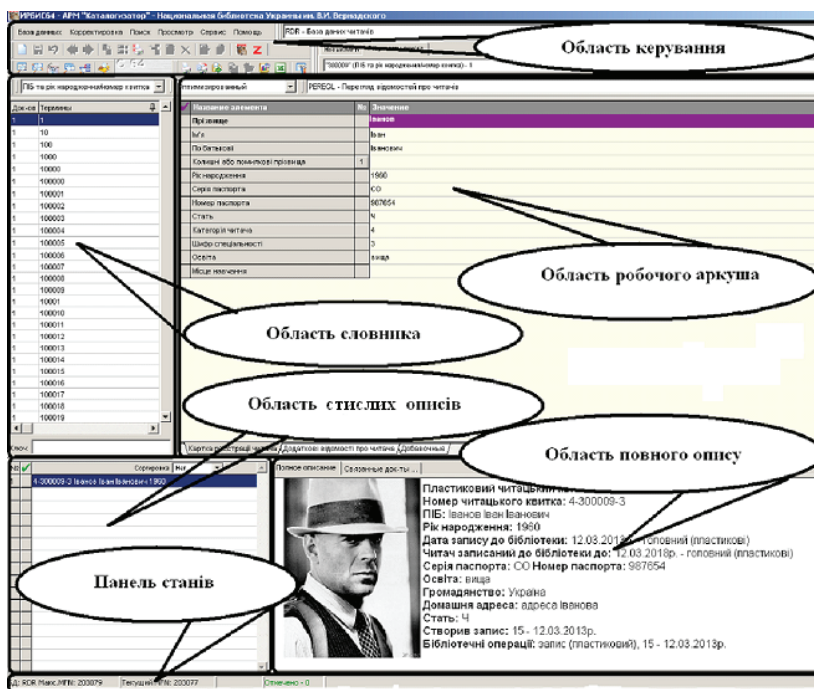

Рис. 2. Фрагмент БД «Читачі НБУВ». Інтерфейс користувача АРМу «Каталогізатор» АБИС «ІРБІС64» для роботи з БД «Читачі НБУВ»

До БД налаштовані пошукові словники, що надають необхідні точки доступу до відомостей про читачів: номер читацького квитка або прізвище, ім'я, по батькові та рік народження читача; номер та серія паспорта читача; фото читача або номер читацького квитка, або прізвище, ім'я, по батькові та рік народження читача.

З метою проведення статистичного аналізу відомостей про читачів НБУВ з БД розроблені спеціалізовані статистичні форми, налаштований меню-довідник, що містить список елементів (полів, підполів і форматів), за якими можуть бути сформовані одномірні статистичні розподіли відомостей про читачів НБУВ у режимі «Статистика» АРМу «Каталогізатор», та пошукові словники, які забезпечують отримання різноманітних статистичних даних і включені до комплексу словників, розробленого для роботи з БД в середовищі АБІС «ІРБІС64» (рис. 2).

При формуванні БД та виготовленні пластикових читацьких квитків НБУВ використовуються система персоналізації пластикових карток «IDCardMaster» (ТОВ «Поллі-Сервіс», м. Київ) та розроблені в НБУВ засоби інтеграції АРМу «Каталогізатор» АБІС «ІРБІС64» і системи «IDCardMaster». Ці засоби забезпечують передавання з БД до системи «IDCardMaster» необхідних для друкування пластикових читацьких квитків відомостей про читачів бібліотеки. Це виключає необхідність двічі вводити відомості про читачів бібліотеки: до БД і до системи «IDCardMaster». Ці засоби також забезпечують передавання до БД фотографій читачів, отриманих за допомогою засобів системи «IDCardMaster» (див. рис. 3).

Введення, редагування, контроль, зберігання, пошук, перегляд і видалення відомостей про читачів із БД «Читачі НБУВ» забезпечує АРМ ПЗЧ із застосуванням наступних технологічних операцій:

- автоматичне формування значень ряду полів записів БД;
- формально-логічний контроль повноти та правильності заповнення полів/підполів записів БД;
- контроль дублетності (перевірка наявності в БД відомостей про кількох читачів НБУВ з однаковими номерами читацьких квитків, паспортними даними та/або прізвищем, іменем, по батькові та роком народження).

АРМ ПЗЧ надає максимальні засоби для введення та редагування відомостей про читачів з використанням:

- меню-довідників (простих та ієрархічних, які застосовуються при введенні/корегуванні категорії, шифру спеціальності, освіти читача);
- пошукових словників (використовуються при введенні/корегуванні імені, по-батькові, серії паспорта, місця навчання, громадянства користувача);
- перемикачів та вкладених робочих аркушів (використовуються як сценарій вводу, який забезпечує введення/корегування означеного набору елементів даних (полів), розташованих у визначеній послідовності);
- фотографування читачів;
- попередньої (до друкування пластикових читацьких квитків) перевірки на екрані монітора якості отриманих фотографій та наявності помилок в інформації про читачів;
- друкування пластикових читацьких квитків;
- перегляду відомостей про читачів;
- статистичного аналізу відомостей (інформації) про читачів НБУВ.

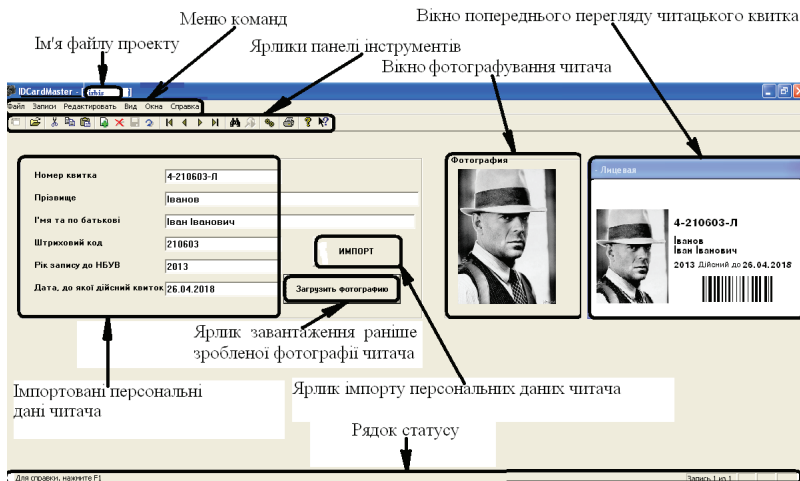

Рис. 3. Фрагмент БД «Читачі НБУВ».

Інтерфейс користувача системи персоналізації пластикових карток «IDCardMaster» в режимі виробництва пластикових читацьких квитків НБУВ

Обробка персональних даних користувачів НБУВ у БД «Читачі НБУВ» проводиться з метою їх ідентифікації як користувачів бібліотеки та для створення інтегрованої, автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи реєстрації читачів. Вона потрібна також для маркетингових досліджень соціально-демографічних характеристик читачького складу НБУВ та підготовки статистичної та іншої звітності, визначеної міжнародними стандартами та чинним законодавством.

Системне вивчення читачької аудиторії НБУВ за допомогою електронної реєстрації в БД «Читачі НБУВ» передбачає комплексний аналіз структурних змін читачького контингенту як необхідної умови для уточнення змісту читачьких інформаційних потреб, корегування комплектування бібліотечних фондів, застосування інноваційних форм бібліотечно-інформаційного сервісу, як головного напрямку бібліотечної діяльності.

У перспективі – впровадження електронної форми реєстрації віддалених користувачів; вирішення науково-методичних, технологічних, матеріально-технічних, кадрових та організаційних завдань, що виникають у процесі імплементації міжнародних стандартів у бібліотечну практику.

Література

1. *Раскалей М. О.* Імплементація як засіб узгодження норм міжнародного та внутрішньодержавного права України / М. О. Раскалей // Віче. – 2010. – № 24.
2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254 к/96-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України : Наказ ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 22 серп. 2016 р. № 244. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN023200.html. – Назва з екрана.
4. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.

5. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України від 5 лип. 1994 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1994 р. – № 31. – Ст. 286.
6. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 5 лип. 1994 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1994 р. – № 31. – Ст. 287.
7. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98>. – Назва з екрана.
8. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. // Відом. Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.
9. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 1 груд. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3164-15/page2>. – Назва з екрана.
10. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 верес. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/lavvs/show/3715-17>. – Назва з екрана.
11. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. // Відом. Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
12. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 берез. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page2>. – Назва з екрана.
13. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.
14. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016>. – Назва з екрана.
15. *Василенко О. Н.* Современные подходы к организации библиотечной статистики: опыт Украины / О. Н. Василенко // Вестн. Библиотечной ассамблеи Евразии. – 2013. – № 2. – С. 81–83.
16. *Мотульский Р. С.* Библиотечная статистика: проблемы и решения / Р. С. Мотульский // Библ. дело – XXI век. – Москва, 2002. – № 3. – С. 28–64.

17. *Елизарова Р. У.* Критерии эффективности деятельности: опыт внедрения международного стандарта в Национальной библиотеке Республики Татарстан / Р. У. Елизарова // Библ. дело – XXI век. – 2010. – Вып. 1. – С. 51–55.

18. *Миколенко Р. И.* Актуальные вопросы национальной библиотечной статистики в Украине / Р. И. Миколенко // Библ. дело – XXI век. – 2010. – Вып. 1. – С. 71–75.

19. *Масловская А. Ю.* Библиотечная статистика в Беларуси: традиции и новации / А. Ю. Масловская // Вестн. Библиотечной ассамблеи Евразии. – 2013. – № 2. – С. 79–81.

20. *Хейвик Т.* Совершенствование методов. Статистические стандарты в библиотеках всего мира / Т. Хейвик // Библиотековедение. – 2014. – № 3. – С. 90–96.

21. *Коваль Т. М.* Формування і використання БД «Читачі НБУВ» на платформі АБІС «ІРБІС64» / Т. М. Коваль, І. В. Шевченко // Бібл. форум України. – 2017. – № 1. – С. 17–19.

22. *Коваль Т. М.* Імплементация міжнародних стандартів у контексті діяльності наукових бібліотек / Т. М. Коваль, Л. О. Туровська // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 8. – С. 15–17.

23. *Чабан І.* Досвід автоматизації бібліотечних процесів на пункті запису читачів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / І. Чабан // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – Вип. 20. – С. 112–124.

24. *Чабан І.* Досвід упровадження системи «ІРБІС64» на пункті запису читачів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / І. Чабан // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 38. – С. 334–349.

25. *Чабан І.* Проблеми забезпечення цілісності та конфіденційності баз даних автоматизованих бібліотечних інформаційних систем / І. Чабан // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 44. – С. 460–469.

References

1. Raskalici, M. O. (2010). Implementatsiia yak zasib uzhodzhennia norm mizhnarodnoho ta vnutrishnoderzhavnoho prava Ukrainy [Implementation

as a means of harmonizing the norms of international and domestic law of Ukraine]. *Viche – Veche*, no. 24 [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254 k/96–VR (1996). [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28. 1996 No. 254 k / 96–BP]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 30, Art. 141 [in Ukrainian].

3. Pro pryiniattia natsionalnykh normatyvnykh dokumentiv Ukrainy, harmonizovanykh z mizhnarodnyimi ta yevropeiskymy normatyvnymi dokumentamy, ta skasuvannia natsionalnykh standartiv Ukrainy : Nakaz Derzhavnoho pidpriemstva «Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii i yakosti» vid 22 serp. 2016 r. № 244 [Order of the State Enterprise «Ukrainian Research and Training Center for the Problems of Standardization, Certification and Quality» of August 22. 2016 N 244 «On Adoption of National Regulatory Documents of Ukraine, Harmonized with International and European Regulatory Documents, and Revocation of National Standards of Ukraine»]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN023200.html [in Ukrainian].

4. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. [On Information: Law of Ukraine of October 2. 1992]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].

5. Pro zakhyst informatsii v avtomatyzovanykh systemakh: Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 1994 r. [On the Protection of Information in Automated Systems: Law of Ukraine of July 5. 1994]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. (1994, no. 31, Art. 286) [in Ukrainian].

6. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh: Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 1994 r. [On Protection of Information in Information and Telecommunication Systems: Law of Ukraine of July 5. 1994]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. (1994, no. 31, Art. 287) [in Ukrainian].

7. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 4 liutoho 1998 r. [About the National Program of Informatization: Law of Ukraine of February 4. 1998]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98> [in Ukrainian].

8. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: Zakon Ukrainy vid 22 travnia 2003 r. [About electronic documents and electronic document circulation: Law of Ukraine of May 22. 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*

Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2003, no. 36, Art.275) [in Ukrainian].

9. Pro standarty, tekhnichni rehlymenty ta protsedury otsinky vidpovidnosti: Zakon Ukrainy vid 1 hrud. 2005 r. [On Standards, Technical Regulations and Conformity Assessment Procedures: Law of Ukraine of December 1. 2005]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3164-15/page2>[in Ukrainian].

10. Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 8 veres. 2011 r. [On Priority Areas of Innovation Activities in Ukraine: Law of Ukraine of September 8. 2011]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/lavvs/show/3715-17> [in Ukrainian].

11. Pro dostup do publichnoi informatsii : Zakon Ukrainy vid 13 sich. 2011 r. [On Access to Public Information: The Law of Ukraine of January 13. 2011]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine.* (2011, no. 32, Art. 314) [in Ukrainian].

12. Pro hromadski obiednannia : Zakon Ukrainy vid 22 bereznia 2012 r. [On Public Associations: Law of Ukraine of March 22. 2012]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page2> [in Ukrainian].

13. Pro biblioteky i bibliotechnu spravu : Zakon Ukrainy vid 27 sich. 1995 r. [On Libraries and Library Affairs: The Law of Ukraine of Jan. 27. 1995]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. [in Ukrainian].

14. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 bereznia 2016 r. No. 219-r [On Approval of the Strategy for the Development of the Library Case for the Period until 2025 «Qualitative Changes in Libraries for the Sustainable Development of Ukraine»: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23 March. 2016 p. № 219-p]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016> [in Ukrainian].

15. Vasilenko, O. N. (2013). Sovremennyye podkhody k organizatsii bibliotechnoi statistiki: opyt Ukrainy [Modern approaches to the organization of library statistics: the experience of Ukraine]. *Vestnik Bibliotechnoi assamblei Yevrazii – Bulletin of the Library Assembly of Eurasia*, no. 2, pp. 81–83 [in Russian].

16. Motulskii, R. S. (2002). Bibliotechnaia statistika: problemy i resheniia

[Library statistics: problems and solutions]. *Bibliotechnoe delo – XXI vek – Librarianship – XXI century*, issue 3, pp. 28–64. Moscow [in Russian].

17. Yelizarova, R. U. (2010). Kriterii effektivnosti deiatelnosti: opyt vnedreniia mezhdunarodnogo standarta v Natsionalnoi biblioteke Respubliki Tatarstan [Performance Criteria: Experience of Implementing the International Standard in the National Library of the Republic of Tatarstan]. *Byblyotechnoe delo – XXI vek. – Librarianship – XXI century*, issue 1, pp. 51–55 [in Russian].

18. Mikolenko, R. I. (2010). Aktualnye voprosy natsionalnoi bibliotechnoi statistiki v Ukraine [Actual questions of national library statistics in Ukraine]. *Bibliotechnoe delo – XXI vek – Librarianship – XXI century*, issue 1, pp. 71–75 [in Russian].

19. Maslovskaiia, A. Yu. (2013). Bibliotechnaia statistika v Belarusi: traditsii i novatsii [Library statistics in Belarus: traditions and innovations]. *Vestnik Bibliotechnoi assamblei Yevrazii – Bulletin of the Library Assembly of Eurasia*, no. 2, pp. 79–81 [in Russian].

20. Kheivik, T. (2014). Sovershenstvovaniie metodov. Statisticheskiie standarty v bibliotekakh vsego mira [Perfection of methods. Statistical standards in libraries around the world]. *Bibliotekovedeniie – Library Science*, no. 3, pp. 90–96 [in Russian].

21. Koval, T. M., Shevchenko, I. V. (2017). Formuvannia i vykorystannia BD «Chytachi NBUV» na platformi ABIS «IRBIS64» [Formation and use of the DB «Readers of NBUV» on the platform of the ABIS «IRBIS64»]. *Bibliotechnyi forum Ukrainy – Library Forum of Ukraine*, no. 1, pp. 17–19 [in Ukrainian].

22. Koval, T. M., Turovska, L. O. (2017). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u konteksti diialnosti naukovykh bibliotek [Implementation of International Standards in the Context of the Activities of Scientific Libraries]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 8, pp.15–17 [in Ukrainian].

23. Chaban, I. (2008). Dosvid avtomatyzatsii bibliotechnykh protsesiv na punkti zapysu chytachiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [Experience of Automation of Library Processes at the Reading Point of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 20, pp. 112–124. Kyiv [in Ukrainian].

24. Chaban, I. (2013). Dosvid uprovadzhennia systemy «IRBIS64»

na punkti zapysu chytachiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [Experience of implementation of the system «IRBIS64» at the point of reading readers of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 38, pp. 334–349. Kyiv [in Ukrainian].

25. Chaban, I. (2016). Problemy zabezpechennia tsilisnosti ta konfidentsiinosti baz danykh avtomatyzovanykh biblioteknykh informatsiinykh system [Problems of maintenance of integrity and confidentiality of databases of automated library information systems]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 44, pp. 460–469. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Tatiana Koval,

Cand. Sci. (Historical), Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Lesia Turovska,

Junior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Iryna Shevchenko,

Head of Sector,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Implementation of International Standards of Statistical Accounting and Information Security Protection for Users of the Scientific Library (on the Example of Database «Readers of the NBUV»)

One of the main aspects of the Vernadsky National Library's statistical observations are registration of the library visitors. As defined by international standard ISO 11620: 2008 «Information and documentation – Performance library activities», the registration is a paradigm of modern library statistics. Another international standard, ISO 2789: 2013 «Information and documentation. International library statistics» defines the basic concepts involved in the statistical study, counting and measuring.

Based on international experience, in 2012 Vernadsky National Library began its technological modernization of registration the readers using the automated library-information system «IRBIS», which provided particularly automate operations for registration and readers statistical records based on the existing since 1998 DB

«Vernadsky National Library Readers». DB «Vernadsky National Library Readers» is the object of the intellectual property of the library. It is licensed, certified and incorporated in accordance with ISO international standards of library statistics and according to the national applicable law.

DB was officially registered in the State Intellectual Property Service of Ukraine with a certificate of registration of copyright «Database Vernadsky National Library Readers».

DB operates Vernadsky National Library readers' personal data. Taking into account that the confidential information relates to restricted information, it is protected from unauthorized access. For authorized users of the database specific access rights to certain elements of the database are developed in accordance with the international standard ISO / IEC 27001: 2013 «Information technology. Methods of protection. Management systems information security».

Processing of personal data of users Vernadsky National Library is necessary for market research of socio-demographic characteristics of readership structure of Vernadsky National Library and statistical reports in accordance with certain international standards and current legislation.

Introduction of electronic registration form remote users; solving scientific and methodological, technological, logistical, personnel and organizational problems that arise in the application of international standards in library practice could be tasks for the future.

Keywords: International Organization for Standardization, international standards, DB «Vernadsky National Library Readers», normative and regulatory documents, librarian statistics.

Олександр Довгань,

д-р юрид. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ БАЗ ДАНИХ

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів права власності на інформацію та проблемних питань правового захисту баз даних. Зокрема, розглянуто підходи щодо правового регулювання охорони баз даних, закладені в нормативних актах, укладених між Україною та Європейським Союзом. Обґрунтовано потребу адаптування сучасної вітчизняної правової бази з питань охорони баз даних як об'єктів авторського права та складових інтелектуальної власності до новітніх міжнародних стандартів правового регулювання у цій сфері.

Ключові слова: інформація, інтелектуальна власність, база даних, охорона баз даних, правовий захист баз даних.

У сучасному суспільстві інформація стає найбільшою цінністю, а індустрія отримання, обробки і трансляції інформації – провідною галуззю діяльності, капіталовкладення в яку щороку зростають.

Ст. 17 Конституції України визначає: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [1]. Таким чином наша держава дає зрозуміти, що її інформаційне поле має бути захищене і це завдання є одним із найголовніших для держави, оскільки інформація – це зброя будь-якої спільноти.

Хто володіє інформацією, той володіє світом, – відома фраза, яка підтверджує значущість інформації та її силу. Оскільки інформація (знання) може використовуватись як найефективніший засіб забезпечення національних інтересів і розв'язання суперечностей у різних сферах державної та суспільної діяльності, що породжує специфічну боротьбу засобами інформаційного впливу. Загроза впливу на інформаційну інфраструктуру іншої країни, на її інформаційні ресурси, суспільство, свідомість, підсвідомість особистості з метою нав'язати

бажану для країни-ініціатора впливу систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком несе головну інформаційну загрозу національній безпеці. І на наше глибоке переконання, власне це є загрозою суверенітету України в життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, що реалізується на інформаційному рівні.

Зростаючий попит на інформацію приводить до виокремлення інформаційної діяльності, у результаті якої виникають нематеріальні об'єкти правовідносин, в окремий вид. Зазначене актуалізує проблему наукових досліджень стосовно охорони та захисту інформаційних ресурсів у базах даних, зокрема в аспекті права власності на інформацію.

Ще задовго до появи інформаційно-комп'ютерних технологій та мереж (e-середовища) точилися дискусії відносно інтелектуальної власності, яка включає в себе право на об'єкти промислової власності та об'єкти авторського і суміжних прав.

Насамперед термін «інтелектуальна власність» був запроваджений для задоволення економічних потреб. Вживання цього поняття правомірне, якщо поставитися до нього як до умовної категорії, що має економічний сенс, предметом правового регулювання якої є дії щодо створення та використання нематеріальних об'єктів – нових знань, які одержують юридичну оболонку охороноздатності.

Згідно зі ст. 2 (VIII) Конвенції [2], що заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності, юридичне визначення інтелектуальної власності таке – це права, що стосуються літературних, художніх і наукових творів, виконавчої діяльності, звукозапису, радіо- й телевізійних передач, винаходів, наукових відкриттів, промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень, а також – захисту від недобросовісної конкуренції. У широкому розумінні інтелектуальна власність означає: «закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності людини у промисловій, науковій, літературній і художній сферах». Обсяг зазначених прав (виключних або невиключних) визначає сферу і час використання об'єкта творчості, що отримав від держави охоронний документ (патент, свідоцтво). Для контролю господарського обігу резуль-

татів творчості застосовують територіальні юридичні норми, що закріплюються національним і міжнародним законодавством за видами правового упорядкування відносин.

Варто підкреслити, єдиної міжнародної конвенції щодо охорони (що передбачає надання державою охоронного документа – патенту або свідоцтва) інтелектуальної власності не існує. З позаминулого століття інститути патентного та авторського права не піддаються уніфікації, і єдина конвенція навряд чи буде вироблена. Тому існують два види правового упорядкування відносин, пов'язаних із різними об'єктами творчості: авторське право і право промислової власності, або патентне право. Обидва зазначених види засновані на результатах розумової праці, однак регулюють різні правовідносини, коло об'єктів їх охорони близьке, але не ідентичне.

Охорона об'єкта авторського права поширюється тільки на певні види і форми представлення інформації. Це право регулює відносини, що виникають у зв'язку з використанням творів літератури, мистецтва і науки, зокрема, з комп'ютерними програмами і базами даних. Правове упорядкування відносин щодо авторських прав передбачає наявність механізму підтримки особистих немайнових прав автора – право на ім'я, на неперекручування тексту – і механізму підтримки його майнових прав, тобто право на використання об'єкта інтелектуальної власності, що дозволяє юридично вводити в обіг результат творчості.

Охорона об'єкта промислової власності поширюється на зміст інформації, обсяг якої визначається формулою – короткою словесною характеристикою, що обумовлює сутність новації, її рівень відмінності від вже відомого, і передбачає упорядкування відносин, пов'язаних з винаходами, корисними моделями, промисловими зразками, селекційними досягненнями, що мають відповідати встановленим критеріям новизни, наукового (винахідницького) рівня і промислового застосування.

Авторське право припускає захист майнових і немайнових прав. До немайнових прав віднесено право на авторство, на ім'я, на оприлюднення, на захист репутації автора. Відповідно до майнових прав автор має виключне право на використання об'єкта інтелектуальної власності, іншими словами – право на відтворення, поширення, публічне виконання, переклад, переробку і продаж. Звідси виникло узагальнене поняття

авторського права як права автора на тиражування, тобто право на «копірайт» (англ. – *copyright*). Це існує тільки в тому разі, якщо робота зафіксована у письмовій або іншій об'єктивно вираженій формі, тобто робота розміщена на матеріальному носіїві.

Автор може тиражувати об'єкт права сам або передавати свої права на тиражування іншим особам безкоштовно або за плату. Передача прав здійснюється на підставі ліцензійного договору, в якому узгоджується обсяг прав (увесь об'єкт інтелектуальної власності або його частини, час і межі використання тощо).

Більшість конфліктів щодо прав авторів стосуються винагороди, а також втраченої ними вигоди. Автори правомірно наполягають на необхідності вказувати їхнє ім'я і неприпустимість перекручування змісту твору. Рідше виникають питання й вимоги щодо дотримання прав авторів на публічне виконання творів. Це пов'язано з тим, що у цьому разі значно складніше притягти порушника прав до відповідальності, складніше довести факт вини, її обсяг.

Офіційні документи (зокрема, законодавство), державні символи і знаки, твори народної творчості, повідомлення про події і факти, що мають відомий зміст, як правило, не є об'єктами авторського права.

Одночасно безліч інформаційних повідомлень у цифровому вигляді, що зведені в базу даних, становлять інтерес і можуть потребувати не тільки їх охорони, а й захисту. За нинішнього технічного рівня скопіювати з мережі базу даних не завжди можливо, тому й особливих проблем із її захистом не виникає. Проблеми можуть і виникають із захистом від копіювання окремих творів, що знаходяться в базі даних.

У всьому, що створюється заново і являє собою новацію, тобто нову інформацію, є автор (власник, володілець), що має персональні дані, які, у принципі, є його власністю. Використання відомостей про автора має здійснюватися тільки з його дозволу. Використовувати зміст приватного листа з пікантними деталями на підставі того, що ім'я автора і текст листа не перекручені, можна тільки з дозволу автора. Використовувати відомості щодо винаходу можна тільки з дозволу автора (власника, володільца), який має відповідні персональні дані, захист яких передбачений міжнародним правом. Тобто ми бачимо тут два інститути права, що можуть функціонувати одночасно та разом, – право інтелектуальної власності та право власності на персональні дані, які підкріплюють

та посилюють одне одного. У міжнародних документах і в законодавстві України простежується тенденція своєрідної «міграції» баз даних від предмета регулювання авторським правом до регулювання інформаційним правом.

Закон України «Про Національну програму інформатизації» [3], дає визначення баз даних, як об'єкта інформаційно-правових відносин, а саме: база даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній галузі. Ця дефініція має доволі загальний характер, однак аналіз інформаційного законодавства дає змогу визначити характерні особливості баз даних:

- бази даних – це складні інформаційні об'єкти, які виникають у процесі цілеспрямованої інформаційної діяльності різноманітних суб'єктів;

- у базах даних, за певними правилами, систематизуються відомості про різні явища, які об'єднуються за принципом однорідності предметної сфери;

- бази даних – це сукупність інформації у цифровій формі, оскільки поняття «дані» в інформаційному законодавстві трактується, як інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки [4];

- інформація в базах даних відзначається впорядкованістю, повнотою, достовірністю, релевантністю;

- цінність баз даних зберігається за умови постійної актуалізації інформації, яку вони містять;

- правовідносини, об'єктом яких є бази даних, відрізняються особливим суб'єктним складом;

- бази даних мають багато спільного з іншими складними інформаційними об'єктами – інформаційними системами, банками даних тощо.

Використання інформації, що міститься в базах даних, дає змогу швидко вирішити ту чи іншу проблему у сфері управлінської, наукової, підприємницької чи іншої діяльності, що обумовлює потребу в їх надійному правовому захисті. Щодо проблеми правового захисту інформаційних ресурсів І. Бачило зазначає [5], що право поки що не володіє іншими інститутами, крім інституту речової власності та інституту власності інтелектуальної. Одночасно у світовій практиці для захисту

баз даних використовують інститути контрактного права, комерційної таємниці, права недобросовісної конкуренції і безпідставного збагачення.

Чинне законодавство України використовує по відношенню до баз даних такі інструментарії права як право особливого роду, право на інформацію, режим доступу до інформації, правовий режим інформації, правовий статус інформації тощо.

У застосуванні до баз даних тієї чи іншої правової конструкції слід виходити з ролі, яку відіграє та чи інша база даних у системі інформаційних ресурсів. Для цього потрібно класифікувати бази даних. В основу класифікації баз даних можуть бути покладені різні класифікаційні критерії, основними з яких є: суб'єкти створення, джерела фінансування, функціональне призначення, можливість доступу, поширення в інформаційному просторі, місце в системі інформаційних ресурсів.

При аналізі баз даних як об'єкта правової охорони слід виходити з того, що бази даних є складним акумулюючим об'єктом із інтелектуально-інформаційною природою, що виникає в результаті специфічної діяльності суб'єктів, які володіють спеціальними знаннями, вміннями, навичками. Залежно від того, яка саме праця була покладена в основу при створенні бази даних – творча чи інформаційно-накопичувальна, залежить спосіб правової охорони цих баз даних.

Цікавими, на наш погляд, є підходи, закладені в нормативних актах між Україною та Європейським Союзом [6]. Так, правове регулювання охорони баз даних визначено нормами ст. 185 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншої, від 27 червня 2014 р. [7], якою передбачено, що для цілей цієї Угоди термін «база даних» означає сукупність незалежних творів, даних або іншої інформації, розташованих у систематизованому або упорядкованому вигляді та доступних для будь-якої особи за допомогою електронних або інших засобів.

Статтею 186 («Об'єкт охорони») цієї Угоди передбачено, що відповідно до підрозділу 1 («Авторське право та суміжні права») частини 2 («Стандарти, що стосуються прав інтелектуальної власності») глави 9 («Інтелектуальна власність») Угоди бази даних, які внаслідок підбору або розташування їхнього інформаційного наповнення є результатом творчої праці автора, охороняються як такі авторським правом. Жодні інші критерії не застосовуються для визначення їхнього права на охорону.

Охорона баз даних авторським правом, передбачена підрозділом 1 цієї глави, не поширюється на їхнє інформаційне наповнення і не завдає шкоди будь-яким правам, які поширюються на саме інформаційне наповнення.

Охорона згідно із цією Угодою не надається комп'ютерним програмам, що використовуються під час створення або функціонування баз даних, доступних за допомогою електронних засобів. Суб'єктом авторського права на бази даних, згідно із ст. 187 Угоди, є фізична особа або група фізичних осіб, які створили цю базу, або, якщо допускається законодавством Сторін, юридична особа, визначена як правовласник згідно із законодавством. Якщо створення у співавторстві творів визнається законодавством Сторін, майнові права інтелектуальної власності належать особі, яка володіє авторським правом. Виключні авторські права на базу даних, створену спільно групою фізичних осіб, належать їм спільно.

Перелік обмежених дій, що стосуються баз даних, визначено у ст. 188 Угоди. Зокрема, в ній зазначається, що автор бази даних стосовно виразу бази даних, який охороняється авторським правом, має виключне право реалізовувати або дозволяти:

- 1) тимчасове або постійне відтворення будь-якими засобами і у будь-якій формі, повністю або частково;
- 2) перетворення, адаптацію, упорядкування або будь-яку іншу зміну;
- 3) будь-яку форму поширення серед публіки бази даних або її копій;
- 4) будь-яку передачу, виведення на екран або публічне виконання;
- 5) будь-яке відтворення, поширення, виведення на екран, публічне виконання результатів дій, що згадуються у підпункті (2).

Натомість у ст. 189 Угоди наводяться випадки винятків щодо обмежених дій, які стосуються баз даних, серед яких:

1. Вчинення законним користувачем бази даних або її копії будь-яких дій, перелічених у статті 188 цієї Угоди, які є необхідними для забезпечення доступу до інформаційного наповнення бази даних і нормального використання інформаційного наповнення законним користувачем, не вимагає дозволу автора бази даних. Якщо законний користувач має право використовувати лише частину бази даних, це положення застосовується лише до цієї частини.

2. Сторони мають можливість запроваджувати обмеження прав, передбачених статтею 188 цієї Угоди, у таких випадках:

а) відтворення бази даних не в електронній формі для приватних цілей;

б) якщо використання здійснюється лише з метою демонстрації для навчальних або наукових досліджень, за умови зазначення джерела і в обсязі, необхідному для досягнення некомерційної мети;

с) якщо використання здійснюється з метою забезпечення громадської безпеки в адміністративному або судовому процесі;

д) в інших випадках, коли винятки з авторського права традиційно дозволяються кожною Стороною, без шкоди для підпунктів (а), (б) і (с).

3. Відповідно до Бернської конвенції ця стаття не може тлумачитись як така, що дозволяє її застосування у спосіб, який невиправдано перешкоджає законним інтересам правовласника або суперечить нормальному користуванню базою даних.

Отже, чинну вітчизняну правову базу з питань охорони баз даних як об'єкта авторського права та складової інтелектуальної власності якнайшвидше треба адаптувати до новітніх міжнародних стандартів правового регулювання у сфері охорони баз даних, зокрема реалізуючи положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р.

Крім того, концептуально важливе значення для правового захисту баз даних має встановлення їх співвідношення з таким поняттям як інформаційна система, яку законодавство трактує як організаційно-технічну систему, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів. Тоді можемо розглядати бази даних як один із видів інформаційних систем, що дає змогу поширити на них дію Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [8].

Але, як у цьому законі, так і в Законі України «Про інформацію» [9], в основі правового захисту інформації, у т.ч. і в автоматизованих системах, має бути інститут права власності на інформацію. Вирішення зазначеної проблеми можливе лише шляхом внесення змін і доповнень до законів України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», а також до Цивільного кодексу України.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254 к/96-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_169. – Загл. с экрана.
3. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 74/98-ВР/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
4. Про телекомунікації : Закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1280–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/page5>. – Назва з екрана.
5. *Бачило И. Л.* Информационное право : основы практической информатики : учеб. пособие / И. Л. Бачило. – Москва, 2001. – 352 с.
6. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1678–VII // Відом. Верховної Ради України. – 2014. – № 40; Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27 черв. 2014 р. // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 75; Вербальна нота (щодо часткового застосування на тимчасовій основі положень Угоди про асоціацію) : Міжнародний документ від 30 верес. 2014 р. № SGS14/12029 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 83.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27 черв. 2014 р. // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 75.
8. Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2594-15>. – Назва з екрана.
9. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254 k/96–VR (1996) [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254 k / 96–VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 30, Art. 141 [in Ukrainian].
2. Konventsiiia, uchrezhdaiushchaia Vsemirnuiu organizatsiiu intellektualnoi sobstvennosti [Convention establishing the World Intellectual Property Organization]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/995_169 [in Russian].
3. Pro Nacionalnu programu informatyzatsii : Zakon Ukrainy vid 04.02.98 r. № 74/98–VR/ [About the National Program of Informatization: Law of Ukraine of February 4, 1998. № 74/98–VR]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
4. Pro telekomunikatsii: Zakon Ukrainy vid 18.11.03 № 1280–IV [On Telecommunications: The Law of Ukraine of November 18, 2003 No. 1280–IV]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1280–15/page5> [in Ukrainian].
5. Bachilo I. L. (2001). *Informatsionnoie pravo: osnovy prakticheskoi informatiki* [Information law: the basics of practical computer science]. Moscow [in Russian].
6. Pro ratyfikatsiiu Ugody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi energii i yihnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16 veres. 2014 r. № 1678–VII [On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: The law of Ukraine: from 16 September, 2014 № 1678-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (2014. № 40) [in Ukrainian]; Ugoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi energii i yihnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Mizhnarodnyi dokument: vid 27 chervnia 2014 r. [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand: International document: of June 27, 2014]. *Oftsiniyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine* (2014. № 75)

[in Ukrainian]; Verbalna nota (schodo chastkovogo zastosuvannya na tymchasovii osnovi polozhen Ugody pro asotsiatsiiu): Mizhnarodnyi dokument: vid ZO veresnia 2014 r. № SGS14/12029 [Note verbale (regarding the partial application on an interim basis of the provisions of the Association Agreement): International document: of October. 2014. № SGS14 / 12029]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine* (2014. № 83) [in Ukrainian].

7. Ugoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi energii i yihnimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Mizhnarodnyi dokument: vid 27 chervnia 2014 r. [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand: International document: of June 27. 2014]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine* (2014. № 75) [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zahyst informatsii v avtomatyzovanyh systemah» [On Amendments to the Law of Ukraine «On Information Protection in Automated Systems»]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2594–15> [in Ukrainian].

9. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. [On Information: Law of Ukraine of October 2. 1992]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657–12> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.11.2017.

Olexander Dovgan,

Dr. Sci. (in Law), Senior Researcher

Senior Research Fellow,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Right of Ownership for Information and Legal Protection of Databases

The article is focused on certain aspects of ownership of information and problematic issues of legal protection of databases. In particular, approaches to the legal regulation of databases protection set in certain normative acts adopted by Ukraine and the European Union are considered. The necessity of adaptation modern domestic legal base relates to the issues of protection database as objects of copyright and intellectual property components, to the newest international standards of legal regulation in this area is substantiated.

Keywords: information, intellectual property, database, database protection, legal protection of databases.

Лариса Литвинова,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Порушено питання нормативного та правового регулювання діяльності бібліотек з охорони авторського права. Окреслено способи вільного використання творів у процесі надання інформації користувачам бібліотеки, а саме: цитування, репродукування з метою освіти, навчання і приватного дослідження. Розглянуто пільгове право безкоштовного використання друкованих творів шляхом репродукування в одному примірнику для відновлення, заміни втрачених примірників. Зазначено, що сьогодні жоден нормативно-правовий акт в Україні не встановлює правовідносин, що виникають у процесі формування та надання доступу до електронних бібліотек. Наведено деякі аспекти діяльності електронних бібліотек.

Констатовано, що практика застосування положень законодавства України з інтелектуальної власності в бібліотеках тільки починає напрацьовуватися. Тому бібліотеки мають забезпечувати дотримання вимог авторського права шляхом розробки і прийняття локальних нормативних актів.

Ключові слова: авторське право, бібліотека, використання твору, цитування, репродукування, електронна бібліотека, суміжні права, комп'ютерні програми.

XXI ст. стає століттям інтелектуальної діяльності та її результату – інтелектуальної власності. Саме рівень інтелектуальної діяльності, її активність визначає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Величезна кількість створених і створюваних об'єктів інтелектуальної власності (авторські твори, винаходи, промислові зразки тощо) формує культурне середовище, духовне обличчя, полегшує виробничий процес і забезпечує науково-технічний прогрес, стимулює просування товарів, створює основу добробуту суспільства. Проте виконання цих завдань не можливе без залучення накопичених інтелектуальних ресурсів у обіг, їх збереження, подання

та використання в інтересах як авторів (правовласників), так і всього людства.

В умовах розвитку національної інноваційної системи інтелектуальна власність, зафіксована в документах бібліотечного фонду, виступає найважливішим ключовим ресурсом суспільства. Головною метою бібліотек в усі часи було і залишається задоволення інформаційних потреб суспільства, збереження і передача інтелектуального потенціалу наступним поколінням. Сьогодні бібліотеки, отримуючи у своє розпорядження об'єкти інтелектуальної власності, зобов'язані дотримуватися права авторів творів, інших правовласників, забезпечити у своїй повсякденній роботі такий правовий режим, щоб ані самі бібліотеки, ані особи, які використовують бібліотечні фонди, не порушували б як виняткові права на твори, так і особисті немайнові права.

У бібліотечній справі проблеми інтелектуальної власності активно висвітлюються у професійних наукових і практичних виданнях, обговорюються на різного рівня форумах тощо. Так, аналіз останніх досліджень щодо нормативного та правового регулювання діяльності бібліотек з охорони інтелектуальної власності свідчить, що ця проблема активно обговорюється науковцями на сторінках фахових видань («Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Вісник Харківської державної академії культури» та ін.).

Проблематику діяльності бібліотек у сфері інтелектуальної власності та авторського права досліджували такі вітчизняні науковці, як Ю. Артемов, Г. Шемаєва, П. Макаренко, Н. Розколупа, В. Каїді, Р. Поліщук та ін. Орієнтація на європейський інформаційний простір і підвищення ефективності функціонування бібліотечних інформаційних ресурсів нашої держави актуалізує дослідження особливостей дотримання законодавства з інтелектуальної власності в діяльності бібліотек України.

Мета статті – висвітлення окремих питань вільного використання творів, які є об'єктом авторського права, у бібліотечно-інформаційній діяльності відповідно до законодавства України.

У бібліотечних фондах зберігаються й активно використовуються під час обслуговування користувачів об'єкти авторського права, в тому числі наукові, художні та мистецькі твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних). І цим не вичерпується перелік об'єктів авторського

права (ст. 433 Цивільного кодексу України). У цьому разі бібліотека виступає посередником між документами та їх користувачами.

До об'єктів авторських прав належать також твори, що створюються в бібліотеках: монографії, статті, науково-практичні та методичні посібники, сценарії свят, вечорів, бази даних, каталоги, картотеки, електронні бібліотеки, електронні видання, бібліографічні покажчики, анотовані списки літератури, оглядово-аналітична інформація (анотації, реферати, резюме, огляди, дайджести та інші переробки творів науки, літератури і мистецтва) та інші видання, якщо вони за добром або упорядкуванням їхніх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності бібліотечних працівників, а також складені твори: енциклопедії, антології, збірники статей та доповідей (ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Крім того, у бібліотечних фондах зберігаються документи, які не є об'єктами авторських прав: усі видані органами державної влади у межах їхніх повноважень офіційні документи політичного, адміністративного, законодавчого характеру та їх офіційні переклади; державні символи України, державні нагороди; символи і знаки органів державної влади, Збройних сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій; грошові знаки¹²; повідомлення про новини дня чи інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації; твори народного фольклору.

Для документів, що є об'єктами авторських прав, застосовуються норми права, встановлені гл. 36, книгою четвертою Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ (далі – Закон).

Для виникнення, здійснення та захисту авторських прав не вимагається реєстрація твору чи дотримання будь-яких формальностей. Можлива реєстрація авторських прав щодо комп'ютерних програм і баз даних, яка здійснюється за бажанням бібліотеки-правовласника.

Використання твору допускається за згодою автора або його правонаступників і з виплатою винагороди. Водночас в інтересах суспільства

---

¹² Проекти зазначених символів і знаків розглядаються як твори до їх офіційного затвердження й охороняються авторським правом.

вільне використання творів в окремих випадках визнається законодавством усіх держав світу і прямо допускається міжнародними конвенціями з авторського права. Таке використання стосується лише правомірно оприлюднених творів, не зачіпаючи особистих немайнових правочинностей авторів, і допускається лише за умови, що цим не завдає шкоди нормальному розповсюдженню творів і не обмежує законні інтереси авторів.

Цивільним кодексом України та Законом України «Про авторське право і суміжні права» передбачено вичерпний перелік випадків вільного використання творів: у особистих цілях; в інформаційних, наукових, навчальних або культурних цілях; використання твору шляхом репродукування, цитування; використання твору, що є суспільним надбанням; копіювання, модифікація і декомпіляція комп'ютерних програм. При цьому обов'язково мають бути зазначені ім'я автора, твір якого використовується, і джерела запозичення.

Розглянемо тут лише способи використання творів у процесі надання інформації користувачам бібліотеки.

Для працівників бібліотеки, які займаються підготовкою та складанням анотованих списків, оглядів літератури, рекомендаційних бібліографічних покажчиків, сценаріїв, пам'яток тощо, особливе значення мають норми права, що стосуються цитування (ст. 444 ЦК України, ст. 21 Закону). Цитування, тобто включення до твору уривків з інших творів допускається без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати винагороди. Прийнято вважати, що цитатою є дослівний витяг з тексту. У зв'язку з цим цитата має бути виділена в тексті твору, наприклад лапками, шрифтом (розміром шрифту, курсивом тощо), рамкою і т. ін. Лапки не ставлять у віршованій цитаті, вилученій з тексту, у цитаті, взятій епіграфом до книги або статті, у перефразованій цитаті.

Під час цитування допустимі лише деякі відхилення, наприклад: можуть бути модернізовані орфографія і пунктуація за сучасними правилами, якщо тільки це не індивідуальна орфографія або пунктуація автора; можуть бути пропущені окремі слова, словосполучення, фрази в цитаті за умови, що, по-перше, думка автора не буде спотворена пропуском, по-друге, цей пропуск буде позначений трьома крапками.

Для перекладу цитати з мови оригіналу необхідно мати дозвіл автора оригінального твору. У тому разі, якщо такого дозволу немає, то цитата

має наводитися мовою оригіналу. На кожен цитату, оформлену в лапках, або без лапок, а також будь-яке запозичення з чужої роботи (таблицю, схему, карту тощо) має бути бібліографічне посилання.

Дозволяється цитування в наукових, критичних, полемічних, інформаційних цілях правомірно опублікованих творів у обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси. Необхідно наголосити, що ст. 21 Закону передбачає використання цитат, літературних і художніх творів, відтворення у пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення у газетах або журналах статей тільки за умови правомірного опублікування зазначених творів. На неопубліковані твори вільне використання твору не поширюється. Якщо твір не доведений до загального відома або якщо таке опублікування було з порушенням законодавства, в такому разі твір може бути використаний тільки з дозволу автора.

Як цитування слід розглядати вміщення до аудіовізуальних творів фрагментів з інших аудіовізуальних творів, якщо ці фрагменти виділені з контексту цитованого матеріалу, а в титрах створеного твору зазначено, з яких конкретно творів використано фрагменти.

Розміщення твору мистецтва (репродукції картини, естампа, акварелі) або фотографії в оформленні книжкових виставок і стендів у бібліотеках не для комерційних цілей розглядається як цитата.

Різновидом цитування є також відтворення уривків з газетних і журнальних статей у формі оглядів преси. У бібліотеках, як правило, готуються бібліографічні огляди, інформаційні дайджести з певних тем, проблем, напрямів, у яких поряд з авторським текстом наводяться цитати з творів або уривки з них. У цьому випадку огляд преси є новим цілісним складеним твором і охороняється авторським правом (ст. 19 Закону).

Якщо огляд преси містить оригінальний авторський матеріал, то цей випадок вільного використання є аналогічним цитуванню та підходить під норму цитування. Але якщо огляд преси складається з одних уривків, то це – не цитування, а відтворення в огляді преси.

Обсяг цитати не повинен перевищувати обсягу авторського твору, у якому використовується цитата; цитування не повинно бути основою змісту, інакше твір не буде самостійним; цитата має виконувати свою основну функцію – ілюструвати, підтверджувати або спростовувати думку автора основного твору.

З появою сучасної копіювальної техніки відтворення творів, що охороняються законом, шляхом репродукування стало серйозною загрозою правам авторів і видавців. У великих масштабах репродукуванням займаються бібліотеки та навчальні заклади.

Про єдину пільгу, яку дає Закон бібліотекам, ідеться в ст. 22 «Вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом», де основним критерієм дозволу на відтворення твору є відсутність у бібліотеки такої мети діяльності, як одержання прибутку.

Репродукування (репрографічне відтворення) – це факсимільне відтворення твору за допомогою будь-яких технічних засобів, що здійснюється не в цілях видання. Репродукування не передбачає зберігання або відтворення копій твору в електронній, включаючи цифрову, оптичну або іншу форму. Тобто відтворенню шляхом репродукування підлягають лише письмові і графічні твори. Аудіовізуальні музичні твори, фонограми не можуть бути відтворені без дозволу автора або правовласника.

Чимало українських бібліотек широко використовують в своїй практиці ксерокопіювання незначного обсягу твору як за запитами своїх користувачів так і для власних потреб. Об'єктами репродукування можуть бути окремі статті і невеличкі за обсягом твори, правомірно опубліковані у збірниках, газетах, журналах та інших періодичних виданнях, короткі уривки з опублікованих письмових творів, у тому числі з ілюстраціями. У зв'язку з чим особливої уваги потребують положення, сформульовані в п. 1 ст. 22 Закону, де зазначено, що вільне репродукування, здійснюване бібліотеками, допускається для відтворення одного правомірно опублікованого примірника твору без отримання прибутку за умов: відтворюваний твір не є комп'ютерною програмою і базою даних та бібліотека має достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження.

Законодавець, на жаль, не вказує, які твори можна вважати невеликими за обсягом. У деяких державах, зокрема в США, правозастосовна практика визнає невеликими за обсягом наступні види літературних творів: поезія – поема або вірш обсягом менше 250 слів, проза – твір або стаття обсягом не більше 2500 слів.

Виходячи з положень Закону, неправомірним має визнаватися копіювання бібліотекою за запитом фізичної особи різних частин одного твору за кількома запитами, оскільки в такому разі намір громадянина

спрямований у кінцевому підсумку на отримання твору в цілому або його істотної частини. Однак слід вважати допустимим копіювання кількох невеликих уривків твору одним запитом з однією умовою: уривки, що репродукуються, не повинні в сукупності становити суттєву частину твору. У світовій практиці існує правило копіювати від 5 до 15% від загального обсягу книги. Листівки, карти, інші твори, що відносяться до картографії, нотні тексти належать до об'єктів авторського права і повністю копіюватися не можуть. Слід зауважити, що ці обмеження поширюються на твори, на які не закінчився термін охорони майнових прав. Твори, що перейшли в суспільне надбання, можуть копіюватися в повному обсязі.

І остання умова легального відтворення: вартість робіт для користувача із ксерокопіювання або фотокопіювання творів не повинна перевищувати собівартості копіювання. В іншому разі дії бібліотеки можуть визнаватися правопорушенням, а саме репродукування має проводитися лише за згодою правовласника.

Необхідно зауважити, що репродукування допускається лише один раз, а цитування не обмежується цими межами. Цитуватися може будь-який оприлюднений твір, а репродукуватися – тільки опублікований. Поняття «оприлюднення» й «опублікування» містяться в ст. 1 Закону. Перше пов'язане з доступністю твору для загального відома, незалежно від наявності матеріального носія, а друге передбачає наявність такого матеріального носія («примірники твору») – з випуском таких матеріальних носіїв в обіг у кількості, здатній задовольнити розумні потреби публіки.

Цікавим, на нашу думку, є те, що сканування та дигіталізація творів користувачами бібліотеки заборонені без згоди автора (правовласника). Ця норма не дозволяє бібліотекам ні дигіталізувати (відтворювати) твір, ні розміщувати твір на сайті. Будь-яка дигіталізація та пересилання електронною поштою твору вимагає отримання згоди правовласника. Створення страхового фонду на підставі дигіталізації та сканування статей також неможливі без згоди правовласника.

Бібліотекам надано пільгове право безоплатного використання друківаних творів шляхом репродукування в одному примірнику для відновлення, заміни втрачених або зіпсованих примірників твору для цієї бібліотеки або за запитами інших бібліотек, які втратили їх з якоїсь причини.

Зазначена норма стосується тільки тих примірників творів, які раніше зберігалися у фондах бібліотек та були ними втрачені, але не поширюється на випадки поповнення бібліотек новими творами. У цьому разі для здійснення репродукування допускається створення тимчасових цифрових копій.

Якщо бібліотека втратила примірник твору (наприклад, привласнення користувачем бібліотеки книги), вона має право відтворити втрачений примірник твору в повному обсязі, поставити його на облік і тим самим заповнити свої фонди.

У разі пошкодження примірника твору (а це трапляється досить часто) бібліотека може або відтворити пошкоджений примірник твору цілком, або відтворити втрачені сторінки примірника твору. Як правило, пошкоджений примірник після заміни репродукованою копією має бути негайно знищений. Складніше вирішується проблема, якщо пошкоджено унікальний примірник твору (старовинні книги, видання, що становлять особливий інтерес, рідкісні рукописи і документальні пам'ятки). У такому разі, виходячи з суспільних інтересів збереження культурної спадщини, пошкоджений примірник твору не може бути знищений. Збереження унікального пошкодженого примірника твору поряд з копією не повинно вважатися порушенням авторських прав. Подібна точка зору має правову основу. Відповідно до норм українського законодавства, що стоїть на захисті національного культурного надбання, пошкоджені цінні та рідкісні видання, унікальні документальні пам'ятки, підлягають реставрації і відновленню. За знищення або пошкодження пам'яток історії та культури встановлено кримінальну та адміністративну відповідальність.

Що стосується питання, чи припустимо репродукування більш раннього або пізнього видання замість втраченого чи пошкодженого твору, то тут практика, мабуть, повинна виходити з того, чи не порушуються під час відтворення права інших осіб (авторські права на переклад, передмову, післямову, фотографії, художнє оформлення видання). Якщо не порушуються, то таке відтворення вважатиметься законним. Якщо репродукуванням порушуються авторські права інших осіб, то відтворення буде протиправним.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій використання паперових носіїв інформації втрачає актуальність. Поява електронних бібліотек є еволюцією людських відносин, спілкування та обміну

інформацією, проявом неминучого вдосконалення будь-яких процесів людства. Наявні сьогодні електронні бібліотеки – це, фактично, копія документів класичних бібліотек, які підпадають під юрисдикцію авторського права. Тому дуже важливим є створення правової охорони інтелектуальної власності в системі використання електронних інформаційних ресурсів, тобто збереження авторських прав.

Відповідно до Положення про електронні освітні ресурси, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060 (далі – Положення), під електронною бібліотекою розуміють набір навчальних, наукових, інформаційних, довідкових матеріалів та засобів, розроблених в електронній формі, де передбачено можливості для їх автоматизованого створення, пошуку і використання. Електронна бібліотека має створюватися із дотриманням законодавства України щодо захисту авторських прав (п. 3.1 Положення). Сьогодні жоден нормативно-правовий акт в Україні не встановлює правовідносин, що виникають у процесі формування та надання в суспільне використання бібліотечних фондів, які містять різні види електронних документів.

Деякі аспекти діяльності електронних бібліотек викладені в Рекомендаціях для інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет, підготовлених Державною службою інтелектуальної власності України. Зокрема, для створення електронної бібліотеки необхідно:

- створити Реєстр суб'єктів авторського права на твори, які плануються розмістити в електронній бібліотеці;
- укласти договори між суб'єктами авторського права та електронною бібліотекою (або між суб'єктами авторського права та організацією колективного управління).

На основі отриманих повноважень суб'єкт авторського права, його повірений або організація колективного управління надає електронній бібліотеці невиключні права на використання об'єктів авторського права шляхом укладення з ним відповідного договору. Також цим договором передбачається виплата авторам або іншим особам, які мають авторське право, винагороди власником електронної бібліотеки.

Договір правовласника або його представника з електронною бібліотекою може передбачати відтворення, поширення, включення творів

як складових частин до збірників, подання творів до загального відома публіки таким чином, що користувачі можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і в будь-який час за їхнім власним вибором.

Можна застосувати технічні засоби з безкоштовного доступу до анотацій творів для ознайомлення користувачів зі змістом твору, щоб визначити доцільність використання цього твору за відповідну плату. Електронна бібліотека повинна вести статистику використання творів для виплати винагороди. Електронні копії творів мають супроводжуватися попередженням про заборону неправомірного використання твору, зокрема його копіювання та розповсюдження.

Сьогодні в бібліотеках України створюється велика кількість власної продукції: журнали, бюлетені, збірки наукових праць, енциклопедії, антології бази даних та інші подібні твори. Такі особливі об'єкти авторського права називаються складеними творами, які за добром, координацією або упорядкуванням змісту є результатом творчої праці і створені без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини. Бібліотечні працівники, які складають такі твори (в тому числі різноманітні інформаційно-бібліографічні та інші документи), є їх авторами.

Авторське право на відбір і систематизацію матеріалів, наприклад у бібліографічному покажчику, як результат творчої праці належить автору-упоряднику, який при цьому зобов'язаний дотримуватися права авторів кожного з матеріалів, включених до складеного твору, які мають право використовувати свої твори незалежно від складеного твору, якщо авторським договором не передбачено інше.

У процесі бібліотечної діяльності можуть створюватися не тільки абсолютно нові твори, а й творчі переробки вже існуючих. Це можуть бути сценарії, створені на базі літературного твору, або аранжування чи оркестровки музичного твору, тексти перекладів тощо. Якщо новий творчий продукт містить елементи іншого твору, що охороняється, але сам є результатом творчої праці зі створення нової форми, такий об'єкт називається похідним. Похідні твори охороняються авторським правом як окремі творчі результати, але за умови, що вони були створені без порушення авторського права осіб, чії твори були використані для творчої переробки, тобто за згодою останніх.

Перекладач, упорядник, автор похідного або складеного твору є різними категоріями авторів і здійснюють свої авторські права за умови

дотримання прав авторів творів, що використовуються для їх створення. Їхні авторські права охороняються як права на самостійні об'єкти авторських прав, незалежно від охорони прав авторів творів, на яких засновано похідного або складеного твору.

Специфіка авторських прав укладачів пов'язана з такими умовами:

- необхідністю дотримання авторських прав творців тих творів, які включені у збірку;
- володіння особистими немайновими правами стосується тих елементів твору, які є результатом їхньої власної творчої праці;
- неможливістю перешкодити іншим особам здійснити самостійний підбір і розташування тих самих елементів складеного твору.

Складені твори можуть упорядковуватися із творів, які не є предметом авторського права: закони, судові рішення, інші офіційні документи, твори народної творчості, автори яких невідомі, твори, які не охороняються авторським правом, тощо. Упоряднику, який підготував таку збірку, належить авторське право, якщо він самостійно обробив або систематизував такі твори.

Водночас треба враховувати, що авторське право перекладача:

- поширюється не на оригінал (твір, що перекладається), а на створений переклад;
- не перешкоджає іншим особам здійснювати власні переклади;
- виникає навіть за умови відсутності згоди автора оригіналу на переклад, переробку, однак не може бути реалізоване шляхом укладення договору на використання.

Особи, які створили твір спільною творчою працею, визнаються співавторами, незалежно від того, чи утворює такий твір нерозривне ціле чи складається з частин, кожна з яких має самостійне значення.

Твір, створений у співавторстві, використовується співавторами спільно, якщо угодою між ними не передбачено інше. У разі, коли твір утворює нерозривне ціле, жоден із співавторів не вправі без достатніх підстав заборонити опублікування, інше використання або зміну твору. Питання про використання твору вирішуються одногосно, а не більшістю голосів. Якщо співавтори не можуть самостійно вирішити суперечку, справа передається до суду. Тому рекомендується укладати договір у письмовій формі, який і регулюватиме відносини між співавторами.

Наявність авторських прав на переклад, збірник, інший похідний або складений твір не перешкоджає іншим особам, тобто співробітникам інших бібліотек, перекладати або переробляти той же оригінальний твір, а також створювати свої складені твори шляхом підбору або розташування матеріалів.

У ст. 22 Закону п. 6 стосується діяльності бібліотек для сліпих, відповідно до якого допускається вільне використання випущених у світ творів для сліпих з метою поповнення бібліотечних фондів спеціалізованих бібліотек. Зазвичай, основна форма такого відтворення – рельєфно-крапковий шрифт, але можуть бути й інші варіанти, наприклад аудіокнига. При цьому необхідно дотримуватися умови: пряме чи опосередковане використання цих творів має здійснюватися не з комерційною метою.

Окрему групу видів вільного використання творів становлять деякі випадки використання комп'ютерних програм. Відповідно до норм Закону дозволяється здійснювати певні дії особам (фізичним і юридичним, тобто бібліотекам), що правомірно володіють примірником комп'ютерної програми. Особа, яка придбала «ліцензійну» копію комп'ютерної програми, може без згоди її розробників записати копію на випадок, якщо диск із програмою буде пошкоджено, змінювати програму та вчиняти ряд інших дій, а саме:

– вносити до комп'ютерної програми зміни (модифікації) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи (бібліотеки), яка використовує ці програми відповідно до її призначення. До таких дій відносять: запис і збереження в пам'яті комп'ютера (одного ПК або для користувачів мережі). Крім того, особа (бібліотека) має право на виправлення явних помилок у комп'ютерній програмі, якщо інше не передбачено угодою з автором чи іншою особою, яка має авторське право;

– виготовити одну копію комп'ютерної програми за умови, що ця копія призначена тільки для архівних цілей або для заміни правомірно придбаного примірника у випадках, якщо оригінал комп'ютерної програми буде втраченим, знищеним або стане непридатним для використання. Копія виготовляється заздалегідь із примірника, яким правомірно володіє особа, тобто бібліотека. При цьому копія комп'ютерної програми не може бути використана для інших цілей. Якщо володіння примірником цієї комп'ютерної програми перестає бути правомірним, наприклад, закінчився термін дії договору, то ця копія має бути знищена.

Бібліотеки-користувачі мають право вільно декомпілювати комп'ютерну програму, тобто відтворювати і перетворювати її з об'єктного коду у вихідний текст з метою вивчення структури і кодування комп'ютерної програми. Таке використання вважається допустимим тоді, коли це необхідно для досягнення готовності до взаємодії незалежно розробленої користувачем програми з іншими програмами, які можуть взаємодіяти з декомпільованою програмою. При цьому встановлюються три обов'язкові умови для здійснення декомпілювання:

а) інформація, необхідна для досягнення здатності до взаємодії, раніше не була доступною цій особі з інших джерел;

б) зазначені дії здійснюються тільки щодо тих частин комп'ютерної програми, які необхідні для досягнення здатності до взаємодії;

в) інформація, одержана в результаті декомпіляції, може використовуватися лише для досягнення здатності до її взаємодії з іншими програмами, але не може передаватися іншим особам, крім випадків, якщо це необхідно для досягнення здатності до взаємодії з іншими програмами, а також не може використовуватися для розроблення комп'ютерної програми, схожої на декомпільовану комп'ютерну програму, або для вчинення будь-якої іншої дії, що порушує авторське право.

Зазначені обмеження майнових прав здійснюються за умови, що вони не завдають шкоди нормальному використанню творів і не будуть обмежувати безпричинно законні інтереси автора.

Особа, яка правомірно володіє примірником комп'ютерної програми, має право без згоди правовласника і без виплати додаткової винагороди спостерігати, вивчати, досліджувати функціонування комп'ютерної програми з метою визначення ідей і принципів, що лежать в її основі, за умови, що це робиться в процесі виконання будь-якої дії із завантаження, показу, функціонування, передачі чи запису в пам'ять (збереження) комп'ютерної програми. Особливості вільного використання (копіювання, модифікація і декомпіляція) комп'ютерних програм закріплено в п. 2 ст. 24 Закону. Застосування положень, передбачених цією статтею, не повинно завдавати шкоди використанню комп'ютерної програми і не повинно обмежувати законні інтереси автора та (або) іншої особи, яка має авторське право на комп'ютерну програму.

Отже, у діяльності бібліотек потребують розв'язання такі проблеми:

– забезпечення вільного доступу користувачів до фондів електронних

документів і можливостей їх копіювання, репродукування в режимі «офлайн», не порушуючи при цьому права авторів і видавців;

– надання бібліотекам права на репродукування особливо цінних видань для створення цифрових копій і мікроформ;

– усунення обмеження на обсяги копіювання;

– правове забезпечення створення та функціонування електронних бібліотек;

– захист прав користувачів бібліотек на вільний доступ до електронних документів;

– захист електронних документів, що надаються в мережах, від несанкціонованого доступу.

Оскільки практика застосування положень законодавства України з інтелектуальної власності в бібліотеках тільки починає напрацьовуватися, бібліотекарям необхідно змінити своє ставлення до створення електронних копій документів, розробити і прийняти локальні нормативні акти, зокрема положення про службові твори, правила користування електронними виданнями, правила користування мережевими ресурсами, правила надання послуг з репродукування і сканування тощо.

Враховуючи, що інформаційні ресурси бібліотек відбивають знання, які є результатом інтелектуальної діяльності, саме тому їх слід розглядати як об'єкти авторського права. Виходячи з цього, бібліотеки, з одного боку, мають забезпечити право кожного користувача на вільний доступ до інформації, а з іншого – мають забезпечувати правову охорону інтелектуальної власності, дотримання вимог авторського права під час використання інформаційних ресурсів у межах бібліотеки.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Larysa Lytvynova,

Cand. Sci. (Social Communications),

Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Specific Features of the Use of Copyright Legislation in Libraries' Activities

The article touches upon the issues of normative and legal regulation of libraries' activity on copyright protection. The ways of free use of works in the process of providing information to library users are described, namely: citing, reproducing for the purpose of education, training and private research. It is noted that any published work

can be quoted, and only published can be reproduced. Reproduction is allowed only once, and citation is not limited to these limits.

The preferential right of free use of works of the press by reproduction in one copy for restoration, replacement of the lost copies of the work is considered. It was ascertained that today no normative legal act in Ukraine establishes legal relations arising in the process of forming and providing access to electronic libraries. Some aspects of electronic libraries activity are presented.

Attention is paid to such special objects of copyright as composite and derivative works. A number of questions of copyrights of the translator, the compiler, the author of the derivative or composite work are allocated.

Some cases of copying, modification and decompilation of computer programs by user libraries have been determined. It was stated that the practice of applying the provisions of Ukrainian legislation on intellectual property in libraries just started. Therefore, libraries should ensure compliance with copyright requirements through the development and adoption of local regulations.

Keywords: copyright, library, use of the work, citation, reproduction, electronic library, related rights, computer programs.

Майя Іванова,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Юрій Іванов,

канд. юрид. наук, доц.,

Національна академія внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Підкреслено актуальність питань права інтелектуальної власності в бібліотечній сфері. Зазначається, що створення національної системи захисту прав інтелектуальної власності є одним з найважливіших напрямів стратегії інтеграції України до Європейського Союзу і світового співтовариства в цілому. У контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу розглянуто міжнародно-правові акти з права інтелектуальної власності, ратифіковані Україною, які стосуються діяльності бібліотек. Наголошується, що бібліотечні фонди становлять об'єкти авторського права та суміжного права.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, інформаційне суспільство, бібліотека, соціальні комунікації.

Політика у сфері інтелектуальної власності є однією з ключових передумов розвитку інноваційної економіки та зростання валового внутрішнього продукту і впливає з державної економічної політики. Стратегією сталого розвитку «Україна–2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, з метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та виходу України на провідні позиції у світі передбачено проведення реформи захисту інтелектуальної власності (вектор безпеки). Згаданою Стратегією також визначено, що Україна має стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями (вектор розвитку). Відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої постановою Верховної Ради

України від 14 квітня 2016 р. № 1099–VIII, та на виконання пункту 174 плану дій Кабінету Міністрів України на 2016 р., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 184, розроблена *Концепція* реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р.

Очікується, що реалізація Концепції дасть змогу: спростити і забезпечити прозорість процедур набуття та розпоряджання правами інтелектуальної власності; підвищити якість охоронних документів у сфері інтелектуальної власності; забезпечити впровадження ефективного механізму захисту прав інтелектуальної власності; створити умови для розбудови національної інноваційної системи. Концепцією передбачається підготовка та видання офіційних бюлетенів з питань інтелектуальної власності, формування та підтримання баз даних; проведення науково-дослідних робіт з питань удосконалення правової охорони інтелектуальної власності, інформаційного та ресурсного забезпечення сфери інтелектуальної власності.

Науково-дослідна робота Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) проводиться відповідно до вимог державних програм розвитку України. Одним із пунктів науково-дослідної роботи НБУВ передбачається оптимізація нормативно-правової бази діяльності наукової бібліотеки відповідно до європейських та міжнародних стандартів з проблем інтелектуальної власності. Тому актуальним видається вивчення міжнародно-правових актів у сфері охорони права інтелектуальної власності, які стосуються діяльності бібліотек.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV, на першому етапі виконання Програми однією з пріоритетних сфер, у яких здійснюється адаптація законодавства України, є інтелектуальна власність. Аналогічне положення містить і ст. 51 «Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами, їх державами-членами» (Угоду ратифіковано Законом України № 237/94-ВР від 10.11.1994): Сторони визнають, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення чинного та майбутнього

законодавства України із законодавством Співтовариства. Україна має вжити необхідних заходів, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства Співтовариства, зокрема до законів у галузі інтелектуальної власності.

Аналіз останніх публікацій показує, що питання права інтелектуальної власності в бібліотечній сфері є актуальним [1–4]. Категорію «інтелектуальний» ми спостерігаємо в ряді монографій. Наприклад, у монографії Т. Гранчак вказується на «інтелектуальні ресурси» (с. 28), «інтелектуальне надбання» (с. 51), «духовно-інтелектуальний потенціал» (с. 57), «інтелектуальну складову» (с. 67) [3].

Мета статті полягає у розкритті та аналізі міжнародних правових документів з права інтелектуальної власності, які можуть регулювати суспільні відносини у бібліотечній сфері.

В умовах глобалізації економіки, формування глобальних ринків товарів, у тому числі ринків з результатами інтелектуальної діяльності, набуває особливого значення співпраця держав, спрямована на охорону права інтелектуальної власності. Необхідність захисту моральних і матеріальних інтересів правовласників інтелектуальної власності прямо впливає з «Загальної декларації прав людини», яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. У ст. 19 Декларації зазначається, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; у ст. 27 передбачено, що кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

У ст. 15 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права» 1966 р. визнається право кожної людини на: а) участь у культурному житті; б) користування результатами наукового прогресу та їх практичного застосування; в) користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є.

У ст. 418 Цивільного кодексу України (ЦКУ) зазначено, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦКУ та іншим законом. У Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (1967) зазначено, що інтелектуальна власність включає права, пов'язані з: літературними, художніми

і науковими творами; виконавчою діяльністю артистів, звукозаписом, радіо- та телевізійними передачами; винаходами у будь-якій галузі людської діяльності; науковими відкриттями; промисловими зразками; товарними знаками, знаками обслуговування, фірмовими назвами та комерційними позначеннями; припиненням недобросовісної конкуренції, а також із усіма іншими правами, що є результатом інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, літературній або художній галузях.

Більш повний перелік об'єктів інтелектуальної власності закріплений в «Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності» (англ. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, скорочено: TRIPS, укр. ТРІПС) 1994 р., яка входить до системи угод про заснування Світової організації торгівлі, членом якої є й Україна (Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10 квітня 2008 р. № 250-VI). У переліку додатково названі такі об'єкти, як комп'ютерні програми і бази даних, суміжні права (права виконавців, виробників фонограм, організацій мовлення) географічні назви в найменуваннях місць походження товарів, топографії інтегральних мікросхем, нерозкрита інформація.

Відповідно до ст. 420 ЦКУ до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компоновання (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [5].

Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (редакція від 01.01.2017) закріплюється, що бібліотечні ресурси – це упорядковані бібліотечні фонди документів на різних носіях інформації, бази даних, мережні інформаційні ресурси, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації. Відповідно до наказу Міністерства культури і туризму України «Про затвердження Інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах» від 03.04.2007 № 22 об'єктами обліку бібліотечного фонду є: видання (книги, брошури; аркушеві видання, буклети,

карткові видання, плакати, поштові картки; журнальні видання, газетні видання); аудіовізуальні документи (фонодокументи; відеодокументи; кінодокументи; фотодокументи; документи на мікроформах); електронні видання. Таким чином, фонди бібліотек становлять об'єкти авторського права та суміжних прав.

Початок міжнародного регулювання й охорони авторських прав покладено наприкінці XIX ст., коли було укладено першу міждержавну угоду – «Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів» (далі – Бернська конвенція) від 9 вересня 1886 р. (доповнена в Парижі 4 травня 1896 р., переглянута в Берліні 13 листопада 1908 р., доповнена в Берні 20 березня 1914 р. і переглянута в Римі 2 червня 1928 р., у Брюсселі – 26 червня 1948 р., у Стокгольмі – 14 липня 1967 р. і в Парижі – 24 липня 1971 р., внесено зміни 28 вересня 1979 р.). Ця Конвенція діє в редакції від 24 липня 1971 р. з відповідними змінами від 2 жовтня 1979 р. У преамбулі до Бернської конвенції проголошується її мета: охороняти настільки ефективно й однаково, наскільки це можливо, права авторів на їхні літературні і художні твори. Держави, що підписали Конвенцію чи приєдналися до неї, утворили Союз для охорони прав авторів на їхні літературні і художні твори.

У ст. 1 Конвенції розкривається термін «літературні і художні твори», який охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені, як-от: книги, брошури та інші письмові твори, лекції, звертання, проповіді та інші подібного роду твори; драматичні і музично-драматичні твори; хореографічні твори і пантоміми, музичні твори з текстом або без тексту; кінематографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним кінематографії; малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, графіки і літографії; фотографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним фотографії; твори прикладного мистецтва; ілюстрації, географічні карти, плани, ескізи і пластичні твори, що відносяться до географії, топографії, архітектури. Збірники літературних і художніх творів, наприклад енциклопедії та антології, що являють собою за добором і розміщенням матеріалів результат інтелектуальної творчості, охороняються як такі, без шкоди правам авторів кожного з творів, що становить частину таких збірників. Правовій охороні підлягають як випущені, так і не випущені у світ твори за умови,

що їх автори є громадянами однієї із країн-членів Союзу або вони мають постійне місце проживання у ній.

Під «випущеними у світ творами» розуміють твори, випущені за згодою їхніх авторів, який би не був спосіб виготовлення примірників, за умови, якщо ці примірники випущені в обіг у кількості, здатній задовольнити розумні потреби публіки, беручи до уваги характер твору. Не є випуском у світ представлення драматичного, музично-драматичного або кінематографічного твору, виконання музичного твору, публічне читання літературного твору, повідомлення по проводах або передача в ефір літературних або художніх творів, показ твору мистецтва і спорудження твору архітектури. Автори літературних і художніх творів охороняються цією Конвенцією, користуються виключним правом дозволяти відтворення цих творів будь-яким чином і в будь-якій формі. За законодавством країн Союзу зберігається право дозволяти відтворення таких творів у певних особливих випадках за умови, що таке відтворення не завдає шкоди нормальному використанню твору і не зачіпає будь-яким необґрунтованим способом законні інтереси автора.

6 вересня 1952 р. у Женеві була підписана «Всесвітня конвенція про авторське право», розроблена ЮНЕСКО. У 1971 р. у Парижі на засіданні Міжнародної конференції держав – членів ЮНЕСКО була прийнята нова редакція цієї Конвенції, що набула чинності у 1974 р. Прийняття Всесвітньої конвенції стало альтернативою Бернській конвенції, виходячи з того, що членами Бернської конвенції не були, зокрема, СРСР, США і ряд інших країн. СРСР приєднався до Конвенції 27 травня 1973 р. Постановою Верховної Ради України від 23 грудня 1993 р. Україна підтвердила своє членство у Всесвітній конвенції про авторське право 1952 р. На відміну від Бернської конвенції вона містить значно менше матеріально-правових норм і використовує переважно колізійні норми. Мета Конвенції – створення режиму для охорони і захисту авторських прав на літературні, наукові і художні твори (письмові, музичні, драматургічні і кінематографічні, твори живопису, графіки та скульптури) на міжнародному рівні.

Неодмінною умовою охорони авторського права відповідно до Конвенції є дотримання формальностей: депонування примірників, реєстрація, застереження про збереження авторського права, нотаріальні посвідчення, сплата зборів, виготовлення або випуск у світ примір-

ників твору на території держави. Строк охорони об'єктів авторського права, визначений Конвенцією, становить 25 років після смерті автора. Авторське право включає виняткове право автора перекладати, випускати у світ переклади і дозволяти переклад і випуск у світ перекладів творів, що охороняються на підставі цієї Конвенції. Вона не відміння багатосторонні чи двосторонні конвенції або домовленості, які діють між двома чи більше договірними державами. У разі розбіжностей між положеннями таких існуючих конвенцій чи домовленостей та положеннями цієї Конвенції, положення цієї Конвенції матимуть переважну силу.

1967 р. у Стокгольмі була підписана Конвенція про утворення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) (англ. World Intellectual Property Organization (WIPO)), яка набрала чинності з 1970 р. Прийняття цієї Конвенції сприяло посиленню міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної, творчої діяльності. У 1974 р. ВОІВ отримала статус однієї із 16 спеціалізованих організацій ООН. Україна є членом ВОІВ з 26.04.1970 р. Завданнями ВОІВ є: поліпшення взаєморозуміння і розвиток співробітництва між державами в інтересах їх взаємної користі на основі поваги до їхнього суверенітету і рівності; заохочення творчої діяльності, сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі; модернізація та підвищення ефективності адміністративної діяльності міжнародних угод, що створені у сфері охорони промислової власності, а також охорона літературних і художніх творів. Основні напрями діяльності ВОІВ: реєстраційна діяльність, забезпечення міжурядового співробітництва з адміністративних питань інтелектуальної власності і програмна діяльність. Усі ці види діяльності спрямовані на досягнення основних завдань ВОІВ. Конвенція про утворення ВОІВ у поняття «інтелектуальна власність» включає дві основні сфери прав: 1) промислову власність, що охоплює головним чином винаходи і товарні знаки; 2) авторське право, що стосується літературних, музичних, художніх і аудіовізуальних творів.

Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р., містить посилання на положення Бернської конвенції (1971 р.). Це перший міжнародний договір, який вимагає від держав надавати авторсько-правову охорону комп'ютерним програмам та базам

даних (збіркам даних або інших матеріалів). Закон України «Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право» був прийнятий 20 вересня 2001 р. за № 2733-III.

Відповідно до Договору ВОІВ про авторське право охорона авторських прав поширюється на форму вираження, а не на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі. Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Компіляції даних або іншої інформації в будь-якій формі, які за доборою і розміщенням змісту є результатом інтелектуальної творчості, охороняються як такі. Така охорона не поширюється на самі дані або інформацію і не обмежує будь-яке авторське право, яке стосується власне даних або інформації, що містяться в компіляції. Автори літературних та художніх творів користуються виключним правом дозволяти розповсюдження серед широкої публіки оригіналу і примірників своїх творів шляхом продажу або іншої передачі права власності.

У ст. 449 ЦКУ вказується, що об'єктами суміжних прав без виконання будь-яких формальностей щодо цих об'єктів та незалежно від їх призначення, змісту, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження є: а) виконання; б) фонограми; в) відеограми; г) програми (передачі) організацій мовлення.

З метою правового захисту звукозаписів була укладена «Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення», прийнята в Римі 26 жовтня 1961 р. Вона набула загальної чинності 18.05.1964 р. Україна приєдналася до Римської конвенції згідно з Законом України від 20.09.2001 р. № 2730-III. Членами Римської конвенції можуть стати лише члени Бернської або Всесвітньої конвенції, які є і членами ООН. Основним принципом цієї Конвенції є принцип національного режиму, за яким виконавцям, виробникам фонограм та організаціям ефірного мовлення однієї держави-учасниці Конвенції в іншій державі-учасниці надається така сама правова охорона, як і власним громадянам та юридичним особам. Проте Конвенція встановлює мінімальний рівень охорони, нижче якого опускається не дозволяється, також дозволяє країнам-учасникам робити винятки з охорони, наприклад, дозволяти використання запису без дозволу з навчальною або науково-дослідницькою метою. Згідно

з Конвенцією «виконавці» – це: актори, співаки, музиканти, танцюристи або інші особи, які виконують роль, співають, читають, декламують, виконують або будь-яким іншим способом беруть участь у виконанні творів літератури чи мистецтва, під «фонограмою» мається на увазі будь-який виключно звуковий запис звучання виконання або інших звуків. Мінімальний строк охорони, передбачений Римською конвенцією, становить 20 років, починаючи від кінця року, у якому була здійснена фіксація, що стосується фонограм і виконання, включених до них, або мало місце виконання щодо виконань, не включених до фонограм; або щодо радіо- і телепередач часу такої передачі.

Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм (Женевська конвенція) від 29 жовтня 1971 р. Україна приєдналася до цієї Конвенції згідно із Законом від 15 червня 1999 р. № 738-XIV. У Конвенції слід розуміти:

- під «фонограмою» – будь-який виключно звуковий запис звуків;
- під «виробником фонограм» – фізичну або юридичну особу, яка першою зробила запис звуків на фонограмі;
- під «копією» – носій, який містить звуки, записані безпосередньо або опосередковано з фонограми, і який включає всі або значну частину звуків, записаних на цій фонограмі;
- під «розповсюдженням серед публіки» – будь-який акт, за допомогою якого копії безпосередньо або опосередковано пропонуються публіці взагалі або будь-якій її частині.

Кожна держава-учасниця зобов'язується охороняти інтереси виробників фонограм, які є громадянами інших країн-учасниць, від виробництва копій фонограм без згоди виробника і від ввезення таких копій кожного разу, коли згадані виробництво або ввезення здійснюються з метою їх розповсюдження серед публіки, а також від розповсюдження цих копій серед публіки. За національним законодавством кожної держави-учасниці зберігається право визначення терміну дії охорони, яка надається. Проте якщо національне законодавство визначає певний термін охорони, то цей термін має бути не менший 20 років, починаючи або з кінця року, в якому було зроблено перший запис фонограми, або з кінця року, коли вона була вперше опублікована.

З метою вдосконалення та підтримання охорони прав виконавців і виробників фонограм найбільш ефективним та однаковим шляхом

Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р. прийнято «Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми» (Україна приєдналася до цього Договору 29 листопада 2001 р. та ратифікувала його 20 травня 2002 р.).

У цьому Договорі розкриваються такі визначення: «виконавці» – це актори, співаки, музиканти, танцюристи та інші особи, які грають роль, співають, читають, декламують, грають на музичному інструменті, інтерпретують або іншим чином виконують літературні або художні твори, або вираження фольклору; «фонограма» означає запис звуків виконання або інших звуків, або відтворення звуків, крім звуків у формі запису, включеного до кінематографічного або іншого аудіовізуального твору; «запис» означає втілення звуків або їх відтворень, яке дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою; «виробник фонограми» означає фізичну або юридичну особу, яка бере на себе ініціативу та несе відповідальність за перший запис звуків виконання або інших звуків, або відтворень звуків; «опублікування» запису виконання або фонограми означає надання примірників запису виконання або фонограми публіці за згодою власника прав та за умови, що примірники надаються публіці у розумній кількості.

Строк охорони, надаваної виконавцям згідно з цим Договором, триває, принаймні, до кінця 50-річного періоду, відлік якого починається з року, в якому виконання було записано на фонограмі. Строк охорони, надаваної виробникам фонограм – принаймні, до кінця 50-річного періоду, відлік якого починається з кінця року, в якому фонограма була опублікована, або – за відсутності такого опублікування протягом 50 років з дня запису фонограми – 50 років з кінця року, у якому був зроблений запис.

Висновки. Одним з найважливіших напрямів стратегії інтеграції України до Європейського Союзу і світового співтовариства в цілому є створення національної системи захисту прав інтелектуальної власності. До міжнародних договорів у сфері охорони авторського права та суміжних прав належать:

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (Бернська конвенція) від 9 вересня 1886 р. у редакції від 24 липня 1971 р. з відповідними змінами від 2 жовтня 1979 р., дата набуття чинності для України – 25 жовтня 1995 р.;

Всесвітня конвенція про авторське право (Всесвітня конвенція) від 6 вересня 1952 р., дата набуття чинності для України – 27 травня 1973 р.;

Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 липня 1967 р., Україна є членом ВОІВ з 26.04.1970 р.;

Договір ВОІВ про авторське право від 20 грудня 1996 р., Україна приєдналась до Договору відповідно до Закону від 20 вересня 2001 р.;

Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (Римська конвенція) 1961 р., Україна приєдналась до Римської конвенції згідно з Законом України від 20.09.2001 р.;

Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм (Женевська конвенція) від 29 жовтня 1971 р., Україна приєдналась до цієї Конвенції згідно з Законом від 15 червня 1999 р. № 738-XIV;

Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми від 20 грудня 1996 р., Україна приєдналась до цього договору 29 листопада 2001 р. та ратифікувала його 20 травня 2002 р.

Бібліотеки в Україні виконують важливу суспільно-комунікативну функцію як один із базових елементів культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури. Дотримання положень міжнародно-правових актів у сфері права інтелектуальної власності при створенні та використанні бібліотечних ресурсів сприятиме формуванню позитивного іміджу України у світовому співтоваристві, поліпшенню умов для залучення інвестицій у розвиток вітчизняної бібліотечної справи, забезпеченню обліку та ефективного використання бібліотечних ресурсів; зростанню інтелектуального потенціалу країни.

Література

1. Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору : [монографія] / [О. Онищенко (кер. проекту), В. Горовий, В. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 296 с.
2. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства /

[О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 235 с.

3. *Гранчак Т.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с.

4. Бібліотека в реалізації державотворчої інформаційної політики: [монографія] / [Т. Гранчак, В. Бондаренко, С. Горова та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 324 с.

5. *Іванов Ю. Ф.* Право інтелектуальної власності: Термінологічний словник / Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова. – Київ : Освіта України, 2017. – 284 с.

References

1. Onyshchenko, O., Horovyi, V., & Popyk, V. et al. (2015). *Tekhnologii rozvytku i zakhystu natsionalnoho informatsiinoho prostoru* [Technologies for the development and protection of the national information space]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., & Horovyi, V. M. et al. (2011). *Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva* [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Hrachak, T. (2014). *Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspect* [Library in the information support of the management of social processes: the political and communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Hrachak, T., Bondarenko, V., & Gorova, S. et al. (2016). *Biblioteka v realizatsii derzhavotvorchoi informatsiinoi polityky* [Library in realization of state-creative informative politics]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Ivanov, Y. F., Kurylina, O. V., & Ivanova, M. V. (2017). *Pravo intelektualnoi vlasnosti* [Intellectual property rights]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017.

Maya Ivanova,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Yuri Ivanov,

Dr. Sci. (in Law), Docent,

National Academy of Internal Affairs

International Legal Acts in Protection of the Intellectual Property Right as Part of the National Legislation in Libraries' Activity

In the article international legal acts on intellectual property rights that relate to the activities of the libraries are defined. It is stressed that one of the most important directions of Ukraine's strategy for integration into the European Union and the world community as a whole is the creation of an effective national system for the protection of intellectual property rights according to the Ukraine-2020 Sustainable Development Strategy. It is substantiated that observance of the provisions of international legal acts in the field of copyright will contribute to the formation of a positive image of Ukraine in the world community, to improve conditions for attracting investment in the development of domestic librarianship, ensuring accounting and efficient use of library resources.

Keywords: intellectual property rights, information society, library, social communications.

Оксана Клименко,

канд. іст. наук, доц., ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

БАЗОВІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ У ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто питання імплементації міжнародних стандартів у нормативно-методичну базу діяльності наукових бібліотек України в умовах модернізації та інтенсифікації вітчизняного інформаційно-комунікаційного простору. Визначені дефініції термінів «імплементація», «гармонізація», «адаптація», «уніфікація» та основні властивості цих понять.

Наголошується на соціально-економічній доцільності оновлення національної нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек, оскільки вирішується завдання ефективного забезпечення якісною інформацією фізичних і юридичних осіб як України, так і інших держав, поширення інформаційних ресурсів, створених бібліотеками, у світовому інформаційному просторі, що сприятиме конкурентоспроможності української бібліотечної справи та слугуватиме підвищенню національного престижу України.

Ключові слова: стандартизація, імплементація, гармонізація, адаптація, уніфікація, бібліотечна справа, наукова бібліотека, міжнародний стандарт.

Сучасний світовий розвиток визначає потужні тенденції до співпраці і взаємозалежності, конвергенції та глобалізації. Інноваційному суспільству притаманне поступове становлення єдиної гуманістичної, загальноекономічної формації з яскраво вираженими соціально орієнтованими початками, розвиненими демократичними інститутами. Визначальним чинником цивілізаційного розвитку України в умовах формування суспільства знання є інтеграція країни у світовий інформаційний простір.

Для нашої держави імплементація міжнародних стандартів особливо актуальна у зв'язку з її інтеграцією в європейський правовий простір

та необхідністю національної імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на європейську модель соціально-економічного розвитку, а перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення [1, 12]. Входження інформаційних ресурсів вітчизняних наукових бібліотек у світовий інформаційний простір потребує оптимізації нормативно-правової бази відповідно до міжнародних стандартів, що є дієвим інструментом нормативного регулювання бібліотечно-інформаційної сфери. Це і визначає актуальність теми дослідження.

Національну імплементаційну практику вивчали в таких європейських державах, як Німеччина (І. Кияниця), Албанія (Ф. Кореніца), Угорщина (В. Зелдін), Литва (Ю. Вайцюкайте, Т. Клімас). Спроби систематичного осмислення принципів, тенденцій, сфер, проблем і перспектив зближення правової системи України з правом ЄС зробили М. Буроменський, О. Висоцький, В. Євінтов, М. Баймуратов, С. Шевчук, В. Муравйов. Методологію порівняльно-правового дослідження, поняттєво-термінологічне забезпечення механізму імплементації розкрили у своїх працях С. Алексєєв, М. Блажиевська, Є. Бурлай, Н. Кириловська, К. Кьотц, Л. Луць, М. Марченко, Ю. Ничка, К. Осакве, А. Піголкін, П. Рабінович, М. Раскалей, О. Тихомиров, К. Трихліб, Л. Тиунова, Ю. Тихомиров, Дж. Хег, Х. Цвайгерт, В. Чіркін та інші. Однак дослідження цих науковців не стосувалися бібліотекознавства та бібліотечної справи.

Окремі питання розвитку сучасної термінології української бібліотечно-інформаційної галузі у контексті впровадження та використання міжнародних стандартів розглядали Л. Костенко, М. Шашко, Н. Стрішенець, Л. Філіпова, Т. Ярошенко. Дослідження уніфікації нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів як системного явища, яке є невід'ємною частиною процесу інтеграції у світовий інформаційний простір, до сьогодні відсутнє. Також у науковій літературі застосовується неоднозначна термінологія при дослідженні питань імплементації європейських та міжнародних стандартів у діяльність наукових бібліотек.

Метою статті є визначення базових засад імплементації європейських і міжнародних стандартів у діяльність наукових бібліотек України. Задля однакового тлумачення й правомірного застосування, виключення

двозначності і можливості викривлення поставлено завдання проаналізувати дефініції термінів «імплементация», «гармонізація», «адаптація», «уніфікація», «стандартизація» та визначити основні властивості цих понять.

Україна прагне стати повноправним членом європейської спільноти, що потребує застосування загальноєвропейських підходів та принципів. Вступ до міжнародних організацій, а також підписання міжнародних договорів і конвенцій покладає на державу відповідні зобов'язання і водночас дає змогу реалізувати свої функції, спираючись на нові можливості міжнародного характеру, які базуються на узгоджених рішеннях інших держав і міжнародних організацій. Чітко виражений інструментальний характер мови спонукає до розбудови термінології на власній національній основі, а ступінь розробленості й упорядкування, стан і глибина її наукового вивчення – це показники рівня розвитку держави, суспільства, нації, національної свідомості і правосвідомості.

Сучасне термінознавство визначає такі диференційні властивості терміна: системність, точність, прагнення до однозначності, відносна незалежність від контексту, наявність дефініції, офіційність, стандартизованість, лаконічність, суворота нормативності, стилістична нейтральність, відсутність експресивності, коректність. Запозичена іншомовна термінологія не лише збагачує і вдосконалює лексику, а й сприяє точності змісту текстів. Варто зауважити, що часто запозичуються й паралельні найменування відомих предметів і понять: глобальний (фр.) – загальний (укр.), фальсифікація (латин.) – підроблення (укр.), гармонізація (англ.) – приведення у відповідність, автентичний (гр.) – справжній (укр.) тощо.

Дефініція (логічне визначення сутності поняття через найістотніші ознаки) – це посередник між поняттям (змістова характеристика) і терміном (назва поняття). Визначення сутності дефініцій та основних властивостей базових понять упровадження міжнародних нормативних документів у діяльність наукових бібліотек України є, на наше переконання, методичною передумовою реформування нормативно-правової бази діяльності наукової бібліотеки та приведення у відповідність до європейських та міжнародних стандартів на основі загальноєвропейських цінностей, які забезпечували б реалізацію прав людини на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти. Розмежування термінів

як наслідок розрізнення за змістом і сутністю процесів, що відбуваються, з одного боку, між національними правовими системами в межах ЄС як замкнутої системи, а з іншого – між національною правовою системою країни-претендента і правовою системою ЄС, є засобом відображення характеру взаємодії між правовими системами різного рівня. Правова цінність і ефективність європейських стандартів забезпечується їх імплементацією в національне законодавство.

Динамічне зростання затребуваності бібліотеки як інформаційного посередника між користувачем та безмежним світом інформації зумовлено багатьма факторами, серед яких варто виділити такі: розвиток інтеграційних процесів у європейське і світове товариство; запобігання інформаційній ізоляваності учених та прискорення їх інтеграції у світову наукову спільноту. Пріоритетними напрямками ефективного функціонування вітчизняних наукових бібліотек є дотримання європейських цінностей, вільний доступ до інформації, знань і культурного надбання, тому імплементація міжнародних правових норм до чинної нормативно-правової бази зумовлена потребою виходу на якісно новий рівень розвитку стандартизації бібліотечно-інформаційної сфери [3]. Ратифіковані міжнародно-правові угоди хоч і є частиною національного законодавства України, проте їх практична реалізація на національному рівні часто потребує гармонізації з національним законодавством, що дасть змогу вдосконалити та глибше зрозуміти процес імплементації міжнародних зобов'язань європейськими партнерами України [11, 14].

У державах – членах Ради Європи щодо практики впровадження європейських стандартів існують певні правові традиції і встановлені конституційні імплементаційні механізми співвідношення законодавства окремої держави і міжнародного договору або звичаю. Усі держави – члени Європейського Союзу несуть відповідальність за прийняття законодавства, яке суперечить загальним стандартам ЄС, отже держава – кандидат на вступ до Європейського Союзу повинна якомога повніше адаптувати національне законодавство до законодавства ЄС [14]. Гармонізація внутрішнього права асоційованих країн із правом Європейського Союзу – складний етап у процесі поступової уніфікації правових норм європейських інтеграційних організацій та держав-нечленів, що співпрацюють з ними. Ст. 2 «Законодавство України про бібліотеки і бібліотечну справу» Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»,

який визначає правові та організаційні засади діяльності вітчизняних бібліотек і бібліотечної справи, регламентує: «Законодавство України про бібліотеки і бібліотечну справу базується на Конституції України і складається з цього Закону та інших законів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про бібліотеки і бібліотечну справу, то застосовуються правила міжнародного договору» [6].

Термін «інтеграція» прийшов на зміну поняттю «міжнародне співробітництво», яке не відображало сутності нових інтенсивних форм співпраці держав, тобто – це безперервний процес поглиблення співробітництва країн у межах ЄС для запровадження міцного об'єднання держав-членів. «Інтеграція» – це процес, за допомогою якого держави передають право реалізації частини своїх суверенних прав на користь створюваної єдиної інституційної структури для забезпечення реалізації їхніх спільних інтересів. Міжнародне співробітництво є невід'ємною складовою діяльності і здійснюється на принципах незалежності, рівності і взаємної вигоди. Базовими факторами є демократизм, гласність, законність, гуманізм, толерантне ставлення до інших культур та народів.

Важливою умовою створення бібліотечного сегмента національного інформаційного простору у сучасній бібліотечній практиці є інтеграція бібліотек, тобто суб'єкти інформаційно-комунікаційної взаємодії у процесі об'єднання і узгодження ресурсів, насамперед, вирішують завдання їх раціональної організації.

У своїй діяльності українські бібліотеки керуються європейськими та кращими світовими стандартами і нормами обміну інформації задля надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг. За поглиблення інтеграції розширюються можливості впливу бібліотечного середовища на очікуване врегулювання правових основ бібліотечної справи, прискорення модернізації методів і технологій управління, інтенсифікація співробітництва і партнерських зв'язків, оптимізація координації діяльності бібліотек. Провідні наукові бібліотеки України мають вагомі результати в інтеграції наукової інформації, а також інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки,

освіти, культури, державного управління. Згідно з Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005 р. № 62 «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм», гармонізація – процес приведення національних стандартів у відповідність із стандартами Європейського Союзу [7]. Договір про функціонування Євросоюзу визначає сфери, способи і правові механізми гармонізації законодавств держав-членів з правом ЄС. Гармонізація відбувається в різних формах (адаптація законодавства, уніфікація права, імплементація, стандартизація тощо). В угодах ЄС з третіми країнами на позначення процесу приведення національного законодавства у відповідність до приписів європейських інтеграційних організацій застосовуються терміни-синоніми (гармонізація та адаптація). Принцип взаємного визнання передбачає визнання державами-членами норм і стандартів, які діють у внутрішньому праві інших держав-членів. Серед основних принципів гармонізації слід виділити принципи прозорості, взаємної довіри, контролю у країні походження та єдиної ліцензії.

У Законі України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 2002 р., мета якого – створення передумов для підготовки законодавчої бази до входження України в Євросоюз, вперше було наведене визначення поняття «адаптація законодавства України до законодавства ЄС» – поетапне прийняття та впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства ЄС [8]. Тобто адаптація законодавства покликана забезпечити єдині підходи й обов'язкове врахування вимог законодавства ЄС до нормопроекування, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, технічного та фінансового забезпечення цього процесу. Адаптація відбувається за межами Євросоюзу та стосується третіх держав у зв'язку із реалізацією ними зовнішньополітичного курсу на європейську інтеграцію.

Також у Наказі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм» вперше подано визначення таких понять: «імплементація» – здійснення і виконання державою міжнародних правових норм; діяльність у сфері

євроінтеграції – сукупність дій, пов’язаних зі створенням умов інтеграції України до ЄС; інституційне забезпечення – утворення нових або реорганізація (удосконалення) існуючих інституцій (структур), а також дій щодо кадрової підготовки з метою організаційного забезпечення діяльності цих інституцій та процесу євроінтеграції у цілому; інформаційна підтримка – комплекс інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на взаємопроникнення в інформаційний простір України та ЄС з метою формування в українському суспільстві проєвропейської, а в європейському проукраїнської більшості, а також спрямованих на підтримку суспільством України євроінтеграційного курсу [7]. Власне саме поняття імплементації (англ. implementation, від латин. Impleo – здійснення, впровадження у життя) полягає у фактичній реалізації державою міжнародних зобов’язань на внутрішньодержавному рівні, здійснюваній шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони, тобто впровадження норм міжнародного права у національну правову систему України.

Незважаючи на термінологічне розмаїття визначення способів імплементації, найпоширенішими з них є інкорпорація, трансформація і безпосередня (пряма) дія. Якщо інкорпорація і трансформація вимагають прийняття імплементаційного закону, що або повністю відтворює положення міжнародного договору (рецепція), або скасовує чинне законодавство і змінює його зміст відповідно до договірних положень, то безпосередню дію договору (без прийняття відповідного внутрішньодержавного акта) передбачає законодавство лише деяких держав – членів Ради Європи [5].

До форм імплементації європейських стандартів у повному обсязі застосовні форми реалізації міжнародних зобов’язань, сформульовані в доктрині міжнародного права, виходячи з практики держав: дотримання, виконання, використання. Виконання європейських стандартів – це активна діяльність, спрямована на реформування нормативно-правової бази для приведення у відповідність з європейськими стандартами способами, закріпленими в законодавчих імплементаційних механізмах. Використання європейських стандартів – форма реалізації стандартів, яка вимагає активної правотворчої і правозастосовної діяльності.

У цілому, правова цінність і ефективність європейських стандартів забезпечуються їх імплементацією в національне законодавство. Імпле-

ментація має такі властивості: здійснюється на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях; поєднує правотворчу та організаційну діяльність держав у процесі реалізації норм міжнародного права; створює відповідний механізм (на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях). Сутність механізму імплементації виявляється передусім у змісті діяльності його структурних елементів (правового та інституційного) і визначає такі види діяльності: а) правотворча діяльність; б) організаційна й оперативно-виконавча діяльність; в) контрольна діяльність тощо [3].

У праві ЄС гармонізацію у широкому розумінні визначають як заміну різних національних політик єдиною спільною політикою Союзу у відповідній сфері. У вузькому розумінні гармонізація у праві ЄС – це предметне наближення національних правових приписів до встановлених Союзом стандартів шляхом скасування відмінностей у національному законодавстві [14]. Удосконалення нормативно-правової бази діяльності наукової бібліотеки відповідно до міжнародних стандартів базується на врахуванні досвіду та досягнень розвинених країн світу в цій галузі, а імплементації підлягає велика кількість європейських стандартів, які застосовуються у бібліотечно-інформаційній сфері. Сьогодні домінує практика внесення окремих змін, не завжди системних, які не дають бажаного результату, тому формування цілісної системи нормативно-правового забезпечення діяльності наукових бібліотек є одним із головних напрямів реалізації державної політики у вітчизняній бібліотечній справі.

Закон України від 15.01.2015 р. №124-19 «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» визначає, що гармонізований європейський стандарт – стандарт, який прийнятий однією з європейських організацій стандартизації на основі запиту, зробленого Європейською комісією, та номер і назву якого опубліковано в «Офіційному віснику Європейського Союзу» [9].

У науковій літературі застосовуються різні терміни для позначення понять «міжнародні» та «європейські» стандарти: паралельно використовуються терміни «міжнародні» і «світові стандарти». З огляду на те, що науковці почасти послуговуються терміном «світові стандарти», вважаємо за доцільне наголосити, що на сьогодні відсутні єдині прийняті «всім світом» стандарти у бібліотечно-інформаційній сфері, і, відповідно, є низка міжнародних, прийнятих на досить високому, однак

не всесвітньому, рівні актів. Термін «міжнародні стандарти» в Англomовному електронному словнику Wikipedia визначається як стандарти, розроблені уповноваженими міжнародними організаціями. Міжнародні стандарти доступні для вивчення, оцінки та застосування повсюдно у світі [15].

Прийняття міжнародних стандартів зумовлює створення еквівалентних, національних стандартів, які практично збігаються з міжнародними стандартами за змістом, але можуть мати редакційні відмінності щодо вигляду, використання символів та одиниць вимірювання і такі, що виникають внаслідок колізії у державних нормативних актах або галузевих вимогах, які, на думку відповідного органу стандартизації, є доцільними. Встановлення міжнародних стандартів – це один зі способів запобігання або подолання бар'єрів, зумовлених розбіжностями між технічними регламентами та стандартами, розробленими незалежно та окремо кожною країною.

Теоретично національна система стандартизації України базується на принципах міжнародної та європейської стандартизації: використання сучасних досягнень науки, техніки і практичного досвіду, участь у розробленні стандартів усіх зацікавлених сторін і прийняття їх на засадах обоюдної згоди. Ст. 1 «Визначення термінів» Закону України «Про стандартизацію», який спрямований на забезпечення формування та реалізації державної політики і встановлює правові та організаційні засади стандартизації, містить такі визначення: «міжнародний стандарт – стандарт, прийнятий міжнародною організацією із стандартизації і доступний для широкого кола користувачів; європейський стандарт – регіональний стандарт, прийнятий європейською організацією стандартизації» [10].

Також доцільно наголосити, що ст. 7 «Мова національних стандартів та кодексів усталеної практики» чітко регламентує: «національні стандарти та кодекси усталеної практики приймаються державною мовою або в разі потреби однією з мов відповідних міжнародних або регіональних організацій стандартизації».

Формальний підхід при проведенні робіт із сумісності національних і міжнародних стандартів зводиться до повного та дослівного перекладу змісту, що не враховує особливостей національної мови, звідси виникає проблема неузгодженості термінів, нечіткості понять. Уніфікована норма-

тивно-методична база діяльності вітчизняних наукових бібліотек потребує розроблення теоретико-методичних засад та методичного інструментарію для імплементації міжнародних нормативних документів, що підвищить ефективність роботи та якість бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг, створить гармонійний комунікаційний простір для суспільної взаємодії на національному та міжнародному рівнях.

Оптимальна відповідь на ключові виклики, які сьогодні стоять перед науковими бібліотеками, безпосередньо залежить від ступеня інтеграції в міжнародний інформаційний простір та забезпечення реалізації права громадян на доступ та отримання інформації, спроможності забезпечувати прозорі та якісні сервіси для суспільства, зокрема впровадження сервісоорієнтованого та клієнтоорієнтованого підходу, через формування та реалізацію державної політики у бібліотечно-інформаційній сфері та розвиток міжнародної взаємодії. Всебічний розвиток та запровадження усього спектра взаємодії з партнерами для досягнення мети є конститутивним для еволюції стратегічної місії сучасної бібліотеки, а апробованими часом найприйнятнішими різновидами взаємодії є співробітництво, співпраця, партнерство, кооперація, координація, консолідація, конвергенція.

Відповідно до ст. 1 «Визначення термінів» Закону України «Про стандартизацію» «стандартизація» означає «діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері». Нині стандартизація стає дедалі важливішим фактором, що забезпечує технічну й термінологічну єдність для нормативного впорядкування і вдосконалення бібліотечних та інформаційних технологічних процесів, які забезпечують оперативний доступ до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів [10].

Визнаючи доцільність проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації, Україна ратифікувала відповідну міжнародну угоду [13]. Ст. 1 цього документа регламентує: «Сторони, маючи повну самостійність у питаннях формування і реалізації систем стандартизації, метрології і організації робіт у цій галузі: використовують основні положення діючих систем стандартизації і метрології і розвивають їх відповідно до ринкової економіки, гармонізуючи

з міжнародними нормами і правилами; виконують роботи із сертифікації на основі загальних організаційно-методичних положень через створювані урядами національні органи із сертифікації; узгоджено вирішують правові, економічні й організаційні питання стандартизації, метрології і сертифікації, зокрема на основі двосторонніх або багатосторонніх договорів, програм і технічних проектів». Від ступеня відповідності національного законодавства будь-якої держави правовим міжнародним стандартам багато в чому залежить ефективність її міжнародного співробітництва з іншими державами та міжнародними організаціями.

За інтенсивністю виділяють чотири форми гармонізації: абсолютна (державам-членам ЄС заборонено приймати національне законодавство, яке не узгоджується з нормами права ЄС); повна (законодавець держави-члена ЄС може приймати національне законодавство, відмінне від загальноєвропейського, однак лише як передбачений виняток); часткова (виражається у вибірковій або факультативній гармонізації, коли можна залишити чинними норми національного законодавства, не приводячи їх у відповідність із правом ЄС) та мінімальних стандартів (встановлює лише необхідний мінімум захисту або правового регулювання на рівні ЄС, а держави-члени з урахуванням цього мають право приймати суттєво відмінне законодавство) [5].

Вагомим методологічним принципом гармонізації законодавства нашої держави з міжнародним правом є положення ст. 9 Конституції України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [4]. Гармонізація передбачає спільний, узгоджений розвиток національних законодавств, усунення наявних між ними суперечностей та формування мінімальних правових стандартів шляхом утвердження спільних правових принципів або прийняття окремих правових рішень із метою зближення правових систем [14]. Таке зближення через низку об'єктивних чинників (політико-правова унікальність держави) не досягає ступеня абсолютної ідентичності права держав-членів та права ЄС. Також як спосіб зближення законодавства у Європейському Союзі застосовується уніфікація, що реалізується за допомогою ухвалення нормативних актів у вигляді регламентів, які містять імперативні норми і не передбачають додаткового узгодження з ними актів національного законодавства.

Уніфікація у широкому значенні (від. латин. *unus* – один, латин. *facio* – роблю; об'єднання) – зведення до єдиних стандартів, нормативів, єдиної форми, системи; у праві – діяльність організації або компетентних органів держави чи кількох держав, спрямована на вироблення правових норм, що однаково регулюють певні види суспільних відносин. Уніфікація права – це процес створення однакових норм законодавства різних держав шляхом укладення міжнародних договорів. Головна особливість уніфікації права: відбувається одночасно в двох різних правових системах – у міжнародному праві (укладення міжнародного договору) і в національному праві (імплементація норм цього договору у внутрішньодержавне право). Загалом, уніфікація – це співробітництво, спрямоване на створення міжнародного механізму регулювання відносин у сфері спільних інтересів держав.

Загальнодержавна система стандартизації включає стандартизацію вітчизняної бібліотечної справи, ключовим методом якої є уніфікація з метою вдосконалення управління та планування бібліотечно-інформаційних процесів для забезпечення вільного доступу і обміну інформацією та ідеями [3]. Розвиток бібліотек як фундаментального соціального інституту та стрижневого чинника формування національної ідентичності, патріотизму і національної еліти у контексті культурної і соціокультурної трансформації суспільства в умовах приєднання України до єдиного світового інформаційного простору зумовив імплементацію міжнародних норм.

Висновки. Сучасний світ вступив у фазу активного інформаційного розвитку, яка характеризується глобальністю інформаційних процесів, тому радикальні соціокультурні, політичні та економічні трансформації змінили і соціальний статус бібліотек, різко розширили та ускладнили їхні функції. У своїй діяльності українські бібліотеки керуються європейськими та міжнародними стандартами і нормами обміну інформацією для надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг.

Здійснений для однакового тлумачення і правомірного застосування, виключення двозначності і можливості викривлення аналіз термінів «імплементація», «гармонізація», «адаптація», «уніфікація», «стандартизація» засвідчив наявність міцного загальноєвропейського підґрунтя для подальшого розвитку нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності наукових бібліотек.

Активність, систематичність та ефективність функціонування бібліотек як фундаментального соціального інституту і стрижневого фактора формування національної ідентичності, патріотизму і національної еліти у контексті культурної і соціокультурної трансформації суспільства в умовах приєднання України до єдиного світового інформаційного простору актуалізує імплементацію європейських і міжнародних стандартів у нормативно-правову базу діяльності наукової бібліотеки. Вивчення та використання прогресивного зарубіжного досвіду сприятиме транспозиції відповідних положень українського бібліотечного законодавства задля досягнення єдності і комплексності загалом. В умовах глобалізації, яка детермінує всі сфери життя, поглиблюються взаємодія та співробітництво країн, тому перед нашою державою стоїть двоєдине завдання інтеграції у світове співтовариство: впровадження позитивного міжнародного досвіду з усім арсеналом технологічних, управлінських інновацій для подальшої оптимізації на основі модифікації вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери шляхом адаптації, гармонізації, імплементації, уніфікації з законодавством інших зарубіжних країн, зокрема ЄС, і збереження при цьому власної автентичності.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі мають не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже динамізм перетворень в усіх сферах суспільного життя формує нову парадигму діяльності бібліотек шляхом змістового структурно-організаційного оновлення, технічної і технологічної модернізації всіх процесів. Для забезпечення конкурентоздатності української бібліотечної справи на часі необхідність удосконалення її нормативно-правової бази, а важливою складовою є упорядкування, творення й використання стандартизованих, суворо унормованих, лаконічних, коректних термінів.

Соціально-економічна доцільність оновлення національної нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек незаперечна, оскільки вирішує завдання ефективного забезпечення якісною інформацією фізичних і юридичних осіб як України, так і інших держав, поширення інформаційних ресурсів, створених бібліотеками, у світовому інформаційному просторі, що слугуватиме підвищенню національного престижу України.

Література

1. *Євглевська О. Л.* Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі / О. Л. Євглевська // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Харків : Право, 2009. – Вип. 17. – С. 118–129.
2. *Калінічева Г. І.* Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні / Г. І. Калінічева, Р. В. Романовський // Архіви України. – 2015. – Вип. 4 (298). – С. 54–63.
3. *Клименко О. З.* Імплементація міжнародних стандартів у нормативно-методичну базу діяльності наукових бібліотек України / О. З. Клименко // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2017. – С. 55–58.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254 к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
5. *Павлова Л. В.* Формы и методы имплементации стандартов Совета Европы в национальное законодательство / Л. В. Павлова, А. В. Талеренок // Журнал международного права и международных отношений. – 2012. – № 3. – С. 3–8.
6. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України із змінами, внесеними згідно із Законом № 955-VIII від 28.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
7. Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005 р. № 62 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05>. – Назва з екрана.
8. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002 р. № 228-15 [Електронний ресурс] // Відом. Верховної

Ради України. – 2003. – № 3. – Ст. 12. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-iv> – Назва з екрана.

9. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. № 124–19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19>. – Назва з екрана.

10. Про стандартизацію: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315–18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>. – Назва з екрана.

11. *Раскалей М. О.* Імплементация як засіб узгодження норм міжнародного та внутрішньодержавного права України [Електронний ресурс] / М. О. Раскалей // Віче. – 2010. – № 24. – С. 12–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_24_6/. – Назва з екрана.

12. *Трагнюк О. Я.* Адаптація права України до права ЄС як складова механізму євроінтеграції / О. Я. Трагнюк // Державне будівництво і місцеве самоврядування. – Харків : Право, 2005. – Вип. 10. – С. 130–139.

13. Угода про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації: Редакція від 22.11.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_102. – Назва з екрана.

14. *Яковюк І.* Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення [Електронний ресурс] / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4 (71). – С. 29–42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varnyu_2012_4_5. – Назва з екрана.

15. International standard [Electronic resource] // Wikipedia. – Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/International_standard. – Title from the screen.

References

1. Yevglevska, O. L. (2009). Adaptatsiia zakonodavstva yak umova maibutniogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi [Adaptation of legislation as a condition for Ukraine's future membership in the European Union]. *Dergavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – Public Construction and Local Government*, issue 17, pp. 118–129. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Kalinicheva, G. I., Romanovskiy R. V. (2015). Mizhnarodni standarty

u sferi arhivnoi spravy ta keruvannya dokumentatsiinyymi protsesamy: problem harmonizatsii v Ukraini [International Standards in the Field of Archives and Documentation Management: Problems of Harmonization in Ukraine]. *Arhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, issue 4(298), pp. 54–63. [in Ukrainian]

3. Klymenko, O. Z. (2017). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u normatyvno-pravovu bazu diialnosti bibliotek Ukrainy [Implementation of international standards in normatively methodological basis of scientific library of Ukraine]. *Library. Science. Communication. Strategic tasks of development of scientific libraries. Mizhnarodna naukova konferentsia (Kyiv, 3–5 zhovtnia 2017 r.) – Proceedings of the International Scientific Conf.* (pp. 55–58). Kyiv [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254 k/96–VR, iz zminamy i dopovnennyamy, vnesenyi Zakonom Ukrainy vid 8 hrudnia 2004 roku N 2222–IV [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254 k / 96–BP]. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/> [in Ukrainian].

5. Pavlova, L. V. (2012). Formy i metody implementatsii standartov Soveta Yevropy v nacionalnoie zakonodatelstvo [Forms and methods of implementing Council of Europe standards in national legislation] *Gurnal megdunarodnogo prava i megdunarodnyh otnoshenij – Journal of International Law and International Relation*, issue 3, pp. 3–8. [in Belarus]

6. Zakon Ukrainy «Pro biblioteku i biblioteknu spravu» iz zminamy, vnesenyi zhidno iz Zakonom Ukrainy vid 28.01.2016 N 955–VIII [The law of Ukraine «On Libraries and Librarianship»]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Metodyky vyvchennia kryteriiv yevrointegratsiinoi skladovoi dergavnyh tsilovyh program: Nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytan yevropeiskoyi intehtratsii Ukrainy vid 16.03.2005 r. № 62 [On Approval of the Methodology for Determining the Criteria for the European Integration Part of the State Target Programs: Order of the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine dated March 16, 2005 No. 62]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05> [in Ukrainian].

8. Pro Kontseptsiuu Zahalnodержavnoi prohramy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: Zakon Ukrainy vid 21.11.2002 r. № 228–15 [On the Concept of the National Program

of Adaptation of Ukrainian Legislation to the Law of the European Union: Law of Ukraine of November 21, 2002 No. 228–15] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (2003. № 3. Art. 12). Retrived from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-iv> [in Ukrainian].

9. Pro tekhnichni rehlementy ta otsinku vidpovidnosti: Zakon Ukrainy vid 15.01.2015 r. № 124–19 [On Technical Regulations and Conformity Assessment: Law of Ukraine dated January 15, 2015 No. 124–19]. Retrived from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3164–15/page2> [in Ukrainian].

10. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy vid 05 chervnia 2014 r. № 1315–VII. [Law of Ukraine «On standardization» of June 5, 2014, № 1315–VII] (2014). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315–18> Kyiv [in Ukrainian].

11. Raskalici, M. O. (2010) Implementatsiia yak zasib uzhodzhennia norm mizhnarodnoho ta vnutrishnoderzhavnoho prava Ukrainy [Implementation as a means of harmonizing the norms of international and domestic law of Ukraine]. *Veche – Veche*, issue 24, pp. 12–13. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_24_6/ [in Ukrainian].

12. Tragnuk, O. Ya. (2005) Adaptatsia prava Ukrainy do prava YeS yak skladova mehanizmu yevrointegratsii [Adaptation of Ukraine’s right to EU law as a component of the European integration mechanism]. *Dergavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – Public Construction and Local Government*, issue 10, pp. 130–139. Kharkiv [in Ukrainian].

13. Uгода pro provedennia uzgodgenoi polityky v galuzi standartyzatsii, metrologii i sertyfikatsii . Redaktsiia vid 22.11.2007 [Agreement on the implementation of a coherent policy in the field of standardization, metrology and certification]. Retrived from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_102 [in Ukrainian].

14. Yakoviuk, I. (2012) Adaptatsiia I garmonizatsiia zakonodavstva v umovah integratsii: problema spivvidnoshennia [Adaptation and harmonization of legislation in terms of integration: the problem of correlation]. *Visnyk Akademii pravovyh nauk Ukrainy – Herald of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, issue 4(298), pp. 54–63. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2012_4_5 [in Ukrainian].

15. International standard. Wikipedia. *en.wikipedia.org/wiki*. Retrived from https://en.wikipedia.org/wiki/International_standard.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2017.

Oksana Klymenko,

Cand. Sci. (Historical), Docent, Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Basic Principles of Implementation of International Normative Documents into Ukrainian Scientific Libraries Activity: Aspect of Terminology

The issue of implementation of international standards into the normative and methodological basis of Ukrainian scientific libraries activity in conditions of modernization and intensification of the domestic information and communication space is examined. The definitions of the terms «implementation», «harmonization», «adaptation», «unification» and the main properties of these concepts are drawn up.

The entry of informational resources of domestic scientific libraries into the world information space requires optimization of the regulatory base in accordance with international standards and is an effective tool for regulation of library and information sphere. The implementation of international standards is particularly relevant in prospect of integration of our state into the European legal space and the need for the national implementation of the EU–Ukraine Association Agreement. Determining the essence of the definitions and the basic properties of the basic concepts of the introduction of international normative documents into activity of the scientific libraries of Ukraine is a methodical prerequisite for the reformation of the regulatory framework for scientific libraries operation and bringing it in line with European and international standards on the basis of pan-European values that would ensure the realization of human rights for free access to information, knowledge, involvement in the values of national and world culture, science and education.

An analysis of the terms «implementation», «harmonization», «adaptation», «unification», «standardization» for interpretation and lawful use, elimination of ambiguity and possibility of distortion has shown the existence of a strong pan-European foundation for the further development of normative and methodological basis for scientific libraries' information activities. Study and drawing on progressive foreign experience will facilitate the transposition of the relevant provisions of the Ukrainian library legislation in order to achieve unity and integrity in general. In time of globalization, which determines all spheres of life, cooperation is deepened, therefore, our country faces a twofold task of integration into the world community, in particular, to use positive international experience with its whole arsenal of technological and managerial innovations for further optimization based on modification of the national library and information sphere by harmonization or unification with the legislation of other foreign countries, in particular the EU, while maintaining its own authenticity.

Keywords: libraries, standardization, implementation, harmonization, adaptation, unification, scientific library, international standard.

УДК 027.021:[025.2+021.85](100)

Лариса Пестрецова,

заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Ірина Шульга,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТНОГО ПОТОКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У РАМКАХ ДЕРЖАВНИХ ВИДАВНИЧИХ ПРОГРАМ

Висвітлено співпрацю Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) та Державного комітету телебачення і радіомовлення України у рамках державної програми «Українська книга», яку було засновано у 2005 р. за ініціативи Президента України В. Ющенка. Представлено динаміку надходжень літератури за програмою «Українська книга» до поточного обмінного фонду НБУВ у 2007–2016 рр. Зазначено, що з 2017 р. всі права на випуск книг за вищезгаданю програмою передані Українському інституту книги. У статті проаналізовано зарубіжний досвід подібних інституцій у Польщі, Франції, Канаді та Фінляндії, діяльність яких спрямована на популяризацію читання, книгорозповсюдження, просування вітчизняної літератури і рідної мови у світі.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, видавнича діяльність, програма «Українська книга», книгообмін.

Розбудова будь-якої держави, реалізація проривів у нові технічні й технологічні горизонти, здійснення реформаторських кроків у всіх сферах життєдіяльності держави, у тому числі у виробничій та науковій, у принципі неможливі без сучасних, добре освічених, професійно підготовлених фахівців.

У свою чергу, становлення людини як особистості, виховання її духовною і творчою, прищеплення їй професійних і наукових знань неможливе без книги. Адже будь-які кардинальні зміни в державі,

зорієнтовані на майбутнє й довготривалу перспективу, мають починатися з наповнення навчальних закладів, бібліотек, відповідних наукових і управлінських установ, полиць численних книгарень достатньою кількістю книг як власного виробництва, так і перекладних, що дають людині, персоналу, задіяному в реформаційному процесі, повне уявлення про те, як подібні реформи реалізувались у світі чи як світові тенденції й методики співвідносяться з можливостями і станом соціуму, власної економіки, виробництва, науки, а також дають можливість напрацювати на основі отриманих знань модель власних реформаторських дій і реалізувати її на практиці [1, с. 3].

Для розроблення державної політики та прийняття рішень у сфері культури, освіти й науки, а також стосовно фінансування бібліотечних закладів, спеціальних програм і проектів було прийнято документ «Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», де також зазначено, що «... бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури. Бібліотеки сприяють розбудові читаючої, мислячої та освіченої нації, спроможної практично втілювати набуті знання і досвід у розбудову незалежної України» [14].

Влада, яка ставить за мету розвиток і піднесення своєї країни, забезпечення благополуччя її народу, головних зусиль має докладати до формування всебічно розвиненої особистості громадянина держави, а відповідно й до розвитку книжкової справи [2, с. 3–4].

За даними Книжкової палати України, у 2016 р. на одного мешканця України припадало 1,14 книги (у 2015–0,85 книги, у 2014–1,28 книги). Аналіз видавничої продукції за тематичними розділами демонструє, що в її загальному масиві домінує література з освіти та культури, на другому місці – книги політичної та соціально-економічної тематики, далі – художня й технічна література [3, с. 26].

Тому метою цієї статті є аналіз співпраці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з Держкомтелерадіо України, який є головним у системі центральних органів виконавчої влади в інформаційній та видавничій сфері.

Першою ознакою серйозності намірів влади щодо нарощування обсягів видання книг у чітко визначених жанрових нішах за кількістю назв та накладом було започаткування у 2005 р. за ініціативи Президента України В. Ющенка програми «Українська книга».

Відповідно до визначення, закріпленого у Законі України «Про державні цільові програми», державна цільова програма – це «комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням» [11].

Держкомтелерадіо є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері [10]. Тому формування та реалізацію програми «Українська книга» у 2005–2016 рр. було покладено на Держкомтелерадіо України. У рамках цієї програми видання передаються до Міністерства культури і туризму України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства закордонних справ України, Національної академії наук України та інших міністерств і відомств для поповнення бібліотечних фондів [7].

Основні завдання програми «Українська книга» зосереджено на формуванні та постійному оновленні асортименту вітчизняної книжкової продукції для забезпечення потреб усіх соціальних груп українського суспільства виданнями з різних галузей знань державною мовою та мовами національних меншин; поповненні бібліотечних фондів України книжковою продукцією; забезпеченні доступу до надбань світової культури шляхом перекладу та видання державною мовою творів видатних зарубіжних авторів; сприянні виданню творів українських класиків та сучасних авторів мовами народів світу з метою популяризації української літератури на міжнародному рівні.

У рамках цієї Програми література видається за такими тематичними розділами: видання для дітей та юнацтва; твори класиків української літератури, лауреатів Національної премії імені Тараса Шевченка та сучасних українських письменників; твори класиків та сучасних письменників зарубіжної літератури (в перекладі українською мовою); науково-популярні видання; довідкові видання; література мовами

національних меншин України. З моменту запровадження програми «Українська книга» Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) розпочала співпрацю з Держкомтелерадіо з метою поповнення власних фондів, а також книгообміну з вітчизняними та іноземними установами. Література замовлялась у кількості від 20 до 60 пр. кожної назви, адже бібліотека здійснює вітчизняний книгообмін із 217 бібліотеками та установами загальнодержавного значення, міжнародний книгообмін – із 593 закладами у 65 країнах світу.

Таблиця

Надходження до НБУВ видань за програмою «Українська книга» протягом 2007–2016 рр.

Рік	Кількість назв	Кількість примірників
2007	96	5367
2008	209	11760
2009	69	3025
2010	8	294
2011	108	4296
2012	225	6825
2013	98	3450
2014	38	1534
2015	184	6693
2016	171	4580
Разом	1206	47824

За програмою «Українська книга» протягом 2007–2016 рр. до НБУВ надійшло 47 824 пр. (1206 назв) довідкових, наукових, науково-популярних, публіцистичних видань і художніх творів для забезпечення власних фондів, бібліотек наукових установ НАН України, партнерів

з документообміну, а також для розповсюдження видань із науковою, інформаційною та культурно-просвітницькою метою серед установ і бібліотек. Динаміку надходження видань до поточного обмінного фонду НБУВ за 2007–2016 рр. представлено в таблиці (див. таблицю).

Книги, що виходять у рамках цієї державної програми, за критерієм відбору мають велику наукову, соціальну та виховну цінність [4].

Так, до відзначення ювілейної дати – 200-річчя від дня народження Т. Шевченка – вийшли друком 32 видання, присвячені дослідженню його життя та творчості. Серед них, зокрема, «Шевченківська енциклопедія» – шеститомна фундаментальна праця, яка містить аналітичну інформацію щодо світоглядних і творчих аспектів літературної і мистецької спадщини митця; «Документальна скарбниця Шевченківських лауреатів» – видання, в якому висвітлено діяльність видатних вітчизняних митців – лауреатів Національної премії імені Тараса Шевченка; «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» – факсимільне відтворення видання 1844 р.; «Тарас Шевченко. Мистецька спадщина» – альбом, який репрезентує його малярську спадщину (1814–1861) і є набутком не лише українського народу, а й світової культурної спільноти, та інші видання.

2006 р. згідно з цією програмою було засновано серію «Невідома Україна», у рамках якої випущено ряд цікавих видань: Єльников М. «Золотоординські часи на українських землях»; Чухліб Т. В. «Шлях до Полтави: Україна і Росія за доби гетьмана Мазепи»; Сегеда С. «Гетьманські могили»; «Наукова спадщина Олега Ольжича» та «Шляхами трипільського світу» за авторством М. Відейка тощо.

У рамках програми «Українська книга» до НБУВ надійшли такі значущі видання, як: «Повна академічна збірка творів» Григорія Сковороди; «Листи: 1876–1897» – епістолярна спадщина Лесі Українки; «Михайло Грушевський: біографічний нарис» – книга Р. Пирога та В. Тельвака, видана до 150-річчя від дня народження М. Грушевського; науково-популярне видання «Українське козацтво» тощо. До бібліотеки також надійшло 100 комплектів 24 томів повного зібрання творів М. Грушевського «Твори: У 50 томах», яке включає всі опубліковані й неопубліковані твори видатного вченого і громадсько-політичного діяча, його епістолярну, мемуарну спадщину й архів.

Серед унікальних надходжень слід відзначити книгу «Апостол», ілюстровану українськими, давньоруськими і візантійськими іконами;

нове видання пам'ятки книжкової писемності «Свангеліє Бучацьке XII–XIII ст.» старослов'янською та українською мовами, що знаходиться в колекції Львівського Національного музею; книгу «Корені та парості: український генеалогікон», в якій зібрано пам'ятки біографічної літератури XI–XVIII ст., тощо.

Особливо цінним інформаційним ресурсом для користувачів НБУВ є довідкові та енциклопедичні видання: двотомна ілюстрована енциклопедія «Традиційне вбрання українців» О. Косміної, яка знайомить читачів з історією українського народного одягу; «Ілюстрована енциклопедія України. Культура» М. Поповича, багатотомна сучасна енциклопедія історії Європи – видання «Історія європейської цивілізації». У 2016 р. отримано перші томи енциклопедичних видань «Велика українська енциклопедія», «Франківська енциклопедія: У 7 томах», а також «Українська мала енциклопедія: У 4 томах» Є. Онацького, за оцінкою академіка І. Дзюби, – одна з кращих гуманітарних українських енциклопедій.

З метою сприяння розвитку вітчизняного книговидавництва, удосконалення традицій вітчизняної книговидавничої справи, підвищення ролі книги в суспільстві, популяризації сучасних технологій її художнього оформлення та поліграфічного виконання в 2013 р. у рамках програми «Українська книга» започатковано Всеукраїнський конкурс «Краща книга України».

Конкурс проводиться у таких номінаціях: «Моя країна» – видання, художні твори, фотоальбоми, які різнобічно представляють Україну; «Життя славетних» – книги про цікаві долі видатних людей, їхній особистий внесок у державотворення; «Світ дитинства» – різножанрові ілюстровані видання для дітей дошкільного та шкільного віку; «Арт-книжка» – мистецькі видання, фотоальбоми, фотокниги та інші видання оригінального художнього оформлення; «З глибини знань» – навчальні та довідкові видання, енциклопедичні видання, словники та наукові розвідки; «Проза» – кращі романи, повісті, збірки оповідань, новели, есе вітчизняних і зарубіжних авторів, а також оригінальні видання, які отримали визнання та високо відзначені фахівцями і критиками; «Поезія» – кращі поетичні збірки вітчизняних і зарубіжних авторів, видання і видавничі серії, які отримали визнання та високо відзначені фахівцями і критиками; «Бестселер» – книга, що мала найвищий рейтинг

реалізації в мережі книгорозповсюдження; «Мистецтво друку» – книги, видрукувані на вітчизняній поліграфічній базі і випущені на високому поліграфічному рівні; «Гран-прі» – унікальні, фундаментальні видання універсальної тематики, які стали подією у вітчизняному книговидаванні [8].

У листопаді 2015 р. Верховна Рада України в першому читанні прийняла законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення системи державного управління в книговидавничій сфері». А 28 січня 2016 р. депутати проголосували за створення Українського інституту книги. У лютому того ж року Президент України П. Порошенко підписав відповідний закон, у якому зазначено: «Український інститут книги є державною установою, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, і здійснює свою діяльність відповідно до статуту, який затверджується органом управління» [10].

Після створення Українського інституту книги для уникнення дублювання повноважень у книговидавничій сфері уряд вніс зміни до положення про Держкомтелерадіо і Міністерство культури України [9]. Відповідно до покладених на комітет завдань Держкомтелерадіо здійснює підготовку пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління у видавничій сфері; аналізує та прогнозує розвиток ринку у видавничій сфері; забезпечує дотримання державної мовної політики у видавничій сфері; забезпечує підвищення кваліфікації працівників засобів масової інформації, видавничої сфери, поліграфії; веде Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції тощо [6].

Відповідно до Статуту Українського інституту книги [13], представленого на сайті Міністерства культури України, основною метою установи є підтримка книговидавничої справи, популяризація читання, стимулювання перекладацької діяльності, популяризація української літератури у світі. Предметом діяльності Українського інституту книги є створення організаційних, адміністративних та культурологічних умов для перетворення вітчизняної видавничої справи на культурну індустрію європейського зразка, формування єдиного книжкового ринку в країні, забезпечення за допомогою вітчизняної книги вільного доступу громадян України до всіх сфер сучасних знань, відродження культури

читання, реалізація бюджетної програми «Українська книга» та інших бюджетних програм у сфері книговидання. Український інститут книги очолила Т. Терен – журналіст за освітою, координатор Української програми «Книжковий Арсенал». Уже серед перших кроків Інституту – вироблення стратегії розвитку й плану роботи, вирішення організаційних питань, обговорення з громадськістю й затвердження нового положення про державну програму «Українська книга».

Отже, вивчення іноземного досвіду у сфері підтримки книговидання, зокрема державних видавничих проєктів та популяризації літератури, є досить актуальним.

Один із найуспішніших проєктів було створено у Франції у 1946 р. – Національний центр книги (НЦК) (Centre National du Livre, під цією назвою існує з 1973 р.) [16], щорічне фінансування якого здійснює уряд Франції (близько 29 млн євро). У центрі працюють близько 200 фахівців (науковці, письменники, перекладачі, журналісти, критики, видавці, книгорозповсюджувачі), які входять до 18 комітетів, що збираються тричі на рік, щоб розглянути заявки та обговорити призначення допомоги авторам, видавцям, бібліотекам та організаціям. Частину свого бюджету НЦК витрачає на переклади творів іноземних авторів для французького читача.

Крім того, НЦК паралельно з Міністерством закордонних справ Франції сприяє виданню французьких творів в інших країнах. Кошти, призначені для підтримки перекладу, Центр перераховує французькому видавцеві, який має передати їх іноземному видавцю. Таким чином організація заохочує французького видавця до пошуку іноземних партнерів, спонукає активніше займатися продажем авторських прав. Разом із тим НЦК призначає стипендії закордонним перекладачам, щоб вони могли приїхати до Франції і тут працювати над конкретним твором. Центр також допомагає французьким книгарням за кордоном, зокрема, частково бере на себе витрати на придбання книг французькою мовою. На сайті цього Центру опубліковано звіти про його діяльність за попередні роки, а також брошури-довідники, які вміщують опис усіх можливих варіантів співпраці з письменниками, видавцями, бібліотеками [5, 12].

З 1977 р. у Фінляндії діє Центр фінської літератури (Finnish Literature Exchange), який відповідає за поширення фінської літератури за кордоном. Ця інституція покликана надавати підтримку публікуванню

перекладів фінською, шведською та саамською мовами, а також сприяти перекладам іноземних творів цими мовами. Щорічно організація надає гранти на переклад і публікацію понад 300 різним проектам на загальну суму 600 тис. євро [5, 17].

У Канаді з 2009 р. працює Фонд канадської книги (Canada Book Fund), фінансування якого здійснюється з державного бюджету. Фонд існує при урядовому Департаменті з питань канадської спадщини, який відповідає за формування культурної політики країни. Фонд надає фінансову підтримку канадським видавцям та організаціям (йдеться про прибуткові й неприбуткові організації, причетні до книжкової індустрії Канади – маркетингу, дистрибуції, промоції авторів, освітніх інституцій тощо). У звітах цієї організації зазначено, що протягом 2014/15 рр. на допомогу видавцям на видання книг було витрачено \$30 012 905 [5, 15].

Польський інститут книги – національна інституція культури, створена в 2004 р. у Кракові за наказом міністра культури Республіки Польща [18]. Основні напрями діяльності цієї інституції зосереджено на популяризації найкращих польських авторів та їхніх книжок; просвітницькій діяльності, спрямованій на підвищення авторитету спілкування з книжкою; презентації польських книжок за кордоном; стажуванні для перекладачів польської літератури. З 2005 р. Інститут щорічно присуджує премію «Трансатлантик» у розмірі 10 тис. євро перекладачам польської літератури. Найбільшу кількість перекладів було здійснено німецькою (170), українською (161), російською (142), чеською (142), французькою (135) мовами. Переклади опубліковані у 56 країнах.

В інтерв'ю газеті «Український Тиждень» директор Польського інституту книги Г. Гауден у листопаді 2010 р. під час зустрічі у рамках проекту «Європейський досвід: Польща» наголосив: «Наша діяльність – багатовекторна. Ми фінансуємо низку різних акцій, які популяризують читання, наприклад, дискусійні клуби. Зараз їх у Польщі нараховується понад 700, і вони діють у малих бібліотеках при школах, парафіях, і навіть у місцях позбавлення волі. Ці клуби організовані на кшталт британських: люди читають книжку, а потім її обговорюють. Окрім цього, одним з фундаментальних механізмів, який має допомогти подолати тенденцію скорочення читання, є зміцнення польських бібліотек, які мають бути центрами знань і громадського життя» (<http://tyzhden.ua/publication/7358>).

У жовтні 2017 р. у Волинській обласній бібліотеці для юнацтва відбулася зустріч з Г. Гауденом, яка була присвячена бібліотечним установам Польщі та проекту «Бібліотека+», що був реалізований Польським інститутом книги. Основним завданням проекту було перетворення публічних бібліотек на сучасні центри доступу до знань і культури та осередки життя громади. Загалом на проект було виділено 1,5 млрд злотих. Г. Гауден розповів, що одним із завдань проекту було переконати представників органів місцевого самоврядування в тому, що бібліотека – це необхідна для них річ, яка допоможе будувати місцеву спільноту, бо саме так вона функціонує в сучасних суспільствах.

Українським державним інституціям, діяльність яких спрямована на підтримку книговидавання і книгорозповсюдження, варто запозичити досвід зарубіжних інституцій у цій сфері і встановити міжнародні контакти для прийняття професійних рішень з урахуванням європейських і міжнародних вимог. Потрібно також налагодити ефективну систему інформування про вітчизняні видання з метою оптимізації поповнення фондів українських бібліотек. Для отримання позитивних результатів та інтеграції вітчизняних бібліотек у світовий інформаційний простір необхідно створити нові нормативно-правові документи у бібліотечно-інформаційній сфері.

В умовах обмеженого фінансування на придбання літератури, видання за програмою «Українська книга», які більше 10 років безкоштовно надходять до фондів НБУВ, є цінним джерелом у забезпеченні інформаційних, освітніх та культурних потреб користувачів бібліотеки та партнерів із документообміну. А завдяки розміщенню інформації про видання за державною видавничою програмою «Українська книга» у науково-інформаційному бібліографічному покажчику «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» ми маємо можливість популяризувати та розповсюджувати зазначені видання серед партнерів по книгообміну. Електронну версію покажчика розміщено на сайті бібліотеки (www.nbuv.gov.ua/node/502).

Література

1. *Афонін О.* Рекомендації з удосконалення українського книговидавання // *О. Афонін, Н. Петрова* // Вісн. Книжк. палати. – 2011. – № 1. – С. 3–5.

2. *Афонін О.* Українська книга в контексті світового книговидання / О. Афонін, М. Сенченко. – Київ : Книжк. палата України, 2009. – 277 с.
3. *Буряк С.* Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2016 року / С. Буряк, Н. Музиченко // Вісн. Книжк. палати. – 2017. – № 3. – С. 24–32.
4. Електронний архів програми «Українська книга» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/searcher?searchPublishing=1&searchDocarch=1&R1=V1&search_param=%F3%EA%F0%E0%BF%ED%F1%FC%EA%E0+%EA%ED%E8%E3%E0&x=0&y=0. – Назва з екрана.
5. *Івашина А.* Не Польщею єдиною: книжкові інституції в країнах з успішним видавничим бізнесом [Електронний ресурс] / А. Івашина. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/ne-polshheyu-yedinouy-uknizhkovi-instituciii-v-kraiinax-z-uspishnim-vidavnichim-biznesom>. – Назва з екрана.
6. Історія створення та діяльності Державного комітету телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=70793&cat_id=70792. – Назва з екрана.
7. Наказ Держкомтелерадіо України від 27.02.2006 р. № 43 «Про реалізацію рішення колегії Держкомтелерадіо України від 23 лютого 2006 року N 2/6» («Про порядок формування та реалізації Програми “Українська книга”») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.uarpravo.net/data/base11/ukr11898.htm>. – Назва з екрана.
8. Наказ Держкомтелерадіо України від 04.07.2012 р. № 179 «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс “Краща книга України”» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=93861&cat_id=89027. – Назва з екрана.
9. Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 № 341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=135222&cat_id=32820. – Назва з екрана.
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи державного управління у книговидавничій сфері : Закон України від 28 січня 2016 р. № 954 VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/954-19>. – Назва з екрана.

11. Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1621–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1621–15>. – Назва з екрана.

12. *Словінська І.* Французька книжка колись і сьогодні [Електронний ресурс] / І. Словінська. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/02/09/francuzka-knyzhka-kolys-i-sohodni/>. – Назва з екрана.

13. Статут Державної установи «Український інститут книги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245224945&cat_id=245224937. – Назва з екрана.

14. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219–2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

15. Canada Book Fund [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/funding/book-fund.html>. – Title from the screen.

16. Centre National du Livre [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.centrenationaldulivre.fr/>. – Title from the screen.

17. Finnish Literature Exchange [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.finlit.fi/fili/en/>. – Title from the screen.

18. The Polish Book Institute [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.bookinstitute.pl/>. – Title from the screen.

References

1. Afonin, O. & Petrova, N. (2011). Rekomendatsii z udoskonalennia ukrainskoho knyhovydannia [Recommendations for the Improvement of Ukrainian Book Publishing]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of Book Chamber*, no. 1, pp. 3–5 [in Ukrainian].

2. Afonin, O. V. & Senchenko, M. I. (2009) *Ukrainska knyha v konteksti svitovoho knyhovydannia* [Ukrainian Book in the Context of World Book Publishing]. Kyiv : Knyzhkova palata Ukrayiny [in Ukrainian].

3. Buriak S. & Muzychenko N. (2017). Knyhovydavnycha diialnist v Ukraini za pidsumkamy 2016 roku [Book-printing practice in Ukraine according to the results of 2016]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of Book Chamber*, no. 3, pp. 24–32 [in Ukrainian].

4. Elektronnyi arkhiv prohramy «Ukrainska knyha» [Electronic Archive of the «Ukrainian Book» program] (n.d.) *comin.kmu.gov.ua*. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/searcher?searchPublishing=1&searchDocarch=1&R1=V1&search_param=%F3%EA%F0%E0%BF%ED%F1%FC%EA%E0+%EA%ED%E8%E3%E0&x=0&y=0 [in Ukrainian].

5. Ivashyna, A. (2015). Ne Polshcheiu yedynoiu: knyzhkovi instytutsii v krainakh z uspishnym vydavnychym biznesom [Not Just Poland: Book Institutions in the Countries with Successful Book-Printing Business] *chytomo.com*. Retrieved from <http://www.chytomo.com/news/ne-polshheiu-yedynou-knyzhkovi-instituciii-v-kraiinax-z-uspishnim-vidavnychim-biznesom> [in Ukrainian].

6. Istoriia stvorennia ta diialnosti Derzhavnoho komitetu telebachennia i radiomovlennia Ukrainy [History of creation and practice of the State Committee for television and radio broadcasting of Ukraine]. *comin.kmu.gov.ua*. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=70793&cat_id=70792 [in Ukrainian].

7. Nakaz Derzhkomtelradio Ukrainy vid 27.02.2006 r. № 43 Pro poriadok formuvannia ta realizatsii Prohramy «Ukrainska knyha» vid 23 liutoho 2006 roku N 2/6 [Decree of Committee for Television and Radio-broadcasting of Ukraine from 27.02.2006 № 43 On the Procedure for the Formation and Implementation of the Program «Ukrainian Book» from February 23, 2006, N 2/6]. (n.d.). *ukraine.uapravo.net*. Retrieved from <http://ukraine.uapravo.net/data/base11/ukr11898.htm> [in Ukrainian].

8. Nakaz Derzhkomtelradio Ukrainy vid 04.07.2012 roku. № 179 Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Vseukrainskyi konkurs «Krashcha knyha Ukrainy» [Decree of Committee for Television and Radio-broadcasting of Ukraine from 04.07.2012 No. 179 On Approval of the Regulations on the All-Ukrainian Contest «The Best Book of Ukraine»]. (n.d.). *comin.kmu.gov.ua*. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=93861&cat_id=89027 [in Ukrainian].

9. Polozhennia pro Derzhavnyi komitet telebachennia i radiomovlennia Ukrainy zatverdzhene postanovoiu KMU vid 13.08.2014 № 341 [Regulation on the State Committee for Television and Radio-broadcasting of Ukraine, approved by the resolution of the CMU from August 13, 2014, No. 341]. (n.d.). *comin.kmu.gov.ua*. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=135222&cat_id=32820 [in Ukrainian].

10. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vdosko-

nalennia systemy derzhavnoho upravlinnia u knyhovydavnychii sferi : Zakon Ukrainy vid 28 sichnia 2016 r. № 954 VIII [On Amendments to Some Laws of Ukraine on Improving the Public Administration System in the Book Publishing Area: The Law of Ukraine from January 28, 2016, No. 954 VIII.]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/954-19> [in Ukrainian].

11. Pro derzhavni tsilovi prohramy : Zakon Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. № 1621-IV. [On State Targeted Programs: The Law of Ukraine from March 18, 2004, No. 1621-IV.]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> [in Ukrainian].

12. Slovinska I. Frantsuzka knyzhka kolys i sohodni [French Book Now and Then]. *litakcent.com*. Retrieved from <http://litakcent.com/2010/02/09/francuzka-knyzhka-kolys-i-sohodni/> [in Ukrainian].

13. Statut Derzhavnoi ustanovy «Ukrainskyi instytut knyhy» [Statute of the State Institution «Ukrainian Institute of Books»]. (n.d.). *195.78.68.75/mcu*. Retrieved from http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245224945&cat_id=245224937 [in Ukrainian].

14. Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» [Development Strategy of Library Business on the period to 2025 «Qualitative changes in libraries for ensurance of sustainable development of Ukraine»] (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

15. Canada Book Fund. Retrieved from <http://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/funding/book-fund.html> [in English].

16. Centre National du Livre. Retrieved from <http://www.centrenationaldulivre.fr/> [in French].

17. Finnish Literature Exchange. Retrieved from <https://www.finlit.fi/fili/en/>.

18. The Polish Book Institute. Retrieved from <http://www.bookinstitute.pl/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Larysa Pestretsova,

Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Iryna Shulga,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Domestic and Foreign Experience in Forming of Documental Flow in Scientific Libraries Under the State Publishing Programs

The article highlights cooperation of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine and State Committee for television and radio broadcasting of Ukraine as part of state program «Ukrainian Book», which was founded with the initiative of the President Victor Yushchenko in 2005. Main theme directions for book publishing are: editions for children and youth; works of Ukrainian literature classics, winners of Shevchenko National Prize and modern Ukrainian writers; works of classical and modern writers of foreign literature (in Ukrainian); non-fiction editions; reference editions; the literature in minorities languages of Ukraine. This is a budgetary program, and according to it state order on printing of publishing products and it's distribution amongst libraries of Ukraine is made. The list of books is formed by State Committee for Television and Radio-broadcasting of Ukraine. The article presents the dynamics of literature receipt from a «Ukrainian Book» program to current exchange fund of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in 2007–2016 years. Since 2017 all of the rights on book printing from this program were transferred to Ukrainian Book Institute. The work also contains foreign experience of similar institutions in Poland, France, Canada and Finland, and its activity aimed at popularization of reading, distribution of books, promotion of national literature and home language in the world.

Keywords: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, State Committee for television and radio broadcasting of Ukraine publishing, program «Ukrainian book», book exchange.

Альона Берегельська,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПРОБЛЕМИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Розглядаються проблеми, пов'язані з процесом стандартизації діяльності у сфері електронних інформаційних обмінів. Зокрема щодо узгодження вітчизняної терміносистеми з міжнародною у разі прийняття та впровадження в Україні національних стандартів. Відзначається, що цілі напрями використання електронної інформації ще не мають належної повноти нормування. Так, потребує відповідної регламентації електронна бібліотека в сукупності її основних компонентів, суттєвого вдосконалення потребує нормативна діяльність з регулювання процесу надання громадянам електронних адміністративних послуг тощо.

Ключові слова: електронні інформаційні ресурси, стандартизація, бібліотека, електронні видання, міжнародне інформаційне співробітництво, електронна бібліотека.

Зростаюче значення інформаційних ресурсів у суспільному житті обумовлюється підвищенням складності завдань, що постають перед ним, необхідністю оперативного реагування на нові виклики, що вимагають творення адекватного їм змістового наповнення, нових інформаційних продуктів, узгодження строків їх упровадження в практику із темпами самих змін у навколишньому світі. Зближення процесу інформаційного виробництва з перетворювальною діяльністю людини, об'єктивна потреба підвищення ефективності використання інформації як суттєвого фактора прискорення суспільного прогресу, – все це обумовило в останні десятиріччя активізацію процесів циркуляції інформації як у національному вимірі, так і в системі міжнародних інформаційних комунікацій.

Водночас відбувається швидкий, у масштабах суспільного виробництва не завжди помітний, процес напрацювання нових технологій, побудованих на використанні інформаційного потенціалу, знаходження оптимізованих шляхів вирішення проблем у всіх сферах суспільного

життя, концентрації зусиль, інтелектуального потенціалу в міжнародних масштабах на вирішенні глобальних проблем сучасності. Сьогодні «індустрія інформації провідних країн реально перетворилась в особливу, якісно нову галузь загальної структури економіки. Тут здійснюється продукування товару нового типу – глобального товару з новими економічними властивостями – необмеженого відтворення і накопичення багаторазового використання» [1].

Стрімкий розвиток цього процесу значною мірою був обумовлений утвердженням технологій виробництва і використання електронних інформаційних ресурсів, розповсюдженням пов'язаного з цим у глобальному вимірі процесу інформатизації, що надає доступ до інформаційних ресурсів усім категоріям потенційних користувачів і забезпечує практично кожній людині, пов'язаній з Інтернетом, можливість для власного інфотворення. Поширення електронних інформаційних технологій уже сьогодні забезпечує переваги цьому ресурсу над друкованим практично в усіх сферах суспільної діяльності.

Опитування, проведені в сучасній студентській аудиторії, свідчать, що «електронні видання (44%) мають перевагу над друкованими (16%), якщо виникає необхідність пошуку інформації для навчання, а ось у пошуку інформації пізнавального характеру (20%) та для проведення дозвілля (46%) респонденти більше звертаються до друкованих ресурсів. Незважаючи на те, що електронні ресурси активно впроваджуються в сучасну реальність, на запитання про переваги друкованих видань близько 75% респондентів відповіли, що друкована інформація зручніша для сприймання. Скоріш за все, така відповідь обумовлена тим, що довго читати з екрана електронного носія не дуже комфортно і не зовсім зручно, швидко втомлюються очі. Перевага ж видань з інформаційно-комунікаційної мережі Internet, по відношенню до друкованих носіїв, полягає у зручному пошуку – 53%, доступності – 28% та легкості у використанні – 19%» [2].

Вплив загальноцивілізаційної інформаційної бази на духовний світ людства пов'язаний із зростаючими можливостями долучення до найвищих здобутків людського духу, духовно-ціннісних орієнтирів загальнолюдського масштабу все більших мас населення Землі, включення їх у процес розвитку високої моралі, орієнтирів різних рівнів побутування, загальнокультурного розвитку, створення належних умов

для зростання інтелектуальної спільності людства, інтелектуалізації всієї людської діяльності. Удосконалення засобів задоволення інформаційних потреб у духовній сфері створює можливості для розвитку віротерпимості, знаходження шляхів для порозуміння й усунення найскладніших міждержавних, міжнаціональних, міжкласових та інших суперечностей.

Нова епоха, нові можливості доступу до інформації дають потенційну можливість пом'якшити, а в принципі – і ліквідувати соціальні болячки людства, характерні для минулих епох і сучасності, торувати дорогу в майбутнє через демократію, через соціально справедливе «суспільство знань», яке намагаються сьогодні роздивитись через роки і спрогнозувати провідні вчені світу [3].

Мобілізація наявних загальносуспільних інформаційних ресурсів, а також інформаційних ресурсів кожної нації, держави у принципі створює можливості для формування оптимального економічного укладу, оптимальної суспільної організації у поєднанні з місцевою специфікою, сприяє реалізації можливостей гармонійного розвитку людини як творчої індивідуальності і свідомого повноцінного члена всієї системи соціальної спільностей, до якої вона належить. Реалізація цієї тенденції в процесі розвитку людської цивілізації набуває дедалі більшої актуальності і з розвитком суспільства входить у систему основних показників його життєздатності. У сучасному суспільстві ефективність виробництва та використання інформаційних ресурсів, як і ефективність будь-якої іншої суспільної діяльності, стає все більш важливим критерієм успіху, визначає місце кожної нації в ієрархії нового суспільства.

У зв'язку з об'єктивною потребою розвитку міжнародного інформаційного співробітництва, характерною особливістю сучасності є забезпечення розвитку координаційних та нормативних інструментів як у глобальних інформаційних процесах, у міждержавних інформаційних відносинах, так і в масштабах національного інформаційного простору. Важливим напрямом роботи з використання ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах розвитку українського суспільства, в розвитку його міжнародного співробітництва є вивчення й освоєння міжнародної правової бази в інформаційній сфері, а також освоєння документного ресурсу міжнародних правових актів, що стосуються всіх сфер співробітництва України з зарубіжжям,

діяльності спільних підприємств, участі у формуванні інформаційних ринків, розвитку навчального процесу тощо.

Електронні технології прийшли також і в бібліотечні установи – традиційні центри суспільного збереження й використання інформації. З одного боку, вони дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, пов'язаним з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З іншого – дали змогу розширити коло користувачів за межами бібліотеки за допомогою електронних засобів зв'язку. Посилення попиту на організовану інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек – у середовищі бізнесу, політики, владних структур, у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно змінює акценти в діяльності бібліотечних установ. Вони дедалі більше набувають ознак загальносуспільних інформаційних центрів широкого призначення.

Прихід у бібліотечну сферу електронних інформаційних технологій актуалізував проблему стандартизації електронної інформації, що у зв'язку з інтенсифікацією інформаційних обмінів набула зростаючого значення на всіх рівнях розвитку: міжнародного, національного та відомчих. Стандарти у цій сфері відображаються в детальних описах зразків, еталонів, моделей, що приймаються за вихідні для зіставлення з ними інших подібних об'єктів. Стандарт як нормативно-технічний документ встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації і затверджується компетентним органом [4]. Процес стандартизації уже понад 60 років активно використовується у бібліотечній справі. Починаючи з 70-х років ХХ ст. він зарекомендував себе ефективним інструментом організаційно-правового регулювання у сфері традиційних, насамперед друкованих, ресурсів.

Після здобуття незалежності України поступово і з великими труднощами розпочався процес створення системи національних стандартів. Зокрема, у 1994 р. Інститут прикладної інформатики НАН України за дорученням Держстандарту України підготував низку стандартів: ДСТУ 2392–94 «Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення»; ДСТУ 2394–94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення»; ДСТУ 2395–94 «Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальні

вимоги»; ДСТУ 2398–94 «Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення».

Розвиток електронних інформаційних технологій постійно вносить до цього процесу багато нових, раніше незнаних проблем. Враховуючи динаміку використання електронних ресурсів у всіх сферах суспільного життя, ці проблеми мають знайти своє вирішення вже найближчим часом.

Насамперед слід зазначити, що орієнтація України на співдружність із Заходом обумовила потребу поживлення процесу стандартизації з урахуванням специфіки інформаційних обмінів та характеру співробітництва, культурних обмінів тощо з країнами цього регіону. І хоча розробка міждержавних стандартів (міждержавний стандарт – регіональний стандарт, прийнятий Міждержавною радою зі стандартизації, метрології та сертифікації Співдружності незалежних держав) розпочалася ще в 1992 р., вони впроваджувалися лише у разі, якщо Україна приєднувалася до них офіційно.

Вихід перших національних бібліотечних стандартів засвідчив, що їх розробники не зовсім розуміли, що таке «правильний відповідник», тому в документах з'явилися не стільки еквіваленти, скільки «кальки» (дослівні переклади), а іноді й описові характеристики термінів, не завжди співвідносні з точним змістом оригіналу. Нині складності виникають з узгодженням вітчизняної терміносистеми з міжнародною. Це стосується впровадження, наприклад, міждержавних стандартів України, пов'язаних із нормативними документами Міжнародної організації зі стандартизації ISO. У цій групі є стандарти, перекладені українською мовою, але є й такі, що отримали переклад лише назви стандарту (титульної сторінки).

Слід зазначити, що в середовищі бібліотечних спеціалістів ще до кінця не усвідомлена важливість нинішнього, фактично стартового етапу формування корпусу стандартів для електронної інформації. Тому спостерігається поблажливе ставлення до змістової відповідності перекладених стандартів міжнародним (європейським) оригіналам. Гармонізований національний стандарт має відповідати нормам української фахової мови, зберігаючи при цьому ідентичність міжнародному (європейському) стандарту за технічним змістом, або маючи чітко визначені та пояснені національні відмінності. Тому фахівці наголошують, що слід

ретельно і зважено підходити до прийняття та впровадження в Україні національних стандартів, гармонізованих із зарубіжними.

Звертає на себе увагу той факт, що цілі напрями використання електронної інформації на сьогодні не мають належної повноти нормування. Так, потребує відповідної регламентації електронна бібліотека в сукупності її основних компонентів: електронний каталог, інформаційно-пошукова система, бази даних повнотекстових видань, інституційний репозитарій, електронні зали, система електронної доставки документів, система створення електронних навчальних матеріалів, яка забезпечує підсистеми (авторизація доступу, обміну, оперативного аналізу статистичної інформації).

У процесі каталогізації поряд з описом інформаційного змісту відповідного опрацювання потребують також фізичний носій ресурсу, засоби доступу та відображення, умови використання ресурсу, які пов'язані з його правовим статусом і вимогами щодо захисту авторського права.

Бази даних – широко досліджений інформаційний об'єкт. Однак при цьому не досить чітко визначено таке поняття як банк знань («масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами»). Невизначеним залишається у законодавчій базі України поняття «банк даних»[5].

Додаткового роз'яснення потребує визначення поняття «архівної копії веб-сайту». Найбільше запитань викликає у назві зазначеного інформаційного об'єкта, що пропонується віднести до складу НАФ, слово «копія». Як відомо, до складу НАФ можуть бути віднесені тільки оригінали документів. Винятком є ситуація, коли копія набуває статусу оригіналу внаслідок втрати оригіналу документа. Вся інша робота з копіями документів обмежується фондом користування, страховим фондом та їх створенням за відповідним запитом [6].

На думку спеціалістів, у галузі збереження архівних документів необхідно передусім впровадити базовий стандарт ISO 11799:2003 «Information and documentation – Document storage requirements for archive and library materials» (Інформація та документація. Вимоги до зберігання архівних та бібліотечних матеріалів), що визначає характеристики сховищ, які використовуються для довготривалого зберігання архівних та бібліотечних фондів, розміщення та конструкцію будівель, а також обладнання, що використовуються для збереження [7]. У сфері

керування документними процесами пропонується при цьому гармонізувати стандарти ISO серії 30 300 «Інформація та документація. Система керування документами», які є основою єдиної системи стандартів у сфері керування документацією.

Сьогодні потребує суттєвого вдосконалення нормативна діяльність щодо регулювання процесу надання громадянам електронних адміністративних послуг управлінськими структурами, запровадження ефективних моніторинрів цих послуг в електронній формі. Ця робота набуває особливого значення з огляду на розвиток процесу децентралізації, що супроводжується зростаючим значенням консультативної діяльності, необхідності створення ефективного зворотного зв'язку між владою та громадянами.

Ефективне формування інформаційної системи сучасного глобалізованого суспільства потребує гармонізації та впровадження в Україні і відповідних стандартів інформаційної діяльності, що мають охоплювати усі сторони цього процесу. Це актуальне та важливе завдання суспільного розвитку, необхідна умова формування збалансованого взаємовпливу глобального та національного інформаційного простору.

Література

1. Глобальные трансформации и стратегии развития / [О. Г. Белорус, Д. Г. Лукьяненко, О. М. Гончаренко и др.] ; рук. авт. кол. и науч. ред. О. Г. Белорус ; Нац. акад. наук Украины, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – Киев : Ориане, 2000. – С.181.

2. Лисенко А. Особливості співіснування електронних та друкованих книжкових видань / А. Лисенко // Український інформаційний простір. – 2011. – № 20. – С. 241–246.

3. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 37.

4. Делопроизводство (Организация и технологии документационного обеспечения управления) : учебник для вузов / Т. В. Кузнецова, Л. В. Санкина, Т. А. Быкова и др. ; под ред. Т. В. Кузнецовой. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 359 с.

5. *Копанєва В. О.* Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки XX ст. – поч. XXI ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / В. О. Копанєва ; НАН України; Національна б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008.

6. Віднесення електронних інформаційних ресурсів до Національного архівного фонду. Аналітичний огляд / Держ. архівна служба України; Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства ; уклад.: Т. М. Ковтанюк, Н. М. Христова. – Київ, 2012.

7. *Калінічева Г. І.* Проблеми гармонізації в Україні міжнародних стандартів у сфері архівної справи та керування документаційними процесами / Г. І. Калінічева // Інформаційно-документаційне забезпечення сучасного суспільства : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. [м. Київ, 19–20 трав. 2016 р.]. – Київ : ДУТ, 2016. – С. 43–46.

References

1. Belorus, O. G., Lukianenko, D. G., & Goncharenko, O. M. et.al. (2000). *Globalnyie transformatsii i strategii razvitiia* [Global transformations and development strategies]. (p. 181). Kiev: Oriiane, 2000 [in Russian].

2. Lysenko, A. (2011). *Osoblyvosti spivisnuvannia elektronnykh ta drukovanykh knyzhkovykh vydan* [Features of the coexistence of electronic and printed books]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir – Ukrainian Information Space*, 20, pp. 241–246 [in Ukrainian].

3. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., & Popyk V. I. et al. (2013). *Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy* [Tendencies of the influence of the global information environment on the sociocultural sphere of Ukraine society]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Kuznetsova, T. V., Sankina, L. V., Bykova, T. A. et al. (2001). *Deloproizvodstvo (Organizatsiia i tekhnologii dokumentatsionnogo obespecheniia upravleniia)* [Clerical work (Organization and technologies of documentation support of management)]. Moscow: YuNITI–DANA [in Russian].

5. *Kopaniewa, V. O.* (2008). *Formuvannia fondu merezhevykh resursiv u naukovii bibliotetsi (90-ti roky XX st. – poch. XXI st.)* [Formation of a network of network resources in a scientific library (90 th years of the XXth century – beginning of the XXI century)]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 2008 [in Ukrainian].

6. Vidnesennia elektronnykh informatsiinykh resursiv do Natsionalnogo arkhivnogo fondu. Analytychnyi oghiad [Attribution of electronic information resources to the National Archival Fond. Analytical review] (2012). T. M. Kovtaniuk, N. M. Khrystova (Compilers). Kyiv [in Ukrainian].

7. Kalinicheva, H. I. (2016). Problemy harmonizatsii v Ukraini mizhnarodnykh standartiv u sferi arkhivnoi spravy ta keruvannia dokumentatsiinyimi protsesamy [Problems of harmonization in Ukraine of international standards in the field of archival affairs and management of documentation processes]. Proceedings from Information and documentation support of modern society : *Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 19–20 trav. 2016 r.) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 43–46). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017.

Alena Beregelska,

Junior Research Fellow,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Problems of Standardization of Electronic Information Resources

The problems connected with the process of standardization of activity in the field of electronic information exchanges are considered. In particular, the harmonization of the domestic terminology with the international in case of adoption and introduction of national standards in Ukraine. It is noted that the whole areas of electronic information using yet do not have the proper completeness of valuation. For example, electronic library demands proper regulation in the totality of its main components, and normative activity on regulating the process of providing electronic administrative services to citizens, as a result of significant improvement is required.

Keywords: electronic information resources, standardization, library, electronic publications, international information cooperation, electronic library.

Ірина Соколова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЧЕРЕЗ ПРЕДСТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕПОЗИТАРІЇВ У МІЖНАРОДНИХ РЕЄСТРАХ

Розглянуто роль бібліотечних закладів у вирішенні проблеми введення національного інформаційного ресурсу у світовий інформаційний простір. Висвітлено представлення українських репозитаріїв у міжнародних реєстрах OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) і ROAR (Registry of Open Access Repositories), головна перевага і прогресивна роль яких полягає у зборі, систематизації інформації, а також забезпеченні доступу до відкритих наукових архівів світу.

Відзначено доцільність розгляду питання про реєстрацію «Наукової періодики України» у OpenDOAR і ROAR; створення українських інституціональних репозитаріїв академічних установ з подальшою їх реєстрацією у міжнародних реєстрах. Наголошено на потребі популяризувати інформацію про відкритий доступ і про міжнародні реєстри відкритих наукових архівів у науковому середовищі, наприклад через мережу Інтернет, у тому числі через Вікіпедію, де на сьогодні відсутні статті про цей ресурс українською і російською мовами, а також поширювати відповідну інформацію через сайти бібліотек та безпосередньо під час роботи з читачами в приміщенні бібліотеки.

Ключові слова: відкритий доступ, наукові комунікації, OpenDOAR, ROAR, репозитарії, наукові дослідження.

Сучасні інформаційні технології відкривають нові можливості для інформаційної підтримки наукових досліджень, тому все більшого значення для світової наукової громадськості набуває збереження та поширення інформації на умовах відкритого доступу (ВД). П'ятнадцять років тому було проголошено Будапештську ініціативу відкритого доступу (БІВД), яка закликала наукову спільноту і працівників інфор-

маційної сфери долучитися до цього руху в усіх галузях знань по всіх країнах. Ініціатори ВД констатують: пройдено лише половину шляху до повсюдного втілення зазначеної ініціативи. До жовтня 2017 р. БІВД підписали 6063 вчених та 993 організації [1]. Роки досвіду, що минули, підтвердили справедливість визначення основних принципів ВД, у яких чітко прописано, що публікації відкриваються безкоштовно, користувачам дозволяється їх читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати. Єдиною умовою для подальшого відтворення публікацій є право автора контролювати цілісність своєї роботи, а також наявність посилань на його працю при використанні та цитуванні. Досвід показав ефективність двох основних стратегій нової моделі наукової комунікації: через репозитарії і через журнали ВД [2].

Майже одночасно з проголошенням БІВД розпочалася робота над створенням реєстрів, які б слугували путівником по цих величезних масивах інформації як для науковців, так і для фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. Поява міжнародних реєстрів наукових електронних архівів має прогресивний характер і є проявом глобалізації в інформаційній сфері. Завдяки зазначеному ресурсу розширюються можливості пошуку наукової інформації, полегшується навігація в інформаційному просторі, прискорюються наукові комунікації, а маловідомі електронні зібрання стають доступнішими віддаленим користувачам. Сьогодні наявні міжнародні реєстри є цінним ресурсом, який не тільки виконує функції збору, впорядкування інформації про депозитарії і журнали ВД та забезпечення переходу до цих ресурсів, а й може бути використаний для дослідження розвитку нової моделі наукової комунікації як в усьому світі, так і в окремих країнах.

В Україні підтримка ВД вийшла за межі ініціативи окремих науковців і визнана на рівні держави, що знайшло відображення у ряді нормативних документів. Уперше підтримка концепції ВД українською владою була висловлена у спільному наказі МОН України, НАН України та ВАК України від 30 вересня 2004 р. № 768/431/547 «Про затвердження Положення про електронні наукові фахові видання». Цей документ визначає порядок збору інформації та укладання зведеного електронного каталогу, забезпечення ВД до повних текстів наукових статей. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 р. визначив ВД одним

з головних пріоритетів України у прагненні побудувати інформаційне суспільство. Схвалена Кабінетом Міністрів у 2016 р. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року передбачає всебічне сприяння створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів.

Українські бібліотеки активно включилися у процеси розбудови інформаційного простору на умовах ВД. Зокрема, у 2012 р. учасниками Міжнародної конференції «Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу» була підписана Кримська Декларація відкритого доступу, яка закликає бібліотеки до популяризації ВД серед користувачів, ініціює створення та розвиток інституційних і тематичних репозитаріїв для забезпечення збереження наукових публікацій.

Проблема відкритого доступу до наукової інформації є однією з часто обговорюваних тем. Функціонування відкритих архівів та поширення інформації на умовах ВД розглядаються у працях А. Земскова [3], І. Лінден та Ф. Лінден [4], В. Московкіна [5], Г. Захарової [6], В. Бричковського, П. Субера, С. Харнада та ін. Цілий спектр питань, які висвітлюють поширення ідеї ВД на українських теренах, зокрема досвід та засади створення системи репозитаріїв, рейтингові позиції українських репозитаріїв у світовій науковій спільноті, термінологічні підходи, підтримку руху фахівцями бібліотечної сфери, порушується у публікаціях вітчизняних науковців Т. Ярошенко [7], О. Бруй [8], С. Назаровця [9], Ю. Мішакіної [10], Л. Бакуменко [11] та ін.

Останнім часом з'явилося багато публікацій бібліотекарів-практиків, співробітників університетських бібліотек про досвід створення і впорядкування інституціональних репозитаріїв українських університетів та про їх включення до світового інформаційного простору [12]. Сайти міжнародних реєстрів репозитаріїв OpenDOAR і ROAR містять бази даних та статистичні дані, які є важливою інформацією для дослідження розвитку справи відкритого досвіду у світі та в Україні.

Мета статті – розгляд тенденцій залучення українських бібліотечно-інформаційних установ до всесвітньої кампанії за відкритий доступ через представлення українських тематичних та інституціональних репозитаріїв у міжнародних реєстрах OpenDOAR і ROAR.

Збереження наукових матеріалів у репозитаріях є одним із способів забезпечення наукової комунікації ВД, що дістав назву «зеленого

шляху» – на протипагу «золотому шляху», який передбачає розміщення публікацій у журналах ВД. Репозитарій визначають як «організовану колекцію цифрових документів та набір сервісів навколо цієї колекції, яка репрезентує результати наукових досліджень (окремих дослідників, інституції чи галузі загалом) у вільному, безперешкодному онлайн-доступі, а також забезпечує довготривале, надійне їх збереження» [7].

Розміщення матеріалів у репозитаріях має багато переваг і зручностей для науковців, окремо хочеться акцентувати на деяких з них. Матеріали, прийняті на збереження у репозитарій, отримують стійкі URL, що слугує запобіганню їх втрати та видаленню з мережі. Це вигідно відрізняє їх від звичайного контенту інтернет-мережі, яку характеризує надзвичайна рухливість і постійне видалення матеріалів, внаслідок чого користувач часто не в змозі відкрити джерела, до яких звертався раніше.

Інституціональні репозитарії забезпечують доступ до унікального контенту, який є результатом роботи підрозділів та співробітників установи, в якій його створено. Розміщення матеріалів у репозитаріях ВД робить їх видимими для пошукових систем Інтернету, зокрема Google. Це збільшує шанси для публікацій бути знайденими і цитованими, що так важливо для оцінки наукових досягнень.

Репозитарії не суперечать авторському праву. У БІВД зазначається, що розміщення матеріалів у ресурсах ВД здійснюється виключно за згодою автора. Також відзначається, що такі матеріали не потребують у подальшому кожного разу згоди автора і не мають обмежень для поширення [13]. Що до наукових публікацій, які виходять друком у комерційних наукових журналах, то ініціатори ВД подають кілька порад, як ці документи лишити відкритими для наукового співтовариства: під час укладання договору з редакцією журналу автор має наполягати на тому, щоб залишити за собою право на подальше розповсюдження власного твору [14]; рекомендується розміщувати препринти в репозитарії у часовий проміжок від прийняття праці до публікації до дати офіційного опублікування [2]; зберігати у відкритих архівах останній чорновий матеріал публікації з додатковим зазначенням правок.

Розміщення публікацій у репозитаріях здійснюється модератором архіву або через самоархівування автором власних матеріалів.

У науковій літературі терміни «репозитарій», «відкритий електронний архів», «мережеве сховище» часто використовуються як близькі

за значенням. Термін «репозиторій» – більш технічний і позначає спеціальний сервер, на якому зберігається архів програмних продуктів. На відміну від нього, «репозитарій» має ширший діапазон за своїм наповненням: текстові матеріали, аудіо- та відеоматеріали, метадані, програмне забезпечення для підтримання роботи репозитаріїв.

За видами репозитарії можуть бути: інституціональними (належати одній установі: університету, академічному інституту, бібліотеці тощо), тематичними (охоплювати галузі знання, види господарської діяльності), агрегаційними чи міжінституційними (належати консорціуму університетів, бібліотек), урядовими (належати державним структурам для зберігання та організації доступу до урядових документів).

Головна перевага і прогресивна роль реєстрів електронних архівів ВД – надання можливості науковому співтовариству об'єднати в одному місці інформацію про напрацювання різних академічних і науково-освітніх установ з різних галузей знань, створення своєрідного структурованого ресурсу, який охоплював би електронні архіви світу.

Сьогодні в інтересах наукового співтовариства паралельно працюють кілька реєстрів інституціональних репозитаріїв ВД, найвідоміші з яких OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) і ROAR (Registry of Open Access Repositories).

OpenDOAR започатковано 2005 р. Реєстр розроблявся спільно Ноттінгемським (Велика Британія) і Лундським (Швеція) університетами. Співробітники бібліотеки Лундського університету здійснили первинне технічне налаштування OpenDOAR, допомогли у складанні переліку класифікаційних характеристик репозитаріїв [15]. Фінансову підтримку проекту здійснюють SPARC Europe, Консорціум наукових бібліотек Європи (CURL), Інститут відкритого суспільства (OSI) та Об'єднаний комітет інформаційних систем (JISC). Нині OpenDOAR веде Ноттінгемський університет. На офіційному сайті цього ресурсу зазначається, що реєстр збирає і систематизує репозитарії ВД, прагнучи створити максимально повний список таких ресурсів для кінцевого користувача [16].

Станом на червень 2017 р. у OpenDOAR були представлені 119 країн світу з усіх континентів, які репрезентують 3344 електронних архіви. За кількістю зареєстрованих репозитаріїв лідерство утримують США, Велика Британія, Японія, Німеччина.

Внутрішня організація OpenDOAR зручна для користування. Усі репозитарії при реєстрації заповнюють типову форму. Це – головна інформація, яка покладена в основу організації усіх сервісів реєстру: здійснення пошуку і переходу до обраного репозитарія, класифікування репозитаріїв за різними ознаками, формування сторінки конкретного електронного архіву для перегляду користувачем.

Пошукова функція реалізується в процесі розвідки електронних сховищ у відповідь на запит користувача, пошук та відбір здійснюються за ключовими словами з назви, предметною галуззю, типом репозитарія, мовою, країною, видом документів [17]. Результати пошуку відкриваються у вигляді сторінки конкретного електронного архіву або переліку електронних сховищ.

Сервіс класифікування сховищ за різними ознаками подає інформацію у вигляді графічних зображень.

Зайшовши на сторінку конкретного електронного архіву, користувач може переглянути такі поля: назва репозитарія, назва організації, яка створила репозитарій, країна та географічне розташування, короткий текстовий опис електронного сховища, програмне забезпечення, обсяги ресурсу, галузеве спрямування і вид документів, мова збережених матеріалів, останні оновлення. Доступ до обраного репозитарія відкривається через поле назви, яке має вигляд гіпертексту.

Зазначимо, що при заповненні деяких полів під час реєстрації репозитарії, як правило, вказують відразу кілька позицій, наприклад, кілька предметних галузей своєї колекції, кілька видів документів, кілька мов тощо. Цей момент дуже суттєвий, адже впливає на статистику, абсолютні та відсоткові значення при класифікуванні сховищ за різними ознаками.

Система OpenDOAR містить інформацію виключно про мережеві сховища, які повністю підтримують концепцію ВД до повних текстів документів. Архіви, які вимагають реєстрації або мають різні форми контролю за доступом до документа, не розглядаються, так само, як і ті, що містять тільки метадані [3].

OpenDOAR заявляє про якість свого ресурсу й відсутність дублювання за рахунок того, що модератор власноруч здійснює перегляд інформації про кожен репозитарій. Важливу роль у цьому відіграє контроль за полем назви організації. Згідно з правилами, прийнятими укладачами реєстру, кілька репозитаріїв від однієї установи враховуються як одна позиція.

Сукупність українських інституціональних репозитаріїв у червні 2017 р. налічувала 75 позицій, перші реєстрації датуються 2007 р. (рис. 1).

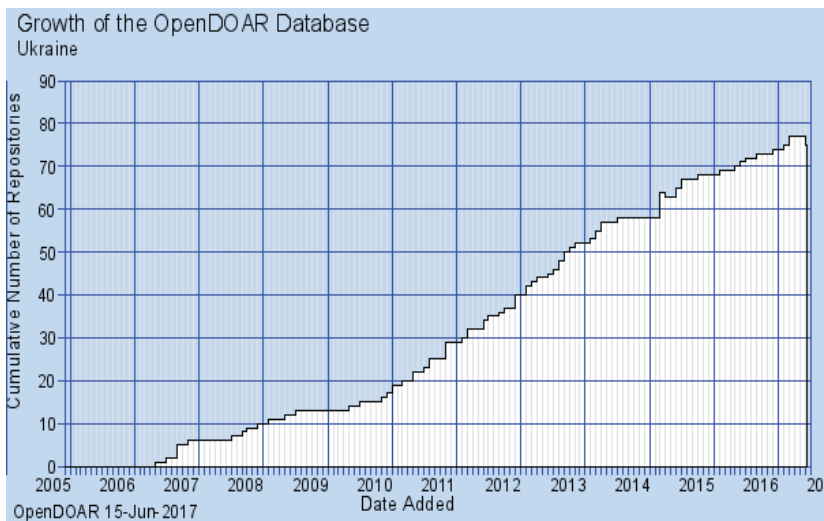

Рис. 1. Зростання кількості українських інституціональних репозитаріїв, зареєстрованих у OpenDOAR, за роками

Графічна крива наочно демонструє інтенсивність реєстрації українських репозитаріїв за роками, і хоча цей процес триває лише 10 років, видно, що у перші роки темпи були повільніші (4 на рік), із середини 2010 р. до середини 2014 р. спостерігається пришвидшення цього процесу (близько 10 на рік) з деяким уповільненням в останні роки (близько 7 на рік).

У реєстрі OpenDOAR змістове наповнення репозитаріїв класифікується за предметними галузями, які можуть об'єднувати одну або кілька галузей знання, види господарської діяльності. Найбільше репозитаріїв (61%) зафіксували мультидисциплінарний контент. В українських репозитаріях зберігаються матеріали за усіма предметними галузями, серед них: математика та статистика – 8%; біологія і біохімія – 8%;

сільське господарство, харчова промисловість і ветеринарія – 9%; бізнес та економіка – 13%; мова та література – 4%; філософія та релігія – 5%; медицина і здоров'я – 4%; комп'ютери та ІТ – 5%; бібліотеки та інформаційна діяльність – 5% та ін. [23].

За своїм складом репозитарії дещо відрізняються від традиційних бібліотек видами збережених документів і можуть включати частини документів: глави та розділи книг; виокремлені статті, що надруковані у наукових журналах; неопубліковані матеріали (препринти, наукові звіти, дипломні роботи). Зважаючи на те, що колекції репозитаріїв формуються з електронних матеріалів, вони органічно включають мультимедійні й аудіовізуальні матеріали. Кількість українських репозитаріїв за різними видами документів розкривається у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика контенту українських інституціональних репозитаріїв, зареєстрованих у OpenDOAR, за видом документів станом на червень 2017 р.

Вид документа	Кількість репозитаріїв, які зазначили наявність виду документів, од.	Кількість репозитаріїв, які зазначили наявність виду документів, %
Журнальні статті	69	92
Матеріали конференцій і семінарів	36	48
Дисертації та автореферати	31	41
Навчальні матеріали	22	29
Книги та розділи книг	20	26
Неопубліковані звіти і робочі матеріали	12	16

Продовження табл. 1

Бібліографічні матеріали	10	13
Мультимедіа та аудіо, відеоматеріали	11	14
Патенти	3	4
Інші види документів	2	2
Мережі баз даних	1	1

Джерело: Directory of Open Access Repositories (DOAR) [23].

Аналіз мовного аспекту свідчить про те, що англійською мовою, яка є доміантною для наукової комунікації, представлено 69% контенту повної сукупності репозитаріїв OpenDOAR по усіх країнах. У цій сукупності 2% відкритих архівів містять україномовні матеріали [23].

Мовні характеристики українських репозитаріїв показані на рис. 2. Майже всі вони мають у своєму складі документи українською мовою, близько половини – англійською, третина – російською. Один репозитарій заявив про наявність контенту корейською мовою.

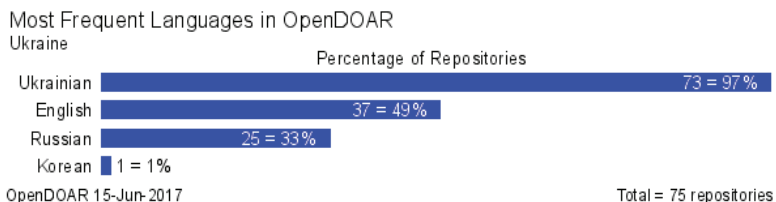

Рис. 2. Найбільш поширені мови контенту українських репозитаріїв, що зареєстровані в OpenDOAR

Вітчизняні репозитарії переважно використовують безкоштовне програмне забезпечення з відкритим кодом, яке підтримує сумісність усіх матеріалів реєстру. Найбільш використовуваними є DSpace (89% впроваджень) та Eprints (8% впроваджень) [23]. На жаль, на сьогодні не спостерігається активності академічних уста-

нов у використанні переваг ВД. Якісний аналіз сукупності українських репозитаріїв свідчить про переважання електронних архівів університетів (96%) і дуже малу частку наукових установ НАН України (4%). Академічні установи у цих реєстрах представлені репозитаріями Інституту програмних систем НАНУ, Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України та Науковою електронною бібліотекою періодичних видань НАН України (NASPLIB).

Таблиця 2

**NASPLIB та «Наукова періодика України»
станом на жовтень 2017 р.**

	NASPLIB	Наукова періодика України
Наукових журналів	454	2584
Випусків	5 540	29684
Повних текстів статей	117 066	779872
Журнали за відомчою належністю	НАН України, регіональні центри та інститути НАНУ	НАН України, регіональні центри та інститути НАНУ, НАМН України, НААН України, НАПН України, НАПрН України, МОН України, навчальні заклади та ін.

Джерело: Directory of Open Access Repositories (DOAR) [23];
Наукова періодика України. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>

Репозитарій NASPLIB (<http://dspace.nbuv.gov.ua>) розкриває результати теоретичної і прикладної діяльності НАН України і певною мірою

компенсує низький рівень представлення у реєстрі академічних відкритих архівів. При долученні до NASPLIB через OpenDOAR за весь час було зафіксовано 31 млн переглядів і 49,3 млн завантажень публікацій з періодичних видань, що свідчить про затребуваність цього ресурсу. Статистика наповнення ресурсу представлена у табл. 2.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) записана в реєстрі OpenDOAR як організація-засновник NASPLIB, який створений у рамках Програми інформатизації НАН України, проте цей ресурс був створений і підтримується Інститутом програмних систем НАНУ. Долучення НБУВ до NASPLIB визначається лише тим, що репозитарій певний час був розміщений на веб-порталі НБУВ.

Сьогодні НБУВ працює над формуванням ресурсу «Наукова періодика України» (<http://www.nbuv.gov.ua/portal>), доступ до якого відкривається через веб-портал НБУВ. Зазначені два ресурси певною мірою дублюють один одного, але не повністю. Незважаючи на вужче охоплення за відомчою належністю періодичних видань, NASPLIB має контент, який не відображений у «Науковій періодиці України». Зіставлення статистичних даних за кількістю наукових публікацій свідчить, що архів NASPLIB значно поступається за своїм наповненням. Він містить на 660 тис. менше наукових статей. Реєстр OpenDOAR створений як міжнародний сервіс для полегшення доступу до наукового контенту репозитаріїв у всьому світі. Він ведеться англійською мовою. Користувачами реєстру є переважно науковці інших країн.

Ресурс відкритого доступу «Наукова періодика України» не зареєстрований у OpenDOAR, що не сприяє розкриттю доробку українських науковців світові. У зв'язку з цим варто ініціювати розгляд питання про доцільність реєстрації у міжнародному реєстрі OpenDOAR ресурсу «Наукова періодика України».

Інший реєстр репозитаріїв відкритого доступу – ROAR (Registry of Open Access Repositories) – підтримується силами Саутгемптонського університету (Велика Британія) [18]. Цей реєстр за своїм наповненням значною мірою повторює OpenDOAR.

У червні 2017 р. ROAR відкривав доступ до 3815 наукових бібліотек зі 111 країн світу. Директорія українських репозитаріїв, зареєстрованих у ROAR, включала 91 архів. Одними з перших від України були зареєстровані репозитарії Інституту програмних систем НАНУ, Національної

бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Києво-Могилянської академії, Інституту біології південних морів ім. А. О. Ковалевського, Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя. Подібно до попереднього реєстру, у сукупності українських репозитаріїв ROAR академічні установи представлені дуже обмежено (4%).

Зазначимо, що ROAR, на відміну від OpenDOAR, менш якісний ресурс, оскільки відсутність додаткового контролю модератора призводить до дублювання записів, яке трапляється у разі кількох спроб реєстрації однієї бібліотеки, або реєстрації кількох репозитаріїв від однієї установи. Так, кількість повторів українських електронних архівів у ROAR становить 12%. Наприклад, репозитарій Сумського державного університету в реєстрі ROAR записаний тричі, кожен з репозитаріїв Харківського національного університету радіоелектроніки та Львівського національного університету ім. І. Франка згадується двічі.

Не сприяє заявленій ідеї ВД і той факт, що по деяких українських репозитаріях, зареєстрованих у обох міжнародних реєстрах, зафіксовано неактивний гіперзв'язок.

Міжнародні реєстри OpenDOAR та ROAR дають змогу орієнтуватися у масиві наукових репозитаріїв у світових масштабах. Проте у справі спільної розбудови системи наукової комунікації актуальними є й проекти створення реєстрів репозитаріїв на рівні країни або політичних об'єднань, які включають кілька країн. Такі проекти відкриті для всіх, але головна їх мета полягає в упорядкуванні наукового електронного інформаційного простору для забезпечення роботи наукових установ і освітньої галузі певної країни або регіону. Відомі кілька таких проектів. Так, у Японії створена Федерація цифрових репозитаріїв, що координує роботу більше сотні університетських архівів [7].

Австралійська національна служба даних працює над створенням реєстру Research Data Australia (Дані досліджень Австралії), який на сьогодні відображає матеріали більше сотні австралійських дослідних організацій та інших установ [19]. Не можна оминати увагою й успішний проект OpenAIRE, який об'єднує наукові репозитарії всіх країн Європейського Союзу, а також ряду асоційованих країн (таких як Норвегія, Туреччина). Ця мережа вибудована над національними системами і працює за допомогою набору протоколів і стандартів, що забезпечують взаємодію. Великою перевагою цього проекту є те, що він дає змогу

здійснювати пошук не тільки окремих репозитаріїв, а й документів по усіх представлених сховищах [20].

У зв'язку зі створенням реєстрів електронних архівів виникла потреба у розробленні відповідних стандартів. Нещодавно Міжнародною організацією по стандартизації прийнято стандарт ISO 2146:2010 «Information and documentation – Registry services for libraries and related organizations» (Інформація та документація. Реєстр послуг для бібліотек та пов'язаних з нею організацій), у якому прописана концептуальна основа створення реєстрів електронних бібліотек. Коментуючи його підготовку, голова підкомітету TC46/SC4 E. Елліот зазначає, що «переглянутий ISO 2146 містить узгоджені рамки для опису культурних колекцій і послуг та сприятиме створенню глобально сумісних реєстрів» [21]. Стандарт забезпечує основу для машинозчитуваних описів близько 150 елементів даних, що охоплюють типи, функції, продукти, політики доступу, інформацію протоколу та інші необхідні дані реєстрів [22]. У стандарті не регламентовано, перелік яких саме даних має бути включено до електронного реєстру, це визначається метою створення реєстру і тим, які саме об'єкти мають бути впорядковані.

Область застосування включає (але не обмежується):

- системи управління й електронні сховища;
- подання відомостей, документів, включаючи каталоги та індекси, сховища метаданих і портали метапошуку;
- надання послуг, управління доступом до послуги міжбібліотечного абонементу;
- довідкові служби, включаючи посилання систем управління і віртуальні довідкові служби тощо.

Зазначається, що цей документ має рекомендаційний характер і може бути застосований країнами-членами ISO з урахуванням регіональних особливостей при підготовці власних національних стандартів. Стандарт ISO 2146:2010 не прийнятий в Україні як національний. У разі розгляду проекту створення універсального або галузевих національних реєстрів репозитаріїв наукових і освітніх установ доцільно ставити питання про запровадження цього стандарту в Україні.

Отже, необхідно продовжувати популяризувати ідею ВД, а також ресурси та інструменти, які забезпечують нову модель наукової комунікації, пояснюючи умови збереження і використання матеріалів з інсти-

туціональних репозитаріїв, з міжнародних реєстрів відкритих архівів. Цю інформацію можна поширювати через мережу Інтернет, у т. ч. через Вікіпедію, де на сьогодні відсутні статті про цей ресурс українською і російською мовами, а також через сайти бібліотек та безпосередньо при роботі з читачами в приміщенні бібліотеки.

Надзвичайно низький рівень представлення у реєстрах OpenDOAR і ROAR українських академічних інституційних репозитаріїв гальмує наукову комунікацію сьогодні, коли мірилом ефективності діяльності установи і конкретного науковця стає їх представлення в електронному просторі. На часі – більш активне створення репозитаріїв установ НАНУ, а в подальшому – максимально повне їх відображення у міжнародних наукових реєстрах, що сприятиме розкриттю наукового доробку вітчизняних академічних установ і збільшенню цитування праць українських науковців. Потребує вивчення питання про реєстрацію у міжнародних реєстрах поряд із NASPLIB ресурсу «Наукова періодика України», який на сьогодні є найбільш повною відкритою електронною колекцією наукових періодичних видань кириличного друку і включає найавторитетніші в Україні рецензовані журнали і збірники.

Відкритий доступ здатний полегшити ознайомлення науковців зі світовими досягненнями, а також поліпшити якість вітчизняних публікацій, тому що вчені заради власної репутації неминуче будуть прагнути до підвищення їх цінності. Усе це має сприяти підвищенню конкурентоспроможності результатів вітчизняної науки на міжнародному рівні, що завжди було і залишається найважливішим державним завданням, у вирішення якого бібліотеки можуть зробити свій внесок.

Література

1. Budapest Open Access Initiative [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.budapestopenaccessinitiative.org/list_signatures. – Title from the screen.
2. Десять лет с Будапештской инициативой открытого доступа: ус-танавливая открытость [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boa-i-10-translations/russian>. – Загл. с экрана.
3. Земсков А. Открытый доступ: роль библиотек [Электронный ресурс]

/ А. Земсков. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2016/6/NTB6_2016_A5_3.pdf. – Загл. с экрана.

4. *Линден И.* Открытый доступ и открытые архивы информации [Электронный ресурс] / И. Линден, Ф. Линден. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2009&num=7&art=5>. – Загл. с экрана.

5. *Московкин В.* Революционный шаг Евросоюза: Размещение в открытом доступе всех результатов научных исследований [Электронный ресурс] / В. Московкин. – Режим доступа: <http://trv-science.ru/20-17/07/18/revolyucionnyj-shag-eu/>. – Загл. с экрана.

6. *Захарова Г.* Интернет-технологии: открытый доступ и самоархивирование / Г. Захарова // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 4. – С. 58–66.

7. *Ярошенко Т.* Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2011. – № 5. – С. 3–10.

8. *Бруй О.* Інституційний репозитарій: перші кроки [Електронний ресурс] / О. Бруй. – Режим доступа: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/116/1/IR_Article_last.doc. – Назва з екрана.

9. *Назаровец С.* Поддержка открытого доступа к библиотековедческим интернет-ресурсам в Украине: декларации и реальность [Электронный ресурс] / С. Назаровец. – Режим доступа: http://eprints.rclis.org/20139/1/nazarovets_ntb.pdf. – Загл. с экрана.

10. *Мишакина Ю.* Інституціональні цифрові репозитарії: аналіз стану в Україні та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступа: [file:///G:/Documents%20and%20Settings/Ирина/Мои%20документы/hak_2012_38_30%20\(2\).pdf](file:///G:/Documents%20and%20Settings/Ирина/Мои%20документы/hak_2012_38_30%20(2).pdf). – Назва з екрана.

11. *Бакуменко Л.* Поняття інституціональний репозитарій: термінологічний підхід / Л. Бакуменко // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2011. – Вип. 34. – С. 226–235.

12. *Матвійчук О.* Інституційний репозитарій Київського університету імені Бориса Грінченка: Особливості і переваги використання [Електронний ресурс] / О. Матвійчук, В. Зотова. – Режим доступа: http://elibrary.kubg.edu.ua/14798/1/V_Zotova_07_04_2016_konf_Bibl.pdf. – Назва з екрана; *Павленко Т.* Інституційний репозитарій як інформаційно-технологічна система відкритого доступу до інтелектуальних продуктів університетської спільноти [Електронний ресурс] /

Т. Павленко, І. Киричок. – Режим доступу: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/8640/3/Репозитарий%20ХНМУ.pdf>. – Назва з екрана; *Фролова Н.* Інституційний репозитарій у інформаційному просторі університету [Електронний ресурс] / Н. Фролова, Л. Кашаєва. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5529>. – Назва з екрана.

13. Budapest Open Access Initiative: Frequently Asked Questions [Electronic resource]. – Mode of access: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/boaifaq.htm>. – Title from the screen.

14. Author Rights & the SPARC Author Addendum [Electronic resource]. – Mode of access: <https://sparcopen.org/our-work/author-rights>. – Title from the screen.

15. Release of OpenDOAR [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sherpa.ac.uk/news/opendoarlaunch.html>. – Title from screen.

16. What is OpenDOAR? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.opendoar.org/faq.html#what>. – Title from screen.

17. OpenDOAR. Search or Browse for Repositories [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.opendoar.org/find.php>. – Title from screen.

18. Registry of Open Access Repositories [Electronic resource]. – Mode of access: <http://roar.eprints.org/>. – Title from the screen.

19. Research Data Australia [Electronic resource]. – Mode of access: [tps://researchdata.and.s.org.au](https://researchdata.and.s.org.au). – Title from the screen.

20. *Guñdon J.-C.* Open Access: Toward the Internet of the Mind [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai15/Untitleddocument.docx>. – Title from the screen.

21. ISO library registry standard adapts to the digital age [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.iso.org/news/2010/06/Ref1326.html>. – Title from the screen.

22. Registry services and ISO 2146 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://wiki.nla.gov.au/display/LABS/Registry+services+and+ISO+2146>. – Title from the screen.

23. Directory of Open Access Repositories (DOAR) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.opendoar.org/find.php>. – Title from the screen.

References

1. Budapest Open Access Initiative. Retrieved from http://www.budapestopenaccessinitiative.org/list_signatures [in English].
2. Desyat let s Budapeshtskoi initsiativoi otkryitogo dostupa: ustanavlivaia otkryitost [Ten years with the Budapest Open Access Initiative: establishing openness] Retrieved from <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/russian> [in Russian].
3. Zemskov, A. (2016). Otkryityi dostup: rol bibliotek [Open access: the role of libraries]. Retrieved from http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2016/6/NTB6_2016_A5_3.pdf [in Russian].
4. Linden, I., Linden, F. (2009). Otkrytyi dostup i otkrytie arhivy informatsii [Open access and open information archives]. Retrieved from <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2009&num=7&art=5> [in Russian].
5. Moskovkin, V. (2017). Revolyutsionnyi shag Evrosoiuza: Razmeschenie v otkrytom dostupe vseh rezultatov nauchnyh issledovaniy [Revolutionary step of the European Union: Placement of all results of scientific research in open access]. Retrieved from <http://trv-science.ru/2017/07/18/revolyucionnyj-shag-eu/> [in Russian].
6. Zaharova, G. (2006). Internet-tehnologii: otkrytyi dostup i samoarhivirovanie [Internet technologies: open access and self-archiving]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no. 4, pp. 58–66 [in Russian].
7. Yaroshenko, T. (2011). Zelenyi shliakh vidkrytoho dostupu. Repozytarii ta yikh rol u naukovii komunikatsii: pershi dvadtsiat rokiv [Green Way of Open Access. Repositories and their role in scientific communication: the first twenty years]. *Bibliotechnyy visnyk – Library Bulletin*, no. 5, pp. 3–10 [in Ukrainian].
8. Brui, O. (2006). Instytutsiinyi repozytarii: pershi kroky [Green Way of Open Access. Repositories and their role in scientific communication: the first twenty years]. Retrieved from http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bit-stream/123456789/116/1/IR_Article_last.doc [in Ukrainian].
9. Nazarovets, S. (2013). Podderzhka otkrytoho dostupa k bibliotek-ovedcheskim internet-resursam v Ukraine: deklaratsii i realnost [Support of open access to library Internet resources in Ukraine: declarations and

reality]. Retrieved from http://eprints.rclis.org/20139/1/nazarovets_ntb.pdf [in Russian].

10. Mishakina, Yu. (2012). Instyutsionalni tsyfrovi repozytarii: analiz stanu v Ukraini ta perspektyvy rozvytku [Institutional digital repositories: analysis of the state of Ukraine and prospects of development]. Retrieved from file:///G:/Documents%20 and%20 Settings/Yryna/Moy%20 dokumenty/hak_2012_38_30%20(2).pdf [in Ukrainian].

11. Bakumenko, L. (2011). Poniattia instyutsionalnyi repozytarii: terminolohichniy pidkhid. [The notion of institutional repository: the terminological approach]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of the Kharkov State Academy of Culture*, 34, pp. 226–235 [in Ukrainian].

12. Matviichuk, O., Zotova, V. (2016). Instyutsiinyi repozytarii Kyivskoho univertsytetu imeni Borysa Hrinchenka: Osoblyvosti i perevahy vykorystannia [Institutional repository of Boris Grinchenko University of Kyiv: Features and Benefits of Using]. Retrieved from http://elibrary.kubg.edu.ua/14798/1/V_Zotova_07_04_2016_konf_Bibl.pdf [in Ukrainian] ; Pavlenko, T, Kyrychok, I. (2014). Instyutsiinyi repozytarii yak informatsiino-tekhnologichna systema vidkrytoho dostupu do intelektualnykh produktiv univertsytetskoï spilnoty [Institutional repository as an information technology system of open access to intellectual products of the university community]. Retrieved from <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/8640/3/Repozytariyi%20 KhNMU.pdf> [in Ukrainian] ; Frolova, N., Kashaieva, L. (2014). Instyutsiinyi repozytarii u informatsiinomu prostori univertsytetu [Institutional repository in the information space of the University]. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5529> [in Ukrainian].

13. Budapes. Open Access Initiative: Frequently Asked. Retrieved from <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/boaifaq.htm> [in English].

14. Author Rights & the SPARC Author. Retrieved from <https://sparcopen.org/our-work/author-rights> [in English].

15. Release of OpenDOAR. Retrieved from [listinghttp://www.sherpa.ac.uk/news/opendoarlaunch.html](http://www.sherpa.ac.uk/news/opendoarlaunch.html) [in English].

16. What is OpenDOAR? Retrieved from <http://www.opendoar.org/faq.html#what> [in English].

17. OpenDOAR. Search or Browse for Repositories. Retrieved from <http://www.opendoar.org/find.php> [in English].

18. Registry of Open Access Repositories. Retrieved from <http://roar.eprints.org/> [in English].

19. Research Data Australia. Retrieved from <tps://researchdata.and.s.org.au> [in English].

20. Guйdon J.-C. Open Access: Toward the Internet of the Mind. Retrieved from <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai15/Untitleddocument.docx> [in English].

21. ISO library registry standard adapts to the digital age. Retrieved from <https://www.iso.org/news/2010/06/Ref1326.html> [in English].

22. Registry services and ISO 2146. Retrieved from <https://wiki.nla.gov.au/display/LABS/Registry+services+and+ISO+2146> [in English].

23. Directory of Open Access Repositories (DOAR) Retrieved from <http://www.opendoar.org/find.php> [in English].

Стаття надійшла до редакції 13.11.2017.

Yryna Sokolova,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Development of Information Communication Systems via Representation of Ukrainian Repositories in International Registers

The publication deals with the representation of Ukrainian repositories in the international registries OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) and ROAR (Registry of Open Access Repositories), the main advantage and progressive role of which are collection, systematization of information, and to provide access to open world scientific archives.

It was found that the collection of Ukrainian repositories in these registries almost entirely consists of university collections. Extremely low level of Ukrainian academic institutional repositories presenting in the OpenDOAR and ROAR registries (4%) delays scientific communication at a time when representation in the electronic space becomes a measure of the effectiveness of the institution and specific scientist activity. Through the international registries, access to the resource «Scientific Periodicals of Ukraine» was not provided, and this resource is presented on the web portal of NBUU and is the largest full-text database of Ukrainian scientists publications.

In this regard it seems expedient: to consider the issue of registration of «Scientific periodicals of Ukraine» in OpenDOAR and ROAR; to create Ukrainian institutional repositories of academic institutions, followed by their registration in international

registers, and subsequently, possibly, in the national register of the relevant direction.

It is necessary to promote the information on Open Access and the international registers of open scientific archives in the scientific environment, which could be done through the Internet, including Wikipedia (there are currently no articles about this resource in Ukrainian and Russian), as well as disseminate relevant information through libraries websites and directly during communication with readers in the library.

Keywords: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine, publishing activity, program «Ukrainian Book», book exchange.

Розділ II

**БІБЛІОТЕЧНІ СТРАТЕГІЇ В РОЗВИТКУ
СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СВІТУ**

УДК 021.1:316.774

Юлія Половинчак,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,

керівник НЮБ,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Світлана Горова,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб., докторант НБУВ,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОТЕКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті йдеться про нові виклики, що постають перед бібліотечною системою України у зв'язку з розвитком у системі інформаційних обмінів електронних інформаційних ресурсів, про необхідність розроблення інноваційних методик управління в бібліотечних установах цими ресурсами, організації ефективного використання їх користувачами.

Ключові слова: інформація, електронні інформаційні ресурси, бібліотечні установи, сучасні фактори впливу на розвиток інформаційних обмінів, проблеми інформатизації, суспільні запити до сучасних бібліотек.

Протягом останнього десятиріччя вітчизняні дослідники зробили суттєвий крок в осмисленні інформаційних процесів постіндустріального суспільства й ролі бібліотечних установ у задоволенні актуальних інформаційних запитів. Під загальним керівництвом академіка О. Онищенко науковий колектив інформаційних фахівців НБУВ протягом останніх років проводить системні дослідження у сфері аналізу закономірностей входження України в інформаційне суспільство, вивчення проблем освоєння електронних інформаційних ресурсів бібліотечною сферою України. Помітний внесок у розроблення уявлень про стратегію бібліотечного розвитку в сучасних умовах здійснено в праці О. Воскобойнікової-Гузєвої. Значення комп'ютеризації в розвитку технологій бібліотечної діяльності досліджувала у своїх працях К. Лобузїна, різні аспекти бібліотечної роботи щодо розкриття фондів вітчизняних бібліотек досліджували В. Попик, Т. Добко. Участь бібліотек, їхніх інформаційно-аналітичних структур у процесах політичної комунікації розглянула

Т. Гранчак, процес адаптації бібліотечних установ до економічних перетворень у суспільстві досліджувала І. Давидова та ін.

Ця стаття є спробою осмислення найбільш загальних особливостей формування інформаційного базису суспільної діяльності, пов'язаного з еволюцією бібліотечної системи, на інформаційному етапі його розвитку.

Постановка проблеми. Визначення шляхів задоволення суспільної затребуваності бібліотек як центрів сучасного інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів в умовах розвитку інформаційного суспільства, утвердження електронних інформаційних технологій.

На всіх етапах розвитку суспільства бібліотеки й інші центри акумуляції та організації використання інформації своїм змістовим наповненням і функціональними особливостями використання співвідносилися із суспільними потребами еволюції. Рівень їхнього розвитку за обсягами збереження інформаційного ресурсу, його якістю й ефективністю задоволення суспільних проблем стає, по суті, одним з основних показників цивілізованості. Остання, у кінцевому підсумку, завжди залежала від якості використання тієї частини суспільно значущого ресурсу, що була перевірена практикою й становила акумульований досвід – знання. Знання, що перебували в розпорядженні людства, завжди були фундаментом, на якому базувалася вся пізнавальна діяльність. Вони завжди є орієнтиром оцінювання нової інформації з точки зору її практичного використання й поповнення бібліотечних ресурсів.

Треба зазначити, що невисокі темпи доіндустріального суспільного розвитку протягом тривалого часу людської історії сприяли збереженню актуальності зафіксованої інформації, що стосувалася перебігу подій у житті людських спільностей, а відображений у ній досвід своєю користі для ряду поколінь надавав сакрального значення наявному фонду інформації, певною мірою освячуючи як її власників, так і творців. Контроль над використанням суспільно значущої інформації завжди був важливим чинником ефективної управлінської діяльності. Тому монополія на управління інформацією підтримувалася правлячими елітами на всіх етапах суспільного розвитку настільки, наскільки це було можливим відповідно до конкретних умов життя.

У процесі еволюції зовнішні і внутрішньосуспільні фактори впливу на середовище існування людей потребували необхідності розширення,

урізноманітнення й зростаючої потужності реагування суспільства на нові виклики. І правлячі еліти в процесі еволюції змушені розширювати коло користувачів суспільно значущими інформаційними ресурсами, оскільки ні вдосконалювати необхідну для життя суспільства практичну діяльність, ні продукувати необхідну для розвитку нову інформацію, нові знання без цього неможливо. Розширення доступу до інформаційних ресурсів обумовлене, крім необхідності освоєння нових технологій виробництва, потребою внутрішньосуспільного вдосконалення. Як зазначає Д. Белл, на нинішньому етапі розвитку «джерелом інновацій дедалі більшою мірою стають дослідження й розробки (більше того, виникають нові відносини між наукою та технологією у зв'язку із центральним місцем теоретичного знання), прогрес суспільства... дедалі більш однозначно визначається успіхами у сфері знання» [1, с. 288]. При цьому в бібліотечних установах поступово розвивається комплекс функцій, що відповідають актуальним напрямкам суспільного розвитку.

На завершальному етапі індустріального розвитку суспільства, на відповідному етапі науково-технічного прогресу потреба в урізноманітненні та зростаючих обсягах використання суспільно значущої інформації, у продукуванні знання обумовила розвиток електронних інформаційних технологій. Вони не тільки здійснили революційний етап у становленні інформаційної сфери сучасної цивілізації, а й стали якісно новим фактором у розвитку глобалізації, створили можливості для глобальних інформаційних обмінів, реальну перспективу для об'єднання цивілізації у єдиний інформаційний організм. При цьому зростаючі масиви електронної інформації, більш ефективне використання її в практиці суспільних перетворень, урізноманітнення і вдосконалення технологій її використання потребували істотних змін у бібліотечній сфері [2].

Трансформація традиційної бібліотечної діяльності, приведення її у відповідність з новими суспільними запитами інформаційного обслуговування – такі завдання постали перед бібліотечним співтовариством зі стрімкістю поширення електронних інформаційних технологій. Інтернет дедалі більшою мірою ставав конкурентом бібліотечним інформаційним центрам – і потреба визначення нового місця цих центрів в істотно оновлюваній інформаційній системі суспільства набувала більшої гостроти.

Насамперед для бібліотек проблемою стало те, що, за традицією, обслуговування читачів вони здійснювали в основному стаціонарно. Розвиток абонементної роботи передбачав також відвідування читачами бібліотеки для вибору й оформлення книг для використання за межами читальних залів. Намагання розвинути виїзні форми роботи бібліотеки в трудових колективах у минулі десятиріччя були малоефективними. Водночас поява персональних комп'ютерів давала змогу користувачу в Інтернеті одержувати інформацію хоча й сумнівної, на перших етапах, якості, але негайно, на робочому місці, удома. Бібліотека давала можливість читачеві користуватися інформацією в межах своїх фондів. Водночас користувачі Інтернету одержували доступ практично до всього глобального інформаційного простору. Крім того, читач мав справу з фіксованою інформацією переважно на папері. Порівняно з електронною інформацією друкowana мала цілісну форму й не давала технологічних можливостей маніпулювати текстом, навіть у рамках авторського права, у процесі нового інфотворення. Для такого інфотворення, дедалі більше затребуваного суспільством, електронні тексти були зручнішими.

Вітчизняна бібліотечна система, порівняно з іншими європейськими, мала ще одну істотну проблему – хронічне недофінансування протягом останніх десятиріч, що відчутно вдаряло по комплектації новими надходженнями, призвело до значного відставання в комп'ютеризації й поповненні кваліфікованими кадрами відповідно до нових суспільних потреб. Спроби активізації бібліотек у нових умовах відчутних результатів не давали. Хоча комп'ютеризація бібліотечних процесів прискорила певним чином обслуговування в читальних залах, а процес переведення друкованих фондів у електронну форму покращував доступ до них, однак у цілому це не привело до такої кількості масового читача, яка була в середині минулого століття. Останні соціологічні дослідження засвідчили, що «ми не можемо більше тішитися уявленнями про належність до «найбільш читаючої нації» ... За їхніми результатами, 12% українців відповіли, що упродовж року не прочитали жодного з текстів, які були введені до можливого об'єктного поля читання: від художньої літератури до коротких заміток в Інтернеті чи глянцевиx журналах про життя зірок, до спортивних новин, анекдотів...» [3].

Бібліотечні установи протягом останніх десятиріч, таким чином, поступово втрачали традиційне місце центрів збереження всього

вироблюваного суспільно значущого масиву інформації та, головне, бази практичного використання інформаційних ресурсів, потрібних для розвитку суспільства. У їхньому середовищі поки що не вироблено якісних технологій відбору необхідної суспільству інформації із загальних обсягів наявного інфотворення, технології сприяння процесу її ефективного використання в інтересах суспільного розвитку.

Ця ситуація є дуже негативним фактором з точки зору підтримки суспільної значущості бібліотек. Адже за межами комплектації фондів більшості бібліотек сьогодні лишається не лише монографічна наукова й художня література, що видається в електронному вигляді та потрапляє до читача через сайти. За межами комплектування перебуває електронна періодика, суспільно значущі обсяги інформації, продукovanі в соцмережах. Оскільки акумуляція потрібного для розвитку ресурсу інформації в умовах нинішньої бібліотечної діяльності стає незадовільною, у суспільстві здійснюється пошук альтернативних можливостей доступу до нових електронних інформаційних ресурсів. Таким чином, у перспективі реальною стає загроза втрати наявної бібліотечної системи. І головна причина цієї можливої втрати буде обумовлена не архаїзмом бібліотечної системи як соціального інституту [4, с. 3–7], а слабкою увагою суспільства до процесу її оновлення.

Треба зазначити, що формування відірваних від бібліотечної системи нових центрів збереження інформаційних ресурсів, як правило, має свій недолік, який пов'язаний з тим, що вони орієнтовані лише на електронну інформацію. При їх використанні втрачається спадкоємність інформаційного процесу, відбувається загрозливий розрив між логікою розвитку електронної інформації та інформації на інших, традиційних уже матеріальних носіях.

Водночас об'єктивні процеси розвитку постіндустріального, інформаційного суспільства ¹³ обумовлюють необхідність збереження модерні-

---

¹³ Ф. Махлуп і Т. Умесао на початку 60-х років минулого століття ввели в науковий обіг фактично одночасно в США і Японії термін «інформаційне суспільство», що окреслює цілісне поняття нинішнього етапу розвитку суспільства (Machlup F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, 1962). При цьому ця цілісність обумовлюється тим, що за межами цього поняття сьогодні прогнозується розвиток наступного етапу в розвитку людства – «суспільства знань».

зованої системи бібліотечних установ – інформаційних центрів нинішнього суспільства.

По-перше, бібліотечні установи продовжують відігравати істотне значення в технологіях продукування нової суспільно значущої інформації. Їх відставання від розвитку загального інформаційного процесу призводить до втрати апробованих віками традицій інформаційного виробництва, у яких нова інформація співвідносилася з уже перевіреним суспільним досвідом знанням. Сьогодні автори продукування нової інформації часто орієнтуються у своїй роботі лише на легкодоступні масиви електронної інформації, не завжди достовірної. Оскільки в Україні оцифрування фондів бібліотек, з огляду на затратність цього процесу, здійснюється в дуже незначних обсягах, орієнтація на національну традицію інфотворення в електронних інформаційних ресурсах дуже ускладнюється. Використання при цьому інформації глобального інформаційного простору не завжди сприяє національним інтересам розвитку.

По-друге, система бібліотек може бути ефективним інструментом реалізації завдань інформатизації [5], надання доступу всім категоріям громадян до інформаційних ресурсів. На відміну від більшості країн світу Україна на сьогодні ще має розгалужену систему бібліотечних установ, які при проведенні їх певної модернізації можуть задовольняти інформаційні запити членів суспільства: навчальних, довідково-пізнавальних, розважальних, культурологічних, виробничих тощо. Важливим при цьому є лише врахування тієї обставини, що пропонована інформація має бути актуальною, якісною, корисною, пропонуватися в прийнятній для сучасного користувача формі.

Розв'язання цієї проблеми є реальним і в умовах сьогодення, за умілого поєднання бібліотечними фахівцями традиційного бібліотечного ресурсу, інформації фондів бібліотек і ресурсу електронного. Для цього, як мінімум, потрібне підключення бібліотечних установ до Інтернету, організація ефективної кооперації в забезпеченні різних форм доступу до інформації, формування об'єднаних каталогів і фондів інформації, розроблення сучасних технологій бібліотечного обслуговування.

По-третє, удосконалення соціальної структури нового суспільства потребує від бібліотек поширення в суспільстві здобутків сучасного суспільствознавства як способу упорядкування нового рівня знання, уявлень про закономірності соціального розвитку.

По-четверте, бібліотечні установи можуть значною мірою зменшити проблеми, що постають нині перед органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями, бізнесом та іншими соціальними структурами в пошуку якісної електронної інформації. Ця обставина є важливою в умовах бурхливого розвитку інфотворення різної, здебільшого низької, якості, оскільки у виробництві нової інформації кваліфіковані фахівці просто губляться в масах захоплених інфотворчістю й новими можливостями спілкування людей [6]. Таким чином, у зростаючих масивах електронної інформації губляться знання, якісні й необхідні для суспільного розвитку. Незважаючи на вдосконалення пошукових систем, інших навігаційних інструментів, ця проблема набирає гостроти, адже точність відбору вихідної інформації завжди є запорукою якісного процесу подальшої діяльності. Розроблення відповідних технологій і здійснення комплектування бібліотек інформацією, у тому числі електронною, що в оптимальній мірі відповідатиме запитам суспільства, програмам розвитку, цілям виробничої та іншої діяльності, сприятиме прискоренню суспільного розвитку, водночас підвищуючи значущість бібліотечних установ у суспільстві, розширюючи контингент користувачів.

По-п'яте, в умовах розвитку комп'ютерних технологій бібліотеки, як сучасні інформаційні центри, мають змогу розширити контингент своїх користувачів, використовуючи дистантні форми інформаційного обслуговування. При цьому, як свідчить досвід, інформаційна, інформаційно-аналітична діяльність бібліотечних працівників може здійснюватися з використанням сайтів інформаційних центрів або в режимі дистантного виконання тематичних замовлень абонентів на території України.

Система бібліотечних установ України, організуючи комплектування новими інформаційними ресурсами для вітчизняних користувачів вітчизняних користувачів, може стати ефективним фільтром, який забезпечуватиме національний інформаційний простір від проникнення негативних зарубіжних впливів в умовах розгорнутої проти нашої держави інформаційної війни, а також інших протиправних дій в інформаційній сфері сьогодення [7].

Навіть цей перелік загальних суспільних потреб збереження модернізованої системи бібліотек сучасного суспільства свідчить про їхнє зростаюче значення не тільки як центрів акумуляції інформації. Хоча

сучасні центри збереження й організації використання інформації набувають особливої ваги як перевірені суспільною практикою дороговкази достовірності у виробництві нових суспільно значущих ресурсів, орієнтири достовірності в безмежному морі інфотворення.

Уже сьогодні відчувається актуалізація нових запитів щодо розширення функціонального призначення бібліотечної системи, пов'язаних з розширенням потреб використання інформаційних ресурсів у суспільній практиці. Крім наведеного вище переліку вимог до сучасних бібліотек як інформаційних центрів нового суспільства, розвиваються й набувають значущості також інші, на сьогодні спеціальні потреби, пов'язані з появою нових напрямів використання інформації в комунікативній практиці творчої діяльності. Ця діяльність у загальноцивілізаційному вимірі дедалі більше визначає зміст взаємовідносин між складовими соціальної структури, насамперед у масштабі держав і націй. Бібліотечна діяльність у процесі розвитку сучасного суспільства в цілому дедалі більше підпорядковуватиметься інтересам найбільш високопродуктивної – творчої праці. Від неї залежить статус держави, нації в сучасному суспільстві.

Вектори розвитку нового суспільства набувають чіткості, і найбільш далекоглядні дослідники за ними вже бачать ще не зовсім чіткі обриси наступного етапу розвитку – раціонального суспільства знань. Водночас наша національна інформаційна система сьогодні перебуває «на критичному рівні в розвитку інформаційно-технологічного сектора, після якого починаються екстенсивні процеси щодо інформаційних ресурсів, і, якщо не знайти ефективних рішень у сфері керування ними, ми можемо зазнати інформаційної кризи» [8, с. 7].

У цій ситуації загубити існуючу вітчизняну систему бібліотечних установ навіть в умовах економічної скрути й силового протистояння із сусідами для нашої країни буде кроком безвідповідальним. Оновлені, модернізовані бібліотечні установи мають стати опорою подальшого розвитку в сучасному еволюційному процесі, опорою української перспективи.

Література

1. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – Москва : Academia. – 1999. – 956 с.

2. *Лобузiна К.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузiна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 249 с.

3. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – С. 10.

4. *Мотульський Р. С.* Библиотека как социальный институт / Р. С. Мотульський. – Минск : Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – 374 с.

5. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровiна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 235 с.

6. *Горовий В. М.* Інформатизація: проблеми становлення / В. М. Горовий // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн. / Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. – Київ : Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. – 2001. – № 135. – С. 25–30.

7. *Довгань О. Д.* Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти : монографія / О. Д. Довгань ; НАПрН України, НДПП, НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – С. 273–298.

8. *Добко Т.* Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Тетяна Добко ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 376 с.

References

1. Bell, D. (1999). Hriadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prohnozirovaniia [The future postindustrial society. Experience of social forecasting]. Moscow: Academia [in Russian].
2. Lobuzina, K. V. (2012). Tekhnologii orhanizatsii znannievyykh resursiv u bibliotечно-informatsiinii diialnosti [Technologies of organizing knowledge resources in library and information activities]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2014). Natsionalnyi informatsiinyi kompleks i yoho rol u hlobalnomu informatsiinomu prostori [National Information Complex and its role in the global information space]. (p. 10). Kyiv [in Ukrainian].
4. Motulskii, R. S. (2002). Biblioteka kak sotsialnii institute [Library as a social institution]. Minsk: Belorusskyi hosudarstvennyi universitett kultury [in Russian].
5. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnogo i dukhovnogo potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Horovyi, V. M. (2001). Informatyzatsiia: problemy stanovlennia [Informatization: problems of formation]. *Borotba z orhanizovanoi u zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) – Fighting Organized Crime and Corruption (theory and practice)*, no 135, pp. 25–30. Kyiv: Mizhvidomchyi nauково-doslidnyi tsentr z problem borotby z orhanizovanoi u zlochynnistiu [in Ukrainian]
7. Dovhan, O. D. (2015). Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v konteksti hlobalizatsii: teoretyko-pravovi ta orhanizatsiini aspekty [Providing information security in the context of globalization: theoretical, legal and organizational aspects]. pp. 273–298. Kyiv [in Ukrainian].
8. Dobko, T. (2013). Dovidkovo-bibliohrafichna diialnist naukovykh bibliotek Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: stanovlenia ta rozvytok (KhKh st. – pershe desiatyllittia KhKh1 st.) [Reference and bibliographic activity of the scientific libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine: formation and development (XX century – the first decade of the XXI centuries)]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Yuliia Polovynchak,

Cand. Sci. (Historical), Senior Research Associate,

Director of National Legal Library,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Svitlana Horova,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Library in the Modern Informational Society

The article deals with the new challenges which Ukrainian library system is faced because of development of the system of electronic information resources exchange. The necessity of developing the innovative methods of management in library institutions for these resources and organization their use is stated.

The demand in new qualitative technologies for selecting the necessary information within global information space as well as the technologies of its effective use in the interests of social development are accented. The article substantiates that library activity will increasingly be the subject of the most productive and creative work.

Keywords: information, electronic information resources, library institutions, modern factors of influence on the development of information exchanges, information problems, public requests to modern libraries.

Сергій Кулицький,

канд. екон. наук, доцент, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ НА БАЗІ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті обґрунтовано доцільність соціально-комунікативного дослідження трансформаційної економіки на базі ресурсів наукової бібліотеки. Розглянуто теоретико-методичні аспекти такого дослідження з використанням різних моделей комунікації як інструменту аналізу. Представлено досвід соціально-комунікативного дослідження на прикладі фінансового й газового ринків. Розкрито переваги колективної організації роботи наукової бібліотеки для соціально-комунікативного дослідження трансформаційної економіки.

Ключові слова: інформація, інформаційний простір, моделі комунікації, соціальні комунікації, соціально-комунікативне дослідження, трансформаційна економіка, фінансові комунікації.

Проблеми визначення реальної та бажаної моделей економічного розвитку України протягом двох з половиною десятиріч перебувають у сфері професійних інтересів як науковців-теоретиків, так і експертів-практиків. Різкі зміни в життєдіяльності українського суспільства змушують багато в чому по-новому підійти до аналізу цієї проблеми. Причому трансформаційна за своєю природою українська економіка вже накопичила значний власний досвід, що може виступати емпіричною базою відповідного новітнього економіко-історичного дослідження. Оскільки українське суспільство розвивається в тісному взаємозв'язку із загальносвітовими процесами, то цілком природно проводити відповідні дослідження національної економіки з урахуванням потужного впливу, який справляють на неї інформаційний і соціальний чинники. По суті, ідеться про соціально-комунікативний аспект розвитку економіки України. Актуальність цього напряму дослідження

підтверджується збільшенням (хоча й недостатнім) кількості публікацій, присвячених зростанню ролі інформаційних і соціальних аспектів економічного розвитку як такого.

Певною мірою сучасний досвід розвитку вітчизняної економіки є унікальним, оскільки з початку 2014 р. трансформація економіки й соціально-комунікативної сфери українського суспільства відбувається в умовах російської гібридної війни проти нашої держави. Це накладає відбиток на взаємозв'язок розвитку економічних і соціально-комунікативних процесів в Україні. Водночас радикальні зміни, що відбуваються в життєдіяльності українського соціуму, ставлять на порядок денний питання про роль великих наукових (універсальних) бібліотек як інформаційно-аналітичних центрів сприяння ефективному розвитку національної економіки в нових умовах.

Утім, відносна «молодість» соціально-комунікативних досліджень, як нового напрямку розвитку вітчизняної науки, обумовила певний дефіцит досліджень, що відповідають вузькосформульованій темі цієї праці. Тому для досягнення мети цього дослідження доводилося звертатися до робіт фахівців з економіки, підприємництва, соціальних комунікацій, інформаційної діяльності, журналістики, бібліотекознавства тощо. Так, проблемам трансформації пострадянської економіки присвячено праці О. Бузгаліна, А. Гальчинського, С. Гурієва, В. Гейця, С. Корабліна, Е. Лібанової, С. Меньшикова. З праць, дотичних до нашої проблематики з журналістики й паблік рілейшнз, треба згадати праці В. Корнеєва, М. Комової, Г. Почепцова, О. Холода, а в галузі інформаційної діяльності та бібліотекознавства – праці В. Брежнєвої, В. Горового, В. Ільганасвої, В. Мінкіної, Н. Струкової. Але треба наголосити, що праці зазначених авторів так чи інакше висвітлюють лише окремі аспекти проблеми, що є предметом цього дослідження.

Причому соціально-комунікативне дослідження навіть усталеної економіки – структурно складний процес, а трансформаційної (перехідної) економіки тим більше. Тому ця стаття присвячена лише теоретико-методичним аспектам зазначеної проблеми. Її мета полягає в аналізі практичного досвіду інформаційно-аналітичної роботи з економічної проблематики і визначенні напрямів і можливостей використання ресурсів великої наукової (універсальної) бібліотеки для розроблення теоретико-методичних положень соціально-комунікативного аналізу економіки

України. Доцільною видається така схема дослідження: характеристика трансформаційної економіки → соціально-комунікативний інструментарій її дослідження → потенціал великої наукової (універсальної) бібліотеки для проведення соціально-комунікативного дослідження трансформаційної економіки.

Анонсована тема, по суті, є результатом міждисциплінарного дослідження, що, у свою чергу, є цілком звичним для сфери практичної інформаційно-аналітичної діяльності. Саме тому досвід і результати роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – СІАЗ НБУВ), деяких інших підрозділів НБУВ і є емпіричною базою цієї статті.

Українську економіку, за своєю природою, визначають як перехідну або трансформаційну, тобто таку, яка переходить від командно (планово)-адміністративної системи управління економікою до ринкового її регулювання. Цей перехід пов'язаний із глибокою трансформацією соціальних, у тому числі й економічних інститутів в Україні. Під інститутами розуміють як систему формальних і неформальних норм, правил та процедур, що забезпечують функціонування економіки й суспільства в цілому, так і організації, соціальні структури, які забезпечують функціонування означених норм, правил, процедур. Трансформація принаймні частини інститутів української економіки почалася ще в СРСР з ухвалення відповідних законів про кооперацію та підприємство. Але з набуттям Україною незалежності цей процес радикально прискорився. Поряд із трансформацією вітчизняної економіки відбуваються зміни в параметрах відповідних інформаційних потоків в інформаційному просторі України (структурі та обсягах пропозиції й споживання інформації, напрямках та інтенсивності інформаційних потоків тощо).

Розвиток вітчизняної економіки проходить у тісному взаємозв'язку й під впливом глобальних соціально-економічних і політичних процесів, що знайшло своє відображення у її соціально-комунікативному супроводі. Так, якщо кризи 1998–1999 і 2008–2009 рр. в Україні були спровоковані потрясіннями системи міжнародних фінансів, то у 2014–2015 рр. розгортання кризи в Україні було обумовлено збройною агресією Росії.

За період незалежності економіка України істотно змінилася внутрішньо. Насамперед це стосується її галузевої структури та структури

власності. Поряд із цим радикальні зміни відбулися в економічній психології українського суспільства, особливо власників і менеджменту підприємств. Зокрема, економічні уявлення, насамперед професіоналів, стали більш реалістичними. Причому важливу роль у трансформації економічної психології українського суспільства відігравав процес зміни поколінь. Адже нині на керівних посадах підприємств, державних і місцевих органів управління вітчизняною економікою є багато працівників, що набували освіту та професійний досвід уже у незалежній Україні, тобто в якісно нових соціально-економічних умовах.

Зазначена трансформація вітчизняної економіки й економічної психології українського суспільства так чи інакше відображена в джерелах інформації, представлених у фондах НБУВ, включаючи власні інформаційно-аналітичні та довідково-бібліографічні видання НБУВ, які разом з доступом до Інтернету надаються користувачам цих фондів. Згадані вище зміни створили якісно нові умови функціонування комунікацій в економіці України.

Однак узагальнення напрямів наукових соціально-комунікативних досліджень, проведене В. Корнеєвим, свідчить, що, по-перше, соціально-комунікативні дослідження, які певним чином пов'язані з вивченням економічних процесів, украй малочисельні. Так, серед докторських дисертацій із цієї спеціальності, захищених в Україні у 2009–2015 рр., лише дві праці присвячено прикладним соціально-комунікаційним технологіям. Серед 37 кандидатських дисертацій із соціальних комунікацій, захищених протягом 2008–2015 рр., дев'ять праць були присвячені рекламі (причому не лише у сфері економіки). По-друге, такі соціально-комунікативні дослідження концентруються у вельми вузькому сегменті, майже повністю пов'язаному з рекламою і зв'язками з громадськістю [1, с. 31–53]. З іншого боку, поза сферою теоретичних і прикладних досліджень значною мірою залишається потужний пласт соціально-комунікативного супроводу всього процесу економічного відтворення, включаючи стадії виробництва, розподілу й обміну товарів, а не лише їх споживання, на що, власне, і спрямовані соціально-комунікативні дослідження в галузі реклами.

У контексті зазначеного вище видається, що з позицій соціально-комунікативного підходу трансформацію економіки України треба розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах. З одного боку, це – трансформація

виробничих відносин національної економіки і її продуктивних сил. З іншого – трансформація уявлень різних соціальних груп (а не лише фахівців) про стан національної економіки, механізми й перспективи її розвитку.

Тому для висвітлення теми цієї статті великий інтерес становлять результати теоретичних і прикладних соціологічних досліджень, доступних користувачам НБУВ. Причому на особливу увагу заслуговує аналіз динаміки результатів соціологічних опитувань, що відображають зміни у психології тих чи інших суб'єктів економіки України. Зокрема, великий і надзвичайно цінний масив такої інформації у фондах НБУВ являють собою результати регулярних досліджень Інституту соціології НАН України, інші подібні матеріали. У цьому контексті вельми корисним може виявитися проведення відповідного ретроспективного аналізу, у тому числі на регіональному рівні. Наприклад, дослідження ролі іноземних інституцій у формуванні сучасного економічного мислення в Україні, проведене ще у 1998 р. на матеріалах Полтавської області, показало, що чим вища причетність певних соціальних груп до фактично діючої ринкової інфраструктури, тим вищий рівень проявів сучасного економічного мислення у їхній практичній діяльності [2].

Якщо виходити з того, що соціальні комунікації – це обмін інформацією між різними соціальними суб'єктами, який водночас є рухом смислів у соціальному часі й просторі [3, с. 296–299], то треба визнати, що стосовно економічної діяльності соціальні комунікації є мережею потоків інформації, які забезпечують функціонування економіки. Тобто з точки зору здійснення практичної економічної діяльності і її наукового дослідження, коли ми говоримо про інформаційне забезпечення економіки, то часто постає питання саме про соціально-комунікативний супровід функціонування економіки. Хоча для сучасної економічної науки більш традиційними є праці (утім, не надто чисельні, якщо порівнювати з іншими напрямками економічних досліджень) з питань саме інформаційного супроводу економіки.

Однак соціально-комунікативний підхід до аналізу трансформаційної (перехідної) економіки є більш продуктивним з таких причин. Ігнорування соціально-комунікативної природи економічної діяльності виправдано певною мірою в тому випадку, якщо джерело відповідної інформації не прагне цілеспрямовано впливати на зміст інформації, яку

воно продукує в процесі своєї життєдіяльності і видає до середовища, де вона сприймається іншими учасниками соціально-економічних процесів. Але практика економічної діяльності засвідчує, що економічні агенти, особливо суб'єкти підприємництва, часто прагнуть впливати на змістові та інші характеристики створюваних ними інформаційних потоків. Це, зокрема, знайшло своє відображення в маркетингу, рекламі, паблік рілейшнз та бізнес-розвідці, де інформаційне забезпечення економічної діяльності на практиці розглядається і як процес відображення реальності економічним агентом, і як процес комунікації.

Водночас значною мірою поза увагою багатьох фахівців залишається те, що свідомо й активна діяльність економічних агентів залучає їх до складної системи соціальних комунікацій, де вони одночасно виступають і як одержувачі інформації, і як джерела інформації для інших адресатів. Причому цю останню соціальну роль вони можуть виконувати і всупереч своєму бажанню. Подібні ситуації фактично є нормою функціонування сучасної економіки. У результаті поведінки суб'єктів ринку у сфері інформаційних відносин набуває дуального характеру. З одного боку, вони прагнуть максимізувати свою поінформованість щодо ринкового середовища та дій інших його учасників. З іншого – контролювати, наскільки це можливо, потоки інформації, джерелом якої вони є. Це, у свою чергу, передбачає селекцію й дозування економічними агентами своєї висхідної інформації, а за певних обставин – і свідоме її викривлення, тобто дезінформацію.

Тому аналіз нашої проблеми був би неповним без згадки праці відомого американського дослідника М. Портера, який у межах запропонованої ним теорії конкуренції сформулював і дослідив поняття ринкових сигналів. Ринковий сигнал, за М. Портером, це «будь-яка дія конкурента, що прямо чи опосередковано свідчить про його наміри, мотиви, цілі або внутрішню ситуацію... Ринкові сигнали є непрямим способом комунікації на ринку...». При цьому дослідник наголошує, що нормальним явищем у поведінці учасників ринку є блеф, що являє собою «сигнали, призначені для введення в оману інших фірм з метою одержання власної вигоди» [4, с. 90–91].

Таким чином інформаційний простір будь-якої економіки наповнений комунікаціями, де доволі часто відбувається свідоме й несвідоме викривлення інформації. Перше здійснюється лише з волі відправника

інформації. Друге може бути результатом діяльності як відправника інформації, так і її одержувача. Підступність несвідомого викривлення інформації пов'язана з тим, що принаймні одна, а іноді й обидві сторони комунікаційного процесу не помічають своєї помилки та сприймають недостовірну інформацію як достовірну. Утім, проблемі свідомого й несвідомого викривлення інформації в процесі економічної діяльності приділяється недостатньо уваги в науковій літературі.

Водночас при підготовці аналітичних матеріалів СІАЗ із використанням фондів НБУВ, повідомлень з Інтернету тощо з цією проблемою доводиться стикатися регулярно. Адже зазначені явища є не лише невід'ємною складовою інформаційно-психологічних операцій і війн (далі – ПІОВ), а часто являють собою атрибуту повсякденної діяльності багатьох суб'єктів економіки. Щоправда, серед наукових праць з питань ПІОВ переважна більшість стосується сфери політики.

Соціально-комунікативний підхід до вивчення трансформаційної економіки обумовлює необхідність використання різноманітних моделей комунікації як інструментів дослідження. Насамперед для цього варто використати формально-логічну схему, унаочнену в моделі К. Шеннона, що стала основою стандартної моделі комунікації та складається з таких елементів: джерела інформації, тобто повідомлення, яке повинно бути передано адресату (отримувачу); передавача, що кодує повідомлення відповідно до вимог каналу зв'язку; каналу зв'язку – середовища (засобу) передачі повідомлень від передавача до приймача; приймача, що декодує повідомлення й адресата – отримувача повідомлень [5, с. 245–246]. В економічній системі, залежно від цілей її дослідження й соціально-економічних обставин, функції елементів цієї моделі комунікації можуть ототожнюватися з фізичними і юридичними особами та економічними інститутами.

Але для наукового дослідження та практичного розв'язання економічних проблем лише моделі К. Шеннона замало. Через надзвичайну складність і багатоплановість економічних явищ і процесів для вирішення цих завдань доцільно використовувати комплекс моделей комунікації. Так, у процесі соціально-комунікативного дослідження економіки поряд з моделлю К. Шеннона доцільно застосовувати семіотичні моделі комунікації, запропоновані Р. Якобсоном [6] і Ю. Лотманом [7]. Ці моделі акцентують увагу на змістових аспектах комунікації, пов'язаних насамперед

з контекстом повідомлень і кодами. Контекст відображає сенс повідомлення, виявляє його зміст, а коди – це система символів, що застосовуються для формування змісту повідомлень.

Адекватне розуміння кодів і контекстів повідомлень є обов'язковою умовою підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної проблематики. Фонди (тексти) великої наукової (універсальної) бібліотеки, зокрема НБУВ, разом з доступом до Інтернету є джерелом відповідним чином закодованих повідомлень для соціально-комунікативного дослідження трансформаційної економіки. По суті, процес підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів може розглядатися як документарна соціальна комунікація, у якій аналітик на етапах збирання й оброблення повідомлень виступає у ролі адресата, що отримує текстові повідомлення від різних джерел (адресатів) і повинен дати правильну інтерпретацію відповідним кодам та контекстам цих повідомлень. При цьому тексти, що використовуються для підготовки таких робіт, можуть бути створені як штучною, так і природною мовою. Природна мова – це така мова, правила якої базуються на її поточному використанні. Ці правила формуються в процесі функціонування природної мови, розвиваються разом з нею. Штучна (спеціальна) мова – це така мова, правила якої точно визначаються до початку її застосування [8, с. 459].

Відомий лінгвіст Ю. Лотман розглядав мову як продукт історичного розвитку. На його думку, використання однієї й тієї ж природної мови не забезпечує тотожності коду, оскільки ще потрібні єдність мовного досвіду, тотожність обсягу пам'яті тощо. Тому код повідомлень, складених природною мовою, має багатомірну ієрархію. Ця властивість кодів повідомлень допускає породження деякої множини контекстів, рівною мірою йому відповідних зазначеному коду. До того ж тексту притаманна функція пам'яті. Текст – не тільки генератор нових змістів, а й конденсатор культурної пам'яті, що зберігає пам'ять про свої попередні контексти. Картина життя попередніх епох неминуче доходить до нас у фрагментах. Якби текст залишався у свідомості сприймаючого лише самим собою, то, за Ю. Лотманом, минуле представлялося б нам мозаїкою незв'язаних уривків. Але для сприймаючого текст завжди є лише частиною більшого за обсягом інформаційного масиву, яким він оперує. З іншого боку, для повної гарантії адекватності переданого

й отриманого повідомлення необхідні штучна (спрощена) мова та штучно спрощені комуніканти: зі строго обмеженим обсягом пам'яті і відсутністю культурного багажу як такого. Створений у такий спосіб механізм зможе обслуговувати лише обмежене коло семіотичних потреб; універсалізм, властивий природним мовам, йому буде в принципі невластивий [7, с. 157–160].

На практиці інформаційний супровід економічного розвитку суспільства здійснюється завдяки одночасному використанню і штучної, і природної мови. Зазначені обставини обумовлюють доволі високі вимоги до професійної підготовки працівників інформаційно-аналітичних підрозділів наукових (універсальних) бібліотек. Причому адекватне тлумачення кодів і контекстів повідомлень при соціально-комунікативному дослідженні трансформаційної економіки є значно складнішим завданням порівняно з аналогічними процедурами за умов усталених ринкових відносин. Це пов'язано з тим, що і продуктивні сили, і виробничі відносини в трансформаційній економіці, зокрема в українській, а отже, і психологія економічних агентів, включаючи їхні ціннісні орієнтації, настанови тощо, перебувають у стані перманентних змін, що посилює тенденції невизначеності в розвитку української економіки. У свою чергу, така економіко-психологічна турбулентність відповідним чином позначається на стані соціально-комунікативної (інформаційної) оболонки української економіки й певним чином відображається в текстових матеріалах, що надходять до фондів НБУВ.

Зазначені процеси в інформаційному просторі української економіки на практиці враховуються при підготовці відповідних матеріалів у СІАЗ НБУВ. Автором свого часу крізь призму соціально-комунікативного підходу було узагальнено досвід підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з фінансової проблематики. Результатом цього стала детальна характеристика фінансових комунікацій як однієї з форм соціальних комунікацій [9]. Причому інформаційна діяльність у сфері фінансів має свою специфіку. Адже основний носій фінансових відносин – гроші – має переважно «віртуальний» характер і за своєю природою є повідомленням (сигналом) певного змісту. Тому фінансова комунікація – це обмін між економічними агентами (суб'єктами економіки) різними формами інформації, безпосередньо вираженими в грошовій формі або такими, що в грошовій формі описують різні економічні явища й процеси.

За своєю генезою фінансові комунікації можна поділити на базові, іманентні й похідні. Базові фінансові комунікації – це, власне, грошові потоки в готівковій чи безготівковій формі. Саме вони є фундаментом (базисом) усієї системи фінансів як такої. Іманентні фінансові комунікації – це потоки інформації переважно в документарній формі, що обов'язково супроводжують, регулюють процес грошового (товарно-грошового) обігу та без яких фінансові операції в сучасному суспільстві по суті нездійсненні. До них належать потоки різноманітних платіжних та інших супровідних фінансових документів, бухгалтерські й фінансові звіти, нормативно-правові акти з питань фінансів тощо. Похідні фінансові комунікації – це потоки інформації, що є результатом інформаційно-аналітичного перероблення змісту базових та іманентних фінансових комунікацій і в різних формах супроводжують та забезпечують поточне функціонування й розвиток фінансової системи. Іманентні й похідні фінансові комунікації – результат ускладнення грошового обігу і всієї системи фінансових комунікацій у процесі суспільного розвитку. Як правило, у спеціальній літературі та в процесі професійного спілкування терміном «фінансові комунікації» позначають переважно похідні фінансові комунікації. Вони матеріалізуються в різноманітних оцінках різних аспектів фінансової діяльності з боку економічних агентів і в хронологічному плані можуть мати ретроспективний, поточний чи перспективний характер. Тобто доволі часто похідні фінансові комунікації певною мірою відображають різні аспекти базових та іманентних фінансових комунікацій у суспільстві. Генетично зміст похідних фінансових комунікацій визначається характером перероблення змісту базових та іманентних фінансових комунікацій.

За характером носія інформації похідні фінансові комунікації можуть бути документарними або ж недокументарними. Саме документарні комунікації можуть досліджуватися з використанням ресурсів наукової бібліотеки. Причому зміст фінансових комунікацій, значущих для великих соціальних груп або ж суспільства в цілому, який спочатку не був задокументований, урешті-решт, як правило, документується і, набувши відповідної форми, часто потрапляє до фондів великих наукових бібліотек.

Як наголошувалося вище, реальна соціально-комунікативна оболонка трансформаційної економіки формується завдяки одночасному використанню штучної та природної мов. Так, за допомогою моделі передачі

повідомлень з використанням природної мови можна доволі ефективно досліджувати механізми дії насамперед похідних фінансових комунікацій. Адже «гроші», базовий код усіх видів фінансових комунікацій, має широке тлумачення – не тільки суто професійне, а й культурно-історичне та побутове, особливо якщо розглядати його в хронологічному аспекті. Причому саме побутове тлумачення поняття «гроші» та його похідних у термінах природної мови, попри їхню змістову багатозначність, має безпосередній вплив на поведінку такої категорії економічних агентів, як домогосподарства (населення). До того ж фахові дослідження вказують на те, що комунікація може виступати не лише засобом передачі інформації, а й інструментом впливу на відповідну аудиторію [10, с. 45]. Це відбувається й у фінансових комунікаціях через наявність у них відповідного коду – символу, що керує поведінкою адресата.

Досвід інформаційно-аналітичної роботи дає підстави стверджувати, що соціально-комунікативному супроводу економічної діяльності притаманні відповідна галузева специфіка. Адже товарні потоки мають реальний, а не віртуальний характер. Водночас функціонування товарних потоків, як і фінансових, у принципі, неможливе без відповідного соціально-комунікативного супроводу. Тому, наприклад, соціально-комунікативне дослідження газової сфери матиме свою специфіку. Враховуючи ж значну залежність української економіки від імпорту газу, коротко зупинимося на її міжнародних аспектах.

Треба зазначити, що характер міжнародних газових відносин обумовлений діями насамперед великих компаній, нерідко монополістів, що мають достатньо ресурсів для цілеспрямованого впливу на інформаційний простір як окремих держав, так і міжнародний. Значний вплив, зокрема інформаційний, у сфері міжнародних газових відносин мають державні й деякі міжнародні інститути. При цьому Європейський Союз і Росія прагнуть проводити по суті своїй діаметрально протилежну політику щодо конкуренції на газовому ринку.

За таких обставин можливість ефективного впливу на інформаційний (комунікативний) простір стає чинником отримання додаткового прибутку за рахунок вигідних цін і контрактів на поставки-купівлю газу або посилення позицій певних суб'єктів на ринку газу. Протягом періоду державної незалежності Україна добре відчула це на собі через газові війни з Росією. Причому саме відповідні дипломатичні (тобто

соціальні) комунікації України з ЄС і Росією, починаючи з 2014 р., дали Україні можливість диверсифікувати закупівлі газу та на цей момент фактично позбутися залежності від російської монополії на поставки газу. Інформаційно-аналітичні матеріали з питань розвитку газової сфери, що готувалися в СІАЗ НБУВ, починаючи з 90-х років минулого століття, є хорошою емпіричною базою для відповідних соціально-комунікативних досліджень, які, однак, виходять за межі цієї праці.

Узагалі, як свідчить досвід СІАЗ НБУВ, ефективність соціально-комунікативних досліджень економіки значно зростає, якщо вони базуються на результатах роботи спеціалізованих інформаційно-аналітичних підрозділів наукових бібліотек, де інформаційно-аналітична робота здійснюється на засадах раціонального поділу праці. Адже завдяки цьому з'являються додаткові можливості для проведення пошуку та збору повідомлень з надзвичайно великої кількості різноманітних джерел інформації. У результаті такої організаційно-інформаційної підтримки аналітик має можливість переробляти значно більший обсяг повідомлень порівняно з науковцем чи іншим аналітиком, що працює як читач наукової бібліотеки, і весь цикл пошуку, збору й переробки потрібної йому інформації здійснює виключно самостійно. І це навіть при тому, що наукова бібліотека надає своїм користувачам унікальні можливості отримання різних оцінок тієї чи іншої проблеми.

Література

1. *Корнеев В. М.* Актуальний стан і перспективи розвитку наукових досліджень соціальних комунікацій в Україні / В. М. Корнеев. – Київ : Паливода А. В., 2016. – 342 с.
2. Роль іноземних інституцій у формуванні сучасного економічного мислення в Україні / за ред. В. В. Зелюк. – Київ – Полтава, 1998. – 132 с.
3. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / авт.-сост. В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
4. *Портер М. Е.* Стратегія конкуренції / М. Портер. – Київ : Основи, 1997. – 390 с.
5. *Шеннон К.* Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон. – Москва : Изд-во иностр. л-ры, 1963. – 830 с.

6. *Якобсон Р.* Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – Москва : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
7. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Семиосфера. – Санкт-Петербург : Искусство, 2000. – С. 149–390.
8. *Першиков В. И.* Толковый словарь по информатике / В. И. Першиков, В. М. Савинков. – 2-е изд., доп. – Москва : Финансы и статистика, 1995. – 544 с.
9. *Кулицький С.* Дослідження фінансових комунікацій на базі ресурсів наукової бібліотеки / С. Кулицький // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 63–79.
10. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2001. – 656 с.

References

1. Kornieiev, V. M. (2016). Aktualnyi stan i perspektyvy rozvytku naukovykh doslidzhen sotsialnykh komunikatsii v Ukraini [Current state and prospects of development of scientific researches of social communications in Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A. V. [in Ukrainian].
2. Zeliuk, V. V. (Ed.). (1998). Rol inozemnykh instytutstij u formuvanni suchasnoho ekonomichnoho myslennia v Ukraini [The role of foreign institutions in shaping contemporary economic thinking in Ukraine]. Kyiv – Poltava [in Ukrainian].
3. Ilganaeva, V. A. (2009). Socialnye kommunikacii (teoriia, metodologiia, dejatel'nost'): slovar-spravocnik [Social communications (theory, methodology, activity): a dictionary-directory]. Kharkov: KP «Gorodskaia tipografiia» [in Russian].
4. Porter, M. E. (1997). Stratehiia konkurentsii [Competitive Strategy]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
5. Shannon, K. (1963). Raboty po teorii informacii i kibernetike [The works on the information theory and cybernetics]. Moscow: Izdatel'stvo inostranoj literatury [in Russian].
6. Jakobson, R. (1975). Lingvistika i poetika [Linguistics and Poetics]. *Strukturalizm: «za» i «protiv» – Structuralism «for» and «against»*. (pp. 193–230). Moscow: Progress [in Russian].

7. Lotman, Ju. M. (2000). Vnutri mysljashhih mirov [Inside minded worlds]. *Semiosfera – The Semiosphere*. (pp. 149–390). St. Petersburg: Iskusstvo [in Russian].

8. Pershikov, V. I., Savinkov, V. M. (1995). Tolkovyj slovar po informatike [Explanatory dictionary on computer science]. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

9. Kulytskyi, S. (2012). Doslidzhennia finansovykh komunikatsii na bazi resursiv naukovoï biblioteki [Financial Communications Research at the Scientific Library resources]. *Naukovi pratsi natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 33, pp. 63–79 [in Ukrainian].

10. Pocheptcov, G. G. (2001). Teoriia komunikatsii [The Theory of communication]. Moscow: Refl-buk; Kyiv: Vakler [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 27.10.2017.

Serhii Kulytskyi,

Cand. Sci. (Economics), Senior Researcher, Assistant Professor

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Theoretical and Methodical Aspects of Socio-Communicative Transformation Economics Research Basis of the Scientific Library

The article substantiates the expediency of socio-communicative research of the transformational economy on the basis of resources of the scientific library. The theoretical and methodical aspects of such research using various communication models as an analysis tool are considered. The experience of social and communicative research on the example of the financial and gas markets is presented. For example, the everyday interpretation of the concept of «money» and its derivatives in terms of natural language as codes of financial communication, due to their meaningful polysemy, has a direct impact on the behavior of the population. The advantages of the collective organization of the work of the scientific library for social and communicative research of the transformational economy are revealed.

Keywords: information, information space, social communications, social and communicative research, transformational economy, financial communications.

Леонід Чуприна,

канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

АНАЛІТИЧНІ ПІДРОЗДІЛИ БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Аналізується визначення стратегічних комунікацій, місце аналітичних підрозділів бібліотек у системі стратегічних комунікацій на базі досвіду аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ключові слова: стратегічні комунікації, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, протидія інформаційній агресії.

Українські науковці дедалі більшу увагу приділяють проблемам впровадження в країні системи стратегічних комунікацій (страткому). Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю створення ефективного механізму протидії інформаційній агресії з боку РФ. Г. Почепцов у своїй праці дослідив питання стратегічних комунікацій у політиці, бізнесі й державному управлінні [1].

Колектив авторів на чолі з В. Горбуліним визначає стратегічні комунікації як рамковий підхід до впровадження окремих заходів із протидії дезінформації та інформаційній агресії [2]. Поняття й сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні розглянуто в публікації О. Кушнір [3]. Основні характеристики стратегічних комунікацій дає С. Соловійов [4] і досліджує їхню роль у реалізації реформ [5]. Стаття А. Баровської присвячена стратегічним комунікаціям НАТО [6], В. Ліпкан здійснив експертний аналіз проекту Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ [7] та проаналізував роль стратегічних комунікацій у протидії гібридній війні проти України [8]. С. Гуцал розглядає публічну дипломатію в контексті стратегічних комунікацій [9], Д. Дубов та А. Баровська досліджують організаційно-правові проблеми впровадження системи стратегічних комунікацій в Україні [10]. Заслугує на увагу аналіз Є. Тихомірової досвіду ЄС щодо протидії російській пропаганді [11].

Водночас роль наукових бібліотек, зокрема її аналітичних підрозділів, у розвитку стратегічних комунікацій у науковій літературі не розглядається. Частково внаслідок застарілих поглядів на бібліотеку лише як на книгозбірню, а не інформаційний центр. Крім того, тема вдосконалення страткому не набула необхідної актуальності в суспільстві, а в трактуванні визначення стратегічних комунікацій спостерігається звуження переліку можливих їхніх суб'єктів. Принаймні роль бібліотек у цій системі за офіційними документами простежити не вдалося. У цій статті окреслимо основні напрями можливої взаємодії аналітичних підрозділів бібліотек з органами державної влади в системі стратегічних комунікацій.

Активна участь наукової бібліотеки в соціокомунікаційних процесах є однією з умов її успішного розвитку. У нинішніх реаліях важлива частина суспільних процесів пов'язана з організацією інформаційної протидії зовнішнім інформаційно-психологічним впливам, гібридним загрозам. Саме з цією метою у 2015 р. було започатковано Партнерство у сфері стратегічних комунікацій на офіційний запит Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) до департаменту громадської дипломатії НАТО. Початковий етап становлення системи стратегічних комунікацій в Україні планується завершити до 2018 р. Про важливість побудови дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій ідеться у Воєнній доктрині й Доктрині інформаційної безпеки України. Апаратом РНБО України та Національним інститутом стратегічних досліджень здійснено функціональний аналіз сфери стратегічних комунікацій.

У ряді вітчизняних міністерств створено відповідні структурні підрозділи, працюють радники зі стратегічних комунікацій, експерти, аналітики і фахівці з цього напрямку.

Запровадження системи стратегічних комунікацій передбачає:

1. Розроблення принципів міжвідомчої комунікації – від стратегічного до тактичного рівня.
2. Розроблення базових документів і правил, які окреслюватимуть функції й мету стратегічних комунікацій.
3. Розроблення функцій і структур для всіх ключових гравців систем державних стратегічних комунікацій.
4. Створення тіснішого зв'язку між розробленням і плануванням комунікаційної політики, зокрема на найвищому національному стратегічному рівні, а також на рівні окремих міністерств і департаментів.

5. Розроблення механізмів координації та принципів на міжвідомчому рівні.

6. Надання ключовим гравцям повноважень для здійснення й контролю функцій стратегічних комунікацій.

7. Забезпечення необхідними технічними та інфраструктурними засобами.

8. Введення дисциплін стратегічних комунікацій в освітні програми підготовки профільних фахівців, розроблення єдиної термінології, курсів і вимог до фаху [12].

Під системою стратегічних комунікацій розуміється скоординоване й належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [13].

Щодо цього визначення є ряд зауважень. Зокрема, проголошення метою стратегічних комунікацій «просування цілей держави», а не суспільства чи української нації, за певних обставин, може суперечити демократичному напрямку розвитку країни. Також у визначенні йдеться про скоординоване й належне використання комунікативних можливостей держави, тобто держава не ставить за мету та не бере на себе зобов'язання координувати комунікативні можливості корпорацій чи інститутів громадянського суспільства. Логічно, як видається, було б вести мову про скоординоване державою належне використання комунікативних можливостей українського суспільства. І можливостей бібліотек, зокрема. Їхнє місце в системі визначається, виходячи з основних функцій бібліотеки як соціального інституту, суб'єкта соціальних комунікацій.

З огляду на досвід співпраці аналітичних підрозділів НБУВ з органами державної влади можемо говорити про доцільність залучення їх до розвитку системи стратегічних комунікацій. Наприклад, одним із завдань Міністерства інформаційної політики є забезпечення створення механізмів моніторингу відкритих джерел інформації для потреб стратегічних комунікацій. Наукові бібліотеки можуть стати складовою такого механізму. Так, аналітичні підрозділи НБУВ давно вже проводять тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади, які допомагають управлінським

структурам у комплексному аналізі ситуації, виявленні закономірностей суспільного розвитку, виробленні доцільних і обґрунтованих пропозицій для прийняття відповідних рішень у сферах державного управління.

До принципів розвитку системи стратегічних комунікацій належить побудова зворотного зв'язку, врахування думок і реакцій цільової аудиторії на меседжі й конкретні події. Саме послідовне втілення цього принципу дасть змогу державі вчасно діагностувати наростаючі проблеми, коригувати власні інформаційні акції. І тут бібліотека може відіграти свою роль точки доступу до суспільно важливої інформації. Аналітичні підрозділи НБУВ мають подібний досвід роботи в межах міжнародного проекту за підтримки USAID «Програма сприяння парламенту України: Програма розвитку законотворчої політики» (ПСП II), що завершився 31 липня 2013 р.

Інформаційно-аналітичні структури часто виступають проміжною ланкою в системі комунікацій між громадянами і владою. Отримуючи інформацію від органів державної влади, вони доносять її споживачам без викривлень, зумовлених упередженістю, заангажованістю, гонитвою за сенсаційністю тощо (що властиво ЗМІ).

Аналітичні підрозділи НБУВ широко практикують делегування власних кореспондентів на прес-конференції державних і політичних діячів, засідання громадських та політичних організацій тощо. Це дає можливість аналізувати та висвітлювати події оперативно, без зайвих проміжних етапів і впливу додаткових інформаційних шумів.

Сучасна віртуалізація багатьох сторін суспільного життя, можливість спілкування в режимі реального часу з політиками, членами уряду, експертами й пересічними громадянами (соціальні медіа, прямі ефіри із засідань, інтернет-конференції тощо) наближають аналітика до процесу підготовки, обговорення, прийняття управлінських рішень, що не лише пришвидшує підготовку аналітичного матеріалу, а й дає можливість безпосереднього виходу на об'єкт дослідження, сприяє підвищенню якості аналітичного матеріалу, ефективності роботи інформаційно-аналітичних структур загалом. Таким чином аналітичні підрозділи бібліотек мають змогу оперативно реагувати на суспільні процеси й мінімізувати викривлення інформації [14, с. 130].

Важливо не лише формально налагодити механізми прямого і зворотного зв'язку (прес-конференції, гарячі лінії, громадські обгово-

рення тощо), а й забезпечити єдине (однакове) розуміння вживаних понять і значень. Складність рішень і текстів, які є результатом роботи органів влади, – законів, постанов, інших нормативно-правових актів – є передумовою виникнення недовіри громадян до влади в цілому. Фахівці стверджують, що мова нормативно-правових актів є одним з потужних бар'єрів відчуження між державою, що вимагає виконання актів, і громадянами [15]. Ряд проектів аналітичних підрозділів НБУВ створювалися в співпраці з прес-службами органів державної влади й були спрямовані як на інформування читачів щодо актуальних проблем, так і донесення громадської думки до представників влади.

Беручи в такий спосіб участь у процесах політичної комунікації, про що пише Т. Гранчак, бібліотека, відповідно до її суті, має прагнути забезпечити наповнення каналів комунікації максимально об'єктивною, достовірною, актуальною, науковою інформацією, яка була б здатною долати інформаційно-комунікативні шуми й бар'єри. «Для якомога повнішої реалізації і використання своїх потенційних можливостей у політичній комунікації та виконання свого призначення як соціального інституту бібліотека має налагоджувати систематичну співпрацю з органами державного урядування та інститутами громадянського суспільства. З цією метою – активно впроваджувати у свою діяльність нові форми інтерактивної взаємодії з користувачами, що виникли під впливом сучасних електронних технологій, вивчати й упроваджувати ефективні технології та форми комунікативної діяльності» [16, с. 426].

Слід зауважити, що науковим бібліотекам не варто чекати, доки будуть прийняті державні рішення щодо залучення їх у систему стратегічних комунікацій. Необхідно продовжити переорієнтування бібліотечного маркетингу на читача й активніше пропонувати та просувати власні інформаційні сервіси й послуги. Зокрема, і орієнтовані на таких користувачів, як органи державної влади. Здається, загальновизнаною в науковій літературі з бібліотечної справи є думка, що лише сучасні бібліотечні онлайн-сервіси дають шанс на життя науковим бібліотекам. Додамо, і шанс трансформуватися в центри інтелектуальної переробки інформації. «За умов стрімкого зростання обсягів інформаційних потоків бібліотеки також мають взяти на себе роль наукових центрів з аналізу тенденцій розвитку інформаційної сфери суспільства, розробки і впровадження ефективних методик користування та керування інформацією

в системі політичної комунікації. Адже саме бібліотеки мають необхідну науково-методологічну базу й досвід» [16].

Перед бібліотеками стоїть завдання забезпечити швидкий і зручний онлайн-доступ користувачів до цифрової інформації, а не продовжувати спроби відновити рівень відвідуваності бібліотечних залів. Звичайно, виконання цього завдання потребує розв'язання ряду проблем: перерозподіл кадрів і їх навчання, оцифрування фондів, технічне й технологічне переоснащення тощо. Чи можливо це в країні, що воює, за умов украй низького рівня зацікавленості владної еліти в розвитку бібліотек, а також відповідного фінансування? Оптимістична відповідь: такий шанс є. Якщо бібліотеки зможуть стати потрібними окремій громаді, суспільству загалом і владі зокрема. Бібліотека має пропонувати себе: свої сервіси, зручність, комфорт, оперативність, надійність, стабільність, компетентність. Пропонувати те, що завжди вміла найкраще – зберігати інформацію, працювати з нею, надавати до неї доступ.

Велике значення має маркетинг і піар. Завдяки їм, як показує зарубіжний досвід, амбіційний план розвитку бібліотеки може зацікавити не лише її працівників, а й громаду, спонсорів, благодійників і органи державної влади та самоврядування.

Позитивний досвід співпраці СІАЗ НБУВ із РНБО України з питань протидії інформаційній агресії з боку РФ свідчить про значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні. Зокрема, ідеться про можливості моніторингу й аналізу актуальних проблем суспільства на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотеки для потреб державних органів; з іншого боку, про поширення суспільно важливої інформації серед населення, розширення вільного доступу до неї користувачів бібліотеки.

Предметом подальших досліджень фахівців із соціальних комунікацій мають стати проблеми, що стоять перед Україною в контексті подальшого розширення діалогу, співробітництва й координації дій з ЄС і НАТО у сфері стратегічних комунікацій, адаптації їхнього досвіду до українських реалій, розвитку механізмів взаємодії органів державної влади та суб'єктів гуманітарної сфери, інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії як складової системи стратегічних комунікацій.

Вочевидь з метою регулювання суспільних відносин у сфері стратегічних комунікацій є необхідність у розробленні окремого нормативно-

правового акта, у якому буде визначено суть, зміст форми й методи, складові та інші важливі параметри ефективного функціонування системи стратегічних комунікацій в Україні, зокрема й роль різних суб'єктів соціокультурного простору.

Початковий етап формування системи стратегічних комунікацій характеризується недостатнім залученням суб'єктів гуманітарної сфери, інститутів громадянського суспільства до цих процесів. Тема стратегічних комунікацій, обговорення якої не вийшло за межі вузького кола фахівців-практиків і науковців, має стати предметом широкої дискусії. Це допоможе уникнути схематичного копіювання напрацювань НАТО у цій сфері та адаптувати систему, що формується, до особливостей ситуації в Україні.

Водночас слід наголосити, що формування системи стратегічних комунікацій в Україні створює додаткові інституційні можливості для подальшого розвитку механізмів протидії російській інформаційній агресії та дає шанс науковим бібліотекам визначити своє місце в цій системі за умови вдосконалення своїх можливостей як центру інтелектуальної обробки інформації, підвищення якості інформаційних продуктів, сервісів і послуг.

Література

1. *Почепцов Г. Г.* Стратегические коммуникации: стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении / Г. Г. Почепцов. – Киев : Альтерпрес, 2008. – 216 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Київ : НІСД, 2017. – 496 с.
3. *Кушнір О. В.* Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні / О. В. Кушнір // Право і суспільство. – 2015. – № 6. – С. 27–31.
4. *Соловйов С. Г.* Основні характеристики стратегічних комунікацій / С. Г. Соловйов // Вісн. Нац. ун-ту цивільного захисту України. Серія: Державне управління. – 2016. – Вип. 1. – С. 165–170.
5. *Соловйов С. Г.* Супровід реформ: виклики для стратегічних комунікацій [Електронний ресурс] / С. Г. Соловйов. – Режим доступу: <http://eesa-journal.com/2017/02/27/suprovid-reform-vikliki-dlya-strategichnix-komunikacij>. – Назва з екрана.

6. Баровська А. В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО / А. В. Баровська // Стратег. пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 147–152.

7. Ліпкан В. А. Експертний висновок на проєкт Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ [Електронний ресурс] / В. А. Ліпкан. – Режим доступу: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu>. – Назва з екрана.

8. Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України [Електронний ресурс] / В. А. Ліпкан. – Режим доступу: <http://goal-int.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini>. – Назва з екрана.

9. Гуцал С. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації [Електронний ресурс] / С. Гуцал. – Режим доступу: journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473. – Назва з екрана.

10. Дубов Д. В. Організаційно-правові проблеми впровадження системи стратегічних комунікацій в Україні [Електронний ресурс] / Д. В. Дубов, А. В. Баровська // Інформ. безпека людини, суспільства, держави. – 2017. – № 1 (21). – С. 10–16. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2017_1%2821%29_4. – Назва з екрана.

11. Тихомирова Є. Б. Стратегічні комунікації як один з пріоритетів глобальної стратегії зовнішньої політики і безпеки ЄС / Є. Б. Тихомирова // Міжнар. відносини. Серія: Політичні науки : електрон. вид. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – Київ, 2017. – № 14.

12. Побудова системи державних стратегічних комунікацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/files/documents/Stratcom_Report_2016_UKR_updated.pdf. – Назва з екрана.

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015 [Електронний ресурс] // Офіц. представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>. – Назва з екрана.

14. Чуприна Л. Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. Чуприна ; наук. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 208 с.

15. «Зрозуміла мова» / «plain language» у забезпеченні комунікативного зв'язку влада – громадськість на окупованих та звільнених територіях

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/language-35506.pdf>. – Назва з екрана.

16. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с.

References

1. Pocheptsov, G. G. (2008). Strategicheskie kommunikatsii: strategicheskie kommunikatsii v politike, biznese i gosudarstvennom upravlenii [Strategic communications: strategic communications in politics, business and public administration]. Kiev: Alterpres [in Russian].

2. Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

3. Kushnir, O. V. (2015). Poniattia ta sutnist stratehichnykh komunikatsii u suchasnomu ukrainskomu derzhavotvorenni [The concept and essence of strategic communications in the modern Ukrainian state creation]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, no 6, pp. 27–31 [in Ukrainian].

4. Soloviov, S. H. (2016). Osnovni kharakterystyky stratehichnykh komunikatsii [Main Characteristics of Strategic Communications]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia – Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public Administration*, issue 1, pp. 165–170 [in Ukrainian].

5. Soloviov, S. H. Suprovid reform: vyklyky dlia stratehichnykh komunikatsii [Support for reforms: Challenges for strategic communications]. *eesa-journal.com*. Retrieved from <http://eesa-journal.com/2017/02/27/suprovid-reform-viklyki-dlya-stratehichnix-komunikacij> [in Ukrainian].

6. Barovska, A. V. (2015). Stratehichni komunikatsii: dosvid NATO [Strategic Communications: NATO Experience]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, no 1 (34), pp. 147–152 [in Ukrainian].

7. Lipkan, V. A. Ekspertnyi vysnovok na proekt Stratehii rozvytku efektyvnykh komunikatsii u ZSU [Expert opinion on the draft Strategy for the Development of Effective Communications in the Armed Forces]. *goal-int.org*. Retrieved from <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvytku-efektivnix-komunikacij-u-zsu> [in Ukrainian].

8. Lipkan, V. A. Rol stratehichnykh komunikatsii v protyidii hibrydnoi

viini proty Ukrainy [The role of strategic communications in countering the hybrid war against Ukraine]. *goal-int.org*. Retrieved from <http://goal-int.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini> [in Ukrainian].

9. Hutsal, S. Publichna dyplomatiia ta stratehichni komunikatsii [Public Diplomacy and Strategic Communications]. Retrieved from journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473 [in Ukrainian].

10. Dubov, D. V. (2017). Orhanizatsiino-pravovi problemy vprovadzhennia systemy stratehichnykh komunikatsii v Ukraini [Organizational and Legal Problems of the Implementation of the Strategic Communication System in Ukraine]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy – Information Security of Human, Society, State*, no 1 (21), pp. 10–16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2017_1%2821%29_4 [in Ukrainian].

11. Tykhomyrova, Ye. B. (2017). Stratehichni komunikatsii yak ody z pryoritetiv hlobalnoi stratehii zovnishnoi polityky i bezpeky YeS [Strategic communications as one of the priorities of the global strategy of EU foreign policy and security]. *Mizhnarodni vidnosyny. Serii: Politychni nauky – International Relations. Series: Political Sciences*, no 14 [in Ukrainian].

12. Pobudova systemy derzhavnykh stratehichnykh komunikatsii Ukrainy [Construction of the system of state strategic communications of Ukraine]. *mip.gov.ua*. Retrieved from http://mip.gov.ua/files/documents/Stratcom_Report_2016_UKR_updated.pdf [in Ukrainian].

13. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 555/2015 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine № 555/2015 «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 2, 2015 «On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine»»]. *president.gov.ua*. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> [in Ukrainian].

14. Chupryna, L. (2014). Operatyvna internet-informatsiia v informatsiino-analitychnii diialnosti bibliotek Ukrainy [Operational Internet information in the information-analytical activity of libraries in Ukraine]. V. M. Horovy (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

15. «Zrozumila mova» / «plain language» u zabezpechenni komunikatyvnoho zviazku vlada – hromadskist na okupovanykh ta zvilnenykh terytoriiakh [«Clear language»/«lain language» in providing communication

communication power – the public in the occupied and liberated territories]. *niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/language-35506.pdf> [in Ukrainian].

16. Hranchak, T. (2012). *Biblioteka i politychna komunikatsiia* [Library and political communication]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017.

Leonid Chupryna,

Cand. Sci. (Social Communications), Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Library Analytical Units in the System of Strategic Communications

The role of analytical units of scientific libraries in the development of strategic communications in Ukraine is considered. The positive experience in cooperation of information and analytical support service of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine with state authorities to counter Russia's information aggression is analyzed. Significant potential of analytical units of libraries, its ability to monitor and analyze society current problems on the basis of open sources of information, libraries' funds for the needs of state bodies, dissemination of publicly important information among the population and the expansion of free access library users to information is highlighted.

It is specified that formation of the system of strategic communications in Ukraine creates additional institutional opportunities for further development of mechanisms to counteract Russia' information aggression and allows scientific libraries to determine its place in this system.

Keywords: strategic communications, information and analytical activity of libraries, counteraction to informational aggression.

Наталія Тарасенко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

СУЧАСНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ БІБЛОТЕК У СЕРЕДОВИЩІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ

Здійснено огляд сучасної практики управління присутністю бібліотек у соціальних мережах та, спираючись на її аналіз, обґрунтовано доцільність запровадження й переваги використання адміністративних стандартів роботи з обслуговування мережеских представництв, що передбачають наявність визначеного переліку документів і відповідність обслуговуючого персоналу певним кваліфікаційним вимогам.

Ключові слова: адміністрування мережеских представництв бібліотек, регламентація роботи в соціальних мережах, положення про ведення сторінок бібліотеки в соціальних мережах, посадові інструкції бібліотечних працівників.

Соціальні мережі є важливим інструментом присутності сучасної бібліотеки у віртуальному комунікаційному просторі. Інформаційно-комунікаційне середовище, сформоване завдяки представництву бібліотек у соціальних мережах, надає нові можливості для організації інтерактивної інформаційної взаємодії бібліотеки з користувачами, спрощує доступ до бібліотечних ресурсів і послуг, сприяє формуванню іміджу бібліотеки як сучасного інформаційного центру. Водночас ефективність використання бібліотеками мережеских платформ залежить від багатьох факторів, серед яких головними видаються наповнення бібліотечної сторінки якісним контентом і забезпечення належного рівня адміністрування мережеского представництва. Зважаючи, що автором статті вже здійснено спробу розроблення на основі моніторингу присутності бібліотек у соціальних мережах і рекомендацій фахового середовища пропозицій щодо орієнтовних стандартів побудови та інформаційного наповнення мережескої сторінки бібліотеки [1], пропонуємо здійснити

огляд сучасної практики управління присутністю бібліотек у соціальних мережах і обґрунтувати, спираючись на її аналіз, потребу запровадження й переваги використання регламентаційних документів щодо організації та підтримки бібліотечних сторінок у соціальних мережах.

Проблема ефективного функціонування мережевих представництв бібліотек останнім часом значно актуалізувалася і викликає активний інтерес дослідників соціальних інформаційних комунікацій та бібліотекознавців. Різні аспекти використання бібліотеками середовища соціальних мереж досліджували О. Мар'їна [2], Т. Ярошенко [3], Т. Гранчак [4], І. Огнєва [5], К. Шibaєва [6], В. Струнгар [7], А. Вітушко [8], Г. Булахова [9]. Наукові пошуки в цьому напрямі зосереджено переважно навколо питань вироблення методики аналізу мережевих представництв бібліотек, проблем інформаційної безпеки в процесі діяльності бібліотек у соціальних мережах, підходів до використання бібліотеками соціальних мереж як засобу рекламування, розкриття фондів, джерела й інструменту дослідження суспільно-політичних процесів і проблем регіонального розвитку тощо. Водночас недостатня увага в науковій літературі приділяється теоретичному осмисленню необхідності ефективного управління мережевою діяльністю бібліотек, яке передбачає розроблення регламентаційних документів щодо організації й обслуговування мережевої присутності бібліотеки, запровадження яких може становити підґрунтя для встановлення певних адміністративних правил чи стандартів бібліотечної діяльності в соціальних мережах. З огляду на це, метою цієї статті є обґрунтування доцільності розроблення й запровадження в бібліотечну практику адміністративних стандартів роботи з обслуговування мережевих представництв, що передбачають наявність визначеного переліку документів і відповідність обслуговуючого персоналу певним кваліфікаційним вимогам.

Варто визнати, що запорукою успішності діяльності бібліотеки в мережевому просторі є кваліфікація персоналу, відповідального за створення, наповнення й підтримку сторінки в соціальній мережі. Ця робота є безперервним, кропітким, крім того, творчим процесом, тому потребує значних затрат часу, технічних навичок роботи в мережевому комунікаційному середовищі, розуміння потреб читачів, що використовують соціальні медіа, мови їхнього спілкування, уміння грамотно відповісти на поставлене питання, надати потрібний коментар. Бібліотекар, який

працює з інтернет-аудиторією, повинен не тільки надати цікаву інформацію з метою залучення користувачів до бібліотеки, а й оцінити її затребуваність. Зважаючи на дедалі активніше використання бібліотечними фахівцями соціальних мереж для розвитку і розв'язання проблем професійної комунікації, робота з підтримки інтернет-представництва потребує орієнтування в бібліотечних новинах, обізнаності з досвідом зарубіжних бібліотек, знання новітніх наукових та методичних розробок, що стосуються бібліотечної сфери. Тож очевидно, що адміністрування сторінок бібліотеки в соціальній мережі потребує спеціальних знань, умінь і навичок, що відповідають сучасному розвитку інформаційних технологій та є достатніми для підтримки функціонування мережеских сторінок бібліотеки на рівні, що уможлиблює їх ефективне використання як комунікаційних каналів, та якнайширшого задоволення потреб користувачів.

Як правило, у бібліотеках робота зі створення й підтримки сторінок у соціальних мережах не передбачає окремої посади та здійснюється працівниками паралельно з їхніми основними обов'язками. Це призводить до їх перевантаження, яке в результаті впливає на якість роботи, або ж хаотичного наповнення мережевої сторінки розрізненою інформацією, здійснюваного кількома, не завжди обізнаними в цьому процесі людьми. Водночас нездатність значної частини бібліотечних фахівців відповісти на питання, що виникають у процесі роботи з мережевими сторінками, призводить до низького рівня використання можливостей соціальних мереж у бібліотечній роботі.

На сьогодні відсутні законодавчі акти або загальноприйняті стандарти, що регламентують діяльність бібліотек у соціальних мережах. Натомість бібліотеки розробляють локальні нормативні документи – положення, регламенти, плани роботи в соціальних медіа, посадові інструкції тощо. Цей перелік документів офіційно не визначений і не є обов'язковим, тому досить важко визначити, скільки бібліотек регламентують таким чином свою мережеву діяльність. Утім, дослідження в цьому напрямі вже проводяться. Зокрема, робоча група «Бібліотеки та соціальні медіа», яка створена в складі Російської бібліотечної асоціації з метою координації, організації й інституалізації діяльності бібліотек у соціальних медіа, провела дослідження «Аналіз діяльності бібліотек Росії в соціальних медіа». У формі опитування за спеціально сформованою

анкетою дослідження мало визначити загальну картину присутності бібліотек у соціальних медіа, виявити основні тенденції та проблеми цього процесу, які б надали підґрунтя для розроблення рекомендаційних регламентуючих документів [10].

Заповнити анкету могли як керівники бібліотеки, так і відповідальні за ведення сторінок у соціальних мережах особи та будь-які зацікавлені співробітники. При заповненні анкети необхідно було вказати повне найменування бібліотеки, адресу, рік створення представництва у соціальних мережах чи блогах і позначити один з варіантів відповіді на поставлені запитання або вказати свій варіант. Учасників анкетування запитували, зокрема, які організаційно-технологічні документи, що регламентують діяльність бібліотеки в соціальній мережі, розроблені їхньою установою:

- положення бібліотеки про роботу в соціальній мережі;
- посадова інструкція фахівця, який працює в соцмережі;
- щотижневий/щомісячний план роботи в соціальній мережі;
- графік публікацій.

Питання анкети стосувалися також розміру представництва бібліотеки, щоденних витрат робочого часу на ведення сторінки, тематики контенту соціальної мережі, періодичності публікацій, наявності посилання на сайт бібліотеки тощо. Крім того, учасникам анкети пропонували оцінити свій рівень знань з ведення сторінки в соціальній мережі як низький, середній чи високий, а також висловити наявність або відсутність потреби в підвищенні кваліфікації щодо роботи в соціальних мережах.

У моніторингу діяльності бібліотек у соціальних мережах узяли участь 273 співробітники бібліотек з 57 регіонів Росії. За даними моніторингу, 6% бібліотек мають положення про роботу в соцмедіа, 11% – затверджений регламент роботи. Посадові інструкції, що відображають роботу бібліотекаря в соціальних мережах, розроблені в 11% бібліотек, наказ про призначення відповідальних за цю ділянку роботи є в 7% бібліотек, кварталний план роботи в соціальних медіа – у 50% бібліотек [11].

Аналогічні дослідження провели також деякі регіональні бібліотеки РФ. Так, Белгородська державна універсальна наукова бібліотека з метою вдосконалення діяльності бібліотек у мережевому просторі провела аналітико-прикладне дослідження «Діяльність загальнодоступних

муниципальных библиотек Белгородской области на медиа-майданчиках» [12].

Дослідження проводили протягом 2016 р. На цей період мережа муниципальных библиотек Белгородской области становила 631 установу, з яких 349 мали представництва в соціальних мережах. Загальна кількість створених ними сторінок і груп у соціальних мережах сягала 465 [13]. Дослідження показало, що 99% муниципальных библиотек не мають мінімального пакета локальних документів, що регламентують діяльність бібліотеки в соціальних мережах: положення про організацію діяльності бібліотеки в соціальних медіа, посадових інструкцій фахівців з роботи в соціальних медіа чи включеного в діючу інструкцію переліку робіт у разі, коли ця трудова функція є частиною посадових обов'язків звичайного бібліотекаря. Загальна кількість фахівців, що займаються просуванням своїх муниципальных библиотек у соціальних мережах, згідно з дослідженням, становить 374 людини. За зайнятими посадами 81% з них – завідувачі бібліотек-філіалів; 11% – бібліотекарі та бібліографи; 4% – заввідділами та секторами, головні фахівці; 2% – методисти. Представлено також такі посади, як заступник директора, програміст, документознавець. Усі фахівці займаються веденням бібліотечної сторінки – як додаткові обов'язки, лише один фахівець виконує весь комплекс посадових обов'язків, пов'язаних з організацією процесу використання інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотеці, у тому числі з роботою в соціальних мережах.

Дослідження виявило, що в 70% бібліотек робота в соціальних мережах включена в загальний план. Однак тільки у 34% щомісячних планів відбивається цей напрям. При цьому планування обмежується фразою «ведення сторінки в соціальних мережах». Усього 6% опитаних бібліотек вказали наявність графіка публікацій.

Свій рівень знань з ведення мережевих сторінок співробітники бібліотек оцінили таким чином: низький рівень вказали 14% співробітників, середній – 77%, високий – 9%. При цьому 40% працюючих із соціальними медіа висловили бажання підвищити кваліфікацію, пройти навчання на спеціалізованих навчальних курсах. Така ситуація виглядає закономірною з огляду на визначені під час анкетування вікові межі бібліотечних працівників, які адмініструють сторінки в соціальних мережах. Дослідження показало, що 37% з них працівники у віці

41–50 років, 25% – старше 50 років, стільки ж (25%) мають вікові рамки 31–40 років. Фахівці до 30 років становили 13% від загальної кількості.

За результатами моніторингу Белгородська державна універсальна наукова бібліотека розробила ряд документів: типову форму Положення про організацію діяльності муніципальної бібліотеки в соціальних медіа [14], норми часу на роботу бібліотеки, що виконується в соціальних мережах [15], і методичні рекомендації щодо організації роботи загальнодоступних бібліотек у соціальних мережах [16].

Типове Положення про організацію діяльності муніципальної бібліотеки в соціальних медіа визначає цілі, завдання, зміст діяльності з організації та порядок ведення інформаційного представництва бібліотеки в соціальних мережах, надає перелік нормативних актів, якими керується бібліотека в цій діяльності, встановлює вимоги до контенту соціальних майданчиків бібліотеки, порядку його поповнення, регламентує процес супроводження інформаційного представництва бібліотеки в соціальних медіа.

Положення вказує, що робочі процеси, пов'язані з діяльністю щодо супроводу інформаційного представництва бібліотеки в соціальних мережах, здійснює відповідальна особа, яка затверджується наказом директора бібліотеки. Її діяльність регламентується посадовою інструкцією. Відповідальна особа щодо забезпечення функціонування інформаційного представництва бібліотеки в соціальних медіа здійснює:

- розробку концепції діяльності бібліотеки в соціальних мережах;
- координацію діяльності структурних підрозділів щодо підготовки й розміщення інформації в соцмережах;
- консультування бібліотечних працівників щодо підготовки й порядку надання інформації для розміщення на мережевих майданчиках;
- навчання персоналу бібліотеки основам інформаційної культури щодо роботи з ресурсами інформаційного представництва;
- створення контенту інформаційного представництва бібліотеки в соціальних медіа;
- розміщення на ресурсах інформаційного представництва основної, поточної та новинної інформації.

За відсутності відповідальної особи, що забезпечує супровід та інформаційне наповнення ресурсів інформаційного представництва в соціальних медіа, робота покладається на особу, посада й прізвище якої

вказані в положенні про організацію діяльності бібліотеки в соціальних медіа. У кожному структурному підрозділі бібліотеки визначається посада, на яку покладається робота з формування контенту у своєму структурному підрозділі для розміщення на соціальних майданчиках бібліотеки. Посадові обов'язки фіксуються в посадовій інструкції.

Методичні рекомендації щодо впровадження в муніципальних бібліотеках Белгородської області норм часу на роботи, виконувани в соціальних мережах, пропонують такі норми (див. таблицю).

Таблиця

Норми часу на процеси, виконувани бібліотеками в соцмережах

№ п/п	Найменування процесу, операції. Зміст роботи	Одиниця вимірювання	Норма часу
1.	Написання посту: збір інформації, написання тексту, складання анотації до новини, підбір ілюстрації, технічне розміщення посту на сторінці бібліотеки	1 пост	90 хв
2.	Розміщення матеріалів про події бібліотеки: відвідування та фотографування заходу, написання тексту, редагування, публікація, репост матеріалу на сторінці бібліотеки	1 подія	100 хв
3.	Розміщення інформації про новинки літератури: відбір новинок, складання анотації видання, редагування, підбір ілюстрації, технічне розміщення матеріалу на сторінці бібліотеки	1 інформація	120 хв
4.	Підготовка й розміщення реклами: підготовка рекламного тексту, редагування, розміщення	1 рекламна інформація	120 хв

Продовження табл.

5.	Моніторинг відвідуваності сторінки, відстеження негативної реакції, написання коментарів до постів, відповіді на листи	1 коментар, 1 повідомлення	15 хв
6.	Репости записів, пов'язаних з бібліотечною діяльністю: пошук контенту, ілюстрацій, відеороликів, розміщення тестів, опитувань, статей	1 тема	90 хв
7.	Підготовка й розміщення опитування	1 опитування	60 хв

Методичні рекомендації щодо організації роботи загальнодоступних бібліотек у соціальних мережах аналізують основні помилки організації представництва муніципальних бібліотек Белгородської області в соціальних мережах і надають рекомендації щодо їх виправлення. Документ також містить короткий опис соціальних мереж, найбільш придатних для створення бібліотечних та індивідуальних сторінок.

Цікаве дослідження щодо того, як бібліотеки використовують соціальні медіа, провела у 2014 р. міжнародна компанія Taylor & Francis Group, яка є одним із провідних світових видавців наукових журналів, книг, підручників, ініціатором і виконавцем дослідницьких проектів [17]. Його метою був пошук моделі, за якою бібліотеки змогли б виміряти власну активність у соціальних мережах, а також надання практичних рекомендацій, які можуть допомогти бібліотекам ефективно використовувати платформи соціальних мереж для покращення комунікації з користувачами. Дослідження, у якому свої ідеї, досвід і думки щодо використання соціальних мереж надавали понад 600 бібліотекарів світу, включало фокус групи, проведені у Великій Британії, США та Індії; телефонні інтерв'ю з лідерами думок бібліотечного співтовариства; онлайн-опитування; дискусії у Twitter тощо. Опитування в Інтернеті, зокрема, показало, що 61% бібліотек використовують соціальні мережі протягом трьох років і більше, що свідчить про досить глибоку вбудованість соціальних медіа в бібліотечну комунікацію. При цьому 30% бібліотек заявили, що публікують новий контент у соціальних мережах щодня. Це, на думку дослідників, підтверджує, що соціальні медіа

рухаються в напрямі набуття ними головної ролі в комунікації бібліотек з користувачами. У 25% бібліотек обов'язки з оновлення сторінок у соціальних мережах покладено на більше як п'ять осіб, натомість 42% бібліотек мають лише одну чи дві особи, які керують мережевим представництвом. Виявилось також, що 72% бібліотек не мають політики присутності в соціальних мережах чи плану публікацій контенту, хоча 30% планують ввести їх у найближчому майбутньому. Це підтверджує експериментальний етап, на якому соціальні медіа нині застосовуються в бібліотеках.

Подібні дослідження стосовно українських бібліотек поки не проводилися, адже перелік документів, які б унормовували їх мережеву присутність, офіційно не визначений і не є обов'язковим. Однак формалізація й документальне закріплення кваліфікаційних вимог, посадових обов'язків, норм праці, оплати працівників, що здійснюють адміністрування мережевих представництв бібліотек, нині стали необхідністю. Регламентування мережевої присутності бібліотек дає змогу здійснювати діяльність щодо створення й підтримки бібліотечних представництв у соціальних мережах у руслі певної концепції, спрямованої на досягнення цілей і завдань бібліотеки. Розробка й запровадження стандартів, які б визначали основні принципи та правила створення, оформлення, наповнення мережевих сторінок бібліотек, регламентували робочий час працівників, відповідальних за їх адміністрування, дали б можливість значно підвищити якість вказаних ресурсів, а також забезпечити наступність їх функціонування.

Запровадження єдиних стандартів для вказаних показників присутності бібліотек у соціальних мережах, очевидно, має відбутися на основі рекомендацій практикуючих у цій сфері фахівців. Доцільним у цій ситуації виглядає також вивчення загальних рекомендацій і позабібліотечного досвіду діяльності щодо забезпечення ефективного функціонування мережевих сторінок установ та організацій. Ефективним інструментом дослідження сучасної практики присутності бібліотек у соціальних мережах видається інтернет-анкетування, за допомогою якого можна проаналізувати діяльність українських бібліотек у середовищі соціальних мереж на предмет наявності регламентуючих документів, рівня обізнаності адміністраторів бібліотечних сторінок у технологічних процесах з підтримки мережевого представництва, виявити існуючі проблем, отримати конструктивні

пропозиції. Узагальнення й аналіз отриманої шляхом анкетування інформації може стати основою для вироблення пропозицій, методичних рекомендацій, типових документів, які б визначали оптимальний алгоритм дій зі створення й підтримки мережесторінок бібліотек і окреслювали орієнтовну модель бібліотечного представництва в соціальних мережах, яка може бути побудована в результаті його реалізації.

Серед документів, що регламентують роботу в соціальних мережах, визначальними й обов'язковими для розроблення кожною бібліотекою варто визнати стратегію діяльності в соціальних мережах, положення про організацію та політику присутності бібліотеки в мережевому просторі, посадові інструкції працівників, на яких покладено обов'язки адміністрування цих ресурсів, наказ про призначення відповідальних за мережеву діяльність осіб, план роботи в соцмережах, правила поведінки офіційних представників бібліотеки в соціальних мережах тощо.

Очевидно, що основоположне значення в розвитку бібліотечного сегмента соціальних мереж, як і бібліотечної сфери в цілому належить системі бібліотечної освіти, покликаної готувати фахівців, обізнаних у сучасних інформаційних технологіях та здатних застосовувати інноваційні практики для розширення комунікаційних можливостей бібліотеки. Важливим елементом формування професіоналізму майбутніх бібліотекарів є використання практичного досвіду і врахування освітніх рекомендацій професійних бібліотечних об'єднань, зокрема Української бібліотечної асоціації, Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ, Національних бібліотечних асоціацій інших країн. Більшість із них виробили певну систему освітньої діяльності, яку вони здійснюють через: розвиток і затвердження стандартів професійної освіти й запровадження програм акредитації освітніх установ і окремих дисциплін; сертифікацію своїх членів; освітні програми під час конференцій та інших зібрань; навчальні курси; фінансування й проведення наукових досліджень з проблем освіти; видавничу діяльність. Асоціації сприяють виявленню суспільної потреби в підвищенні фахового рівня бібліотечних фахівців і формують потребу особистості в професійному вдосконаленні, сприяють засвоєнню культури професійної діяльності. Провідні асоціації світу визначили своє поле діяльності на всіх етапах професіоналізації бібліотечних працівників. Вони займаються професійною освітою молоді до її приходу на роботу в бібліотеку, у процесі

професійної діяльності працівників на їхньому робочому місці, організують підвищення кваліфікації [18].

Якщо у Франції, Німеччині, Росії, Україні присудження кваліфікації бібліотечним працівникам здійснюється державними установами – університетами, академіями або спеціальними бібліотечними школами, то у Великій Британії, Австралії, Ізраїлі, Новій Зеландії бібліотечні асоціації проводять свої спеціальні екзамени і видають відповідні дипломи, тобто бібліотечні об'єднання присуджують професійні кваліфікації. У США і в деяких інших країнах видають дипломи, присвоюють кваліфікації університети й бібліотечні школи, а національна асоціація контролює стандарти освіти шляхом визнання кваліфікацій. У Великій Британії асоціація присвоює бібліотекарям, які мають ступінь магістра і виконали певні вимоги, кваліфікацію асоційованого члена або дійсного члена, без чого неможливе кар'єрне зростання. Американським феноменом, який поширюється у світі, є акредитація Американською бібліотечною асоціацією навчальних закладів, що готують фахівців у галузі бібліотечної справи та інформаційної науки. Акредитація є добровільною та полягає в суспільному оцінюванні якості підготовки фахівців у бібліотечних школах (на відміну від ліцензування, яке є обов'язковим і здійснюється урядом). За допомогою акредитації асоціації визначають й оприлюднюють погоджений з представниками професії рівень професійної освіти. Акредитацію вищих бібліотечних шкіл США й Канади здійснює Комітет з акредитації Американської бібліотечної асоціації. У розробленні положення з акредитації беруть також участь представники 18 американських і канадських бібліотечних та інформаційних асоціацій.

Розробка документів нормативного або рекомендаційного характеру, які б заклали основу стандартизації бібліотечного сегмента соціальних мереж, стало б важливим кроком у розв'язанні проблем, пов'язаних з діяльністю бібліотек у соціальних медіа. Зокрема, на сьогодні чіткої відповіді потребують такі питання щодо адміністрування мережевих представництв бібліотек:

- яким повинен бути рівень кваліфікації співробітників, які ведуть сторінки в соціальних мережах;
- чи потрібно для цієї роботи виділяти спеціальну ставку або достатньо покласти на будь-якого співробітника додаткові обов'язки;

- як здійснювати планування діяльності цих співробітників (у кількісному й часовому відношенні);
- які критерії оцінювання ефективності проведеної роботи;
- з яких коштів і у якому обсязі здійснювати доплати працівникам за роботу в соціальних медіа.

Це далеко неповний перелік актуальних питань щодо функціонування, стандартизації й управління діяльністю бібліотек у середовищі соціальних мереж, які потребують негайного вирішення. Отже, дослідження цієї проблеми видається актуальним і вартим наукової уваги.

Література

1. *Тарасенко Н.* Інформаційні комунікації в середовищі соціальних мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента / Н. Тарасенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – 2017. – Вип. 46. – С. 455–477. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2017_46_30. – Назва з екрана.

2. *Мар'їна О.* Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища [Електронний ресурс] / О. Мар'їна // *Вісн. Харк. держ. акад. культури.* – 2012. – Вип. 36. – С. 105–114. – Режим доступу: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v36/36-2-03.pdf>. – Назва з екрана.

3. *Ярошенко Т. О.* Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові можливості розвитку бібліотечного середовища : посіб. для бібліотекарів за прогр. підвищ. кваліфікації / Т. О. Ярошенко, Т. О. Якушко. – Укр. бібл. асоц., Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інформ.-бібл. освіти, Головний тренінгов. центр для бібліотекарів. – Київ : Самміт-книга, 2013. – 106 с.

4. *Гранчак Т.* Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // *Бібл. вісн.* – 2016. – № 1. – С. 18–29.

5. *Огнева И. Н.* Библиотека и социальные медиа / И. Н. Огнева // *Библиотечное пространство: медиа – информация – культура : сб. материалов Межрегион. науч.-практ. конф. / Муницип. учреждение культуры «Централизованная библиотечная система» г. Архангельска ; сост. Л. Ф. Беляева.* – Архангельск, 2011. – С. 63–69.

6. *Шибаета Е.* Библиотеки и социальные медиа: от самоорганизации к институализации / Е. Шибаета. – Режим доступа: <http://elib.spbstu.ru/dl/2/4494.pdf/download/4494.pdf>. – Загл. с экрана.

7. *Струнгар В.* Методологія дослідження контенту бібліотечних сторінок у соціальних медіа / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Вип. 43. – Київ, 2016. – С. 488–500.

8. *Вітушко А.* Діяльність бібліотек у соціальних мережах: проблеми інформаційної безпеки / А. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 35. – С. 213–220.

9. *Булахова Г.* Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування / Г. Булахова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 192–199.

10. Исследование: анализ деятельности библиотек России в социальных медиа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rba.ru/content/activities/section/29-a/study.php?парка=29-a&id_sec=50. – Загл. с экрана.

11. *Свергунова Н. М.* Библиотеки в социальных сетях: необходимость или дань моде / Н. М. Свергунова // Науч. и техн. б-ки. – 2016. – № 5. – С. 52–58.

12. Аналітико-прикладне дослідження «Діяльність общедоступных муниципальных библиотек Белгородской области на медиаплощадках» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sitenev.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/anketa_issledovaniya.pdf. – Загл. с экрана.

13. Анализ материалов прикладного исследования «Діяльність муниципальных общедоступных библиотек Белгородской области на медиаплощадках» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sitenev.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/Analiz.pdf>. – Загл. с экрана.

14. Типовое положение об организации деятельности муниципальной библиотеки в социальных медиа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sitenev.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/prilojenie1.pdf>. – Загл. с экрана.

15. Методические рекомендации по введению в муниципальных библиотеках Белгородской области норм времени на работы, выполняемые в социальных сетях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sitenev.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/prilojenie2.pdf>. – Загл. с экрана.

16. Методические рекомендации по повышению эффективности представительства муниципальных библиотек в социальных медиа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sitenev.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/prilojenie3.pdf>. – Загл. с экрана.

17. Use of social media by the library current practices and future opportunities. A white paper from Taylor & Francis [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.tandf.co.uk/journals/access/white-paper-social-media.pdf>. – Title from the screen.

18. Пашкова В. С. Національні бібліотечні асоціації, 1876–2008 : [монографія] / В. С. Пашкова. – Харків : Акта, 2009. – 332 с.

References

1. Tarasenko, N. (2017). Informatiini komunikatsii v seredovyshchi sotsialnykh merezh: aspekty standartyzatsii bibliotechnoho sehmenta [Information communication in the social network environment: aspects of standardizing the library segment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 455–477. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_46_30 [in Ukrainian].

2. Marina, O. (2012). Veb-tekhnologii v bibliotekakh: novi mozhlyvosti rozvytku komunikatsiinoho seredovyshcha [Web technology in libraries, new possibilities of communication environment]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, issue 36, pp. 105–114. Retrieved from <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v36/36-2-03.pdf> [in Ukrainian].

3. Yaroshenko, T. O. (2013). Tekhnologii Veb 2.0 dlia bibliotek i korystuvachiv: novi mozhlyvosti rozvytku bibliotechnoho seredovyshcha [Web 2.0 technologies for libraries and users new opportunities for the development of library environment]. Kyiv: Sammit-knyha [in Ukrainian].

4. Hbranchak, T. (2016). Vykorystannia natsionalnymy bibliotekamy

sotsmerezhdlia predstavleniia biblioteknykh produktiv i posluh [Usage social networks among national libraries for presentation of library products and services]. *Biblioteknyi visnyk – Library Journal*, no 1, pp. 18–29 [in Ukrainian].

5. Ogneva, Y. N. (2011). Biblioteka i socialnye media [Library and social media]. Библиотечное пространство: медиа – информация – культура : сб. материалов Межрегион. науч.-практ. конф. Proceedings from Library space: media – information – culture '11: *Mezhrehyonalniia nauchno-praktycheskaia konferentsiia – International Scientific and Practical Conference*. (pp. 63–69). Arkhangelsk [in Russian].

6. Shibaeva, E. Biblioteki i socialnye media: ot samoorganizatsii k insti-tualizatsii [Libraries and social media: from self-organization to institution-alization]. *elib.spbstu.ru*. Retrieved from <http://elib.spbstu.ru/dl/2/4494.pdf/download/4494.pdf> [in Russian].

7. Strunhar, V. (2016). Metodolohiia doslidzhennia kontentu biblio-teknykh storinok u sotsialnykh media [Methodology of research of content of library pages in social media]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 488–500 [in Ukrainian].

8. Vitushko, A. (2013). Diialnist bibliotek u sotsialnykh merezhakh: problemy informatsiinoi bezpeky [Activity of libraries on social networks: problems of information security]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 35, pp. 213–220 [in Ukrainian].

9. Bulakhova, H. (2013). Biblioteki v sotsialnykh merezhakh ta blohosferi yak zasib reklamuvannia [Libraries on social networks and a blogosphere as an advertizing medium]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 192–199 [in Ukrainian].

10. Issledovanie: analiz dejatelnosti bibliotek Rossii v socialnykh media [Research: analysis of the activities of Russian libraries in social media]. *rba.ru*. Retrieved from http://www.rba.ru/content/activities/section/29-a/study.php?papka=29-a&id_sec=50 [in Russian].

11. Svergunova, N. M. (2016). Biblioteki v socialnykh setjah: neobhodimost ili dan mode [Libraries in social networks: a necessity or a tribute to fashion]. *Nauchnye i tehniczeskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no 5, pp. 52–58 [in Russian].

12. Analitiko-prikladnoe issledovanie «Dejatelnost obshhedostupnyh municipalnyh bibliotek Belgorodskoj oblasti na mediaploshhadkah» [Analytical and applied research «Activity of public municipal libraries of the Belgorod region on media sites»]. *sitenew.bgunb.ru*. Retrieved from http://sitenew.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/anketa_issledovaniya.pdf [in Russian].

13. Analiz materialov prikladnogo issledovanija «Dejatelnost municipalnyh obshhedostupnyh bibliotek Belgorodskoj oblasti na mediaploshhadkah» [Analysis of the materials of the applied research «Activity of the municipal public libraries of the Belgorod region on media sites»]. *sitenew.bgunb.ru*. Retrieved from <http://sitenew.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/Analiz.pdf> [in Russian].

14. Tipovoe polozhenie ob organizacii dejatelnosti municipalnoj biblioteki v socialnyh media [A standard provision on the organization of the activities of the municipal library in social media]. *sitenew.bgunb.ru*. Retrieved from <http://sitenew.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/prilojenie1.pdf> [in Russian].

15. Metodicheskie rekomendacii po vvedeniju v municipalnyh bibliotekah Belgorodskoj oblasti norm vremeni na raboty, vypolnjaemye v socialnyh setjah [Methodical recommendations for the introduction in the municipal libraries of the Belgorod Region time norms for work performed in social networks]. *sitenew.bgunb.ru*. Retrieved from <http://sitenew.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/prilojenie2.pdf> [in Russian].

16. Metodicheskie rekomendacii po povysheniju jeffektivnosti predstavitelstva municipalnyh bibliotek v socialnyh media [Methodical recommendations on increasing the efficiency of representation of municipal libraries in social media]. *sitenew.bgunb.ru*. Retrieved from <http://sitenew.bgunb.ru/VMethodist/index.files/resource/research/prilojenie3.pdf> [in Russian].

17. Use of social media by the library current practices and future opportunities. A white paper from Taylor & Francis. Retrieved from <http://www.tandf.co.uk/journals/access/white-paper-social-media.pdf> [in English].

18. Pashkova, V. S. (2009). Natsionalni bibliotechni asotsiatsii, 1876–2008 [National Library Associations, 1876–2008]. Kharkiv: Akta [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Nataliya Tarasenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Modern Aspects of Managing Libraries' Activity in Social Networking Environment: Theoretical Understanding and Generalization of Practical Experience

The paper deals with current practice of managing libraries activity in social networks and based on its analysis, substantiates the feasibility of introducing and benefits of using administrative standards for network representations servicing.

It is determined that an effective tool to research modern practice of libraries presence in social networks is online questionnaire, through which one can analyze the activity of Ukrainian libraries in social network environment for availability of regulatory documents, level of awareness of library page administrators in technological processes supporting the network representation, to identify existing problems and to make constructive solutions. Summarizing and analyzing information obtained through the questionnaire could serve as a basis for developing of proposals, methodological recommendations, standard documents that would determine the optimal algorithm for creating and maintaining network pages of libraries and outline the approximate model of library representation in social networks.

Among the documents regulating work, the decisive and compulsory for development of each library is to elaborate a strategy of library activity in social networks, provisions on the organization and policy of library presence in networking space, job descriptions of employees, who are responsible for administering these resources etc.

Keywords: administration of network representations of libraries, regulation of work in social networks, provisions on the management of library pages in social networks, job descriptions of library workers.

Світлана Кириленко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА» В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ НАУКОМЕТРИЧНОЇ ПРАКТИКИ

На основі бібліометричного аналізу баз даних SciVers Scopus і Web of Science досліджено публікаційну активність українських науковців, кількісні показники внеску української науки у світову. Визначено ефективність української науки, яка вища за середньосвітову за рахунок точних наук. Запропоновано задіяти реферативну БД «Україніка наукова» для організованого входження українських наукових видань у міжнародні бази даних.

Ключові слова: база даних SciVers Scopus, база даних Web of Science, наукометричний аналіз, бібліометрія, українська наука, публікаційна активність, реферативна база даних «Україніка наукова».

Введення бібліометричної основи для обліку й оцінювання ефективності науки за допомогою наукометричного аналізу набуває поширення у світі та Україні. Налічується декілька десятків баз даних (далі – БД) з наукометричним інструментарієм – Google Scholar, Web of Science, SciVers Scopus, Index Copernicus, Astrophysics, Inspec, Pub Med, Mathematics, Chemical Abstracts, Springer та ін. Широковідомими у світі є міжнародні бази наукового цитування SciVers Scopus і Web of Science (WoS), їхня вагомість також визнана й науковим співтовариством України.

Для піднесення авторитету української науки логічно збільшувати кількість послуг національної реферативної БД (далі – РБД) «Україніка наукова» і вдало вирішувати завдання оперативного розповсюдження української наукової періодики в зарубіжних сучасних наукових комунікаціях [1]. На сучасному етапі національна система реферування української наукової літератури, яку презентує РБД, намагається створити можливості формування галузевих масивів реферативної інформації за міжнародними стандартами для їх наступної передачі до відповідних

міжнародних реферативних БД з метою включення вітчизняної наукової інформації до світової системи документальних комунікацій, оскільки науковий добуток української науки заслуговує на широку присутність наукових видань НАН України в міжнародному інформаційному просторі. Необхідно зауважити, що вітчизняні науковці досягли принципово нових результатів з актуальних напрямів математики, інформатики та механіки, виконано ряд помітних робіт у галузях наук про Землю, з фізико-технічних проблем матеріалознавства та енергетики, виконано теоретичні та експериментальні дослідження з фізики і астрономії, які розкривають нове сучасне сприймання природи фізичних явищ. Наукові результати світового рівня здобуто в окремих напрямках хімії та наук про життя. Щороку вчені НАН України видають приблизно понад 500 монографій, до 400 підручників, довідників і енциклопедій, близько 25 тис. статей. Зарубіжні видавництва випустили близько 100 наукових монографій учених академії за останні 15 років, понад 20 українських наукових журналів перевидують англійською мовою закордонні видавничі компанії, з десяток часописів виходять англійською мовою в Україні [2]. Поступово наукова періодика України займає певну нішу в сучасних наукових зарубіжних комунікаціях, базах даних і системах цитування наукової літератури, але цей процес хаотичний, кожна редакція чи автор виступають окремо, а варто це робити системно, планово, спільно (наприклад, через національну систему реферування).

Посилаючись на закордонний досвід, фундатори РБД «Україніка наукова» Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського та Інститут реєстрації інформації НАН України (далі – ІПРІ НАНУ) спільно з іншими вітчизняними науковцями в галузі інформаційних технологій розмірковують над перспективами розвитку національної системи реферування України та різними аспектами надання послуг, зокрема бібліо- й наукометричних. Вивчення тенденцій розвитку науки в Україні за допомогою бібліометричних БД викладено в працях В. Рибачка [3], К. Лобузіню [4], А. Гузя, Л. Костенка [5], Н. Зайченко [6], Р. Влоха, І. Мриглода [7], Д. Ланде [8] та ін.

Метою статті є аналіз бібліометричних показників української науки за підсумками наукометричного аналізу систем корпорацій Thomson Reuters і Elsevier стосовно науковців та наукових журналів України для спрямування розвитку наукометричного складника української національної системи реферування.

На сьогодні в Україні уособлює національну систему реферування РБД «Україніка наукова», яка є диференційованим за галузями знань та інтегрованим у масштабах країни сучасним інформаційним продуктом [9]. РБД дає змогу здійснити прогнозування розвитку наукового знання в Україні на основі даних, що відображають динаміку розширення рубрик галузевого розподілу публікацій з подальшим проведенням бібліометричних досліджень вихідного потоку видань з необхідної тематики [10, 11]. Проте пріоритет наукометричного оцінювання наукової періодики (у тому числі й української) належить міжнародним бібліометричним системам корпорацій Thomson Reuters і Elsevier (БД WoS і Scopus), які надають увесь спектр наукометричних показників. На увагу заслуговує саме та частина наукової української періодики, яка успішно пройшла індексування за наукометричними показниками в системах корпорацій Thomson Reuters і Elsevier.

Для індексування в БД Scopus стаття повинна бути опублікована в одному з журналів, що входить до бази. Для дослідників-авторів, які бажають опублікувати свої матеріали у видавництві «Ельзевір» створено спеціальний інтерактивний портал Elsevier Editorial System («Видавнича система Ельзевіра»), який полегшує процедуру передачі матеріалів, відстеження процесу розгляду статті та взаємодію з рецензентами. Наукометричний апарат Scopus забезпечує обрахунок публікацій науковців і установ, у яких вони працюють, статистику їх цитованості, визначає науковий рівень дослідників, організацій. Об'єктивність кожного висновку, що ґрунтується на використанні наукометричних обчислень, значною мірою залежить від вмісту БД і повноти відображення в ній тематики й безпосередньо методики обчислень. Важливо враховувати всі умови й обачно використовувати результати наукометричних досліджень.

Для оцінювання репертуару авторів, які мають власний профіль у БД Scopus (профіль створюється за наявності хоча б двох публікацій), розглянемо наукометричні показники близько 100 найбільш цитованих у Scopus науковців – працівників українських інституцій. Упорядкування в рейтингу БД Scopus проведено за h-індексом і в його межах за кількістю цитувань [12]. Рейтинг виражає публікаційну активність науковців і підпорядкування вченого. Аналіз даних підтверджує характерну рису вітчизняного наукометричного профілю – наявність доволі

великої частини науковців, які працюють в установах НАН України. Понад 70 учених займають посаду в установах НАН України, решта в університетах та інших закладах. Це зумовлює широку присутність серед наукових видань України публікацій, у яких хоча б один з авторів є співробітником НАН України. Інакше кажучи, в Україні переважає академічна наука, на відміну від Євросоюзу, де наука здебільшого розвивається на базі університетів.

Портал SCImago Journal & Country Rank, який наводить комплекс бібліометричних показників на основі інформаційних ресурсів БД Scopus, висвітлює публікаційну активність країн Східної Європи, і за даними цього порталу Україна на 2015 р. у рейтинговому списку займає шосте місце з 23 країн [13]. Згідно з наукометричною оцінкою БД Scopus, є розподіл видань українських учених за такими галузями науки: з фізики та астрономії – до 23%; матеріалознавства та інженерії – до 14%; публікації з хімії – близько 13%; біохімії, генетики й молекулярної біології – до 10%; з математики – 7–8%. Соціогуманітарний блок, включно з економічними науками, забезпечує менше 1,5% усіх публікацій [14]. За даними ж WoS частка публікацій за авторством українських учених з точних наук ще вища й становить за 2015 р. у галузі фізики – 32,3%, хімії – 20,3%, матеріалознавства – 15,7%. Поділ українських статей за тематичними напрямками надто різниться від світового через те, що розподіл зміщений у бік фізики, хімії та матеріалознавства. З цієї тематики публікується понад 2/3 українських статей, і саме в цьому напрямі є найбільша частка публікацій, доступних світовій науковій спільноті (через мережу Інтернет) [15]. Таким чином, за наукометричною оцінкою БД Scopus та WoS в Україні певною мірою домінують фундаментальні науки, зокрема фізичні й хімічні, утримуючи лідерство серед інших наук.

БД Scopus і WoS відображають загалом близько 65 назв українських періодичних видань. Визнаючи ефективність цих БД, належить констатувати низьку присутність у них українських часописів (менше 3% від загальної кількості вітчизняної наукової періодики) [16]. Отже, перед тим як замислюватися над покращанням показників української науки, слід докласти зусиль до загальнодоступного представлення українського наукового доробку в міжнародних наукометричних базах, оскільки на сьогодні в них відображено тільки деякі наукові часописи, а

редактори наукових фахових видань майже не виявляють ініціативи щодо інтеграції в ці системи. Очевидним є і той факт, що розміщення навіть декількох видань (які оформлюють списки літератури за міжнародними стандартами) на платформах масштабних бібліометричних систем світу більшою мірою вплине на представлення української науки в міжнародному просторі, ніж розміщення кількох праць одного здобувача наукового ступеня. Тому на часі є створення системи, скажімо, на основі національної РБД «Україніка наукова», яка сприятиме входженню українських наукових журналів до БД Scopus і WoS, допомагатиме упорядкувати метадані статті та використаної літератури до неї за міжнародними стандартами. Важлива мотивація на законодавчому рівні авторів наукових робіт, редакторів фахових наукових видань і служб реферування НБУВ та ІПРІ НАНУ щодо інтеграції в найбільші наукометричні бази світу [17].

У сучасних наукометричних системах корпорацій Thomson Reuters і Elsevier за допомогою наукометричних показників визначається не тільки науковий рівень дослідника, а й вагомість журналу, його рейтинг тощо. На підставі розгляду БД WoS і Scopus щодо незначної частини українських наукових видань проаналізовано показники імпакт-фактора журналів, включених до БД WoS, та індексу Science Journal Rankings (SJR-індексу) – показника інтенсивності цитувань статей журналу з урахуванням вагомості джерел посилання, включених до БД Scopus (Elsevier). SJR є аналогом імпакт-фактора, який використовується корпорацією Thomson Reuters.

За даними 2015 р. у БД Journal Citation Reports корпорації Thomson Reuters посеред більше ніж 12 тис. видань з 83 країн світу, що входять до Web of Science та обчислюються на імпакт-фактор, індексування успішно пройшли 15 українських журналів. Видавцями багатьох з них є наукові установи НАН України. За даними Journal Citation Reports, українські журнали *Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications*, «Фізика низьких температур», «Цитология и генетика», «Журнал математической физики, анализа, геометрии» демонструють підвищення власного імпакт-фактора. Найвищий показник у журналу *Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications* з імпакт-фактором дещо більшим за одиницю [18]. За аналізом упорядкованого за SJR-індексом рейтингу 2015 р. вітчизняних наукових

журналів, представлених на інтернет-платформі SCImago Journal & Country Rank (дані одержані з бібліометричної системи Scopus корпорації Elsevier), наведено 38 часописів, серед яких $\max$ SJR > 0,8 має часопис *Experimental Oncology* [19].

Таким чином, у цілому успішно індексуються близько 50 українських часописів, що становить понад 2% від загальної кількості періодичних українських наукових видань. Варто констатувати, що п'ять наукових журналів (*Condensed Matter Physics, Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications, Ukrainian Journal of Physical Optics, «Журнал математической физики, анализа, геометрии», «Цитология и генетика»*) представлено в обох наукометричних системах. Аналіз української періодики за двома наукометричними системами виявляє відсутність видань, що мають домінуючий показник інтенсивності цитувань статей журналу. Це вказує на недостатній рівень сучасної затребуваності світом українських часописів. До речі, показники імпаکت-фактора видань, які зумовлюють науковий стиль, досягають 30. Зазначені цифри стосуються лише номенклатури назв наукових журналів, вони не враховують наявності в переліках обох платформ матеріалів наукових конференцій, що проводилися в Україні.

Належить визнати, що глибинною причиною істотних розбіжностей між науковим доробком українських учених і ступенем перцепції цього доробку в наукометричних системах корпорацій Thomson Reuters і Elsevier є політика корпорацій, що впливає з їхніх комерційних інтересів. Вона полягає в тому, щоб спонукати науковців з усього світу публікуватися в певному англослов'янському колі журналів. Тому «коефіцієнт корисної дії» заходів щодо включення українських періодичних видань у згадані системи не може бути високим. Утім, для покращання наукометричних параметрів вітчизняної науки на міжнародному рівні назріла потреба координованої роботи авторів, редакторів, адміністраторів наукових закладів зі службою реферування РБД «Україніка наукова» щодо подачі метаданих за міжнародними стандартами. РБД на сьогодні є основним національним електронним ресурсом, що концентрує реферативну інформацію з усіх галузей знань, забезпечує можливість автоматичного переходу до повного тексту наукової публікації і створення бібліометричного портрету публікації в системі Google Scholar. Зауважимо, що обслуговування сайту кожного фахового

часопису відповідно до міжнародних вимог ускладнено фінансово й не гарантує належного рівня науково-інформаційного обслуговування, яке забезпечує науковцеві релевантність результату пошуку та бібліометричний інструментарій [4]. Також наявність окремих сайтів наукових періодичних видань обумовлює розсіяність наукових публікацій, і для їх концентрації актуальним є входження до централізованого електронного осередку цих ресурсів – РБД «Україніка наукова». Якщо часопис описано в РБД, то під час пошуку в системі Google він завжди буде на першій сторінці й результат пошуку матиме високий показник релевантності.

Висновки. Унаслідок вивчення показників української науки, що відображені в наукометричній системі SciVerse Scopus корпорації Elsevier і WoS корпорації Thomson Reuters, визначено зацікавленість до результатів досліджень українських учених у галузях фізики, хімії, матеріалознавства, які є найбільш затребуваними у Європейському Союзі; наступними є біохімія, генетика, молекулярна біологія, математика. Корпорація Elsevier відстежує характерну рису українського наукометричного профілю – академічну науку. За даними порталу SCImago Journal & Country Rank корпорації Elsevier публікаційна активність України в рейтинговому списку займає шосте місце серед країн Східної Європи.

У БД Scopus і WoS представлено близько 65 назв українських наукових періодичних видань, що менше 3% від їхньої загальної кількості. З них індексацію успішно пройшли до 50 часописів. Аналіз української періодики за двома наукометричними системами виявляє відсутність видань, що мають домінуючий показник інтенсивності цитувань статей журналу. Так, у WoS представлено 15 українських періодичних видань, і найкращий показник імпакт-фактора (вищий за одиницю) показує тільки журнал *Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications*. У SciVerse Scopus наведено 38 українських часописів (max SJR > 0,8 має часопис *Experimental Oncology*). Не викликає сумнівів доцільність проведення заходів щодо активного входження періодичних видань України в міжнародні наукометричні системи. Для цього редакціям часописів слід звернути увагу на ряд критеріїв, що враховуються при прийнятті рішення про включення журналу до таких систем: наявність ISSN, відповідність міжнародним видавничим стандартам, авторитетна редакція, регулярність виходу, рецензування всіх статей, якісні англо-

мовні реферати, пристатейна бібліографія латиницею або транслітерованою кирилицею, унікальність тематики, онлайн-доступ до повних текстів, англomовна домашня сторінка журналу тощо [20]. За відповідними критеріями наукові журнали відбирають і для національної РБД «Україніка наукова», яка на кінець 2017 р. накопичила понад 650 тис. записів наукової думки України, що належить донести до світової наукової спільноти [9].

Незначне відображення української науки у світовій системі наукових комунікацій, невисока наявність публікацій наших науковців у зарубіжних БД наглядно свідчить про відсутність чіткої державної політики розвитку науки, виявлення прозорої інформації про її стан і тенденції. Для оцінки наукового розвитку держава, зазвичай, застосовує наукознавчі інституції, що вивчають закономірності функціонування, розвиток науки, структуру й динаміку національної наукової діяльності у світі. Однією з таких інституцій намагається стати РБД «Україніка наукова». Актуальним є завдання: через модернізацію сегмента РБД допомогти українським науковим журналам оперативного, системного, планового приєднання до сучасних наукових зарубіжних комунікацій, адже РБД має науковий потенціал для цього, оскільки є основним національним електронним ресурсом, що концентрує наукову реферативну інформацію з усіх галузей знань. На часі покращання бібліометричного апарату національної реферативної БД до стандартів зарубіжних реферативних БД [21].

Необхідною умовою у визначенні якості української публікації повинна стати її доступна наявність у зарубіжних сучасних наукових комунікаціях, що забезпечить потенційну можливість експертної оцінки одержаних результатів на міжнародному рівні, значну публікаційну активність і збільшення показників цитованості.

Література

1. Костенко Л. Й. Видимість наукової періодики України в мережі Інтернет / Л. Й. Костенко // Наука України у світ. інформ. просторі. – 2013. – Вип. 8. – С. 27–33.
2. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2013 році / Нац. акад. наук України ; відп. ред. В. Ф. Мачулін. – Київ : Академперіодика, 2014. – 560 с.

3. *Рибачук В. П.* Методологічні проблеми застосування наукометричного аналізу при прогнозуванні напрямків науково-технологічного прогресу / В. П. Рибачук // *Наука та наукознавство*. – 2012. – № 1. – С. 36–45.

4. *Лобузін К. В.* Бібліотечні та семантичні веб-технології в організації доступу до наукової періодики / К. В. Лобузін // *Наука України у світ. інформ. просторі*. – 2015. – Вип. 11. – С. 75–80.

5. *Костенко Л. Й.* Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : [монографія] / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, С. О. Копанєва, Т. В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 212 с.

6. *Зайченко Н. Я.* Бібліометрика у реферативній БД «Україніка наукова» / Н. Я. Зайченко // *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р.* – Київ, 2013. – С. 338–340.

7. *Мриглод І. М.* Вітчизняна наукова періодика: загальний аналіз, тенденції та проблеми / І. М. Мриглод, О. І. Мриглод // *Наука України у світ. інформ. просторі*. – 2013. – Вип. 8. – С. 37–53.

8. *Ланде Д. В.* Наукометричні дослідження мереж співавторства по базі даних «Україніка наукова» / Д. В. Ланде, І. В. Балагура // *Реєстрація, зберігання і оброб. даних*. – 2012. – Т. 14, № 4. – С. 41–51.

9. Реферативна база даних «Україніка наукова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/data_base. – Назва з екрана.

10. *Добровська С. В.* «Інформаційні технології» у реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська, С. Е. Кириленко, І. В. Балагура // *Бібл. вісн.* – 2012. – № 4. – С. 12–17.

11. *Кириленко С. Е.* Наукометричний аналіз науково-технічної інформації з питань енергетики на основі реферативної бази даних «Україніка наукова» / С. Е. Кириленко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України*. – 2015. – Вип. 42. – С. 233–248.

12. *Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus: рейтинг науковців України за показниками наукометричної бази даних Scopus* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jsi.net.ua/scopus/ratings_uni/index.html. – Назва з екрана.

13. The SCImago Journal & Country Rank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scimagojr.com/index.php>.
14. Scopus [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.scopus.com>. – Title from the screen.
15. WoS [Electronic resource]. – Mode of access: <https://webofknowledge.com>. – Title from the screen.
16. Бібліометрика української науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=formu. – Назва з екрана.
17. Чайковський Ю. Наукометричні бази та їх кількісні показники. Ч. II. Фактори, що впливають на кількісні показники наукометричних баз / Ю. Чайковський, Ю. Сілкіна, О. Потоцька // Вісн. НАН України. – 2013. – № 9. – С. 84–85, 91–92.
18. Рейтинги наукових журналів України за імпаکت-фактором [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/bpnu/pdf/jour_wos_1506.pdf. – Назва з екрана.
19. Рейтинг періодичних видань України згідно наукометричної платформи Scopus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/bpnu/pdf/jour_scopus.pdf. – Назва з екрана.
20. Назаровець С. Експериментальні засоби аналізу та оцінки наукової продуктивності / С. Назаровець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2013. – Вип. 35. – С. 76–88.
21. Добровська С. В. Розвиток технології представлення інформації в реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська, С. Е. Кириленко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2011. – Вип. 31. – С. 137–145.

References

1. Kostenko, L. Y. (2013). Vydymist naukovoyi periodyky Ukrayiny v merezhi Internet [Visibility of the scientific periodicals of Ukraine in the Internet]. *Nauka Ukraina u svitovomu informatsiinomu prostori – Science of Ukraine in the World of Information Space*, no 8, pp. 27–33 [in Ukrainian].
2. Machulin, V. F. (Eds.). (2014). Zvit pro diyalnist Natsionalnoyi akademiyi

nauk Ukrainy u 2013 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2013]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Rybachuk, V. P. (2012). Metodolohichni problemy zastosuvannya naukometrychnoho analizu pry prohnouzuvanni napryamkiv naukovotekhnolohichnoho prohresu [Methodological problems of the application of the scientometric analysis at the prediction of the directions of scientific and technological progress]. *Nauka ta naukoznavstvo – Science and Science of Science*, no 1, pp. 36–45 [in Ukrainian].

4. Lobuzina, K. V. (2015). Bibliotechni ta semantychni vebtehnolohiyi v orhanizatsiyi dostupu do naukovoyi periodyky [Library and semantic web technologies in the organization of access to scientific periodicals]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori – Science of Ukraine in the World of Information Space*, no 11, pp. 75–80 [in Ukrainian].

5. Kostenko, L. Y., Zhabin, O. I., Kopanyeva, Ye. O., Symonenko, T. V. (2014). Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennya [Scientific periodicals of Ukraine and bibliometric studies]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Zaychenko, N. Ya. (2013). Bibliometryka u referatyvniy bazi danykh «Ukrayinika naukova» [Bibliometrics in the abstract database «Ukrayinika naukova»]. Adapting the tasks and functions of the scientific library to the requirements of the development of digital information resources '13: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (8–10 zhovtnia 2013 rik) – International Scientific Conference*. (pp. 338–340). Kyiv [in Ukrainian].

7. Mryhlod, I. M., Mryhlod, O. I. (2013). Vitchyznyana naukova periodyka: zahalnyy analiz, tendentsiyi ta problemy [Domestic scientific periodicals: general analysis, trends and problems]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori – Science of Ukraine in the World of Information Space*, no 8, pp. 37–53 [in Ukrainian].

8. Lande, D. V., Balahura, I. V. (2012). Naukometrychni doslidzhennya merezh spivavtorstva po bazi danykh «Ukrayinika naukova» [Scientometric studies of co-authorship networks on the basis of the database «Ukrayinika naukova»]. *Reiestratsiia, zberihannia i obrobka danykh – Data Registration, Storage and Processing*, Vol. 14, no 4, pp. 41–51 [in Ukrainian].

9. Referatyvna baza danykh «Ukrayinika naukova» [Abstracts database «Ukrayinika naukova»]. *nbu.gov.ua*. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/data_base/ [in Ukrainian].

10. Dobrovska, S. V., Kirilenko, S. E., Balahura, I. V. (2012). «Informatsiyni tekhnolohiyi» u referatyvnyi bazi danykh «Ukrayinika naukova» [Scientometric analysis of the study of Information Technology using abstract database Ukrayinika naukova]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no 4, pp. 12–17 [in Ukrainian].

11. Kirilenko, S. E. (2015). Naukometrychnyy analiz naukovo-tekhnichnoyi informatsiyi z pytan enerhetyky na osnovi referatyvnoyi bazy danykh «Ukrayinika naukova» [Scientometric analysis of scientific and technical information of energetics based on the abstract database «Ukrayinika naukova»]. *Naukovi pratsi natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no 42, pp. 233–248 [in Ukrainian].

12. Nauka Ukrayiny v dzerkali naukometrychnoyi bazy danykh SciVerse Scopus: reytynh naukovtsiv Ukrayiny za pokaznykamy naukometrychnoyi bazy danykh Scopus [Science of Ukraine in the mirror of the scientifically based database SciVerse Scopus: the rating of Ukrainian scientists according to the scopus science-based database]. *jsi.net.ua*. Retrieved from http://jsi.net.ua/scopus/ratings_uni/index.html [in Ukrainian].

13. The SCImago Journal & Country Rank. Retrieved from <http://www.scimagojr.com/index.php> [in English].

14. Scopus. Retrieved fro: <http://www.scopus.com> [in English].

15. WoS. Retrieved fro: <https://webofknowledge.com> [in English].

16. Bibliometriyka ukrayinskoyi nauky [Bibliometrics of Ukrainian Science]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=formy [in Ukrainian].

17. Chaikovskiy, Yu., Silkina, Yu., Pototska, O. (2013). Naukometrychni bazy ta yikh kilkisni pokaznyky. Ch. II. Faktory, shcho vplyvayut na kilkisni pokaznyky naukometrychnykh baz [Scientometrics databases and their quantitative indices. Part II. Factors influencing the quantitative indices of the scientometrics databases]. *Visnyk NAN Ukrayiny – Bulletin National Academy of Sciences of Ukraine*, no 9, pp. 84–85, 91–92 [in Ukrainian].

18. Reytynhy naukovykh zhurnaliv Ukrayiny za impakt-faktorom [Ratings of Ukrainian scientific journals by impact factor]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/bpnu/pdf/jour_wos_1506.pdf [in Ukrainian].

19. Reytynh periodychnykh vydan Ukrayiny zhidno naukometrychnoyi platformy Scopus [The rating of periodicals of Ukraine according to the

Scopus computer science platform]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/bpnu/pdf/jour_scopus.pdf [in Ukrainian].

20. Nazarovets, S. (2013). Eksperymentalni zasoby analizu ta otsinky naukovoyi produktyvnosti [Experimental means for the analysis and evaluation of scientific productivity]. *Naukovi pratsi natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no 35, pp. 76–88 [in Ukrainian].

21. Dobrovska, S. V., Kirilenko, S. E. (2011). Rozvytok tekhnolohiyi predstavleniya informatsiyi v referatyvnyi bazi danykh «Ukrayinika naukova» [Development of technology for the presentation of information in the abstract database «Ukrayinika naukova»]. *Naukovi pratsi natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 31, pp. 137–145 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Svitlana Kyrylenko,

Junior Researcher Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Prospects of the Development of Abstract Database «Ukrayinika Naukova» in the Context of World Scientometrics Practice

The direction of the development of Ukrainian science on the basis of bibliometric analysis of the databases SciVers Scopus and Web of Science are outlined. Methods of scientific activity estimation are analyzed. The dynamics of publishing activity of Ukrainian scientists and the quantitative indicators of Ukrainian science contribution to the world one are explored. The efficiency of Ukrainian science, which is higher than the world average due to the exact sciences, is explained. It is indicated that effective information services should be based on knowledge of the main directions of science course. International abstract databases are considered. The significance of «Ukrayinika naukova» abstract database for scientometric investigations has been revealed. A proposal to use the abstract database «Ukrayinika naukova» for the organized entry of Ukrainian scientific publications into international databases is made.

Keywords: database SciVers Scopus, database Web of Scienc, scientometric analysis, bibliometrics, ukrainian science, publishing activity, abstracts database «Ukrayinika naukova».

Ігор Перенесієнко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕМАТИЧНИХ РЕСУРСІВ У СУЧАСНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Стаття присвячена вивченню теоретичних питань розвитку цифрових бібліотек. Розглядаються сфери переробки послуг та інформаційних продуктів, які покликані збільшити значення бібліотечних послуг і задовольнити змінні інформаційні потреби. Особливу увагу приділено окремим специфічним аспектам, на які звертають увагу науковці при вивченні цієї тематики.

Ключові слова: електронна бібліотека, семантичний пошук, інформаційний пошук.

Одна з відмінностей бібліотек та інтернет-простору полягає в інформаційних масивах, якими вони оперують. Перші незрівнянно менші кількісно, проте змістовно вартісні документи потрапляють до фондів бібліотек після попереднього наукового опрацювання. Інтернет містить незрівнянно більше інформації, ніж пропонують усі існуючі бібліотеки разом узяті, проте кількісна перевага в цьому випадку не приводить до переваги якісної – неструктурована інформація сумнівного змісту унеможливає ведення релевантного пошуку.

За останні 10 років кількість онлайн-відвідувань значно перевищує кількість користувачів, які фізично відвідують бібліотеку (зрозуміло, що йдеться про бібліотечно-інформаційні установи, чії сайти чи ресурси є в інтернет-просторі). Це відбувається за рахунок нарощування доступного бібліотечного інтернет-ресурсу, представленого на сайтах бібліотек, – електронні каталоги, бази даних, оцифровані раритети, електронні версії видань тощо. Наприклад, за даними щорічних звітів, Бібліотеку Конгресу США відвідало понад 1,4 млн онлайн-користувачів, а 2010 р. їх кількість зросла вже до 1,7 млн У 2013 р. загальнодоступною колекцією австралійської документальної спадщини із сайту

Національної бібліотеки Австралії щогодини користувалося понад 16 тис. осіб з усіх куточків світу [1, с. 17].

Л. Епхарт, цитуючи працю «Бібліотечний дизайн для користувачів: керівництво для XXI ст.» Н. Лушингтона, зауважує, що, хоча сучасні зміни і видаються «рок-н-рольним» стосовно еталонних бібліотечних центрів, насправді лише розширюють тенденцію, спрямовану на досягнення зручності в користуванні: «Стародавні бібліотеки мали на меті спонукати відчуття страху перед знанням. Потім з'явилися відкриті стелажі, упорядковані за системою класифікації Дьюї, потім читальні зали, у кінцевому підсумку було додано місця для комп'ютерів. На кожному з цих кроків бібліотека самовіддано, концептуально і фізично змінювала макет свого використання, вирішуючи нові актуальні проблеми» [13].

Останній етап розпочався тоді, коли науковець Європейської організації з ядерних досліджень Т. Бернерс-Лі запропонував глобальний гіпертекстовий проект, що передбачав публікацію гіпертекстових документів, пов'язаних між собою гіперпосиланнями. Його авторству також належать ідентифікатори URI, протокол HTTP і мова HTML. Протягом 1991–1993 рр. Т. Бернерс-Лі створює перший у світі сервер з назвою httpd, перший гіпертекстовий браузер і перший сайт. Усі ці технології в підсумку заклали основи сучасного веб-простору.

Подальший розвиток інформаційних технологій спричинив появу нового формату документів – електронного. Відтак бібліотеки постали перед проблемою розробки технології організації таких ресурсів, зміни вищезгаданого попереднього макета їх використання.

Наразі існує дві причини, що створюють головні проблеми інтернет-мережі. Перша очевидна – її зростання. Релевантний пошук інформаційних ресурсів ускладнюється у зв'язку з труднощами фільтрації потрібних і найбільш якісних результатів. Пошукові системи загального призначення, які забезпечують індексування ресурсів Інтернету за ключовими словами (у деяких випадках – за змістом), не розв'язують цієї проблеми [7, с. 3]. Друга причина полягає у форматі представлення інформації, який орієнтований переважно на людей і лише у деяких винятках допускає автоматизоване програмне опрацювання.

Структура електронних ресурсів визначає підходи до організації ресурсів електронних бібліотек. Практичний бібліотечний досвід дає змогу виокремити найбільш застосовувані з них: за тематичними

ознаками або видами документів. Дослідники відзначають особливу важливість цих підходів саме для електронних бібліотек – як таких, що об'єднують ресурси різних видів. Організація за тематичними ознаками типологічно варіюється наявністю та ступенем розвитку пошукових можливостей, залежить від того, чи використовуються бібліотечні класифікаційні системи, чи предметизація або ж поєднання їхніх механізмів.

На думку П. Лапо й А. Соколова, накопичений у створенні електронних бібліотек досвід демонструє, що ряд таких проектів припинив своє існування через відсутність тих форм роботи з документами і відповідального ставлення до їх зберігання, що властиві традиційним бібліотекам. Вони становили результат різних проектів, автори яких припускали, що електронні бібліотеки можуть бути створені будь-якою установою або навіть фізичною особою. Для цього достатньо лише оцифрувати документи й надати до них доступ за допомогою підключення до веб-мережі [6, с. 7].

Однак наявність у бібліографічному описі систематичного індексу й навіть традиційна реалізація пошуку через рубрикатор (коли необхідно спочатку відшукати відповідну тематичну рубрику за ключовими словами, а потім перейти до пошуку документів) не здатні задовольнити потреби більшості користувачів, особливо слабообізнаних з принципами упорядкування знань у бібліотеках. Для цієї категорії користувачів було впроваджено інтуїтивно зрозумілу послугу, коли замість систематичного індексу на екрані користувач бачить інтерактивне гіперпосилання з тематичною рубрикою, натискаючи яке він автоматично отримує бібліографічну добірку за відповідною темою з величезного фонду бібліотеки. Ця послуга з часом виявилася надпопулярною. За статистикою відвідувань і запитів до онлайн-каталогу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, кожний третій-четвертий запит орієнтований саме на неї [9, с. 9].

Паралельне існування цифрового й друкованого інформаційних світів потребує необхідності співіснування традиційної бібліотечної технології та нової електронної, органічного поєднання досягнень традиційної інформаційно-бібліотечної сфери з перевагами сучасної комп'ютерної технології. У процесі освоєння нових інформаційних технологій бібліотеки відіграють відповідну роль: адаптують бібліотечні технології

представлення знань до використання в цифровому інформаційному середовищі у вигляді електронних бібліотек. Підтримка в актуальному стані й представлення на новій технологічній основі (в електронному та гіпертекстовому вигляді) бібліотечних систем класифікації як систем організації знань є перспективним напрямом діяльності сучасних бібліотек. Це сприяло відновленню інтересу в різних країнах (Австралія, Велика Британія, Канада, Німеччина, РФ, США) до бібліотечних класифікацій, які відіграють істотну роль у представленні, упорядкуванні й розкритті інформаційних ресурсів електронних бібліотек та Інтернету [7, с. 109–110].

Д. Ланде наводить порівняння початку інформаційного пошуку користувачем: «початок шахової партії – дебют – забезпечує розвиток фігур на дошці і визначає стратегічну канву майбутньої партії. Незважаючи на те що шахи допускають мільярди варіантів ходів, кількість дебютів, насправді, обмежена кількома сотнями. Так само як і у шаховому мистецтві, у мистецтві пошуку можна визначити перший його етап – дебют. На цій фазі визначається мета пошуку, стратегія й межі проведення (пошукові сервери, бібліотечні каталоги, тематичні портали)» [5, с. 52–53].

Дослідник називає об'єктивно утопічною модель, згідно з якою абсолютно всі ресурси мережі могли б бути об'єктно-тематично організованими – навіть найбільші інформаційно-пошукові системи світу нині охоплюють у своїх індексах не більше 30–40% доступних ресурсів. Необхідний для подолання проблеми консенсус власників систем подібного типу міг би забезпечити індексування вертикальних фрагментів мережі, вирішивши завдання повного охоплення ресурсів, забезпечуючи якісну навігацію у своїх сферах, проте цього наразі не відбувається [5, с. 23].

Згідно з інструкцією «Ключові проблеми розвитку колекцій електронних ресурсів» процес організації електронних ресурсів має забезпечувати (але не обмежуватися лише цим): а) функціональність пошуку і видачі результатів (наприклад, усічення, перегляд, історія пошуку, транслітерація); б) експорт та завантаження (наприклад, друк, відправлення електронною поштою, завантаження на комп'ютер чи інший електронний пристрій); в) можливості сортування й ранжирування результатів пошуку (наприклад, за автором, назвою, датою, релевант-

ністю, фасетами тощо); г) інтерфейс, його інтуїтивна зрозумілість, можливості навігації, допоміжні тексти на навчальні матеріали; г) інтеграція; д) надійність і доступність (наприклад, час очікування, режим доступу 24/7) [3, с. 12–13].

Об'єктно-тематичній організації в документі, безперечно, відводиться значна роль. У підпункті «Сумісність з бібліотечними системами» інструкції однією з умов технічної підтримки інтегрованих до бібліотечних баз зовнішніх електронних ресурсів вказано «необхідність забезпечення індексування чи каталогізації інформаційного ресурсу для бібліотечних онлайн-ових систем, у тому числі для сервісів знаходження та інших засобів розкриття інформації» [3, с. 33].

Я. Пацек і М. Криницька відзначають важливість використання семантичного веб-середовища в організації пов'язаних даних. Це дає змогу вести пошук за допомогою одного діалогового вікна – сучасні користувачі звикли до евристичної моделі пошукової системи Гугл, тож віддають перевагу подібним технологіям. Дослідники зауважують, читачі при цьому часто навіть не розуміють, до якого джерела звертаються: чи це каталог, бібліографія, електронна бібліотека, архіви чи зовнішні пошукові системи; з одного місця чи одразу кількох отримано ці дані. Для них це не є важливим, головне – швидкий доступ до інформації [14, с. 5].

Процес індексування й технологія процесу об'єднання документів пов'язані з проблемами семантики, семантичного доступу. Б. Шац в одному зі своїх виступів, присвячених тенденціям розвитку інформаційного пошуку у веб-середовищі, виокремив такі етапи:

- для 1970–1990-х років був характерний пошук тексту, пріоритетна увага віддавалася синтаксису інформації;
- для 1980–1990-х років був характерний пошук документів і переключення уваги на структуру даних;
- для кінця 1990-х та до 2010 р. характерний концептуальний пошук і звернення уваги на семантику даних [4, с. 164].

Оскільки моментом озвучення цього поділу був саме 2010 р., останній виокремлений дослідником етап і наразі триває. Таке радикальне коректування концепції вже усталеного веб-середовища зумовлено потребою організації інформації мережі для ефективного її автоматичного опрацювання програмами різних виробників. Семантичний веб-пошук

має забезпечити «розуміння» інформації комп'ютерами, виокремлення найбільш відповідних тим чи іншим критеріям даних, нарешті має забезпечити надання інформації для користувача.

UNIMARC став одним з перших форматів, покликаних подолати й забезпечити обмін інформацією. Дослідники зазначають причини, чому традиційні каталогізаційні методи повинні застосовуватися до організації веб-середовища: переваги MARC-формату щодо опису будь-яких документів, можливість інтеграції всіх типів інформаційних ресурсів в єдиний бібліотечний каталог, можливість розширити бібліотечні фонди ресурсами Інтернету. Таким чином каталогізація ресурсів Інтернету в електронних каталогах забезпечить можливість для користувачів бібліотеки знаходити всі релевантні джерела в одному місці, з використанням одних пошукових стратегій [11, с. 1].

Певним його недоліком є відсутність індексного доступу, управління й пошуку кожною частиною складених позначень, таких, наприклад, як числа УДК «94 (460) «15» Історія-Іспанія XVI ст.». Класифікаційні індекси зберігаються у вигляді суцільного текстового рядка та не в змозі підтримувати зв'язок з окремими структурованими семантично значущими елементами, пошук, перегляд й управління якими мали б здійснюватися централізовано, полегшувати предметний доступу в OPAC [16, с. 584]. Крім того, у стандартному наборі елементів UNIMARC-формату, який постачається як типове рішення для публічних бібліотек, відсутні деякі з необхідних елементів для опису матеріалів спеціалізованих фондів. Тому, наприклад, створенню бази даних книжкових пам'яток НБУВ передувала робота з адаптації робочих аркушів, пошукових елементів, форматів виведення даних для кожної з груп документів [8, с. 11].

З іншого боку, всі записи створеної в результаті бази мають спільну структурну основу і можуть використовуватися для розроблення і створення комплексного інформаційний ресурсу «Книжкові пам'ятки НБУВ». При формуванні останнього з'являється можливість сполучення у єдиному інформаційному просторі бібліографічних та архівних описів книжкових пам'яток [8, с. 13].

Бібліотека Конгресу США є головним агентством, яке підтримує серверний протокол Z39.50, створений для пошуку й отримання інформації з баз даних. Природно, що найбільше він застосовується в міжбібліотечних пошукових каталогах і часто включається до автоматизованих

бібліотечних інформаційних систем та систем управління бібліографічною інформацією. Він створений у 1970-х роках, його оновлені версії виходили у 1988, 1992, 1995 і 2003 р. Протокол Z39.50 дає змогу користувачеві такої системи шукати й отримувати інформацію з інших комп'ютерних систем, навіть не знаючи синтаксису пошуку, який використовується між різними системами.

Для інтеграції бібліотечних каталогів у репозиторії відкритого доступу в Бібліотеці Конгресу США розроблено протокол SRU/SRW, який дає змогу здійснювати пошук інформації як на бібліотечних серверах Z39.50, так і в репозиторіях, підтримуваних протоколом OAI-PMH. Таке технологічне рішення перспективне для бібліотек, адже надає можливість, з одного боку, інтегрувати власні інформаційні ресурси в сучасні інформаційні сервіси відкритого доступу, а з іншого – не змінювати внутрішньобібліотечної технології. На таких засадах реалізовано архітектуру інтеграції електронних інформаційних ресурсів національних бібліотек у міжнародному проєкті відкритого доступу «Європейська електронна бібліотека», де через протокол SRU реалізовано можливість створити єдине вікно доступу до інформації незалежно від того, який протокол обміну даними підтримує АБІС конкретної національної бібліотеки [10, с. 133].

У «Новому покажчику для каталогів італійських бібліотек» відмінність між синтаксичними й семантичними відносинами, між тематичними ланцюжками та концептами, між словником і синтаксисом залежить від двох моделей, що використовуються в управлінні взаємозв'язками – ролі й категорії. Синтаксична роль, відведена терміну, визначає його позицію в тематичному ланцюжку та змінюється відповідно до контексту. Категорія, присвоєна терміну й заснована на його значенні, є, однак, постійною і визначає його розташування в структурі словника [2, с. 8].

Вищезгадані особливості дають можливість використовувати «Новий покажчик для каталогів італійських бібліотек» як у загальному, так і в спеціалізованому інформаційному середовищі (наприклад, у державних, публічних, академічних і наукових бібліотеках). Також він придатний для індексування спеціального матеріалу – Національна бібліотека Флоренції (BNCF) використовувала його для індексування фотографій, які належать до колекції рідкісних фотографій (архів фотографій *Il mondo*) [2, с. 9].

З точки зору технічної інфраструктури, архітектура Європеани практично повністю побудована навколо Apache Solr. Остання є пошуковою платформою, основні можливості якої включають повнотекстовий пошук, фасетний пошук, індексування в реальному часі, динамічну кластеризацію, інтеграцію з базами даних, можливості обробки складних форматів, розподілений пошук і реплікацію індексу.

Крім того, Європеана адаптує використання плагіна BM25 F через систему машинного навчання, що використовується для визначення відповідного коефіцієнта для різних полів метаданих. Так, наприклад, термін збігу в полі title (заголовки) вважається більш релевантним, ніж аналогічний збіг у полі description (мається на увазі бібліографічний опис документа). Такі коефіцієнти встановлення практично неможливо визначити за допомогою ручних методів у зв'язку з обсягами задіяних областей метаданих, а використання машинного навчання в Learning to Rank привело до покращення результатів на 24,1% порівняно з незбалансованим пошуком [15]. Хоча процеси технологічної інформаційної адаптації бібліотек розвиваються більше 30 років, формування суспільства глобального знання й розвиток системи безперервної освіти для всіх в умовах активного використання і створення інновацій останнім часом потребує нового професійного рівня семантичного узагальнення інформаційних послуг, освоєння нових технологій, насамперед пов'язаних з обробленням, наданням доступу та виявленням нових знань.

З концепцією ж семантичного веб-середовища багато сучасних науковців пов'язують подальший розвиток Інтернету, яка завдяки уніфікації обміну даними ймовірно надасть можливість інтегрувати до Інтернету навіть об'єкти реального світу. Для бібліотек така тематична павутина передбачає вдосконалення релевантності інформації через введення нових форматів метаданих.

Семантичний веб розглядався Т. Бернерсом-Лі в контексті розвитку веб-середовища другого покоління, орієнтованого на автоматизовану інтерпретацію й опрацювання інформаційних ресурсів. У своїй книзі «Плетучи павутиння: витоки та майбутнє Всесвітньої павутини» він зазначив, що кожний аспект Інтернету повинен працювати саме як павутина, а не ієрархія.

Традиційні стратегії для покращення пошуку все ще залишають користувачів у межах «парадигми пошукового вікна», яка в деяких дослі-

дженнях отримує критичні зауваження. Шукачі культурної спадщини не виявляють поведінки, подібної до усталених шаблонів веб-пошуку: переважно вони шукають назви конкретних суб'єктів і вважають за краще досліджувати безпосередньо колекцію, іноді безцільно, а іноді оперуючи іншими різними типологічними аспектами, крім теми (наприклад, кольору або формату).

Група канадських бібліотекознавців у зв'язку з цим ввела до наукового обігу термін «інформаційний фланер» (англ. information flaneur) – користувач, якому цікаво блукати інформаційним простором і вивчати всі «зустрічі» з позитивним уявленням. Для цього є необхідним запозичення світогляду фланера (з фр. *flâneur* – гуляючий), представника типу міських жителів (уперше згадувався в Парижі середини XIX ст.). «Фланювання» означало прогулювання бульварами з метою розваги й отримання насолоди від спостереження за міським життям. Екстраполяція цього світогляду потребує від бібліотечної репрезентації культурних досліджень як надихаючих, наділених людиноцентричною перспективою, що відповідним чином спонукає до створення нових інтерфейсів, «більш грайливих, приємних та провокуючих» [12, с. 1217].

Таким чином, можна стверджувати, що електронна бібліотека не антагоніст і не конкурент традиційній бібліотеці, а нове явище в бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні. Скоріше за все електронні бібліотеки можна розглядати як форму реалізації функцій традиційної бібліотеки в сучасних умовах (у одних випадках більш вдалу, а в інших – менш вдалу), тобто на принципово новій технологічній основі. Електронний простір дає змогу реалізовувати різноманітні зв'язки між елементами записів бібліотечних каталогів, що безумовно підвищує можливості використання бібліотечної інформації. З огляду на цифрову природу електронних бібліотек вони, крім першочергового свого завдання – забезпечення тематичного доступу читачів до повнотекстових документів, цілком здатні реалізувати вищезазначений інтегративний потенціал електронного простору. Розроблена структура дає змогу створити формалізовану модель, виокремити й узагальнити точки доступу, за допомогою яких встановлюються зв'язки між різними предметними областями та атрибутованими ними документами. У підсумку це робить можливим організацію та представлення тематичних електронних бібліотек, здатних забезпечити релевантний

інформаційний пошук для користувачів і бути повноцінно інтегрованими в сучасне інформаційне середовище.

Література

1. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Г. І. Ковальчук. – Київ : Академперіодика, 2014. – 362 с.

2. *Кети А.* Предметное индексирование в Италии: последние достижения и перспективы на будущее [Электронный ресурс] / А. Кети, А. Лукарелли, Ф. Парадизи // World library and information congress: 75th IFLA general conference and council, 23–27 August 2009, Milan, Italy / пер.: Е. Зайцева, ГПНТБ. – С. 1–15. – Режим доступа: <https://www.ifla.org/past-wlic/2009/200-lucarelli-ru.pdf>. – Загл. с экрана.

3. Ключевые проблемы развития коллекций электронных ресурсов: руководство для библиотек = Key issues for e-resource collection development: a guide for libraries / Ш. Джонсон в соавт. с О. Г. Эвенсеном, Д. Гельфанд [и др.] ; ред.: Ж. Фронти [и др.] ; пер. с англ. яз.: Н. Н. Литвинова / Междунар. федерация библиотечных ассоциаций и учреждений. Секция по комплектованию и развитию коллекций, Рос. библиотеч. ассоц. – Санкт-Петербург : Росс. нац. б-ка, 2012. – 52 с.

4. *Лапо П. М.* Электронные библиотеки: опыт Иллинойского университета / П. М. Лапо // Бібліотэка ў сучаснай інфармацыйнай прасторы. – Минск, 2000. – С. 159–167.

5. *Ландэ Д. В.* Поиск знаний в Internet / Д. В. Ландэ. – Москва : Вильямс, 2005. – 272 с.

6. *Лапо П. М.* Введение в электронные библиотеки / П. М. Лапо, А. В. Соколов // Интернет-ресурс. – 2005. – 92 с.

7. *Лобузiна К. В.* Бiблiотечнi класифiкацiї у сучасних iнформацiйних сервiсах / К. В. Лобузiна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 132 с.

8. *Лобузiна К.* Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптацiї до умов сучасного iнформацiйного середовища / К. Лобузiна, А. Ключок // Бiбл. вiсн. – 2011. – № 4. – С. 3–10.

9. Лобузіна К. Комплексний інформаційний ресурс «Книжкові пам'ятки НБУВ» / К. Лобузіна // Бібл. вісн. – 2012. – № 6. – С. 10–14.

10. Лобузіна К. Технології організації знаньєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузіна ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с.

11. Лобузіна К. В. Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайнового середовища / К. В. Лобузіна // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 7. – С. 1–5.

12. Dyrk M. The Information Flaneur: A Fresh Look at Information Seeking / M. Dyrk, C. Sheelagh, C. Williamson // In: CHI 2011: Proceedings of the SIGCHI. Conference on Human Factors in Computing Systems. ACM, New York, – p. 1215–1224.

13. Ephrat L. Millennials are the ones keeping libraries alive [Electronic resource] / L. Ephrat // Quarts. – 2017. – Jul. 29. – Mode of access: <https://qz.com/1039294/millennials-are-the-ones-keeping-libraries-alive>. – Title from the screen.

14. Pacek J. «Are you trying to kill me?» – the national bibliography asks Internet [Electronic resource] / J. Pacek, M. Krynicka. – Mode of access: <https://www.ifla.org/past-wlic/2012/215-pacek-en.pdf>. – Title from the screen.

15. Petras V. Europeana – a Search Engine for Digitised Cultural Heritage Material / V. Petras, T. Hill, J. Stiller, M. Gdде // Datenbank-Spektrum. – 2017. – № 17 (1). – pp. 41–46; Mode of access: <https://doi.org/10.1007/s13222-016-0238-1>. – Title from the screen.

16. Slavic A. On the nature and typology of documentary classifications and their use in a networked environment / A. Slavic // El profesional de la informaciy. – 2007. – № 16 (6). – pp. 580–589.

References

1. Voskoboynikoiva-Huzyeva, O. V. (2014). Stratehiyi rozvytku bibliotekno-informatsiynoyi sfery Ukrayiny: henezys, kontseptsiyi, modernizatsiya [Strategies of development of library-informative sphere of Ukraine: genesis, conceptions, modernization: monograph]. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].

2. Kety, A. (2009). Predmetnoe yndeksyrovanye v Ytalii: poslednye

dostyzhennyia y perspektyvy na budushchee [Subject indexing in Italy: recent advances and future perspectives]. World library and information congress: 75 th IFLA general conference and council (23–27 August 2009, Milan, Italy) [in Russian].

3. Kliuchevye problemy razvitiia kollektsii elektronnykh resursov: rukovodstvo dla bibliotek [Key issues for e-resource collection development: a guide for libraries]. (2012). Sankt-Peterburh: Rossiiskaia natsionalnaia biblioteka [in Russian].

4. Lapo, P. M. (2000). Elektronnye byblyoteki: opyt Yllynoysskoho unyversyteta [Digital Libraries: The Experience of the University of Illinois]. Bibliyateka ŷ suchasnay infarmatsynay prastory, pp. 159–167. Minsk [in Russian].

5. Lande, D. V. (2005). Poisk znaniy v Internet [Knowledge search in the Internet]. Moscow: Viliams [in Russian].

6. Lapo, P. M., Sokolov, A. V. (2005). Vvedenie v elektronnye biblioteki [Introduction to Digital Libraries]. *Internet-resurs – Internet Resource* [in Russian].

7. Lobuzina, K. V. (2010). Bibliotechni klasyfikatsiii u suchasnykh informatsiynykh servisakh [Library classifications in the modern information services]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Lobuzina K., Klochok, A. (2011). Elektronnyi kataloh NBUV: problemy adaptatsii do umov suchasnoho informatsiinoho seredovyscha [E-catalog of NBUV: the problems of adaptation to the conditions modern information environment]. *Bibliotechnyy visnyk – Library Bulletin*, no 4, pp. 3–10 [in Ukrainian].

9. Lobuzina, K. (2012). Kompleksnyi informatsiinyi resurs «Knyzhkovi pamiatky NBUV» [Comprehensive information resource «Rare Books of NBUV»]. *Bibliotechnyy visnyk – Library Bulletin*, no 6, pp. 10–14 [in Ukrainian].

10. Lobuzina, K. (2012). Tekhnolohii orhanizatsii znannievnykh resursiv u bibliotechno-informatsiinii diialnosti [Technologies for knowledge resources organization in library and information activities]. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

11. Lobuzina, K. V. (2012). Shliakhy intehratsii bibliotechnoi diialnosti do onlainovoho seredovyscha [Integrating the librarianship into online

environment]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Herald of the Book Chamber*, no 7, pp. 1–5 [in Ukrainian].

12. Dürk, M. (2011). The Information Flaneur: A Fresh Look at Information Seeking. *Proceedings of the SIGCHI. Conference on Human Factors in Computing Systems*, pp. 1215–1224. ACM, New York [in English].

13. Ephrat, L. (2017). Millennials are the ones keeping libraries alive. *Quartz*, July 29. Retrieved from <https://qz.com/1039294/millennials-are-the-ones-keeping-libraries-alive> [in English].

14. Pácek, J. Krynicka, M. (2012). «Are you trying to kill me?» – the national bibliography asks Internet. *ifla.org*. Retrieved from <https://www.ifla.org/past-wlic/2012/215-pacek-en.pdf> [in English].

15. Petras, V. (2017). Europeana – a Search Engine for Digitised Cultural Heritage Material. *Datenbank-Spektrum*, no 17 (1), pp. 41–46. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s13222-016-0238-1> [in English].

16. Slavic, A. (2007). On the nature and typology of documentary classifications and their use in a networked environment. *El profesional de la informaciy*n, no 16 (6), pp. 580–589 [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

Igor Perenesienko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Features of Integration of Electronic Thematic Resources in the Modern Information Space

The present article deals with the theoretical questions of digital libraries and organization the information in digital environment. The areas of redesigning services and information products which have to add value to librarian services and to satisfy the changing information needs have been considering. Extensive coverage is given to certain specific aspects in the study of this theme. In the article the resources tasks and work processes of e-resource collection building and development are described. The theoretical aspects of information consolidation using demonstration of logical connections documents of common subjects are revealed. The area of integration of library classifications and subject indexing was defined. Scientific completeness of reporting contents of certain documents is considered as a form of knowledge presentation through its tools.

Keywords: digital library, semantic search, information retrieval.

Тетяна Симоненко,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ПРОФІЛІ В НАУКОМЕТРІЇ

Розглянуто появу нового феномену системи наукової комунікації – бібліометричні профілі. Визначено їхні функції: наукового декларування, структурного аналізу й наукометричну. Запропоновано можливості реалізації інформаційно-аналітичної системи, що стане єдиним реєстром наукових декларацій (бібліометричних профілів).

Ключові слова: бібліометричний профіль, бібліографічна інформація, наукометрія, функції, інформаційно-аналітична система.

У вересні 1967 р. з'явилася стаття В. Налімова в співавторстві [1], присвячена вивченню наукових журналів як каналів зв'язку й оцінці внеску окремих країн у світовий науковий інформаційний потік. У ній була запропонована інформаційна модель процесу розвитку науки, у якій публікації – це носії інформації, журнали – канали зв'язку, система бібліографічних посилань – особлива мова наукової інформації, що показує вплив публікацій на розвиток світових наукових інформаційних потоків.

В. Налімов стверджував, що звернення до наукометрії стає можливим після з'ясування структури науки. Якщо вважати науку самоорганізуючою інформаційною системою, структура науки задається системою бібліографічних посилань. Посилання пов'язують публікації між собою – і таким чином структурують інформаційний потік. Тому в наукометрії аналіз структури бібліографічних посилань займає особливе місце.

Роботам В. Налімова передували розробки Ю. Гарфілда у створенні методології та інструментарію наукометрії. Він у 1955 р. висловив ідею про індексування посилань на представлені в пристатейній бібліографії публікації як засобу інформаційного пошуку і вивчення структури науки. З його ім'ям пов'язано організація Інституту наукової інформації США і створення бази даних Web of Science з аналітичними надбудовами [2].

Сьогодні у світі є кілька десятків баз даних з наукометричним інструментарієм. Однак жодна з них не є вичерпним джерелом переліку видань, що становлять її основу, і хоча різні бібліометричні платформи укладають між собою угоди про обмін посиланнями, все одно їхні потужності залишаються обмеженими, що позначається на об'єктивності розрахунків.

Неупереджене оцінювання результативності дослідницької діяльності та визначення перспективних напрямів її розвитку в Україні і світі потребує створення такої системи бібліометричного моніторингу, що забезпечить максимально повне покриття наявних наукових ресурсів. Її реалізація можлива лише при розробці нової парадигми наукометричної діяльності бібліотек. Вона ґрунтується на синергетичній концепції самоорганізації та характеризується розширенням суб'єкт-об'єктних взаємозв'язків. Синергетична парадигма наукометричної діяльності бібліотек визначає траєкторію еволюції інформаційних структур у системі соціальних комунікацій і змінює ієрархічно-організовані комунікації на нові нелінійні моделі, спрямовані на модернізацію комунікаційної структури науки.

Наукове середовище, у якому виникають і здійснюються самоорганізаційні, трансформаційні процеси, – це середовище, головним елементом якого є вчений. Він, за синергетичною парадигмою, розглядається під кутом зору належності до організаційних і самоорганізаційних соціальних утворень.

У веб-орієнтованому просторі, який є яскравим і наочним прикладом швидких та незворотних системних змін соціокультурної дійсності й ініційованих високими технологіями непередбачуваних ефектів самоорганізації соціокультурних систем (науки, освіти тощо), з'являється новий феномен системи наукової комунікації – бібліометричний профіль ученого. Внутрішньою причиною його появи є відношення суспільство – учений. Відображення результатів своїх досліджень у вигляді бібліометричного профілю, у якому представлено професійні інтереси, упорядкований список публікацій з бібліометричними показниками й когнітивно-орієнтовані зв'язки в системі наукових комунікацій, – обов'язковий атрибут сьогодення, звіт суспільству за надану можливість здійснювати наукову діяльність і комунікаційний канал для встановлення з ним конструктивного діалогу. Наявність таких профілів

дає можливість використовувати синергетичний підхід для отримання достовірної інформації про діяльність учених і наукових колективів, що передбачає безпосередню участь самих авторів публікацій у формуванні бібліометричної бази моніторингу й оцінювання ефективності дослідницької діяльності. Бібліотека, як повноправний суб'єкт інформаційного простору, здатна й повинна взяти на себе їх аналітико-синтетичну обробку, забезпечивши створення єдиної системи консолідованої інформації з різних бібліометричних платформ.

Метою цієї статті є визначення функцій бібліометричних профілів у наукометрії, розглянути їхні можливості, шляхи й засоби практичної реалізації.

За словами Е. Беспалової [3], «мета – модель кінцевого стану системи, функція – спосіб її досягнення». Для встановлення функцій бібліометричних профілів використаємо філософські категорії загального, особливого й індивідуального. Такий методологічний підхід дав змогу 1970–1980-х роках ХХ ст. розробити логічно струнку теорію бібліографознавства і виявити відповідні цим категоріям функції бібліографічної інформації – пошукову, комунікативну й оцінювальну [4]. Тріада таких функцій притаманна й інформації, що міститься в бібліометричних профілях, оскільки наведені в них дані дають змогу здійснювати пошук науковців та інформувати про нові публікації, відносити їх до певної групи вчених і оцінювати результативність дослідницької діяльності.

Спорідненість бібліографічної й бібліометричної проблематики дає змогу визначити основні функції бібліометричних профілів шляхом термінологічної конкретизації згаданої тріади функцій бібліографічної інформації. Принциповим при цьому є врахування сутнісних відмінностей ученого як генератора бібліометричного профілю від документа, що є джерелом бібліографічної інформації. Першу суспільну функцію бібліометричних профілів доцільно іменувати науковим декларуванням. Така назва логічно випливає з їхнього основного призначення – інформування суспільства про результати наукової діяльності вчених. Наукове декларування можна розглядати як аналог пошукової функції бібліографічної інформації. Свідченням необхідності реалізації такої функції є ініціатива Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти щодо запровадження системи інтелектуальних декларацій на базі існуючих наукометричних платформ [5].

Другу суспільну функцію бібліометричних профілів треба назвати функцією структурного аналізу. Вона спрямована на впорядкування профілів за певними формальними ознаками для отримання цілісного уявлення про стан і структуру наукового середовища. Подібне призначення має комунікативна функція бібліографічної інформації.

Оцінювальна функція бібліографічної інформації призначена для розкриття змісту конкретного першоджерела. У випадку бібліометричних профілів оцінюванню підлягає результативність дослідницької діяльності вченого. Сучасна методологія наукометрії передбачає перехід від формального (кількісного) до експертного (якісного) оцінювання, а також прогнозування розвитку науки на основі ряду бібліометричних показників [6]. Оскільки такий перехід передбачає проведення наукометричних досліджень, відповідну суспільну функцію бібліометричних профілів доцільно іменувати наукометричною.

Формально-логічна структура двох перших суспільних функцій (наукового декларування та структурного аналізу) допускає можливість їх автоматизованої реалізації. Наукометрична функція потребує надання пріоритету людині, а не комп'ютеру.

Сформульовані теоретичні уявлення про основні функції бібліометричних профілів треба розглядати насамперед з позицій методологічних і практичних інтересів наукометрії, вони також володіють «функцією корисності» – перш за все у сфері безпосередньо науки.

Сьогодні кожний автор наукових статей повинен мати власний бібліометричний профіль в існуючих бібліометричних і наукометричних системах, контролювати відображення власної активності в цих системах з тим, щоб підвищувати свою інтелектуальну капіталізацію, працювати на підвищення конкурентоспроможності свого закладу й країни.

Бібліометричні профілі в окремих базах даних формуються автоматично при опублікуванні автором навіть однієї статті (Author ID в Scopus), в інших – створено спеціальні інструменти об'єднання й коригування даних автора (ResearcherID в WoS, SCIENCE INDEX в РИІЦ, ID у ORCID, бібліометричний профіль у Google Академія) тощо.

ResearcherID – глобальна мультидисциплінарна соціальна мережа вчених – це інтерактивний простір для створення індивідуального номера ResearcherID і бібліометричного профілю. ResearcherID може містити дані про інститутські об'єднання, дослідні сфери, а також список

публікацій автора. Інформація про публікації з Web of Science міститиме дійсні відомості про цитування (оновлюється щотижня) і прямі посилання на записи-джерела. Після додавання публікацій у профіль ResearcherID індивідуальний номер ResearcherID буде автоматично прив'язаний до публікацій автора у Web of Science, тобто буде створено пряме посилання із запису Web of Science на профіль ResearcherID.

Для авторів, які опублікували більше однієї статті, у Scopus створюються індивідуальні облікові записи – профілі вчених з унікальними ідентифікаторами авторів (Author ID). Ці профілі надають таку інформацію, як варіанти імені автора, перелік місць його роботи, кількість публікацій, період публікаційної активності, галузі досліджень, посилання на основних співавторів, загальну кількість цитувань на публікації автора, загальну кількість джерел, на які посилається автор, індекс Гірша автора тощо. БД надає користувачам можливості використання унікальних ідентифікаторів авторів для формування пошукових запитів і налаштування сповіщень (електронною поштою або RSS) щодо змін у профілях авторів.

Можливості пошуку авторів і обмеженого перегляду їхніх профілів доступні без передплати на базу даних Scopus засобами Scopus Author Preview.

За аналогією з профілями авторів для установ, співробітники яких опублікували більше однієї статті, у Scopus створюються профілі з унікальними ідентифікаторами установ (Scopus Affiliation Identifier). Ці профілі містять адресу установи, кількість авторів – співробітників установи, кількість публікацій співробітників, перелік основних назв видань, у яких публікуються співробітники установи, діаграма тематичного розподілу публікацій співробітників установи.

ORCID (Open Researcher and Contributor ID) – реєстр унікальних ідентифікаторів учених усього світу, який інтегрований у багато міжнародних наукометричних баз даних, платформи для електронних журналів, різні системи ідентифікації та збору, зберігання й експортування метаданих про наукову діяльність фахівців.

Простіше кажучи, ORCID доповнює/замінює прізвище та ім'я автора набором цифр.

Таким чином вирішуються такі проблеми ідентифікації:

– помилкове, неправильне написання ПІБ ученого;

- неправильний автоматичний або ручний переклад ПІБ на інші мови;
- проблема однакових прізвищ учених.

Для чого ще потрібен ORCID? Для функціональної сумісності, узгодження особистості окремого вченого з його науковою діяльністю (публікація статей, робота в наукових установах, участь у грантах тощо).

Разом з ID ORCID учений отримує унікальний обліковий запис, у якому зберігається список його публікацій, доступ до яких можна швидко надати роботодавцю або редакції наукового журналу.

Науково-дослідні установи, фонди, наукові співтовариства, бібліотеки за допомогою ID ORCID автора можуть швидко й точно отримати актуальну інформацію про його наукову діяльність.

Слід зазначити, що реєстром унікальних ідентифікаторів ORCID користуються такі наукометричні бази, як Scopus (Elsevier) і Web of Science (Thomson Reuters), організація CrossRef.

Універсальною платформою для створення бібліометричних профілів, яка не має рівних за видовим, галузевим, географічним і мовним охопленням публікацій, є вільнодоступна система Google Scholar. Завдяки такому охопленню бібліометричні показники в профілях на цій платформі статистично достовірніші, ніж у випадку використання комерційних платформ Scopus і Web of Science.

Ще одна відмінна риса платформи Google Scholar – використання концептуально інших принципів формування індексу документів [7]. Цей продукт індексує не тільки доступні у Web друковані наукові видання, а й веб-сторінки та сегменти сайтів наукових установ і освітніх закладів, особисті сайти дослідників, онлайнві видавничі платформи, інші спеціалізовані веб-ресурси. Такий підхід був уперше реалізований в універсальній веб-пошуковій системі наукової інформації Scirus, яка була запущена видавництвом Elsevier у 2001 р. [8]. Ця платформа не мала собі рівних за географічним, видовим, тематичним і мовним покриттям науково-інформаційних ресурсів, а також за можливостями пошукового апарату, проте через 10 років її експлуатація була припинена [9]. З 2014 р. бібліометрична платформа Google Scholar є єдиною пошуковою системою, яка обробляє весь світовий науковий документальний потік за винятком матеріалів з обмеженим доступом.

Сервіс Google Scholar «Бібліографічні посилання» дає змогу вченим створювати свої профілі, у яких відображені афілійована з ученим

наукова установа, його професійні інтереси, упорядковані списки публікацій з бібліометричними показниками й когнітивно-орієнтовані зв'язки в системі наукових комунікацій. Цей сервіс є затребуваним – станом на середину 2017 р. тільки в українському сегменті мережі Інтернет за його допомогою створили профілі понад 32 тис. дослідників.

Акумуляція даних про профілі вітчизняних науковців здійснюється у створеній Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського інформаційно-аналітичній системі «Бібліометрика української науки» [10]. Ця система є унікальним проектом, який розвивається за безпосередньої участі наукової спільноти [12]. Можна констатувати неухильність поступу проекту та його становлення як інструменту моніторингу розвитку вітчизняної науки. Він надає суспільству цілісне уявлення про стан дослідної сфери, дає змогу висвітлювати галузеву, відомчу, регіональну структуру українського дослідного середовища, робити певні висновки щодо її гармонічності чи наявності диспропорцій і служить джерельною базою експертного оцінювання науки.

«Бібліометрика української науки» стала національною складовою міжнародного проекту рейтингування вчених Ranking of Researchers by Country [11], у якому представлено 56 країн. Позитивну оцінку системі надала Наукова рада з наукознавства Міжнародної асоціації академії наук на своєму засіданні в 2015 р. Вона рекомендувала використати проектні рішення системи для реалізації подібних проектів у академіях наук – членах асоціації – з подальшою їх інтеграцією. Це дало б змогу отримати загальну інформаційну базу для порівняння розвитку пріоритетних напрямів країн, які є учасниками корпоративної програми, оцінювання їхнього наукового потенціалу, виявлення перетину дослідницьких інтересів, прогалин у плануванні науки, активізації контактів, обміну досвідом тощо.

Можливості подальшого розвитку «Бібліометрики української науки» не вичерпуються викладеними міжнародними напрямками. Більш нагальним є внутрішній, коли на порядку денному стоїть питання вдосконалення критеріїв оцінювання й забезпечення якості вищої освіти в Україні. Бібліометричний профіль ученого може стати однією з основних вимог до здобувачів наукових ступенів і враховуватися у вимогах до їхніх наукових керівників і наукових консультантів, опонентів, а також до експертів галузевих експертних рад. Наразі

назріла необхідність запровадження інформаційно-аналітичної системи, що стане єдиним реєстром наукових декларацій (бібліометричних профілів) учених і слугуватиме джерельною базою для експертного оцінювання результативності дослідницької діяльності.

Висновки

1. Накопичений за останні десятиліття світовий і вітчизняний досвід наукометричних досліджень дає змогу зробити висновок про безсумнівну важливість створення й підтримку вченими своїх бібліометричних профілів. Наявність таких профілів дає можливість використати синергетичний підхід у формуванні інформаційно-аналітичної системи моніторингу й оцінювання ефективності дослідницької діяльності.

2. Основними функціями бібліометричних профілів є функції наукового декларування, структурного аналізу й наукометрична. Їх треба розглядати як один з вихідних пунктів теоретичного розвитку наукометрії, що містить у собі значні можливості, шляхи й засоби практичної реалізації.

3. Слід зазначити, що кожна бібліометрична база даних має свою специфіку, що необхідно враховувати при аналізі бібліометричних профілів. Основні відмінності пов'язані з кількістю індексованих видань, охопленням галузей науки, способами аналізу бібліометричних характеристик, доступністю.

Література

1. Изучение научных журналов как каналов связи. Оценка вклада отдельных стран в мировой научный информационный поток / З. Баринаова [и др.] // Науч.-техн. информ. Серия 2. – 1967. – № 12. – С. 3–11.

2. Eugene Garfield [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.garfield.library.upenn.edu>. – Date of access: 21.09.2017. – Title from the screen.

3. Беспалова Э. К. Функции библиотечной и библиографической систем / Э. К. Беспалова // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1984. – № 6. – С. 27–38.

4. Коршунов О. П. Библиографоведение : учебник / О. П. Коршунов, Н. К. Леликова, Т. Ф. Лиховид. – Санкт-Петербург : Профессия, 2014. – 288 с.

5. Для українських вчених введуть інтелектуальні декларації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/news/78402.html>. – Дата доступу: 03.06.2017. – Назва з екрана.

6. Наукометрія: методологія та інструментарій / Л. Костенко, О. Жабін, Є. Копанєва, О. Кузнецов [та ін.] // Вісн. Книжк. палати. – 2015. – № 9. – С. 25–29.

7. Google Scholar [Electronic resource]. – Mode of access: <http://scholar.google.com.ua>.

8. Tompson S. R. Electronic Resources Reviews: Scirus – for Scientific Information [Electronic resource] // Issues in Science and Technology Librarianship. Winter 2007. DOI:10.5062/F47 M05 W6. – Mode of access: <http://www.istl.org/07-winter/electronic3.html>. – Title from the screen.

9. Scirus has retired. Elsevier, Nitherland [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sciencedirect.com/scirus>. – Title from the screen.

10. Бібліометрика української науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/vrnu>. – Дата доступу: 03.06.2017. – Назва з екрана.

11. Rankings of Scientists [Electronic resource]. – Mode of access: <http://webometrics.info/en/node/116>. – Title from the screen.

12. Симоненко Т. В. Бібліометрика української науки. За матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 10.12.2014 р. / Т. В. Симоненко // Вісн. НАН України. – 2015. – № 3. – С. 91–94.

References

1. Barinova, Z. et al. (1967). Izuchenie nauchnyih zhurnalov kak kanalov svyazi. Otsenka vklada otdelnyih stran v mirovoy nauchnyiy informatsionnyiy potok [Study of scientific journals as communication channels. Estimation of the contribution of individual countries to the world scientific information flow]. *Nauchno-tehnicheskaya informatsiya – Scientific and Technical Information*, issue 12, pp. 3–11 [in Russian].

2. Eugene Garfield. Retrieved from <http://www.garfield.library.upenn.edu> [in English].

3. Bepalova, E. K. (1984). Funktsii bibliotechnoy i bibliograficheskoy sistem [Functions of the library and bibliographic systems]. *Nauch.*

i tehniczeskie b-ki SSSR – Scientific and Technical Libraries of the USSR, no 6, pp. 27–38 [in Russian].

4. Korshunov, O. P., Lelikova, N. K., Lihovid, T. F. (2014). Bibliografovedenie [Bibliography]. Sankt-Peterburg: Professiya [in Russian].

5. Dlia ukrainskykh vchenykh vvedut intelektualni deklaratsii [For Ukrainian scientists will introduce intellectual declarations]. *osvita.org.ua*. Retrieved from <https://www.osvita.org.ua/news/78402.html> [in Ukrainian].

6. Kostenko, L., Zhabin, O., Kopanieva, Ye., Kuznietsov O. et al. (2015). Naukometriia: metodolohiia ta instrumentarii [Scientometrics: methodology and tools]. *Visnyk. Knyzhkovoyi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no 9, pp. 25–29 [in Ukrainian].

7. Google Scholar. Retrieved from <http://scholar.google.com.ua> [in Ukrainian].

8. Tompson, S. R. (2007). Electronic Resources Reviews: Scirus – for Scientific Information. *Issues in Science and Technology Librarianship. Winter. DOI:10.5062/F47 M05 W6*. Retrieved from <http://www.istl.org/07-winter/electronic3.html> [in English].

9. Scirus has retired. Elsevier, Nitherland. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/scirus> [in English].

10. Bibliometryka ukrainskoi nauky [Bibliometrics of Ukrainian Science]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/bpnu> [in Ukrainian].

11. Rankings of Scientists. *webometrics.info*. Retrieved from <http://webometrics.info/en/node/116> [in English].

12. Symonenko, T. V. (2015). Bibliometryka ukrainskoi nauky. Za materialamy naukovooho povidomlennia na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 10.12.2014 r. [Bibliometrics of Ukrainian science. On the materials of a scientific report at a meeting of the Presidium of NAS of Ukraine 10.12.2014]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of NAS of Ukraine*, no 3, pp. 91–94 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.10.2017.

Tetiana Symonenko,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Bibliometrics Profiles in Scientometrics

The emergence of a new phenomenon of the system of scientific communication – bibliometrics profiles – is considered. Their functions – such as: scientific declaration,

structural analysis and scientometrics functions – are defined. It is recommended to consider them as one of the starting points of the theoretical development of science, which includes significant opportunities, ways and means of practical implementation. Examples of creating bibliometric profiles in separate databases are given. The possibilities of realization of the information-analytical system, which would become the united registry of scientists' scientific declarations (bibliometrics profiles) and serve as the base for expert evaluation of research activity's effectiveness are offered.

Keywords: bibliometrics profiles, bibliographic information, scientometrics, functions, information-analytical system.

Світлана Горова,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб., докторант НБУВ,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ. БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ ТА ОСОБА

У статті розглянуто основні проблеми впливу на суспільство в цілому, громадські групи або індивіда процесу громадської інформатизації у зв'язку з активним розвитком інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Аналізується розвиток інформатизації, її вплив на суспільство, на його соціальні складові. Обґрунтовується закономірність цього процесу в історії суспільного розвитку, необхідність його для якісного прориву цивілізації в майбутнє. При цьому традиційні бібліотечні установи замість прогнозованого скептиками для них відмирання можуть стати ефективним інструментом цього процесу.

Ключові слова: інформатизація, електронна інформація, ІТ-субкультура, нове інформаційне виробництво, інформаційний вплив, бібліотечні установи.

Громадська інформатизація є ознакою нового етапу розвитку цивілізації, пов'язаного з еволюцією соціального організму: вдосконаленням соціальної структури, зміцненням внутрішньосупільних зв'язків, необхідністю підвищення якості та інтенсивності внутрішньосупільних інформаційних обмінів. Ці процеси відбуваються під зростаючим тиском негативних впливів навколишнього середовища на цивілізацію. Цей тиск вимагає розвитку її в напрямі формування цілісного загальноцивілізаційного організму. «Природа вводить в дію всі нові і нові принципи відбору зі свого арсеналу. Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все більш глибоке використання потенційних можливостей. Природи, всього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [1, с. 90]. А значить, тема сучасної інформаційної еволюції, її впливу на людину стає дедалі більш актуальною.

При цьому особливе значення в громадському інформаційному процесі мають бібліотечні установи. Це обумовлено, насамперед, традиційною суспільною роллю бібліотек як центрів для накопичення

і зберігання суспільно значущих масивів інформації. Крім того, якщо говорити в цілому про систему культурно-освітніх установ, то саме в бібліотеках протягом останніх десятиліть спостерігалось найбільш помітне вдосконалення засобів керування інформацією, введення її в активний громадський оборот. Під впливом трансформаційних потреб у суспільстві, по-перше, реалізуються методики більш ефективного, порівняно з минулим, забезпечення доступу до наявних у суспільстві інформаційних ресурсів формально для всіх категорій населення в усіх регіонах світу. Ці методики відповідають потребам більш глибокої самосвідомості членів суспільства як єдиного цілого шляхом засвоєння наявної основи інформаційного розвитку. Вони базуються на нових організаційних, правових і техніко-технологічних рішеннях, пов'язаних з інформаційною революцією, яка відбувається в останні десятиліття, з розвитком електронних інформаційних технологій.

По-друге, організація доступу до інформаційних ресурсів передбачає також можливість їх активного засвоєння та використання в практичній діяльності. При цьому слід зауважити, що порівняно з недавнім минулим, коли інформація високої якості, перш за все наукова, науково-практична, кращі зразки творів мистецтва та ін. були доступні фактично тільки колу фахівців, сучасні інформаційні технології різко розширили цей доступ і можливості творчого використання наявних інформаційних ресурсів.

Слід зазначити також, що доступ до інформації та можливість її використання є важливим стимулом активізації творчого потенціалу людей. І, таким чином, можна говорити про створення умов для різкого зростання творчого потенціалу суспільства як важливого аргументу у взаєминах з навколишньою дійсністю.

По-третє, взаємини людства з навколишнім середовищем вимагають активних дій, адекватних відповідей на посилення негативних впливів. Активні дії у відповідь на нові виклики дійсності повинні базуватися на створенні нової інформації.

Сучасна інформатизація розкриває нові можливості в цьому процесі для зростаючого числа творчих за складом інтелектуального потенціалу людей, створюючи умови для нового інфотворення. На нинішньому, початковому етапі цього масового процесу в ньому переважає стихійне інфотворення, з низькою якістю інформаційних продуктів, невисокою суспільною значущістю.

Як показує досвід, процес масового залучення людей у процес інфотворення, незрівнянний, навіть з огляду на недавні десятиліття, за чисельністю, поступово виділяє актуальні суспільно значущі напрями творчої інформаційної діяльності. Зустрічний процес у розвитку традиційної науки у всьому комплексі фундаментальних і науково-прикладних досліджень з освоєнням можливостей електронних інформаційних технологій, у свою чергу, підвищує ефективність цих досліджень і обіцяє вже в недалекому майбутньому продуктивний синтез у сфері зростання загального творчого потенціалу і його реалізації в необхідній практичній діяльності.

Таким чином, інформатизація, яка розвивається під впливом викликів сучасності, сприяє різкому зростанню нового інформаційного виробництва, що, у свою чергу, обумовлює вдосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій, систем структурування, зберігання і підготовки до використання інформаційних ресурсів, інструментів пошуку й орієнтації у великих інформаційних масивах.

Слід зазначити, що з введенням в обіг електронної інформації, після того як отримала розвиток проблема комп'ютерного оснащення великих і середніх бібліотек, їх фонди почали збагачуватися інформацією на електронних носіях. Сьогодні дедалі частіше в бібліотечні установи звертаються замовники електронної інформації тих чи інших відомств і організацій, оскільки навіть при наявності своїх спеціалізованих інформаційно-аналітичних структур вони не можуть постійно збирати, структурувати великі масиви інформації із широкого її тематичного спектра.

Інформаційна еволюція, бібліотека і людина вимогами сучасності активізують сферу своєї інфотворчості в напрямі професійної та громадської діяльності, а також усіх інших напрямів розвитку особистості в умовах інформаційного суспільства. Розвиток процесів інфотворчості, зростаюча увага до вивчення інформаційних ресурсів, можливостей їх продуктивного використання – характерна ознака і обов'язкова умова суспільного прогресу.

Слід зазначити, що новий, інформаційний етап розвитку людства показав на самому початку свого формування кілька істотних відмінностей від попередньої суспільної практики. Він проявився:

– у нерозривному зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів, і темп поновлення суспільно значущих інформаційних ресурсів став

диктуватися інформаційними технологіями найбільш розвинутих країн світу;

– у життєво необхідній потребі постійного освоєння нової інформації зі зростаючою складовою інноваційних елементів, усвідомлення якої вимагає дедалі більших розумових зусиль, постійного самовдосконалення, порівнянню з темпами суспільних перетворень, а також розширення оперативної пам'яті інформаційного ресурсу, необхідного для практичної діяльності, індивідуального розвитку і повноцінного існування. М. Моїсєєв із цього приводу зазначає, що «весь процес самоорганізації живого світу можна викладати в контексті розвитку пам'яті» [1, с. 134].

Сучасний бібліотечний процес повинен також враховувати, що в ході розвитку інформатизації, крім індивідуального трудового внеску у сферу суспільної праці, дедалі більше членів суспільства, які включаються в роботу з інноваційними інформаційними ресурсами загального призначення, повинні приймати рішення, виробляти нову інформацію на базі існуючої, долучатися до творчої діяльності. При цьому запити, не пов'язані з конкретними потребами індивіда, вимагають більш високого рівня аналітики в роботі з інформацією.

Активізація процесу циркуляції інформації в суспільстві, зростаючі запити на її використання у всіх сферах суспільного життя зумовлюють об'єктивні процеси трансформації бібліотечних установ як центрів збереження та організації використання інформаційних ресурсів у нову інституційну якість, формують нові вимоги до сучасного бібліотечного обслуговування. Відбувається трансформація інформаційної функції в інформаційно-аналітичну.

В опублікованих роботах відзначається, що нова ієрархія націй і держав в інформаційному суспільстві буде визначатися ефективністю використання інформаційних ресурсів і якістю вироблення нової інформації з точки зору її суспільної корисності [2].

Слід враховувати, що у зв'язку з процесами виробництва нової інформації, які були різко інтенсифіковані, включенням у інформотворення все більш широких мас населення без відповідної професійної підготовки в інформаційних масивах сучасності збільшується обсяг низькоякісної, некорисної, навіть шкідливої, інформації.

Таким чином, пошук потрібної для ефективної суспільно значущої діяльності інформації стає все більш трудомісткою, проблемною ситуа-

цією і привертає до себе увагу дослідників з позиції задачі для самостійного вирішення. Це завдання на даному етапі розвитку інформатизації вирішується шляхом створення пошукових систем для орієнтування в інформаційних масивах, вдосконалення процесів структурування наявних інформаційних ресурсів і їх організації для цільового використання. І якщо перше з названих напрямів діяльності стало в основному прерогативою програмістів, то організаційно-матеріальною основою для розвитку двох наступних напрямів стають знову спеціалізовані аналітичні центри, дослідницькі фонди, а також сучасні інформаційні центри, у які перетворюються, у процесі своєї модернізації, традиційні бібліотеки [3].

Процеси глобальної інформатизації, здійснюючи свій вплив на держави і нації в цілому, з відповідною специфікою проявляються на рівні всієї системи соціальних структур і знаходять своє істотне відображення у свідомості кожного члена суспільства, кожного індивіда. Відсутність попереджувальних заходів нейтралізації негативних проявів такого впливу призводить до виникнення небезпечних тенденцій, пов'язаних з розвитком асоціальних складових у поведінці частини людей, вже привчених до Інтернету. Серед них: схильність до повного замикання інтересів людини у світі Інтернету. Величезні масиви інтернет-інформації сьогодні можуть задовольнити пізнавальні запити сучасної людини, побутові, ігрові та ін. Індивідуальне задоволення запитів на інформацію може створювати у людини ілюзорні відчуття придбання тих рольових функцій, які важкодоступні або зовсім недоступні в реальному житті. Люди, як правило, з недостатньо сильною волею для затвердження в реальному житті, створюють собі в інформаційних масивах Інтернету комфортний, цікавий, відповідний власним мріям і фантазіям світ, переносять у нього дедалі більше своїх інтересів із практики реального суспільного життя і відриваються від неї. Це створює проблеми не тільки для цього індивіда, а й для членів тих реальних соціальних спільнот, до яких він належить: для сім'ї, трудового колективу.

Формування ізольованих від громадських інтересів віртуальних інтернет-спільнот. Створюються такі спільноти на ґрунті подібності міжособистісних інтересів, пов'язаних з розширенням можливостей електронних інформаційних технологій, наукової, культурологічної, у тому числі релігійнознавчої, проблематики, різних творчих напрямів в

інформаційній сфері, а також у сфері об'єднання читацьких інтересів, ігрових уподобань тощо. Частково відображаючи реалії дійсності, інформаційна основа інтернет-спільноти не дає можливості для самостійного його функціонування. У цьому випадку мова йде про прояв суперечностей, пов'язаних з характерним для нашого часу соціокультурним процесом. Неформальне об'єднання комп'ютеризованої частини суспільства у своїй колективній свідомості викристалізувало власну субкультуру, культуру окремої соціальної спільноти [4], засновану на використанні інтернет-технологій як якісно нових засобів доступу до інформаційних ресурсів суспільства, засобів виробництва і ефективного використання інформації. Оскільки характерною особливістю цієї субкультури є використання Інтернету, очевидно, є всі підстави назвати її ІТ-субкультурою. Характерні особливості цієї субкультури пов'язані з тим, що:

– по-перше, вона сформувалася на ґрунті освоєння самих передових технологій, що забезпечують прогрес людства. Однак вона не може в найближчому майбутньому трансформуватися в самостійну культуру, оскільки не має економічної бази для свого відтворення і об'єктивно існує завдяки наявній загальнонаціональній зацікавленості в трансформації інформаційної основи суспільної еволюції, підвищенні ефективності використання інформаційних ресурсів, тобто у вирішенні завдань інформаційного етапу розвитку;

– по-друге, істотна відмінність ІТ-субкультури від інших субкультур, наприклад класу, регіону тощо, заснована на іншому рівні зіставлення інтересів. Якщо, наприклад, класове розходження інтересів ґрунтується на економічній базисі, то ІТ-субкультура відрізняється певним рівнем освоєння інформаційної основи людської діяльності;

– по-третє, її прихильників об'єднує відчуття елітності, загального визнання в сучасному глобалізованому світі.

Слід зазначити, що істотним фактором видозміни сучасних інформаційних обмінів стало розвиток соціальних мереж – горизонтальних комунікацій у міжособистісному спілкуванні за допомогою інтернет-технологій [5, с. 16–25]. З точки зору вдосконалення соціальної структури суспільства цей вид спілкування має як позитивні, так і негативні аспекти.

Сучасні бібліотечні установи, включаючись у цей вид інформаційних обмінів, можуть відіграти позитивну роль в їх регулюванні. Позитивними моментами діяльності нових спільнот є те, що вони:

- дають змогу громадянам ефективно реалізувати своє право на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України);
- формують громадянську позицію з тих чи інших суспільно значущих питань;
- можуть оперативного реагувати на зміну політико-правових умов;
- самі по собі не вимагають фінансової підтримки;
- існують без освіти, власної адміністративної вертикалі [5, с. 32].

На жаль, часткові переваги обертаються для таких спільнот і недоліками. Вони пов'язані з локалізацією інтересів учасників соціальних мереж в інформаційних обмінах, характерних за тематикою, колом інтересів та ін. Це властиво саме початковому етапу цього інформаційного процесу. Водночас для розвитку громадських інтересів цього недостатньо.

Слід констатувати, що з боку держави – направляючої і координуючої сили у функціонуванні вертикальних інформаційних потоків – процес розвитку соціальних мереж також не отримує належної уваги [6, с. 37]. Фактично, розбіжність реальних інформаційних проявів у соціальних мережах користувачів-громадян і громадських інститутів – створює серйозні проблеми у сфері суспільної солідарності. Відбувається внутрішньосуспільне розшарування. Воно пов'язане з тим, що до нинішньої інтенсивності інформаційних процесів, нових форм інформаційних обмінів свідомість деякої частини людей, перш за все людей старшого віку, є не готовою. У них виникають складнощі при освоєнні комп'ютерної техніки та сучасних інформаційних технологій, вони, користуючись традиційними джерелами інформації і комунікаціями, часто не визнають Інтернет як джерело достовірної інформації. При цьому відбувається певний внутрішньосуспільний розрив в інформаційних обмінах між поколіннями. Його пом'якшення також може стати одним з важливих напрямів бібліотечної діяльності.

У контексті поширення глобальних інформаційних впливів звертають на себе увагу прогнози футурологів щодо негативних зовнішніх впливів, пов'язаних з нерівномірним засвоєнням результатів науково-технічного прогресу в різних регіонах світу, що сприяє процесу розшарування за ступенем цього засвоєння також на рівні націй і держав [7]. Розвиток глобальних інформаційних процесів стимулює національне інформаційне виробництво і в сукупному впливі на свідомість сучасної людини створює зростаючий інформаційний тиск, якого він не відчував раніше.

У зв'язку з цим у нього на цьому етапі знизився поріг критичного ставлення до змісту інформації в соціальних мережах.

На міжнародному рівні в конфліктних ситуаціях інформаційні технології стали все більше застосовуватися як компонент військових дій, а останнім часом набули якості самостійної інформаційної, інформаційно-психологічної війни. Особливо небезпечна орієнтація агресорів на поразку ментальної свідомості людей.

Зростаючий вплив сучасної інформаційної сфери на людину викликає необхідність пристосування її свідомості до викликів, у цьому випадку інформаційним. Природно, що від успішності цього пристосування залежать перспективи буття і розвитку цивілізації. У суспільній практиці вже викристалізувалися кілька напрямів такої адаптації. Перший з них умовно можна назвати біологічним. Певна умовність цього терміна пояснюється соціальними і соціально-психологічними причинами, під впливом яких стає необхідною еволюція людського організму. Згідно з висновками академіка Н. Бехтеревої, «результати досліджень показують, що в мозку розвивається перебудова імпульсної активності ансамблів нейронів, які залежать від акустичних характеристик слів, від частоти їх застосування і від наявності або відсутності відповідного базису етнограф довгострокової пам'яті» [8, с. 4]. Хоча цей висновок був зроблений на основі аналізу мовного впливу на роботу мозку, і вся подальша практика впровадження електронних інформаційних технологій, і дослідження в цій галузі стверджують, що візуальна інформація в процесі роботи з комп'ютером значно більше стимулює біологічну трансформацію людини.

Слід, однак, відзначити, що темпи еволюції біологічного організму сьогодні не збігаються з темпами науково-технічного прогресу [9]. У зв'язку з цим суспільство використовує й інші форми своєї адаптації до сучасних інформаційних процесів. Одна з них – відбір і систематизація суспільно значущих ресурсів бібліотечними установами.

Практика роботи з електронними інформаційними ресурсами на сьогодні доводить продуктивність цього напрямку роботи на шляху створення спеціалізованих баз електронної інформації, трансформації на основі комп'ютерних технологій і використання Інтернету в бібліотечній діяльності, розвитку системи каталогів інформаційних ресурсів на всіх носіях і ефективних пошукових систем, орієнтованих на глобальні

масиви інформації. Ще однією ефективною формою адаптації суспільства до інформаційних реалій сьогодення є кооперація, у тому числі – бібліотечних структур, яка сприяє об'єднанню суспільно значущих ресурсів розвитку, інструментів обробки інформації, у тому числі й великих інформаційних масивів, організації ефективного використання інформації – забезпечення основного якісного показника розвитку інформаційного суспільства.

Висновки. Таким чином, розглядаючи розвиток інформатизації, її вплив на суспільство, на його соціальні складові, доходимо висновку про закономірності цього процесу в історії суспільного розвитку, необхідність його для якісного прориву цивілізації в майбутнє. При цьому традиційні бібліотечні установи замість прогнозованого скептиками для них відмирання можуть стати ефективним інструментом цього процесу.

Література

1. *Моисеев Н. Н.* Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – Москва : Мол. гвардия, 1990. – 351 с.
2. *Некlessа О. І.* Ordo Guadro – четвертий порядок: пришестья постсучасного світу / О. І. Некlessа // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика / уклад.: І. Ф. Кононов (наук. ред.), В. П. Бородачов, Д. М. Топольськов. – Луганськ : Альма-матер : Знання, 2002. – С. 26–48; Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ : НБУВ, 2005. – С. 63–71.
3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 248 с.
4. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. – Київ : Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 612; Політологічний енциклопедичний словник / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Укр. асоц. політологів ; упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – Київ : Генеза, 2004. – С. 641.
5. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства :

[монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.

6. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : [монографія] / [В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 202 с.

7. Постчеловечество / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – Москва : Алгоритм, 2006. – С. 6–7.

8. Бехтерева Н. П. Нейрофизиологические аспекты психической деятельности человека / Н. П. Бехтерева. – Ленинград : Медицина, Ленинградское отделение, 1971. – 152 с.

9. Коган В. З. Маршрут в страну информологию / В. З. Коган. – Москва : Наука, 1983. – С. 32; Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ, 2005. – С. 19–21.

References

1. Moiseev, N. N (1990). Chelovek y noosfera [Man and noosphere]. Moscow: Mol. Hvardyia [in Russian].

2. Neklessa, O. I. (2002). Ordo Guadro – chetvertyj poriadok: pryshestia postsuchasnoho svitu [Ordo Guadro – the fourth order: the advent of the post-hour holy]. *Hlobalizatsiia. Rehionalizatsiia. Rehionalna polityka – Globalization. Regionalization. Regional Policy*. Luhansk: Alma-mater: Znannia. pp. 26–48 [in Ukrainian]; Horovyi, V. M. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Features of development of social information bases of modern Ukrainian society]. Kyiv. pp. 63–71 [in Ukrainian].

3. Onyschenko, O. S. (2011). Elektronni informatsijni resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Sotsiologhiia: korotkyj entsyklopedychnyj slovnyk [Sociology: A short encyclopaedic dictionary] (p. 612). Kyiv: Ukr. tsentr dukhovn. kul'tury; Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk [Political Encyclopedic Dictionary] (p. 641). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

5. Onyschenko, O. S. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as a factor in the development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Popyk, V. I. (2015). Problemy suspilnoi bezpeky v protsesi rozvytku sotsialnykh merezh [Problems of public safety in the development of social networks] (p. 37). Kyiv [in Ukrainian].

7. Postchelovechestvo [Post-humanity] (pp. 6–7). Moscow: Alhorytm. [in Russian].

8. Bekhtereva, N. P. (1971). Nejrofiziologicheskie aspekty psicheskoy dejatelnosti cheloveka [Neurophysiological aspects of human mental activity]. Leningrad: Medytsyna, Lenynhradskoe otdelenye [in Russian].

9. Kohan, V. Z. (1983). Marshrut v stranu ynformolohiyu [Route to the country informology] (p. 32). Moscow: Nauka [in Russian]; Horovyi, V. M. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Features of development of social information bases of modern Ukrainian society] (pp. 19–21). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.11.2017.

Svitlana Horova,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Informative Evolution. Libraries and Person

The article discusses the main issues affecting the society as a whole, public groups or individuals in the process of public information in connection with the active development of information and telecommunication technologies.

The author analyzes the development of informatization, its influence on society and on its components. The regularity of this process in the history of social development, its necessity for a qualitative breakthrough of civilization in the future are substantiated. In this case, traditional library institutions instead of to die as skeptics predicted for them, can become an effective tool for this process.

Access to information and the possibility to use it are an important stimulus for activating the creative potential of people. And, thus, we can talk about creating conditions for a sharp increase in the creative potential of society as an important argument in relations with the surrounding reality.

Modern informatization reveals new possibilities for a growing number of creative people in accumulating of intellectual potential, creating conditions for new

infoproduction. At present, the initial stage of this mass process, with spontaneous infotainment and low quality of information products, low social significance, is under observation.

Keywords: informatization, electronic information, IT-subculture, new information production, information influence, library institutions.

Оксана Карашук,

мол. наук. співроб., аспірант,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОТЕЧНІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УХВАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ СІАЗ НБУВ)

У статті доводиться, що роль інформаційно-аналітичної діяльності швидко зростає, а продукована в суспільстві інформація має бути якісною, оперативною, достовірною і відповідати потребам розвитку суспільства. Досліджено також основні напрями й перспективи інформаційно-аналітичної діяльності СІАЗ у процесі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного урядування.

Ключові слова: бібліотечні інформаційно-аналітичні центри, управлінські рішення, інформація, СІАЗ, інформаційна продукція, оперативне реагування.

У сучасному глобалізованому й технологізованому світі роль інформаційно-аналітичної діяльності швидко зростає, маючи на це об'єктивні причини. Насамперед зумовлено це розвитком різних процесів і явищ в економіці, політиці й у суспільному житті взагалі. На сьогодні діяльність будь-яких державних структур має велику потребу в прогнозованому розвитку. Універсальним засобом в інформаційному суспільстві для будь-яких прогнозів є саме аналітика.

Зокрема, Ю. Курносів, як і ряд учених-практиків, підтверджує, що «події, які відбуваються сьогодні у світі, свідчать про настання серйозної кризи, що охоплює практично всі сфери суспільного життя. Причини її кореняться в тому, що більшість соціально значущих рішень у сучасних умовах приймаються без глибокого і всебічного аналізу їхніх наслідків». На думку М. Варенко, аналітика – це той універсальний засіб, який здатний швидко і ефективно змінити якість життя на краще й успішно зробить це за умови повсюдного використання [1, с. 10].

В умовах переходу до інформаційного етапу розвитку суспільства продукована в суспільстві інформація має бути якісною, оперативною

і відповідати потребам розвитку суспільства. Якість нової інформації визначається адекватністю відображених процесів дійсності в зіставленні зі змістом напрацьованих раніше, перевірених практикою інформаційних ресурсів. Традиційно такі ресурси зберігаються в бібліотечних, архівних, музейних установах, а також у сховищах, базах даних установ і колективів, що займаються виробництвом інформації. Вони використовуються в суспільному виробництві інформації, у процесі навчальної діяльності та для інформаційних обмінів і використання на інформаційних ринках [2, с. 23].

Водночас розвиток інформаційно-аналітичних функцій обслуговування всіх категорій користувачів, у тому числі й органів державної влади, відбувається шляхом удосконалення традиційних форм роботи до «адаптації потрібної замовникам інформації (знань) у найбільш сприйнятному вигляді, що дедалі частіше набуває ознак власного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту, створеного на базі структуризації великих обсягів інформації (знань)» [3, с. 11].

Вітчизняні дослідники приділяють значну увагу проблемі інформаційно-аналітичного забезпечення різних сфер суспільного життя. Наприклад, питання інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень розглядаються в працях Ш. Акаєва, А. Дегтяра. А. Морозов, В. Косолапов досліджують інформаційно-аналітичні технології підтримки прийняття рішень на основі регіонального соціально-економічного моніторингу. Науковці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського активно розробляють різні аспекти проблеми організації інформаційно-аналітичної діяльності, підвищення її ефективності. Зокрема, питання місця й ролі бібліотеки в суспільстві знань, проблеми вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій, ефективності використання інформації в інформаційно-аналітичній діяльності, введення в суспільний обіг наукових знань інформаційно-аналітичними структурами бібліотек висвітлюються в працях В. Горового, Л. Костенка, Т. Гранчак, Л. Чуприни та ін. Окремо можна відзначити праці Г. Артамонова, Д. Блюменау, Г. Гордукалової, І. Давидової, В. Ільганаєвої, Н. Кушнарєнко, А. Петрової, Е. Семенюка, Г. Сілкової, М. Слободяника, Н. Слядневої, М. Сороки, Л. Філіпової, де розглядаються такі важливі аспекти, як сутність і напрями еволюції інформаційно-аналітичної

діяльності, її місце й значення в інформаційній і бібліотечній діяльності. У працях О. Ворошилова, С. Кулицького, Т. Симоненко, А. Шемаєвої досліджуються окремі проблеми інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у суспільних підсистемах. У процесі бурхливої еволюції інформаційної сфери діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ постійно вдосконалюється, про що йдеться в цій статті.

Інформаційно-аналітична діяльність – це особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням і поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної й економічної діяльності. Тим не менше, ні сьогодні для сфери управління більш важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з інформацією про проблему, подію чи явище, скільки аналіз матеріалу, що стосується розв'язання проблеми.

Сьогодні, як ніколи, від чиновників на всіх рівнях вимагають поінформованих і обґрунтованих рішень. Отже, зростає попит на незалежні інформаційно-аналітичні дані й оцінки, розробки, висновки та пропозиції. Дедалі більше управлінців для покращання стану економіки й діяльності державного апарату звертаються до think tanks за кваліфікованою незалежною консультацією. На думку Д. Макганна, аналітичні центри іноді є гнучкими і кваліфікованими у вирішенні в обмежений час важливих, чутливих, критичних питань. Загалом, діяльність аналітичних центрів дедалі більше набуває глобального характеру. За відомим висловом Д. Стігліца, аналітичні центри, щоб бути ефективними в нинішній політичній ситуації, мають «дивитися глобально і діяти локально» [8, с. 5].

Співпраця державних органів з неурядовими організаціями й незалежними аналітичними центрами є невід'ємним елементом демократичної політичної культури європейського зразка. Наявність налагоджених ефективно діючих каналів комунікації між органами влади й четвертою владою є запорукою послідовності державної політики, її підконтрольності суспільству, відповідності національним інтересам [10]. Партнерство між незалежними неурядовими аналітичними центрами, з одного боку, та органами державної влади – з іншого, набуває безпрецедентної важливості сьогодні.

Аналітичні служби в наш час створюються з метою забезпечення інформаційного супроводу прийняття соціально значущих управлінських

рішень у всіх вузлах інформаційної інфраструктури, де концентруються, переробляються потужні інформаційні потоки. Інформаційна аналітика виконує насамперед завдання змістового перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому сенсі з науковою (виробництво нового знання) та управлінською (розроблення варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю. При цьому найважливішою функцією інформаційної аналітики є виробництво нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації процесу прийняття управлінських рішень [11, с. 363–373].

Якщо розглядати неурядові аналітичні центри (далі – НАЦ), то можна констатувати, що їхня діяльність переважно здійснюється в політичній, соціальній і економічній сферах суспільного життя. Існують центри, які здійснюють дослідження одночасно в різних сферах (Український незалежний центр політичних досліджень, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова), а також центри, які є вузькоспеціалізованими за своїм профілем діяльності (Аналітичний центр «Академія», Центр політико-правових реформ) [9].

Разом з тим за нинішніх умов існування в процесі діяльності неурядових аналітичних центрів можна окреслити наявність серйозних проблем. До таких проблем і ризиків можна віднести:

- недосконалість правового поля діяльності неурядових аналітичних центрів;
- значну залежність від зовнішнього фінансування;
- спроби певних інститутів влади, політичних сил і потужних бізнесових структур зробити незалежні аналітичні центри засобом реалізації власних інтересів і цілей.

Окремо можна виокремити перешкоди, які постають на шляху співпраці органів влади й різних неурядових аналітичних центрів. Тут можна визначити відсутність необхідних процедур, за допомогою яких владним структурам можна замовляти аналітику. Більшість представників неурядового сектору в інформаційних структурах, як зазначалося вище, вважають саме відсутність коштів у державних структур для оплати роботи НАЦ однією з основних перешкод, яка якраз і обмежує можливості їхньої ефективної двосторонньої співпраці з владою.

Окремо слід зазначити, що значну роль у співпраці з владою відіграє ще й суб'єктивний чинник. Неурядові аналітичні центри, які мають в органах влади осіб, причетних до їх заснування чи діяльності осіб, або просто «ефективних комунікаторів», мають більші шанси бути залученими до співпраці, ніж ті, що не мають таких зв'язків [8].

Як зазначає В. Горовий, для подібних структур сьогодення диктує необхідність вирішення нових завдань, пов'язаних з необхідністю введення в суспільний обіг потрібного для подальшого розвитку знання, вироблення і впровадження методик ефективного використання в інтересах суспільства інформаційної продукції з глобального інформаційного простору, постійного вдосконалення власної інформаційно-аналітичної продукції тощо [4].

У дослідженні, яке було проведено фахівцями Книжкової палати України, серед найбільших центрів, що здійснюють інформаційне забезпечення державних, урядових, законодавчих гілок влади й регіональних керівників, було відзначено аналітичні служби Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України. Серед потужних установ, що готують аналітичну інформацію, також відзначили Національний інститут стратегічних досліджень, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова і Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ [5].

У структурі Адміністрації Президента України аналітичні матеріали переважно готують управління внутрішньої політики (відділ суспільно-політичного аналізу, відділ політичного менеджменту, відділ інформаційного забезпечення); управління економічної та соціальної політики (відділ макроекономічного аналізу); управління організаційної роботи та кадрової політики (відділ правового та інформаційного забезпечення). У складі Кабінету Міністрів України функціонують відділ аналізу та прогнозування соціально-економічного розвитку Служби Прем'єр-міністра (сектор аналізу та прогнозування, сектор підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів); управління з питань місцевих державних адміністрацій і органів самоврядування (відділ з питань підготовки нормативних документів та інформаційно-аналітичної роботи); управління взаємодії з комітетами Верховної Ради України й громадськими політичними організаціями (відділ взаємодій з громадсько-політичними

організаціями – сектор інформації, аналізу та прогнозу). Для забезпечення інформацією Президента України та Ради національної безпеки й оборони шляхом проведення досліджень, аналітичного прогнозування та стратегічного планування як уряду інституцією було створено Національний інститут стратегічних досліджень. Інформаційно-аналітичне забезпечення Адміністрації Президента, Кабміну, Верховної Ради, регіональних владних структур здійснюють також Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та Фонд Президентів України, що функціонують на базі НБУВ [5].

На сьогодні СІАЗ виконує функції з оперативного реагування на певні зміни в політиці, економіці, соціальній сфері, а також прогнозування таких змін і надання рекомендацій щодо уникнення небажаних ситуацій як для держави в цілому, так і для окремої галузі. Її діяльність, як одного з підрозділів головної бібліотеки України, має ряд переваг, головною з яких є доступ до величезних масивів інформації у фондах бібліотеки – як спеціальної літератури, так і періодичної преси, у тому числі й провідних зарубіжних видань.

Головним джерелом оперативної інформації на сьогодні для співробітників СІАЗ є відбір інформації з електронних джерел. Це завдання виконує відділ електронної обробки інформації, який опрацьовує близько 1 тис. зарубіжних і українських веб-сайтів інформаційних видань та аналітичних проєктів. Окремо слід зазначити, що аналітики СІАЗ готують щоденний огляд оперативної інформації, який передбачає оперативний аналіз щоденної інформації політичного, економічного, соціально-культурного характеру тощо. Джерелами такої інформації є загальноукраїнські видання, регіональна преса, газети політичних партій, громадських організацій, інтернет-видання. Найбільш універсальними джерелами інформації є сайти інформаційних агентств, сайти електронних періодичних видань тощо. Однак при постійно зростаючих обсягах інформації головною проблемою при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів став відбір інформації. Зважаючи на те що та ж сама інформація може бути представлена в різних джерелах, вона може бути неперевіреною, поверхневою, мати кон'юнктурний характер, а відомості, що містяться в ній, можуть бути застарілими. Тому при підготовці огляду аналітики обов'язково повинні враховувати характер видання, політичну спрямованість його власників тощо [6].

Зростаюче значення саме бібліотечних установ в інформаційному супроводі державних владних інститутів, суспільства в цілому обумовлено тим, що в бібліотеках протягом останнього десятиріччя спостерігалось найбільш помітне вдосконалення методів управління інформацією і введення її в активний обіг. Саме фахівці, які працюють у СІАЗ, аналізуючи інформацію та проводячи паралелі, мають можливість оперативно виводити закономірності й прогнозувати ситуацію як у країні в цілому чи в певному регіоні, так і в окремій галузі чи на підприємстві, бо мають для цього у своєму розпорядженні значні інформаційні ресурси. Треба також зазначити, що СІАЗ за роки своєї діяльності створив власний потужний інформаційний архів на електронних носіях, який успішно використовується як банк даних у повсякденній роботі й надає можливість оперативно та ефективно виконувати завдання замовників – виконавчої влади й суспільства [7, с. 155–158].

Загалом у процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту аналітики СІАЗ вирішують ряд завдань: збирають якомога більше інформації з визначеної проблематики; відфільтровують суб'єктивні чинники й другорядну інформацію; прогнозують подальший розвиток ситуації за різних умов; розробляють перелік стратегій реалізації рішення, визначають сукупності дій, необхідних для досягнення поставленої мети; додатково збирають інформацію з історії виникнення проблеми і її розвитку; роблять аналіз різних варіантів розв'язання проблеми та їх можливу взаємовиключеність або поєднання [7, с. 159–160].

Професійна діяльність саме таких інформаційних структур, як СІАЗ, є прогресивним та істотним доповненням уже існуючих традиційних форм роботи бібліотек, надає можливість економити сили й час замовнику, пришвидшує обіг інформаційних потоків, відкриває доступ до нових матеріалів. Адже чим швидше й більше якісної інформації впроваджується в усі сфери життя та господарювання, тим вищий науково-технічний, економічний, політичний і соціальний потенціал країни [7, с. 160].

На сьогодні СІАЗ має всі засоби й можливість підключитися до вирішення масштабних інформаційних завдань загальнодержавного значення: аналізу виконання урядових програм, систематизації й підготовки оглядової інформаційно-аналітичної продукції, пов'язаної із широким суспільним обговоренням проблем реформування всіх сфер життєдіяльності суспільства. Набутий практичний досвід інформаційно-

аналітичної діяльності, як і підвищення науково-інформаційного рівня працівників служби уможлиблюють її участь як самостійного виконавця ще й у науково-дослідній роботі.

Таким чином, з розвитком електронних інформаційних технологій у бібліотечній сфері об'єктивно створюється можливість розвитку технологій бібліотечного обслуговування користувачів і в бібліотеці, і в умовах розвитку дистантних форм задоволення запитів користувачів. При цьому найбільш істотний внесок у розвиток такого обслуговування пов'язаний з розвитком форм аналізу змісту власних інформаційних фондів і ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах замовника, з підготовкою інформаційно-аналітичної продукції, що полегшує користувачу орієнтацію в сучасних масивах електронної інформації, використання необхідного ресурсу в інтересах суспільної діяльності.

Література

1. *Варенко В.* Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. для студентів ВНЗ / В. Варенко ; Нац. авіац. ун-т. – Київ : Талком, 2014. – 416 с.

2. *Горовий В.* Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2009. – Вип. 25. – С. 23–35.

3. *Горовий В.* Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2002. – Вип. 8. – С. 7–13.

4. *Горовий В.* Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1992–2006): етапи становлення [Електронний ресурс] / В. Горовий. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf>. – Назва з екрана.

5. *ОриентМикс.* Інформаційно-аналітична діяльність в структурі інформаційної діяльності [Електронний ресурс] // Pandia : веб-сайт. – Режим доступу: <http://pandia.ru/text/79/478/7327.php>. – Назва з екрана.

6. *Медведева В.* Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія / В. Медведева ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 180 с.

7. *Медведева В.* Шляхи вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур / В. Медведева // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2009. – Вип. 25. – С. 134–139.

8. Національна безпека і оборона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD90_ukr.pdf. – Назва з екрана.

9. *Олійник Є.* Роль аналітичних недержавних політологічних центрів України в розвитку політичної науки / Є. Олійник // Social-science : укр. наук. журн. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/671>. – Назва з екрана.

10. *Пугач А.* Взаємодія органів державного управління та неурядових організацій в Україні в системі інформаційно-аналітичної діяльності влади / А. Пугач. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_3_9. – Назва з екрана.

11. *Рудь І.* Оптимізація діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек / І. Рудь // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 363–373.

References

1. Varenko, V. (2014). Informatsiino-analitychna diialnist [Information and analytical activity]. Kiev: Talkom [in Ukrainian].

2. Horovyi, V. (2009). Biblioteky yak suchasni tsentry ukrainskoi informatyzatsii [Libraries as modern centers of the Ukrainian informatization]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 25, p. 23. Kyiv [in Ukrainian].

3. Horovyi, V. (2002). Protses vdoskonalennia bibliotechnoho obsluhovu-

vannia korystuvachiv u konteksti vprovadzhennia elektronnykh tekhnolohii [Process of improvement of library service of users in the context of introduction of electronic technologies]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 8, p. 11. Kyiv [in Ukrainian].

4. Horovyi, V. Sluzhba informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vlady Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1992–2006): etapy stanovlennia [Service of information and analytical providing public authorities of National library of Ukraine of V. I. Vernadsky (1992–2006): formation stages]. Retrieved from <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf> [in Ukrainian].

5. OrientMiks. Informatsiino-analitychna diialnist v strukturii informat-siinoi diialnosti [Information and analytical activity in structure of information activities]. *pandia.ru*. Retrieved from <http://pandia.ru/text/79/478/7327.php> [in Ukrainian].

6. Medvedieva, V. (2013). Stanovlennia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u diialnosti informatsiino-analitychnykh sluzhb bibliotek (na prykladi Sluzhby informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vlady NBUV) [Formation of information and communication technologies in activity of information and analytical services of libraries (on the example of Service of information and analytical providing public authorities of NBUV)]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Medvedieva, V. (2009). Shliakhy vdoskonalennia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia vladnykh struktur [Ways of improvement of information and analytical providing power structures]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 25, p. 346. Kyiv [in Ukrainian].

8. Natsionalna bezpeka i oborona [National security and defense]. Retrieved from http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD90_ukr.pdf [in Ukrainian].

9. Oliinyk, Ye. Rol analitychnykh nederzhavnykh politolohichnykh tsentriv Ukrainy v rozvytku politychnoi nauky [Role of the analytical non-state political centers of Ukraine in development of political science]. *social-science.com.ua*. Retrieved from <http://social-science.com.ua/article/671> [in Ukrainian].

10. Puhach, A. Vzaiemodiia orhaniv derzhavnogo upravlinnia ta neuriad-

ovykh orhanizatsii v Ukraini v systemi informatsiino-analitychnoi diialnosti vlady [Interaction of state bodies and non-governmental organizations in Ukraine in the system of information and analytical activity of the power]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_3_9 [in Ukrainian].

11. Rud, I. (2014). Optymizatsiia diialnosti informatsiino-analitychnykh viddiliv bibliotek [Optimization of activity of information and analytical departments of libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 363–373. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.11.2017.

Oksana Karaschuk,

Junior Research Associate, Ph.D. Student,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Library Information and Analytical Centers for Provision of Management Decisions (case of Information and Analytical Support Service, VNLU)

The article analyzes the importance of library information-analytical centers (Information and analytical support service, VNLU) in ensuring the adoption of managerial decisions. It is proved that the role of informational and analytical activity grows rapidly, and the information produced in society should be qualitative, operational, reliable and meet the needs of society development. The main directions and prospects of the information-analytical activity of the Information and Analytical Support Service in the process of information and analytical support of state administration bodies are also explored. It is proved that libraries' information and analytical units have a number of advantages compared to non-governmental think tanks, precisely because they have access to huge amounts of information in library's funds.

Keywords: library information-analytical centers, managerial decisions, information, Information-analytical support service, information products, operational response.

Андрій Блажкевич,

канд. іст. наук, наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК: УРЯДОВА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ

Стаття висвітлює стратегію реформування українських бібліотек, схвалену Кабінетом Міністрів України. Розглянуто основні напрями розвитку бібліотек у сучасних умовах. Висвітлено проблемні питання функціонування всієї бібліотечної системи й роль державної підтримки в цій царині.

Ключові слова: стратегія, бібліотечна справа, держава.

Бібліотеки України є базовим елементом суспільного розвитку й таких його складових, як культура, наука, освіта. Бібліотека прагне надавати своєму користувачеві сучасні бібліотечно-інформаційні послуги й продукти, будучи невід'ємною частиною глобального інформаційного середовища та роблячи свій внесок у розвиток наукового й культурного потенціалу держави.

Для ефективного функціонування бібліотечних установ у сучасному глобалізованому інформаційному середовищі важливим є відповідне вдосконалення належної законодавчої бази, активізація міжнародного співробітництва у сфері обміну інформацією; широке впровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційного обслуговування та роботи бібліотечних фахівців. Забезпечення ефективного функціонування всієї бібліотечної системи України є необхідною умовою для використання всього потенціалу бібліотек задля консолідації суспільства в умовах соціальної, політичної та економічної кризи; посилення процесу інтеграції України у європейське співтовариство. Основним інструментом досягнення цієї мети є надання рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання всім верствам населення: формування сучасної системи бібліотечно-інформаційних ресурсів, розширюючи взаємодію з іншими інформаційними структурами та сприяючи налагодженню діалогу між владою й суспільством; створення нових інформа-

ційних продуктів і послуг з використанням сучасних технологій; організація підтримки наукової та освітньої діяльності на кожному її етапі; сприяння розвитку інформаційної культури користувачів.

У цьому контексті доцільним є розгляд проблемних аспектів трансформації та подальшого інтенсивного розвитку бібліотечної справи України.

Останнім часом було проведено ряд заходів за участі або ініціативи урядових структур з метою експертної оцінки перспектив і визначення шляхів реформування бібліотечної справи. За участі керівників провідних бібліотек, експертів, практиків і книговидавців обговорювалися шляхи модернізації бібліотек, проблеми осучаснення бібліотечних фондів та формування кадрового ресурсу для бібліотек.

Тут варто розглянути Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», яка була розроблена Міністерством культури України спільно з Українською бібліотечною асоціацією та після тривалого періоду обговорень схвалена Кабінетом Міністрів у березні 2016 р. На сьогодні очікується прийняття ще ряду проектів поправок до законів і урядових рішень, які забезпечать реалізацію цієї Стратегії.

Як зазначається в загальній частині, Стратегія є рамковим документом, що формує бачення, визначає пріоритети, завдання й основні дії для досягнення якісних змін у бібліотечній справі України. Крім того, Стратегія створює підґрунтя для розроблення державної політики та прийняття рішень у сфері культури, освіти й науки, зокрема рішення щодо фінансування бібліотечних установ, спеціальних програм і проектів.

Метою Стратегії є визначення ключових проблем розвитку бібліотечної справи в Україні, пріоритетів діяльності сучасних бібліотек у забезпеченні сталого розвитку України, напрямів, завдань і основних дій, спрямованих на їх реалізацію. Стратегію розроблено як загальне бачення, що разом реалізовуватиметься органами державної влади, органами місцевого самоврядування, бібліотечними установами, закладами освіти, науки й культури, професійними громадськими об'єднаннями [4].

Серед стратегічних напрямів розвитку українських бібліотек визначено вдосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек, і врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної

галузі відповідно до міжнародних стандартів, створення нормативно-правової бази й системи стандартів бібліотечно-інформаційної галузі для підвищення ефективності діяльності бібліотек, надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг та інтеграції українських бібліотек у світовий інформаційний простір.

Слід зауважити, що реалізація цього напрямку є базовою умовою для подальшої діяльності в сучасних умовах. Як зазначає Т. Вилегжаніна, «сучасна бібліотека повинна жити і розвиватися у правовому полі. Технічний прогрес, нові економічні умови функціонування, переосмислення цілей, завдань і форм роботи – все це обов'язково має бути закріплено законодавчими рішеннями» [1].

Також важливим напрямом реалізації прийнятої Стратегії є створення системи гарантованого бюджетного фінансування основних бібліотечних послуг і реформування механізму отримання та використання надходжень з інших джерел фінансування. У подальшому реалізація напрямку передбачає створення стабільної системи достатнього фінансування бібліотек, що забезпечить їхню ефективну діяльність і якісне обслуговування користувачів. Треба зазначити, що проблеми фінансування бібліотек існують протягом усього періоду незалежності України. Процеси інформатизації, технологічний прогрес і впровадження нових форм інформаційно-бібліотечного обслуговування потребують відповідного матеріально-технічного забезпечення, водночас сьогодні оновлення комп'ютерної техніки є вкрай актуальним питанням навіть для центральних бібліотек. Тут варто наголосити, що Стратегія передбачає створення сучасної матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек відповідно до міжнародних стандартів для надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг і універсального доступу до інформації.

У Стратегії порушено стратегічно важливе для розвитку бібліотечної сфери питання щодо забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти й підвищення кваліфікації, актуалізації системи знань, умінь і навичок працівників бібліотек і трансформації системи їх безперервної освіти відповідно до міжнародних стандартів. «Бібліотечна освіта в Україні, з урахуванням факторів її функціонування, потребує не просто вдосконалення, а реорганізації, під якою розуміється комплекс нововведень,

зумовлений оновленням організаційної структури, мети, зв'язків, змісту тощо. Розробка Стратегії розвитку бібліотечної освіти передбачає з'ясування і вирішення ряду принципових завдань: теоретико-методологічних та організаційних. ...Виходячи із сучасної парадигми, бібліотечна освіта має формуватися як безперервний у соціокультурному та суб'єктно-особистісному розумінні процес. Безперервну бібліотечну освіту слід розглядати як продовження вузівської освіти, розвиток і вдосконалення професійних навичок у системі підвищення кваліфікації» [2].

У Стратегії як важливий напрям діяльності зазначається й розвиток ефективних комунікацій, створення системи ефективної внутрішньої та зовнішньої комунікації для розвитку партнерства, просування спільних цінностей і досягнення стратегічних результатів, що, зокрема, передбачає налагодження ефективної комунікації між бібліотечною спільнотою й органами державної влади та органами місцевого самоврядування; налагодження ефективної міжвідомчої комунікації між органами державної влади й органами місцевого самоврядування, які мають у своєму підпорядкуванні бібліотеки, що істотно впливають на бібліотечно-інформаційну галузь; удосконалення внутрішньої професійної комунікації тощо. Тут варто наголосити на тому, що «провідні наукові бібліотечні установи України, бібліотеки та інформаційні підрозділи наукових установ та вищих навчальних закладів мають вагомі результати в інтеграції наукової інформації, а також інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління. Основні засади Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України ґрунтуються на взаємовигідній співпраці, що передбачає міжнародне співробітництво, інтеграцію, партнерство й кооперацію зусиль бібліотек та інформаційних інституцій. Актуальними проблемами розвитку бібліотечної науки залишаються недостатня міжвідомча координація досліджень і недостатня участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах і обмінах» [3].

Отже, проаналізувавши стратегію реформування українських бібліотек до 2025 р., треба зазначити, що ключові напрями розвитку залишаються незмінними протягом багатьох років. Бібліотечна система України, зберігаючи свій потенціал сучасного інформаційного, освітнього, науково-дослідного й культурно-просвітницького об'єднання, сьогодні вкрай потребує державної підтримки ефективного проведення

своїї діяльності в інтересах вітчизняної культури, науки, освіти. Актуальною проблемою залишається організація дієвої інфраструктури задля забезпечення всіх основних напрямів роботи й захисту унікальних ресурсів бібліотек. Пильної уваги потребує питання діяльності бібліотек у контексті децентралізації. Зокрема, «найбільш гострими питаннями, які потребують першочергового вирішення, називають процедуру передачі бібліотек громадам, систему фінансування закладів, джерела наповнення бібліотечних фондів, методичне забезпечення працівників. Оскільки відповідні законодавчі акти, які мають це врегулювати, на сьогодні відсутні, стоїть питання про якнайшвидше їх прийняття» [5].

Роль бібліотеки в консолідації суспільства посилюється нині й роботою щодо висвітлення буття національних меншин в Україні, що особливо актуально сьогодні, у період суспільних хвилювань і пошуку консенсусу. «Бібліотеки збирають і зберігають суспільно значущу інформацію, яка відображає інтелектуальні й духовні надбання певної спільності, та забезпечують до них широкий доступ, що створює умови для перетину інформаційних просторів різних національних спільнот та функціонуванню глобального інформаційного простору як надбання й інформаційної бази розвитку людської спільності. Водночас для кожної окремої нації сукупні фонди національних бібліотек – це сховища національної духовної спадщини народу та інформаційне джерело його подальшого поступу» [6].

Таким чином, прийняття зазначеної Стратегії є позитивним кроком у напрямі розвитку бібліотечної справи, основою якої є створення умов для загальної доступності інформації. Водночас для розв'язання існуючих проблем необхідні додаткові зусилля з боку держави щодо підтримки бібліотек як вагомого чинника соціокультурної адаптації населення й подолання інформаційної та культурної нерівності, забезпечення єдності регіонів України, розвитку демократії та громадянського суспільства.

Література

1. *Вилегжаніна Т.* Сучасна бібліотека має розвиватися у правовому полі / Т. Вилегжаніна // *Бібл. планета.* – 2005. – № 2. – С. 4–5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_2_1. – Назва з екрана.

2. Литвинова Л. Проблеми бібліотечної освіти у дисертаційних дослідженнях учених України : тези доповіді / Л. Литвинова // Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору». – 2014. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/245>. – Назва з екрана.

3. Попик В. І. Формування цілісного національного бібліотечно-інформаційного простору як складова утвердження інформаційного суверенітету України / В. І. Попик // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – Київ, 2014. – С. 3–5.

4. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

5. Халавка Л. Бібліотеки в умовах децентралізації: виклики та перспективи [Електронний ресурс] / Л. Халавка. – Режим доступу: <http://civicinaction.com/221-biblioteki-v-umovakh-detsentralizatsiji-viklikita-perspektivi>. – Назва з екрана.

6. Гранчак Т. Формування бібліотеками національного інформаційного простору в контексті реалізації державної інформаційної політики / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2014. – Вип. 39. – С. 26–42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2014_39_4. – Назва з екрана.

References

1. Vylehzhnana, T. (2005). Suchasna biblioteka maye rozvyvatysya u pravovomu poli [Modern Library has developed in the legal field]. *Bibliotekna planeta – Library Planet*, no 2, p. 4–5. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_2_1 [in Ukrainian].

2. Lytvynova, L. (2014). Problemy biblioteknoyi osvity u dysertatsiynykh doslidzhennyakh uchenykh Ukrayiny [Problems of library education in dissertation researches of Ukrainian scientists]. Abstracts of Papers The place and role of libraries in shaping the national information space '14: *Mizhnarodna*

naukova konferentsiya – International Scientific Conference. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/245> [in Ukrainian].

3. Popyk, V. I. (2014). Formuvannia tsilisnogo natsionalnogo bibliotechno-informatsiinoho prostoru yak skladova utverdzhennia informatsiinoho suverenitetu Ukrainy [Formation of a holistic national libraries and information space as a component of the establishment of information sovereignty of Ukraine]. Proceedings of the Conference Title The place and role of libraries in shaping the national information space: *Mizhnarodna naukova konferentsiya (21–23 zhovtnia 2014 r.) – International Scientific Conference*. (pp. 3–5). Kyiv [in Ukrainian].

4. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» [On Approval of the Strategy for the Development of the Library Case for the Period until 2025 «Qualitative Libraries Change for Sustainable Development of Ukraine»]. *Kabinet Ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219–2016-%D1%80> [in Ukrainian].

5. Khalavka, L. Biblioteki v umovakh detsentralizatsiyi: vyklyky ta perspektyvy [Libraries in a Decentralization: Challenges and Prospects]. *civicinaction.com*. Retrieved from <http://civicinaction.com/221-biblioteki-v-umovakh-detsentralizatsiji-vikliki-ta-perspektivi> [in Ukrainian].

6. Hranchak, T. (2014). Formuvannya bibliotekamy natsional'noho informatsiinoho prostoru v konteksti realizatsiyi derzhavnoyi informatsiynoyi polityky [The formation of libraries of the national information space in the context of the implementation of state information policy]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 26–42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2014_39_4. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2017.

Andriy Blazhkevych,

Cand. Sci. (Historical), Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Reforming of Ukrainian Libraries: Government Development Strategy

The article highlights the strategy of reforming Ukrainian libraries, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine. The main directions of libraries development

in modern conditions are considered. The problems of functioning of the whole library system are highlighted.

It is emphasized on the importance of using the entire potential of libraries to consolidate society in a social, political and economic crisis; strengthening the process of Ukraine's integration into the European community. It is noted that the existing problems require state's additional efforts to support libraries as a significant factor in socio-cultural adaptation of the population and overcoming of informational and cultural inequality, ensuring unity of Ukrainian regions, democracy and civil society.

Keywords: strategy, library business, European integration, state.

Розділ III

**СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Сергій Гарагуля,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКОВИХ БІБЛОГРАФІЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ: ТИПОЛОГІЯ І ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Розглянуто типологію та принципи реалізації інтегрованих електронних ресурсів за принципом їх локалізації й охоплення ними цільової аудиторії. З'ясовано тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів різних концептуальних типів.

Ключові слова: депонування, інтегрований ресурс, національна бібліотека, наукова соцмережа, універсальна бібліотека, цифрове кураторство.

Питання інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів набуває дедалі більшої ваги у зв'язку з глобальними процесами стрімкого накопичення масиву знань і диверсифікації наукової діяльності в царині їхньої обробки.

Існує ряд апробованих практикою підходів до інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів бібліотек: реалізація єдиної точки доступу через зведений електронний каталог, утворення електронних колекцій на базі розподілених ресурсів кількох установ, застосування семантичних веб-технологій представлення ресурсів, інтеграція ресурсів у науко- та бібліометричні системи, реалізація інтеграції через авторитетні файли, формування профільних і контекстуальних проблемно-орієнтованих бібліотечних документних колекцій тощо [2, с. 28].

Стаття орієнтована на розгляд типології інтегрованих електронних бібліотек за принципом їх локалізації та охоплення ними цільової аудиторії, а також на простеження, яким саме чином відбилися у їхній діяльності деякі тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів.

Основними щаблями цієї типологічної схеми будуть універсальні, національні, спеціалізовані бібліотеки, наукові соцмережі, а також новий

і малодосліджений ресурс спорадичної та плинної інтегративної взаємодії, який ми зважимося поіменувати авторськими е-бібліотеками.

До універсальних електронних бібліотек належать великі міжнародні проекти наукової кооперації, зокрема Europeana, Open Library, Directory of Open Access Journals. Спільними для цих проектів є транснаціональний характер діяльності, засаднича некомерційність і непідпорядкованість державному сектору, реалізація принципу вільного доступу. Функціонування цих бібліотек базується передусім на інтеграції уніфікованих метаданих, що надходять від окремих учасників кооперативної взаємодії. Зокрема, Europeana отримує від 182 інституцій метадані про цифрові об'єкти, але самотужки не приймає будь-яких рішень щодо оцифрування. Рішення про те, які об'єкти мають бути оцифровані, лишається за організацією, яка утримує матеріал. Для того ж щоб розрізнену інформацію можна було опрацьовувати на загальних засадах, вона повинна бути перетворена в один загальний стандарт метаданих, відомий як Europeana Semantic Elements, що наразі вважається «найменшим спільним знаменником до інтеграції різних видів цифрового контенту».

Подібним чином ресурс Open Library, що позиціонує себе як «єдина веб-сторінка для будь-коли виданої книги», збирає метадані, що надходять як від бібліотечних фахівців, так і від видавців, інтернет-магазинів, окремих користувачів та з вікі-сторінок. Уніфікація метаданих при цьому не є обов'язковою, адже Open Library використовує вікі-платформу Infogami, плагіни якої можуть використовувати будь-яку бібліотеку або програмний код, створюючи об'єкти Python для представлення результатів, які потім репрезентуються у HTML-форматі за допомогою шаблонів.

Функціонування міжнародного мультидисциплінарного каталогу журналів Directory of Open Access Journals так само засадничо ґрунтується на отриманні відомостей про видання від сторонніх постачальників, але разом з тим не йдеться про накопичення метаданих – на противагу цьому практикується політика прямих гіперпосилань на окремі сторінки веб-сайтів учасників проекту (інформація про журнал, окремий номер, повний текст окремої статті). Це очевидним чином передбачає уніфікацію структури веб-сайтів усіх учасників проекту – ті обов'язково мають містити окремі лінкабельні розділи «редакційна колегія», «контактна інформація», «редакційна політика», «інформація для

авторів» тощо. Повні тексти статей обов'язково мають бути у відкритому доступі відповідно до концепції DOAJ. Таким чином, ідеться передусім про агрегацію як один з різновидів інтеграційної взаємодії. Серед проєктів схожого спрямування варто відзначити Paperity (мультидисциплінарний агрегатор наукових журналів і праць, які перебувають у відкритому доступі), Highwire (велике сховище наукових журналів, що надають безкоштовний повнотекстовий доступ до своїх статей), Bentham Open (рецензовані журнали відкритого доступу, що охоплюють усі основні дисципліни науки, техніки, медицини й соціальних наук) тощо.

Національні проєкти з інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів на сьогодні реалізовані багатьма країнами, і провідну роль у більшості з них відіграє національна (головна наукова) бібліотека держави, що надають безкоштовний повнотекстовий доступ до своїх статей), що розуміється як цифровий куратор інтегративних процесів [1, с. 12]. Так, Національна бібліотека Польщі створила та підтримує Публічну електронну бібліотеку Polona (Cyfrowa Biblioteka Narodowa POLONA, <https://polona.pl>), що позиціонується як «найшвидший і найзручніший спосіб користування фондами Національної бібліотеки»; онлайн-представництвом Національної бібліотеки Франції є цифрова книгозбірня Gallica (<http://gallica.bnf.fr>), що закумулювала мільйони оцифрованих документів якнайширшого жанрового репертуару (книги, журнали, газети, фото, карикатури, плакати, карти, рукописи, партитури, аудіоматеріали, книжкові мініатюри тощо); Національною бібліотекою Чеської Республіки підтримується цифрова книгозбірня Kramerius (<http://kramerius.nkp.cz>), що являє собою проєкт із порятунку документів високого ступеня зношеності, що належать до національної культурної спадщини в царині богемістики.

Разом з тим централізовано оцифровування культурної спадщини в Чехії здійснюється в національному реєстрі – Центральному реєстрі культурної спадщини Чехії (<https://www.mkcr.cz/statni-fond-kultury-cr-42.html>), який перебуває в підпорядкуванні Інституту національної спадщини. Основними програмами є «Державна політика розвитку культури на 2015–2020 роки», Стратегія оцифровування культурних матеріалів у 2013–2020 роках, Комплексна стратегія підтримки культури до 2020 року, Концепція розвитку бібліотек на 2011–2015 роки (остання включає в себе й оцифровування фондів бібліотек).

Німецька цифрова бібліотека (<https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>) являє собою потужний бібліотечний портал, де, станом на жовтень 2016 р., зібрано понад 20 млн (з яких 8 млн є оцифрованими версіями друкованих першоджерел, а решта є від початку електронними) документів від 2 тис. 365 зовнішніх постачальників метаданих з усієї Німеччини – музеїв, галерей, медіатек тощо. Започаткована 2007 р. Німецька цифрова бібліотека принципово не мала якоїсь базової бібліотеки, поклавши функції наповнення мультимедійних колекцій на всі бібліотечно-архівні установи країни незалежно від їхнього статусу й локалізації, а питання технічної експлуатації порталу делегувавши некомерційній установі – Інституті інформаційної інфраструктури Карлсруе. У перспективі очікується, що цей проект поглине всі без винятку онлайн-зібрання бібліотечних і архівних установ Німеччини з їх подальшою інтеграцією в загальноєвропейський бібліотечний портал Europeana.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського тривалий час постулює розвиток електронного сегмента своїх колекцій як пріоритетний напрям діяльності установи. Трикомпонентна структура інтегрованих інформаційних ресурсів створеної НБУВ наукової електронної бібліотеки, що включає бібліографічні, реферативні й повнотекстові бази даних, дає змогу максимально повно задовольняти інформаційні потреби всіх категорій користувачів.

Серед розробок НБУВ, що ґрунтуються на інтегративно-корпоративному принципі реалізації, варто виділити Наукову електронну бібліотеку, базу даних «Наукова періодика України», інформаційний портал «Наука України: доступ до знань», корпоративний науковий проект «Книжкові пам'ятки України» тощо. Слід зазначити, що інтегративні й корпоративні тенденції формування середовища знань відбилися у функціонуванні цих електронних книгозбірень якнайвідчутніше. Зокрема, корпоративність роботи з базою «Наукова періодика України» реалізується на кількох рівнях: основна робота з підготовки електронних версій періодичних видань відповідно до вимог НБУВ виконується самими редакціями журналів (ті самостійно готують метадані уніфікованого вигляду, що після верифікації співробітниками НБУВ опрацьовуються за сталим алгоритмом у операційному середовищі бібліотеки); уже всередині бібліотеки функціонує нерозривний технологічний ланцюжок

співпраці між окремими відділами (електронних інформаційних ресурсів, інформаційно-комунікативних технологій тощо).

Роль Національної бібліотеки в більшості проєктів, як ми бачимо, є консолідуючою, однак варіанти реалізації, що передбачають розміщення електронних ресурсів саме на її веб-сайті, є нечисленими, що, безсумнівно, відбиває принцип паритетності корпоративної взаємодії. Утім, уже той факт, що куратором більшості проєктів є саме головна наукова бібліотека країни, якій делегуються якнайширші повноваження щодо всього циклу функціонування електронних джерел наукової інформації, беззаперечно, свідчить про розуміння ключової ролі установ такого типу в модеруванні національного інформаційно-документного середовища. Відзначене вище цифрове кураторство (digital curation) загалом є поширеною тенденцією на ринку бібліотечних послуг; його розуміють як відбір, збереження, підтримку, збирання й архівування цифрових активів як для нинішнього, так і для майбутнього використання; такий набір функцій вважається новим еволюційним етапом розвитку національних бібліотек. В узагальненому вигляді робота цифрового куратора зводиться до фахового добору й об'єднання різнопланових матеріалів у певну концептуальну колекцію, до репрезентації її користувачам у комплексному баченні проблеми, тобто, за великим рахунком, є персоналізованою професійною агрегацією контенту, що її наразі неспроможні забезпечити комп'ютерні алгоритми.

Метою створення спеціалізованих електронних бібліотек є максимальне поглиблення ресурсної бази з певного предмета й задоволення вузькопрофільних інформаційних потреб користувачів. У рамках спеціалізації бібліотека вирішує, зокрема, такі завдання, як перехід від всеохопного до предметного й навіть точкового документного обслуговування, зміщення акценту на якість і повноту інформаційного забезпечення на протипагу поверхневому комплектуванню якнайширшим спектром джерел наукової інформації, більша конкретизація форм та методів бібліотечного обслуговування, орієнтованих на чітко визначену користувачську аудиторію тощо. Прикладами таких інтегрованих інформаційних ресурсів можуть служити Avalon Project (цифрова бібліотека правничо-дипломатичної тематики), FRASER (зібрання документів з економічної історії США), Darwin Online (повне зібрання оцифрованих рукописів і прижиттєвих видань Ч. Дарвіна) тощо.

Avalon Project (<http://avalon.law.yale.edu>) є мультимедійною бібліотекою, що доповнює статичні текстові документи рядом візуальних та інтерактивних розширень. Проект реалізується самотужки Єльською правничою школою (Yale Law School) шляхом цифрування й репрезентації документів із власних і сторонніх архівів. Подібним чином функціонують й інші проекти цієї інституції, зокрема Project Diana, присвячений першоджерелам у царині правозахисної діяльності).

Проект FRASER (<https://fraser.stlouisfed.org>) репрезентує велику кількість значущих документів з економічної історії США, проте основним його спрямуванням є оцифрування архівів Федеральної резервної системи. Відповідно до цієї концепції, більшість електронних примірників, представлених на сайті, створюються співробітниками архівної служби Федерального резервного банку Сент-Луїса самотужки, а всі звернення до сторонніх джерел обмежуються гіперпосиланнями на їх стале розташування без намагань інтегрувати цей масив дотичних ресурсів у спільну бібліотечну колекцію. Схожим чином реалізовані й інші проекти Федерального резервного банку – бази даних ALFRED та IDEAS, колекції літератури для економічної самоосвіти тощо.

Проект Darwin Online (<http://darwin-online.org.uk>) цілковито підтримується Кембриджським університетом – і відкриттям власних архівів, і фінансуванням досліджень, і наданням серверів для веб-сайту тощо. Залучення сторонніх документів відбувається на рівні міжуніверситетського співробітництва (коли йдеться про новостворену електронну копію паперового першоджерела), але основним засобом поповнення колекції є ресурси вільного доступу, які не передбачають кооперативної взаємодії, адже термін дії авторського права на них уже сплив. Треба зазначити, що розробники проекту дбають передусім про його всеохопність, тож намагаються залучити максимальну кількість присвячених Ч. Дарвіну документів різними мовами, при цьому не надто переймаються суто бібліографічними аспектами опрацювання таких документів. Тож пошукові можливості користувачів сайту часто виявляються обмеженими.

На прикладі цих трьох проектів можна переконатися, що функціонування спеціалізованих електронних бібліотек відбувається переважно на технологічній базі якоїсь однієї інституції. Обслуговування колекцій здійснюється здебільшого профільними фахівцями, що попри свої наукові чесноти іноді виявляються безпорадними в суто бібліографічних

аспектах опрацювання джерел наукової інформації, що відбивається в похибках репрезентації документів, їх дублюванні й низькому юзабіліті користувацьких інтерфейсів. Зовнішня взаємодія зі спеціалізованими електронними бібліотеками переважно зводиться до опції фінансової підтримки їхньої діяльності (донаторства) і майже виключає можливості міжінституціональної взаємодії, створення контенту сторонніми користувачами, і навіть зворотного зв'язку.

Не лишилася наукова спільнота осторонь всезагальної тенденції до створення профільних соціальних мереж [3, с. 20]. У науковому середовищі утворилися такі ресурси, як ResearchGATE (мультидисциплінарна дослідницька соцмережа), Academia.edu (соціальна мережа дослідників, що може використовуватися для того, щоб ділитися з іншими своїми статтями, відстежувати їх цитування, стежити за новинами досліджень і розробок за іменами й ключовими словами), Eprints (ресурс для пошуку співавторів і проведення досліджень у фокус-групах), Arnetminer, Quartz, *ScienXe*, *SciSpace* тощо. Основними принадами такого типу інтернет-комунікації для наукової спільноти є вільніша й оперативніша циркуляція публікацій, ідей, знань; існують, утім, і небезпідставні побоювання щодо зниження якості представлених наукових розвідок унаслідок браку кваліфікованої модерації (більшість наукових соцмереж пропонує науковцям оприлюднення їхніх статей на засадах самостійного депонування), недостатності саморегуляції цієї системи [5, с. 30].

Так, скажімо, мережа ResearchGATE (<https://www.researchgate.net>) пропонує своїм учасникам широкий аналітичний і компаративний інструментарій, спрямований покращувати результати досліджень. Ідеться насамперед про семантичний пошуковий механізм, що не тільки знаходить за сформульованими полімодальними запитамі наукові публікації всередині ресурсу і партнерських базах даних, а й пропонує користувачеві додаткову бібліографію із запитуваної теми, актуальні профайли дослідників цієї теми, присвячені дослідженню спільноти тощо. Наукометричний інструментарій ResearchGATE дає змогу не тільки відстежувати цитованість робіт, а й вести персоналізований облік усіх звернень до публікації, навіть якщо ті не відбиваються в безпосередньому цитуванні. Важливою соціальною функцією мережі є публікація наукових вакансій і оголошень про інші форми наукової взаємодії, що дає змогу їй поширювати свій вплив за межі віртуального середовища. Натомість

серед недоліків ResearchGATE критики називають наявність нав'язливих рекламних розсилок учасникам, маніпуляції з рейтингами публікацій і установ (здебільшого шляхом створення фіктивних профайлів учених задля перехресного цитування), зневажання авторськими правами співдослідників тощо. Наразі ця дослідницька мережа об'єднує понад 13 млн учених, зокрема 63 нобелівських лауреатів.

Ще чисельнішою є соціальна мережа Academia.edu (<https://www.academia.edu>), що, станом на осінь 2017 р., налічує майже 56 млн дослідників. Її істотною відмінністю від ResearchGATE (що й відбулося на кількості користувачів) є усунення принципової настанови щодо публікації виключно академічних науковців: оприлюднити своє дослідження на Academia.edu можуть і студенти, і незалежні, позаінституційні дослідники. Попри цілком аргументовані посилення розробників на концепцію «відкритої науки», що передбачає вільну циркуляцію знань незалежно від їх походження, критики мережі Academia.edu вказують на проблематичну верифікацію змісту деяких досліджень і навіть називають цю дослідницьку платформу майданчиком для розголошу паранаукових тверджень.

Наукова веб-платформа Arnetminer (<https://aminer.org>) призначена для пошуку і виконання операцій з обробки даних академічних публікацій в Інтернеті, використовуючи аналіз соціальних мереж для визначення зв'язків між дослідниками, конференціями й публікаціями. По суті Arnetminer не є науковою мережею, скоріше є аналітичним інструментом, що автоматично отримує профіль дослідника з Інтернету, збирає та ідентифікує його публікації, наукові зв'язки, цитування, залучення в різні проекти тощо, а потім використовує єдиний алгоритм для вилучення даних з ідентифікованих документів. Так само мережі вдається отримувати й систематизувати публікації з онлайн-цифрових бібліотек за допомогою евристичних правил – ці інтегровані дані зберігаються в базі знань про дослідницьку мережу (RNKB). Arnetminer широко використовується в науково-дослідних установах для виявлення зв'язків між ними й обліку статистичних кореляцій з іншими дослідженнями та дослідниками. Станом на осінь 2017 р. цією веб-платформою було проіндексовано понад 232 млн наукових публікацій.

Усередині наукових соцмереж (у меншій мірі деяких книгозбірень Web 2.0 з опцією розміщення контенту користувачами) можуть утворюватися динамічні персоналізовані тематичні колекції першоджерел, дискретний

і спорадичний характер наповнення яких дає підстави називати їх авторськими е-бібліотеками. Поширеним прикладом подібного типу інтеграції інформаційних ресурсів є створення окремими ученими вузькопрофільних зібрань матеріалів з теми власного дослідження. Часто таку колекцію поповнюють інші учасники наукової соцмережі, і в підсумку подібна персональна підбірка може стати підґрунтям та ресурсною базою повнотекстової бази даних, інкорпорованої якоюсь більшою цифровою бібліотекою [4, с. 312].

Основною сферою побутування таких авторських е-бібліотек є саме наукові соціальні мережі. Скажімо, усередині Academia.edu можна знайти створену Копенгагенською гліптотекою колекцію наукових розвідок і візуальних матеріалів щодо античної скульптури, підбірку фахових статей з історії повітряного транспорту від фінських дослідників чи колекцію публікацій на тему світлодіодних технологій, зібрану китайськими фахівцями. Проте існують авторські е-бібліотеки й усередині звичайних соціальних мереж. Скажімо, на Pinterest можна знайти колекції сучасної літератури з маркетингу, альбомів класичного живопису, картографічні колекції тощо. В українському сегменті мережі Livejournal свої повнотекстові тематичні підбірки історичної, краєзнавчої, лінгвістичної, юридичної літератури тощо публікує ряд користувачів; окремої згадки варта колекція «З еретичних листів» (<https://joanerges.livejournal.com>), присвячена здебільшого мілітарній історії. Навіть на Facebook, що відомий своїм пуристичним дотриманням прав видавців, функціонує ряд спільнот, де оприлюднюються тематичні колекції електронних книг у вигляді зовнішніх лінків (<https://www.facebook.com/freebooksdotnet>).

Авторські е-бібліотеки становлять винятковий інтерес для дослідників соціальних комунікацій як спонтанна низова альтруїстична ініціатива з поширення знань у суспільстві, безпосереднє втілення концепції відкритої науки. Проте своїм апріорі аматорським характером, плинністю й нестабільністю файлових сховищ, нігілістичним ставленням до авторського права та методологічною неприборканістю вони становлять істотну дослідницьку проблему для фахівців бібліотекознавчого профілю, а отже, здебільшого мають кращі шанси залишитися соціальним феноменом, ніж реальний потенціал інтегративної взаємодії.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що провідні бібліотеки України здебільшого рухаються у фарватері загальних світових

тенденцій розвитку галузі: їхні ресурси інтегровані в універсальні електронні бібліотеки, а наукові доробки їхніх співробітників відображені у фахових соціальних мережах і ряді наукометричних баз даних; усередині країни реалізуються корпоративні проекти зі створення інтегрованих повнотекстових баз знань, зокрема й на галузевих рівнях. Разом з тим доречним виглядає активізувати зусилля вітчизняних бібліотек щодо репрезентації власних колекцій потенційним читачам – часто через нехтування бібліотекою зв'язками з громадськістю та інтернет-комунікацією навіть найцікавіші фонди й колекції залишаються недооціненими. Не варто українським бібліотекам також лишатися осторонь світових тенденцій до трансформації галузі з репозитарно-бібліографічних і науководослідних функцій до відкритого експертного середовища з опціями цифрового кураторства; застосування фахових компетенцій вітчизняної бібліотечнознавчої науки в кураторській царині – реалізація нею персоналізованої агрегації верифікованого контенту відповідатиме новітньому характеру наукових комунікацій та підвищуватиме її конкурентоспроможність на світовому ринку знань.

Література

1. Коновал Л. Функціонування національних цифрових бібліотечних проєктів у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка» / Л. Коновал // Бібл. вісн. – 2016. – № 2. – С. 11–16.
2. Лобузінa К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних та експерти / К. В. Лобузінa // Бібліотечнознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 1. – С. 26–35.
3. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–21.
4. Calhoun, Karen. Digital libraries and the social web: collections and platforms / К. Calhoun // Exploring Digital Libraries: Foundations, Practice, Prospects. – Chicago : Facet Publishing, 2014. – pp. 298–322.
5. Šalamon-Cindori, Breza. The Role of Social Networks in the Promotion of Libraries and Cultural Heritage / В. Šalamon-Cindori / 8 th SEEDI Conference. Digitisation of Cultural and Scientific Heritage. Book of Abstracts. Zagreb, Croatia (15–17 May 2013). – pp. 28–32.

References

1. Konoval, L. (2016). Funktsionuvannia natsionalnykh tsyfrovyykh biblioteknykh proektiv u konteksti formuvannia elektronnoi biblioteky «Ukrainika» [The experience of the national digital libraries' projects in the context of formation of electronic library «Ukrainika»]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no 2, pp. C. 11–16. Kyiv [in Ukrainian].
2. Lobuzina, K. V. (2012). Biblioteka 3.0: znannia, skhovyshcha danykh ta eksperty [Library 3.0: knowledge, databases, experts]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informohiia – Library Science. Documentation. Informology*, issue 1, pp. 26–35 [in Ukrainian].
3. Marina, O. (2012). Biblioteky ta sotsialni media: tekhnolohiia vzaiemodii [Libraries and social networks: technology of interaction]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Book Chamber's Herald*, issue 8, pp. 19–21 [in Ukrainian].
4. Calhoun, Karen. (2014). Digital libraries and the social web: collections and platforms. *Exploring Digital Libraries: Foundations, Practice, Prospects*. (pp. 298–322). Chicago: Facet Publishing [in English].
5. Šalamon-Cindori, Breza. (2013). The Role of Social Networks in the Promotion of Libraries and Cultural Heritage. *8 th SEEDI Conference. Digitization of Cultural and Scientific Heritage*. (pp. 2832). Zagreb [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

Serhii Harahulia,

Research Associate, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Major Trends of Integrating of Scientific Bibliographic Information Resources: Typology and Principles of Organization

The typology and principles of the implementation of integrated electronic resources on the principle of their localization and coverage of target audience are considered. The tendencies of scientific bibliographic information resources of various conceptual types to integration are revealed. The analysis makes it possible to conclude that Ukraine's leading libraries are mostly moving in line with the world trends: their resources are integrated into universal electronic libraries, scientific achievements of employees are reflected in professional social networks, and a number of scientific citation indexing services; internally implemented corporate projects for the creation of integrated full-text knowledge bases, in particular, at sectoral levels.

Keywords: deposition, digital curation, integrated resource, national library, scientific social network, universal library.

Анжеліка Медведєва,

аспірант,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОМЕТРИЧНІ СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОНІТОРИНГУ ТА ПІДТРИМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведено аналіз бібліометричних платформ Web of Science, Scopus, Google Scholar, орієнтованих на створення системи науково-аналітичного забезпечення дослідницької діяльності. Виділено й розглянуто аспекти їх використання для бібліометричного моніторингу розвитку науки та експертного оцінювання її результативності.

Ключові слова: бібліотеки, бази даних, бібліометрія, наука, наукометрія.

На сьогодні однією з основних тенденцій сучасного розвитку наукових бібліотек є перетворення їх у високотехнологічні інформаційні комплекси. Насамперед це пов'язано зі зростанням доступу бібліотечних установ до різних електронних ресурсів – вітчизняних і зарубіжних баз даних наукової інформації. Використання таких баз даних значно підвищує потенціал інформаційного забезпечення науки, оскільки дає змогу оперативно отримувати необхідні відомості з великих за обсягом і складних за структурою масивів даних, що відображають стрімкий розвиток науки й технологій. Аналіз такого розвитку проводиться на основі ряду показників, серед яких такі бібліометричні індикатори: кількість наукових продуктів (статей, книг, патентів, звітів), кількість посилань на них, імпаکت-фактори журналів тощо [1]. Актуальною проблемою в умовах швидкого збільшення обсягу й ускладнення структури інформаційних масивів є забезпечення достовірних значень бібліометричних індикаторів за допомогою методологічно коректних і ретельно документованих процедур.

Термін «бібліометрія» має декілька визначень: «...допоміжна книгознавча наукова дисципліна, що розробляє теорію і практику застосування математичних і статистичних методів у додатку до письмових і друкованих засобів комунікації», «...науковий напрям, заснований

на методах кількісного аналізу бібліографічних характеристик документів, що дають основу для їх якісної оцінки» [2, с. 16].

Як самостійна дисципліна бібліометрія була сформована в 1960–1970-х роках. Деякі вчені, такі як А. Вормелл (I. Wormell) [12] та А. Варшавський [3], виступають прибічниками того, що існує суто бібліотечний аспект бібліометричних досліджень і саме на їхній основі бібліотечні установи здатні оптимізувати комплектування фондів, розробляти й надавати нові послуги з інформаційного супроводження науки, що включають, наприклад, вибіркоче поширення інформації, збирання відомостей для оцінювання досліджень тощо.

Наразі створено ряд бібліометричних платформ Web of Science, Scopus, Google Scholar, SCImago Journal & Country Rank, деякі з яких мають у своєму складі наукометричний інструментарій.

Метою статті є дослідження бібліометричних систем як засобів моніторингу й підтримки досліджень.

Бібліометричні дослідження сьогодні проводяться із застосуванням баз даних, що приводить до їх концентрації у великих наукових бібліотечних установах і в інформаційних центрах, які володіють доступом до відповідних ресурсів. Основні аспекти використання баз даних у сучасних бібліометричних дослідженнях було розглянуто, зокрема, у працях П. Інгерсена (P. Ingwersen) [13]. Питання стосовно обмежень застосування баз даних і їхніх недоліків у бібліометричних дослідженнях детально були проаналізовані, зокрема, у працях Ю. Гарфілда (E. Garfield) [14]. Головними недоліками було відзначено неповне охоплення джерел і домінування англомовної літератури.

Велика кількість сучасних учених особливу увагу приділяють засобам зменшення недоліків баз даних при отриманні значення бібліометричних індикаторів. Узагалі розглядаються лише два основні підходи – удосконалення індикаторів і створення нових баз даних.

Незважаючи на велику обсяг проведених бібліометричних досліджень з використанням баз даних і значущість отриманих результатів, існує необхідність розширення ресурсної бази бібліометричних досліджень. Досить інтенсивний розвиток інформаційного суспільства й постійне зростання суспільної затребуваності в якісних інформаційних продуктах сприяють посиленню загальносуспільного інтересу до розв'язання проблем бібліометричних досліджень.

Сучасні наукові розвідки в галузі бібліометрії необхідні не тільки для бібліотечно-інформаційної діяльності, а й для досліджень, що пов'язані з визначенням наукової політики взагалі [4]. Комплексність охоплення й інтерпретації характеристик літератури, що первісно притаманні бібліометрії як якісно новій формі її аналітико-синтетичної оброблення документальних інформаційних потоків, роблять її комунікаційним посередником, що спрямований на вирішення питань пошуку та змістового оцінювання інформації, а також визначення подальших напрямів наукових досліджень.

Цьому питанню присвятили свої праці також такі науковці, як В. Лазарев [6], Є. Павловська [7], І. Маршакова, М. Мирський [5], Л. Костенко [8], Т. Симоненко [9], А. Столяревська [10] та ін.

Основним об'єктом вивчення в бібліометричних дослідженнях є різні публікації, які найчастіше згруповані за різними ознаками, безпосередньо за авторами, журналами, тематичними рубриками, країнами тощо. Саме на основі вивчення об'єктивної сторони цього питання М. Мирський стверджував, що «...для наукознавця, філософа, логіста, методиста, фахівця з інформатики й соціолога науки тією кінцевою реальністю, з якої він може узгодити свої уявлення та черпати нові емпіричні дані, щоразу виступає представлення науки в наукових публікаціях» [5].

Сучасні науковці, які займаються актуальними наукознавчими дослідженнями, у своїх напрацюваннях виокремили два основні аспекти в бібліометричному аналізі науки, до яких належать:

- використання значних масивів вторинної інформації, представленої в різних базах даних;
- кількісні дослідження, які спрямовані на виявлення довгострокових тенденцій, пов'язаних зі стратегічним моніторингом розвитку науки.

Вивчаючи статистику бібліографічних матеріалів за різними напрямками, наприклад за країнами, рубриками, авторами тощо, дослідники різних галузей знань намагалися зробити висновки щодо значення об'єктів дослідження – продуктивності вчених, наукової ефективності тих або інших публікацій, наукового потенціалу країни тощо.

Перший етап у бібліометричних дослідженнях науки (1960–1970 рр.) був пов'язаний зі спробами безпосереднього квантифікування потоків публікацій, тобто з одержанням кількісних характеристик для оцінювання того або іншого явища в науці. Основні результати, які одержані під час бібліометричних досліджень, характерні для першого підходу

до квантифікації інформаційних потоків, потребують, як правило, подальшого вивчення.

Другий етап у бібліометричних дослідженнях науки (1970–1990 рр.) характерний тим, що дослідники починають усвідомлювати обмеженість квантифікації документальних потоків для структурного (якісного) оцінювання стану науки. Для цього процедури аналізу бібліографічних даних публікацій мають бути спрямовані на те, щоб через статистику й кількісні показники потоку публікацій одержувати цілісне уявлення про структуру науки. Однак поки ще розроблена недостатня кількість методик для такого напряму квантифікації інформаційних масивів. На сьогодні такі цитування використовуються лише для картографування науки. Різні для досягнення цієї мети методи коцитування є однією зі сторін кластеризації масивів документів. Ідея коцитування, застосована для визначення ступеня зв'язків між публікаціями, виявилася ефективним інструментом аналізу дослідницьких фронтів науки й спостереження за їхнім розвитком.

Разом з тим перспективним й актуальним вбачається розробка термінологічної системи наукового знання, яка могла б полегшити загальну орієнтацію в концептуальному масиві науки. Використання бібліометричних методів для побудови термінологічної системи науки дасть змогу:

- здійснити спостереження за кількісною динамікою груп термінів у науковій галузі (проста бібліометрія);
- виявити специфічні зв'язки термінів – створити тезаурус науки (як у статистиці, так і в динаміці) [2, с. 5].

У свою чергу дослідник В. Лазарев, аналізуючи концепції Г. Вітінга й А. Прічарда, представляє комплекс бібліометричних методів як «аналіз первинних документів і вторинних інформаційних видань, облік цитувань документів і звернень до них, окремо виділяючи анкетування, контент-аналіз і йому подібні методи» [6, с. 8].

При цьому своє групування методів аналізу документів запропонувала дослідниця Є. Павловська [7]. Вона запропонувала виділити такі групи:

- методи кількісного оцінювання елементів документального інформаційного потоку;
- методи лексичного аналізу;
- методи цитатного аналізу.

Безперечно, оскільки в бібліометричних дослідженнях вибір інстру-

ментарію залежить від об'єкта аналізу (обстежуваної сукупності документів), то саме він повинен служити основою для класифікації методів. Лише після уточнення об'єкта можна вирішувати питання про вибір методів його вивчення.

Головними об'єктами аналізу в бібліометрії можна вважати первинний документопотік і документопотік, представлений вторинними джерелами інформації й посилання в потоках документів.

Тривалий час практично єдиною базою даних для отримання значень бібліометричних індикаторів, у першу чергу показників цитованості, була база даних Science Citation Index (SCI). Варто додати, що розраховані на її основі значення імпаکت-фактора журналів представлені в базі даних Journal Citation Reports (JCR) [14].

Останнім часом ситуація значно покращилася, оскільки цитування стало наводитися і в інших спеціалізованих базах даних, наприклад Chemical Abstracts Service (CAS), і в нових політематичних базах даних із цією функцією, зокрема, Scopus і Google Scholar. Узагалі, Google Scholar – науковий сегмент інтернет-гіганта Google, у якому, крім індексації публікацій, визначається частота їх цитувань. Під час пошуку найбільш цитовані результати наводяться на першій сторінці, завдяки чому система забезпечує оперативне виявлення в масивах документів тих праць, які найбільш релевантні сформульованому запиту [15]. Безумовно, дуже актуальним завданням виступає вивчення можливостей, що надаються базами даних, і оцінювання їх придатності для бібліометричних досліджень вітчизняної науки.

Розглядаючи науку в бібліотечно-інформаційному аспекті, можна дійти висновку, що особливу увагу приділяють такій науці, де інформація швидко накопичується. Для систематичного отримання бібліометричних індикаторів, що характеризують відповідні інформаційні масиви, можна використовувати не тільки базу даних Web of Science Core Collection, а й базу даних CAS. Обидві бази представлені в мережі-агрегаторі Scientific and Technical Network International (STN), програмне забезпечення якої дає змогу застосовувати їх одночасно. Тобто можна працювати з інформаційними масивами будь-якої науково-технічної спрямованості, оскільки в мережі STN, крім баз даних Web of Science Core Collection і CAS, налічується ще близько 200 баз даних усіх сфер науки, техніки й технології. Інтерфейс мережі STN забезпечує пошук публікацій в одній

або декількох базах, вивчення їх цитованості й отримання результатів у зручному для подальшого аналізу вигляді.

Мережа STN, порівняно з іншими мережами, надає додаткові можливості, які відсутні в інших провайдерів тих же баз даних, а її інтерфейс має ряд унікальних пошуково-аналітичних функцій, особливо корисних при вивченні цитованості публікацій.

Сьогодні підвищена увага до бібліометричних досліджень у першу чергу пов'язана з тим, що накопичені обсяги бібліографічної інформації потребують якісно нових форм аналітико-синтетичного оброблення. Водночас посилюється тенденція до більш відкритого й публічного доступу результатів аналізу цієї інформації, тобто до наукометричних баз даних. Світові лідери створення баз даних – Web of Science та корпорація Elsevier – мають якісний сервіс, однак він надається лише на комерційних засадах і доступний обмеженому колу вітчизняних дослідників. Тому вбачається доцільним використання показників некомерційних наукометричних платформ та інструментаріїв паралельно з показниками комерційних баз даних. Прийнята в комерційних системах політика відбору періодичних видань має ряд обмежень (регіональних, мовних, видових, тематичних), унаслідок чого національні наукові школи представлені в них у недостатній мірі. Крім мовного й географічного обмеження, має місце також і тематичне – незначне опрацювання публікацій із соціогуманітарних наук, які за своєю природою переважно націлені на дослідження національних та регіональних аспектів [16].

Серед вільнодоступних систем слід відзначити Google Scholar [11] корпорації Google, що є лідером пошукових систем Інтернету. Google щоденно реєструє близько 50 млн пошукових запитів та індексує понад 8 млрд веб-сторінок. Google може знаходити інформацію понад 100 мовами і володіє найбільшою базою проіндексованих документів. На сьогодні система Google зазнала істотних змін, перетворившись з інтернет-пошуковика в універсальну інформаційну систему, що охоплює новини, наукові видання, аналітичну службу, каталоги, карти, електронну пошту, рекламу продуктів, послуг тощо. У свою чергу, Google Scholar являє собою науковий сегмент інтернет-гіганта Google, що поєднує загальнодоступну пошукову й бібліометричну систему. Ця система подібна до Web of Science й Scopus, хоча поступається їм за функціональними можливостями. Google Scholar дає змогу

користувачам здійснювати пошук публікацій з посиланнями на повно-текстові статті, технічні звіти, препринти, дисертації, книги та інші документи, що вважаються науковими. Результати пошуку впорядковуються насамперед за кількістю цитувань публікації. Google Scholar забезпечує користувачів як даними про індекс цитування документа, раніше доступний тільки в комерційних наукометричних платформах, так і списками семантично споріднених матеріалів. За обсягами проіндексованих матеріалів система Google Scholar перевищує Web of Science й Scopus. Нею, зокрема, опрацьовано практично всі українські наукові часописи, представлені в мережі Інтернет.

Треба зазначити, що для вітчизняних науковців доступним є й ряд інших вільнодоступних інструментаріїв. Насамперед це додатки для оцінювання періодичних видань SCImago Journal Rank і Source Normalized Impact per Paper на основі інформаційних ресурсів корпорації Elsevier. Цим видавництвом наукових, технічних і медичних інформаційних продуктів та послуг було оголошено про успішну співпрацю з дослідницькою групою SCImago Університету Гранади й Центром науково-технологічних досліджень при Лейденському університеті. Результатом співпраці є два додаткові показники оцінювання журналів – SCImago Journal Rank та Source Normalized Impact per Paper. Показники доступні для всіх користувачів Інтернету на веб-сайті [16] та інтегровані з базою даних Scopus.

Вагоме значення має показник SCImago Journal Rank, який належить до нового типу метрик, що враховують не тільки кількість отриманих цитувань, а й науковий вплив цих джерел, тобто є функцією, що комбінує кількість і якість. Він являє собою рейтинг журналів, який дає можливість оцінити науковий престиж учених, виходячи з кількості вагомих цитат на кожний документ. Журнал визначає власний «престиж» або статус інших журналів на основі показників цитування опублікованих у них матеріалів. Документи у SCImago Journal Rank класифікуються за науковим галузями й спеціальностями. Розглядається 295 спеціальностей, які групуються у 26 галузей. При цьому показник SCImago Journal Rank трансформувався і являє собою проєкт SCImago Journal & Country Rank, на основі даних якого публікуються науково-аналітичні звіти за журналами й країнами [15].

Треба зазначити, що в комп'ютерних мережах реалізується більше тисячі успішних проєктів, які дотримуються концепції «відкритого

доступу». В Україні, за даними DOAR (Directory of Open Access Repositories) [17], колекції навчальних і наукових матеріалів створюють понад 50 інституцій (Інститут біології південних морів НАН України, Інститут програмних систем НАН України, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Харківська національна академія міського господарства та ін.).

Особливо значущим вітчизняним зібранням електронних версій журналів і збірників наукових праць з вільним доступом до повних текстів є «Наукова періодика України», що формується Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського. Пошуковий апарат проекту «Наукова періодика України» побудований з використанням сервісу системи Google «Користувацький пошук» (Google Custom Search), забезпечує повнотекстовий пошук у межах зібрання електронних копій наукової періодики України шляхом введення відповідних термінів у вікно пошуку Google. Цей сервіс надає прозору можливість проводити перевірку текстів на наявність у них фрагментів публікацій інших авторів, виявляти плагіат тощо.

Вагоме значення має також зібрання «Наукові біографії вчених України». Досвід наукових досліджень дає змогу зробити висновок про важливість створення «бібліометричних портретів» ічених, на основі їхніх наукових біографій, бібліографій і наукометричних профілів наукових установ, галузей і напрямів досліджень. Це створення повних персональних і тематичних бібліографій наукових публікацій як основної інформаційної платформи бібліометричних досліджень. Персональні біографії вчених дають унікальний емпіричний матеріал для наукових досліджень. Використання персональних бібліографій як об'єкта системних досліджень дає можливість виявляти загальні закономірності й механізми процесів формування та трансформації нового знання, його функціонування й еволюції у світовому інформаційному просторі та системі наукової комунікації, дослідити процеси формування й зміни наукових напрямів в одній або декількох предметних галузях науки, отримувати індивідуальні й порівняльні кількісні характеристики публікаційної активності та продуктивності наукової діяльності окремих учених або дослідницьких колективів, вивчати історію наукової діяльності вченого або колективу вчених і розроблюваних ними галузей науки тощо.

Таким чином, можна дійти висновку, що на сьогодні у вітчизняній інформаційній практиці спостерігається підвищена увага до бібліометричних технологій і наукометричних досліджень. Вони проводяться на основі комерційних (Web of Science, Scopus) і некомерційних (Google Scholar, SCImago Journal Rank) платформ моніторингу й підтримки розвитку науки. Бібліотечні установи повинні активніше вишукувати нові форми роботи та шляхи формування власного інформаційного ресурсу, запроваджувати інформаційні мультисервіси, створювати бібліометричні профілі науковців тощо. Це сприятиме підвищенню ефективності управління науковою діяльністю в Україні.

Отже, сучасні бібліометричні системи, серед яких треба відзначити Web of Science, Scopus, Google Scholar, є інструментами моніторингу й підтримки досліджень, джерельною базою для визначення експертами перспективних наукових напрямів.

Література

1. *Жабін О.* Бібліометрія та альтернативні метрики / О. Жабін // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – 2016. – № 43. – С. 296–311.

2. *Бредихин С. В.* Методы библиометрии и рынок электронной научной периодики / С. В. Бредихин, А. Ю. Кузнецов. – Новосибирск : ИВМиМГ СО РАН, НЭКОМ. – 2012. – 256 с.

3. *Варшавский А. Е.* Методологические проблемы международного сравнительного анализа результатов научной деятельности / А. Е. Варшавский, В. А. Маркусова // *Инновационная политика.* – Москва : Наука, 2011. – С. 407–441.

4. *Редькина Н. С.* Библиометрия: история и современность / Н. С. Редькина // *Молодые в библиотечном деле.* – 2003. – № 2. – С. 76–86.

5. *Маршакова И. В.* Система цитирования научной литературы как средство слежения за развитием науки / И. В. Маршакова. – Москва : Наука, 1988. – 288 с.

6. *Лазарев В. С.* Библиометрия / В. С. Лазарев // *Вопросы библиографоведения и библиотековедения : межведомств. сб.* – Минск, 1991. – Вып. 12. – С. 3–18.

7. Павловская Е. Ю. Информационные методы оценки тенденции развития научных направлений / Е. Ю. Павловская // Итоги науки и техники. Серия «Информатика». – 1990. – Т. 17. – С. 3–12.

8. Костенко Л. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система / Л. Костенко, А. Жабін // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 8–12.

9. Симоненко Т. В. Библиометрия в развитии коммуникаций Международной ассоциации академий наук / Т. В. Симоненко, Л. Й. Костенко, В. П. Рыбачук // Библиотеки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2017. – С. 27–33.

10. Столяревская А. Информационный поиск в Интернете – от SMART до Google / А. Столяревская // Новый коллегіум. – 2009. – № 1. – С. 63–72.

11. Google Scholar [Electronic resource]. – Mode of access: <http://scholar.google.com.ua/>.

12. Wormell I. Bibliometric Analysis of the Welfare State Topic / I. Wormell // *Scientometrics*. – 2000. – № 43 (2). – pp. 203–236.

13. Ingwersen P. Scientific Datasets: Informetric Characteristics and Social Utility Metrics for Biodiversity Data Sources / P. Ingwersen // *Library and Information Sciences*. – 2014.

14. Garfield E. Citation indexes: from the Science Citation Index to the Web of Science 2016 [Electronic resource] / E. Garfield. – Mode of access: <http://bid.ub.edu/37/garfield.htm>. – Title from the screen.

15. Scimago Journal & Country Rank [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.scimagojr.com>. – Title from the screen.

16. Journal metrics [Electronic resource]. – Mode of access: www.journal-metrics.com. – Title from the screen.

17. OpenDOAR: Directory of Open Access Repositories [Electronic resource]. – Mode of access: www.openoan.org. – Title from the screen.

References

1. Zhabin, O. (2016). Bibliometria ta alternativny metriky [Bibliometrics and alternative metrics]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 296–311 [in Ukrainian].

2. Bredikhin, S. V., Kuznetsov, A. Y. (2012). *Metody bibliometrii i rinok*

elektronnoi nauchnoi periodiki [Methods of bibliometrics and the market of electronic scientific periodicals]. Novosibirsk: IVMIMG SB RAS, NEKOM [in Russian].

3. Varshavskii, A. (2011). Metodologicheskie problemy mezhdunarodnogo sravnitel'nogo analiza rezultatov nauchnoy deyatel'nosti [Methodological problems of the international comparative analysis of the results of scientific activity]. *Innovatsionnaia politika – Innovative Policy*. pp. 407–441. Moscow: Nauka [in Russian].

4. Redkina, N. S. (2003). Bibliometriia: istoriia i sovremennost' [Bibliometry: History and Modernity]. *Molodye v bibliotechnom dele – Young in the Library Business*, no 2, pp. 76–86 [in Russian].

5. Marshakova, Y. V. (1988). Sistema tsytyrovaniya nauchnoi literatury kak sredstvo slezheniya za razvitiem nauki [The system nauchnoy literature citation slezhenyya As funds for the development of science]. Moscow: Nauka [in Russian].

6. Lazarev, V. S. (1991). Bibliometriia [Bibliometry]. *Voprosy bibliotekovedeniia i bibliotekovedeniia – Questions of Bibliography and Library Science*, issue 12, pp. 3–18. Minsk [in Russian].

7. Pavlovskaiia, E. Y. (1990). Informatsionnie metody otsenki tendentsii razvitiia nauchnykh napravleniy [Information methods for assessing trends in the development of scientific directions]. *Itohi nauki i tekhniki. Seriya. Informatika – Results of Science and Technology. Series: Informatics*, Vol. 17, pp. 3–12 [in Russian].

8. Kostenko, L. (2014). Bibliometriyka ukrainskoi nauky: informatsiino-analitychna sistema [Bibliometryka Ukrainian science: information-analytical system]. *Biblioteknyi visnyk – Library Journal*, no 4, pp. 8–12. Kyiv [in Ukrainian].

9. Simonenko, T. V. (2017). Bibliometriia v razvittii komunikatsiy Mezhdunarodnoy asociatsii akademiy nauk [Bibliometrics in the development of communications of the International Association of Academies of Sciences]. *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funktsionirovaniia, tendentsii razvitiia – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, pp. 27–33 [in Russian].

10. Stoliarevskaiia, A. (2009). Informatsionnyi poisk v Internete – ot SMART do Google [Information search on the Internet – from SMART to Google]. *Novyi kolehium – New Collegium*, no 1, pp. 63–72 [in Russian].

11. Google Scholar. Retrieved from <http://scholar.google.com.ua>.
12. Wormell, I. (2000). Bibliometric Analysis of the Welfare State Topic. *Scientometrics*, no 43 (2), pp. 203–236 [in English].
13. Ingwersen, P. (2014) Scientific Datasets: Informetric Characteristics and Social Utility Metrics for Biodiversity Data Sources. *Library and Information Sciences* [in English].
14. Garfield, E. (2016). Citation indexes: from the Science Citation Index to the Web of Science. *bid.ub.edu*. Retrived from <http://bid.ub.edu/37/garfield.htm> [in English].
15. Scimago Journal & Country Rank. Retrieved from <http://www.scimagojr.com> [in English].
16. Journal metrics. Retrieved from <http://www.journalmetrics.com> [in English].
17. OpenDOAR: Directory of Open Access Repositories. Retrieved from <http://www.openoar.org> [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017.

Anzhelika Medvedieva,

Ph.D. Student,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Bibliometric Systems as an Instrument of Monitoring and Support Studies

With the development of new information technologies new approaches to the creation and dissemination of information and knowledge embodied in their lives by creating intellectual products and new solutions are launched.

Today intensive development of the information society and increased public demand for qualitative information have caused increasing general public interest in the problem of bibliometric research definition.

Objective assessment of efficiency of bibliometric research, increase or termination of funding is closely associated with the choice of criteria that determine the effectiveness of the research organizations and individual researchers.

Keywords: Libraries, databases, bibliometrics, science.

Андрій Берегельський,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

КОНКУРСНА БІБЛІОТЕЧНА ІНФОГРАФІКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІМІДЖУ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Досліджено специфіку виставкової діяльності бібліотек, у тому числі використання інфографіки як її окремого експоната. Проаналізовано сучасну інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек та інших спеціалізованих центрів, зокрема продукцію, що представляється на віртуальних виставках.

Розглянуто конкретні приклади конкурсної і виставкової інфографіки.

Ключові слова: національні бібліотеки, інформаційно-аналітичні служби, інформаційний ресурс, конкурсна інфографіка, виставкова інфографіка, віртуальні виставки, рекламні плакати, рекламна кампанія, маркетинг.

Одним з елементів інформаційно-аналітичної продукції як бібліотек, так і спеціалізованих центрів сьогодні стає візуалізація даних, тобто інфографіка, як прийнято називати цю інформаційну продукцію як у наукових дослідженнях, так і в практичних посібниках та публіцистиці. Інфографічна продукція в бібліотечній роботі представлена вже в декількох напрямках – дедалі частіше можна натрапити на деякі зразки річних чи проектних звітів бібліотек у форматі інфографіки; рекламні відеоролики закладів, що демонструють дані про них у графічному вигляді; аналітична продукція [1].

Сучасному користувачу зручніше отримувати необхідну інформацію, взаємодіючи з інтерактивним інтерфейсом, що це значно скорочує час пошуку й розширює отриману інформацію. Водночас візуальні об'єкти у вигляді інфографіки легше сприймаються та краще привертають увагу своєю неординарністю, оригінальністю, стислістю й змістовністю в умовах інформаційного вибуху, тим паче якщо можна взаємодіяти з цими даними. Сьогодні процес навчання й самоосвіти відчутно змінився, і зміни ці також пов'язані з візуалізацією знань. Наведені

факти засвідчують перспективність застосування інформаційної продукції, зокрема і в бібліотечній діяльності. Одним з її напрямів може бути виставкова діяльність. На сьогодні вже існують різні моделі віртуальних виставок, серед яких фотовиставки; бібліобанери; виставки з аудіосупроводом, виставки-«листівки» за окремим невеликим літературним твором; виставки-«ілюстрації» з багатим мультимедійним контентом, у тому числі аудіо- і відеорядом; розгорнуті виставки – з розділами, цитатами, ілюстраціями, текстом, відео- та аудіоматеріалами; тематичні виставки; книжкові виставки (наприклад, «Стрічка часу»); виставки – вікторини, презентації, казки, подорожі, кросворди, питання, цитати, хроніки тощо. Фахівці зазначають, що віртуальні виставки перестають дублювати традиційні книжкові, що демонструються в бібліотеці, трансформуються у форму діяльності, призначену для надання в інтерактивній формі з використанням усіх переваг інтернет-середовища. Такі виставки робляться як міні-сайти, де велика увага приділяється не тільки традиційним бібліотечним прийомам розкриття інформації про книгу, а й широко використовуються можливості віртуального простору із залучення додаткових видів інформації (наприклад, оцифровані витяги з книги, рецензії, відгуки, інтерактивні посилання) [2].

В українських бібліотеках проходять виставки, у тому числі електронні, які реалізуються у формі мультимедійної презентації, flash-документа, html-документа, відеоролика тощо (з використанням форматів html, pdf, video та інфографіки) [3]. Водночас можна констатувати урізноманітнення видів і форм виставкової діяльності бібліотек, зокрема виставка-конкурс, коли роботи переможців (учасників) експонуються при підбитті підсумків; віртуальна виставка – синтез традиційного й електронного подання інформації, з використанням інформаційного середовища.

Такі виставки, крім розкриття теми мультимедійними засобами, мають ще одну принципову характеристику: концентрованість інформації, тобто використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для подачі інформації з високим рівнем компресії – зростає як різноманітність носіїв, так і інтенсивність інформування. Цей аспект є характерною рисою сучасного комунікативного простору. Тож, як можна побачити, подібні віртуальні виставки можуть і повинні містити в собі елементи інфографіки. І прикладом такого вдалого поєднання можна назвати онлайн-проект Українського інституту національної пам'яті

«Українська друга світова війна» [4], проект пропонує також сторінку, що містить виключно інфографіку (<http://www.ww2.memory.gov.ua/infografika>). Особливої уваги, з точки зору наявності інфографіки, заслуговує слайд під назвою «Ціна війни: Внесок та втрати України» (рис. 1).

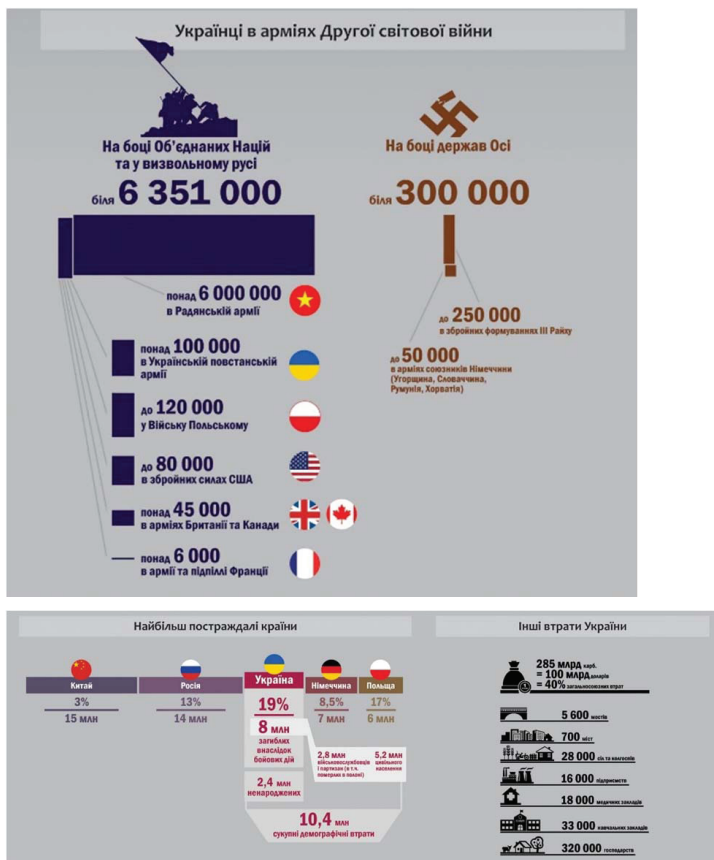

Рис. 1. Фрагменти слайду «Ціна війни: Внесок та втрати України».

Джерело: <http://www.ww2.memory.gov.ua/vystavka>

В Україні неодноразово проводилися різноманітні конкурси на тему інфографіки, у тому числі й серед українських бібліотекарів і фахівців суміжних сфер діяльності, зокрема у рамках таких програм, як «Бібліоміст», «Сучасний бібліотекар», і конкурс «3 IT на ти» [5]. Тому більш широке використання інфографіки як окремого експоната подібних бібліотечних виставок чи конкурсів було лише питанням часу. Наприклад, працівники Сумської міської централізованої бібліотечної системи відмічають своє професійне свято Всеукраїнський день бібліотек творчим конкурсом, зокрема й з елементами інфографіки [6].

У 2013 р. Бібліотека Інституту ім. Гете вже вкотре провела конкурс для відвідувачів українських бібліотек-партнерів. Завдання полягало в тому, щоб зробити ескіз плаката під назвою «Відкрий Німеччину у... твоїй бібліотеці!». Цей плакат мав стати рекламою для німецькомовних фондів у бібліотеках України й зацікавити читачів, які мають інтерес до Німеччини та німецької мови, використовувати німецькомовні фонди бібліотек. Плакат-переможець був надрукований у великій кількості й розісланий по бібліотеках-партнерах [7].

Треба сказати, що в конкурсах на найкращу інфографіку в бібліотеці цінується не лише якість виконання робіт або використання якихось найсучасніших інформаційних технологій, інструментів і засобів, а насамперед ефективність подання інформації, гострота думки та авторський підхід – саме такий матеріал важко лишити поза увагою, іноді навіть дуже простий. Тому такі роботи можуть носити навіть жартівливий характер.

Часто організатори конкурсу можуть і не вказувати прямо на наявність інфографіки серед списку вимог до робіт чи в назвах конкурсу, що зовсім не свідчить про те, що подібні зразки не можуть брати участі в змаганні. Так, у 2016 р. благодійна організація «Благодійний фонд «Бібліотечна країна»» в межах проекту «Жива сучасна бібліотека» у співпраці з Українською бібліотечною асоціацією організувала конкурс серед українських бібліотек «Бібліотека як сучасний інформаційний центр» [8]. Уже з назви конкурсу стає зрозуміло, що там гарантовано будуть представлені сучасні інформаційно-аналітичні проекти, серед яких у тому чи іншому складі та вигляді буде присутня й інфографіка.

Як можна відзначити з деяких вищенаведених прикладів, бібліотеки також активно звертаються до використання інфографіки як реклами

свої установи. По суті, це може бути як плакат, так і зображення на моніторі у вагоні метрополітену (анімаційна інфографіка), не кажучи вже про будь-які інші ЗМІ, у тому числі бібліотечні веб-сайти, їхні офіційні сторінки та спільноти в популярних соціальних мережах, форумах тощо. Це певною мірою також конкурс бібліотек на прихильність читача. Маркетингова діяльність бібліотеки заснована на принципі створення продуктів і послуг, які користуються попитом у користувачів бібліотеки. Як правило, бібліотеки створюють віртуальні дошки про себе, деякі бібліотечні події та інфографіку. Використання реклами, у тому числі анімованої, інфографічної дає можливість розширити коло користувачів, стимулювати їхню зацікавленість у різних ресурсах бібліотеки. Враховуючи всі ці аргументи, можна резюмувати, що подібні маркетингові кроки дають можливість принципово перебудувувати бібліотеку, мислення бібліотекарів, повертають їх у бік користувача, що полегшує адаптацію до нових ринкових умов.

Наприклад, до 110-ї річниці Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва було опубліковано статтю з набором чудової інфографіки, яку можна використовувати як рекламні листівки чи плакати. Варто відмітити й те, що цією статтею і її графічним матеріалом можна поділитися з друзями й колегами за допомогою відповідних кнопок соціальних мереж, що розміщені одразу під статтею [9].

Отже, такий маркетинг є соціально необхідним явищем – виграють обидві сторони. Вигода для бібліотеки полягає в тому, що її робота оцінюється певним рівнем, зростає престиж, покращується матеріально-технічне забезпечення. Користувач виграє тому, що визначаються його потреби, бажання й надаються послуги, що задовольняють ці потреби. У результаті бібліотека отримує більшу кількість користувачів, що, відповідно, є аргументом для збільшення її бюджету.

З огляду на те, що реклама бібліотеки може безпосередньо сприяти її розвитку та забезпечити її подальше існування, а грамотно та професійно організована рекламна кампанія може в разі збільшити цей успіх, постає логічне питання щодо проведення відповідного конкурсу для обрання найкращого варіанта. Конкурс на найкращу інфографіку був організований Науковою бібліотекою Маріупольського державного університету, кінцевою метою якого було проведення ефективної рекламної кампанії фондів і послуг цієї бібліотеки [10].

Не треба забувати і про так звану відеоінфографіку. У 2013 р. проводився конкурс бібліотечного відео «БібліоКіноФест 2.0» від програми «Бібліоміст» – «Сучасна бібліотека – сучасним людям» [11]. Метою та змістом конкурсу було відзначити відео, тривалістю до 3 хв, які демонструють приклади інноваційних та ефективних бібліотечних послуг, що надаються громаді й спрямовані на поліпшення життя окремих осіб і громад у цілому, а також на підтримку позитивного іміджу сучасної бібліотеки. Серед номінацій конкурсу була номінація «Найкраща інфографіка про бібліотеку/навколобібліотечне життя». Проте поки що недостатній рівень кваліфікації бібліотечних працівників у цій сфері, а тим більше відсутність розуміння стратегії поєднання візуалізації даних з маркетингом не дає їм змогу конкурувати з тими, хто займається інфографікою на більш високому професійному рівні.

Така постановка питання породжує висновок, що бібліотечні установи потребують осучаснення управлінської діяльності, організації роботи з кадрами: проведення додаткових навчань і тренінгів для освоєння заданої теми, у нашому випадку – візуалізації даних.

- Подібні навчальні курси ставлять перед працівниками такі завдання:
- підвищення рівня мультимедійної грамотності бібліотекарів;
  - сприяння подальшому зростанню професійного рівня бібліотекарів;
  - стимулювання інновацій і творчої активності співпрацівників.

Навчання сприяє просуванню нового іміджу бібліотекарів, модернізації бібліотечного сектору, підвищенню рівня використання технологій. Зокрема, освоюються затребувані навички в таких сферах: візуалізація даних, системне адміністрування, управління віртуальними спільнотами. Ідеться про вміння створювати блоги, цифрові історії, відео, інфографіку тощо. До того ж після завершення такого тренінгу його учасники можуть отримати відповідні сертифікати [12]. Такі курси досить часто бувають дистанційними. Наприклад, такий курс пропонує добре відомий у сфері візуалізації онлайн-ресурс Texty.org.ua та «Школа інфографіки». Відповідні результати школи (лекції, роботи студентів) опубліковані в мережі й доступні всім бажаючим для опрацювання [13]. Також п'яти-тижневий курс «Візуалізація даних», наданий керівником напряму візуалізації й журналістики даних Texty.org.ua А. Бондаренком через платформу масових відкритих онлайн-курсів Prometheus у межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні. Таким чином, представ-

лення інфографіки на різноманітних бібліотечних тематичних виставках і конкурсах стає дедалі більш поширеною практикою. Крім відзначення професійних успіхів і творчих ініціатив серед бібліотек України, такі конкурсні виставки дають змогу залучити більшу кількість нових користувачів і, що не менш важливо, привернути увагу потенційних інвесторів та благодійних фондів, що може допомогти закладам вижити в умовах скорочення фінансування бібліотек.

Враховуючи це, неабиякої актуальності на сьогодні набуває рекламна кампанія бібліотечних установ. І одним з найвдаліших маркетингових кроків може бути й конкурсна інфографіка, оскільки брати участь у подібних заходах можуть не лише бібліотечні працівники та професіонали цієї сфери, а й група волонтерів чи просто тямущих людей.

У свою чергу, така висока конкуренція серед виконавців інфографіки також змушує бібліотекарів тримати свій рівень кваліфікації в необхідному тонусі. Тут до того ж у нагоді можуть стати різноманітні курси та тренінги, у тому числі безкоштовні й загальнодоступні.

Література

1. Саморукова О. Інформаційна картина місяця. Основні тенденції висвітлення української тематики у іноземних ЗМІ. Українська «культурна дипломатія» VS «культурні війни» у іноземних ЗМІ (травень 2017 р.) [Електронний ресурс] / О. Саморукова, Є. Ніколашвілі // Громадська думка про правотворення, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – № 14. – С. 27–35.
2. Bounegru L. The Data Journalism Handbook / [L. Bounegru, J. Gray, L. Chambers] ; under tot. editing. L. Bounegru. – USA, NY : O'Reilly Media, 2011. – р. 242.
3. Смирнова Е. А. Инфографика в системе журналистских жанров / Е. А. Смирнова // Вестн. Волгоград. гос. ун та. – Вып. № 11. – 2012. – С. 92–95. – (Серия 8: Литературоведение. Журналистика).
4. Березельський А. Візуальне представлення інформації та роль сучасних бібліотек у створенні та зберіганні інфографічних продуктів / А. Березельський // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 440–447.
5. Бондаренко В. Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга

[Електронний ресурс] // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=953:virtualna-vistavka&catid=8&Itemid=350. – Назва з екрана.

6. Виставкова діяльність – інформаційне обличчя публічної бібліотеки (Методичні поради) [Електронний ресурс] // Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека ім Т. Шевченка. – 2014. – Режим доступу: <http://library.ck.ua/files/14.07.2014/1.pdf>. – Назва з екрана.

7. Українська друга світова війна [Електронний ресурс] // ww2.memory.gov.ua. – 2017. – Режим доступу: <http://www.ww2.memory.gov.ua/vystavka/>. – Назва з екрана.

8. Інфографіка очима українських бібліотекарів [Електронний ресурс] // Бібліотечний автобан. – 2013. – 21.03. – Режим доступу: http://bibliote4nyj-autoban.blogspot.ru/2013/03/blog-post_21.html. – Назва з екрана.

9. Креативна творчість бібліотекарів м. Суми [Електронний ресурс] // Блог Сумської центральної міської бібліотеки ім. Т. Шевченка. – 2014. – 6.10. – Режим доступу: https://shevlibrary.blogspot.com/2014/10/blog-post_6.html. – Назва з екрана.

10. Бібліотека Гете-Інституту оголосила конкурс плакату «Відкрий Німеччину в своїй бібліотеці!» [Електронний ресурс] // Artmisto.com. – 2013. – Режим доступу: <http://artmisto.com/artnews/13120-bblotekate8208nstitutu-ogolosila-konkurs-plakatu-vdkriy-nmechchinu-v-svoiyi-bblotec.html#sel>. – Назва з екрана.

11. Конкурс серед українських бібліотек [Електронний ресурс] // Nota Bene. – 2016. – 26.9. – Режим доступу: http://nb-notabene.blogspot.com/2016/09/blog-post_26.html. – Назва з екрана.

12. «Тімірязєвці» виповнилося 110 років. Здобутки в інфографіці [Електронний ресурс] // 20 minut.ua. – 2016. – 15.3. – Режим доступу: <https://vn.20minut.ua/infographics/timiryazevtsi-vipovnilosya-110-rokiv-infografika-10585412.html>. – Назва з екрана.

13. Положення Про конкурс на кращу інфографіку (наукова бібліотека Маріупольського державного університету) [Електронний ресурс] // Calameo. – 2016. – Режим доступу: <http://ru.calameo.com/books/00472095881042306a583>. – Назва з екрана.

14. Конкурс бібліотечного відео «БібліоКіноФест 2.0» від програми «Бібліоміст». Сучасна бібліотека – сучасним людям [Електронний

ресурс] // Бібл. автобан. – 2013. – 18.4. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/355-ogoloshennya/955-konkurs-bibliotechnogo-video-bibliokinofest-20-vid-programi-bibliomist-suchasna-biblioteka-suchasnim-lyudyam>. – Назва з екрана.

15. Звіт про діяльність за 2013 р. [Електронний ресурс] // Рівненська обласна бібліотека для молоді. – 2013. – Режим доступу: <http://yunistr.rv.ua/index.php/fahivcyam/informatsijni-zviti/1565-zvit-2013>. – Назва з екрана.

16. Результати школи інфографіки (лекції, роботи студентів) [Електронний ресурс] // ТЕКСТИ.org.ua. – 2012. – 25.12. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/blog/infoviz/read/40618/Rezultaty_shkoly_infografiky_lekciji_roboty_studentiv. – Назва з екрана.

References

1. Samorukova, O. Nikolashvili, Ie. (2017). Informatsiina kartyna misiatsia. Osnovni tendentsii vysvitlennia ukrainskoi tematyky u inozemnykh ZMI. Ukrainska «kulturna dyplomatiia» VS «kulturni viiny» u inozemnykh ZMI (traven 2017 r.) [Information picture of the month. Main tendencies of coverage of Ukrainian subjects in foreign mass media. Ukrainian «cultural diplomacy» VS «Cultural War» in foreign media (May 2017)]. *Hromadska dumka pro pravotvorennia – Public Opinion about Law-Making*, no 14, pp. 27–35. Kyiv [in Ukrainian].

2. Bondarenko, V. Virtualni vystavky yak dystantna biblioteczna posluha [Virtual exhibitions as a distant library service]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV – Center for Social Communication Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=953:virtualnavistavka&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].

3. Vystavkova diialnist – informatsiine oblychchia publichnoi biblioteki (Metodychni porady) [Exhibition activity – Information face of the public library (Methodological advice)]. (2014). *Cherkaska oblasna universalna naukova biblioteka im T. Shevchenka – T. Shevchenko Cherkasy Regional Universal Scientific Library*. Retrieved from <http://library.ck.ua/files/14.07.2014/1.pdf> [in Ukrainian].

4. Ukrainska druha svitova viina [Ukrainian second world war]. (2017).

ww2.memory.gov.ua. Retrieved from <http://www.ww2.memory.gov.ua/vystavka> [in Ukrainian].

5. Infografika ochyma ukrainskykh bibliotekariv [Infographics by the eyes of Ukrainian librarians]. *Bibliotechnyi avtoban – Library Autobahn*. (March 21, 2013). Retrieved from http://bibliote4nyj-autoban.blogspot.ru/2013/03/blog-post_21.html [in Ukrainian].

6. Kreatyvna tvorchist bibliotekariv m. Sumy [Creative creativity of librarians in Sumy]. *Bloh Sumskoi tsentralnoi miskoi biblioteky im. T. Shevchenka – Blog of T. Shevchenko Sumy Central City Library*. (October 6, 2014). Retrieved from https://shevlibrary.blogspot.com/2014/10/blog-post_6.html [in Ukrainian].

7. Biblioteka Gete-Institutu oholosyla konkurs plakatu «Vidkryi Nimechchynu v svoii bibliotetsi!» [The Goethe-Institut Library announced a competition for the «Open Germany in its Library!» Poster]. (2013). *Artmisto.com*. Retrieved from <http://artmisto.com/artnews/13120-bbloteka-ete8208nstitutu-ogolosila-konkurs-plakatu-vdkriy-nimechchinu-v-svoyiy-bblotec.html#sel> [in Ukrainian].

8. Konkurs sered ukrainskykh bibliotek [Competition among Ukrainian libraries]. *Nota Bene*. (September 29, 2016). Retrieved from http://nb-notabene.blogspot.com/2016/09/blog-post_26.html [in Ukrainian].

9. «Timiriazievtsi» vypovnylosia 110 rokiv. Zdobutky v infografitsi [«Timiryazevtsi» turned 110 years old. Achievements in the infographics]. *20 minut.ua*. (March 15, 2016). Retrieved from <https://vn.20minut.ua/infographics/timiryazevtsi-vipovnilosya-110-rokiv-infografika-10585412.html> [in Ukrainian].

10. Polozhennia «Pro konkurs na krashchu infohrafiku» (Naukova biblioteka Mariupolskoho derzhavnogo universytetu) [Regulations on the competition for the best infographic (Scientific Library of the Mariupol State University)]. (2016). *Calameo*. Retrieved from <http://ru.calameo.com/books/00472095881042306a583> [in Ukrainian].

11. Konkurs bibliotechnoho video «BiblioKinoFest 2.0» vid prohramy «Bibliomist». Suchasna biblioteka – suchasnym liudiam [Library Video Competition «BiblioKinoFest 2.0» from the «Bibliomist» program. Modern library for modern people]. *Bibliotechnyi avtoban – Library Autobahn*. (April 18, 2013). Retrieved from <https://ula.org.ua/355-ogoloshennya/955-konkurs->

bibliotechnogo-video-bibliokinfest-20-vid-programi-bibliomist-suchasna-biblioteka-suchasnim-lyudyam [in Ukrainian].

12. Zvit pro diialnist za 2013 r. [Activity report for 2013]. (2013). *Rivnenska oblasna biblioteka dlia molodi – Rivne Regional Library for Youth*. Retrieved from <http://yunilibr.rv.ua/index.php/fahivcyam/informatsijni-zviti/1565-zvit-2013> [in Ukrainian].

13. Rezultaty shkoly infografiky (lektsii, roboty studentiv) [Results of the school of infographic (lectures, students' work)]. *TEXTY.org.ua – TEXTS.org.ua*. (December 25, 2012). Retrieved from http://texty.org.ua/pg/blog/infoviz/read/40618/Rezultaty_shkoly_infografiky_lekciji_roboty_studentiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017.

Andrii Beregelsky,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Competitive Library Infographics as an Element of Exhibition Activity and Means of Popularizing the Image of Modern Library

Specifics of libraries exhibition activity, including the use of infographics as a separate exhibit are studied. The modern information and analytical products of libraries and other specialized centers, in particular products presented at virtual exhibitions are analyzed.

Specific examples of competitive and exhibition infographic, which not only demonstrate modern achievements of libraries and high quality level of its products, but also can promote the institution through the use of these resources for marketing purposes were considered.

The need and fair prospects for carrying out various courses and trainings, both within the framework of modernizing managerial activities – organization of work with personnel, and offering additional exercises on certain members of personnel' own initiative to help them in mastering the topic which is in demand for their work, in our case – data visualization, were noted.

Keywords: national libraries, research and information services, information resource, competitive infographics, exhibition infographics, virtual exhibitions, advertising posters, advertising campaign, marketing.

Валерія Струнгар,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПРЕДСТАВЛЕНІСТЬ І РОБОТА БІБЛІОТЕК У ВІКІ-ПРОЕКТАХ

Стаття присвячена дослідженню представленості й роботи бібліотек у вікі-проектах як перспективної форми співробітництва бібліотек з користувачами. Основну увагу зосереджено на виокремленні напрямів використання вікі-технології бібліотеками. Окреслено перспективні напрями діяльності бібліотеки в контексті залучення користувачів до створення бібліотечного й користувацького ресурсів.

Ключові слова: бібліотеки, користувачі, колабороція, вікі-технології, вікі-проекти, вікі.

Сьогодні з інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій бібліотеки нарощують представлення своєї діяльності в інтерактивному веб-середовищі, що створює нову реальність у галузі соціальних комунікацій, зокрема бібліотекознавчих студій як складової комунікаційних досліджень. Серед перспективних напрямів роботи в інтерактивному інфопросторі – колаборативні мережі, спільноти, проекти, базовані на технологіях, що пропонують бібліотекам нові можливості для кращого обслуговування своїх користувачів та залучення нових, і є чинником стимулювання розвитку бібліотечної сфери. Вони надали бібліотекам нові можливості щодо співпраці та взаємодії з користувачами, спільного використання ресурсів бібліотечної мережі та інших інформаційних інституцій.

Особливості колаборативних мереж досліджуються як у загально-теоретичному зрізі, так і в практичній площині. Найбільш розробленим можна вважати напрям використання вікі-проектів в освіті: досліджено відкриті освітні ресурси і їхню роль у навчальній діяльності [2], зокрема вікі-технології у сучасній освіті [5, 6, 8, 12]. Коротке порівняння вікі-ресурсу та інституційного репозитарію, наголошуючи на

важливості використання і взаємодоповнення обох цих ресурсів у інформаційному забезпеченні діяльності вищого навчального закладу, здійснює Г. Онисько [9].

Певні напрацювання існують і щодо використання вікі-технології у бібліотечній сфері. В. Бондаренко узагальнює досвід впровадження в систему інтернет-обслуговування інтерактивних інформаційних технологій і окреслює перспективні напрями розвитку форм інтернет-обслуговування в контексті сучасної трансформації бібліотек в універсальні інформаційно-комунікаційні центри в умовах глобалізації [1]. О. Мар'їна аналізує найбільші краудсорсингові проекти зарубіжних бібліотек і розглядає перспективи застосування технології краудсорсингу в бібліотечній сфері України [7]. Т. Ярошенко, Т. Якушко розробили навчальний курс, підготували посібники, метою яких є розкриття сутності, основних принципів функціонування Веб 2.0, а також практичне ознайомлення слухачів з основними його сервісами, можливостями їх використання в бібліотеках [13]. Е. Кроскі досліджує використання бібліотеками технології Веб 2.0 [17].

На сьогодні можна говорити і про дослідження, що спрямовані на теоретичні узагальнення відповідних інформаційно-комунікаційних практик: науковий колектив НБУВ системно досліджує участь бібліотек в інтерактивній комунікації соціальних медіа [4, 10, 11]; Ю. Половинчак розглядає колаборативні проекти в системі соціальних комунікацій та досліджує тенденції їх активізації в розбудові вітчизняного комунікативного простору [11].

Водночас перспективність використання досліджуваних технологій дає змогу прогнозувати зростання участі бібліотек у колаборативних проектах різного рівня та активізацію використання ними відповідних соціальних технологій, що актуалізує дослідження, спрямовані на систематизацію й наукове осмислення відповідного досвіду бібліотек.

Колаборація як спільна діяльність кількох суб'єктів у будь-якій сфері реалізовується через краудфандинг і краудсорсинг. Перший термін використовується при описі колективного надання фінансових ресурсів в організаційній формі пожертвування тощо у відповідь на відкритий заклик, як правило через Інтернет, для підтримки ініціативи людей або організацій. У випадку з краудсорсингом ідеться про технологію соціальної взаємодії, що передбачає вихід за межі внутрішнього

середовища організації в пошуках креативного потенціалу для вирішення завдань, поставлених перед структурою, і полягає в передачі певних виробничих функцій невизначеному колу осіб без укладання трудового договору [11]. Важливо зазначити, що краудсорсинг, як інноваційний інструмент взаємодії бібліотеки та користувачів [15], став можливим завдяки розвитку технологій Веб 2.0¹⁴.

Отже, досліджуючи цю інновацію в бібліотечному середовищі, можна стверджувати, що бібліотечний краудсорсинг – це технологія, що реалізується на основі Веб 2.0 і представляє систему управління зворотним зв'язком бібліотеки й соціуму, використання якого значно розширюється з удосконаленням розвитку соціальних медіа. До таких технологій, що надають нові можливості комунікації в бібліотечній сфері, можна віднести вікі-технології як інструмент користувацької співпраці в мережі. З позиції колаборативного процесу написання вікі-технологія як спеціальна редагувальна модель дає можливість учасникам створювати колективний документ, при цьому редагувати, обговорювати й ділитися інформацією щодо спільних інтересів [20].

Треба зазначити, що спеціальна редагувальна модель бібліотеки може виступати або об'єктом (наприклад, енциклопедичні статті про бібліотеку), або суб'єктом колаборації (бібліотекарі можуть бути авторами статей чи проєктів бібліотечної чи іншої дотичної тематики; модераторами; організаторами співпраці тощо). Тому метою статті є дослідження представленості й роботи бібліотек у вікі-проектах як перспективної форми співробітництва бібліотек з користувачами.

Термін «вікі» походить з гавайської мови, що означає «швидкий», і був запозичений У. Каннінґемом, розробником першої вікі-системи (WikiWikiWeb) «Портлендське сховище зразків», яка була створена для збору фрагментів програмного коду [18]. Він спочатку описав цей термін як найпростішу онлайн-базу даних, яку може редагувати кожний користувач. Взаємозв'язок сторінок і колективні зусилля – саме ці риси виділяють вікі серед інших соціальних сервісів.

---

¹⁴ Технології Веб 2.0 надають можливість інтерактивної взаємодії користувачів між собою за допомогою соціальних мереж, блогів, вікі-проєктів тощо. При цьому не тільки збільшується інтенсивність взаємодії користувачів один з одним, а й зростає кількість форм комунікації користувачів між собою.

Сьогодні з технологічної точки зору термін «вікі» використовується, щоб описати вікі-сайти і їхнє програмне забезпечення. Вікі-сайти представляють колекції пов'язаних документів, які можна легко розвивати, модифікувати, а також їх можуть доповнювати читачі. У вигляді програмного забезпечення вікі продукує колаборативні інструменти, що дають змогу об'єднуватися авторам і спільно розвивати вікі-сайт. Досить часто під терміном «вікі» розглядають безпосередньо комплекс елементів: взаємодію між програмним забезпеченням, авторами і вікі-сайтами.

Досить цікавою є точка зору про те, що вікі нагадує простір вільних знань, який заснований на колективній комунікації. Спільне написання передбачає участь одного або декількох учасників, що роз'яснюють, модерують, за допомогою редагування та/або перегляду тексту з одного або декількох користувачів, які беруть участь у процесі [22].

Перевагами вікі є колаборація серед територіально розподілених робочих груп учасників і легкість, з якою користувачі можуть стати авторами. Цінність вікі виходить за рамки простого створення інформаційних ресурсів і являє нову парадигму спільного використання інформації, одну з найбільш динамічних систем колаборативного збору інформації [14].

М. Фаркаш, бібліотекар дистантного навчання в Норвічському університеті, зазначає, що можливості використання вікі в бібліотеці нескінченні. Щонайменше вони представляють собою простори для швидкої та легкої колаборативної роботи, а у своїх кращих проявах можуть стати громадськими ресурсами, які позиціонуватимуть бібліотеку як інтерактивний центр місцевої громади [16].

Загалом можна виокремити два напрями використання вікі-технології бібліотеками: внутрішньоорганізаційний і участь у загальноінформаційних проектах (не пов'язаних безпосередньо з бібліотекою, але їх може використовувати чи працювати в них бібліотека) (рис. 1).

На основі вікі-технології розробляються вікі-проекти, за допомогою якої читач перестає бути читачем у бібліотеці – він стає учасником виробництва інформації, автором, читачем, редактором і дистриб'ютором в одній особі.

Бібліотеки можуть використовувати вікі-технології внутрішньоорганізаційно, тобто за допомогою вікі-проектів, що мають на меті надання інформації користувачам і представляючи загальну інформацію про

бібліотеку. Загалом такі проекти мають обмежений доступ редагування та/або доступ серед користувачів і їх модерують бібліотекарі. Щодо таких вікі-проектів, то їх можна умовно поділити на два види: вікі-проекти, які створюють для користувачів бібліотеки, і вікі-проекти, які створюють, щоб підтримати свою власну роботу.

Рис. 1. Використання вікі-технології бібліотеками

Так, бібліотеки проявляють різні підходи щодо доступу до вікі-проектів серед користувачів бібліотеки. Деякі бібліотеки обмежують використання вікі-проектів серед користувачів, водночас інші дають можливість відвідувачам створювати сторінки. До вікі-проектів, які створюють для користувачів бібліотеки, можна віднести проекти, що представляють собою довідники ресурсів, тематичні довідники. Наприклад, Публічна бібліотека округу Сейнт-Джозеф в Індіані (США) почала створювати свої тематичні довідники на основі вікі-технології – SJCP’s Subject Guides (http://www.libraryforlife.org/subjectguides/index.php/Main_Page). Водночас тільки бібліотекарі мають дозвіл редагувати вікі-сторінки.

Також до проектів, що створюють для користувачів бібліотеки, можна віднести комунікаційні майданчики для запису інформації, думок і спогадів, спрямовані на поліпшення комунікації та розвиток спільноти

студентів, викладачів, співробітників і друзів університету; проекти, які містять корисну інформацію для викладачів та студентів. Так, Бібліотека К. Е. Мундта в державному університеті Дакоти (США) використовує вікі-проекти, щоб покращити комунікацію серед штату бібліотеки. Тому співробітники бібліотеки використовують технологію вікі.

До інших вікі-проектів, які створюють для користувачів бібліотеки, можна віднести проекти для поширення інформації про бібліотечні технології. Наприклад, відділ бібліотечного обслуговування інформаційними технологіями в Бібліотеці Жан і Александер Херд у Нешвіллі (США) використовує вікі-проект LITS (<http://wiki.library.vanderbilt.edu/lits>), щоб генерувати довідники про бібліотечні технології для користувачів бібліотеки. Вікі-проект містить інформацію про стан електронного каталогу бібліотеки, керівні принципи безпечних обчислень для покращення надійності й безпеки комп'ютерних систем і програм, звіти. Так, вікі-проект Library Success: A Best Practices Wiki (https://www.libsuccess.org/Library_Success:_A_Best_Practices_Wiki) є найкращим практичним застосуванням, що дає можливість поділитися передовим досвідом і допоміжними матеріалами. Він призначений для бібліотекарів, для того щоб вони могли поділитися своїм досвідом і знаннями. Проект включає 10 основних категорій, що охоплюють професійні й управлінські питання бібліотечної роботи та технологій. У межах основних категорій є 75 підкатегорій, кожна з яких відповідає вікі-сторінці або статті. Різні категорії та сторінки відрізняються рівнем вкладу членів спільноти Library Success. Професійна категорія, наприклад, містить вісім статей щодо конференцій і підвищення кваліфікації, які містять гіперпосилання. Бібліотеки можуть створювати співтовариство вікі, у якому члени фіксуватимуть інформацію, що корисна для місцевої громади (наприклад, інформування щодо спортивних змагань, дозвілля або дефіцитних послуг певного фахівця) [16].

Бібліотеки також створюють вікі-проекти, щоб підтримати свою роботу: як заміну групової електронної пошти для колективного написання документів, збереження інтранету й документів (наприклад, інформування про політику керівництва, путівник конференції). Так, бібліотека Міннесотського університету в США використовує вікі-модель як інтранет. Вікі-проект University of Minnesota Libraries Staff Website (<http://wiki.lib.umn.edu>) містить офіційну інформацію про штат

бібліотеки – від організаційної структури до університетської політики подорожей. Водночас співробітникам пропонується внести свій внесок у вікі-проект. Інші ж вікі-проекти створюють, щоб розвивати й підтримувати бібліотеку та проекти, що пов'язані з підготовкою до презентацій звітів.

Р. Уізерс описує вікі-проект у бібліотеках на прикладі інформаційної служби Університету Маямі (США) [21]. Автор зауважує, що інформаційна служба університету використовує технологію вікі для представлення інформації в бібліотеках Університету Маямі. Проект містить інформацію про бібліотечні послуги й графік роботи бібліотеки. Головний розділ вікі-проекту відображає питання, щодо яких надаються відповіді.

Також серед вікі-проектів умовно можна виділити комбінований вид вікі-проектів, що створюють для користувачів бібліотеки й підтримки власної роботи. Наприклад, створюють вікі-проекти для інформування й обговорення каталогу бібліотеки. Такі проекти у відкритому доступі для користувачів представляють будь-яку інформацію, крім конфіденційної, та оновлюються користувачами.

Іншим напрямом використання вікі-технології бібліотеками можна назвати участь чи організацію бібліотеки в загальноінформаційних проектах, тобто створених для всіх користувачів інформаційного простору без участі бібліотек, проте вони можуть приєднуватися до них чи використовувати їх. Треба зазначити, що такі проекти мають необмежений доступ редагування серед користувачів. Водночас обмеження можуть бути обумовлені за рахунок політики проекту, тоді як бібліотека на це не впливає.

Найбільш поширеними серед загальноінформаційних вікі-проектів є енциклопедії – сайти довідкового характеру, наповнення яких здійснюється спільними зусиллями великої кількості учасників. Найвідоміший вікі-проект – загальнодоступна і вільна для використання енциклопедія «Вікіпедія» – був створений у 2001 р. як англomовний проект онлайн-енциклопедії за вікі-технологією. Незважаючи на дискусії про надійність і точність інформації, що надається в ній, «Вікіпедія» – один з найбільш відвідуваних сайтів у світі, найбільший і популярний універсальний довідник у мережі Інтернет, джерело актуальної інформації (постійно оновлюваний ресурс), що надає інформацію різними мовами. Статті

індексуються пошуковими системами і відображаються в перших результатах пошуку, що також є безперечною перевагою цього ресурсу.

Загальноінформаційні вікі-проекти підтримують роботу фахівців у сфері інформації, у тому числі тих, які працюють у сфері загального управління інформацією, а також у бібліотеках. Так, до них можна віднести проекти, що представляють собою колекції матеріалів; енциклопедичні проекти, що розробляють, щоб збирати й ділитися знаннями у формі енциклопедії; колабораційні бази знань для інформаційної архітектури; бази знань для фахівців з управління контентом, які інформують про інформаційні бюлетені щодо системи управління контенту, книги, конференції та навіть повідомляють про робочі місця в управлінні контентом; проекти професійної асоціації або спеціальної групи інтересів, які загалом надають інформацію про інформаційні технології бібліотеки, щоденники подій, а також інші ресурси щодо використання інформаційних технологій у бібліотеці та управління інформацією. Такі проекти може редагувати й доповнювати будь-який користувач.

Окремо слід наголосити на використанні інформаційних вікі-проектів в освітній діяльності. Галузі використання включають розробку інформаційних ресурсів для студентів; сховищ і атракцій матеріалів, таких як есе і портфелі, що створюються студентами; колаборативних просторів для групової та класної роботи. Наприклад, вікі-проект Info Teach (<http://www.infoteach.org/wiki>) створений у Нортгемптонському університеті (Велика Британія) як інформаційний ресурс для викладачів. Метою проекту є створення інтерактивного співтовариства практики для бібліотекарів і викладачів, щоб охопити всі сектори розвитку читача: запити роботи, навчання, а також групове й індивідуальне навчання.

Б. Маттіс описує використання вікі-проектів в Університеті Батлера (США) [19]. Автор наголошує на тому, що студенти працюють у командах з метою визначення ресурсів предметної галузі, постять ресурс і оцінюють його на відповідній вікі-сторінці. Водночас колаборативна діяльність заохочує студентів і викладачів більше, ніж стандартні лекції. Крім того, це стимулює створення репозиторію студентської роботи, що може використовуватися іншими студентами для порівняння результатів команди та оцінювання їхньої роботи викладачами.

Інші вікі-проекти представляють репозиторії для бібліотечних навчально-методичних матеріалів і більш загальні ресурси для бібліо-

текарів, які зацікавлені в навчанні, включаючи роздаткові матеріали й навчальні посібники, навчальні поради, гіперпосилання на веб-сайти, глосарій і бібліографію.

У результаті аналізу роботи бібліотек у загальноінформаційних вікі-проектах можна виділити таку форму роботи, як створення й редагування матеріалів, наприклад створення або редагування статей, спрямованих на представлення бібліотеки (довідкові дописи про установи, історичні будівлі, документи й колекції; дописи з бібліотекознавчих і дотичних тем; статті про бібліотекознавців). Наприклад, в українській «Вікіпедії» у категорії «Бібліотеки», станом на липень 2017 р., представлено 538 статей. Зокрема, статті про 13 бібліотек (за алфавітом, за країною, бібліотеки-музеї, приватні бібліотеки, університетські бібліотеки, національні бібліотеки, онлайн-бібліотеки, бібліотеки за містом, бібліотеки для дітей, зниклі бібліотеки тощо). Також у цій категорії представлено 20 статей про книги за місцем зберігання, тобто книги з фондів Британської бібліотеки, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Російської національної бібліотеки, Національної бібліотеки Франції. Так, щодо книг Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, то тут представлено «Апостол», «Архітектор Йосип Каракіс», «Киево-Печерський патерик», «Київські глаголичні листки», «Пересопницьке Євангеліє». Що стосується публікацій про вчених, то в категорії «Бібліотекознавці» представлено дев'ять статей про вітчизняних і зарубіжних учених. Водночас категорія «Українські бібліотекарі» містить 58 публікацій про українських бібліотекарів, серед яких статті про науковий колектив НБУВ, а саме про О. Онищенко, В. Попика, Л. Дубровіну, Т. Добко та ін.

Водночас у категорії «Бібліотеки» (Libraries) англійської «Вікіпедії», станом на липень 2017 р., представлено 2 тис. 523 статей, серед яких бібліотеки за роком створення (Libraries by year of establishment), бібліотеки за типами (Libraries by type), бібліотеки за предметом (Libraries by subject), бібліотеки за регіоном (Libraries by region), бібліотечні організації (Library-related organizations); статті за категоріями «Бібліотечна справа» (Library science), «Бібліотечне співробітництво» (Library cooperation) та ін. Категорія «Бібліотекознавці» (Academic librarians) англійської «Вікіпедії» містить 58 статей, зокрема, про науковців Кембриджського, Гарвардського, Принстонського університетів, Націо-

нальної бібліотеки Ізраїлю, Триніті Коледжу (Дублін). Треба зазначити, що в категорії «Бібліотекарі за національністю» (Librarians by nationality) відсутня категорія й статті про українських бібліотекарів.

Наведена статистика дає змогу говорити, з одного боку, про відставання в представленості українських бібліотек і бібліотекознавства (ширший тематичний діапазон, системність), з іншого – окреслює перспективи роботи й актуальність цього напрямку.

Серед відібраних для дослідження 56 бібліотек і науково-інформаційних центрів України, які активно використовують соціальні медіа, було виявлено, що 25% бібліотек (14,3% ВНЗ; 8,9% обласних; 1,8% загальнодержавного значення) надають інформацію про представлення їхньої сторінки у «Вікіпедії» на офіційному сайті бібліотеки. Загалом на сторінках вікі-проекту надається інформація про історію та сучасного стан, фонди, користувачів, послуги, видавничу роботу, веб-проекти бібліотеки. Також на сторінках подають рік заснування, контакти, тип, зібрання (обсяг фондів), доступ і користування (видача книг, кількість читачів, веб-сайт), фотографію будівлі бібліотеки. Подання інформації у статтях «Вікіпедії» стандартизоване, публікується за єдиним шаблоном. Наприклад, візуальний супровід сторінки Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки у «Вікіпедії» (рис. 2).

Водночас зарубіжні бібліотеки не надають інформації на офіційному сайті про сторінки у «Вікіпедії», хоча представлені у вікі-проекті. Треба зазначити, що бібліотечні статті більш інформативні в тому випадку, коли йдеться про зарубіжні бібліотеки. Наприклад, надається розширена інформація про історію, сучасний стан, фонди бібліотеки. Також на сторінках «Вікіпедії» надаються відомості щодо бюджету, керівництва, співробітників бібліотеки. Наприклад, візуальний супровід сторінки Бібліотеки Конгресу у «Вікіпедії» (рис. 3).

Під час дослідження було проведено аналіз щодо редагування сторінок українських і зарубіжних бібліотек у «Вікіпедії», який показав, що це різні користувачі, наприклад бібліотеки, бібліотекарі й студенти, які постійно оновлюють інформацію. Можуть також працювати бібліотечні вікіпедисти (наприклад, тексти про Бібліотеку Конгресу редагує вікіпедист із Вірджинії).

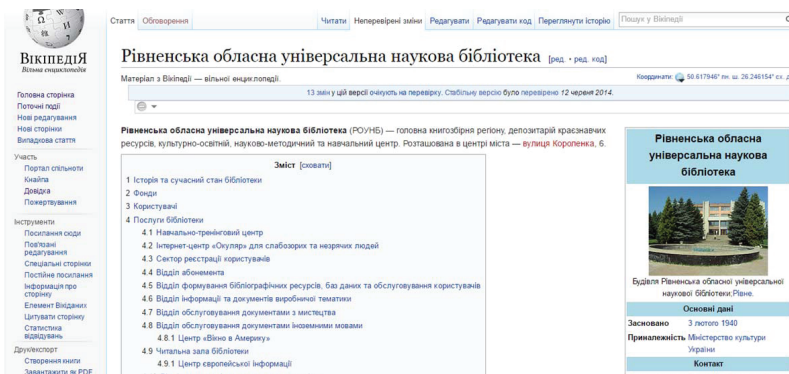

Рис. 2. Представлення Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки у «Вікіпедії». Джерело: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96>

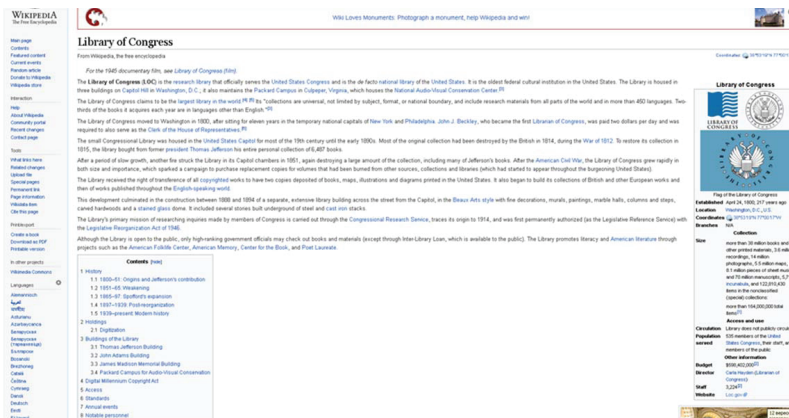

Рис. 3. Представлення Бібліотеки Конгресу у «Вікіпедії»
Джерело: https://en.wikipedia.org/wiki/Library_of_Congress

Крім описаного напрямку роботи, вікі проводить різного роду організаційні заходи: марафони¹⁵, конкурси, тематичні тижні тощо.

¹⁵ Марафони – змагання, які проводить вікі, присвячені написанню

Перспективними з точки зору роботи бібліотеки є краєзнавчі, тематичні проекти, наприклад «Тиждень Вінниччини-2017»¹⁶. Бібліотеки можуть як популяризувати заходи, ініційовані вікі, так і висувати власні організаційні проекти для наповнення вікі-простору. Так, Бібліотека КПІ (KPI Library) повідомляє в соціальній мережі Facebook (допис від 30 січня 2017 р.) про те, що в межах вікі-марафону співробітники бібліотеки доповнили сторінки дослідників КПІ посиланнями на повні тексти їхніх праць у відкритому доступі.

Значним прикладом сприяння розвитку вікі-проектів в Україні є те, що Прем'єр-міністр України В. Гройсман підтримав пропозиції громадськості, спрямовані на розвиток україномовного розділу «Вікіпедії», і доручив органам виконавчої влади вжити у 2017 р. заходи для їх реалізації. Серед запропонованих громадськістю заходів варто відмітити сприяння проведенню конкурсу з розміщення наукових робіт в українському розділі «Вікіпедії» і створення електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини й культурних цінностей. Реалізація запропонованих заходів надасть, наприклад, більші свободу й можливості для освітян, учнів і студентів, поліпшить ситуацію з популяризацією та збереженням історико-культурної спадщини й музейних цінностей, а також сприятиме розвитку найбільшого україномовного енциклопедичного та інформаційного проекту, яким є «Вікіпедія» [3].

Підсумовуючи результати аналізу практичного застосування вікі-проектів, можна виокремити три основні напрями цієї діяльності: співробітництво між бібліотеками; співробітництво бібліотеки і користувачів; співробітництво серед користувачів.

Співробітництво між бібліотеками може відбуватися за допомогою вікі-проектів, що представляють колаборативні ресурси для бібліотекарів: роздаткові матеріали, навчальні посібники; методики викладання, поради, прийоми; веб-сайти; глосарій і енциклопедію; бібліографію й тематичні вікі-ресурси. Умовно серед співробітництва між бібліотеками треба виділити використання вікі-проектів бібліотекарями як локальної

максимальної кількості статей за визначений час (зазвичай 72 год).

¹⁶ «Тиждень Вінниччини-2017» – захід створений серед серії проектів спільної праці та співробітництва користувачів української «Вікіпедії» над статтями, який дає змогу поновити й посилити співпрацю у відповідних тематичних проєктах, присвячених регіонаві.

мережі, що відбувається завдяки колаборативним базам знань. Загалом такі вікі-проекти представляють собою простори для динамічної колаборації співробітників бібліотеки та платформи спільного використання ресурсів (новини й оголошення; проекти; навчальні ресурси; робочі документи та допоміжні матеріали; інформація про громадську, наукову діяльність, конференції, публікації).

Щодо співробітництва бібліотеки й користувачів, то воно відбувається завдяки вікі-проектам, що представляють колекції ресурсів, щоб допомогти відвідувачам бібліотеки. Загалом такі проекти оновлюються бібліотекою для загальнодоступного використання.

Співробітництво між користувачами відбувається завдяки вікі-проектам, що дають змогу, наприклад, додавати рецензії на книги.

У результаті аналізу було визначено мету представлення бібліотек у вікі-проектах: спільне використання інформації; збір документації щодо програмного забезпечення; підтримання конференцій; сприяння бібліотекарів і викладачів до колаборації; створення цифрових депозитаріїв; створення інтранету, бази знань, тематичних путівників; збір відгуків читачів.

Отже, бібліотекам необхідно активніше представляти свою діяльність і працювати у вікі-проектах, незважаючи на ряд проблем, що перед ними стоять, адже вікі-технології надають великі можливості щодо колаборації бібліотек з користувачами.

Однією з проблем, чому бібліотеки не використовують вікі-проектів, може бути бюджетний клімат у бібліотеках. Занадто часто є недостатньо коштів, штату й ресурсів, щоб запропонувати бажаний рівень обслуговування. Іншою проблемою може виступати необхідність переосмислення бібліотекою ролі бібліотекарів і відвідувачів. На жаль, сьогодні відносини між бібліотекарем і відвідувачем сприймаються як односторонні, тобто є потреба в допомозі бібліотекаря, а не навпаки. Ще однією проблемою може бути можливість негативного авторитету вікі-проекту, навіть бібліотеки, якщо користувачам дозволено редагувати бібліотечний вікі-проект. Однією з причин того, чому бібліотеки не представляють свою діяльність у вікі-проектах, може бути й те, що вікі – усе ще нові технології. Можливо, бібліотекарі експериментують у безпечніших контекстах, таким чином вони набувають досвіду створення проектів, де їхні експертні знання будуть необхідні. Якщо це припущення вірне,

то можна прогнозувати тільки збільшення представленості бібліотек у вікі-проектах.

Таким чином, якщо на початку своєї діяльності бібліотеки лише надавали доступ до створеної в процесі розвитку суспільства інформації, то сьогодні завдяки соціальним медіа бібліотека не лише перейшла до вироблення власної продукції й надання доступу до неї, а також досліджує можливості використання мережевої платформи бібліотек для створення нової інформації спільно з користувачами.

Можливості використання колаборативних технологій у процесі оптимізації бібліотечного обслуговування створили умови для спів-авторства бібліотеки й користувача, що дає змогу говорити про формування інтелектуального бібліотечного та користувацького ресурсів.

Література

1. *Бондаренко В.* Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи: [монографія] / В. Бондаренко ; наук. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 276 с.

2. *Войтович О.* Створення та використання навчальних вікі-ресурсів з природничих дисциплін / О. П. Войтович, В. П. Сергієнко, І. С. Войтович // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 8. – С. 159–165.

3. Володимир Гройсман дав доручення сприяти розвитку україномовної «Вікіпедії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wikimediaukraine.wordpress.com/2017/01/19/hroysman-support-wikimedia/>. – Назва з екрана.

4. *Гранчак Т.* Бібліотека в реалізації державотворчої інформаційної політики : [монографія] / [Т. Гранчак, В. Бондаренко, С. Горова та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 324 с.

5. *Данилюк С. С.* Особливості використання Інтернет-технології «вікі» у процесі формування професійної компетентності майбутніх філологів / С. С. Данилюк // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 22 (3). – С. 245–252.

6. Дягло Н. В. Вікі-технології у сучасній освіті / Н. В. Дягло // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2009. – № 2 (74). – С. 30–31.

7. Мар'їна О. Ю. Використання краудсорсинг-технологій у діяльності зарубіжних бібліотек / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2013. – Вип. 41. – С. 212–221.

8. Морзе Н. В. Формування навичок ефективної співпраці студентів під час використання Вікі-порталу / Н. В. Морзе, Л. О. Варченко-Троценко // Інформ. технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 40. – Вип. 2. – С. 92–106.

9. Онисько Г. Завдання вікі-ресурсу та інституційного репозитарію у формуванні науково-освітнього середовища вищого навчального закладу / Г. Онисько, О. Шкодзінський // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2012. – Вип. 7. – С. 297–300.

10. Онищенко О. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / [О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.

11. Онищенко О. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / [О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.

12. Стеценко Г. В. Практичне використання вікі-енциклопедії в навчально-виховному процесі / Г. В. Стеценко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2009. – № 6. – С. 18–21.

13. Ярошенко Т. О. Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові можливості розвитку бібліотечного середовища : посіб. для бібліотекарів за прогр. підвищ. кваліфікації / Т. О. Ярошенко, Т. О. Якушко ; Укр. бібл. асоц., Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інформ.-бібл. освіти, Голов. тренінг. центр для бібліотекарів. – Київ : Самміт-книга, 2013. – 106 с.

14. Berube L. Do You Web 2.0? / L. Berube. – Chandos Publishing, 2011. – p. 145.

15. Danowski P. Library 2.0 and User-Generated Content. What can the users do for us? [Electronic resource] / P. Danowski. – Mode of access: <http://archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/113-Danowski-en.pdf>. – Title from the screen.

16. Farkas M. Using wikis to create online communities [Electronic

resource] / M. Farkas. – Mode of access: <https://core.ac.uk/download/pdf/11879692.pdf>. – Title from the screen.

17. *Kroski E.* Web 2.0 for Librarians and Information Professionals / E. Kroski. – New York: Neal-Schuman Publishers. – 2008. – p. 209.

18. *Leuf B.* The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web / B. Leuf, W. Cunningham. – Boston: Addison-Wesley. – 2001. – p. 464.

19. *Matthies B.* Using a wiki to enhance library instruction / B. Matthies, J. Helmke, P. Slater. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/41559009_Using_a_Wiki_to_Enhance_Library_Instruction. – Title from the screen.

20. *Wichmann A.* Improving revision in wiki-based writing: coordination pays off / A. Wichmann, N. Rummel // *Computers & Education*. – 2013. – № 62. – pp. 262–270.

21. *Withers R.* Something wiki this way comes / R. Withers // *College & Research Libraries News*. – 2005. – № 66. – pp. 775–777.

22. *Witney D.* Wiki work: can using wikis enhance student collaboration for group assignment tasks? / D. Witney, T. Smallbone // *Innovations in Education and Teaching International*. – 2011. – № 48 (1). – pp. 101–110.

References

1. Bondarenko, V. (2016). Bibliotechne internet-obsluhovuvannia: stan ta perspektyvy [Library Internet service: state and prospects]. Kiev [in Ukrainian].

2. Voitovych, O. (2014). Stvorennia ta vykorystannia navchalnykh viki-resursiv z pryrodnychkykh dystsyplin [Creation and use of educational wiki-resources on natural disciplines]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity – Updating of Contents, Forms and Methods of Training and Education in Educational Institutions*, issue 8, pp. 159–165 [in Ukrainian].

3. Volodymyr Groisman dav doruchennia spriyaty rozvytkovi ukrainomovnoi Vikipedii [Volodymyr Groysman has given an assignment to contribute to the development of Ukrainian-speaking Wikipedia]. Retrieved from <https://wikimediaukraine.wordpress.com/2017/01/19/hroysman-support-wikimedia> [in Ukrainian].

4. Hbranchak, T. (2016). Biblioteka v realizatsii derzhavotvorchoi informat-

siinoi polityky [Library in realization of state information policy]. Kiev [in Ukrainian].

5. Danyiuk, S. (2012). Osoblyvosti vykorystannia Internet-tekhnologii «viki» u protsesi formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh filolohiv [Features of use of Internet technology of «Wiki» in the course of formation of professional competence of future philologists]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Luhansk National University of Taras Shevchenko*, no 22 (3), pp. 245–252 [in Ukrainian].

6. Diahlo, N. (2009). Viki-tekhnologii u suchasni osviti [Wiki technologies in modern education]. *Kompiuter u shkoli ta simi – The Computer at School and Family*, no 2, pp. 30–31 [in Ukrainian].

7. Marina, O. (2013). Vykorystannia kraudsorsynh-tekhnologii u diialnosti zarubizhnykh bibliotek [Use crowdsourcing technologies in activity of foreign libraries]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, issue 41, pp. 212–221 [in Ukrainian].

8. Morze, N. (2014). Formuvannia navychok efektyvnoi spivpratsi studentiv pid chas vykorystannia Viki-portalu [Formation of skills of effective cooperation of students when using Wiki portal]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information Technologies and Tutorials*, Vol. 40, issue 2, pp. 92–106 [in Ukrainian].

9. Onysko, H. (2012). Zavdannia viki-resursu ta instytutysiinoho repozytariiu u formuvanni naukovo-osvitnoho seredovyscha vyshchoho navchalnogo zakladu [Problem of the wiki-resource and institutional repository in formation of the scientific and educational environment of the higher educational institution]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of the Lviv University*, issue 7, pp. 297–300 [in Ukrainian].

10. Onyshchenko, O. et al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Social networks as the tool of mutual influence of the power and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Onyshchenko, O. et al. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as factor of development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Stetsenko, H. (2009). Praktychne vykorystannia viki-entsyklopedii v navchalno-vykhovnomu protsesi [Practical use of the wiki-encyclopedia

in teaching and educational process]. *Kompiuter u shkoli ta simi – The Computer at School and Family*, no 6, pp. 18–21 [in Ukrainian].

13. Yaroshenko, T. (2013). *Tekhnolohii Veb 2.0 dlia bibliotek i korystuvachiv* [The Web 2.0 technologies for libraries and users], Kyiv: Sammit-knyha [in Ukrainian].

14. Berube, L. (2011). *Do You Web 2.0?* p. 145. Chandos Publishing [in English].

15. Danowski, P. Library 2.0 and User-Generated Content. What can the users do for us? Retrieved from <http://archive.ifa.org/IV/ifla73/papers/113-Danowski-en.pdf> [in English].

16. Farkas, M. Using wikis to create online communities. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/11879692.pdf> [in English].

17. Kroski, E. (2008). *Web 2.0 for Librarians and Information Professionals*. Neal-Schuman Publishers [in English].

18. Leuf, B. (2001). *The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web*. Addison-Wesley [in English].

19. Matthies, B. Using a wiki to enhance library instruction. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/41559009_Using_a_Wiki_to_Enhance_Library_Instruction [in English].

20. Wichmann, A. (2013). Improving revision in wiki-based writing: coordination pays off. *Computers & Education*, no 62, pp. 262–270 [in English].

21. Withers, R. (2005). Something wiki this way comes. *College & Research Libraries News*, no 66, pp. 775–777 [in English].

22. Witney, D. (2011). Wiki work: can using wikis enhance student collaboration for group assignment tasks? *Innovations in Education and Teaching International*, no 48 (1), pp. 101–110 [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Valeriia Strungar,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Representation and Work of Libraries on Wiki-Projects

The article deals with the research of representation and work of libraries on wiki-projects as perspective form of cooperation libraries with users. It is defined that it is possible to consider wiki technologies as one offer new opportunities to communication in library sphere as the instrument of users' cooperation in Network. The main attention is concentrated on highlighting directions of use of wiki technology by libraries. Specifics and the main current trends of development of library wiki-projects in conditions of collaborative technologies distribution are covered. Perspective activities of library in the context of users involvement to creation of library and user resources are defined.

Keywords: libraries, users, collaboration, wiki technologies, wiki-projects, Wiki.

Ірина Терещенко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ВИРОБНИЦТВО БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Стаття присвячена питанням адаптації бібліотечного сервісу до потреб користувачів в умовах глобалізації й поширення інтернет-технологій. Розглядається досвід інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з виробництва електронних видань і надання до них широкого доступу.

Ключові слова: інформаційні технології, глобалізація, бібліотека, інформаційно-аналітичні продукти.

Істотний прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації привели до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожна державу швидко орієнтуватися й адаптуватися в сучасному інформаційному середовищі. Унаслідок зростання обсягів продукуваної та прийнятої інформації дедалі більше зростає потреба людей у достовірній і оперативній інформації. Сучасні інформаційні технології дають змогу неконтрольовано встановлювати інформаційні відносини і впливати на інформаційний простір. Інтернет істотно змінив методи доступу до інформації і її поширення.

Науковці НБУВ, зокрема В. Горовий, В. Попик, Ю. Половинчак, Т. Гранчак, О. Ворошилов, Л. Галаган, Л. Чуприна, С. Горова, а також О. Онищенко присвятили монографічні дослідження перспективам і основним шляхам розвитку націй в умовах посилення глобалізаційних впливів на інформаційному етапі розвитку суспільства; розвитку інформаційної основи сучасної глобалізації, удосконаленню її структури та формуванню методик використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах розвитку соціокультурної сфери України [1, 2].

Метою іншого колективного дослідження науковців було вивчення соціальних інформаційних мереж, їхнього змісту, особливостей розвитку в системі соціальних комунікацій сучасності [3]. Вони також звернули увагу на проблеми актуалізації значення соціальних мереж у суспільному розвитку, зростання необхідності вироблення відповідних технологій і організаційних заходів суспільства й держави для протистояння негативним інформаційним впливам, що здійснюються через інноваційні канали інформаційних обмінів [4]. Зокрема, у праці С. Горової розглядаються проблеми адаптації людини до стрімкого розвитку інфосфери, аналізуються механізми вдосконалення процесу управління інформаційними ресурсами, підвищення ефективності їх використання в суспільній практиці. Вивчення саме цієї проблеми розширює перспективи вдосконалення діяльності бібліотечних установ в умовах глобальної інформатизації [5]. В. Бондаренко у свою чергу окреслила перспективні напрями розвитку форм інтернет-обслуговування в контексті сучасної трансформації бібліотек в універсальні інформаційно-комунікаційні центри в умовах глобалізації [6].

Аналіз праць науковців свідчить про те, що глобальний інформаційний простір і його впливи вносять істотні зміни у відносини користувачів (споживачів інформації) з бібліотекою. Очевидно, що бібліотеки не лише намагаються конкурувати з іншими каналами інформації, а й докладають зусиль, щоб зацікавити користувача новими продуктами та послугами. Отже, питання інформаційного сервісу, інформаційних можливостей бібліотечної системи в інформаційному просторі держави набуває особливої актуальності.

Як констатує О. Онищенко, бібліотеки нині перебувають у перехідному становищі – від переважання традиційних ресурсів і читачів до переважання цифрових ресурсів і шанувальників бібліотеки з-поміж постійних «мешканців» комп'ютерних мереж («нетманів», як кажуть англомовні колеги). Отже, завдання бібліотеки полягає в тому, щоб одночасно продовжувати збирання, накопичення традиційних бібліотечних ресурсів, задовольняти інформаційні потреби традиційних читачів, максимально освоювати новітні інформаційні ресурси і відповідати на запити «цифрового» покоління. Тоді бібліотеки в перехідному періоді вистоять і впевнено ввійдуть у інформаційне середовище. Науковець у свою чергу виокремлює узагальнено такі типи сучасних читачів:

- читач – повний традиціоналіст. Він користується лише традиційними ресурсами та працює в читальних залах бібліотеки;
- читач-традиціоналіст, який частково використовує і новітні ресурси, і працює з бібліотекою також у віддаленому режимі;
- інтернет-читач, який користується переважно електронними ресурсами і віддаленим доступом, але періодично відвідує бібліотеку й працює з традиційними носіями інформації;
- лише інтернет-читач. Завсідник мереж, «нетман». Він працює тільки з електронними ресурсами й лише в режимі віддаленого доступу;
- творець електронних ресурсів. Створює цифрові інформаційні продукти. Може передавати їх до бібліотеки, може користуватися електронним фондом бібліотеки, звичайно, у віддаленому доступі.

Усе це реальні користувачі інформації. І всі вони можуть бути відвідувачами (безпосередньо чи через сайти) бібліотеки. Саме з цієї причини, наголошує науковець, бібліотека повинна формувати розрахований на кожну з цих категорій ресурс і збагачувати форми їх обслуговування [7].

Можемо констатувати, що на сьогодні вже сформувався новий користувач бібліотеки: комп'ютерно грамотний, оснащений мобільними телекомунікаційними приладами, який «бажає брати багато і на відстані» [8]. Потреби сучасних користувачів трансформуються – головними вимогами стають мобільність, мультимедійність, онлайн-доступ, оперативність. При цьому зазначимо, що зростаючий рівень технологічного розвитку дає можливість дедалі повніше задовольняти ці вимоги.

За два роки кількість інтернет-користувачів в Україні зросла майже втричі: станом на 1 липня 2017 р. в Україні було зареєстровано 17,7 млн абонентів мережі Інтернет [9].

За даними дослідження, проведеного компанією TNS Infratest на замовлення Google, з 2013 р. кількість користувачів смартфонів в Україні зросла на 150%. Як наголошується, 35% українців є користувачами смартфонів, тоді як у 2015 р. це було 28%. «Серед молодих людей у віці до 35 років ця цифра ще вища – в цій віковій категорії 72% українців використовують смартфони», – ідеться в дослідженні.

Українці використовують свої смартфони для різних видів активностей. Найпопулярнішими є пошук інформації – 45%, соціальні мережі – 42% і перегляд онлайн-відео – 37%. Дослідження показало, що 85% украї-

нських інтернет-користувачів щодня перебувають у режимі онлайн. При цьому серед молодих людей цей відсоток ще вищий. Так, серед опитаних онлайн-користувачів у віці до 25 років щодня користується Інтернетом 98%, у віці 25–34 років – 93%. Цікаво, що серед інтернет-користувачів, які старші 55 років, щодня заходять в Інтернет 72%.

Згідно з результатами дослідження, у 2016 р. на одного українця в середньому припадає 1,2 підключених до Інтернету пристроїв, що на 58% більше порівнян з 2013 р.

Українці використовують свої смартфони для входу в Інтернет найчастіше для: тільки особистих цілей – 58%, особистих і бізнес-цілей – 30% [10].

Кількість користувачів смартфонів постійно зростає. Міжнародна дослідна компанія Newzoo, що вивчає ринок відеоігор, нарахувала в Україні близько 10 млн користувачів смартфонів станом на квітень 2017 р. Це дало змогу Україні посісти 38 місце в загальному світовому рейтингу ТОП-50 країн за кількістю користувачів смартфонів. При створенні рейтингу враховувалися: рівень економічного розвитку країни, демографія, доля інтернет-користувачів і диференціація доходів. До активних користувачів відносять тих, хто користується смартфоном щонайменше раз на місяць [11].

Мобільні технології змінюють і логіку підходів до виробничих процесів інформаційно-аналітичних структур бібліотек, що можна простежити на прикладі роботи таких підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (далі – СІАЗ), Національна юридична бібліотека (далі – НЮБ) і Фонд Президентів України (далі – ФПУ).

Форма подачі матеріалу як у друкованому, так і в електронному вигляді може залежати від потреб та вимог замовника. Але сьогодні можемо говорити про ряд очевидних тенденцій. Одна з них – поступове переорієнтування замовника на продукцію в електронному вигляді. Використання Інтернету, веб-технологій дає такі переваги, як оперативність, що визначається можливістю негайної публікації інформаційно-аналітичних матеріалів, а також доставки їх замовнику; відсутність потреби в тиражуванні; необмежена кількість читачів сайту; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку [12, с. 114].

Треба зазначити, що значна частина продукції СІАЗ спрямована на масового читача і ведеться постійна робота з удосконалення доступу, зокрема дистанційного, до цих матеріалів. Понад 20 найменувань видань СІАЗ і НЮБ щомісяця надходять до фондів НБУВ, ведуться бази даних, що використовуються для задоволення запитів користувачів. У свою чергу, сучасні технології надають можливість використовувати дистанційну форму надання інформаційно-аналітичної продукції замовникам. Відповідні інформаційно-аналітичні матеріали в електронному вигляді надсилаються на електронну пошту понад 900 адресатів у вищих органах центральної влади, в обласних центрах, містах і районах України. На сьогодні СІАЗ обслуговує 1 тис. 947 абонентів серед органів державної влади, економічних структур, наукових установ і громадських організацій. Отже, на основі якісної інформаційно-аналітичної обробки інформації здійснюється комплексне обслуговування, забезпечується зростаюча потреба охоплення нею різних категорій користувачів [6, с. 201].

СІАЗ широко використовує й таку форму дистантного обслуговування читачів, як надання доступу до інформаційно-аналітичної продукції через веб-портал НБУВ у рубриці «Аналітичні матеріали СІАЗ», яка регулярно поповнюється. Видання оприлюднюються на порталі НБУВ, порталі НАН України, на сторінках СІАЗ і НЮБ у соціальних мережах. Спільноти СІАЗ, НЮБ і ФПУ створено в соціальній мережі Facebook. Зокрема, спільнота СІАЗ пропонує для ознайомлення й запрошує до обговорення випусків таких додатків до журналу «Україна: події, факти, коментарі», як інформаційно-аналітичні бюлетені «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Резонанс», «Шляхи розвитку української науки», а також видання НЮБ «Громадська думка про правотворення». На сторінці спільноти ФПУ представлено анонси подій і звіти про роботу й заходи підрозділу [13].

Зокрема, підготовлений СІАЗ НБУВ інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів ЗМІ «Шляхи розвитку української науки» висвітлює проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, реформування української науки, подає інформацію про здобутки вітчизняної науки й досвід розвитку наукових досліджень в інших країнах. Бюлетень «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» ознайомлює користувачів з матеріалами з питань перспектив розвитку соціальних мереж,

взаємодії бізнесу й соціальних мереж, з проблем захисту даних, інформаційно-психологічного впливу мережевого спілкування на особистість, маніпулювання в соціальних мережах, використання їх зарубіжними спецслужбами та технології контролю через соціальні мережі.

Практика роботи НБУВ з використання оперативної інформації соціальних медіа та інформації про них показала як важливість і значущість вивчення тенденцій розвитку соціальних медіа, моніторингу швидкоплинних суспільних процесів, що знаходять відбиток у мережах, так і наявність соціального попиту на таку інформацію, потреби різних державних і наукових інституцій у моделюванні розвитку суспільних настроїв на базі дослідження інформації соціальних мереж [4, с. 93].

Також інформаційно-аналітичні матеріали СІАЗ доступні на сайтах Центру досліджень соціальних комунікацій (<http://nbuviar.gov.ua>) і Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (<http://ciaz.ukr>). Зокрема, на сайті СІАЗ завжди є можливість отримати оперативні новини щодо державного управління, правотворення, економіки, політичних партій, суспільного життя, а також інформаційних технологій та інформаційної безпеки. На порталі Центру досліджень соціальних комунікацій представлено інформаційно-аналітичні проекти підрозділів СІАЗ, монографічна література, наукові праці співробітників НБУВ тощо.

Слід зазначити, що постійно зростає кількість відвідувачів сайтів Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади й кількість користувачів соцмереж, які уподобали сторінки підрозділів СІАЗ і поширюють їхні матеріали [13]. Також оновлюваність сторінок підрозділів НБУВ – НЮБ і СІАЗ – становить понад 25 публікацій на тиждень, що можна вважати досить високим показником [14].

Сучасна віртуалізація багатьох сторін суспільного життя, можливість спілкування в режимі реального часу з політиками, членами уряду, експертами й пересічними громадянами (соціальні медіа, прямі ефіри із засідань, інтернет-конференції тощо) наближають аналітика до процесу підготовки, обговорення та прийняття управлінських рішень, що не лише пришвидшує підготовку аналітичного матеріалу, а й дає можливість безпосереднього виходу на об'єкт дослідження, сприяє підвищенню якості аналітичного матеріалу, ефективності роботи інформаційно-аналітичних структур загалом. Таким чином, інформаційно-

аналітичні служби бібліотек мають змогу оперативно реагувати на суспільні процеси й мінімізувати викривлення інформації [12].

Розвиваючи різні напрями роботи із широкою аудиторією, яка представлена в блогах або соціальних медіа, бібліотека має можливість оптимізувати свою діяльність, а також просувати інформаційні та інформаційно-аналітичні продукти і послуги, співпрацювати та налагоджувати контакти з користувачами й замовниками [15].

Треба зауважити, що недостовірна інформація існує в Інтернеті завжди. Найчастіше вона з'являється у сфері новинних ресурсів, що пояснюється їхньою оперативністю й популярністю, отже, і швидким поширенням. Зокрема, соціальні мережі й блоги останнім часом широко використовуються задля поширення недостовірної інформації.

Дедалі частіше пересічні громадяни, що стали свідками певних подій, виступають джерелом інформації для служб новин, надаючи останнім інформацію або ж розміщуючи в Інтернеті коментарі, фотографії чи відео. Певною мірою новини тепер створюються, фільтруються та поширюються непрофесіоналами. Крім того, Веб 2.0 у поєднанні з можливостями стільникового зв'язку дає змогу користувачеві соцмережі стати творцем оперативної інформації про події, учасником яких він став [4, с. 86].

Водночас слід зауважити, що сьогодні глобальний інформаційний простір переповнений низькопробною, неякісною інформацією, що значно ускладнює пошуки якісних ресурсів. Значні обсяги неякісної інформації обумовлені:

- непрофесійністю або ж недостатньою професійністю виробників нової інформації в контексті розвитку інформатизації, забезпечення широкого доступу як до використання, так і продукування нової інформації;
- недотриманням (ігноруванням з певних причин) міжнародних стандартів на інформаційне виробництво;
- низьким технічним рівнем устаткування, на якому здійснюється виробництво нової інформації, що обумовлює низьку якість виготовлення продуктів, введення в інформаційний простір технологічних шумів тощо;
- наявністю в інформаційному просторі шкідливої і ворожої українському суспільству інформації, введення в нього дезінформації й інформації, пов'язаної з кібертероризмом [5, с. 320].

Треба звернути увагу на дані дослідження Інституту Ройтерз, який є найвідомішим у світі міжнародним порівняльним опитуванням щодо звичок у споживанні новин. Цього року для підготовки звіту було опитано понад 70 тис. осіб у 36 країнах. Одне з традиційних запитань, якому приділена увага у звіті, було про вплив соціальних медіа на споживання новин: як часто вони стають «точками входу» до новинного контенту й наскільки їм довіряють.

Основні результати дослідження:

1. Зростання попиту на новини в соціальних мережах вирівнюється на деяких ринках, оскільки месенджери стають популярнішими, оскільки вони є приватнішими і зазвичай не фільтрують вмісту алгоритмічно. Використання WhatsApp у новинних цілях починає конкурувати з рівнем Facebook на численних ринках.

2. Тільки чверть респондентів вважає, що соціальні мережі добре справляються з відділенням фактів від вигадок порівняно із 40% у випадку з новинними традиційними медіа. Дані свідчать, що користувачі відчувають, що поєднання вірусних алгоритмів і відсутності правил сприяє тому, що якість новин є низькою, а фейкові новини швидко поширюються.

3. Майже третина вибірки стверджує, що вони часто або іноді уникають новин. У багатьох випадках це відбувається тому, що новини можуть негативно вплинути на настрої людей. В інших випадках це відбувається тому, що люди не можуть бути впевнені в тому, що новини правдиві.

4. Є нові докази того, що новинним брендам може бути нелегко добитися успіху на платформах. В експерименті, у якому проводилося спостереження за понад 2 тис. респондентів у Великій Британії, дослідники виявили, що хоча більшість із них може згадати, де саме вони знайшли новину (Facebook, Google тощо), однак менше половини можуть згадати назву безпосередньо новинного бренда, коли вони перейшли на матеріал через пошукову систему (37%) і в соціальних мережах (47%).

5. Стосовно пов'язаних із цим розробок спостерігається значне зростання кількості мобільних агрегаторів новин, зокрема Apple News, а також Snapchat Discover для молодшої аудиторії. Використання обох додатків зросло вдвічі за останній рік.

6. Віртуальні асистенти, якими керують за допомогою голосу, такі як Amazon Echo, стають новою платформою для новин, уже випереджаючи смарт-годинники у США і Великій Британії [16].

Узагальнюючи, зазначимо, що джерелом саме достовірної інформації можуть служити інформаційно-аналітичні продукти бібліотек, зокрема Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фонду Президентів України та Національної юридичної бібліотеки НБУВ.

Література

1. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 334 с.
2. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 224 с.
3. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.
4. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : [монографія] / [В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 202 с.
5. *Горова С. В.* Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення / С. В. Горова ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 467 с.
6. *Бондаренко В.* Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : [монографія] / Вікторія Бондаренко ; наук. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 278 с.
7. *Онищенко О. С.* Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація, нові форми роботи / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 2016. – № 5. – С. 3–6.
8. Бібліотека майбутнього [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=469%3Abiblioteka-majbutnogo&catid=8&Itemid=350. – Назва з екрана.
9. За два роки кількість інтернет-користувачів в Україні зростає

майже втричі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2017/08/20/za_dva_roky_kilkist_internetkorystuvachiv_v_ukraini_zroslo_mayzhe_vtrychi_1153389. – Назва з екрана.

10. Кількість користувачів смартфонів в Україні зросла на 150% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2016/09/12/605197>. – Назва з екрана.

11. Україна 38-ма в світі за кількістю користувачів смартфонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2017/05/17/ukrayina-38-ma-v-sviti-za-kilkistyu-korystuvachiv-smartfoniv>. – Назва з екрана.

12. *Чуприна Л. А.* Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Леонід Андрійович Чуприна ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 248 с.

13. *Терещенко І.* Бібліотека і мобільні технології: тенденції та можливості [Електронний ресурс] / І. Терещенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 560–572. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/41.pdf>. – Назва з екрана.

14. *Струнгар В. В.* Статистичний підхід до вивчення комунікації бібліотеки і користувача через соціальні медіа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/strungar_v._v._the_statistical_approach_to_studying_of_communication_of_library_and_the_user_through_social_media.pdf. – Назва з екрана.

15. *Терещенко І.* Бібліотечні продукти та послуги в соціальних медіа / І. Терещенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 217–224.

16. Про фейки, політичну поляризацію та (не)довіру до медіа. Звіт-2017 Інституту Ройтерз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/pro_feyki_politichnu_polyarizatsiyu_ta_nedoviru_do_media_zvit2017_institutu_royterz. – Назва з екрана.

References

1. Horovyi, V. M. (2015) Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii [National information processes in the conditions of globalization]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2013). Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in global information environment impact on socio-cultural sphere Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Onyshchenko, O. S., Horovyi V. M., Popyk V. I. et al. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as a factor in the development of community-based society. Kyiv [in Ukrainian].
4. Popyk, V., Horovyi, V., Onyshchenko, O. et al. (2015). Problemy suspilnoi bezpeky v protsesi rozvytku sotsialnykh merezh [The problem of social security in the development of social networks]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Horova, S. V. (2017). Osoba v informatsiinomu suspilstvi: vyklyky sohodennia [A Person in the Information Society: Challenges of the Present]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Bondarenko, V. (2016) Bibliotechne internet-obsluhovuvannia: stan ta perspektyvy [Library Internet service: present and prospects]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Onyshchenko, O. S. (2016). Biblioteka i «tsyfrove» pokolinnia: nova situatsiia, novi formy roboty [Library and «digital» generation: new situation, new forms of work]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no 5, pp. 3–6 [in Ukrainian].
8. Biblioteka maibutnoho [Library of the Future]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=469%3Abiblioteka-majbutnogo&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].
9. Za dva roky kilkist internet-korystuvachiv v Ukraini zrosla maizhe vtrychi [For two years, the number of Internet users in Ukraine has increased almost threefold]. *zik.ua*. Retrieved from http://zik.ua/news/2017/08/20/za_dva_roky_kilkist_internetkorystuvachiv_v_ukraini_zrosla_mayzhe_vtrychi_1153389 [in Ukrainian].
10. Kilkist korystuvachiv smartfoniv v Ukraini zrosla na 150% [Number

of smartphone users in Ukraine increased by 150%]. *epravda.com.ua*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2016/09/12/605197> [in Ukrainian].

11. Ukraina 38-ma v sviti za kilkistiu korystuvachiv smartfoniv [Ukraine is 38 th in the world by the number of smartphone users]. *watcher.com.ua*. Retrieved from <http://watcher.com.ua/2017/05/17/ukrayina-38-ma-v-sviti-za-kilkistiyu-korystuvachiv-smartfoniv> [in Ukrainian].

12. Chupryna, L. A. (2013) Operatyvna internet-informatsiia yak chynnyk rozvytku informatsiino-analitychnoi diialnosti bibliotek Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI st.) [Operational Internet information as a factor in the development of information and analytical libraries Ukraine (the end of XX – beginning of XXI century)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

13. Tereshchenko, I. (2015). Biblioteka i mobilni tekhnolohii: tendentsii ta mozhlyvosti [Library and Mobile Technology: Trends and Opportunities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 560–572. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/41.pdf> [in Ukrainian].

14. Strunhar, V. V. Statystychnyi pidkhid do vyvchennia komunikatsii biblioteky i korystuvacha cherez sotsialni media [A statistical approach to studying communication between the library and the user through social media]. *seanewdim.com*. Retrieved from http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/strungar_v._v._the_statistical_approach_to_studying_of_communication_of_library_and_the_user_through_social_media.pdf [in Ukrainian].

15. Tereshchenko, I. (2013). Bibliotichni produkty ta posluhy v sotsialnykh media [Library products and services in social media]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 217–224 [in Ukrainian].

16. Pro feiky, politychnu poliaryzatsiiu ta (ne)doviru do media. Zvit-2017 Instytutu Roiterz [About fake, political polarization and (not)trust in the media. Report-2017 of the Royers Institute]. *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/pro_feyki_politychnu_polyarizatsiyu_ta_nedoviru_do_media_zvit2017_institutu_royterz [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017.

Iryna Tereshchenko,

Junior Researcher Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Production of Library and Information Products in the Conditions of Global Informational Influences

The article deals with the questions of library service adaptation to users' needs in the conditions of globalization and Internet technologies spreading. The demands of modern users are transformed. The basic requirements are: mobility, multimedia, online access, and efficiency. Creation of a «mobile society» contributes to significant changes in the activity of libraries. Forms of libraries become more diverse.

The experience of information and analytical departments of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in production of electronic publications and provision of wide access to them is covered. In general, information and analytical products of libraries can serve as the source of the most reliable information.

Keywords: information technologies, globalization, library, informational and analytical products.

Оксана Пригорницька,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ФЕЙКОВА ІНФОРМАЦІЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: ВИЯВЛЕННЯ, ОЦІНКА, ПРОТИДІЯ

*Слово – зброя. Як усю зброю, його треба чистити й доглядати
(М. Рильський).*

У статті розглянуто поняття неправдивої і фейкової інформації; з'ясовано їхні відмінності. Запропоновано класифікацію фейків за різними ознаками, з'ясовано методи поширення фейкової інформації в мережі Інтернет. Наведено типові приклади фейкової інформації в соціальних медіа, з'ясовано вплив таких повідомлень на користувачів соціальних мереж і запропоновано методи боротьби з поширенням фейкової інформації в соціальних медіа.

Ключові слова: фейк, неправдива інформація, соціальні медіа, дезінформація, фактчекінг, соціальні мережі.

Актуальність обраної теми зумовлена важливістю в умовах інформаційного протистояння знайти методи виявлення фейкової інформації, її знешкодження й нейтралізації та запобігти поширенню неправдивої інформації.

Метою цієї праці є виявлення фейкової інформації в українських соціальних медіа, оцінити вплив таких повідомлень на користувачів соціальних мереж і запропонувати методи боротьби з поширенням недостовірної інформації в українському медіа-просторі.

Разом з розвитком інформаційного суспільства й сучасними досягненнями в галузі інформаційних технологій розвивається мережа Інтернет. Інтернет, крім виконання функцій обміну думками й отримання інформації його користувачами в період інформаційного протистояння, стає об'єктом і засобом інформаційного керування. Серед користувачів мережі з'являються групи людей або окремі особи, які навмисно поширюють помилкову або спотворену інформацію [1].

У мережі з'являється дедалі більше фейків або вкидів – неправдивих повідомлень, які підкріплюються підробленими фото, свідченнями псевдоочевидців і відео. Найзручнішим місцем їх поширення є соціальні мережі. Популярність соцмереж зробила можливим не тільки миттєве поширення будь-якої інформації чи дезінформації, а й прямий доступ до політичної, військової та іншої еліти країни супротивника й лідерів думок через їхні акаунти. Якщо додати до цього, що соцмережі дають можливість майже ідеально маскувати проведення операцій психологічного впливу, то стає беззаперечно очевидним: соцмережі є надзвичайно ефективним інструментом ведення інформаційної війни [2].

Сутність маніпулятивного впливу на свідомість людей через ЗМІ, Інтернет вивчали Г. Почепцов [3], Я. Зодерквіст [4], С. Кара-Мурза [5], Г. Шиллер [6], Є. Доценко [7], О. Рябоконт [8], О. Пригорницька [9]. Дослідженню маніпулювання шляхом інформаційних воєн присвячені праці таких російських науковців, як І. Панарін [10], С. Расторгуєв [11], А. Манойло [12].

В Україні технології ведення інформаційних воєн активно досліджує Г. Почепцов. У праці «Сучасні інформаційні війни» системно викладено історію виникнення й розвитку методології інформаційних воєн і детально досліджено зміни в інформаційному просторі в процесі інформаційного протистояння [13].

В Україні слово «фейк» звучить з екранів телевізорів, у ЗМІ. Термін «фейк» (англ. fake – підробка) має багато значень. Часто фейком називають недостовірну, неправдиву інформацію. Але таке визначення не відображає суті фейку. Адже фейк – це підробка, фальшивка, яка поширюється спеціально для того, щоб дезінформувати аудиторію.

Термін «фейкові новини» «Вікіпедія» трактує як повністю або частково вигадану інформацію про суспільні події, явища, певних осіб, яка подається в ЗМІ під виглядом справжніх журналістських матеріалів. Часто носять гумористичний або сатиричний характер і створюються з метою висміювання або привернення уваги до важливих суспільних проблем чи тенденцій [14]. Тобто таке визначення фейкової інформації має позитивний і розважальний характер. Проте в сучасних українських соціальних медіа фейкова інформація спрямована на дезінформацію, введення в оману аудиторії, що в результаті викликає не позитивні, а, навпаки, негативні емоції.

Фейками називають фотографії, зроблені у фотошопі, спеціально створені відеоролики, написані або вигадані неправдиві новини, які важко відрізнити від правдивих. Також фейками називають створені акаунти вигаданих людей у соціальних мережах, через які поширюється неправдива інформація. Головна мета фейкових повідомлень як інструмента інформаційної війни – це посіяти сумніви й переконати аудиторію в правдивості поданої інформації. Завдання полягає в тому, щоб дезінформувати аудиторію; пропагувати власне бачення, політику чи позицію; викликати агресію; похитнути позицію індивідуума та змусити його засумніватися; посіяти паніку; змінити уставлену думку в аудиторії; спонукати по певної дії; активувати увагу й зацікавити аудиторію; переконати аудиторію за допомогою вигаданих фактів; залякувати аудиторію тощо.

Тому пропонуємо таке визначення фейку. Фейк – це спеціально спотворена новина, подія чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує певну людину чи групу осіб в очах аудиторії.

Фейки є різними за формами, методами передачі, змістом, тому виникла потреба їх класифікувати.

За методом поширення фейки є: масмедійні фейки (які створюють спеціально для ЗМІ й через них поширюються); мережеві чутки (поширення чужої вигадки через соціальні мережі).

За формою розрізняють: фотофейк, відеофейк і фейковий журналістський матеріал [15].

Фейкову інформацію пишуть з певною метою. Відповідаючи на запитання «для чого поширювати брехню?», можна виділили декілька типів фейків у соціальних медіа залежно від їхнього завдання:

- фейки, які сіють паніку серед людей;
- фейки, які розпалюють міжнаціональну (расову, релігійну тощо) ворожнечу;
- фейки, які поширюють хибні думки для того, щоб заплутати нас, відволікти від правди;
- фейки, які маніпулюють свідомістю;
- фейки, які рекламують когось або щось;
- фейки, які приносять прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»);
- фейки, які плямують чийось репутацію (найчастіше це фото, добре опрацьовані у Photoshop);

– фейки, які мають розважальний характер [16].

Найбільше фейкових повідомлень продукується на сайтах сепаратистських видань, які фактично й були створені, аби поширювати дезінформацію. На інформаційних сайтах «ДНР»/«ЛНР» кожна 10 новина є фейковою. Про це свідчать результати моніторингу інтернет-видань окупованих районів Донецької й Луганської областей України, який провів ГО «Інститут масової інформації» (далі – ІМІ). Моніторингу підлягали вісім найпопулярніших інтернет-сайтів «ДНР» і «ЛНР». Дослідження проводилося експертами ІМІ протягом січня – лютого 2017 р. Загалом було оцінено 2 тис. 097 новин, що вийшли в період з 18 по 25 січня 2017 р.

Загалом близько 20% новин на місцевих сайтах присвячені самопроголошеній владі «республік», тоді як про українську владу матеріалів більше – 32% новин. У свою чергу, переважна кількість матеріалів про українську владу (87%) у ЗМІ, що підлягали аналізу, виявилися негативно забарвленими, 13% – були нейтральними, а позитивних матеріалів не було виявлено взагалі. Крім того, під час моніторингу в інтернет-виданнях бойовиків були виявлені новини з ознаками замовлення на користь Опозиційного блоку і В. Медведчука.

Згідно з повідомленням, які поширювалися в місцевих ЗМІ тимчасово окупованої території Донбасу в січні, популярними були такі теми: Д. Трамп, який прийде до влади, відмінить санкції щодо Росії й налагодить відносини з Росією, які «зіпсував» Б. Обама; несаможиттєвість України як країни і її залежність від західних партнерів; належність «ЛНР»/«ДНР» до «руського мира» [17].

Хибним стереотипом є думка, що фейкову інформацію поширюють лише проросійські ЗМІ. Часто трапляється, що недостовірну інформацію передрукуюють і українські сайти. Одним з найвідоміших прикладом фейкової інформації, яка отримала значний розголос у суспільстві, можна назвати новину, поширену 31 травня 2017 р., про те, що жодний українець, який брав участь у конфлікті на Донбасі на будь-якій із сторін, не перетне кордон з Польщею після 11 червня. При цьому як першоджерело подається картинка, яка імітує повідомлення у Twitter-профілі польського Міністерства закордонних справ від 29 травня 2017 р., і посилання на це «повідомлення в Twitter», якого взагалі не існує (<https://twitter.com/PolandMFA/status/869150835472773898>).

Головним поширювачем цього фейку, як виявилось, став користувач, який лише 31 травня 2017 р. зареєструвався для ведення блогів у ряді українських площадок під ніком Антон або Антін Залізняк, не забувши вказати, що він нібито «менеджер зі Львова, 16.02.1981 року народження». Ця новина миттєво поширилася на площадках для ведення блогів українських сайтів [Кореспондент.нет (<http://korrespondent.net/user/66407903publicatio>), «Буковинська правда» (http://bukpravda.cv.ua/blogy/entry/2017-05-31-10-08-45.html#.WTZ3_NLydh), Online.ua (<http://kiev.uol.ua/text/14559752/polshcha-zaboronit-veteranam-ato-peretinati-kordon>), «Хайвей» (<http://h.ua/story/438485>) і заборонених російських соціальних мереж «Однокласники» і «ВКонтакте»] [18].

Також привертає увагу фейкове повідомлення про створення «Буковинської автономії». У мережі одразу на кількох новинних ресурсах з'явилася інформація про те, що «Асамблея румунів Буковини» звернулася до Президента П. Порошенка із закликом надати території компактного проживання румунів у Чернівецькій області статус територіальної автономії [19]. Насправді такої організації не існує.

Такі матеріали цинічно використовуються пропагандистськими ЗМІ для створення негативного міжнародного іміджу України, розпалювання сепаратистських настроїв, спрямованих на порушення територіальної цілісності та недоторканності України, зміни меж її території, дестабілізації суспільно-політичної обстановки в державі.

Ще кілька років тому у світі не до кінця усвідомлювали масштабу загрози, яку несе дезінформація щодо їхньої території. Але тепер ця небезпека є очевидною практично для всіх і потребує застосування контрзаходів у боротьбі з неправдивою інформацією. Фейкові повідомлення заповнили весь простір джерел інформації в українському медіа-просторі і в результаті мають значний негативний вплив на користувачів соціальних мереж.

Прикрим є те, що люди не завжди можуть відрізнити фейк від дійсності, спотворене повідомлення від правдивого. Серед назв новин трапляються й матеріали, розміщені на сторінках фейковий видань, які своїми назвами вражають або оборюють користувача. Вони викликають підвищену увагу й інтерес у користувачів, які й поширюють далі фейкову інформацію, бажаючи залучити більшу аудиторію, поділитися нею зі своїми друзями із соціальних мереж, тим самим перетворюючись на інструмент

пропаганди. Разом з тим суспільство використовує будь-які можливості для боротьби з поширенням неправдивої інформації. У Європейському Союзі у квітні 2015 р. на підставі прийнятого на зустрічі 19–20 березня 2015 р. рішення про необхідність протистояти триваючим дезінформаційним кампаніям з боку Росії було створено експертну оперативну робочу групу зі стратегічних комунікацій (East StratCom Task Force). Група покликана надавати підтримку делегаціям Європейського Союзу в Азербайджані, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдові, Україні, Росії та щотижня публікує збірник дезінформаційних матеріалів, поширених прокремлівськими ЗМІ й незалежними російськими медіа, а також здійснює представлення основних тенденцій в російських соцмережах, про які групі повідомляють учасники мережі з викриття фейків [20].

23 листопада 2016 р. депутати Європарламенту ухвалили Резолюцію «Стратегічні комунікації ЄС як протидія пропаганді третіх сторін», у якій містяться положення про протидію ворожій Євросоюзу пропаганді, що «виходить з Росії». Резолюція була схвалена 304 голосами проти 179 (208 утрималося) [21].

Один із засновників «Вікіпедії» Д. Вейлз створив новинний сайт, покликаний боротися з фейковими новинами. Як повідомляє The Verge, сайт, який отримав назву WikiTribune, об'єднає професійних журналістів і спільноту читачів для створення новин [22].

У Сполучених Штатах Америки з'явилася Firstdraft News – коаліція провідних світових медіа, які об'єдналися заради кращого фактчекінга. Серед найбільш відомих учасників CNN, Washington Post, The New York Times, Al Jazeera, Facebook, Google і Twitter [23].

В Україні вже понад три роки команда сайту Stopfake.org займається пошуком фальшивих новин і їх спростуванням, а також неодноразово доводила неправдивість повідомлень, абсурдних, аморальних, нелогічних, що не лише поширювалися в нашій країні, а й формували уявлення про українські події й українців у міжнародній аудиторії. За підсумками 2016 р. було оброблено понад 300 повідомлень, а за весь час існування зроблено понад 1 тис. спростувань [23].

Не останню роль у боротьбі з фейковою інформацією в Україні й підвищенні медіа-грамотності населення відіграють міжнародні й українські громадські організації. Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX/Україна), яка впроваджує з 2009 р. програму

«Бібліоміст», у 2015 р. розпочала впровадження програми медіа-грамотності для громадян за підтримки Міністерства закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади (DFATD Canada) у партнерстві з Академією української преси та громадською організацією «Центр медіа-реформи» (StopFake). Метою програми є посилення стійкості громадян проти дестабілізуючої сили впливу неправдивої інформації через підвищення спроможності громадян встановлювати надійність своїх джерел інформації та новин і підвищення попиту населення на правдиву інформацію в 14 областях. Проект працював пліч-о-пліч з бібліотеками й місцевою консультативною групою, до якої входять українські медіа-експерти, журналісти, активісти, соціологи, представники громадянського суспільства. На цьому проекті було підготовлено 428 тренерів з медіа-грамотності громадян, які в свою чергу за кілька місяців навчили 14 тис. 803 осіб розрізняти правдиву інформацію від пропаганди [24].

Будь-яка інформація, отримана із соціальних медіа, характеризується певним ступенем вірогідності. І, щоб переконатися в достовірності повідомлення, фахівцям інформаційно-аналітичних служб бібліотек необхідно застосовувати різноманітні підходи до аналізу текстів з метою виявлення маніпулятивної й недостовірної інформації.

Для того щоб запобігти поширенню фейкових новин у соцмережах, видання The Huffington Post склало перелік простих правил, як їх розпізнавати:

1. Читати більше, ніж назву. Якщо проглянути новину до кінця, можна виявити, що назва ніяк не пов'язана з текстом новини або ж у ній немає жодних даних, які підтверджують її правдивість.

2. Оцінити надійність джерела повідомлення – незнайомі сайти, заповнені оголошеннями й назвами, написаними капслоком, повинні викликати скепсис. Перевіряти через пошукові системи тексти, які були опубліковані раніше (це дасть уявлення про те, чи є джерело надійним), а також URL сторінок, які виглядають підозріло, аби переконатися в тому, що це не фальшивка, що маскується під надійне джерело.

3. Звертати увагу на дату публікації й час. Поширений елемент фейкових новин – видавати старі публікації за нові. Якщо в новині є посилання на інші джерела, проглянути їх, звертаючи увагу на те, коли вони були опубліковані та як у них описується подія, особливо коли йдеться про час.

4. Хто автор? Ознайомитися з попередніми публікаціями автора – його бекграунд допоможе зрозуміти, чи дійсно автор є журналістом, чи не писав він фейкових статей до цього.

5. Ознайомитися з джерелами, на які посилається новина. Відсутність посилань або джерел, з яких були взяті ті чи інші заяви, є очевидним сигналом того, що пост, скоріше за все, є фейком. Будь-які заяви або цитати посадовців мають бути підкріплені надійними джерелами.

6. Звертати увагу на сумнівні цитати і фотографії. Скептично ставитися до шокуючих або підозрілих цитат і опублікованих фотографій з місця подій.

7. Не варто поширювати новини лише тому, що поділяєте точку зору автора або ж приймаєте одну із сторін конфлікту.

8. З'ясувати, що інші видання пишуть з цього приводу. Якщо жодне інше надійне джерело не повідомляє про дані події, скоріше за все, новина є фейковою.

9. Замислитися, перш ніж робити перепублікацію. Новинні сайти, які поширюють дезінформацію, працюють з розрахунком на те, що читачі поширюватимуть їхні новини [25].

Враховуючи вищезазначене, зростає важливість підготовки аналітиків, інформаційних працівників до сучасних тенденцій у висвітленні новин, підвищення їхнього фахового рівня й готовності до глибокого аналізу контенту при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів на базі інформації із соціальних медіа. Набуває також актуальності питання пошуку інформаційно-аналітичними структурами бібліотек нових форм і методів виявлення фейкової інформації та розробки способів мінімізації її впливу. Аналітик повинен володіти навичками грамотного пошуку інформації, аналізу джерел, уміти критично відбирати й оцінювати її, перевіряти факти, адже мета бібліотеки – дати не лише максимально повну, а й ретельно перевірену інформацію.

Література

1. *Вітушко Н.* Перевірка інформації на достовірність у процесі підготовки джерельної бази бібліотечного аналітичного продукту в умовах інформаційного протистояння [Електронний ресурс] / Н. Вітушко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України,*

Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 328–339. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2014_39_30. – Назва з екрана.

2. Соціальні мережі як інструмент сучасної інформаційно-психологічної війни [Електронний ресурс] // Army UA. – 2016. – 16.08. – Режим доступу: <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni>. – Назва з екрана.

3. *Почепцов Г. Г.* Психологические войны / Г. Г. Почепцов. – Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер. – 2000. – 576 с.

4. *Зодерквист Я.* Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / Я. Зодерквист, А. Бард. – Санкт-Петербург : Стокгольмская школа экономики, 2005. – 108 с.

5. *Кара-Мурза С.* Манипуляция сознанием / Сергей Кара-Мурза. – Москва : Медиа Книга, 2005. – 500 с.

6. *Шиллер Г.* Манипуляторы сознанием / Г. Шиллер ; пер. с англ. ; науч. ред. Я. Н. Засурский. – Москва : Мысль, 1980.

7. *Доценко Е.* Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Доценко. – Москва : ЧеРо. – 1997.

8. *Рябокоть О.* Маніпуляції масовою свідомістю в політичному сегменті соціальних мереж [Електронний ресурс] / О. Рябокоть // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 543–553. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2012_33_50. – Назва з екрана.

9. *Пригорницька О.* Регіональні ЗМІ як інструмент для маніпуляції громадською думкою [Електронний ресурс] / О. Пригорницька // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 588–600. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2015_41_45. – Назва з екрана.

10. *Панарин И. Н.* СМИ, пропаганда и информационные войны / И. Н. Панарин. – Москва : Поколение, 2012. – 336 с.

11. *Расторгуев С. П.* Информационная война / С. П. Расторгуев. – Москва : Радио и связь, 1999. – 416 с.

12. *Манойло А. В.* Современные интерпретации термина «информа-

ционная война» [Электронный ресурс] / А. В. Манойло // Современная Россия и мир: альтернативы развития (Информ. войны в международ. отношениях) : материалы интернет-конф. (1 апреля – 30 июня 2012 г.). – Режим доступа: <http://ashpi.asu.ru/ic/?p=1550>. – Загл. с экрана.

13. *Почепцов Г.* Сучасні інформаційні війни / Георгій Почепцов. – Київ : Києво-Могилянська акад., 2015. – 498 с.

14. Фейкові новини [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрана.

15. *Мудра І.* Поняття «фейк» та його види у ЗМІ [Електронний ресурс] / І. Мудра. – Режим доступу: <http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n15/tv15-25.pdf>. – Назва з екрана.

16. *Кіца М. О.* Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію [Електронний ресурс] / М. О. Кіца. – Режим доступу: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/36.pdf>. – Назва з екрана.

17. Експерти підраховали кількість фейкових новин на сайтах ОРДЛО [Електронний ресурс] // ТСН. – 2016. – 24.02. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/v-instituti-masovoyi-informaciyi-doslidili-skilki-fejkovih-novin-na-saytah-ordlo-886438.html>. – Назва з екрана.

18. Повернення фейку: ЄС не пускатиме атошників [Електронний ресурс] // Західний фронт. – 2017. – 7.06. – Режим доступу: <https://zahid-front.com.ua/news/Povernennya-fejku-YES-ne-puskatime-atoshnikiv.html>. – Назва з екрана.

19. На Буковині заговорили про територіальну автономію [Електронний ресурс] // ESPRESO.TV. – 2016. – 20.06. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2016/06/20/na_bukovyni_zagovoryly_pro_terytorialnu_avtonomiyu. – Назва з екрана.

20. Оперативная рабочая группа по стратегическим коммуникациям East StratCom Task Force в вопросах и ответах [Электронный ресурс] // Европейская служба внешних связей. – 2016. – 29.11. – Режим доступа: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/16043/operativnaya-rabochaya-gruppa-po-strategicheskim-kommunikaciyam-east-stratcom-task-force-v_ru. – Загл. с экрана.

21. MEPs sound alarm on anti-EU propaganda from Russia and Islamist terrorist groups [Electronic resource] // European Parliament News. – 2016. – 23.11. – Mode of access: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/>

news-room/20161118_IPR51718/meps-sound-alarm-on-anti-eu-propaganda-from-russia-and-islamist-terrorist-groups. – Title from the screen.

22. Борьба с фейками в Интернете: основатель «Википедии» запускает сайт достоверных новостей [Электронный ресурс] // Бизнес-портал. – 2017. – 25.04. – Режим доступа: <http://fdlx.com/tech/90440-borba-s-fejkami-v-internete-osnovatel-vikipedii-zapuskayet-sajt-dostovernyx-novostej.html>. – Загл. с экрана.

23. Контргра. Як зупинити російські фейки [Електронний ресурс] // Тиждень. – 2017. – 7.02. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/18-4903>. – Назва з екрана.

24. У Києві підбили підсумки проекту «Програма медіа-грамотності для громадян» [Електронний ресурс] // Media Sapiens. – 2016. – 11.03. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprovsvita/mediaosvita/u_kievi_pidbili_pidsumki_proektu_programa_mediagramotnosti_dlya_gromadyan. – Назва з екрана.

25. Як розпізнати фейкову новину в соцмережах – рекомендації The Huffington Post [Електронний ресурс] // Media Sapiens. – 2016. – 23.11. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/yak_rozpiznati_feykovu_novinu_v_sotsmerezhakh_rekomendatsii_the_huffington_post. – Назва з екрана.

References

1. Vitushko, N. (2014). Perevirka informatsii na dostovirmist u protsesi pidhotovky dzherelnoi bazy bibliotechnoho analitychnoho produktu v umovakh informatsiinoho protystoiannia [Verification of information in the process of preparation of the source database of the library analytical product in conditions of information confrontation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 328–339. Kyiv [in Ukrainian].

2. Sotsialni merezhi yak instrument suchasnoi informatsiino-psykhologichnoi viiny [Social networks as an instrument of modern information psychological warfare]. (August 16, 2016). Retrieved from <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni> [in Ukrainian].

3. Поचेцов, G. G. (2000). *Psihologicheskie vojny [War of nerves]* Moscow: Refl-buk; Kyiv: Vakler [in Russian].
4. Zoderkvist, Ya. (2005). *Netokratiia. Novaia praviashchaia elita i zhizn posle kapitalizma [Netocracy. New ruling elite and life after capitalism]*. St. Petersburg: Stokholmskaia shkola ekonomiki [in Russian].
5. Kara-Murza, S. (2005). *Manipuliatsiia soznaniem [Manipulation of consciousness]*. Moscow: Media Kniha [in Russian].
6. Shiller, H. (1980). *Manipuliatory soznaniem [Manipulators consciousness]*. Moscow: Mysl [in Russian].
7. Dotsenko, E. (1997). *Psikhohiia manipuliatsii: fenomeny, mekhanizmy i zashchita [Psychology manipulation: phenomena, mechanisms and protection]*. Moscow: CheRo [in Russian].
8. Riabokon, O. (2012). *Manipuliatsii masovoioi svidomistiu v politychnomu sehmenti sotsialnykh merezh [Manipulation of mass consciousness in the political segment of social networks]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 33, pp. 543–553. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pryhornytska, O. (2015). *Rehionalni ZMI yak instrument dlia manipuliatsii hromadskoiu dumkoiu [Regional media as a source of manipulative influences]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 588–600. Kyiv [in Ukrainian].
10. Panarin, Y. N. (2012). *SMI, propahanda i informatsionnye voiny. [Mass media, propaganda and information wars]*. Moscow: Pokolenie [in Russian].
11. Rastorhuev, S. P. (1999). *Informatsionnaia voina [Information Warfare]*. Moscow: Radio i sviaz [in Russian].
12. Manoilo, A. V. *Sovremennye interpretacii termina «informacionnaja vojna» [Contemporary interpretations of the term «information warfare»]*. *Proceedings from Informatsionnye voiny v mezhdunarodnykh otnosheniakh '12: Internet-konferentsiia (1 aprelia – 30 iunია 2012) – Internet Conference*. Retrieved from <http://ashpi.asu.ru/ic/?p=1550> [in Russian].
13. Pocheptsov, H. H. (2015). *Suchasni informatsiini viiny [Modern information wars]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
14. Feykovi novyny [Fake news]. *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
15. Mudra, I. *Poniattia «feik» ta yoho vydy u ZMI [The concept of «Fake»]*

and its types in the media]. Retrieved from <http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n15/tv15-25.pdf> [in Ukrainian].

16. Kitsa, M. O. Feikova informatsiia v ukrainskykh sotsialnykh media: poniattia, vydy, vplyv na audytoriiu [Feykov's information in Ukrainian social media: the notion, types, influence on the audience]. Retrieved from <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/36.pdf> [in Ukrainian].

17. Eksperty pidrakhuvaly kilkist feikovykh novyn na saitakh ORDLO [Experts have counted the number of fake news on ORDLO sites]. Retrieved from <https://tsn.ua/ato/v-instituti-masovoyi-informaciyi-doslidili-skilki-feikovih-novin-na-saytah-ordlo-886438.html> [in Ukrainian].

16. Povernennya feyku: YeS ne puskatyme atoshnykiv [Fake return: the EU will not let the athletes go]. *Zakhidnyy front*. (June 7, 2017). Retrieved from <https://zahidfront.com.ua/news/Povernennya-fejku-YES-ne-puskatyme-atoshnikiv.html> [in Ukrainian].

19. Na Bukovyni zahovoryly pro terytorialnu avtonomiiu [In Bukovina, spoke about territorial autonomy]. *ESPRESO.TV*. (June 20, 2016). Retrieved from http://espresso.tv/news/2016/06/20/na_bukovyni_zagovoryly_pro_terytorialnu_avtonomiyu [in Ukrainian].

20. Operativnaia rabochaia hruppa po stratezhicheskym kommunykatsiyam East StratCom Task Force v voprosakh y otvetakh [East StratCom Task Force Operational Task Force on Strategic Communications on Questions and Answers]. *Evropeiskaia sluzhba vneshnikh svyazei – European External Relations Service*. (November 29, 2016). Retrieved from https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/16043/operativnaya-rabochaya-gruppa-po-strategicheskim-kommunikaciyam-east-stratcom-task-force-v_ru [in Russian].

21. MEPs sound alarm on anti-EU propaganda from Russia and Islamist terrorist groups. *European Parliament News*. (November 23, 2016). Retrieved from https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/16043/operativnaya-rabochaya-gruppa-po-strategicheskim-kommunikaciyam-east-stratcom-task-force-v_ru [in English].

22. Borba s feikam v internete: osnovatel Vikipedii zapuskaet sait dostovernnykh novostei [Fighting Fake on the Internet: The founder of Wikipedia launches a trusted news site]. *Biznes-portal – Business Portal*. (April 25, 2017). Retrieved from <http://fdlx.com/tech/90440-borba-s-fejkami-v-internete-osnovatel-vikipedii-zapuskaet-sajt-dostovernnyx-novostej.html> [in Russian].

23. Kontrhra. Yak zupynyty rosiiski feiky [Countertops How to stop Russian fairies]. *Tyzhden – Week*. (February 7, 2017). Retrieved from http://espreso.tv/news/2016/06/20/na_bukovyni_zagovoryly_pro_terytorialnu_avtonomiyu [in Ukrainian].

24. U Kyievi pidbyly pidsumky proektu «Prohrama mediahramotnosti dlia hromadian» [In Kyiv, the results of the Media Literacy for Citizens Program project were summarized]. *Media Sapiens*. (March 11, 2016). Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/u_kievi_pidbili_pidsumki_proektu_programa_mediagramotnosti_dlya_gromadyan [in Ukrainian].

25. Yak rozpiznaty feykovu novynu v sotsmerezkhakh – rekomendatsiyi The Huffington Post [How to recognize fake news in social networks – recommendations The Huffington Post]. *MediaSapiens*. (November 23, 2016). Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/yak_rozpiznati_feykovu_novynu_v_sotsmerezkhakh_rekomendatsii_the_huffington_post [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.10.2017.

Oksana Pryhornytska,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Fake Information in Social Media: Identification, Evaluation, Counteraction

Social media is viewed not only as a means to obtain everyday information, but also as a source of manipulative influences in order to form a dissident opinion in the interests of certain political forces or groups of people. Therefore, it is important in conditions of information confrontation to find methods of detecting fake information, its neutralization and preventing false information spreading.

The article deals with methods of distributing fake information in the Internet. Also highlighted and described typical examples of fake information in social media, the impact of such messages on users of social networks has been determined as well. Various ways of combating the dissemination of false information and recommendations are provided for identifying fake information in social media during the preparation of libraries information and analytical product.

Keywords: fake, false information, social media, disinformation, fakchecking, social networks.

Артур Федорчук,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

МОНІТОРИНГ ІНФОРМАЦІЇ ПРО УКРАЇНУ В МАТЕРІАЛАХ ЗАКОРДОННИХ МЕРЕЖЕВИХ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто питання актуальності та загальних принципів моніторингу інформації про Україну в матеріалах закордонних мережових ресурсів. Наведено технологію й методологію роботи з базою даних «Україна у відгуках зарубіжної преси» в програмному середовищі ІРБІС64, яка була створена для зберігання та обробки результатів моніторингу мережових періодичних видань закордонної преси, що присвячені Україні.

Ключові слова: база даних, моніторинг, ЗМІ, імідж країни, інформаційний простір, мережеві інформаційні ресурси.

Стратегічні інтереси нашої держави вимагають її інтеграції у світовий, передусім європейський, політичний, економічний, науковий і культурно-інформаційний простір. Така інтеграція передбачає двосторонній рух, тобто залежить не лише від нашого прагнення стати складовою частиною цивілізованої Європи, а й бажання європейських структур бачити Україну у своєму складі. На жаль, на нинішньому етапі наша країна втрачає свою привабливість для іноземних партнерів як політичне, економічне й соціально-культурне явище. Значний вплив на такий процес справляє недостатньо вагомий зовнішньополітичний імідж нашої країни: Україну сьогодні не сприймають у світі як впливову, правову, демократичну, соціальну державу, де розбудовуються інститути громадянського суспільства, не сприймають як країну, з якою треба рахуватися і в яку треба інвестувати капітали на майбутнє. Відсутність належної оцінки іміджу нашої країни у світі стає додатковим фактором безсистемності політики керівництва України на міжнародній арені та непереконливості його позицій із широкого спектра зовнішніх і внутрішніх політичних питань [1, 2]. Найкращим засобом оцінювання

репутації й образу суспільства будь-якої країни на сьогодні вважається моніторинг відкритих джерел інформації, насамперед засобів масової інформації [7, 8]. Проте серйозного моніторингу іноземних ЗМІ з метою дослідження й контролю стану іміджу України у світовому суспільстві не проводять сьогодні ні урядові структури, ні вітчизняні науковці. На жаль, навіть з резонансними публікаціями про Україну на сторінках відомих світових видань багато держслужбовців та інтелігенції України знайомляться на російських сайтах (наприклад, Inopressa.ru та Inosmi.ru) з не зовсім якісним (іноді свідомо спотвореним під потреби пропаганди країни-агресора) російським перекладом.

Отже, актуальність дослідження зумовлена такими чинниками:

- потребою наукового осмислення ролі зовнішньополітичного іміджу нашої країни в період трансформації українського суспільства в її інтеграції у світовий політичний, економічний та інформаційно-культурний простір;

- важливістю визначення існуючого образу України в зарубіжних засобах масової інформації та чинників його формування;

- необхідністю виправлення існуючого становища в галузі інформаційної роботи з українською та зарубіжною аудиторією з метою створення позитивного іміджу України на міжнародній арені [3].

Дослідження впливу громадської думки на політиків і суспільство, зокрема виявлення суспільних настроїв через моніторинг ЗМІ, почали вивчати ще в середині минулого століття Г. Алмонд (G. Almond) та у 1980-х роках В. Ліппманн (W. Lipprmann). Ґрунтовно дослідив процеси, які відбуваються в медіа-просторі, Р. Мертон, а спільно з Д. Фіске (J. Fiske) проводив дослідження переконливості пропаганди під час війни і ввів у науковий обіг такі його характеристики й поняття, як ретроспекція, повнота, специфічність, глибина, особистісний контекст [4]. У США аналіз змісту публікацій давно перестав бути предметом інтересу суто науки. Оскільки в сучасних ринкових реаліях моніторинг споживчих настроїв, економічних і політичних тенденцій, які значною мірою віддзеркалюються в матеріалах ЗМІ, є важливою складовою формування бізнесових та політичних стратегій, дедалі більше теоретиків і практиків у галузях соціальних комунікацій, соціології, психології, політології, менеджменту економічної діяльності тощо приділяють увагу моніторинговим дослідженням [5].

Вплив ЗМІ на громадську думку досліджувався в багатьох працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Л. Брауна, Д. Вількокса та Л. Нольте, Б. Грушина, Ф. Джефкінса, Е. Доценка, Б. Зільберта, І. Ігнат'єва, У. Ліппмена, Д. Марконі, В. Оссовського, Г. Почепцова, В. Тертичної й Н. Хамелінка.

Усі автори єдині в тому, що мас-медіа справляють величезний вплив на формування громадської свідомості. Чимало праць написано про інформаційні технології, які сьогодні використовуються з метою створення привабливого чи, навпаки, непривабливого образу особи, партії, країни, застосовуються в боротьбі з конкурентами, у так званих інформаційних війнах, що відбуваються між політичними групами, партіями, кланами, так само як і між державами [6]. Це відображено в працях Д. Бурстїна, П. Лайнбарджера, Е. Берніса, Б. Брюса, Ю. Кашлева і В. Королька.

Що стосується безпосередньо зовнішньополітичного іміджу сучасної України, то це питання виникло одночасно з її появою на міжнародній арені як незалежної держави. При цьому воно розглядалося переважно в рамках інформаційної діяльності та інформаційної безпеки України. Важливість ступеня розвитку інформаційного простору як ознаки могутності сучасної держави, необхідність розвитку в Україні сучасних інформаційних технологій, її швидшого виходу у світовий інформаційний простір, захисту інформаційного простору нашої країни обстоюють у своїх публікаціях П. Біленчук, О. Білорус та О. Зернецька, В. Бондаренко й О. Литвиненко, Д. Видрін, Є. Макаренко, М. Слюсаревський.

У ряді праць (В. Герасименко, В. Антоненка, П. Яроцького) досліджувався також імідж України як об'єкта міжнародного туризму. У цьому випадку автори показували значний нереалізований потенціал, який має наша держава в цій сфері, і пропонували шляхи розв'язання ситуації.

Спеціальних досліджень можливостей і особливостей моніторингу закордонних ЗМІ, на жаль, науковцями практично не проводилося. У зв'язку з цим актуальність створення інформаційно-аналітичних систем моніторингу для дослідження іноземних ЗМІ набуває особливої актуальності [9].

Технологія моніторингу

Першим етапом моніторингу є пошук і виявлення в публікаціях мережевих видань матеріалів тематично відповідних інформаційним напрямкам дослідження. Ця робота пов'язана зі змістовим осмисленням

інформації і визначенням необхідності її використання в тому чи іншому дослідженні. Головне завдання – забезпечити максимальну повноту відбору інформації. Кінцевий користувач, аналітик повинен мати можливість доступу до інформаційних матеріалів, навіть якщо на перших етапах вони були віднесені до суміжних тематичних або проблемних рубрик. У випадку моніторингу інформації про Україну в матеріалах закордонних мережевих ресурсів ситуація ускладнюється необхідністю достатньо вільного володіння аналітиками різними іноземними мовами для оперативного визначення відповідності публікації меті моніторингу [10].

Виявлені публікації копіюються й оформлюються відповідно до внутрішніх вимог дослідження, повністю перекладаються з метою виявлення всіх аспектів і змістового навантаження конкретної публікації, доповнюються короткою анотацією (рефератом) державною мовою, індексуються згідно з поточним тематичним класифікатором та вводяться в бази даних.

База даних «Україна у відгуках зарубіжної преси» призначена для збереження результатів моніторингу публікацій ЗМІ у вигляді бібліографічної, реферативної й повнотекстової інформації, а також надання доступу до неї користувачам. До бази даних вносяться матеріали, опубліковані на сторінках найбільш відомих і впливових електронних ресурсів у всесвітній мережі, у яких висвітлюються події й подається аналіз процесів, що відбуваються в Україні. Публікації зібрані з електронних ресурсів зарубіжних періодичних видань країн СНД, Європи, Америки, Азії та Австралії. Бібліографічні записи й повні тексти публікацій вносяться до БД мовою оригіналу зі збереженням особливостей бібліографічного опису. Заголовки публікацій доповнюються перекладом українською мовою. До всіх публікацій вноситься анотація державною (українською) мовою.

База даних містить записи двох основних видів:

1. «Опис газети» [назва газети; колектив; вихідні дані (місто видання); загальна примітка; посилання на інтернет-адресу видання; опрацьовані надходження; мова тексту; країна видання; логотип видання]. Запис цього виду надає можливість створити список усіх видань, що опрацьовуються в процесі аналітичного огляду, і зберегти посилання на інтернет-адресу видання, за яким можна автоматично безпосередньо з бібліографічного опису перейти до сторінок онлайн-ої електронної публікації.

2. «Аналітичний опис» [газета; мова публікації; автор; інші автори; назва; переклад назви; кореспонденти, редактори тощо; колективи (авторська відповідальність); анотація (реферат або текст публікації); рубрики; географія (регіони); ключові слова; файли]. Запис цього виду призначений для збереження необхідної інформації про матеріал публікації, має інструменти для аналітичного опрацювання інформації і її систематизації, а також можливість упорядкувати повнотекстовий ресурс за матеріалами публікацій.

До бібліотечно-інформаційної бази даних налагоджено пошукові словники, що надають необхідні точки доступу до опрацьованих матеріалів: газета (джерело публікації), газета (загальний опис), дати, дата виходу газети, мова видання, автор, назва публікації, ключові слова, місце видання, рубрика, об'єкт, суб'єкт, тема, регіон, місце роботи автора, дата вводу, тип документа, статистика (нові записи), статистика (редагування записів).

Для опрацьованих матеріалів налагоджено вихідну форму у форматі RTF, яка виводить аналітичний матеріал в упорядкованому ієрархічному вигляді відповідно до введених тематичних і географічних рубрик та може бути представлена замовнику за будь-який період часу.

Користувачеві (читачеві) можуть бути надані як структуровані відповідно до запиту тематичні інформаційно-аналітичні матеріали за будь-який відрізок часу, аналітичні й статистичні результати досліджень, так і онлайн-доступ до БД з можливостями різноманітного пошуку і відбору потрібної інформації (актуальні теми, газети, країни, мови, автори, назви публікацій).

Порядок роботи з БД «Україна у відгуках зарубіжної преси» в програмному середовищі ІРБІС64

Заповнення полів і підполів робочого аркуша мають ряд істотних особливостей.

Загальний опис періодичного видання (газети) складається після глибокого вивчення особливостей подачі інформації, редакційної політики, популярності видання у світі тощо. Інформація відбирається з різних джерел глобальної мережі, перевіряється на актуальність і коректність; порівнюються відомості з різних джерел, обирається найбільш адекватна й об'єктивна інформація. Зазвичай, це потребує від аналітика глибоких знань особливостей представлення інформації в закордонних виданнях і достатньо вільного володіння іноземними мовами.

У загальному описі вказується назва видання, традиційне скорочення назви видання або скорочення (абревіатура) за рішенням бібліотекара, а також місто друку видання й розміщення офісу головної редакції.

Коротко описуються загальні відомості про газету, особливості редакційної політики, тираж (наклад, кількість цифрових абонентів). Вказується також власник (видавець); приналежність до медіа-холдингу та/або організації (особи) здатні впливати на зміст і наповнення видання. Бажано вказати прізвище та ім'я діючого головного редактора, формат газети, обсяг (у шпальтах), дні виходу та будь-яку іншу корисну інформацію за рішенням бібліотекаря.

Вказується також мова переважної кількості публікацій видання, що вводиться з довідкового словника кодів мов за стандартом ISO 639–1. Аналогічно з довідкового словника кодів країн за стандартом ISO 3166 вказується країна видання. Завантажується також графічний файл зображення логотипу у форматі JPG.

Аналітичний опис публікації

Аналітичний опис конкретної публікації складається на основі глибокого аналізу змісту публікації та прийняття рішення про її відповідність завданням моніторингу й критеріям відбору, що прийняті для конкретного дослідження. Практично всі елементи аналітичного опису вносяться у файл з повним текстом публікації й оформлюються згідно з визначеними у відділі вимогами. Це дає змогу створити більш комфортні умови роботи з публікацією як для оператора, який вводить запис до бази даних, так і для кінцевого користувача веб-інтерфейсу бази даних «Україна у відгуках зарубіжної преси».

Першою заповнюється вкладка запису «Основний опис». При внесенні інформації до поля «Газета» насамперед вказується назва видання як джерела публікації. Якщо попередньо до БД був внесений загальний опис газети, є можливість вводу назви з пошукового словника. У цьому випадку до запису автоматично вноситься й місто видання. Вказується дата розміщення (останнього оновлення) публікації на офіційному сайті видання у форматі dd.mm.yyyy та номер друкованого або електронного випуску газети (при наявності цієї інформації на сайті). При можливості визначити сторінки, на яких розміщено публікацію в друкованому варіанті газети, вони вказуються арабськими цифрами, при необхідності – через кому або тире. Вказується місто друку видання або

розміщення офісу головної редакції. Є можливість вводу з пошукового словника. Поле «Мова публікації» вводиться з довідкового словника кодів мов за стандартом ISO 639–1.

Поле «Автор» призначено для збереження імен і прізвищ авторів публікацій та додаткових відомостей про них. При наявності вже введених публікацій цього автора в БД є можливість вводу поля «Автор» загалом з пошукового словника. У загальному випадку в це поле вноситься прізвище автора, ініціали й повне ім'я автора з урахуванням національних особливостей правопису. При наявності відповідної інформації вказується професія автора, організація, яку він представляє, посади, які він обіймає (обіймав), інша істотна для завдань моніторингу інформація. Підполе заповнюється українською мовою. По змозі вказується особиста інтернет-сторінка автора, у тому числі на сайті газети або в соціальних мережах, і адреса особистої електронної поштової скриньки автора.

Поле «Інші автори» заповнюється аналогічно полю «Автор». Поле повторюване, тобто існує можливість ввести до БД будь-яку кількість співавторів публікації.

У поле «Заголовок» вводиться назва публікації і відомості до назви (продовження назви) публікації. Також в окремі підполя вносяться ініціали та прізвище особи, яка є відповідальною за публікацію, але не є автором [наприклад, кореспондент, який провів інтерв'ю (бесіду); журналіст, який зробив огляд (відбір) новин тощо]. Ініціали та прізвище авторів публікації, внесених у поле «Автор» та «Інші автори», заносяться в це підполе автоматично. Вносяться також при наявності відповідної інформації назви колективів, організацій, інститутів, компаній, інформаційних агентств тощо, які несуть відповідальність за зміст публікації (або слугжили основним джерелом інформації при написанні публікації).

В окреме поле БД вноситься переклад назви й продовження назви публікації українською мовою.

Вкладка «Систематизація» містить поля «Анотація (текст публікації)», «Рубрики», «Географія» та «Ключові слова». До поля «Анотація» вноситься текст українською мовою, який має вигляд короткої анотації, що стисло, але зрозуміло розкриває зміст публікації. При заповненні поля «Рубрики» з тематичного дерева обирається тема публікації, що максимально точно розкриває зміст публікації в ракурсі завдань моніторингу. Обирається з дерева (персоналій, політичних партій, регіонів тощо)

відповідний об'єкт публікації (тобто особа, колектив, регіон чи навіть окремі верстви суспільства, діяльність яких висвітлюється в статті). З аналогічного дерева обирається суб'єкт публікації, тобто від імені кого (особи, колективу чи верстви населення) розглядається тематика статті.

Значення поля «Географія» обирається з тематичного дерева регіонів України. До поля «Ключові слова» вносяться додаткові слова або словосполучення, які розкривають тему публікації. Існує можливість вводу ключових слів з пошукового словника.

Остання вкладка «Файли. Технологія» призначена для збереження в БД повного тексту публікації, доповненого перекладом назви й короткою анотацією українською мовою, і посилання на першоджерело публікації в глобальній мережі. У відповідні поля БД вноситься інтернет-адреса конкретної публікації та завантажується файл статті (повного тексту публікації) у форматі PDF з жорсткого диску комп'ютера або будь-якого іншого носія інформації. Ім'я файлу в цьому випадку формується автоматично.

Веб-інтерфейс бази даних

База даних «Україна у відгуках зарубіжної преси» щоденно оновлюється на порталі НБУВ.

Веб-інтерфейс бази даних «Україна у відгуках зарубіжної преси» має декілька пошукових режимів:

1. Простий (ключові слова, автор, назва, рік видання).
2. Розширений пошук за ключовими словами. Надає можливість вибору: логіки («або», «за рангом», «та»), закінчення слів (враховувати, не враховувати); додатковим пошуком за автором, роком видання і форматом представлення, що поєднуються логікою «та».
3. Пошук за покажчиками (актуальні теми, газети, країни, мови, автори, назви публікацій).

Крім того, існують засоби навігації по БД (перегляд архіву публікацій за датою, предметними рубриками, назвами газет, регіонами України). Під час перегляду архіву є можливість користуватися інтерактивними посиланнями: предметні рубрики, ключові слова, попередній перегляд повного тексту публікації, гіперпосилання до оригіналу публікації (джерела інформації), завантаження повного тексту публікації.

Спільна платформа з іншими бібліотечно-інформаційними ресурсами НБУВ дає змогу підключати веб-інтерфейс бази даних «Україна

у відгуках зарубіжної преси» до комплексних пошукових профілів веб-порталу НБУВ з можливістю проведення інтегрованого пошуку.

Засоби веб-інтерфейсу користувача включають можливість попереднього перегляду публікації, завантаження її повного тексту, гіперпосилання до повного тексту публікації.

Таким чином, створена у відділі організації та використання документального фонду база даних «Україна у відгуках зарубіжної преси» дає можливість зберігати результати моніторингу іноземних ЗМІ, проводити аналіз інформації та надавати зручний доступ користувачам до результатів моніторингу й повних текстів публікацій зарубіжної преси.

Література

1. *Богущ Д.* Міжнародний імідж України: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] // Українська правда. Блоги. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/bogush/4_b843_f0_bd3_e45. – Назва з екрана. – Дата доступу: 23.02.2010.

2. *Зубик О.* Імідж України: погляд з-за меж [Електронний ресурс] // Всеукраїнська експертна мережа. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11063. – Назва з екрана.

3. *Чалий В.* Міжнародний імідж України: оцінка експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/additional/article_chaly_NSD3_ukr.pdf. – Назва з екрана.

4. Країна як бренд. Національний бренд «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/30.pdf>. – Назва з екрана.

5. Яким є міжнародний імідж України сьогодні [Електронний ресурс] // Всеукраїнська громадська місія «Україна-відома». – Режим доступу: www.ukrcognita.com.ua. – Назва з екрана.

6. *Бойко О. В.* Зовнішньополітичний образ України та чинники його формування в друкованих англomовних ЗМІ в умовах трансформації суспільства 2001 : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / О. В. Бойко ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – Київ, 2001. – 22 с.

7. *Чубукова О. Ю.* Інформаційний моніторинг як інструмент оцінки діяльності об'єкта / О. Ю. Чубукова // Проблеми науки. – 2001. – № 10. – С. 27–34.

8. Яковенко В. Я. Інформаційні ресурси : навч. посіб. / В. Я. Яковенко. – Донецьк : ДОННУ, 2005. – 202 с.

9. Что такое мониторинг СМИ [Электронный ресурс] // Zmonitoring : Центр мониторинга СМИ. – Режим доступа: <http://www.zmonitoring.ru/what-is-monitoring-smi>. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 05.04.13.

10. Федорчук А. Г. Интеллектуальные поисково-аналитические системы мониторинга СМИ / А. Г. Федорчук, Н. В. Танатар // Библиотеки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – 2008. – Вып. 6. – С. 205–219.

11. Федорчук А. Г. Теоретико-методичні засади аналізу інформаційного потоку соціально-політичного спрямування / А. Г. Федорчук // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2004. – № 2. – С. 33–38.

References

1. Bohush, D. (2010). Mizhnarodnyi imidzh Ukrainy: problemy i perspeytyvy [International image of Ukraine: problems and perspectives]. *Ukrainska pravda. Blohy – Ukrainian Truth. Blogs*. Retrived from <http://blogs.prawda.com.ua/authors/bogush/4b843f0bd3e45> [in Ukrainian].

2. Zubyk, O. (2015). Imidzh Ukrainy: pohliad z-za mezh [The image of Ukraine: the view from outside]. *Vseukrainska ekspertna merezha – All-Ukrainian Expert Network*. Retrived from http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11063 [in Ukrainian].

3. Chalyi, V. (2015). Mizhnarodnyi imidzh Ukrainy: otsinka ekspertiv [International image of Ukraine: expert assessment]. Retrived from http://www.razumkov.org.ua/additional/article_chaly_NSD3_ukr.pdf [in Ukrainian].

4. Kraina yak brend. Natsionalnyi brend «Ukraina» [Country as a brand. National brand «Ukraine»]. Retrived from <http://www.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/30.pdf> [in Ukrainian].

5. Yakym ie mizhnarodnyi imidzh Ukrainy sohodni [What is the international image of Ukraine today]. *Vseukrainska hromadska Misiia «Ukraina-vidoma» – All-Ukrainian Public Mission «Ukraine-Known»*. Retrived from www.ukrcognita.com.ua [in Ukrainian].

6. Boiko, O. V. (2001). Zovnishnopolitychnyi obraz Ukrainy ta chynnyky yoho formuvannia v drukovanykh anhlomovnykh ZMI v umovakh transformatsii suspilstva 2001 [Foreign political image of Ukraine and factors of its

formation in printed English-language media in the conditions of transformation of society 2001]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Chubukova, O. Iu. (2001). Informatsiinyi monitorynh yak instrument otsinky diialnosti ob'iekta [Information monitoring as an instrument for assessing the activity of an object]. *Problemy nauky – Problems of Science*, no 10, pp. 27–34. Kyiv [in Ukrainian].

8. Yakovenko, V. Ia. (2005). Informatsiini resursy [Information resources]. Donetsk: DONNu [in Ukrainian].

9. Chto takoe monitoring SMI [What is media monitoring]. *Zmonitoring – Media Monitoring Center*. Retrived from <http://www.zmonitoring.ru/what-is-monitoring-smi> [in Russian].

10. Fedorchuk, A. G., Tanatar, N. V. (2008). Intellectualnye poiskovo-analiticheskie sistemy monitoringa SMI [Intellectual search and analytical systems for monitoring the media]. *Biblioteki nacionalnyh akademii nauk: problemy funkcionirovaniia, tendencii razvitiia – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, issue 6, pp. 205–219 [in Russian].

11. Fedorchuk, A. H. (2004). Teoretyko-metodychni zasady analizu informatsiinoho potoku sotsialno-politychnoho spriamuvannia [Theoretical and methodical principles of analysis information flow socio-political direction]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. – Library Science. Documentation. Informology*, no 2, pp. 33–38 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Arthur Fedorchuk,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Monitoring Information Materials About Ukraine in Foreign Network Resources

The paper presents the results of research of general principles and technology of monitoring in foreign network media. The issues of relevance and general principles of monitoring information in materials about Ukraine in foreign network resources were described. The article contains description of the technology and methodology of the database «Ukraine in reviews of the foreign press» and detailed instructions on this database using. The database «Ukraine in reviews of the foreign press»

is intended to preserve the results of monitoring mass media publications in the form of bibliographic, abstracts and fulltext information, and to provide the access for users to database. The database is made of materials published on pages of the most famous and influential electronic resources, which describe events and provide analysis of the processes taking place in Ukraine. Publications are collected from electronic resources of foreign newspapers of the CIS countries, Europe, America, Asia and Australia.

Keywords: database, monitoring, media, image, information space, network information resources.

Олена Симоненко,

канд. політ. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ЯК СКЛАДНИК СИСТЕМИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ПОЛІТИЧНИМИ ЛІДЕРАМИ

У статті розкриваються особливості прийняття управлінських рішень на основі використання бібліотечно-інформаційного ресурсу. Основна увага приділена дослідженню вимогам до якості такої інформації. Висвітлюються практичні аспекти оптимізації збору, зберігання та обробки інформації, необхідної для прийняття ефективних управлінських рішень політичними лідерами.

Мета статті полягає в аналізі сутності бібліотечно-інформаційного ресурсу в процесі реалізації політичного лідерства в державному управлінні. А також в обґрунтуванні необхідності вдосконалення процесів прийняття рішень у державному управлінні на основі бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційний ресурс, управлінське рішення, політичні лідери.

У сучасних умовах світового соціально-економічного розвитку особливо важливою сферою стало інформаційне забезпечення, здійснення збору та обробки інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень політичними лідерами. Тому поява якісно нових інформаційних потреб підвищує роль інформаційного чинника в процесах прийняття управлінських рішень.

Саме з розвитком ринкових відносин інформація стає стратегічним національним ресурсом, одним з основних багатств будь-якої економічно розвинутої держави та основним предметом і продуктом управлінської праці. Як вважає Е. Смірнов, інформація як управлінське рішення багатократно збільшує свою вартість у матеріально-речових елементах виробництва. Неправильно розроблене і прийняте управлінське рішення в масштабах галузі може стати причиною великих матеріальних і соціальних витрат та збитків [12, с. 82]. А відсутність належної

інформації ускладнює розробку та прийняття управлінських рішень, орієнтацію в економічних, соціальних, наукових і технічних проблемах.

Відповідно, прийняття управлінських рішень політичними лідерами та їхня реалізація потребують сьогодні оперативного науково-інформаційного забезпечення. При цьому важливу роль у такому забезпеченні відіграють бібліотеки, проте дослідження їхнього місця та функцій у цій ролі майже відсутні.

Мета статті полягає в аналізі сутності бібліотечно-інформаційного ресурсу в процесі реалізації політичного лідерства в державному управлінні. А також в обґрунтуванні необхідності вдосконалення процесів прийняття рішень у державному управлінні на основі бібліотечно-інформаційних ресурсів.

У межах сформульованої теми дослідження важливе значення мають роботи, що розкривають сутність сучасних концепцій управління, викладені в працях сучасних зарубіжних вчених Л. Грейнера, А. Віддавського, Г. Бенвеністе, М. Хольцера, У. Бок та ін.

В Україні вивчення цих питань розпочалося в 90-х роках ХХ ст. Цінні наукові висновки з цієї проблематики зроблені такими вченими, як В. Горовий, Т. Гранчак, В. Горбатенко, О. Онищенко, Г. Почепцов, Н. Стародубова, В. Скворцов та ін. Формування інформаційного ринку в Україні обумовлює нове ставлення до джерел інформації та інформаційно-бібліотечних послуг як особливого товару, змушує бібліотеки з позиції ринкової економіки переглядати зміст, організацію і технологію традиційної бібліотечної діяльності. В останнє десятиліття ХХ ст. бібліотеки почали застосовувати бібліотечно-інформаційний маркетинг з метою вивчення інформаційних продуктів і послуг та визначення свого місця в ньому як виробників, постачальників та інформаційних посередників.

Таким чином, бібліотека в сучасних умовах стала важливою складовою інформаційної інфраструктури держави, центром накопичення, поширення та зберігання інформації, яка є основою забезпечення ефективного інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень. Адже сучасні політичні лідери у дедалі більшій мірі потребують інформаційних продуктів, що базуються на наукових матеріалах, аналітичному узагальненні, відпрацюванні кваліфікованих висновків і прогнозів, які мають допомогти у виробленні та прийнятті оптимальних управлінських рішень.

З іншого боку, дедалі більшої актуальності набуває дослідження теоретичних і прикладних проблем управління внаслідок глибоких перетворень, що відбуваються в суспільстві. Безумовно, управлінське рішення повинне також мати правове та наукове обґрунтування, компетентне, своєчасне і несуперечливе, для того, щоб відповідати сучасним вимогам суспільства. На практиці це неможливо здійснити без серйозного та глибокого дослідження, як самих процесів прийняття рішення, так і методів підвищення їхньої ефективності. У зв'язку з цим виникає необхідність розгляду процесу прийняття управлінських рішень на основі використання бібліотечно-інформаційного ресурсу.

Поняття «рішення» розуміється і як процес, і як акт, і як результат вибору. Рішення як процес характеризується тим, що він, протікаючи в часі, здійснюється в кілька етапів: підготовка, прийняття та реалізація рішень. Рішення як результат вибору звичайно фіксується і містить у собі план дій щодо досягнення поставленої мети, відповідно під управлінським рішенням розуміється пошук і знаходження найбільш ефективного варіанта дій політичних лідерів і кінцевий результат постановки та вироблення рішення.

У роботі А. Фомічева «Адміністративний менеджмент» [14] під управлінським рішенням розуміється вибір альтернатив, що здійснюються керівником у рамках своїх посадових повноважень і спрямований на досягнення цілей організації. Р. Фатхутдінов [13] дає таке визначення: управлінське рішення – це результат аналізу, прогнозування, оптимізації, економічного обґрунтування і вибору альтернатив з безлічі варіантів для досягнення конкретної мети системи управління.

Згідно з А. Фомічевим [14] управлінське рішення містить у собі такі етапи: підготовка, прийняття та реалізація рішень. У рамках підготовки проводиться економічний аналіз ситуації на мікро- та макрорівнях, що містить пошук, збір та обробку даних, а також виявляються і формуються проблеми, які необхідно вирішити. Існують три можливі підходи до управлінських рішень: системний (містить у собі вирішення конкретного завдання в поєднанні з розв'язанням усіх проблем, що стоять перед організацією); ситуаційний (заснований на тому, що використання конкретного способу розв'язання проблеми залежить від ситуації); ресурсний (на основі вирішення завдань за рахунок раціонального розподілу ресурсів) [14].

Управлінські рішення можуть бути на основі фактичних даних і інтуїтивні, останні, хоча і заощаджують час, але містять імовірність помилок і невизначеність. Тому з метою підвищення ефективності управлінських рішень, використовуються нові інформаційні технології. Утім, рішення слід приймати, враховуючи чинники ризику і невизначеність. До параметрів якості управлінських рішень відносять: індекс ентропії, тобто кількісної неупорядкованості проблеми; ризик інвестицій; імовірність здійснення рішень за показниками якості, вартості та термінів; адекватність теоретичної моделі фактичним даним, на підставі яких вона була розроблена [13]. Якість будь-якого управлінського рішення завжди залежить від повноти і точності інформаційної бази, на основі якої воно розроблене.

У свою чергу, інформаційний зміст визначається потребами управлінських рішень. Інформація повинна відповідати таким вимогам: стислість, чіткість формулювань, своєчасність надходження, точність і надійність, систематизація та безперервність збору і обробки даних, обґрунтованість, правомірність, ефективність продуктивності. Ефективним розв'язанням цієї проблеми є вибір, який буде реалізований на практиці, і зробить найбільш значний внесок у досягнення кінцевої мети.

Інформація, яка записана на матеріальних носіях, які зберігаються в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних та інших інформаційних системах), утворює інформаційні ресурси [15].

Бібліотечно-інформаційний ресурс – сукупність упорядкованої документованої інформації, що зберігається у бібліотеках і призначена для задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх та культурних потреб користувачів, включає бібліотечні фонди, інші документи в інформаційних системах, доступ до яких мають бібліотеки, а також матеріально-технічні засоби їх опрацювання, зберігання та користування [1].

Зазначивши, що політичні лідери мають працювати з великим обсягом комплексних питань під час обговорення та розв'язання конкретних проблем, зауважимо, що принципово важливо для них мати достатньо ресурсів для забезпечення якісним експертним знанням, необхідним для розв'язання актуальних проблем суспільного розвитку.

Як уже зазначалося, важливу роль у такому забезпеченні відіграють бібліотеки, зокрема їхні інформаційно-аналітичні центри, які займаються

аналітико-синтетичною обробкою документних ресурсів, у тому числі й електронних.

Слід зазначити, що саме бібліотечні теорія та практика мають пріоритет у систематичній організації інформації та знань. Саме в стародавніх бібліотеках почали створювати спеціальні «фонди зафіксованих знань», розробляти прийоми полегшення доступу до фондів у формі класифікацій, каталогів, бібліографічних покажчиків, рефератів та інших пошукових посібників, описувати зміст бібліотечних фондів відповідно до ретельно розроблених моделей структури та взаємозв'язків між галузями знань і дисциплінами. Аналітична робота при цьому є необхідною складовою цих напрямів бібліотечної діяльності [11].

Сучасна бібліотека не лише може, а й повинна здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність. Це зумовлюється тим, що бібліотеки є інтелектуальними центрами цивілізації, які набули значного досвіду згортання й систематизації інформації та її аналізу. Нині вони не бажають втрачати свій статус центрів, що концентрують інформаційні ресурси, залишатися лише сховищами книг. Важливо не обмежуватися своїм фондом, активно опановувати зовнішні джерела інформації. Саме тому інформаційну аналітику можна розглядати як необхідний «інструмент» для підготовки компетентних відповідей на нетипові запити політичних лідерів. Сучасну бібліотеку слід розглядати як соціальний інститут, відмінною особливістю якого є взаємозв'язок з наукою та проблемна орієнтація ресурсів на задоволення інформаційних потреб політичних лідерів.

Підхід до визначення сутності, напрямів і розуміння інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки як соціокультурного феномену базується передусім на тому, що бібліотеки здійснюють інформаційно-аналітичну діяльність. Тому що, по-перше, бібліотеки – це інтелектуальні центри цивілізації, що нагромадили значний досвід інформаційного аналізу. При цьому працівники бібліотек завжди були аналітиками під час пошуку інформації. Саме вони мають найбільший досвід уточнення запитів користувачів, часто змушуючи останніх усвідомити власні інформаційні потреби, навіть ті, що ще не сформовані. Крім того, бібліотеки здавна займаються згортанням і систематизацією інформації. По-друге, нині бібліотечні установи не бажають втрачати свій статус центрів, що концентрують інформаційні ресурси, залишатися лише сховищами

книг. Для цього вони не обмежуються своїм фондом, а активно освоюють зовнішні джерела інформації. Високими темпами зростає частка інтелектуального капіталу в кожному продукті стосовно матеріальних витрат на його виробництво. Тобто інформаційна аналітика розглядається як необхідний «інструмент» для підготовки компетентних відповідей на нетипові запити користувачів, у тому числі політичних лідерів [3, с. 27].

Сьогодні імідж бібліотеки залежить від розуміння працівників бібліотек своєї нової ролі в житті суспільства. Співпрацюючи з владою, бізнесом, закладами освіти, ЗМІ, іншими партнерами, бібліотека стала центром місцевої громади. У своїй роботі працівники бібліотек поєднують традиційні функції та функції консультанта з інформаційного пошуку, мережевого навігатора, інформаційного аналітика, інструктора та організатора знань. Зокрема, як зазначають О. Онищенко, Л. Дубровіна, В. Горовий, «сучасні бібліотеки поступово стають ефективною ланкою між глобальними масивами електронної інформації і сучасним користувачем, розвивають сутність та методи комунікаційної взаємодії між бібліотеками як акумуляторами знання та суспільством. З урахуванням його запитів вони можуть відшуковувати суспільно значущу інформацію, комплектувати нею свої фонди, готувати її до ефективного використання та успішно задовольняти теперішні запити суспільства актуальною інформацією. Оволодіння інформацією надає бібліотекам можливість ефективно впливати на розвиток суспільства. Таким чином, професіонали – інформаційні працівники – успішно працюють з масивами електронної інформації, а професіонали в економічних структурах, органах державної влади, інтелектуальних сферах – у науці, освіті, культурі мають можливість продуктивно використовувати найновішу інформацію» [7, с. 6].

Слід зауважити при цьому, що в сучасних умовах більшість вітчизняних бібліотек займається створенням власних інформаційних ресурсів і представляє їх широкому колу користувачів через інтернет-мережі. Здебільшого це реалізується через створення веб-сайтів, які, у свою чергу, найкраще представляють бібліотеку у світовому інформаційному просторі.

Досвід бібліотечної роботи в умовах розвитку інформатизації в Україні демонструє також те, що вітчизняна бібліотечна система може стати ефективним інструментом у боротьбі з негативними глобальними

інформаційними впливами. Адже вона у своїх фондах зберігає той ресурс культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь українського народу, що має стати надійним дороговказом у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства [7, с. 6].

У цьому контексті покажемо також є дедалі активніша участь бібліотек у політичній комунікації, про що пише Т. Гранчак [5], залучення інформаційно-аналітичних структур бібліотек до інформаційного забезпечення органів державної влади, активне використання бібліотек у системі пунктів доступу до публічної інформації, функціонування їх як складової інфраструктури електронного врядування, накопичення у фондах електронних інформресурсів та активне використання оперативної інтернет-інформації у їхній інформаційно-аналітичній діяльності – усе це підтверджує статус бібліотек не лише як книгосховища, як інформаційного центру, а і як точки перетину та концентрації інформаційних потоків і вузла інтелектуального перероблення інформації.

Таким чином, інформаційно-аналітичні структури бібліотек мають змогу оперативно реагувати на суспільні процеси та мінімізувати викривлення інформації.

Тому ефективні інформаційно-аналітичні служби, які здатні зробити корисний та об'єктивний внесок у процес вироблення політики, є надзвичайно важливими для сучасних політичних лідерів.

Традиційно такі служби були покликані забезпечувати політичних лідерів достатньою інформацією для ефективної роботи шляхом її пошуку (підбір літератури щодо певної проблеми, відповіді на поставлені політичними лідерами запити тощо) або продукування (підготовка аналітичних документів, надання експертних оцінок тощо). Сьогодні завдання відповідних служб ускладнилося: наразі політичним лідерам не цікаво, яка саме інформація може допомогти їм у роботі (старі наукові праці, останні публікації у періодичних журналах, результати соціологічних досліджень або моніторинг ЗМІ), а також яким чином вони її отримають (шляхом піднімання архівних матеріалів або з короткого пресрелізу); головне – це можливість вчасно прийняти поінформоване рішення. За таких умов, на бібліотеки як інформаційно-аналітичні центри покладається першочергова місія – забезпечення ефективного інформаційно-аналітичного супроводу політичного лідерства.

Таким чином, виконуючи традиційні просвітницькі функції, накопичуючи знання та зберігаючи культурне надбання, бібліотеки перетворюються в інформаційні центри, що надають доступ громадянам і політичним лідерам до національних та світових інформаційних мереж і баз даних. Сучасне інформаційно-бібліотечне виробництво ґрунтується на посиленні аналітичного компонента в обробці інформації, компонуванні окремих даних і наданні інформаційних послуг, які базуються на когнітивних підходах. Таким чином, усе це надає можливість розглядати інформаційно-аналітичне забезпечення як базовий елемент бібліотечно-інформаційного ресурсу в забезпеченні ефективності прийняття управлінських рішень політичними лідерами.

Таким чином, автор звертає увагу на важливість бібліотечної діяльності для забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу в процесі прийняття управлінських рішень. І наголошує на необхідності відповідності інформації продукуюваної бібліотеками запитам інституту політичного лідерства. Це вимагає підвищення рівня продуктів бібліотек до аналітичного опрацювання інформації як-то: дослідження суспільних процесів у режимі інформаційного моделювання на базі аналізу великих обсягів інформації, виявлення закономірностей їх розвитку з розробкою рекомендацій, прогнозів з використанням інформації наукового, науково-експертного плану.

У цьому процесі ефективно беруть участь аналітичні структури. Зокрема, одна з відомих – це Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) [далі – Служба], яка з'явилася в 1992 р. у структурі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського спеціального підрозділу, орієнтованого на зміцнення співробітництва з органами державної влади України. На сьогодні Служба найширше використовує електронні періодичні видання, матеріали, що представлені на сайтах і порталах економічних інституцій, політичних структур, органів державної влади, електронних версій газет, журналів, програм радіо та телебачення. Важливою є інформація громадських інформаційно-аналітичних центрів. Зі свого боку, організація ефективного інформаційного забезпечення політичних лідерів на сьогодні є важливою умовою державного управління.

Про важливість інформаційного забезпечення політичних лідерів вказують і О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик [9, с. 82]. Вони ствер-

джують, що інформаційне забезпечення є базою, на якій будується управлінська діяльність державного апарату. Водночас інформаційний базис є основою розвитку, за їхнім визначенням, стратегічним ресурсом держави.

З наукової точки зору, на думку автора, діяльність політичних лідерів не може бути здійснена без використання політико-комунікативних практик і технологій та інформаційно-аналітичних процедур, заснованих на базі бібліотек для прийняття важливих рішень. З огляду на це, перевагу необхідно віддавати прикладному інформаційному обміну з метою створення нових економічних, соціальних, виробничих, політичних технологій, орієнтованих на ефективну, конструктивну взаємодію головних акторів політичного процесу, формування в них орієнтацій на професіоналізм, адекватних реаліям і національним інтересам України.

Практика СІАЗ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення політичних лідерів на сьогодні матеріалізувалась у доволі широкий спектр видів інформаційно-аналітичних продуктів, оптимальних для ефективного функціонування інституту політичного лідерства.

Це, у свою чергу, зумовило реорганізацію інформаційної діяльності бібліотеки, націлило бібліотечно-інформаційну систему на виробництво продукції та послуг для задоволення потреб цієї категорії споживачів інформації. Зокрема, залучаючи матеріали з фондів бібліотеки при підготовці інформаційно-аналітичної продукції, співробітники СІАЗ продукують нову синтезовану, релевантну інформацію, що характеризує суспільні явища та процеси. СІАЗ займається підготовкою матеріалів, орієнтованих безпосередньо на задоволення інформаційно-аналітичних запитів і потреб органів державної влади та місцевого самоврядування. Послугами СІАЗ користується також ряд українських і зарубіжних посольств.

У цьому контексті ми бачимо, що сьогодні функції бібліотек, їх інформаційно-аналітичних підрозділів відрізняються від завдань, які були на них покладені ще кілька років назад. Тому актуальним викликом для бібліотек та їхніх інформаційно-аналітичних служб є продукування та пошук найбільш підходящої та структурованої інформації, потрібної для роботи впливовим політикам. Отже, проблемою наразі є не брак інформації, а надання потрібної інформації політичним лідерам.

Таким чином, практика створення системи інформаційно-бібліотечного обслуговування політичних лідерів становить довготривалий процес. Проте сучасні бібліотеки спроможні не лише збирати повну інформацію щодо розвитку соціально-економічних та політичних процесів, залучаючи до цього свій наявний інформаційний потенціал (фонди, інфраструктуру з обслуговування користувачів, кадровий ресурс тощо), а й відтворювати комунікаційну діяльність, створюючи новий інформаційний простір для обміну професійними знаннями, узагальнення інформації та її відображення в економічних, політичних та ін. процесах. З одного боку, вивчення наявних проблем, співвідносних з реальною практичною діяльністю політичних лідерів та налагодження ефективної системи прямих і зворотних зв'язків на всіх стадіях циклу задоволення їх інформаційних потреб, дає змогу своєчасно забезпечувати політичних лідерів ефективною інформацією. З іншого боку, формування багатоаспектних і взаємопов'язаних масивів бібліотечних інформаційно-аналітичних матеріалів і введення їх до системи соціальних інформаційних комунікацій позитивно сприятиме розвитку інформаційно-комунікативної взаємодії між політичними інститутами, у розв'язанні важливих проблем суспільного життя.

Таким чином, виділення у структурі бібліотеки окремого сектору інформаційно-аналітичного забезпечення стало дуже доречним у сучасних умовах існування бібліотеки. Інформаційна аналітика виконує насамперед завдання якісно-змістового перетворення інформації. Взагалі, інформаційна аналітика в сучасних бібліотеках розглядається як необхідний «інструмент» для підготовки відповідей на нетипові запити користувачів.

Підсумовуючи, зауважимо, що інформаційно-аналітична діяльність бібліотек має спрямовуватися на виробництво різноманітних, відповідно до запитів сучасних політичних лідерів, інтелектуально-інформаційних ресурсів.

На глибоке переконання автора, роль інтегруючого центру національного науково-інформаційного простору повинна й надалі належати бібліотекам, які володіють різноманітними інформаційними можливостями та величезним, нагромадженим упродовж багатьох десятиліть, науково-методичним і практичним організаційним досвідом. Така перспектива, у принципі, може справдитися, однак за неодмінної

умови, коли ці бібліотеки розвиватимуться в національному інформаційному просторі XXI ст. вже не у своєму традиційному образі книгозбірень, а, насамперед, як провідники дійсно інноваційної соціокомунікаційної діяльності – центри вільного доступу до найрізноманітніших за походженням ресурсів наукової інформації, медіатеки, що забезпечують інтеграцію, систематизацію та поширення наукової інформації на всіх видах носіїв, органічну інтеграцію своєї роботи з усіма учасниками інформаційно-комунікаційних процесів.

Отже, бібліотечно-інформаційний ресурс вступив в інформаційну стадію, пов'язану з якісними перетвореннями у змісті інформаційних потоків, із новими тенденціями, що характеризують роль і статус інформації в політичному житті. А інформаційний продукт, що виробляється в бібліотеках, може сприяти охопленню суті ситуацій, суспільних явищ об'ємно, з урахуванням різних позицій, точок зору, визначенню їх впливу на суспільно-державне життя, прогнозуванню можливого розвитку та створювати умови для вироблення рекомендацій щодо управління ними.

Література

1. Бібліотечно-інформаційний ресурс [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%>. – Назва з екрана.
2. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.
3. *Гордукалова Г. Ф.* Дорогу осилит идуший : зачем нужна рубрика информационный анализ? / Г. Ф. Гордукалова // Библ. дело. – 2003. – № 2. – С. 27–28.
4. *Гранчак Т.* Місце і роль інформаційно-аналітичних структур у системі політичної комунікації / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 26. – С. 29–44.
5. *Гранчак Т.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с.

6. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. – Харків : ХДАК, 2005. – 295 с.

7. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 232 с.

8. Кобелєв О. М. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобелєв. – Харків : ХДАК, 2012. – 246 с.

9. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик. – Київ : НБУВ, 2011. – 160 с.

10. Почепцов Г. Г. Новые подходы в теории информационных войн: британская модель [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов // Media sapiens. – 2014. – Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/novye_podkhody_v_teorii_informatsionnykh_voyn_britanskaya_mode. – Загл. с экрана.

11. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/news/3182-stratehiia-rozvytku-bibliotechnoi-spravy-v-ukrainido-2025-roku-iakisni-zminy-bibliotek-zadlia-zabezpechennia-staloho-rozvytku-ukrainy>. – Дата звернення: 28.01.2016. – Назва з екрана.

12. Смирнов Э. А. Разработка управленческих решений : учебник / Э. А. Смирнов. – Москва : Юнити, 2000. – 272 с.

13. Фатхутдинов Р. А. Управленческие решения : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва : ИНФРА-М, 2006. – 344 с.

14. Фомичев А. Н. Административный менеджмент : уч. пособ. / А. Н. Фомичев. – 3-е изд. – Москва : Дашков и К, 2006. – 228 с.

15. Хорошилов А. В. Мировые информационные ресурсы / А. В. Хорошилов, С. Н. Селетков. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 176 с.

References

1. Bibliotechno-informatsiynyy resurs [Library and Information Resource].

Wikipedia: Free Encyclopedia. (n.d.). uk.wikipedia.org. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%> [in Ukrainian].

2. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

3. Hordukalova, H. (2003). Dorogu osilit idushhij : zachem nuzhna rubrika informacionnyj analiz? [The road will be mastered by the going: why is the rubric of information analysis needed?]. *Bibl. delo – Lib. Case*. 2, 27–28 [in Russian].

4. Hranchak, T. (2010). Mistse i rol informatsiino-analitychnykh struktur u systemi politychnoi komunikatsii [Place and role of information and analytical structures in the system of political communication]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 26, pp. 29–44 [in Ukrainian].

5. Hranchak, T. (2014). Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt [Library in information support of management of public processes: politica land communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Davydova, I.O. (2005). Bibliotekne vyrobnytstvo v informatsiinomu suspilstvi [Library production in the information society]. Kharkiv: KhDAK. [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Kobyelyev, O. M. (2012). Informatsiyna analityka v strukturi biblioteknoyi diyal'nosti v Ukraini [Information in the structures of the library in Ukraine: monograph]. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].

9. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2011). Natsionalny iinformatsiinyi suverenitet u konteksti rozvytku novitnikh informatsiinykh tekhnolohii [National informative sovereignty is in the context of development of the newest information technologies]. NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

10. Pocheptsov, G. G. (2014). Novye podhody v teorii informatsionnyh

voin: britanskaia model [New approaches in the theory of information wars: the British model]. Media Sapiens. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/novye_podkhody_v_teorii_informatsionnykh_voyn_britanskaya_model [in Russian].

11. Stratehiya rozvytku bibliotechnoyi spravy v Ukrayini do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek zadlya zabezpechennya staloho rozvytku Ukrayiny» (proekt) [Strategy for the development of the library business in Ukraine up to 2025 «Qualitative changes in libraries for sustainable development of Ukraine» (project)]. (n.d.). ula.org.ua. Retrieved from <http://ula.org.ua/ua/news/3182-stratehiia-rozvytku-bibliotechnoi-spravy-v-ukrainido-2025-roku-iakisni-zminy-bibliotek-zadlia-zabezpechennia-staloho-rozvytku-ukrainy> [in Ukrainian].

12. Smirnov, Je.A. (2000). Razrabotka upravlencheskih reshenij: uchebnik. [Development of management solutions: a textbook]. Moscow: Juniti [in Russian].

13. Fathutdinov, R. A. (2006). Upravlencheskie reshenija: uchebnik. [Management solutions: a textbook]. Moscow: INFRA–M [in Russian].

14. Fomicheva, A. (2006). Administrativnyy menedzhment: Uchebnoe posobie. [Administrativniy management: Tutorial]. Moscow: Dashkov i K [in Russian].

15. Horoshilov, A. V. (2004). Mirovye informacionnye resursy [World Information Resources]. Moscow: Piter [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Olena Symonenko,

Cand. Sci. (Political), Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Library and Information Resource as a Component of the System of Making Management Decisions by Political Leaders

The article considers specific features of making managerial decisions based on the usage of library-information resource. Main attention is paid to studies of quality requirements to such information. The practical aspects of information collection, storage and processing optimization which are necessary for political leaders to take effective management decisions are revealed. The article deals with the most important theoretical and practical issues of information-analytical activity, principles, methods, methods of application of information-analytical technologies for making

an effective management decision. Special attention is paid to the development of new means of intellectualization of library and information activities, the information revolution and the threats it has arised, and modern concepts of the information society development.

Keywords: library-information resource, management decision, political leaders.

Наталія Аксьонова,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МАС-МЕДІА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

У статті розглядаються питання медіа-впливу та ставлення населення до ЗМІ. Наведено дані соціологічних досліджень, які проводилися в південних і східних областях України провідними українськими установами та медіа-компаніями, дані моніторингу інтернет-видань окупованих районів Донецької та Луганської областей, також приклади маніпулятивного впливу на суспільну думку з застосуванням лінгвістичної тактики.

Ключові слова: вплив, довіра, дослідження, інформаційна війна, маніпуляція, медіа, соціологія.

Свого часу американські дослідники П. Лазарсфельд і Б. Берельсон, наукові праці яких присвячувалися дослідженню масової комунікації під час президентських кампаній, запропонували вивчати ефективність медіа-впливів за одним з таких векторів: певні види повідомлень за певними темами, запропоновані увазі певних категорій людей за певних умов, справляють певний вплив [1].

Термін «медіа-вплив» або «ефект медіа» використовуються в медіазнавстві, психології, теорії спілкування, соціології для позначення ймовірних шляхів впливу медіа на його аудиторію: її думки (уявлення) і поведінку. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у формуванні та висвітленні громадської думки, поєднуючи світ з особистістю та відтворюючи самооцінку суспільства [2].

Залежно від рівня освіти, досвіду, поінформованості, уподобань, культури, емоційності світосприйняття, люди поділяються на соціально-психологічні категорії (групи), яким притаманні типологічні характеристики. Тому, виробники інформації, враховуючи всі відмінності, для досягнення своїх цілей та впливу на свідомість використовують інформаційно-маніпулятивні технології, адресуючи до певного типу аудиторії.

Як зазначає науковець та експерт з інформаційної політики Г. Почепцов, «існує велика кількість невоєнних дій, які по своїй ефективності можуть порівнятися з кінетичними. І найбільш наближено до них по безлічі своїх функцій інформаційна зброя, вживання якої населення ніяк не відчуває. Інформація здається безпечною, вона не стріляє і не вибухає. Але це лише у фізичному просторі. В інформаційному та віртуальному просторах вона несе руйнування та непоправні наслідки» [3].

Тому, в умовах коли військова та інформаційна агресія з боку Росії направлена проти України, вивчення питань медіа-впливу, як зсередини так і ззовні, на суспільну думку, настрої серед різних категорій громадян, етнічних громад, їх прояви та волевиявлення щодо політико-економічних перетворень у країні є важливим і актуальним.

Дослідження щодо ставлення населення до ЗМІ є одним з основних показників для вивчення, аналізу наповнення інформаційної складової, оцінки суспільних, електоратних настроїв, медіа-грамотності, а також подальшого вироблення державної інформаційної політики, шляхів протистояння інформаційній зброї, маніпулятивній інформації тощо.

Так, одна з провідних українських компаній на медіа-ринку ГО «Детектор медіа», слоган, якої «Watch dog українських ЗМІ», що в перекладі з англійської – контрольний таймер, або буквально «вартовий пес», у травні 2017 р. представила звіт [4] щодо спроможності уряду РФ впливати на процеси в інформаційному просторі таких країн, як Україна, Грузія, Угорщина та Чехія. Інформаційний вплив вимірювався у вигляді індексу, для визначення якого, з одного боку, враховувались можливості та ресурси, а з іншого – протидія з боку демократичних країн.

Найбільші можливості впливу виявились в Угорщині, індекс становив – 61, далі Грузія – 54, Україна – 49, найменший індекс у Чехії – 48.

За висновками експертів, в усіх країнах медіа-простір є сприятливим для інформаційних впливів і причини тому: олігархічна власність на ЗМІ; падіння довіри до медіа, які не активно виявляють маніпуляції та пропаганду, натомість можуть поширювати фейки, міфи, мало приділяють уваги медіа-грамотності громадян тощо. Але водночас Україна є лідером у протидії кремлівській пропаганді (крім окупованих територій), у країні вже діє відповідне законодавство, а ряд інформаційно-аналітичних установ громадські організації беруть активну участь у дослідженні пропаганди та інформуванні громадян про її небезпеку.

Щоб вистояти в таких умовах кожній державі необхідна консолідація, довіра до влади, а з боку держави – широкомасштабна інформаційна політика швидкого реагування з застосуванням сучасних технологій.

Для вироблення ефективних механізмів протидії важливо проаналізувати потреби громадян, яку інформацію вони обирають, з яких джерел, критерії достовірності, який це має вплив на свідомість, емоційний прояв, як громадяни ставляться до медіа, до урядових інституцій тощо.

Так, наприкінці 2016 р. одна з провідних дослідницьких компаній в Україні – Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) – провів опитування громадської думки щодо довіри до соціальних інституцій, а також ЗМІ [5].

Виявилось, що найбільшою довірою серед українців користуються церква, волонтери та Збройні сили України, а найменшою – уряд України, російські ЗМІ та Верховна Рада України (цим інституціям довіряє менше 10% українців), це нижче, ніж у попередні роки.

Щодо ЗМІ, то українським ЗМІ довіряють загалом 26,1% українців, не довіряють більше – 43,3%.

У регіональному розподілі довіра до українських ЗМІ виглядає так: найбільша на Заході країни – 39,3%, Центр – 24,9%, Південь – 21,9%, найменша довіра на Сході – 10%, при цьому на Сході не довіряють – 68,2%.

За результатами схожого дослідження «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ», яке проводила київська соціологічна компанія InMind у травні – червні цього року на замовлення МГО Internews, з метою вивчення звичок українців, оцінки довіри до ЗМІ, рівня медіа-грамотності та обізнаності населення щодо впровадження реформ в Україні, показало, що порівняно з попередніми роками довіра до медіа знизилась. Так, на запитання «Наскільки ви довіряєте новинам», щодо інтернет-ЗМІ 48% респондентів відповіли ствердно (52% – 2016 р., 47% – 2015 р.), щодо національних телеканалів – довіряють новинам 54% (58% – у 2016 р., 61% – 2015 р.), щодо регіональних телеканалів – новинам довіряють 46% , у 2016 р. – 52%, 2015 р. – 51% [6].

Як зазначив директор Internews в Україні В. Шарп, – українці критичніше ставляться до ЗМІ.

55% респондентів відповіли, що їм відомо про те, що в ЗМІ іноді з'являються замовні матеріали й прихована реклама. 64% із обізнаних

вважають, що можуть розрізнити «оплачену новину» – це на 16% більше, ніж минулого року.

Телебачення все ще лишається головним джерелом новин, проте за останній рік аудиторія споживання новин з телебачення знизилася на 5% (2017 р. – 77%, 2016 р. – 82%, 2015 р. – 85%).

Протягом січня – лютого 2017 р. Інститут масової інформації (ІМІ) провів свої «Дослідження медіаситуації в південних і східних областях України» [7]. У кожному регіоні експерти аналізували новини у трьох друкованих медіа, чотирьох популярних інтернет-виданнях та двох телеканалах, загалом було опрацьовано 2612 матеріалів друкованих ЗМІ, 4692 матеріали інтернет-ЗМІ, і 650 матеріалів ТВ.

За результатами моніторингу місцевих ЗМІ виявляється, що найпопулярнішою тематикою в кожній з восьми обстежуваних областей є кримінальні новини, нещасні випадки та аварії, процентне коливання від 13,7 до 26%, крім Запорізької області та Сєвєродонецька. Там найвищий показник висвітлення подій стосується місцевої політики, відповідно 21 і 31% від загальної кількості матеріалів. Далі в списку економіка, бізнес-новини, категорія «інше», місцева політика, місцеві культурні події, спорт.

Серед списку виділяються одеські місцеві ЗМІ, щодо тематики своїх повідомлень. Як і в багатьох регіонах найбільше місцеві журналісти пишуть про кримінал, нещасні випадки (21%) та регіональні культурні події (16%). Лише 9% новин стосуються місцевої політики. Триває ігнорування теми збройного протистояння на Сході. Цій темі присвячений лише 1% загальної кількості матеріалів.

Отже, простежується вплив і контроль з боку ЗМІ на тематику новин, що, у свою чергу, впливає на суспільну свідомість.

Як зазначав В. Різун у своїй праці «Теорія масової комунікації», «контроль виявляється у здатності медіа відстежувати наміри, плани, знання, погляди та думки людей, інститутів, суспільства, використовувати їх для планування змісту медіатворів і через систему, зокрема, новин цілеспрямовано впливати на людей. Цей факт сам по собі не є загрозливим до того часу, поки ЗМК не закладають в основу технології праці цю схему, щоб маніпулювати через подачу новин аудиторією» [1].

Треба підкреслити, що одним з основних чинників інформаційних направлень є залежність від медіа-власників, їхнього відношення до політичних партій, бізнесу, реалізації власних інтересів тощо.

Розкриваючи могутність і впливовість власників, можна навести вислів щодо «всесвітнього міністра зв'язку», як його назвала Washington Post, найвідомішого зі всіх медіа-магнатів світу Р. Мердока: «Мердок один з найбільш політично впливових людей у світі. Він – регулювальник всієї інформації, та що виходить з компанії, так і та що поступає до неї» [8, с. 150].

Уже згадувана ГО «Детектор медіа» у липні – серпні 2017 р. провела опитування в дев'яти населених пунктах та в листопаді презентувала звіт за результатами дослідження інформаційного споживання мешканців Луганської та Донецької областей (підконтрольних уряду України) [9].

Основні результати дали змогу виявити масштабні проблеми:

- відсутній фізичний доступ до ЗМІ та рівень задоволення базових потреб;
- громадяни вкрай рідко обирають джерела інформації усвідомлено і раціонально;
- високий рівень недовіри до українських ЗМІ;
- втому від негативу, тому мешканці частково задовольняють потребу в позитиві за рахунок російських і сепаратистських каналів;
- звіти в українських медіа про бойові дії викривлені;
- сильне роздратування від ігнорування проблем громадян, не відображення їхньої реальності;
- деякі громадяни вважають, що зв'язки з Росією треба відновити;
- більшість респондентів, проте, не поділяють ані проросійської, ані проукраїнської позиції, але весь негатив звучить на адресу не Москви, а Києва, тож спостерігається сильний вплив кремлівських нарративів;
- відчуття власної суб'єктності/об'єктності, люди часто не вважають себе господарями свого життя.

Як зазначила консультант проекту із соціальної психології та конфліктології І. Брунова-Калісецька, «люди, які почуваються об'єктами, не бачать можливості впливати на позитивні зміни. Вони не обирають медіа, а споживають те, що є» [9].

Тому таке інформаційне становище, недовіра жителів цього регіону створюють сприятливі умови для російської пропаганди з ціллю дискредитації України, як держави, її демократичних реформ, свобод, розхитування та залякування українців безперспективністю, як одним із способів маніпулятивної технології, що вміло застосовують медіа.

Цей вислів приписують Наполеону: «Трьох вороже налагоджених газет слід боятися більше, ніж тисячі багнетів» [10, с. 16].

І як зауважив Д. Дондурей, це дуже велика, професійна, неймовірно ефективна робота російських медіа, а щоб до контенту була довіра застосовується відточена технологія. За його словами, російське телебачення «значно сильніше, ніж усі секретні служби, армія, Генштаб і будь-який апарат насильства в країні. По дії на народ, по дії на реальну поведінку мільйонів людей його функції і технології по впливу на людей недооцінено» [11].

У січні 2017 р. ГО «Інститут масової інформації» провів моніторинг інтернет-видань окупованих районів Донецької та Луганської областей України. За результатами дослідження на сайтах так званих «ЛНР» та «ДНР» про самопроголошену владу пишуть – лише хороше, про українську владу – лише погане [12].

Так, матеріали про самопроголошену владу так званих «ЛНР» та «ДНР» на:

- 82% компліментарні;
- 18% нейтральні;
- критичних матеріалів немає взагалі.

Про українську владу:

- 87% негативного забарвлення;
- 13% нейтральні;
- позитивних матеріалів не було виявлено взагалі.

Інформації про діяльність російської влади присвячено в середньому 8% новин, причому у переважній кількості вона теж висвітлюється позитивно (91% новин), нейтральними виявилися 9% матеріалів, негативні або критичні матеріали зовсім відсутні.

Картина, яку змальовують місцеві ЗМІ про ситуацію в регіоні, є вкрай спотвореною, недостовірною, медіа напряму залежать від влади, а щодо мешканців, то їх права порушено в можливості усвідомленого вибору інформації, а якщо виникають проблеми, нав'язується твердження, що це складно і середній людині їх просто не зрозуміти. За висловом Е. Фромма, застосовується маніпулятивний прийом «спеціаліст», у нашому випадку «влада», що «відбиває в людей бажання намагатися вникнути в суть проблеми без сторонньої допомоги, розібратися в ній і допомогти розібратися іншим. Людина просто відучується мислити самостійно» [13].

Російська інформаційно-маніпулятивна фабрика пильно відслідковує слабкі сторони в українській політиці і кожен раз змінює свої меседжі. Якщо на початку російської військової агресії проти України всі інформаційні операції були направлені на популяризацію «русского мира» та заперечення Української держави, її історії та майбутнього, потік брутальних визначень, то нині тактика впливу розрахована на розум українців, намагання розхитати ситуацію зсередини, роз'єднати суспільство, посяяти сумнів, апелюючи до критичних висловів українських політиків, журналістів, псевдо українських патріотів.

Тому підтвердженням є назви статей, у яких використовується маніпулятивно-лінгвістична тактика навішування ярликів, ствердження про безперспективність державних реформ: «Украина, новые языковые проблемы: похищение будущего» (<https://rian.com.ua/analytics/20170914/1027672095.html>); українські опозиційні політики використовують принизливі терміни: «Вилкул о «пещерном национализме» в законе об образовании» (<https://rian.com.ua/video/20170913/1027650724.html>); дія радикальних угруповань узагальнюється і подається як загальнодержавна: «Виктор Медведчук: В Украине агрессия, ненависть и нетерпимость возводятся в ранг национальной идеи» (<https://times.com.ua/News/74205/v-ukraine-agressiya-nenavist-i-neterpimost-vozvodyatsya-v-rang-nacionalnoy-idei>); сумнівна інформація: «Голуб: миллионы украинцев хотели бы получить гражданство РФ» (https://news.rambler.ru/world/37399662/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink).

В усіх наведених прикладах застосовується оперативна (або ситуаційна) маніпуляція, коли маніпулятор змушує сприймати будь-яку інформацію так, як йому вигідно, базуючись на стереотипах, потребах, звичках людей і має ознаки підступної тактики з акцентом, панічних настроїв.

Аналізуючи світовий розвиток преси, Г. Маклюєн підсумовує, що «новину необхідно не лише повідомляти, але також збирати і навіть, більше того, створювати». «Таким чином, «роблення новин», як і «роблення товару», припускає світ дій і фікцій» [10, с. 240].

Кожен день «армії тролів» через соцмережі поширюють фейкову інформацію.

The Guardian провела дослідження та проаналізувала матеріали 14 британських ЗМІ, у тому числі The Telegraph, Daily Mail і BBC, а також

продивилася інтернет-статті трьох американських ЗМІ – BuzzFeed, The Huffington Post і Breitbart. Журналісти виявили, що 29 акаунтів російських інтернет-ботів цитувалися більш ніж у 80 різних новинних матеріалах (<http://imi.org.ua/news/brytanski-zmi-tsytuvaly-troliv-rosijskoji-propahandy-doslidzhennya-the-guardian/>).

Використання інформації глобального інформаційного простору не завжди сприяє національним інтересам, нещодавно американські науковці довели, що Росія використовувала цілу армію «ботів» і «тролів» у Twitter, щоб вплинути на результат президентських виборів в США (<https://politerno.com.ua/2017/11/09/amerykanski-zmi-poyasnyly-taktyku-rosijskyh-troliv-na-vyborah-v-ssha/>), референдуму щодо виходу Британії з ЄС (<http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/11/7161766/>).

Як заявили представники Twitter, ведення всіх цих пропагандистських акаунтів здійснювалося з офісів «Агентства інтернет-досліджень» у Санкт-Петербурзі, яке, за деякими твердженнями, служить штаб-квартирою для російської армії тролів.

Інформацію щодо російського втручання підтверджує і Б. Німо, один з найавторитетніших дослідників інформаційної безпеки, який спеціалізується на вивченні практик гібридної війни та дезінформації, «у Росії справді існує ціла структура, яка пов'язує уряд, спеслужби та армію. Вони здійснюють не захисні, а наступальні операції. Атакують західні кіберсистеми, електронні пошти та розповсюджують фейки за допомогою підконтрольних медіа і пропаганди» (<https://hromadske.ua/posts/informaciina-bezpeka-ta-kiberviini>).

Сьогодні автори продукування нової інформації часто орієнтуються у своїй роботі лише на легкодоступні масиви електронної інформації, не завжди достовірної, тому в сучасних умовах на бібліотеки покладається істотна роль у створенні достовірної, суспільно значущої інформації, залучення перевірених джерел для відображення реальної ситуації, що надає можливість зробити аналіз та аналітичні висновки подій. Водночас інформаційний потенціал українських національних бібліотек на сьогодні все ще не достатньо враховується та підтримується державою.

І як відзначає В. Горовий, а «їх відставання від розвитку загального інформаційного процесу призводить до втрати апробованих віками традицій інформаційного виробництва, в яких нова інформація співвідносилась із вже перевіреним суспільним досвідом, знанням» [14].

З урахуванням національних інформаційних викликів щодо ризиків і загроз національній безпеці країни, для оперативного забезпечення користувачів, зокрема вищих органів державної влади матеріалами суспільно значущої тематики, для підвищення ефективності використання інформаційного ресурсу бібліотеки та з метою виявлення маніпулятивних спроб в електронних ЗМІ впливати на громадську думку, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, зокрема її структурні підрозділи СІАЗ та НІОБ, займаються щоденним моніторингом та аналізом електронних ресурсів, що відображається в таких інформаційно-аналітичних випусках, як: «Громадська думка про правотворення», рубрика Інформаційна картина місяця «Маніпулятивні технології в іноземних ЗМІ»; «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», розділ «Маніпулятивні технології»; «Інформаційна ситуація в Україні».

Демократичне суспільство змушене балансувати між двома (як мінімум) крайнощами: з одного боку, без свободи слова не має демократії, з іншого – існує небезпека використання свободи слова для маніпулювання масовою свідомістю.

Щоб встояти перед дезінформацією та маніпуляціями, яку вміло застосовують ЗМІ та розповсюджується за допомогою соцмереж, інших комунікаційних каналів, людина повинна правильно фільтрувати інформацію, критично мислити, аналізувати, звертати увагу на джерела інформації, на власників медіа, «бо по мірі збільшення усвідомлення маніпуляція зменшується» [15].

Література

1. *Різун В.* Теорія масової комунікації / В. Різун. – Київ : Просвіта, 2008. – 260 с.
2. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ефекти_масової_комунікації. – Назва з екрана.
3. *Почепцов Г.* Человеческое измерение гибридных и диффузных войн [Электронный ресурс] / Г. Почепцов // Media Sapiens. – 2017. – 5.11. – Режим доступа: http://www.osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/c-helovecheskoe_izmerenie_gibridnykh_i_diffuznykh_voyn/. – Загл. с екрана.
4. ГО «Детектор медіа» презентувала Індекс інформаційного впливу

Кремля [Електронний ресурс] // Media Sapiens. – 2017. – 5.16. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/go_detektor_media_prezentuvala_indeks_informatsiyного_vplivu_kremlya/. – Назва з екрана.

5. За рік знизилась довіра українців до телеканалів та інтернет-ЗМІ – дослідження Internews [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології. – 2017. – 5.09. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/za_rik_znizilas_dovira_ukraintsiv_do_telekanaliv_ta_internetzmi_doslidzhennya_internews/. – Назва з екрана.

6. Соціологи розповіли про ставлення українців до ЗМІ [Електронний ресурс] // Слово і діло – 2017. – 22.09. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2017/09/22/novyna/suspilstvo/socziolohy-rozpovily-pro-stavlennya-ukrayincziv-zmi>. – Назва з екрана.

7. Дослідження медіа-ситуації в південних і східних областях України 2017 [Електронний ресурс] // Інститут масової інформації. – 2017. – 4.07. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/monitorings/doslidzhennya-media-sytuatsiji-v-pivdennyh-i-shidnyh-oblastyah-ukrajiny-2017/>. – Назва з екрана.

8. *Вулфф М.* Хозяин новостей. Тайный мир Руперта Мердока / Майкл Вулфф ; пер. с англ. Н. Кияченко, Л. Кузнецовой. – Москва : Прогресс-Традиция, 2010. – 400 с.

9. Інформаційне споживання, потреби та погляди мешканців сходу України (дослідження) [Електронний ресурс] // Media Sapiens. – 2017. – 14.11. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/monitoring_mediaspozivannya_v_luganskiy_i_donetskiy_oblastyakh_teritorii_pidkontrolni_uryadu_ukraini/. – Назва з екрана.

10. *Маклюэн Г. М.* Понимание медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн ; пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова. – 3-изд. – Москва : Кучково поле, 2011. – 464 с.

11. *Почепцов Г.* Логика пропаганды, или Новости без грима [Электронный ресурс] / Г. Почепцов // Media Sapiens. – 2015. – 12.07. – Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/logika_propagandy_ili_novosti_bez_grima/. – Загл. с екрана.

12. Дослідження ІМІ: На сайтах т.зв. «ЛНР» та «ДНР» про самопроголошену владу – лише хороше, про українську владу – лише погане [Електронний ресурс] // Інститут масової інформації. – 2017. – 23.02. –

Режим доступу: <http://imi.org.ua/news/doslidjennya-imi-na-saytah-tzv-lnr-ta-dnr-pro-samoprogoloshenu-vladu-lishe-horoshe-pro-ukrajinsku-vladu-lishe-pogane/>. – Назва з екрана.

13. Політична психологія [Електронний ресурс] : навч. посіб. / за ред. С. Матвєєва. – Режим доступу: <http://lecture.in.ua/navchalenij-posibnik-za-redakciyeu-doktora-ekonomichnih-nauk.html?page=5>. – Назва з екрана.

14. *Горовий В.* Бібліотека в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / В. Горовий // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – 2017. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3025:biblioteka-v-informatsijnomu-suspilstvi&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

15. *Шостром Э.* Человек-манипулятор (внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации) [Электронный ресурс] / Э. Шостром // Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/shost01/index.htm>. – Загл. с экрана.

References

1. Rizun, V. (2008). Teoriia masovoi komunikatsii [Theory of mass communication]. *journalib.univ.kiev.ua*. Retrieved from http://journalib.univ.kiev.ua/Teoriya_mas_com.pdf [in Ukrainian].

2. WikipediYa. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Ефекти_масової_комунікації [in Ukrainian].

3. Pochepstov, H. (2017). Chelovecheskoe yzmerenye hybridnykh y dyffuznykh vojn [Human measuring of hybrid and diffuse wars]. *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://www.osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/chelovecheskoe_izmerenie_gibridnykh_i_diffuznykh_voyn/ [in Russian].

4. НО «Detektor media» prezentovala Indeks informatsijnoho vplyvu Kremlia (2017). [CO «Detector of media» presented Index of informative influence of Kremlin]. *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/go_detektor_media_prezentovala_indeks_informatsijnogo_vplyvu_kremlya/ [in Ukrainian].

5. Za rik znyzylas' dovira ukraintiv do telekanaliv ta internet-ZMI – doslidzhennia Internews (2017) [For a year the trust of Ukrainians went down to the TV channels and MASSMEDIA – research of Internews]. *osvita.mediasa-*

piens.ua. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/za_rik_znizilas_dovira_ukraintsiv_do_telekanaliv_ta_internetzmi_doslidzhennya_internews/ [in Ukrainian].

6. Sotsiologhy rozpovily pro stavlennia ukraintsiv do ZMI [Sociologists told about a relation Ukrainians to MASS–MEDIA]. *Slovo i dilo – Word and Deed*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2017/09/22/novyna/suspilstvo/socziologhy-rozpovily-pro-stavlennya-ukrayincziv-zmi> [in Ukrainian].

7. Doslidzhennia media-sytuatsii v pivdennykh i shhidnykh oblastiakh Ukrainy 2017 [Research of media-situations in the south and east areas of Ukraine 2017]. *imi.org.ua*. Retrieved from <http://imi.org.ua/monitorings/doslidzhennya-media-sytuatsiji-v-pivdennyh-i-shidnyh-oblastyah-ukrajiny-2017/> [in Ukrainian].

8. Vulff, M. (2010). Khoziayn novostej. Tajnyj myr Ruperta Merdoka [The Man who Owns the news. Inside the secret world of Rupert Murdoch] (N. Kyiachenko, L. Kuznetsova, Trans.). Moscow: Prohress-Tradytysia [in Russian].

9. Informatsijne spozhyvannia, potreby ta pohliady meshkantsiv skhodu Ukrainy (doslidzhennia) (2017). [Informative consumption, necessities and looks of eastern of Ukraine(research)]. *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/monitoring_mediaspozhyvannya_v_luganskiy_i_donetskiy_oblastyakh_teritorii_pidkontrolni_uryadu_ukraini/ [in Ukrainian].

10. Makliuen, H. M. (2011). Ponymanyte medya: Vneshnye rasshyreniya cheloveka [Understanding media: The extensions of man] (V. Nykolaeva, M. Vavylova, Trans.). Moscow: Kuchkovo pole [in Russian].

11. Pocheptsov, G. (2015). Lohyka propahandy, yly Novosty bez hryma [Logic of propaganda, or News without a make-up]. *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/logika_propagandy_ili_novosti_bez_grima/ [in Russian].

12. Doslidzhennia IMI: Na sajtakh t.zv. «LNR» ta «DNR» pro samoproholoshenu vladu – lyshe khoroshe, pro ukrainsku vladu – lyshe pohane [Research of IMR : on web-sites so-called «LPR» and «DPR» about self-proclaimed power – only well, about Ukrainian power – only bad]. *imi.org.ua*. Retrieved from <http://imi.org.ua/news/doslidjennya-imi-na-saytah-tzv-lnr-ta-dnr-pro>

samoproghoshenu-vladu-lishe-horoshe-pro-ukrajinsku-vladu-lishe-pogane/ [in Ukrainian].

13. Politychna psykholohiia. Navchalnyj posibnyk [Political psychology. Train aid]. *lecture.in.ua*. Retrieved from <http://lecture.in.ua/navchalenij-posibnik-za-redakciyeyu-doktora-ekonomichnih-nauk.html?page=5> [in Ukrainian].

14. Horovoj, V. (2017). Biblioteka v informatsijnomu suspilstvi [Library in the informative society]. *Tsentr doslidzhen socialnyh komunikatsiy NBUV–Social Communications Research Center NLUV*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3025:biblioteka-v-informatsijnomu-suspilstvi&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

15. Shostrom, E. Chelovek-manypuliator (vnutrennee puteshestvye ot manypuljatsyy k aktualizatsyy) [Man, the manipulator: The inner journey from manipulation to actualization]. *psylib.org.ua*. Retrieved from <http://www.psylib.org.ua/books/shost01/index.htm> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017.

Natalia Aksenova,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Research of Influence of Media in the Conditions of Information

The article deals with the issues of media influence and attitude of population to mass media. Data of sociological researches that were conducted in the south and east areas of Ukraine by leading Ukrainian establishments and medias, as well as data of monitoring of the internet editions based on the occupied districts of Donetsk and Luhansk areas, and examples of manipulation influence on public opinion with the use of linguistic tactics are presented.

The result of monitoring of population trust to Ukrainian mass media are: trust – 26,1%, does not trust – 43,3%. In the regional distribution the biggest number of those who trust is in the west, the least – on the east of Ukraine.

And on results «Research of media situation in the south and east areas of Ukraine», that was conducted by Institute Mass Information, it appears that the most popular subjects in each of 8 inspected areas are criminal news, accidents and crashes.

The article concluded, that research of population attitude to mass media is one of basic indexes for a study, analysis of informative component filling, estimation

of public, electorate moods, media literacy, and also further making of public informative policy, ways of opposition to the informative weapon, to manipulation information and others like that.

Keywords: influence, trust, research, information war, manipulation, media,

Ольга Саморукова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИСВІТЛЕННІ ЗАРУБІЖНИМИ ЗМІ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей висвітлення української проблематики в іноземних ЗМІ, зокрема, виявленню та аналізу маніпулятивних технологій, що використовуються засобами масової інформації з метою впливу та формування громадської думки. Метою роботи є визначення засобів цілеспрямованого впливу ЗМІ на громадську думку, основних методів та прийомів, спрямованих на зміну свідомості та поведінки громадян задля досягнення політичних цілей. Також виокремлено та описано основні маніпулятивні технології, що використовуються сучасними ЗМІ. Обґрунтовано важливість створення та формування баз даних зарубіжних публікацій з української тематики, аналітичного опрацювання зібраних матеріалів для ухвалення оптимальних управлінських рішень та як джерельної бази наукових досліджень.

Ключові слова: зарубіжні засоби масової інформації, маніпуляція, маніпулятивні технології, моніторинг, аналіз, громадська думка, імідж держави, бібліотека.

У сучасному інформаційному світі засоби масової інформації (ЗМІ) виконують головну інформативну функцію в суспільстві. З розвитком ЗМІ посилюється і їхній вплив на свідомість людей. ЗМІ можуть впливати на всі сфери суспільного життя, адже вони є не лише каналом висвітлення громадської думки, а й засобом її формування. В умовах інформаційного суспільства та глобалізації ЗМІ є не просто суб'єктами впливу на масову свідомість, але й інструментом, за допомогою якого здійснюється безпосереднє формування самої свідомості. Починаючи з формування порядку денного – визначення важливих і незначних тем, явищ, подій, що їх має оговорювати суспільство до завданих коннотацій – актуальності чи полегкого ставлення, пафосу чи іронії тощо. Медіа з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій стрімко вдоско-

налюють методи та прийоми для створення бажаного уявлення про описуване явище аж до формування картини світу. Як пише А. Моль, ЗМІ фактично контролюють усю нашу культуру, пропускаючи її через свої фільтри, виділяють окремі елементи із загальної маси культурних явищ і надають їм особливої ваги, підвищують цінність однієї ідеї, зменшуючи цінність іншої, поляризуючи таким чином усе поле культури. Те, що не потрапило в канали масової комунікації, у наш час майже не робить впливу на розвиток суспільства [2, с. 193].

Маніпуляції є предметом дослідження різних наук – психології, політології, теорії соціальних комунікацій. Психічні складові маніпуляцій, особливостей свідомості і підсвідомості людини в умовах взаємодії розроблялись так чи інакше в працях З. Фрейда, Г. Леона, В. Бехтерева, К.-Г. Юнга та інших класиків психології. Поняття маніпуляції як наукової категорії було введено в обіг у 40–50-х роках ХХ ст. західними політологами. На сьогодні серед науковців, які досліджували психологічний аспект маніпулятивного впливу, можна виділити праці Є. Доценка, Г. Грачова, І. Мельника, В. Панкратова, Г. Почепцова. У свою чергу С. Кара-Мурза, А. Цуладзе, В. Авченко, В. Лисичкін, А. Моль, О. Філатов, Л. Шелепін досліджували політичний аспект маніпулювання свідомістю.

У сучасній фаховій літературі описані декілька видів маніпуляцій:

– економічні маніпуляції, які мають найбільш предметний діапазон – від маніпуляцій цінами, маніпуляції обмінними курсами валют до маніпуляцій курсами акцій;

– інформаційні маніпуляції, що опанували сферу засобів масової комунікації. На відміну від економічних, маніпулятивне управління інформаційним потоком майже повністю безконтрольне. На рівні державних каналів комунікацій цим успішно займаються найвищі посадовці, вважаючи маніпуляцію органічним і необхідним елементом політики та урядування. На рівні приватних ЗМІ розробляють сценарії власники газет, телеканалів, інтернет-сайтів, тому недоречно звинувачувати журналістів у жонгливанні інформацією;

– адміністративні маніпуляції, що набувають сили під час виборів;

– мовні маніпуляції, що використовуються як один з інструментів інформаційних маніпуляцій. Від обраного стилю подання залежатиме ставлення громадськості до певної події, а отже, і її реакція на цю подію.

У ситуації існування багатьох альтернативних, залежних від різних об'єктів, джерел інформації розпізнати мовні маніпуляції неважко, проте споживачі нерідко консервативні у своїх уподобаннях, стаючи тим самим легкою здобиччю маніпулянтів;

– рекламні маніпуляції, що базуються на поєднанні економічних, інформаційних та мовних маніпуляцій, маючи на меті конкретний економічний зиск;

– міжособистісні чи побутові маніпуляції, такі маніпуляції сфокусовані не на маси, як попередні, а на одну особу (або кілька осіб), проявляються вони як у вигляді сімейних, так і корпоративних зловживань [3].

Зважаючи на багатогранність досліджуваного явища, існують різні підходи до визначення поняття «маніпуляція». За визначенням російського політолога Г. Грачова, поняття маніпуляція – означення загального підходу до соціальної взаємодії та управління, спрямованого на активне використання різноманітних засобів прихованого примусу людей [7]. Використання такого загального підходу щодо засобів масової комунікації та політичних процесів означає дії, спрямовані на програмування думок, намірів та цілей мас і психічних станів населення. Кінцева мета таких акцій – це контроль над населенням, його керуваність.

В. Авченко дає визначення політичній маніпуляції як прихованому управлінню політичною свідомістю і поведінкою людей з метою примусити їх діяти або не діяти в інтересах маніпуляторів, нав'язування волі маніпулятора маніпульованість у формі прихованого впливу [1]. Маніпулювання свідомістю – це відповідний вплив на психіку, емоції та свідомість особистості з метою зміни та управління її ціннісними орієнтаціями, формування штучних потреб, мотивів, емоційного настрою для зміни поведінки цієї ж особистості в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу [4, с. 141].

За визначенням С. Кара-Мурзи, маніпуляція – це спосіб панування шляхом духовного впливу на людей через програмування їхньої поведінки. Цей вплив спрямований на психічні структури людини, здійснюється таємно і ставить своїм завданням зміну думок, спонукань і цілей людей в потрібному владі напрямі [5, с. 14]. При цьому під маніпулятивними практиками слід розуміти конкретні види соціальної діяльності, які мають своїм внутрішнім мотивом зміну ціннісних установок широких мас населення у руслі, вигідному для замовників

маніпуляції. Дії маніпулятивних практик на перших етапах важко розпізнати, оскільки маніпуляція направлена на те, щоб у людини склалася ілюзія про її добровільний вибір і користь.

О. Філатов пропонує під маніпулюванням розуміти такий психологічний вплив на людину, який не завжди нею усвідомлюється і який покликаний продукувати реакції (думки, відчуття, вчинки), що будуть бажаними для маніпулятора (або його замовника) і не збігатимуться з об'єктивними інтересами людини, якою маніпулюють, або безпосередньо їм суперечитимуть [6, с. 4].

Таким чином, проаналізувавши наведені визначення, можна дійти висновку, що маніпулювання дає змогу здійснювати непомітний вплив; керувати волею, почуттями та емоціями об'єкта впливу; доводити його до стану інертності шляхом прихованого програмування думок, намірів, установок та поведінки; приховувати справжню інформацію від нього; ініціювати поведінку об'єкта шляхом введення в оману чи впливу на його можливі слабкості. Зважаючи на описану вище різноманітність маніпулятивних впливів, окреслимо поле наших досліджень мовними та інформаційними видами маніпуляції, головним чином – через дослідження матеріалів ЗМІ, що безпосередньо впливають на свідомість людей і формують їх ставлення до подій у світі. Актуальність подібних досліджень диктується нагальними потребами, що визначені обставинами інформаційної війни, що ведеться проти України, та підтверджується цілим рядом новітніх академічних досліджень фахівців з країн НАТО, спрямованих на аналіз російської інформаційної кампанії в Україні, маніпулятивних технік російської інформаційної [13–15].

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, як один із напрямів інформаційної війни агресором використовується пропаганда війни через засоби масової інформації, зокрема і формування образу України, вигідного РФ у зарубіжних ЗМІ. Так, дослідження «Війна нового покоління Росії» американського дослідницького Фонду «Потомак» під керівництвом його президента – провідного експерта з питань міжнародної безпеки та військової стратегії – доктора Ф. Карбера, основним висновком і уроком з інформаційно-пропагандистської війни Росії проти України як важливої складової «гібридної війни» називає її безпрецедентний характер за своїми змістом, масштабами та спрямованістю:

– по-перше, інформаційна війна розпочалась задовго до військової агресії Росії проти України і продовжує супроводжувати її на всіх етапах, завчасно адаптуючись під поточні цілі та задачі;

– по-друге, інформаційно-пропагандистські та дезінформаційні проекти, операції і заходи спрямовані на всі верстви населення і всі регіони України, а також населення Росії і країн Заходу – відповідно, з різними цільовими установками і завданнями;

– по-третє, головна мета інформаційної війни в Україні – ліквідація державності України; у Росії – отримання підтримки населення для виправдання дій керівництва Росії; для країн Заходу – дискредитація дій керівництва України та її Збройних сил [11].

У психологічних операціях, які проводить агресор, використовуються ретельно відібрані повідомлення для різних цільових аудиторій (для внутрішнього російського «споживання», для українського суспільства, або ж спрямовані на дестабілізацію інформаційно-психологічного середовища західноєвропейського та американського суспільства). Кремлівська пропаганда змальовує українцям та західним суспільствам Україну як провальну країну – вражену корупцією, безладом, еміграцією та бідністю.

Робляться спроби інфільтрувати смисли, спрямовані на заперечення легітимності Української держави; її «штучності» як незалежного утворення та, відповідно, природності існування в межах російського проекту. В інтерактивній комунікації використовуються прямі тези про Україну як failed state – державу, недостатньо легітимну у зв'язку з розпадом державної влади; «країну 404» – тут використовується алюзія на стандартний код відповіді протоколу HTTP про те, що сервер не може знайти дані згідно із запитом: «помилка 404» або Not Found («не знайдено») [12 с. 20].

Прикладом використання інструментів інформаційно-психологічних впливів РФ можуть служити маніпулятивні технології російських видань: створення інформаційної хвилі, створення асоціацій, анонімний авторитет, принцип контрасту, коментарі, постановка риторичних запитань, констатація факту, класифікатори, вибіркова правда, дезінформування тощо. Ці техніки були виявлені та проаналізовані в проекті «Україна у фокусі іноземних ЗМІ», що реалізовується Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади та Національною юридичною бібліотекою НБУВ [16, 17].

Метод анонімного авторитету передбачає використання таких словесних оборотів: «авторитетне джерело в уряді», «вчені встановили», «дослідження незалежних експертів показали». Тобто відбувається посилання на певний авторитет, але саме ім'я не називається, що, у принципі, вже має навести читача на роздуми про достовірність інформації.

Буденна розповідь застосовується для адаптації людини до інформації очевидно негативного характеру, що викликає заперечення змісту, коли, наприклад, у повідомленнях про «чергові зіткнення з бойовиками і загиблих у результаті цього» відсутня емоційна сторона, використовуються слова, що підтверджують, що такі ситуації трапляються доволі часто, у них немає нічого особливого. На противагу цим методом використовується метод створення емоційного резонансу. У його основі лежить основне правило пропаганди: звертатися не до розуму, а до почуттів людини. Якщо в радіо- і телеєфірі вплив на емоції людини здійснюється в основному за допомогою інтонацій провідних, то в газетах застосовуються «свідчення очевидців» і «слова-класифікатори». Свідчення очевидців – це, як правило, доволі емоційні інтерв'ю або просто відповіді на деякі питання кореспондента безпосередньо на місці події. При цьому природним чином відбувається певний відбір інформації, що надходить на користь тієї, яка підтверджує припущення журналіста, і в цілому відповідає ідеям друкованого видання. Слова-класифікатори – найпоширеніше явище не лише в газетах, а й у будь-яких засобах масової інформації. «Класифікатори» являють собою «слова-приправи» для будь-яких повідомлень, їх використання надає текстовому повідомленню емоційного характеру, дає змогу висловити як власне ставлення до події, так і затаврувати за допомогою слів-контрастів негативну позицію конкурентів.

Для більш чіткого визначення власних прагнень і сподівань використовується метод констатації факту. Цей метод також може бути використаний для визначення, як власних позицій, так і місця конкурентів. Для посилення ефекту достовірності може використовуватися посилання на експертів, соціологічні дослідження та ін.: «результати соціологічних досліджень підтверджують, що наша партія отримує в цьому році не менше 30% голосів виборців».

Названі раніше методи доповнюються ефектом ореола і ефектом первинності. Суть ефекту ореола можна висловити двома твердженнями:

«Поруч – значить разом» (часто застосовується маловідомими діячами, які прагнуть для підвищення своєї значущості частіше з'являтися на фото і в повідомленнях поруч із відомими, шанованими людьми);

«Якщо людина ефективна в одній галузі, то і в іншій він буде такою ж» (таке пояснення часто застосовується для виправдання кадрових перестановок у міністерствах, уряді тощо).

Ефект первинності полягає в тому, що при отриманні суперечливої інформації, яку складно перевірити, перевага віддається тій, яка отримана першою. Саме тому друковані видання, інформаційні агентства прагнуть отримати інформацію якомога раніше і донести її до широкого кола читачів.

Емоційний резонанс – це спосіб створення у широкої аудиторії певного настрою з одночасною передачею їм пропагандистської інформації. Він дає змогу зняти психологічний захист, який на розумовому рівні вибудовує людина, свідомо намагаючись захиститися від пропагандистського або рекламного «промивання мозку». І якщо пропагандистський вплив на людину відбувається на емоційному рівні, поза її свідомим контролем, ніякі раціональні контраргументи в цьому випадку не спрацьовують.

Можна виділити такі основні інструменти інформаційно-психологічних впливів РФ: викривлення фактів; активне використання тези про націоналістично (радикально) налаштоване, «фашизоване» українське суспільство, що є доволі ефективним для західної аудиторії (звернення до проблеми відродження фашизму та антисемітизму історично залишаються особливо чутливими для європейського суспільства); публікація та тиражування фейкових фото та відеоматеріалів; зображення, зроблені в інших військових умовах, кадри з художніх фільмів, що неначебто є свідченнями «каральних» дій української армії; героїзація російських військових. Особливо загрозливою є тенденція до введення до дискусії у ЗМІ питання про можливість застосування Росією ядерної зброї, переведення дискусії у площину «буденності» тощо.

Дезінформація (обман) – це спосіб психологічного впливу, який полягає в навмисному наданні суперникам або аудиторіям такої інформації, що вводить їх в оману щодо дійсного стану справ. Дезінформація містить у собі використання свідомо помилкових даних і повідомлень. У цьому випадку вони стають обманом. Межа між дезінформуванням і обманом доволі тонка.

ЗМІ мають справу з інформацією, і саме контроль за інформацією дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати у ній модель вигідної суб'єкту впливу дійсності та вирішувати, які проблеми на сьогодні є найбільш актуальними. Штучно продукується таке явище, як медіа-свідомість (тобто свідомість, заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях, подвійній моралі), коли реальність, пропонована ЗМІ, відрізняється від дійсної. Громадська думка через медіа-свідомість значно спотворюється.

Західні ЗМІ, висвітлюючи події в Україні, використовують мову більш вільну і лаконічну, максимально близьку до розмовного стилю. У західній пресі часто трапляються матеріали з критикою чи статті аналітичного характеру. ЗМІ провідних країн давно відмовилося від функції пропаганди. Дедалі рідше трапляються статті з мораллю.

У російських ЗМІ більшість матеріалів являють собою суб'єктивні коментарі російських політиків чи кореспондентів редакцій.

Загалом більшість проросійських ЗМІ, висвітлюючи ситуацію в Україні, беруть справжні новини або події, однак, за допомогою емоційного стилю та підходящих до нагоди «експертів» спотворюють їх.

У сучасному світі інформаційних технологій важливим є моніторинг й аналіз зарубіжних публікацій для інформаційного супроводу процесів демократизації. Дослідження змісту публікацій, стилістики та оціночного наповнення аналізованих матеріалів дає можливість виявити техніки маніпуляцій та проаналізувати сприйняття країни у світі, що є важливою передумовою для ухвалення оптимальних управлінських рішень, корекції іміджевої політики та впливаючи таким чином на рішення, ставлення та уподобання цільової аудиторії тощо.

Використання інформаційної війни – або дезінформації – російською владою відрізняється від традиційних форм пропаганди. Її мета – не переконати чи довести, а підірвати та дискредитувати. Необхідно констатувати, що реакція українських і зарубіжних ЗМІ на інформаційно-психологічну агресію РФ відбувається із значним запізненням та не завжди відповідає означеним викликам.

Досліджуються техніки маніпулятивних технологій, що застосовуються в ЗМІ з метою впливу на громадську думку. У нашому випадку це інтернет-видання, до складу якого входять: періодичні газети, журнали, радіо та телебачення, аналітичні видання зарубіжної преси.

Інтернет у сучасному суспільстві є найбільш демократичним і швидким способом комунікації, але й небезпечним, оскільки має необмежену кількість будь-якої інформації, яка впливає на нашу свідомість.

Література

1. *Авченко В.* Теория и практика политических манипуляций в современной России [Электронный ресурс] / В. Авченко. – Пси-Фактор. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/polman.htm>. – Загл. с экрана.
2. *Моль А.* Социодинамика культуры / А. Моль. – Москва : Прогресс, 1973.
3. *Магдиш І.* Маніпульована демократія [Електронний ресурс] / І. Магдиш // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 30. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n30_texts/N30-manipul.htm. – Назва з екрана.
4. *Лисичкин В. А.* Третья мировая информационно-психологическая война / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепин. – Москва : Институт социально-политических исследований АСЫ, 1999. – 207 с.
5. *Кара-Мурза С.* Манипуляция сознанием. XXI век / Сергей Кара-Мурза. – Москва : Алгоритм, 2013. – 432 с.
6. *Филатов А. В.* Основы распознавания и противодействия манипуляции сознанием (вводный курс) / А. В. Филатов. – Калининград : Сенте, 2006. – 198 с.
7. *Грачев Г.* Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Георгий Грачев, Игорь Мельник. – Москва : Алгоритм, 2002. – 228 с.
8. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием [Электронный ресурс] / С. Г. Кара-Мурза. – Москва, 2000. – Режим доступа: http://www.kara-murza.ru/books/manipul/manipul49.htm#hdr_72. – Загл. с экрана.
9. *Цуладзе А.* Большая манипулятивная игра / А. Цуладзе. – Москва : Алгоритм, 2000. – 336 с.
10. *Доценко Е.* Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Доценко. – Москва : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
11. *Радковець Ю.* Гібридна війна Росії проти України: уроки та висновки [Електронний ресурс] / Ю. Радковець // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-ta-visnovki.html>. – Назва з екрана.

12. Половинчак Ю. Війни смислів у сучасному російсько-українському протистоянні / Ю. Половинчак // Наук. записки Ін-ту журналістики. – 2016. – Т. 3 (64). – С. 16–22.

13. Analysis of Russia's information campaign against Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access: www.stratcomcoe.org/download/file/fid/375. – Title from the screen.

14. The manipulative techniques of the Russia's information campaigns against Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access: www.stratcomcoe.org/manipulative-techniques-russian-information-campaign-against-ukraine. – Title from the screen.

15. Internet-trolling as a hybrid-warfare tool [Electronic resource]. – Mode of access: www.stratcomcoe.org/internet-trolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia. – Title from the screen.

16. Національна юридична бібліотека НБУВ / Україна у фокусі іноземних ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2818:ukrajina-u-fokusi-inozemnikh-zmi-lyutij-2017-r&catid=76&Itemid=387. – Назва з екрана.

17. Національна юридична бібліотека НБУВ [Електронний ресурс] // Громадська думка про право творення. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=30&Itemid=271. – Назва з екрана.

References

1. Avchenko, V. Teoriia i praktika politicheskikh manipulatsii v sovremennoi Rossii [The theory and practice of political manipulation in modern Russia]. Retrieved from <http://psyfactor.org/polman.htm> [in Russian].

2. Mol, A. (1973). *Sotciodinamika kultury* [Culture sociodynamics]. Moscow [in Russian].

3. Mahdysh, I. (2003). Manipulovana demokratsiia [The manipulated democracy]. *Nezaleznyi kulturolohichni chasopys «I» – Independent Culturological Periodical «I»*, no. 30. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n30/texts/N30-manipul.htm> [in Ukrainian].

4. Lisichkin, V. (1999). *Tretia mirovaia informatcionno-psikhologicheskaia voina* [Third World Information and Psychological War]. Moscow [in Russian].

5. Kara-Murza, S. (2013). Manipuliatciia soznaniem. XXI vek [Manipulation of consciousness. XXI century]. Moscow [in Russian].
6. Filatov, A. (2006). Osnovy raspoznaniia i protivodeistviia manipuliatcii soznaniem (vvodnyi kurs) [Bases of recognition and counteraction of manipulation with consciousness (introduction course)]. Kaliningrad [in Russian].
7. Grachev, G. (2002). Manipulirovanie lichnosti: organizatciia, sposoby i tekhnologi informacionno-psikhologicheskogo vozdeistviia [Manipulation of the personality: organization, methods and technologies of information and psychological influence]. Moscow [in Russian].
8. Kara-Murza, S. (2000). Manipuliatciia soznaniem [Manipulation of consciousness]. Retrieved from http://www.kara-murza.ru/books/manipul/manipul49.htm#hdr_72 [in Russian].
9. Tculadze, A. (2000). Bolshaia manipulativnaia igra [Great manipulative game]. Moscow [in Russian].
10. Dotcenko, E. (1997). Psikhologiiia manipuliatcii: fenomeny, mekhanizmy i zashchita [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection]. Moscow [in Russian].
11. Radkovets, Yu. Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: uroky ta vysnovky [Russia's hybrid war against Ukraine: lessons and conclusions]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-ta-visnovki.html> [in Ukrainian].
12. Polovynchak, Yu. (2016). Viiny smysliv u suchasnomu rosiisko-ukrain-skomu protystoianni [War of meanings in modern Russian-Ukrainian confrontation]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky – Institute of Journalism scientific notes, issue 3 (64), pp. 16–22 [in Ukrainian].
13. Analysis of Russia's information campaign against Ukraine. Retrieved from www.stratcomcoe.org/download/file/fid/375 [in English].
14. The manipulative techniques of the Russia's information campaigns against Ukraine. Retrieved from www.stratcomcoe.org/manipulative-techniques-russian-information-campaign-against-ukraine [in English].
15. Internet-trolling as a hybrid-warfare tool. Retrieved from www.stratcomcoe.org/internet-trolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia [in English].
16. Natsionalna yurydychna biblioteka NBUV [National Law Library of NBUV]. *Ukraina u fokusi inozemnykh ZMI – Ukraine in focus of foreign media*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_cont

nt&view=article&id=2818:ukrajina-u-fokusi-inozemnikh-zmi-lyutij-2017-r&catid=76&Itemid=387 [in Ukrainian].

17. Natsionalna yurydychna biblioteka NBUV [National Law Library of NBUV]. *Hromadska dumka pro pravotvorennia – Public Opinion about Law-Making*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=30&Itemid=271 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Olga Samorukova,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Manipulative Technologies in Foreign Media Coverage of Situation in Ukraine

The article presents the study of peculiarities of coverage Ukrainian issues in foreign media, in particular, detection and isolation of manipulative technologies used by media to influence and formulate public opinion. The purpose of the work is to determine the means of purposeful influence of the media on public opinion, the basic methods and methods aimed at changing the consciousness and behavior of citizens in order to achieve political goals. The main manipulative technologies used by modern media are also outlined and described. The importance of creating databases of foreign publications on Ukrainian subjects, analyzing the materials collected for making an optimal managerial decisions and as a source of scientific research is substantiated.

The study of the content of publications, stylistics and evaluation of the content of the analyzed materials enables us to discover techniques of manipulation and to analyze the perception of our country in the world, which is an important prerequisite for making an optimal managerial decisions, correction of image policy and thus influencing the decisions, attitudes and preferences of the target audience.

Keywords: foreign media, manipulation, manipulative technologies, monitoring, analysis, public opinion, state image, library.

Валентина Пальчук,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДІВ КОНТЕНТ-МОНІТОРИНГУ І КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ

У статті висвітлено особливості вдосконалення інноваційних підходів до обробки постійно оновлюваної інформації, що циркулює в соціальних інформаційних комунікаціях, активне використання методик контент-моніторингу, контент-аналізу в цьому процесі. Узагальнено досвід сучасних інформаційних центрів, які використовують та удосконалюють методики контент-моніторингу і контент-аналізу інформаційних потоків, вирішують завдання сучасної інформаційної діяльності щодо систематичного відстежування суспільних тенденцій і процесів, явищ у постійно оновлюваному мережевому інформаційному середовищі.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Національна юридична бібліотека, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, контент-моніторинг, контент-аналіз, квантифікаційна обробка інформації, зонно-просторовий метод.

Проведення реформ в Україні, постійний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно змінюють роль інформаційних центрів у суспільній діяльності, розширюють та ускладнюють їхні завдання. Такі перманентні зміни в суспільній діяльності, що зумовлені розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, здійснюють вплив на формування відповідних запитів на інформаційні послуги та продукти сучасних інформаційних центрів.

Ці тенденції впливають на розвиток інформаційної діяльності і сучасних бібліотек, визначають основні її напрями в роботі з інформаційними ресурсами на основі інформаційно-комунікаційних технологій, консолідації інформаційних ресурсів, розширення спектра необхідних для реалізації суспільної діяльності продуктів і послуг. Відбувається посилення ролі бібліотек через реалізацію відповідних функцій, збере-

ження та кумуляцію інтелектуального надбання, забезпечення доступу до національних і світових інформаційних ресурсів, орієнтація користувачів у масивах інформації, продукування нових інформаційних матеріалів за принципом «інформація на базі інформації». Загалом це сприяє утвердженню бібліотек у структурі інформаційної інфраструктури як сучасного суспільно значущого інформаційного центру.

У зв'язку з цим, традиційні внутрішньобібліотечні процеси й операції у міру сил бібліотек змінюються, у бібліотечну практику впроваджуються інформаційно-комунікаційні технології, відповідно оновлюється характер взаємодії бібліотек з різними суб'єктами суспільної діяльності, органами державної влади, місцевого самоврядування.

Наукове осмислення розвитку взаємодії бібліотек з різними категоріями корпоративних користувачів відбувається в площині пошуку оптимальних механізмів підтримки стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, у тому числі через розвиток дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів, забезпечення умов щодо наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції. Результати цих досліджень висвітлювалися в роботах таких вітчизняних науковців, як О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна, Т. Гранчак, Ю. Половинчак, С. Горова, В. Бондаренко, В. Пальчук та ін.¹⁷

Кардинальні реформи в різних галузях, підвищення конкуренції між суб'єктами суспільної діяльності, демократизація суспільних відносин із залученням у ці процеси інформаційно-комунікаційних технологій актуалізує питання наукових досліджень різних аспектів комунікаційних

---

¹⁷ Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 246 с.; Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 184 с.; Половинчак Ю. Українська наука в системі міжнародних документальних комунікацій. Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. Вип. 32. С. 21–29; Горова С. Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 208 с.; Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : монографія ; наук. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 278 с.; Пальчук В. Роль публічних бібліотек у розвитку електронного урядування. Бібл. вісн. 2015. № 6. С. 22–27.

процесів у суспільстві. Наукове осмислення комунікаційних процесів, вивчення кількісних і якісних характеристик інформації, що вводиться в соціальні інформаційні комунікації, стали результатами досліджень науковців, таких як А. Барановський, А. Берко, В. Висоцька, П. Кісь, В. Суховерський, Л. Чирун, Л. Чирун, В. Горбулін, О. Додонов, Д. Ланде, А. Федорчук та ін. [1, 2, 3, 4, 6, 24].

З цими питаннями тісно пов'язана наукова проблематика узагальнення досвіду обробки, аналізу інформації, що вводиться в соціальні інформаційні комунікації і відображає певні інформаційні виміри якісних і кількісних характеристик життєдіяльності різних суб'єктів суспільства, суспільних процесів, явищ тощо.

У зв'язку з цим метою статті є узагальнення досвіду сучасних інформаційних центрів, які широко використовують і вдосконалюють методики контент-моніторингу та контент-аналізу інформаційних потоків.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій актуалізує значення для здійснення ефективної суспільної діяльності інформаційної сфери, пов'язаної з виробництвом програмно-технічних засобів, методів і технологій для обробки, поширення, генерування нової інформації, її введення в соціальні комунікації. Пошук необхідної інформації в умовах збільшення обсягів інформаційних потоків у більшій мірі вирішується за допомогою інформаційно-пошукових систем. На сьогодні динаміка інформаційних потоків, тобто постійне систематичне оновлення інформації, яка далеко не завжди має очевидну регулярність, зумовила запит на систематичне відстеження тенденцій і суспільних процесів, явищ у постійно оновлюваному інформаційному середовищі.

Особливістю вдосконалення організаційно-технологічних, програмно-технологічних, інтелектуальних підходів до обробки постійно оновлюваної інформації стало активне використання контент-моніторингу, тісно пов'язаного з використанням контент-аналізу. Саме використання контент-моніторингу в розвитку інформаційної діяльності багатьма науковцями розглядається в контексті вирішення завдання систематичного відстежування тенденцій і суспільних процесів, явищ у постійно оновлюваному мережевому інформаційному середовищі.

Під контент-моніторингом найчастіше розуміють змістовий аналіз інформаційних потоків з метою отримання необхідних якісних і кількісних зрізів, який ведеться постійно протягом не визначеного

заздалегідь проміжку часу [1, 2, 5, 13]. Саме безперервна аналітична обробка інформаційних потоків є найхарактернішою рисою контент-моніторингу, за допомогою якого здійснюється екстракція фактів з текстів, виявлення понять, сюжетів, відстеження перебігу багатоаспектних суспільних процесів, їхня візуалізація, розроблення різноманітних статистичних звітів. Вітчизняні дослідники А. Додонов, Д. Ланде аргументовано зазначають, що названі завдання сьогодні охоплюються двома основними технологіями – витягом фактографічної інформації з текстів (Information Extraction) та глибинним аналізом текстів (Text Mining) [6, с. 45–52].

Сучасні інформаційні центри, удосконалюючи свої організаційно-технологічні, програмно-технологічні, інтелектуальні підходи, забезпечують необхідний рівень контент-моніторингу з метою виявлення взаємозв'язків суспільних процесів, явищ, проблем, фактів, їх групування, візуалізації. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, відповідне програмне забезпечення дає можливість відпрацьовувати методики визначення (виявлення) таких характеристик інформаційних повідомлень, як:

- кількісна динаміка (кількість подій за одиницю часу);
- визначення основних сюжетів публікацій у ЗМІ, інтернет-виданнях, соціальних медіа, офіційних сайтах органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій щодо обраного явища, процесу, подій та ін.;
- ранжирування та аналіз динаміки розвитку окремих проявів;
- статистичний, кореляційний аналіз загальної динаміки та динаміки окремих проявів;
- прогнозування розвитку явища й окремих його проявів [2].

У цьому контексті необхідно підкреслити, що саме безперервне відтворення в часі результатів аналітичної обробки даних є найхарактернішою рисою контент-моніторингу. Методологічною складовою контент-моніторингу дослідники називають контент-аналіз. Проте контент-моніторинг має власну методологію та власні шляхи вирішення прикладних завдань.

Контент-аналіз у рамках дослідження інформаційних потоків передбачає аналіз масиву текстових документів, – результатів моніторингу інформаційного простору. Унікальність технології контент-аналізу

полягає в об'єднанні змістових і кількісних методів. Послідовність етапів змістового аналізу проблеми, яку досліджує конкретна інформаційна система, умовно можна поділити на змістовий (якісний) аналіз сукупності публікацій та формалізований (кількісний) аналіз інформаційних масивів: індексного, бібліографічного та масиву текстів ключових фрагментів публікацій [19].

Дослідники акцентують увагу на деяких визначеннях поняття «контент-аналіз». Контент-аналіз – це методика об'єктивного якісного та систематичного вивчення змісту засобів комунікації (Д. Джері, Дж. Джері). Контент-аналіз – це систематична числова обробка, оцінка та інтерпретація форми та змісту інформаційного джерела (Д. Мангейм, Р. Річ). Контент-аналіз – це якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури і є квантифікаційною обробкою тексту з подальшою інтерпретацією результатів (В. Іванов). Контент-аналіз складається з пошуку в тексті певних змістових понять (одиниць аналізу), виявлення частоти їх появи і співвідношення зі змістом усього документа (Б. Краснов). Контент-аналіз – це дослідницька техніка для отримання результатів шляхом аналізу змісту тексту про стан і властивості соціальної дійсності (Е. Таршис) [19].

Цими визначеннями поняття «контент-аналіз» окреслено загально-визнаний розподіл методології цього методу на дві складові: якісну та кількісну. Кількісний метод контент-аналізу пов'язується з визначенням частоти появи в документах певних характеристик змісту. Метод якісного контент-аналізу базується на самому факті присутності або відсутності в тексті однієї або декількох характеристик змісту. Можна погодитися з висновками дослідників у галузі соціальних комунікацій, зокрема Л. Чуприною, що різні компоненти, образи, думки та стереотипи, представлені в публікаціях ЗМІ різної спрямованості, піддаються вимірюванню. Можливість дослідити, яке місце вони посідають у загальному обсязі, їх послідовність і/або частоту, з якою вони трапляються. При уважному розборі можна усвідомити динаміку змісту – ті випадки, коли, наприклад, когось раптом перестають або починають лякати або коли в текстах раптово з'являється нова тема [21, с. 275].

У цьому контексті доцільно уточнити, що діапазон методів і процедур, які стосуються самого контент-аналізу, широкий. Найбільш важливим

при підготовці дослідження є виконання таких аналітичних операцій: опис проблемної ситуації (процесу, явища); визначення мети, об'єкта і предмета дослідження; попередній аналіз об'єкта; змістове уточнення та емпірична інтерпретація понять; опис процедур фіксації властивостей і явищ; визначення загального плану дослідження; визначення типу вибірки, переліку інформаційних джерел тощо.

Контент-моніторинг широко використовується сучасними інформаційними центрами для продукування різноманітних інформаційних продуктів, що орієнтовані на корпоративних користувачів з різних сфер суспільної діяльності. У зв'язку з цим, використовуючи загально визнані методології контент-моніторингу і контент-аналізу, інформаційні центри розробляють і практикують власні інноваційні підходи до аналітичної обробки інформаційних потоків, які циркулюють у соціальних інформаційних комунікаціях та відображають інформаційну картину різних сфер суспільної діяльності.

Сучасні інформаційні центри, удосконалюючи свої організаційно-технологічні, програмно-технологічні, інтелектуальні підходи, забезпечують необхідний рівень контент-моніторингу з метою виявлення взаємозв'язків фактів, суспільних процесів, явищ тощо їх групування, візуалізації, отримання статистичних даних. Інформаційно-аналітичні структури сучасних бібліотек розробляють та успішно практикують власні методики контент-моніторингу, методики кількісної та якісної оцінки суспільних процесів.

Національна юридична бібліотека, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в рамках науково-практичних досліджень інформаційного поля регіонів України розробили та успішно впровадили науково-методичні підходи до змістового аналізу інформаційних потоків з метою отримання необхідних якісних і кількісних зрізів, який ведеться постійно протягом невизначеного задалегідь проміжку часу.

У рамках дослідження відпрацьовані науково-методичні підходи до вимірювання інформаційних величин, які відповідають видам активності населення, його протестним настроям у різних регіонах, аргументованому вибору методів аналізу отриманих даних. У результаті науково-практичних досліджень виявлені залежності і зв'язок між видами протестної активності населення, зростання кількості повідомлень у ЗМІ

про протестні акції в регіонах. Серед цих видів найбільш поширеними виявлені такі конфлікти: політичні, економічні, соціальні, екологічні, етнічні й конфесійні та ін. Найбільш резонансні політичні конфлікти (проблеми) стосуються проти дій Президента і центральних органів влади, проти/за дій місцевої влади, ситуації навколо Ю. Тимошенко, проблем ЗМІ та демократичних свобод, проти зловживань в органах виконавчої служби, протестів з ідеологічним підґрунтям, окремих політичних акцій, проблем ринків, фінансово-банківської галузі, проти рейдерства, корупції та незаконної приватизації, захисту прав робітників, ситуації в галузі освіти, культури та спорту, проблем ЖКГ, незаконного/неузгодженого з територіальними громадами будівництва, ситуації у сфері охорони здоров'я, проблем транспортного сполучення, проти об'єктів, що несуть загрозу навколишньому середовищу тощо [10, с. 4].

Розвиток запропонованих науково-методичних підходів дає змогу моделювати інформаційну картину регіону за певний період часу, відтворювати візуально та статистично розподіл конфліктів за регіональною ознакою, прогнозувати можливі наслідки прийняття рішень як на місцевому рівні так і на загальнодержавному. Відповідно, виникає об'єктивна необхідність у подальшому розвитку методик контент-моніторингу новин політичного та суспільного життя регіонів, а також методології, яка дасть змогу здійснювати оцінюючі розрахунки зв'язку причин і проявів активності населення, виявити ризики, відстежувати збільшення або зменшення інтенсивності протестних дій суспільства за регіонами. Зокрема, при відпрацюванні методик контент-моніторингу інформаційного поля регіонів фахівці інформаційно-аналітичних структур НБУВ виявили в літній період 2017 р. аномальний сплеск протестних настроїв, які пояснено такими факторами: розвитком інформаційних технологій, орієнтованих на «розкрутку» масових акцій, відтак – резонансністю врадіївських подій та спробами опозиційних політиків використати місцеві реальні (і навіть формальні) проблеми для вирішення політтехнологічних завдань; інтересом ЗМІ до відповідних конфліктів – повідомлення про акції у райцентрах раніше далеко не завжди опинялися у сфері уваги ЗМІ, у липні ж ця інформація могла бути зафіксована значно детальніше; поширеністю проблем, пов'язаних з недоліками роботи правоохоронної та судової системи в Україні, значною кількістю громадян та цілих територіальних громад, де такі

проблеми стали хронічними і болючими; зниженням порогу емоційної стійкості реакції українців на проблеми: теперішня практика, інформаційна політика приводять до закріплення у масовій свідомості ідей «майданної демократії»; помітна тривожна тенденція, згідно з якою мітинги і пікети стають першою, а не останньою реакцією на конфліктні ситуації [10, с. 5].

Основою для відпрацювання науково-методичних підходів до вимірювання інформаційних величин, які відповідають видам активності населення, його протестним настроям у різних регіонах, стало визначення поняття «контент-моніторинг», запропоноване в монографічному дослідженні В. Горбуліна, О. Додонова, Д. Ланде. Суть контент-моніторингу полягає у систематичному виділенні і фіксуванні певних одиниць виміру тексту, квантифікації отриманих даних і подальшої інтерпретації результатів для оцінки і прогнозування поведінки діючих систем [4, с. 2].

Кількісний вираз якісних ознак такого суспільного явища як протестні акції в різних регіонах зумовив використання найбільш оптимальних базисних вейвлет функцій і аргументацію їх використання для проведення фрактального і мультифрактального аналізу вихідних даних, що дає змогу перейти від аналізу до моделювання активності суспільства для розрахунку оцінок зв'язку причин і проявів, відстеження збільшення або зменшення інтенсивності протестних акцій. Цей підхід дав можливість поряд із все ще переважаючими повідомленнями нейтрального характеру виявити матеріали, що мають ознаки маніпулювання (приховано упереджені матеріали) та інформаційної війни (відкрито упереджені матеріали, транслявання російських чи інших ворожих щодо України меседжів). У цілому присутня велика кількість повідомлень, які мають нейтральний характер – подання фактичних матеріалів про діяльність місцевої влади, органів прокуратури та судів різних рівнів, а також, меншою мірою, національної поліції [11, с. 2].

Змістовий аналіз інформаційних потоків з метою отримання необхідних якісних і кількісних зрізів інформаційної картини різних регіонів за певний період часу дав можливість відтворити візуально та статистично розподіл конфліктів за регіональною ознакою, загальну динаміку кількості повідомлень за найбільш топовими темами, їх загальну оцінку, надати оціночний розподіл основних проблем (конфлікт, маніпуляція, інформаційна війна, негативно, нейтрально, позитивно, загально).

Регіональний зріз дослідження дає змогу виявити райони областей, питання щодо яких висвітлювалися найактивніше.

Аналітична обробка інформаційних потоків є найхарактернішою рисою контент-моніторингу, за допомогою якого здійснюється екстракція фактів з текстів, виявлення понять, сюжетів, відстеження перебігу багатоаспектних суспільних процесів, розроблення різноманітних статистичних звітів, їх візуалізація. У зв'язку з цим, аналітичні підходи використано для уточнення джерельної бази, що дало змогу наблизитись до інформаційної картини, яка пояснювала б особливості оціночних суджень населення. Зокрема, залучення до джерельної бази опозиційних видань, що мають російську реєстрацію, а також російських видань дало змогу виявити публікації маніпулятивного характеру, а також такі, що мають ознаки відкрито інформаційної війни. Переважно вони стосуються діяльності центральної влади (президента, уряду), силових відомств [11, с. 3].

Інформаційно-аналітичні структури НБУВ у процесі науково-практичних досліджень інформаційних потоків удосконалюють методики контент-аналізу, що передбачають аналіз масиву текстових документів, – результат моніторингу інформаційного простору. Науково-практичні методики контент-аналізу передбачають таку послідовність: визначення загального плану дослідження; уточнення інформаційних джерел; визначення мети, об'єкта і предмета дослідження; попередній аналіз об'єкта; вибірка; квантифікаційна обробка тексту з подальшою інтерпретацією результатів проблемної ситуації (процесу, явища); змістове уточнення та емпірична інтерпретація понять; опис процедур фіксації властивостей і суспільних явищ, процесів тощо.

Напрацювання в рамках науково-практичних досліджень інформаційних потоків стали основою для розвитку методик контент-аналізу при реалізації таких інформаційно-аналітичних проєктів, як «Інформаційна картина місяця», «Інформаційні акценти / Кількісно-змістовий аналіз електронних матеріалів», «Україна у фокусі іноземних ЗМІ / Кількісно-змістовий аналіз електронних матеріалів найбільш рейтингових ЗМІ» [8, 9, 18].

У рамках таких досліджень визначаються основні суспільні явища, процеси, події, проблеми, між ними встановлюються зв'язки для подальшої формальної передачі кількісно-змістових характеристик

публікацій. Кожній з вибраних публікацій після її аналізу присвоюється сукупність кількісно-змістових характеристик, які відповідають визначеній меті дослідження. Таким чином, на основі розробленого рубризатора ведеться формальний опис тексту публікацій, а сукупність усієї обробленої інформації забезпечує візуалізацію опису суспільного явища в цілому в контексті досліджуваного об'єкта.

Контент-аналіз публікацій електронних ЗМІ за визначений проміжок часу в рамках виконання вищезазначених інформаційно-аналітичних проєктів дав змогу отримати необхідні якісні та кількісні зрізи загальної картини резонансних повідомлень, середньодобовий показник резонансних повідомлень, оціночний розподіл основних суспільно-політичних та економічних проблем за визначений проміжок часу та ін.

Контент-аналіз публікацій електронних ЗМІ за визначений проміжок часу в рамках виконання інформаційно-аналітичних проєктів «Україна у фокусі іноземних ЗМІ (Кількісно-змістовий аналіз електронних матеріалів найбільш рейтингових ЗМІ)», «Інформаційна картина місяця (Основні тенденції висвітлення української тематики у іноземних ЗМІ)» дав змогу відтворити візуально та статистично співвідношення кількості публікацій по світу, загальну динаміку кількості повідомлень про українські персоналії в зарубіжних ЗМІ, оціночний розподіл за сферами діяльності західних та російських ЗМІ, (політика, соціальна сфера, економіка, негативно, нейтрально, позитивно, загально), співвідношення ключових тегів у західних і російських ЗМІ.

Кількісний вираз якісних ознак такого явища як інформаційні маніпулятивні технології в інформаційному просторі дав можливість виявити матеріали, що мають їхні ознаки. Зокрема, за результатами дослідження, найбільш поширеними наразі виявилися такі види інформаційних маніпуляцій: створення інформаційної хвилі, анонімний авторитет, вибіркова правда, коментарі, створення асоціацій, розмахування прапором, рекомендація, констатація факту, ствердження, постановка риторичних запитань [18].

Результативність здійснення контент-аналізу може бути досягнуто через розвиток кооперації з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. На сьогодні бібліотеки в умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій змінюють підходи до комплектування власних фондів, орієнтуються не лише на їхнє якісне збільшення, а й на

забезпечення доступу до інформаційних ресурсів на основі кооперативних зв'язків з іншими сучасними інформаційними центрами. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній практиці інформаційний простір бібліотеки розширюватиметься до міжбібліотечного, міжрегіонального, його межі становитимуться ширшими. Цим самим досягається доступ до будь-яких багатоаспектних масивів інформації сумірних із загальним обсягом всієї інформації в бібліотечних закладах України, забезпечення глибинного вузькотематичного пошуку. Усе це дає змогу здійснення контент-аналізу на базі значного обсягу масивів інформаційних ресурсів.

При цьому слід зазначити, що здійснення оперативного та якісного контент-аналізу на базі акумульованих бібліотеками інформаційних ресурсів можливий за умови впровадження сучасних електронних технологій обробки, зберігання та пошуку інформації, використання інформаційно-комунікаційних технологій. На сучасному етапі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні акумульований бібліотеками інформаційний ресурс слабо включений у систему соціальних інформаційних комунікацій внаслідок зберігання значного обсягу масивів інформації на традиційних носіях. Тому вони не доступні для використання інформаційно-комунікаційними технологіями управління інформацією. У зв'язку з цим, для вирішення повноцінної реалізації відповідних функцій бібліотеками дослідники називають завдання сьогодення – формування електронних ресурсів бібліотечних закладів двома шляхами: надання наявній у бібліотечних базах (фондах) інформації на всіх носіях електронної форми і систематичним наповненням цих баз новою електронною інформацією [7, с. 48].

Сучасні інформаційні центри відмінні за своєю структурою та належністю від бібліотечних активізували свою діяльність у напрямі інформаційно-консалтингового супроводу українських фінансово-промислових груп (далі – ФПГ). Українська компанія NOKs fishes виробила та вдосконалює програмно-технічні, технологічні підходи та методики щодо реалізації різноманітних проектів контент-моніторингу національного медіаполя (друкованих ЗМІ, інтернет-ЗМІ, ТВ і радіо, інформаційно-аналітичні агентства, соціальні медіа). З 2007 р. фахівцями компанії розроблено та впроваджено інноваційні підходи до оцінки якості резонансу, що дає змогу бачити багатомірні характеристики медіа-

поля. З 2010 р. ці програмно-технічні, технологічні підходи та методики вдосконалюються завдяки впровадженню каналу логістики сервісу через індивідуальні онлайн-бази з вмонтованим модулем графічної візуалізації контент-аналізу, агрегації в клієнтські бази рекламного контенту, запуску власної пошукової системи Shukach.info, електронну базу даних, архів інформаційних продуктів, регіональну мережу [16, 17].

Це стало основою для створення інформаційно-аналітичного сервісу, який містить у собі контент-моніторинг медіа-поля, дослідження статистики і якості створеного резонансу, репутаційні дослідження, що висвітлюють коментарі експертних груп на медіа-іміджеві дії ФПГ. Програмно-технічні, технологічні підходи та методики, впроваджені компанією, дають змогу щоденно обробляти понад 3,5 тис. джерел інформації.

На сьогодні компанія надає такі інформаційно-аналітичні послуги:

- контент-моніторинг медіа-поля;
- аудит медіа-активності в розрізі статистичних, якісних і вартісних характеристик резонансу за тиждень, місяць, квартал, що надає порівняльний аналіз активності в ЗМІ ФПГ за тиждень/місяць/квартал (порівняння представленості у ЗМІ великих ФПГ);
- онлайн-база в режимі реального часу з контент-аналізом, гнучкою системою фільтрів, публікаціями в розрізі тем, блоків, експертів.

У рамках інформаційно-аналітичного сервісу компанія виробляє такі продукти:

- прес-кліпінг із розподілом бізнесу за галузями, власниками, новинами про компанію, іншими рубриками, типами ЗМІ;
- прес-кліпінг про благодійність і корпоративно-соціальну відповідальність проявів ФПГ;
- дайджест важливих новин з розподілом за ринками.

Прес-кліпінг передбачає надання корпоративним користувачам інформації, сегментовану за репутаційними блоками, ринками і тональністю. Також кліпінг містить аналітичну надстройку, що дає змогу бачити співвідношення якості резонансу і статистики.

Особливістю програмно-технічних, технологічних підходів і методик, впровадженими компанією, є те, що корпоративний користувач отримує можливість самостійно аналізувати та порівнювати своє медіа-поле з іміджевими проявами в ЗМІ, соціальних медіа інших українських ФПГ. Зокрема, онлайн-база надає доступ корпоративним користувачам

до оновленого контенту медіа-поля кожні 30 хв за ключовими словами запиту, з допомогою гнучкої системи фільтрів формувати кліпінг за визначений період часу, активом, репутаційним блоком, ринком, джерелом інформації, створювати інтерфейси користувача з різним ступенем доступу до змісту онлайн-бази. Крім того, онлайн-база містить графічний модуль, який дає змогу користувачам бачити результати контент-аналізу обробленого масиву інформації в розрізі якісних і кількісних показників. Блок контент-аналізу, який реалізується через вбудований графічний модуль, дає змогу клієнту отримувати дані про якість резонансу в розрізі інтегральних коефіцієнтів, що характеризують лояльність медіа до інформаційних приводів клієнта, насиченість медіа-поля клієнта подієвим рядом, імовірність впливу інформаційного приводу на аудиторію засобів масової інформації, а також тональності публікацій, і рейтингу резонансу медіа-поля, визначеного «позитивно», «нейтрально» і «негативно». Уся інфографіка містить посилання на масив публікацій, що обумовили значення графічного показника.

Узагальнюючи досвід удосконалення методик контент-моніторингу і контент-аналізу інформаційних потоків, слід зазначити, що українська компанія NOKs fishes розробила та успішно практикує інноваційні підходи, що надають можливість аналізу медіа-поля з допомогою зонно-просторового методу. Цей метод дає змогу проводити системні дослідження динаміки макропоказників діяльності економічних суб'єктів, їх конкурентів, створення інформаційно-аналітичних моделей контролю, аналізу і коректування інформації медіа-поля з репутаційної політики ФПГ, інших корпоративних користувачів у багатомірному режимі за рахунок інтегральних характеристик об'єктів досліджень у розрізі тематичних векторів.

Таким чином, відповідно до можливостей самих інформаційних центрів, інформаційних запитів, потреб як українського суспільства загалом, так і окремих корпоративних замовників, користувачів сучасні інформаційні центри розробляють та удосконалюють відмінні один від одного взаємопов'язані організаційно-технологічні, програмно-технологічні, інформаційно-технологічні, інтелектуальні підходи та методики контент-моніторингу і контент-аналізу інформаційних потоків. Традиційно спільним для інформаційних центрів залишається використання переваг технологій та методик контент-моніторингу і контент-аналізу,

які забезпечують: а) одержання оперативних кількісних і якісних аналітичних зрізів; б) оперативний аналіз інформаційних потоків, що циркулюють у соціальних комунікаціях; в) визначення оперативності, повноти інформаційних джерел; г) одержання аналітичних даних для визначення інтенсивності публікацій; д) своєчасне надання необхідної профільної інформації корпоративним користувачам.

Очевидно, що найбільш інноваційні підходи та методики мають можливість розробляти та впроваджувати ті інформаційні центри, які спроможні профінансувати гнучке програмне забезпечення для підтримки програмно-технологічного циклу роботи інформаційно-аналітичної платформи контент-моніторингу, контент-аналізу інформаційного простору з відповідними автоматичними засобами оцінювання якісних і кількісних характеристик інформаційних потоків.

Важливими конкурентними перевагами бібліотек країни, як стверджують дослідники в галузі соціальних комунікацій, залишається: системність, фундаментальність і науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Інша важлива риса, якою характеризується діяльність бібліотечних установ, – їх незалежність, внаслідок чого сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус [15, с. 55]. Саме великі бібліотеки на сьогодні спроможні здійснювати контент-моніторинг за джерелами інформації, безперервну аналітичну обробку інформаційних потоків, забезпечувати систематичне відстежування нових тенденцій і суспільних процесів, явищ у постійно оновлюваному мережевому інформаційному середовищі.

Література

1. *Барановский А.* Контент-мониторинг и анализ социальных процессов [Электронный ресурс] / А. Барановский. – Режим доступа: <http://taac.org.ua/files/a2011/proceedings/UA-3-Oleksii%20Mykolayovich%20Baranovskiy-134.pdf>. – Загл. с экрана.
2. *Берко А.* Система контент-моніторингу новинних інтернет-ресурсів / А. Ю. Берко, Я. П. Кісь, В. І. Суховерський // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2011. – № 699: Інформаційні системи та мережі. – С. 13–21.

3. *Висоцька В.* Контент-моніторинг текстової інформації Web-ресурсів / В. А. Висоцька, Л. Б. Чирун, Л. В. Чирун // Міжнародна наукова конференція «Інтелектуальні системи прийняття рішень та проблеми обчислювального інтелекту (ISDMCI'2015)», Залізний Порт, Україна. – 25–28 трав. 2015. – С. 38–40.

4. *Горбулін В. П.* Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія / [В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде]. – Київ : Інтертехнологія, 2009. – 164 с.

5. *Григорьев А.* InfoStream / А. Н. Григорьев, Д. В. Ландэ, С. А. Бороденков и др. // Мониторинг новостей из Интернет: технология, система, сервис: науч.-метод. пособие. – Київ, ООО «Старт-98», 2007. – 40 с.

6. *Додонов А. Г.* Виявлення категорій і їх взаємозв'язків у рамках технології контент-моніторингу / А. Г. Додонов, Д. В. Ланде // Вісн. держ. служби України. – 2006. – № 4. – С. 45–52.

7. *Дубас Т.* Роль бібліотечних закладів у реалізації програми інформатизації українського суспільства / Т. Дубас // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 48.

8. Інформаційна картина місяця: маніпулятивні технології в іноземних ЗМІ (квітень 2017, за матеріалами зарубіжних ЗМІ) [Електронний ресурс] // Центр досліджень соціальних комунікацій. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/images/inf_akcentu/Kvit17_zar_ZMI.pdf. – Назва з екрана.

9. Інформаційна картина місяця: основні тенденції висвітлення української тематики у іноземних ЗМІ [Електронний ресурс] // Центр досліджень соціальних комунікацій. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/images/inf_akcentu/traven17.pdf. – Назва з екрана.

10. Інформаційна картина регіону: аналітичний огляд на базі електронної інформації. – 2017. – № 1. – С. 4.

11. Інформаційна картина регіону (Харківська область): аналітичний огляд на базі електронної інформації. – 2017. – 19–27 черв. – С. 2.

12. *Кравчук В. О.* Контент-моніторинг світових ЗМІ з питання інтеграції України до ЄС та НАТО / В. О. Кравчук // Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (14–15 трав. 2014 р., м. Луцьк). – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 90–96.

13. *Ландэ Д.* Феномены современных информационных потоков

[Электронный ресурс] / Д. Ландэ, А Литвин. – Режим доступа: http://www.sib.com.ua/arhiv_2001/lande_1_2001/lande_1_2001.htm. – Загл. с екрана.

14. *Леліков Г. І.* Моніторинг діяльності органів виконавчої влади із застосуванням комп'ютерної системи контент-аналізу електронних ЗМІ / Г. І. Леліков, В. М. Сороко, О. М. Григор'єв, Д. В. Ланде // Вісн. держ. служби України. – 2002. – № 2. – С. 72–78.

15. *Половинчак Ю.* Бібліотечні ресурси як фактор зміцнення національної самосвідомості суспільства / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 55.

16. Пошукова система «Шукач» [Електронний ресурс] // Noksfishes: mediaresearchandconsulting. – Режим доступу: <http://noksfishes.info/index.php/nou-khau/systema-shukach>. – Назва з екрана.

17. Проект «МедіаВершки» [Електронний ресурс] // Noksfishes: mediaresearchandconsulting. – Режим доступу: <http://noksfishes.info/index.php/diialnist/mediavershky>. – Назва з екрана.

18. Україна у фокусі іноземних ЗМІ (Кількісно-змістовний аналіз електронних матеріалів найбільш рейтингових ЗМІ. Маніпулятивні технології в іноземних ЗМІ. Резюме) [Електронний ресурс] // Центр досліджень соціальних комунікацій. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/images/inf_akcentu/Ino_ZMI_2017.pdf. – Назва з екрана.

19. *Федорчук А.* Контент-моніторинг інформаційних потоків [Електронний ресурс] / А. Федорчук // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функціонування, тенденції розвитку. – Київ, 2005. – Вип. 3. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/bnan_2005_3_17%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/bnan_2005_3_17%20(3).pdf). – Загл. с екрана.

20. *Федорчук А.* Теоретико-методичні засади аналізу інформаційного потоку соціально-політичного спрямування / А. Федорчук, Н. Танатар // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2004. – № 2. – С. 33–38.

21. *Чуприна Л.* Проблема інформаційних шумів при використанні оперативної інтернет-інформації для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів / Л. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 269–288.

References

1. Baranovskii A. Kontent-monitoring i analiz sotcialnykh protsessov [Content-monitoring and analysis of social processes]. Retrieved from [http://taac.org.ua/files/a2011/proceedings/UA-3-Oleksii%20 Mykolayovich%20 Baranovskyi-134.pdf](http://taac.org.ua/files/a2011/proceedings/UA-3-Oleksii%20Mykolayovich%20Baranovskyi-134.pdf) [in Russian].
2. Berko, A.Yu., & Kis, Ya. P., & Sukhoverskyi, V. I. (2011). Systema kontent-monitorynhu novynnykh internet-resursiv [The system of the content-monitoring of the news Internet resources]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – The Bulletin of the National University «Lvivska Politekhnikha»*, no. 699, pp. 13–21 [in Ukrainian].
3. Vysotska, V. A., & Chyrun, L. B., & Chyrun, L. V. (2015). Kontent-monitorynh tekstovoi informatsii Web-resursiv [The content-monitoring of the text information of the Web-resources]. «The intellectual systems of the decision-making and problems of computational intellect (ISDMCI'2015)»: *Mizhnarodna naukova konferentsiia (25–28 travnia 2015) – The International Scientific Conference*. (pp. 38–40). Zaliznyi Port, Ukraine [in Ukrainian].
4. Horbulin, V. P., Dodonov, O. H., & Lande D. V. (2009). Informatsiini operatsii ta bezpeka suspilstva: zahrozy, protydiia, modeliuvannia [The informational operations and society safety: threats, counteraction, modeling]. Kyiv: Intertekhnolohiia [in Ukrainian].
5. Grigorev, A. N., Lande, D. V., & Borodenkov S. A., i dr. (2007). InfoStream. Monitoring of news from the Internet: technology, system, service. K., OOO «Start-98» [in Russian].
6. Dodonov, A. H., & D. V. Lande. (2006) Vyiavlennia katehorii i yikh vzaiemozviazkiv u ramkakh tekhnolohii kontent-monitorynhu [Detection of categories and their interconnections within the framework of the technology content-monitoring]. *Visnyk derzhavnoi sluzhby Ukrainy – The Bulletin of the Civil Service of Ukraine*, no. 4, pp. 45–52 [in Ukrainian].
7. Dubas, T. (2009). Rol bibliotechnykh zakladiv u realizatsii prohramy informatyzatsii ukraïnskoho suspilstva [The role of library institutions in implementing the program of informatization of the Ukrainian society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv. Issue 23, p. 48 [in Ukrainian].
8. Informatsiina kartyna misiatsia: manipulyativni tekhnolohii v inozemnykh

ZMI (kviten 2017, za materialamy zarubizhnykh ZMI) [The information picture of the month: manipulative technologies in foreign media (April 2017, based on materials from foreign media)]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii – The Center of the Research for Social Communication* Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/images/inf_akcentu/Kvit17_zar_ZMI.pdf [in Ukrainian].

9. Informatsiina kartyna misiatsia: osnovni tendentsii vysvitlennia ukrainskoi tematyky u inozemnykh ZMI [The information picture of the month: main tendencies of coverage of Ukrainian subjects in foreign media]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii – The Center of the Research for Social Communication*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/images/inf_akcentu/traven17.pdf [in Ukrainian].

10. Informatsiina kartyna rehionu: analitychnyi ohliad na bazi elektronnoi informatsii [The information picture of the region: analytical review on the basis of electronic information] (2017), no. 1, p. 4 [in Ukrainian].

11. Informatsiina kartyna rehionu (Kharkivska oblast): analitychnyi ohliad na bazi elektronnoi informatsii [The information picture of the region(Kharkivska oblast):analytical review on the basis of electronic information] (2017). June 19–27, p. 2 [in Ukrainian].

12. Kravchuk, V. O. (2014). Kontent-monitorynh svitovykh ZMI z pytannia intehratsii Ukrainy doYeSta NATO [The content-monitoring of the world's media on the issue of Ukraine's integration into the EU and NATO]. *Proceedings from The information provision of cross-border cooperation of Ukraine'14: II Mizhnarodnoinaukovo-praktychnoiInternet-konferentsii (14–15 travnia 2014 r., m. Lutsk) – 2 nd International Scientific and Practical Internet-Conference*. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].

13. Lande D., & Litvin, A. Fenomeny sovremennykh informatcionnykh potokov [The phenomena of the modern information flows]. Retrieved from http://www.sib.com.ua/arhiv_2001/lande_1_2001/lande_1_2001.htm[inRussian].

14. Lelikov, H. I., Soroko, V. M., Hryhoriev, O. M., &Lande, D. V. (2009). Monitorynh diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady iz zastosuvanniam kompiuternoï systemy kontent-analizu elektronnykh ZMI [Monitory activity of executive bodies with the use of computer system of content analysis of electronic mass media]. *Visnyk derzhavnoi sluzhby Ukrainy – The Bulletin of the Civil Service of Ukraine*, no. 2, pp. 72–78 [in Ukrainian].

15. Polovynchak, Yu. (2009). Bibliotechni resursy yak faktor zmitsnennia

natsionalnoi samosvidomosti suspilstva [The library resources as a factor of strengthening the national consciousness of society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv. Issue 23. p. 55 [in Ukrainian].

16. Poshukova systema «Shukach» [The search engine«Shukach»]. <http://noksfishes.info>. Retrieved from <http://noksfishes.info/index.php/nou-khau/systema-shukach> [in Ukrainian].

17. Proekt «MediaVershky» [The project «MediaVershky» («MediaCream»)]. <http://noksfishes.info>. Retrieved from <http://noksfishes.info/index.php/diialnist/mediavershky> [in Ukrainian].

18. Ukraina u fokusi inozemnykh ZMI (Kilkisno-zmistovnyi analiz elektronnykh materialiv naibilsh reitynhovykh ZMI. Manipuliatyvni tekhnolohii v inozemnykh ZMI.Reziiume) [Ukraine in the focus of foreign media (Quantitative and informative analysis of electronic materials of the most popular mass media.Manipulation technologies in foreign media. Resume)]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii – The Center of the Research for Social Communication*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/images/inf_akcentu/Ino_ZMI_2017.pdf [in Ukrainian].

19. Fedorchuk, A. (2005). Kontent-monitoring informatcionnykh potokov [The content-monitoring of the information flows]. *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funkcionirovaniia, tendentsii razvitiia – The Libraries of the National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, Issue 3. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/bnan_2005_3_17%20(3).pdf [in Russian].

20. Fedorchuk, A., & Tanatar, N. (2004). Teoretyko-metodychni zasady analizu informatsiinoho potoku sotsialno-politychnoho spriamuvannia [Theoretical and methodical principles of the analysis of the information flow of socio-political direction]. *Bibliotekoznavstvo, dokumentoznavstvo, informolohiia – Library Science, Documentation, Informology*, no. 2, pp. 33–38 [in Ukrainian].

21. Chupryna, L. (2009). Problema informatsiinykh shumiv pry vykorystanni operatyvnoi internet-informatsii dlia pidhotovky informatsiino-analitychnykh materialiv [Problem of the informational noises using operational internet-information for preparation of the informational and analytical materials]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Verna-*

dsko – *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv. Issue 23, pp. 269–288 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Valentyna Palchuk,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**Methods of Content-Monitoring and Content-Analysis of Information Flows:
Modern Features**

The article deals with the features of improvement innovative approaches to the processing of constantly updated information circulating in social information communications, active use of the methods content-monitoring, content-analysis in this process. The experience of the modern information centers, which use and improve the methods of content-monitoring and content-analysis of the information flows, solve the problem of the modern information activity on systematic tracking of social trends and processes in a constantly updated networked information environment are generalized.

The research question concerns the generalization of the experience in information processing and analysis of social information communications and reflects informational dimensions of qualitative and quantitative characteristics of the life of society subjects, trends, processes, phenomenon, etc. Scientific comprehension of the communication processes, study of the quantitative and qualitative characteristics of information introduced in social information communications is considered in the context of the research results of such scholars as A. Baranovsky, A. Berko, V. Vysotskaya, P. Kis, V. Sukhoversky, L. Chirun, V. Horbulin, A. Dodonov, D. Lande, A. Fedorchuk, N. Tanatar.

The experience of modern information centers is synthesized. These centers, based on generally accepted methodology of content monitoring and content analysis, develop and practice their own innovative approaches to the analytical processing of information flows. The National Law Library, The Service of informational and analytical support of the state authorities of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine implemented scientific and methodical approaches to evaluation information that correspond to the types of activity of the population, its protest sentiment in different regions.

Software-technical, technological approaches and methods of the content-monitoring of the national media field are considered on the case of the Ukrainian company

«NOKs fishes». Since 2010, the company has improved program and technical, technological approaches and methods of content monitoring by means of introduction of the service logistics channel through individual on-line databases with a built-in graphical visualization of content analysis, the launch of its own search engine «Shukach.info».

Keywords: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, National Law Library, Service information and analytical support, content-monitoring, content-analysis, quantitative processing of information, zone-spatial method.

Лілія Савицька,

голов. ред.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

МОНІТОРИНГ СТОРІНОК ГОЛОВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ У МЕРЕЖІ FACEBOOK

Обґрунтовано необхідність репрезентації діяльності бібліотечних установ у соціальних мережах, зокрема у мережі Facebook. Проведено річний моніторинг сторінок Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) з метою визначення взаємозалежності між кількістю підписників і якістю контенту на сторінках НБУВ у мережі Facebook. Проаналізовано основні способи висвітлення інформації про діяльність НБУВ.

Ключові слова: соціальні мережі, національна бібліотека, Facebook, інформаційні ресурси, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

Українське суспільство, як і весь світ, перебуває у «мережецентричній фазі еволюції» [3, с. 1]. За даними компанії Gemius, кількість українських користувачів Мережі в жовтні 2015 р. сягнула 20,1 млн осіб (у 2013 р. – 17,5 млн, 2014 р. – 19 млн) [1]. Посилилися темпи зростання частки користувачів у невеликих містах і селах, а також серед людей старшого віку. За таких умов сучасна бібліотека як джерело накопичення та зберігання інформації повинна шукати шляхи комунікації з людьми з метою популяризації своїх ресурсів і реалізації елементів комунікаційно-іміджевої політики кожної окремої публічної, академічної чи іншої бібліотеки. Одночасно зі створенням і підтриманням функціонування офіційних сайтів сучасні бібліотеки спрямовують зусилля і на охоплення веб-середовища соцмереж. Найбільш пристосованою для просування бібліотеки вважають мережу Facebook, проте багато бібліотек висвітлюють свою діяльність одразу в кількох соціальних мережах [5, с. 315].

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) як академічна установа, яка перебуває в інформаційному фарватері, найактивніше на сьогодні репрезентована у Facebook, де функціонує 11 сторінок з різною кількістю підписників. Науково-методичне

забезпечення функціонування цих сторінок здійснює прес-служба НБУВ, для якісного контент-маркетингу якого напрацьовується відповідний пакет документів (концепція медіа-представництва, паспорт ресурсу, посадові та технологічні інструкції), розробляється контент-план, проводиться щоденний і щомісячний моніторинг активності аудиторії, результатів діяльності в соціальних мережах тощо [4].

Метою статті є визначення взаємозалежності між кількістю підписників і якістю контенту на сторінках НБУВ у мережі Facebook.

Протягом двох років (з 1 травня 2015 р. до 1 травня 2017 р., із проміжними даними в першому півріччі 1 листопада 2015 р.) у контексті завдань науково-дослідної роботи співробітники відділу наукового формування національних реферативних ресурсів НБУВ проводили моніторинг сторінок НБУВ, спостерігаючи за кореляцією двох сфер: кількість підписників і якість контенту в мережі Facebook.

З огляду на кількість підписників та динаміку їх збільшення можемо констатувати, що найпопулярнішою впродовж двох років спостереження залишається сторінка прес-служби НБУВ (яка позиціонується як представницька сторінка), де висвітлюються всі події, заходи та новини підрозділів бібліотеки. Кількість її підписників за перший рік зросла на 915 осіб, а за другий – 998 (див. таблицю).

Таблиця

Кількість підписників на сторінках НБУВ у Facebook

Сторінки НБУВ	1.05.15	1.11.15	1.05.16	1.05.17
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського	1527	1863	2442	3440
СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади	180	244	268	280

Продовження табл.

Національна юридична бібліотека НБУВ	275	479	721	1093
Фонд Президентів України	86	112	145	183
Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ	230	276	328	404
Відділ музичних фондів НБУВ	329	434	514	617
Österreich-Bibliothek Kiew / Австрійська бібліотека в Києві	267	314	350	381
Відділ стародруків та рідкісних видань НБУВ	–	132	196	394
Рада молодих учених НБУВ	–	72	100	124
Відділ зібрань та історичних колекцій НБУВ	–	–	78	132
Персональна сторінка Репортера СІАЗ	136	144	161	171

Проте, як засвідчують проміжні дані, збільшення підписників за перший рік спостережень щомісяця не було рівномірним: з 1 травня до 1 листопада 2015 р. – на 336 осіб (у середньому на 56 осіб за місяць), тоді як з 1 листопада 2015 р. до 1 травня 2016 р. – на 579 осіб (у середньому на 95–97 осіб за місяць). Кореляція цих показників засвідчує постійне збільшення інтересу користувачів унаслідок більш рівномірної роботи прес-служби у Facebook і взаємодії з іншими сторінками бібліотеки в цій соціальній мережі. Ця ж тенденція зберігається і впродовж наступного року.

Якщо простежити кількісні показники щодо контентного наповнення, то з 1 травня до 1 листопада 2015 р. було створено 12 сторінок-подій (найбільше – у травні (5 подій) та вересні (4 події), а найменше – у літні місяці, зокрема у липні та серпні взагалі відсутні), а з 1 листопада 2015 р. до 1 травня 2016 р. – лише 7, але переважно 1–2 щомісяця. Що ж стосується наступного року (з 1 травня 2016 р. до 1 травня 2017 р.), то напрям розвитку сторінки зберігається. Проте за останній рік найбільше сторінок подій було у березні (4 сторінки подій), що становить третину від усіх подій, створених сторінкою НБУВ із травня 2016 р. до травня 2017 р.

Щодо кількості дописів, то за перші півроку спостережень кількість дописів щомісяця була різною, зокрема у травні 2015 р. – 47 дописів, червні – 37, липні – 49, серпні – 38, вересні – 60, жовтні – 59. Це пов'язано, передусім, із тим, що в літній період (червень – липень) у НБУВ зменшується кількість різних заходів, як і в усіх організаціях, у яких працюють чи навчаються читачі, на пострадянській території у період відпусток. Інші півроку спостереження характеризуються більшою рівномірністю: листопад 2015 р. – 42, грудень 2015 р. – 39, січень 2016 р. – 41, лютий 2016 р. – 38, березень 2016 р. – 43, квітень 2016 р. – 44. Майже рівнозначні показники характерні також і для наступного року. Порівняно з першим півріччям, не враховуючи літні місяці, у другому – на 30,0% менше дописів за місяць. Проте, якщо ми звернемо увагу на кількість поширень цих дописів та їх коментувань, то побачимо якісність контенту. Саме кількість резонансних дій читачів чи співробітників НБУВ визначають, наскільки цікавою, інформативною та потрібною була інформація, яку опублікували.

Поширюючи як власний контент (дописи, які не є репостами (оригінальний та неоригінальний (з офіційного сайту НБУВ) контент), так й інформацію з інших офіційних (від Вища освіта – портал, Освіта. ua, Фонд Президентів України НБУВ, Цsterreich-Bibliothek Kiew / Австрійська бібліотека у Києві тощо) та особистих (від Nadiya Strishenets) сторінок, адміністратори групи (наразі це прес-служба НБУВ) вибирають для публікації той, який є актуальним для середньостатистичного користувача головної наукової бібліотеки.

У власних дописах вони часто (але не завжди) використовують hashtag, об'єднуючи групу повідомлень з певної теми, та посилання на офіційний

сайт бібліотеки з метою промоції, що є складовою успішного просування сторінки у соціальних мережах, адже «важливим моментом є те, що, крім контенту організації, необхідно створювати оригінальний контент саме під свою стрічку новин» [2, с. 31]. Важливу роль у створенні оригінального контенту відіграють теги (посилання на осіб (переважно співробітників та активних учасників заходів, що проводить НБУВ, які є на Facebook) і сторінки організацій, з якими співпрацює НБУВ).

Підписники сторінки НБУВ частіше ставлять уподобання та роблять репости зі сторінки, ніж коментують її матеріали. У коментарях вони висловлюють пропозиції, побажання та зауваження, дякують, запитують про те, що їх цікавить, а також висловлюють думки з різних питань. Коментують не лише читачі та співробітники, а й інші організації, зокрема Центральна наукова бібліотека ім. Я. Коласа НАН Білорусії. Найбільшою популярністю з огляду на кількість коментарів користується оригінальний контент сторінки (той, що створений «саме під свою стрічку новин» [2, с. 31] і не має посилань на офіційний сайт), зокрема рубрика з оголошенням про дні народження провідних співробітників НБУВ. Також ажітаж серед читачів спричинив оригінальний допис, у якому пропонувалося визначити подію року. За кількістю уподобань і коментарів адміністратори сторінки прагнули вибрати 5 з 12 найпопулярніших подій за 2015 р.: 1) презентація науково-видавничої діяльності НБУВ на V Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал»; 2) бібліотекознавчі студії пам'яті Михайла Слободяника; 3) 20-річчя Українського реферативного журналу «Джерело»; 4) Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація» (м. Київ, НБУВ, 6–8 жовтня 2015 р.); 5) презентація багатотомного видання «Шлях до відродження» Героя України Левка Лук'яненка; 6) вихід у світ та презентація наукового каталогу «Мідні гравірувальні дошки українських друкарень XVII–XIX ст. у фондах НБУВ»; 7) засідання за круглим столом на відзначення Міжнародного дня рідної мови «Мова і культура»; 8) виставка «Відреставровані раритети з фондів Національної бібліотеки України»; 9) інтерактивна сесія «Формуємо стратегію присутності НБУВ в соціальних медіа»; 10) акція на підтримку бойового духу українських військовослужбовців; 11) загальнобібліотечна акція до Дня вишиванки «Вернадка у вишиванці»; 12) прес-тур до головної бібліотеки країни.

Керівники інших сторінок у Facebook або продовжують підтримувати динаміку на тому ж рівні, або ж темпи популярності знижуються. Сторінка «СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади» втрачає популярність у мережі Facebook. Кількість підписників за перші півроку спостережень зростала щомісяця приблизно на 9–11 підписників, а за другі півроку – всього на 4. Очевидно, що серйозну конкуренцію цій сторінці становить персональна сторінка Репортера СІАЗ, яка репостить не власний контент, а з інших сторінок, зокрема від Free Voice Information Analysis Center, Інституту історії України НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень, Національної академії наук України, Фонду Президентів України НБУВ тощо. На сторінці «СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади» наявний лише власний контент, який має мало уподобань і відсутність репостів, що й говорить про низький рівень популярності.

Отже, бібліотека, яка створює сторінку в мережі Facebook, може впливати на кількість підписників і якість контентного наповнення своєчасним оновленням інформації. Проте потрібно враховувати специфіку Facebook, яка полягає в тому, що лише ті підписники одержують новини зі сторінки, які протягом певного часового проміжку (останні 2–3 тижні) відгукувалися на матеріали (ставили уподобання, писали коментарі чи робили поширення). Тому, на нашу думку, сторінки НБУВ повинні щодня мати такі матеріали (не лише новини про події, анонси, а й історичні факти, цитати, афоризми з бібліотечних книг, відомості про видатних людей (у тому числі у бібліотечній справі), мотиваційні листівки тощо), які б могли зацікавити користувача та підтримувати цю цікавість упродовж тривалого періоду. Це не лише сприятиме збільшенню кількості підписників, а й позитивному іміджу НБУВ загалом і української книги зокрема.

Література

1. В Україні інтернет-аудиторія досягла 20,1 млн користувачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/v_ukraini_internetauditoriya_dosyagla_201 mln_koristuvachiv/. – Назва з екрана.

2. Головаха С. Наукова бібліотека в соціальних мережах / С. Головаха // Бібл. вісн. – 2013. – № 1. – С. 29–32.

3. Надутенко М. В. Віртуалізовані лексикографічні системи та їх застосування у прикладній лінгвістиці : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 10.02.21 / М. В. Надутенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 22 с.

4. Поперечна Л. А. Соціальні мережі як інструмент комунікаційно-іміджевої політики наукової бібліотеки [Електронний ресурс] / Л. А. Поперечна // Матеріали міжнар. наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація», 6–8 жовт. 2015 р., Київ. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/618>. – Назва з екрана.

5. Тарасенко Н. В. Бібліотечні сайти та сторінки в соціальних мережах як інноваційний інформаційний продукт бібліотеки / Н. В. Тарасенко // матеріали Міжнар. наук. конф., 6–8 жовт. 2015 р., Київ. : в 2 ч. Ч. 1. – Київ, 2015. – С. 313–316.

References

1. V Ukraini internet-audytoria dosiagla 20,1 mln korystuvachiv [Internet-audience reached 20.1 million users in Ukraine]. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/v_ukraini_internetaudytoria_dosyagla_201_mln_korystuvachiv/ [in Ukrainian].

2. Holovakha, S. (2013). Naukova biblioteka v sotsialnykh merezhakh [Scientific Library in social networks]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 29–32 [in Ukrainian].

3. Nadutenko, M. V. (2016). Virtualizovan ileksykohrafichni systemyay ikh zastosuvannia u prykladnii lingvistytsi [Virtualized lexicographical systems and their application in applied linguistics.]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

4. Poperechna, L. A. (2015). Sotsialni merezhiy ak instrument komunikatsiino-imidzhevoi polityky naukovy biblioteky [Social media as a tool for communication and image policy of Research Library]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia – Library. Science. Communication. Proceedings of the International Scientific Conference*. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/618> [in Ukrainian].

5. Tarasenko, N. V. Bibliotekni saity ta storinky v sotsialnykh merezhakh

yak innovatsiynyi informatsiynyi product biblioteky [Library sites and pages on social networks as an innovative information product library]. Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia – Library. Science. Communication. Proceedings of the International Scientific Conference. (Part 1), (pp. 313–316). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.11.2017.

Liliia Savytska,

Editor-in-Chief,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Monitoring Popularity of the Main Research Library Facebook Pages

The necessity of representation of library institutions in social networks, including the network facebook.com was proved. Annual monitoring of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine pages was realized to determine the relationship between the number of followers and the quality of content on facebook.com. The basic methods of giving information about V. I. Vernadsky National Library of Ukraine were analysed. An attempt was made to distinguish between «own content» and «original content». In particular it was determined that own content could be original and unoriginal (with reference to the official web site of V. I. Vernadsky National Library).

Main reasons for decrease of popularity of a page on facebook.com were characterized using the example of a page of the V. I. Vernadsky National Library «Service of informational and analytical support of state authorities».

It was emphasized that in maintaining a Facebook page one should take into account the specific of the network which is that only those followers could get news from the pages who has been responding some materials (setting preferences, making comments or reposts) during a certain time (the last 2–3 weeks).

Keywords: social networks, national Library, information resources, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Наталія Онищенко,

провід. бібліограф,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПИТАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ НОВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ НЕГАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Мета статті – дослідити специфіку роботи аналітика в умовах інформаційної війни з новинною інформацією, акцентуючи увагу на її достовірності. Розглянуто питання особливостей пошуку новинної інформації для підготовки аналітичних продуктів в умовах інформаційного протистояння. Подальший розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек і особливо робота аналітиків в умовах зовнішніх негативних інформаційно-психологічних впливів, зумовлених гібридною агресією РФ, актуалізують питання особливостей відбору новинної інформації для підготовки аналітичних продуктів наукових бібліотек. Аналізується досвід роботи аналітиків СІАЗ НБУВ щодо відбору достовірної інформації.

Ключові слова: новини, достовірність, інформація, протистояння, аналітики, повідомлення.

Стрімкий розвиток онлайн-сервісів вносить істотні корективи в роботу інформаційно-аналітичних структур, у тому числі й інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек, розширюючи джерельну базу оперативної інтернет-інформації, засоби й способи доступу до неї.

Питання специфіки роботи інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек з інформацією достатньо глибоко опрацьоване українськими науковцями. Зокрема, розглянуто в працях В. Горового [1], Т. Гранчак [2], О. Кобелева [3], В. Ільганаєвої [4], Л. Чуприни [5], В. Пальчук [6] та ін.

Однак подальший розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек і особливо робота аналітиків в умовах зовнішніх негативних інформаційно-психологічних впливів, зумовлених гібридною агресією РФ, актуалізують питання особливостей відбору новинної інформації для підготовки аналітичних продуктів наукових бібліотек. Мета статті –

дослідити специфіку роботи аналітика в умовах інформаційної війни з новинною інформацією, акцентуючи увагу на її достовірності.

З розвитком у світовій мережі інтернет-видань, новинних порталів, агрегаторів новин дедалі гостріше постає питання так званих «гарячих» (оперативних) новин. При цьому спостерігається ряд тенденцій, що впливають на якість новинної інформації та її достовірність.

Однією з тенденцій розвитку українського медіа-поля є концентрація медіа-ресурсів, що дає змогу швидше досягти передових технологій виробництва та транслявання новин. Процеси ці дедалі більше уніфікуються, і в основі їх лежить досвід роботи провідних агенцій. Але при цьому створення медіа-гігантів обмежує варіантність джерел оперативної новинної інформації. Як зазначають дослідники, «оскільки процеси глобалізації комунікації продовжуватимуться, у майбутньому буде достатньо важко представляти міжнародному співтовариству точку зору, відмінну від заявленої в гігантах мас-медіа. ...Альтернативні точки зору знаходитимуть собі притулок тільки в маргінальних інформаційних потоках, чим повністю буде зведено нанівець їх вплив» [7].

Незважаючи на те, що в українському сегменті Інтернету функціонує не менше 10 тис. новинних сайтів (таку цифру дає рейтинг bigmir.net), пальму першості з кількості читачів утримують до десятка ресурсів, переважна більшість з яких лише агрегує чужий контент. Наприклад, стрічки новин на національному інтернет-порталі UKR.NET щодня переглядають більше 600 тис. інтернет-користувачів, новинний розділ Метя – 140 тис. відвідувачів, денна аудиторія Кореспондент.net становить 200 тис.

Більшість успішних новинних порталів з'явилися на базі «сервісних» ресурсів – той же UKR.NET починався як поштовий сервіс (і не припиняє ними бути), Мета формувала свою аудиторію, будучи пошуковою системою. Утім, незважаючи на уявну вторинність новинної стрічки для цих ресурсів, зараз багато хто з них робить ставку саме на оперативний збір інформації.

Базовим матеріалом для стрічки новин цих та багатьох інших інтернет-ресурсів є новини, вже підготовлені якоюсь установою чи виданням, та інформація, з якої створюється новина (прес-релізи, повідомлення кореспондентів, документи, фотографії, аудіо- та відеоматеріали). Дуже часто джерелом для новин є соціальні мережі.

До мінусів, зокрема, сервісу UKR.NET, можна віднести слабку фільтрацію джерел новин. Сервіс не робить акцент на першоджерелі, і тому на головній сторінці часто з'являється інформація, яка пройшла декілька етапів редагування сторонніми виданнями. Крім того, сервіс не фільтрує видання з низькою якістю матеріалів, які заробляють на рекламі і притягають відвідувачів за допомогою «чорного SEO».

Іншою тенденцією, що впливає на якість новинної інформації, є надмірна комерціалізація виробництва й поширення інформації в умовах ринку. Видання намагаються подати матеріал у такий спосіб, щоб за будь-яких умов отримати прибуток. З потоку новин вибираються такі повідомлення, які викличуть яскраву емоційну реакцію у читачів, що значно ускладнює аналіз інформації, оскільки потребує відсіювання емоційної складової, перебільшень і неточностей, щоб одержати певну кількість інформації, наявної в публікаціях.

Водночас у нинішніх умовах посилення зовнішніх негативних інформаційно-психологічних впливів, пов'язаних з гібридною агресією РФ, поряд з такими важливими критеріями відбору новинної інформації, як оперативність, актуальність, релевантність, на перший план виходять вимоги щодо її достовірності. Намагання РФ виправдати свою політику щодо України та дестабілізувати ситуацію в Україні супроводжується поширенням провокативної, неправдивої інформації в ЗМІ та соціальних медіа, створенням фейкових видань та груп у соціальних мережах. Поширеною стала практика створення в українському інформаційному просторі сайтів, адреса яких схожа на загальновідомі, наприклад *ibbc.in.ua* тощо, для публікації фейкових новин щодо ситуації в Україні. Усе це веде до зростання кількості недостовірної новинної інформації, провокування політичного та соціального напруження в країні, спотворення іміджу України у світі.

У сфері новинних ресурсів недостовірною інформацією з'являється найчастіше. Це пояснюється їх оперативністю та популярністю, і відповідно – швидким поширенням в інтернет-середовищі. Чим зумовлений вибір джерел інформації і що впливає на довіру до них – вивчала британська дослідниця Дж. Шостек, яка в Києві представила результати свого дослідження «Реакція аудиторії на новини та суперечливі наративи під час «інформаційної війни» в Україні» [8]. Достовірність – це те, що показує якість інформації, відбиває її повноту і точність. Вона має такі

ознаки, як розбірливість письмової та усної мови, відсутність неправдивих або яким-небудь чином спотворених відомостей, невелика можливість помилкового застосування одиниць інформації, що включають букви, символи, біти, цифри. Оцінюється і безпосередньо достовірність інформації, і її джерело за шкалою (наприклад, «переважно надійний», «надійний повністю», «порівняно надійний» і далі – до «ненадійний зовсім» або «статус не визначений»).

Важливим доказом достовірності інформації є наявність у новинному матеріалі посилань на офіційні електронні ресурси органів державної влади, інформаційних агентств, провідних інтернет-ЗМІ тощо.

Достовірної може вважатися лише та інформація, яка відповідає дійсності. Тому потрібно з'ясувати, з чим ми маємо справу – з фактом або оцінкою. Фактом називаються відомості, вже перевірені на достовірність. Та інформація, яку не перевірили чи яку неможливо перевірити, фактом не є. Головне, що відрізняє факти від оцінки – об'єктивність. Оціночний матеріал завжди відбиває чиюсь суб'єктивну позицію, емоційне ставлення, заклик до якихось дій. Факт не дає ніякої оцінки, ні до чого не закликає.

Далеко не всі факти можна перевірити самостійно, тому наше знання багато в чому ґрунтується на довірі до джерел. Чим більше людей довіряють джерелу, посилаються на нього, тим вище рівень імовірності достовірної інформації. Але популярність і авторитетність джерела ще не є гарантією достовірності. Одним з ознак достовірної інформації є її несуперечність. Будь-який факт повинен бути підтверджений результатами незалежних досліджень, тобто він повинен повторитися. Незалежні дослідники повинні прийти до одних і тих самих висновків. До випадкових, поодиноких відомостей треба ставитися особливо обережно. Чим більше однакових повідомлень отримано від різних джерел, тим ці відомості достовірніші. Будь-яка інформація, зрештою, передається людьми. Якщо інформація спричинює сумніви, потрібно перевірити, хто є автором. Якщо неможливо дізнатися про автора, то і довіряти сумнівної інформації не рекомендується [9].

Коли виникає підозра, що йдеться про навмисно підготовлену дезінформацію, необхідно виявити мотиви, якими керувалися автори. Читаючи статтю, потрібно проаналізувати не лише відображені в ній факти, а й зрозуміти особисте ставлення журналіста до обговорюваної

проблеми. Особливу увагу слід звернути на особу журналіста, його зв'язки, репутацію в ділових і політичних колах. Багато в чому цьому допомагає хоча б приблизне знання належності видання до конкретних фінансово-промислових угруповань, незважаючи на те що ангажована лінія може проводитися достатньо тонко [5].

Аналізуючи новину, аналітику насамперед варто відповісти на такі запитання:

- чи знайоме мені джерело, що опублікувало новину;
- це те саме джерело чи лише зі схоже за назвою;
- чи можу я вказати на карті де це відбулося;
- чи повідомляли про це інші джерела;
- чи є більше одного доказу цієї події.

Враховуючи сучасну ситуацію в глобальному та українському інформаційному просторі, вкрай важливо знайти методи виявлення, знешкодження, нейтралізації і запобігання поширенню недостовірної інформації. Найсприятливішим місцем для її поширення є Інтернет, а точніше – соціальні мережі. Це зумовлено тим, що величезний потік інформації не фільтрується ані модераторами соціальних спільнот, ані споживачами цієї інформації. Крім того, у щільному інформаційному потоці важко помітити, де фейк, а де правдива інформація.

У зв'язку з цим головні актори глобального інформаційного простору вживають заходи щодо запобігання поширенню недостовірної інформації. І аналітики, що працюють з інформацією, можуть активно скористатися цими напрацюваннями.

Так, компанія Google повідомила, що оприлюднила процедуру перевірки фактів у новинному агрегаторі на всі країни світу. Відтепер у Google News перевірені факти або матеріали будуть позначені спеціальним маркуванням «правда», «неправда» або «в основному правда».

Соціальна мережа Facebook розпочала тестувати технологію під назвою «Індикатор довіри», яка допоможе користувачам відрізнити якісні медіа від сайтів, що поширюють фейкові новини. Про це компанія повідомила у своєму блозі. Відтепер поруч із постами видань з'явиться значок «і», натиснувши на який користувач зможе дізнатися, хто є власником конкретного ЗМІ й яку він має редакційну політику щодо перевірки інформації, етичних норм. Запровадивши цю функцію, компанія долучилася до міжнародного проекту Trust Project. Це консорціум новинних

і цифрових компаній, які співпрацюють задля того, щоб будувати медіа, що поширюють точну та правдиву інформацію, яка заслуговує на довіру аудиторії [10].

Twitter планує додати функцію, яка дасть змогу позначати твіти, що містять неправдиву і «небезпечну» інформацію.

В українському сегменті Інтернету під час перевірки достовірності інформації можна використовувати ресурси, які перевіряють новини та факти із ЗМІ та соціальних мереж. Наприклад stopfake.org (<http://www.stopfake.org/>).

Також в Інтернеті є програми та додатки, які допомагають читачам перевіряти достовірність контенту в мережі. Зокрема, можна скористатись такими плагінами та сайтами, як Trooclick, Truth Goggles, Lazy Truth, Skeptive та Genius [11].

Перед усіма фактчекінговими сайтами та додатками стоїть два головні виклики. По-перше – створити доволі велику базу якісних даних, з якими можна буде порівнювати тексти. По-друге – переконати користувачів своїми послугами доволі велику кількість користувачів, щоб їх підказки були по-справжньому цінними. Ці два фактори взаємопов'язані, оскільки для залучення безлічі користувачів, необхідно довести, що ви можете надати їм якісні послуги, водночас як для надання цих якісних послуг необхідна певна кількість користувачів.

Але важливо пам'ятати, що жоден фактчекінговий сайт не є досконалим. Хоча вони ефективні у викритті очевидних вигадок та неправдивої інформації, основне навантаження щодо розпізнавання недостовірної інформації лягає на аналітика, що працює з новинною інформацією.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) має певні напрацювання з моніторингу інтернет-ЗМІ, новинних порталів, агрегаторів новин та використання їх матеріалів при створенні інформаційно-аналітичних продуктів. Під час підготовки джерельної бази для аналітичних матеріалів, враховуючи велику кількість недостовірної інформації, аналітики ретельно відбирають матеріали друкованих та електронних видань ЗМІ та вдосконалюють навички грамотного пошуку, аналізу джерел, перевірки та оцінювання інформації. Спеціалісти служби створили список електронних джерел, який містить веб-сайти, що подають загальну інформацію про події в країні: новинні, регіональні, зарубіжні, що дає можливість ефективно та оперативно

здійснювати пошук потрібної інформації. Загалом на початок 2017 р. список веб-сайтів, які були введено в робочі процеси, містив понад 900 позицій, Джерельна база, яка використовується при підготовці синтезованого інформаційного продукту СІАЗ, постійно оновлюється, перевіряється та розширюється. Щодо сегмента регіональних ЗМІ, що входять до джерельної бази СІАЗ, моніторинг здійснювався на базі близько 600 регіональних веб-ресурсів.

У СІАЗ, як зазначає Л. Чуприна, особливу увагу приділено організації відбору оперативної інтернет-інформації за заданими темами. Для вдосконалення процесу отримання достовірної та об'єктивної інформації про перебіг важливих подій, виявлення актуальних політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем постійно розширюється джерельна база за рахунок сайтів органів державної влади, наукових установ, громадсько-політичних об'єднань, галузевих і новостворених інформаційних веб-ресурсів. Тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади допомагають управлінським структурам у комплексному аналізі ситуації, виявленні закономірностей суспільного розвитку, виробленні доцільних й обґрунтованих пропозицій для прийняття відповідних рішень у сферах державного управління.

Постійне вдосконалення процесу електронної обробки матеріалів уможливило надання замовнику оптимально структурованої та скомпонованої інформації, таким чином успішно задовольняючи тематичні запити на основі аналітико-синтетичної обробки первинної інформації [12].

Збільшення кількості недостовірної інформації в українському інформаційному просторі ставить перед аналітиками СІАЗ завдання подальшої оптимізації процесів відбору мережевої інформації, опанування сучасними методами її перевірки, уважного вивчення фактів, які лежать в основі інформації. В умовах зовнішніх негативних інформаційних впливів знання прийомів виявлення недостовірної інформації та постійне їх удосконалення дасть змогу аналітику мінімізувати ці впливи, зробити процес аналізу інформації ефективнішим і якіснішим.

Література

1. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.
2. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с.
3. *Кобелев О. М.* Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобелев. – КНДАК, 2012. – 245 с.
4. *Ільганаєва В. О.* Аналітика в структурі бібліотечної діяльності / В. О. Ільганаєва // Вісн. Харківської держ.акад. культури : зб. наук. пр. – Харків : ХДАК, 2007. – Вип. 23. – С. 109–117.
5. *Чуприна Л.* Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. Чуприна ; наук. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 208 с.
6. *Пальчук В.* Бібліотеки в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади : монографія / В. Пальчук ; наук. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 314 с.
7. *Почепцов Г. Г.* Психологические войны [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Москва, 2002. – 528 с. – Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/prikl/pocheptsov.php>. – Загл. с екрана.
8. Як українці реагують на новини під час інформаційної війни – дослідження британки Джоанни Шостек [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_ukraintsi_reaguuyut_na_novini_pid_chas_informatsiynoi_viyni_doslidzhennya_britanki_dzhoanni_shostek. – Назва з екрана.
9. Як перевірити достовірність інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://yak-prosto.com/yak-pereviriti-dostovirnist-informatsiyi>. – Назва з екрана.
10. Facebook запустила технологію «Індикатор довіри» для визначення надійних ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/facebook_zapustiv_tekhnologiyu_indikator_doviri_dlya_viznachennya_nadiynikh_zmi/. – Назва з екрана.

11. Фактчекінг: комп'ютерний підхід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediakritika.by/article/2800/faktcheking-kompyuternyy-podhod>. – Загл. с екрана.

12. Чуприна Л. Специфіка використання оперативної інтернет-інформації в аналітичній діяльності бібліотек [Електронний ресурс] / Л. Чуприна. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1086:spetsifika-vikoristannya-operativnoji-internet-informatsiji-v-analitichnij-diyalnosti-bibliotek&catid=127:naukovi-statti&Itemid=460. – Назва з екрана.

References

1. Horovyj, V. (2010). Sotsialni informatsijni komunikatsii, ikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resources]. L. A. Dubrovina (Ed.) ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

2. Hranchak, T. (2012). Biblioteka i politychna komunikatsiia [Library and Political Communication]. NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

3. Kobieliiev, O. M. (2012). Informatsijna analityka v strukturі biblioteknoi diialnosti v Ukraini [Information analyst in the structure of library activity in Ukraine]. KHDАK [in Ukrainian].

4. Ilhanaieva, V. O. (2007). Analityka v strukturі biblioteknoi diialnosti [Analytics in the structure of library activity]. *Visnyk Kharkivskoi derzh. akad. Kultury – Herald of the Kharkov State Academy of Culture*, no. 23, pp. 109–117 [in Ukrainian].

5. Chupryna, L. (2014). Operatyvna internet-informatsiia v informatsijno-analitchnij diialnosti bibliotek Ukrainy [Operational information in the information and analytical activity of libraries in Ukraine]. V. M. Horovyj (Ed.); NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

6. Palchuk, V. (2014). Biblioteky v informatsijno-analitchnomu zabezpechenni orhaniv derzhavnoi vlyady [Libraries in information and analytical support of state authorities]. V. M. Horovyj (Ed.); NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

7. Pocheptsov, H. H. (2002). Psykholohycheskye vojny [Psychological

wars]. Moscow. *politnauka.org*. Retrieved from <http://www.politnauka.org/library/prikl/pocheptsov.php> [in Russian].

8. Yak ukrainsi reahuiut na novyny pid chas informatsijnoi vijny – doslidzhennia brytanky Dzhoanny Shostek [How Ukrainians react to news during the information war – a study by the British Joanna Shostak]. *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_ukrainsi_reaguyut_na_novini_pid_chas_informatsijnoi_vijny_doslidzhennya_brytanky_dzhoanny_shostek [in Ukrainian].

9. Yak pereviryty dostovirnist informatsii [How to check the validity of information]. *yak-prosto.com*. Retrieved from <http://yak-prosto.com/yak-perevirity-dostovirnist-informaciyi> [in Ukrainian].

10. Facebook zapustyla tekhnolohiiu «Indykator doviry» dlia vyznachennia nadijnykh ZMI [Facebook has launched the Trust Indicator technology to identify trusted media]. *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/facebook_zapustiv_tekhnologiyu_indikator_doviri_dlya_vyznachennya_nadiynikh_zmi/ [in Ukrainian].

11. Faktchekynh: komp'uternyj podkhod [Factchecking: Computer Approach]. *mediakritika.by*. Retrieved from <http://mediakritika.by/article/2800/faktcheking-kompyuternyy-podhod> [in Russian].

12. Chupryna, L. Spetsyfika vykorystannia operativnoi internet-informatsii v analitichnij diial'nosti bibliotek [Specificity of the use of operational online information in the analytical activity of libraries]. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1086:spetsyfika-vikoristannya-operativnoji-internet-informatsiji-v-analitichnij-diyalnosti-bibliotek&catid=127:naukovi-statti&Itemid=460 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017.

Nataliya Onyshchenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Reliability of News Information in Conditions of Foreign Negative Information Influences

The purpose of the article is to investigate the specifics of the work of the analyst in the conditions of the information war with the news information, focusing on its reliability. The article deals with the features of the search for news information for

the preparation of analytical products in conditions of information confrontation. Further development of information and analytical activity of libraries, and especially the work of analysts in conditions of negative informational and psychological influences, caused by hybrid aggression of the Russian Federation, have made the issues of the features of the selection of news information for the preparation of analytical products of scientific libraries actual. The work of analysts of SIAZ NBUV on selection of reliable information is analyzed and generalized.

Keywords: news, reliability, information, confrontation, analysts, messages.

Валентина Медведєва,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ В ОБСЛУГОВУВАННІ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

У статті досліджуються процеси впровадження веб-технологій у діяльність бібліотечних установ. Висвітлюється питання адаптації сучасних бібліотек до умов поширення та використання веб-технологій в обслуговуванні користувачів.

Ключові слова: бібліотечні установи, веб-технології, інтернет-сервіси, бібліотечне обслуговування.

За останній час бібліотечне обслуговування зазнало значних помітних змін, пов'язаних з використанням комп'ютерів, цифрових систем та Інтернету. Нові технології спрощують процеси передачі запиту, отримання та доставки інформації. Проте зі зростанням використання електронних ресурсів знижується відвідуваність бібліотек. Це змушує бібліотечні установи шукати інноваційні підходи до обслуговування і спонукає надавати послуги методами, зручними для користувачів.

Більшість нових сервісів, впроваджених у бібліотечне обслуговування в останні кілька років, пов'язані з використанням технологій Web 2.0. Саме поняття з'явилося у вересні 2005 р. Зарубіжний досвід використання в діяльності бібліотечних установ технологій Web 2.0 як інноваційних каналів і засобів інформаційно-комунікаційної взаємодії висвітлено в працях М. Кейсі (M. Casey), Дж. З. Девіса (J. Z. Davis), Д. Фіхтера (D. Fichter), Н. Улманна (N. Ullmann), Р. Л. Робертса (R. L. Roberts), Р. Холлі (R. Holley), Дж. Фюнера (J. Furner), Г. Харт Лоре (G. Hart Lauree), С. Хаушке (C. Hauschke), С. Лоре (S. Lohre) та ін. Зміни бібліотечно-інформаційної сфери, пов'язані з використанням технологій Web 2.0, досліджували Л. Лаврик, І. Земськов, І. Юдіна, Ф. Воройський, И. Сорокін, А. Скалабан, О. Єлісіна, Ю. Самодова, О. Жабін, В. Копанєва, Т. Ярошенко та ін.

Метою цієї статті є дослідження використання сучасних веб-технологій бібліотечними установами в обслуговуванні користувачів.

Слід зазначити, що особливістю Web 2.0 є залучення користувачів до наповнення і багаторазової вивірки контенту. Це означає створення на базі платформи Інтернет веб-додатків, успіх яких залежить від того, наскільки користувачі беруть участь у наповненні їх змістом.

В основі технологій Web 2.0 лежать такі принципи:

– принцип відкритості – вся інформація, що збирається в проєктах Web 2.0, є відкритою, доступною та можливою для використання в інших проєктах. Це стосується не лише контенту, але й програмного коду, який також може запозичуватися і використовуватися на інших проєктах;

– принцип доступності – будь-який проєкт, що відноситься до Web 2.0, орієнтований на залучення простого користувача;

– принцип колективізму – будь-який проєкт розвивається та існує саме тому, що над ним працює великий колектив, і чим більше користувачів у сервісу, тим більше він ефективний;

– принцип кооперації – користувачі і розробники перебувають у постійній взаємодії та співпраці. Механізми коментування, редагування, запозичення є невід’ємними для будь-якого проєкту;

– принцип інтерактивності дає змогу легко отримати відгук від великої кількості користувачів Мережі.

У свою чергу бібліотечні установи прагнуть активно використовувати можливості Web 2.0 в повсякденній практиці та шукають інноваційні шляхи надання послуг відповідно до змін у культурній моделі поведінки нового покоління користувачів. Тому стосовно бібліотечних установ мова йде про Бібліотеку 2.0, засновану на технологіях Web 2.0. Термін Бібліотека 2.0 з’явився трохи пізніше ніж Web 2.0. Запропонував його М. Кейсі (М. Casey), IT-директор публічної бібліотеки округу Гвіннетт (Gwinnett County Public Library) в Атланті. Головною метою Бібліотеки 2.0 є покращення комунікації з користувачами та спрямування їх до потрібних матеріалів, запропонувавши допомогу через звичні для них канали.

За словами співробітника Німецької державної бібліотеки П. Дановскі, «термін “Бібліотека 2.0”» означає не лише використання технології, прийнятої в Web 2.0. Бібліотека 2.0 означає також, що бібліотека стає важливим учасником світу Web 2.0. Потенціал розвитку цієї технології дуже важливий. Потрібно бути готовими сприйняти інтелектуальну

допомогу. Користувачі можуть стати новими партнерами, вони можуть допомогти поліпшити обслуговування» [1].

Крім того, науковці, які присвятили свої праці новим бібліотечним сервісам, сходяться на думці, що послуги, реалізованими бібліотечними установами в електронному середовищі та адресування широкому колу віддалених користувачів, можуть і повинні розвиватися і в змістовному плані, і в плані застосування нових технологій, можливих у рамках «Бібліотеки 2.0» (соціальні мережі, вікі, блоги, RSS-формат). Для організації інформації на сайтах, поряд з текстовими документами, необхідно більш ширше використовувати аудіоматеріали, відеодокументи.

Концепція «Бібліотека 2.0» – це новий погляд на бібліотечне обслуговування в цілому. Одна з головних ідей для бібліотечних фахівців полягає в тому, що продовжуючи надавати послуги тим, хто приходить до бібліотеки, потрібно вийти за межі приміщень бібліотеки, і почати просувати послуги людям там, де вони взаємодіють. Очевидно, що ключові завдання Бібліотеки 2.0 стосуються не того, як забезпечити доступ до книг та інформації, а в першу чергу, впровадження інновацій, того, як побудувати спільноту однодумців, які можуть збагатитися через участь у соціальних сервісах. Бібліотека 2.0 – це заохочення користувачів ділитися їхніми ідеями через лист, рейтинг, коментарі про все, що стосується бібліотечної колекції та обслуговування, заохочення користувачів бібліотечних співтовариств брати участь, роблячи внесок своїми думками на ресурси, які вони використовували і нові, до яких вони хотіли б отримати доступ.

На сьогодні головними напрямками впровадження веб-технологій у бібліотечних установах є: створення інформаційних сайтів і порталів, віртуальне довідкове обслуговування, оптимізація електронних каталогів, заснування репозитаріїв відкритого доступу, використання веб-орієнтованих автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем.

Особливо актуальним постає питання визначення перспективних напрямів розвитку бібліотечних установ на основі використання новітніх веб-технологій.

Слід зазначити, що серед сучасних веб-сервісів, що можуть бути корисними для бібліотечних установ, є: системи управління контентом, порталні технології; mashup-додатки; RSS-формати; платформи створення форумів, сервіси створення анкет, тестів, вікторин, вірту-

альних читальних залів, виставок, екскурсій, турів, форумів; chat-обслуговування та collaborative browsing; crowd-sourcing технології (тегування, wiki-портали, співтовариства для виявлення споживчого інсайту, user generated-конкурси, бази колективного досвіду, соціальні рекомендаційні системи, хештеги); новітні соціальні медіа та ін.

Також важливим є питання ефективного керування контентом веб-сайта, основне завдання якого, це постійне оновлення інформації та надання різних інформаційних сервісів користувачам. При цьому, основними перешкодами є відсутність фахівців з розробки та підтримки веб-додатків у штаті бібліотечних установ і веб-продуктів, зорієнтованих на бібліотечних фахівців. Важливим розв'язанням цієї ситуації є використання програмних комплексів управління контентом (content management system), наприклад, системи Libcms, яка дає змогу будь-якому бібліотечному фахівцеві наповнювати, оновлювати та редагувати сайт. Особливістю системи Libcms є те, що цей продукт створювався як масштабне рішення, за допомогою якого можна створювати як невеликі бібліотечні сайти, так і складні інформаційні портали [2].

Водночас існує помітна проблема, це інтеграція різнорідних інформаційно-комунікаційних ресурсів багатьох учасників інформаційного середовища та створення системи розподіленого введення даних із можливостями різних рівнів повноважень на їх редагування та публікацію. Вирішенням цієї проблеми є використання сучасних портальних технологій як середовища, що передбачає можливість інтеграції та агрегації великого обсягу неоднорідних даних, наявність розвинутих механізмів пошуку та засобів персоніфікації вмісту порталу.

На сьогодні розвиток функціональних можливостей і сервісів Web 2.0 дає змогу користувачам більш активно брати участь у процесі змістового опису ресурсів в ЕК бібліотечних установ. Це проводиться шляхом застосування тегів.

Під тегом у цьому випадку розуміють неконтрольоване ключове слово, яке може як відображати зміст, так і бути функціональним. Бібліотека 2.0 дає змогу бібліотечним фахівцям і користувачам додавати ключові слова (теги) в запису електронного каталогу. Жоден контрольований словник (авторитетний файл, тезаурус) або класифікаційна схема не можуть повністю відповідати вимогам користувачів. Тому дуже важливо, щоб і бібліотекарі працювали на базі Бібліотека 2.0.

У свою чергу бібліотечні фахівці повинні керувати тегами, фільтрувати, сортувати та доповнювати інформацію, використовуючи контрольовані словники і схеми класифікації. Крім того, бібліотечні установи оптимізують електронні каталоги та веб-сайти для полегшення їх індексування пошуковими системами Інтернету.

Слід зазначити, що великі бібліотеки за кордоном активно ведуть роботу з розширення функціональних можливостей каталогів та надання на їх базі доступу до більш різноманітного змісту шляхом додавання додаткової інформації до традиційних коротких бібліографічних описів видань у форматі MARC. У першу чергу, це можуть бути гіперпосилання на анотації, зміст, зображення обкладинок, рецензії, безпосередньо повні тексти документів на рекомендовану літературу та ін. Зокрема, Бібліотека Конгресу США здійснює включення змістів та оглядів; надання відсилок від бібліографічних описів до відповідних електронних ресурсів (наприклад, мережевий доступ до окремих публікацій у серіальному виданні).

У свою чергу науковці І. Сорокін і А. Скалабан [3] сформулювали такі вимоги до сучасного ЕК:

- ЕК повинен бути розроблений фахівцями з веб-технологіями, щоб відповідати всім сучасним веб-стандартам;

- довідники авторів, видавництва та серій, тезауруси та ін. повинні використовуватися як самостійні, повноцінні інформаційні об'єкти, а не лише як допоміжні для складання пошукових запитів;

- ЕК повинен надавати широкі можливості з пошуку, навігації та отримання інформації, веб-сторінки ЕК повинні мати високу зв'язність: велике число гіперпосилань, які допомагають користувачеві орієнтуватися в ЕК і отримувати додаткову інформацію;

- інтерфейс пошуку повинен бути максимально інтуїтивний, мінімізувати необхідні дії: має бути використаний автопідбір з довідників – підказка користувачеві при заповненні довідкових полів під час введення їм пошукового запиту;

- ЕК повинен бути оптимізований для індексації його пошуковими системами Інтернет, такими як Яндекс і Google, що забезпечить доступність та високу затребуваність користувачами ресурсів бібліотечних установ.

Втілення концепції Бібліотеки 2.0 в ЕК збільшує інтенсивність використання ЕК для пошуку інформації, завдяки високій зв'язності

сторінок, розширеним можливостям навігації. Пошук в ЕК стає більш простішим для непідготовленого користувача. Як наслідок база даних бібліотечної установи стає якісним і затребуваним інформаційним ресурсом Інтернет.

У більшості вітчизняних бібліотечних установах, завдяки старанням бібліотечних фахівців бібліографів, створено цінні, якісні, добре структуровані бази даних. Завдання ЕК нового покоління-засноване на принципах і технологіях Web 2.0 відображення цієї інформації в мережі Інтернет, створення на підставі бази даних бібліотеки якісного, багатофункціонального інформаційно-бібліографічного веб-ресурсу, який буде корисний та адекватний інформаційним потребам не лише читачів бібліотечної установи, а й всіх користувачів Інтернету.

Водночас більш детального дослідження потребують процеси інформаційного виробництва бібліотек, пов'язані з впровадженням у бібліотечне середовище технологій Web 2.0. Їхнє використання вивело виробництво інформації на новий рівень і заклало підвалини створення інформаційних продуктів, поширюваних лише в мережі Інтернет – сайтів, блогів, сторінок бібліотек у соціальних мережах.

Сьогодні багато бібліотечних установ успішно рекламують свої ресурси і послуги, бібліотечні фахівці починають заповнювати своїми блогами віртуальний світ. Для «просунутих» бібліотекарів блог – це ще одна можливість для реклами бібліотек та їх сервісів.

Блог – (англ. Blog, від web log – інтернет-журнал подій, інтернет-щоденник), це персональний сайт, що дає змогу вести текстові записи з використанням мультимедійних елементів [4]. Блог являє собою онлайн-щоденник, в якому у зворотному хронологічному порядку опубліковані записи, або їх ще називають, пости. Ще однією важливою особливістю блогу є те, що читачі можуть публікувати свої коментарі до повідомлень, що робить блог унікальним інтерактивним ресурсом. Інтерактивність, можливість для читачів залишати свої ремарки, є відмінною рисою персональних сайтів покоління Web 2.0.

Найчастіше бібліотечні фахівці використовують блог як простий інструмент для публікації новин бібліотечного світу.

Блог також є новим маркетинговим інструментом, що дає змогу знайти нового потенційного користувача. Блог відрізняється від стандартного новинного сайту тим, що дозволяє підписатися на новинні потоки,

що дає можливість, не відвідуючи щодня сотні сторінок завжди бути в курсі інформації. Нині блоги широко використовуються в бібліотечній галузі. Серед особливостей блогів як каналів комунікації виділяють простоту створення, доступність та прозорість, інтерактивність і можливість налагодження зворотного зв'язку, неформальність, незалежність, неконтрольованість, швидкість поширення, оперативність і регулярність оновлення інформації.

Крім того, перспективним у налагодженні інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотечного співтовариства стає використання сервісів хостингу: медіа-майданчиків, що дають змогу розміщувати фото-, відео- та аудіоматеріали; соціальних Share-сервісів – веб-ресурсів для зберігання та транслявання інформаційних об'єктів у різних форматах (PowerPoint, Word та Adobe PDF, Dif PDF та ін.). Очевидно, що запровадження веб-хостингу є важливим не лише на рівні встановлення професійних комунікацій та обслуговування користувачів, він стає альтернативним засобом організації та розміщення електронних каталогів, баз і банків даних бібліотечних установ, що існують за відсутності прямого виходу в Інтернет.

Також важливими в роботі сучасних бібліотечних установ стають сервіси для зберігання, обміну та спільної роботи над інформаційними об'єктами в режимі онлайн; сервіси для спільного зберігання та обміну мультимедійними файлами; сервіси відеоконференцій та їхні різновиди (BarCamp, BlogCamp); веб-орієнтований інтернет-пейджинг (meebo.com); сервіси проведення вебінарів (comdi.com, webinar.ru); вебкастинг (webcasting): зіпкасти (zipcast), діавлоги (diavlog), скайпкасти (skypecast) та ін.

На сьогодні найвідоміший проект «Web 2.0» – це Вікіпедія (енциклопедія, створена загальними зусиллями добровольців). Вона працює за технологією «wiki».

Wiki – це колекція веб-сторінок, що дає змогу будь-кому, хто має до них доступ, додавати або змінювати їх контент (інформаційне наповнення) за допомогою інструментів, що надаються самим сайтом. Wiki-wiki в перекладі з гавайського означає «швидко» [5].

На перший погляд змінюваний контент Вікіпедії не дає бібліотечній установі можливості включення в цей процес, оскільки основне завдання бібліотек – збереження: зберігати оригінальні тексти і бути

гарантом достовірності інформації. Але і в цьому проекті бібліотечна установа може взяти активну участь і залучити свого потенційного читача. Слід зазначити, що спільний проект був створений німецькомовною Вікіпедією спільно з Бібліотеками Німеччини. У Вікіпедії більше 20% від загального числа статей присвячено людям (персоналіям). При виникненні ідеї видати цей ресурс на компакт-диску, стало необхідно провести додаткову роботу із систематизації даних з метою представлення їх у різних форматах. Для реалізації цього проекту виникла ідея пов'язати статті у Вікіпедії з бібліотечними авторитетними файлами. Німецька національна бібліотека погодилася брати участь у втіленні цієї ідеї.

При цьому були зроблені деякі програмні зміни та створений інструмент для порівняння бібліотечних записів з метаданими Вікіпедії. Отже, кожен користувач міг самостійно провести роботу в порівнянні статті з даними авторитетного файлу і створити між ними зв'язок. У процесі роботи в бібліотеку надійшло багато пропозицій щодо внесення змін до авторитетних файлів, оскільки в них теж виявлялися помилки. Крім того, посилання з Вікіпедії тепер приводять читачів у каталог НБ Німеччини, будь-який користувач Вікіпедії може легко стати користувачем національної бібліотеки. Такий процес самоорганізації читачів, може служити реалізації внутрішніх бібліотечних цілей та дати бібліотеці додаткову можливість залучення в бібліотеку свого читача з Інтернету [6].

Розвиток технологій Web 2.0 забезпечує широкі можливості «цифрового» майбутнього бібліотечних установ. В електронному інтерактивному форматі пропонуються безоплатні готові технологічні рішення, що уможливають створення: дошок оголошень, електронних пам'яток і закладок, листків-сигналів, гостьових книг, віртуальних читальних залів, віртуальних виставок, екскурсій та турів, спеціалізованих форумів професійного спілкування (Invision Power Board), блогів, сервісів створення тестів (iPoll.ru, master-test.net, Vashopros.RU, virtualalex.ru, pollservice.ru, WebAnketa.com, MoyOpros.ru), електронної анкети та проведення опитувань (Jmatch, Jmix, Jquiz, JCross). Для закріплення звичайних форм бібліотечно-інформаційного обслуговування, що здійснюється через веб-сайти бібліотек – МБА та ЕДД, ВДС, створюються: відео- та Skype-довідки, chat-обслуговування та collaborative browsing –

технології, основані на соціально-орієнтованому програмному забезпеченні (Collaboration and Social Software).

Величезною популярністю у віртуальному просторі користується «чат-сервіс». Його перевага перед e-mail полягає в тому, що спілкування відбувається в режимі реального часу і читач отримує відповідь на питання в той момент, коли це йому необхідно, а не через кілька годин.

Чат (англ. Chat – «розмова») – мережевий засіб для швидкого обміну текстовими повідомленнями між користувачами Інтернету в режимі реального часу [7]. Зазвичай, під словом «чат» мається на увазі інтернет-ресурс з можливостями чату, чат-програма, рідше – сам процес обміну текстовими повідомленнями.

У бібліотечному обслуговуванні його використовують у довідково-інформаційній роботі. До реального спілкування додається віртуальне, яке спочатку здійснювалося в бібліотеках через e-mail. Уже нині бібліотечні установи можуть використовувати також і відеочат, що дасть змогу краще зрозуміти нюанси запиту користувача через його невербальні сигнали. Щоб оперативно відповісти на питання користувача бібліотечні установи використовують сервіси для миттєвого обміну повідомленнями. Так, спеціальне програмне забезпечення теебо, яке не потребує установки на комп'ютер користувача або бібліотечного фахівця, дає можливість організувати на сайті бібліотеці сервіс віртуальної довідкової служби та відповідати на запитання користувачів у режимі онлайн.

Іншим ефективним сервісом можна назвати RSS (Really Simple Syndication). RSS – сімейство XML – форматів, призначених для опису стрічок новин, анонсів статей, змін у блогах тощо. Інформація з різних джерел, представлена у форматі RSS, може бути зібрана, оброблена та представлена користувачеві в зручному для нього вигляді спеціальними програмами-агрегаторами або сучасними версіями найбільш популярних браузерів. Зазвичай за допомогою RSS дається короткий опис нової інформації, що з'явилася на сайті, і посилання на її повну версію. Інтернет-ресурс у форматі RSS називається RSS-каналом, RSS-стрічкою або RSS-фідом. Іншими словами, RSS – це дуже зручний спосіб інформувати про новини бібліотеки, а також оперативно надавати необхідну користувачам інформацію в електронному вигляді.

Важливе місце в бібліотечному середовищі займають Мультимедіа (латин. Multum + Medium) – комбінування різних форм представлення

інформації на одному носіїві, наприклад текстової, звукової та графічної, анімації та відео [8].

Мультимедійні сервіси, такі як фото (Flickr.com, Foto.mail.ru), відео (YouTube.com) і аудіо (i-Tunes) – сховища мультимедійної інформації, знаходять широке застосування особливо в бібліотечних установах [9].

Користувач максимально легко може завантажити фотографії зі свого мобільного телефону (або іншого джерела) на сайті, поділитися ними з усім світом. Можна виділяти на них об'єкти та описувати їх окремо, позначати їх мітками (ключовими словами) та можна надати це право іншим користувачам Інтернету.

Соціальні мережі: інтернет-спільноти Facebook, «ВКонтакте», YouTube та ін. відчують бум у кількості користувачів, оскільки стають місцем соціального спілкування, полегшують отримання потрібної інформації, а також дають унікальну можливість людям висловитися і знайти друзів за інтересами. Створення подібних профілів, сайтів у соціальних мережах – це спосіб встановити неформальний контакт з читачами, зняти у них бар'єри спілкування, відповісти на їхні запитання і запропонувати корисну інформацію.

Соціальна мережа – соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає розмаїті зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками. Уперше термін було запропоновано в 1954 р. Дж. А. Барнесом (у роботі *Class and Committees in a Norwegian Island Parish, Human Relations*) [10].

Одним з видів соціальних мереж є розвинуті рекомендаційні сервіси. Folksonomie (folk – народний + taxonomy – розташування по порядку), інакше, рекомендаційний сервіс. Це практика категоризації інформації шляхом створення закладок і спонтанних смислових міток (тегі), які доступні для перегляду іншим користувачам.

Соціальні закладки – це засіб за допомогою якого користувачі Інтернету можуть ділитися, створювати, шукати та керувати закладками веб-ресурсів. На відміну від закладок у браузері соціальні закладки зберігаються не на жорсткому диску комп'ютера, а на сервері в мережі Інтернет. На базі рекомендацій інших людей читач робить вибір ресурсів і легко знаходить відповідні матеріали. Чим більше людей беруть участь

у сервісі, тим точнішим є прогноз і оцінка ресурсів. Основні переваги таких систем закладок:

- вирішують питання збереження закладок при, наприклад, перевстановлення операційної системи;
- отримання доступу до своїх закладок з будь-якого комп'ютера, який підключений до Інтернет;
- можливість доступу до закладок інших користувачів;
- систематизація закладок за допомогою категорій або міток;
- можливість ділитися з друзями та знайомими улюбленими сайтами.

Бібліотечні установи можуть використовувати сервіси соціальних закладок для створення навігаторів або замість традиційних «корисних посилань», що розміщуються на сайтах бібліотек. Також закладки можуть використовуватися бібліотечними фахівцями в прогнозуванні потенційного попиту на літературу та в раціональному комплектуванні фонду.

Слід зазначити, що багато бібліотечних установ представлено одразу в кількох соціальних мережах. Так, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) забезпечує інтернет-комунікацію зі своїми користувачами через мережі Facebook (<https://www.facebook.com/pages/Національна-бібліотека-України-імені-В-І-Вернадського/712692775441557>); Twitter (за адресою – <https://twitter.com/NBUV>); «ВКонтакте» (Група читачів НБУВ – <https://vk.com/club22008307>).

На веб-сайті (НБУВ) створено посилання, за допомогою якого можна перейти на сторінку бібліотеки у мережі Facebook.

Також можливість переходу з веб-сайту на власні сторінки у соціальних мережах надають усі національні бібліотеки України. У свою чергу, це Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника – Facebook, Twitter; Національна медична бібліотека – Facebook, Google+, YouTube, Twitter; Національна історична бібліотека України має сторінки у мережах Facebook, Google+, YouTube; Національна парламентська бібліотека та Одеська національна бібліотека ім. М. Горького представлені сторінками у мережі Facebook та ін.

Водночас бібліотечні сторінки в соціальних мережах дають змогу більш удосконалити форми інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, забезпечити надання оперативного доступу до нових надходжень, помітно підвищити його ефективність, інформування стосовно конференцій, виставок тощо.

Слід зазначити, що інформація мережевої сторінки постійно оновлюється. На сьогодні соціальні мережі є одними з основних і найшвидших поширювачів інформації. Головний зміст інформації бібліотечних установ у соцмережах це новини, які часто дубльовані із сайту бібліотеки, повідомлення, оголошення, анонси, звіти, презентації та інші різноманітні заходи. Основною функцією сторінки бібліотеки у соціальній мережі можна вважати керування використанням інформації, тобто спрямування користувача до нової, більш актуальної, корисної та цікавої інформації.

Нині сучасні бібліотечні установи спрямовують свої зусилля на охоплення веб-середовища соціальних мереж, яке для більшості сучасних користувачів є звичним способом спілкування, пошуком нової інформації та інших різноманітних інтересів. Отже, можна стверджувати, що подальший розвиток діяльності бібліотечних установ є можливим завдяки використанню широкого спектра новітніх веб-технологій.

Вітчизняним бібліотечним установам сьогодні важливо активніше вивчати інноваційний досвід зарубіжних бібліотек, оскільки тривалий етап «розгойдування» може призвести до відставання у вирішенні багатьох питань, пов'язаних з організацією електронного середовища бібліотек і впровадженням нових форм обслуговування користувачів.

Бурхливий розвиток комп'ютерних і мережевих технологій дає змогу бібліотечним установам на якісно новому рівні задовольняти інформаційні потреби користувачів, зокрема – надати можливість для отримання доступу до інформаційних ресурсів і послуг у мережевому режимі. Реальністю стає віддалене обслуговування користувачів, яким надано можливість отримувати бібліотечні послуги, не приходючи до бібліотеки, безпосередньо з робочого місця або просто з дому. Орієнтування бібліотечної роботи не лише на реального, а й на віртуального читача розширює аудиторію бібліотечної установи до глобальних масштабів.

Онлайніві сервіси сучасних бібліотечних установ є затребуваною формою обслуговування віддалених користувачів у мережевому середовищі, активно розвивається в усіх типах бібліотек світу, включаючи національні.

Література

1. Дановски П. Библиотека 2.0 и документы, созданные пользователями // П. Дановски // Научн. и техн. б- ки. – 2009. – № 5. – С. 54–61.
2. Бурчик М. Л. LibCMS эффективное средство для ведения сайта библиотеки [Электронный ресурс] / М. Л. Бурчик, Н. В. Соколова. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/libcom9/disk/29.pdf>. – Загл. с экрана.
3. Сорокин И. В. Технологии Web и Web 2.0 как средства интеграции библиотек в современную электронную среду [Электронный ресурс] / И. В. Сорокин, А. В. Скалабан. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2010/disk/93.pdf>. – Загл. с экрана.
4. Blog [Электронный ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Блог>. – Назва з екрана.
5. Wiki [Электронный ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікі>. – Назва з екрана.
6. Шишкин Ю. Технологии «Web 2.0» как инструмент формирования современного имиджа библиотеки / Ю. Шишкин // Библиотековедение. – 2010. – № 3. – С. 45–50.
7. Chat [Электронный ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Чат>. – Назва з екрана.
8. Multum [Электронный ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мультимедіа>. – Назва з екрана.
9. Новые библиотечные сервисы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unatlib.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1956&catid=1. – Загл. с экрана.
10. Соціальна мережа [Электронный ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа. – Назва з екрана.
11. Веб-технології в бібліотеках: нові можливості [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://bo0.k.net/index.php?p=achapter&bid=13586&chapter=1>. – Назва з екрана.

References

1. Danovski, P. (2009). Biblioteka 2.0 i dokumenty, stvordannye polzovateliami [Library 2.0 and documents created by users]. *Nauchnyie i tehnycheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no. 5, pp. 54–61 [in Ukrainian].

2. Burchik, M. L. LibCMS effektivnoe sredstvo dlya vedeniya sayta biblioteki [LibCMS is an effective tool for maintaining the site of the library]. Retrieved from <http://www.gpntb.ru/libcom9/disk/29.pdf> [in Ukrainian].
3. Sorokin, I. V. Tehnologii Web i Web 2.0 kak sredstva integratsii bibliotek v sovremennuyu elektronnyuyu sredu [Web and Web 2.0 technologies as a means of integrating libraries into the modern electronic environment]. Retrieved from <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2010/disk/93.pdf> [in Russian].
4. Blog: veb-sayt. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
5. Wiki: veb-sayt. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
6. Shishkin, Y. (2010). Tehnologii «Web 2.0» kak instrument formirovaniya sovremennogo imidzha biblioteki [Technologies «Web 2.0» as a tool for forming a modern image of the library]. *Bibliotekovedenie – Library Science*, no. 3, pp. 46–50 [in Russian].
7. Chat: veb-sayt. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
8. Multum: veb-sayt. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
9. Novyye biblioteknyie servisy [New library services]. Retrieved from http://unatlib.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1956&catid=1 [in Ukrainian].
10. Social network: veb-sayt. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
11. Veb-tehnologii v bibliotekah: novi mozhlyvosti [Web technologies in libraries: new opportunities]. Retrieved from <http://bo0.k.net/index.php?p=achapter&bid=13586&chapter=1> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.08.2017.

Valentyna Medvedeva,

Cand. Sci. (Historical), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Value of Modern Web Technologies in Customer Service Library Institutions

Recently librarianship has undergone significant changes caused by wide-spread use of computers, digital systems and the Internet. New technologies simplify the

processes of transmitting the request, receiving and delivering information. However, with increasing use of electronic resources, the attendance of libraries decreases. This forces librarians to seek innovative service approaches and prompts the provision of services by methods that are user-friendly. Most of the new services introduced in the library service over the past few years have been linked to the use of Web 2.0 technologies. Web 2.0 feature is attracting users to content and to reuse content. This means the creation of Internet-based Web-based platforms, the success of which depends on how users engage in their content content.

In turn, librarians seek to actively use Web 2.0 capabilities in their everyday practices and look for innovative ways of delivering services in line with changes in the cultural model of the behavior of a new generation of users.

Today, the main areas of implementation of web technologies in library institutions are: the creation of information sites and portals, virtual reference services, the optimization of electronic catalogs, the establishment of open access repositories, the use of web-oriented automated library information systems.

Keywords: library institutions, web technologies, internet services, library services.

Наталія Олейніченко,

голов. бібліограф,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

АНАЛІЗ БЛОГОСФЕРИ ПРАВОВОГО СПРЯМУВАННЯ ЯК ФАКТОР ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У статті розглянуто блогосферу, як засіб комунікації та впливу на громадську думку. Приділено увагу професійним блогам, зокрема юридичного спрямування. Відзначається, що популярність блогів обумовлена такими чинниками як мобільність та доступність і може бути сферою вивчення суспільної думки.

Ключові слова: блогосфера, громадська думка, юридичний блог, глобальна мережа.

Поява мережі глобальних інформаційних систем і розвиток електронних ЗМІ спричинили виникнення специфічних форм відображення реалій тієї чи іншої сфери в Інтернеті. Одним із проявів таких форм є поява і поширення блогів, що припадає на середину 90-х років минулого століття, «коли в Інтернеті почали набувати популярності модифіковані персональні сторінки фахівців з комп'ютерних та мережевих технологій із щодня оновлюваними списками анотованих посилань на інші потрібні і корисні, на думку власників блогів, сайти» [2, с. 178–179].

Проблемою блогів займалися такі дослідники: Л. Мальцева [1], Ю. Половинчак [3], М. Шенкнех [4] та ін. В українській науці поки що недостатньо розглянуто особливості функціонування юридичних блогів. Отож, метою цієї статті є проведення аналізу блогосфери правового спрямування з метою вивчення та формування громадської думки про правотворення.

Наразі час та місце виникнення першого блогу встановити неможливо. Щодо цього є кілька гіпотез. Найвідоміша з них стверджує, що першим у світі блогером був програміст Д. Вайнер, який ділився новинками зі світу ІТ у своєму онлайн-щоденнику Scripting News. Уперше слово «блог» почали вживати у 1997 р., а вже через п'ять років його внесли

до Оксфордського словника. Ідея блогінгу поширилась із неймовірною швидкістю: у 2006 р. у світі налічувалось уже понад 27 млрд онлайн-щоденників [4].

Термін «блог» був створений шляхом скорочення слова «Веблог» (англ. weblog – «мережевий бортовий журнал»). Це зробив П. Мерхольдз, який у квітні 1999 р. розмістив у своєму блозі Peterme.com фразу «we blog» (що можна перекласти як «ми ведемо блог»). Першим блогом вважають сторінку Т. Бернерса-Лі, де він, починаючи з 1992 р., публікував новини [1, с. 279].

В українському інформаційному просторі нинішня популярність блогів пояснюється кількома чинниками. По-перше, це мобільність блогу, адже публікуватися в Інтернеті за допомогою блогів легко. По-друге, це доступність блогу, бо інформація опублікована в Інтернеті є доступною для всіх. Існують також кілька безкоштовних систем блогування, де будь-хто може зареєструватися та вести свій блог, до того ж блоги періодично скануються інтернет-шукачами, такими як Google, Yahoo! тощо. Тому у творенні інформаційного простору суспільства, реалізації свободи слова та й просто у комунікації та обговоренні різноманітних тем поміж людьми блоги виконують значну роль [1, с. 280].

Український інтернет-простір – це своєрідне інформаційне середовище, у якого є певна структура за тематичними, цільовими та іншими ознаками, в якому виокремлюється таке середовище, як блогосфера. Блогосфера (від англ. blogosphere) – це сукупність усіх блогів як спільність чи соціальна мережа [1, с. 278–279]. Сукупність усіх блогів авторів та коментаторів у мережі Інтернет та зв'язки між ними утворює блогосферу, що функціонує як комунікативний простір, соціальна мережа, сформована користувачами блогів, які читають, коментують виставлену інформацію один одного, створюючи гіперактивні посилання один на одного [2, с. 179].

Оскільки у блогосфері може формуватися суспільна думка, а технології впливу на аудиторію блогів постійно досліджують і розвивають відповідні фахівці, то політичні, громадські, комерційні організації дедалі активніше використовують блогосферу для самопрезентації [2, с. 192]. Як і самі блогери, так і представники традиційних ЗМІ та користувачі блогосфери також поширюють громадську думку за межі блогосфери [2, с. 192].

В Україні активно розвивається професійна блогосфера – медична, педагогічна, бібліотечна тощо – загалом, блоги, що ведуться для професійного спілкування є достатньо перспективними – їхня відносна кількість у глобальних масштабах продовжує зростати, вони частіше залишаються активними. Автори професійних блогів працюють над створенням власної спільноти, вибудовують експертну систему, професійні блоги складно замінити інструментами, в яких контент відходить на друге місце (Facebook) або обмежується (Twitter) [3, с. 101].

Окремим сегментом блогосфери можна вважати суспільно-політичні блоги та блоги політико-правового спрямування, які сьогодні можуть виконувати різні функції, серед яких: просвітницька (блоги юристів, або юридичних компаній, де можна ознайомитись з тлумаченням нових законодавчих актів неформалізованою мовою, оскільки вони часто розраховані не на фахівців); мобілізаційну (тобто, активна критика певних політико-правових рішень влади популярними блогерами, може здійснювати вплив на суспільні настрої); політично соціалізуючу (блоги, що розкривають політико-правовий порядок денний) та ін.

Юридичні блоги, які у своїй сукупності утворюють юридичну блогосферу в Україні розвиваються доволі активно (Події (www.podiyi.com), Клуб юристів України LegistUA, юридичний портал «Юрист-блог» (<http://jurist-blog.com.ua>), «ЛігаБлоги» та ін). У світі такий блогінг уже виділилися в окремий напрям із спеціальною назвою – bLAWg (злиття слів blog та law – закон) [2, с. 209].

Для юридичних компаній сьогодні вже стала очевидною необхідність витратити час і ресурси на створення юридичного контенту, формування стратегії його просування. Працюючи над створенням і просуванням блогу, блогер інвестує в свою репутацію експерта, що окупиється в довготривалій перспективі. «Зростання впливу юридичного блогу в професійній сфері – гарантія росту довіри потенційних клієнтів. Постійна робота над якісним контентом, що задовольняє запити аудиторії, підвищить лояльність користувачів і ефективність юрбізнесу в цілому» [7].

Корисний досвід роботи юридичної блогосфери надають американські фахівці. Стосовно практик ведення блогу юридичної фірми, то останні 10 років юрфірми США успішно використовують блоги для того, щоб рекламувати свої послуги. Опитування, проведене

компанією Greentarget, показало ефективність використання блогосфери професійними юристами та їх ставлення до просування бізнесу за допомогою блогів. Як показує практика, юристи та юридичні компанії порівняно з рештою блогерів мають більше шансів для того, щоб публікувати цікавий контент. Це пов'язано з тим, що вони перебувають на верхівці «інтелектуального олімпу», з якого диктуються юридичні та економічні умови, що впливають на бізнес у всьому світі [8].

Розглянемо приклади українських юридичних блогів. Юридичні блоги в нашій державі інтегровані у новинні сайти. Більшість українських новинних ресурсів надають можливість створити блог на власній блог-платформі, інтегрованій у цей новинний сайт. Популярними є блоги на «Українській Правді», «Кореспонденті», «ЛігаБізнесІнфо» тощо. Це дає змогу просувати свій блог, коментуючи новини та публікації ресурсу, а також спрощує пошук для цільової аудиторії, оскільки користувачі сайту вже є представниками певної аудиторії.

Блогосфера правового спрямування представлена персональними блогами суб'єктів юридичного процесу: блогами правників; юристів; адвокатів тощо, присвячених обговоренню правничих проблем населеного пункту, регіону, країни, загалом чи окремим проблемам.

Нині серед українських фахових юридичних інтернет-видань популярним є створення блогів для своїх авторів і відомих людей. Наприклад, «Судебно-юридическая газета» (<http://sud.ua/ru/>) – видання, яке спеціалізується на висвітленні роботи, функціонування, формування судів та системи судоустрою України. Публікує матеріали з правозахисної тематики, консультації, корисні новини законодавства тощо.

Серед юридичних компаній варто виділити блог «Взгляд юриста: Юридический блог компании Jurimex» (<http://jurblog.com.ua/>). На цій сторінці провідні спеціалісти компанії Jurimex діляться новинами, своїми думками, прогнозами щодо нормативних актів, які приймаються та реєструються в парламенті, а також описують цікаві випадки з практики.

Блог юридичної фірми «Шкроміда та Партнери» (<http://lawyers.in.ua/ukr/about/>) є джерелом корисної та актуальної юридичної інформації для всіх охочих, де можна ознайомитися з цікавими статтями, присвяченими практично всім сферам права.

Фахівці юридичної фірми Trustedadvisors (<http://trustedadvisors.ua/>) спеціалізуються на захисті клієнтів у судах загальної юрисдикції,

повному спектрі захисту в національних і зарубіжних судових органах і міжнародних арбітражних трибуналах. Ця діяльність відображається у блогі: корпоративні спори, захист від рейдерства, банківські спори, стягнення проблемної заборгованості, банкрутство, розпорядження майном, ліквідація, санація, спори з державними органами, земельні, податкові та митні спори.

Pravotoday (<http://pravotoday.in.ua/ru/>) – перший в Україні юридичний портал, що комплексно і всебічно висвітлює ринок юридичних послуг і все, що з ним пов'язано. У своїх блогах на порталі провідні правники діляться новинами з царини юриспруденції, дають поради, проводять консультації, а також описують цікаві випадки з практики.

Крім професійних дописувачі правового спрямування можуть вести свої блоги, використовуючи інші електронні видання (зокрема «Левый берег» LB.ua (<https://lb.ua/blog>) «ЛІГА: Блоги» – проект Інформаційного агентства ЛІГАБізнесІнформ (<http://blog.liga.net/about.aspx>), «Блог: Компанії, банківские счета, сделки, налоги» (<http://www.interlegal.com.ua/corporate>), блоги в соціальних мережах «Watcher» (<http://watcher.com.ua>) тощо) на сайтах яких можна отримати потрібну та необхідну інформацію правового профілю. У розділах «Блоги» та «Блогосфера» юристи мають змогу поділитися своїми знаннями, надати консультацію та юридичну пораду.

Крім того, для висвітлення питань інтелектуальної власності в Україні та світі було створено ресурс з питань авторського права та промислової власності «Інтелектуальна власність» (<http://intelvlas.com.ua/>). На сторінках блогу юристи розглядають питання авторства та промислової власності та розповідають як їх можна вирішити. Усі ці сайти постійно оновлюються.

Отже, юридичні блоги, присвячені проблемним питанням у галузі юриспруденції, порадам з роз'ясненнями і прикладами застосування законів, юридичним онлайн-консультаціям, ведуться кваліфікованими фахівцями – як окремими правниками, так і в рамках корпоративного блогінгу як позиціонування на ринку правових послуг великих юридичних компаній [3, с. 99–101].

Головним напрямом змісту юридичних блогів є робота із нормативно-правовою базою (обговорення законів, законопроектів і підзаконних актів). Це і ознайомлення, і роз'яснення, і критика, і висловлення

свого власного ставлення до цих документів тощо. Іншим важливим підрозділом юридичних блогів є рекомендації правників пересічним громадянам, своїм колегам, підприємцям, політикам щодо вирішення життєвих ситуацій. Наприклад, які дії громадянина допоможуть йому вирішити конкретне питання без ускладнень для себе. Також у юридичних блогах публікують судові рішення.

Отже, професійна блогосфера стрімко розвивається, що пов'язано з її значним впливом на цільову аудиторію, як засобу комунікації та опосередкованого впливу на цільову аудиторію. Зарубіжні досліджувачі активно вивчають цей інформаційно-комунікаційний феномен. Так, сервіс BlogPulse у 2010 р. налічував понад 150 млн блогів. Щодо статистики світової блогосфери, то до п'ятірки найвідвідуваніших блогів у світі входили два блоги на політично-суспільну тематику і три блоги, пов'язані з технологіями, Інтернетом, соцмережами тощо. Виявляється, блогів японською мовою у світі більше, ніж англійськими (щоправда, всього на 1 %). Частка ж російськомовних блогів становила всього 2% від загальної кількості. На жаль, про українські блоги жодної інформації не було. Кількість чоловіків-блогерів, вдвічі перевищувала кількість жінок: 67 і 33 % відповідно. Стосовно статистики оновлень блогів, то відповідно до неї, понад 75 % світових блогів оновлюються принаймні раз на тиждень і всього 5 % оновлюються рідше, ніж раз на місяць [11].

Слід зауважити, що українська блогосфера розвивається значно коротший період часу, аніж її зарубіжні аналоги. Проте вона впевнено демонструє активне зростання і нічим не відрізняється від блогів всесвітньої мережі. Водночас розвиток національної блогосфери може бути предметом багатьох подальших досліджень у сфері соціальних комунікацій. Також «блогосфера є важливим середовищем вивчення суспільної думки, оскільки вона часто враховується в академічних і неакадемічних роботах, що досліджують сучасні глобальні соціальні тенденції» [2, с. 179].

Блоги виражають і формують громадську думку, яку прийнято розглядати як колективне судження людей, а отже, особистість блогера має визначальне значення. «Сучасні орієнтації для блогера як громадського діяча, на думку філософа С. Дацюка, значно змінилися порівняно з традиційною журналістикою. Зараз структура блогерського дискурсу змінилася. Людей більше не хвилюють суспільні ідеї.

Громадськість хвилює мислительні установки, мотиваційні настанови, моделі суспільства, конкретні стратегії та можливі сценарії їхнього впровадження. Тобто суспільний запит на роботу лідера суспільної думки став набагато фундаментальнішим та складнішим» [9]. Оскільки юридична блогосфера здатна виступати майданчиком для формування суспільної думки. Адже автори найпопулярніших блогів впливають на думку блогерів, для яких вони є авторитетами. Бо сформована блогерами громадська думка виходить за межі блогосфери, адже вони є членами реальних суспільств, а не лише учасниками віртуальних спільнот [2, с. 191].

Підсумовуючи все вищевикладене, можна констатувати, що блогосфера в Україні поступово займає свою нішу в загальному публічному просторі і здатна створювати інформаційні приводи, ставити питання на порядок денний, формувати конкуренцію думок та впливати на громадську думку.

Література

1. *Мальцева Л.* Українська блогосфера: функціонально-стильова характеристика / Л. Мальцева // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філологічна. – 2011. – Вип. 52. – С. 278–289.
2. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик, та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.
3. *Половинчак Ю. М.* Особливості функціонування української блогосфери [Електронний ресурс] / Ю. М. Половинчак // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/polovynchak_y._features_of_functioning_of_ukrainian_blogsphere.pdf. – Назва з екрана.
4. *Шенкнех М.* Українська блогосфера: хто, коли, навіщо? [Електронний ресурс] / М. Шенкнех // MIXARIUM. – Режим доступу: <https://mixarium.wordpress.com/2017/01/14>. – Назва з екрана.
5. *Пилько А.* Правовое регулирование блогосферы: как изменятся правила игры? [Электронный ресурс] / А. Пилько, Е. Шинова // НеФорум

блогеров. – Режим доступа: <http://neforum.org/news/pravovoe-regulirovanie-blogosfery-kak-izmenyatsya-pravila-igry/>. – Загл. с экрана.

6. Юридические блоги в России [Электронный ресурс] // *Blawg.ru – Юридический блог: Блог о налогах, предпринимательстве и профессии юриста.* – Режим доступа: <http://blawg.ru/2007/07/03/yuridicheskie-blogi-v-rossii/>. – Загл. с экрана.

7. *Кравченко. А.* Контент-стратегия юридического блога [Электронный ресурс] / А. Кравченко // *ЛИГА.Бизнес.* – Режим доступа: <http://blog.liga.net/user/akravchenko/article/20686.aspx> 22.01.2016. – Загл. с экрана.

8. *Светлова Н.* Как вести блог юридической фирмы: практические рекомендации [Электронный ресурс] / Н. Светлова // *Блогун.* – Режим доступа: <https://blogun.ru/blog/kak-vesti-svoj-blog/>. – Загл. с экрана.

9. *Дацюк С.* Сучасні блоги та блогери [Електронний ресурс] / С. Дацюк // *Українська правда.* – 2017. – 21.03. – Режим доступа: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/58d0f539e0fdb/>. – Назва з екрана.

10. *Мигдаль А.* Проект Трудового кодекса: «За» і «Проти» [Электронный ресурс] / А. Мигдаль // *Взгляд юриста: Юридический блог компании Jurimex.* – Режим доступа: <http://jurblog.com.ua/2017/07/proekt-trudovogo-kodeksu-za-i-proti/>. – 2017. – 13.10. – Назва з екрана.

11. Стан блогосфери 2010 року [Електронний ресурс] // *Українська блогосфера.* – Режим доступа: <http://blogosphere.com.ua/2010/09/21/state-of-blogosphere-2010/#more-1889>. – Назва з екрана.

12. Роль юриста в суспільстві [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://ua-referat.com/Роль_юриста_в_суспільстві. – Назва з екрана.

13. Роль і місце засобів масової інформації у формуванні громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://referat-ok.com.ua/sociologiya/rol-i-misce-zasobiv-masovoji-informaciji-u-formuvanni-gromadskoj-dumki>. – Назва з екрана.

References

1. Maltseva, L. (2011). *Ukrainska blohosfera: funktsionalno-stylova kharakterystyka [Ukrainian blogosphere: functional and style characteristic].* *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of the Lviv University*, issue 52, pp. 278–289. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2011_52_2 [in Ukrainian].

2. Onyshchenko, O. et. al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vldy ta hromadianskoho suspilstva [Social networks as the tool of mutual influence of the power and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Polovynchak, Yu. M. (2015). Osoblyvosti funktsionuvannia ukrainskoi blohosfery [Features of functioning of Ukrainian blogosphere]. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, III (7), Issue 42, pp. 99–102. Retrieved from http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/polovynchak_y_features_of_functioning_of_ukrainian_blogosphere.pdf [in Ukrainian].

4. Shenknekh, M. Ukrainska blohosfera: khto, koly, navishcho? [Ukrainian blogosphere: who, when, what for?]. MIXARIUM. Retrieved from <https://mixarium.wordpress.com/2017/01/14/> [in Ukrainian].

5. Pilko, A. Pravovoe regulirovanie blogosfery: kak izmeniatsia pravila igry? [Legal regulation of a blogosphere: how will rules of the game change?]. *NeForum blogerov*. Retrieved from <http://neforum.org/news/pravovoe-regulirovanie-blogosfery-kak-izmenyatsya-pravila-igry/> [in Russian].

6. Iuridicheskie blogi v Rossii [Legal blogs in Russia]. Iuridicheskii blog: Blog o nalogakh, predprinimatelstve i professii iurista – Legal blog: The blog about taxes, business and the lawyer’s profession. Retrieved from <http://blawg.ru/2007/07/03/yuridicheskie-blogi-v-rossii/> [in Russian].

7. Kravchenko, A. Kontent-strategiia iuridicheskogo bloga [Content strategy of the legal blog]. *LIGA.Biznes*. Retrieved from <http://blog.liga.net/user/akravchenko/article/20686.aspx> 22.01.2016 [in Russian].

8. Svetlova, N. Kak vesti blog iuridicheskoi firmy: prakticheskie rekomendatsii [How to blog law firm: practical recommendations]. *Blogun*. Retrieved from <https://blogun.ru/blog/kak-vesti-svoj-blog/> [in Russian].

9. Datsiuk, S. (2017). Suchasni blohy ta blohery [Modern blogs and bloggers]. *Ukrainska Pravda – Ukrainian Pravda*. Retrieved from <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/58d0f539e0fdb/> [in Ukrainian].

10. Myhdal, A. (2017). Proekt Trudovoho kodeksu: «Za» i «Proty» [Draft of the Labour code: Pros and cons]. *Vzgliad iurista: Iuridicheskii blog kompanii Jurimex – Lawyer’s look: Legal blog of the Jurimex company*. Retrieved from <http://jurblog.com.ua/2017/07/proekt-trudovogo-kodeksu-za-i-proti/> [in Ukrainian].

11. Stan blohosfery 2010 roku [Condition of the blogosphere of 2010]. *Ukrainska blohosfera – Ukrainian Blogosphere*. Retrieved from

<http://blogosphere.com.ua/2010/09/21/state-of-blogosphere-2010/#more-1889> [in Ukrainian].

12. Rol yurysta v suspilstvi [Role of the lawyer in society]. Retrieved from http://ua-referat.com/Роль_юриста_в_суспільстві [in Ukrainian].

13. Rol i mistse zasobiv masovoi informatsii u formuvanni hromadskoi dumky [Role and the place of mass media in formation of public opinion]. Retrieved from <http://referat-ok.com.ua/sociologiya/rol-i-misce-zasobiv-masovoji-informaciji-u-formuvanni-gromadskoji-dumki> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2017.

Nataliya Oleynichenko,

Chief Bibliographer,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Analysis of the Legal Blogosphere as a Factor in the Study of Public Opinion on Law-making

The article considers the blogosphere as a means of communicating and influencing public opinion. Attention is given to the professional blogs, including legal. It is noted that the popularity of blogs is due to factors such as mobility and accessibility and can be a medium of studying public opinion.

It is emphasized that the Ukrainian blogosphere begun to develop much later than its foreign counterparts. However, it confidently shows an active growth and Ukrainian blogs are not of big difference from the blogs of the global network. The blogosphere in Ukraine is gradually taking its niche in the general public space and is able to create infortification drives, put questions on agenda, shape competition of opinions and influence public opinion.

Keywords: blogosphere, public opinion, legal blog, global network.

Світлана Спіріна,

голов. бібліограф,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК У СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВЧОМУ ПРОСТОРИ

У статті подаються деякі аспекти впливу на бібліотечні структури нових реформаторських змін, таких, зокрема, як проведення децентралізації, процес об'єднання територіальних громад, надання адміністративних послуг. Висвітлюється вже напрацьований досвід реформування в умовах ОТГ окремих регіональних бібліотек та порушуються проблемні питання, які можуть відчувати книгозбірні у цьому процесі.

Звертається увага і на законодавчі ініціативи з боку Міністерства культури України та інших відповідних структур для забезпечення децентралізації повноважень і побудови ефективної моделі управління у сферах, віднесених до компетенції відомства. Відзначається необхідність розширення соціально-комунікаційної сфери діяльності бібліотечних інституцій, трансформації бібліотечно-інформаційного середовища, завдяки широким впровадженням у практику бібліотечної діяльності інтернет-технологій.

Ключові слова: децентралізація, бібліотека, реформа, публічна бібліотека, об'єднані територіальні громади.

Сучасні бібліотеки, як інформаційні, культурні, освітні заклади активно сприймають і реагують на нові тенденції в житті держави. Ведуть роз'яснювальну роботу серед населення щодо введення реформаторських змін у суспільстві. У цій статті подаються деякі аспекти впливу на бібліотечні структури нових змін, таких, зокрема, як проведення децентралізації, процес об'єднання територіальних громад, надання адміністративних послуг тощо. 15 березня 2017 р. Міністерство культури України спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань культури і духовності спільно провели круглий стіл на тему: «Децентралізація у сфері культури: можливості та виклики».

У заході взяли участь народні депутати України, міністр культури України Є. Нищук, представники інших міністерств та відомств, органів місцевого самоврядування, експерти «Центру розвитку місцевого самоврядування», члени Громадської ради при Комітеті з питань культури і духовності [4]. Під час свого виступу міністр культури України Є. Нищук представив оцінку стану закладів культури у невеликих містах, селищах і селах за результатами впровадження реформи децентралізації. За його словами, до середини 2016 р. впровадження реформи децентралізації відбувалося фактично без врахування компоненту культури – у більшості нормативно-правових актів, концепціях і програмах питання культури були згадані в загальному контексті, що на практиці призвело до скорочення мережі закладів культури, особливо у сільській місцевості. Як відзначалося, одним з основних завдань в умовах децентралізації є донесення до місцевих органів влади і новостворених громад, що нині культурні інституції мають набагато ширші функції, ніж раніше, тому успішний розвиток регіонів безпосередньо пов'язаний з новим баченням культури. Ішлося про необхідність морального оновлення культурних закладів, перегляду їхнього функціонального навантаження, введення соціальної та економічної складової в концепцію вирішення проблеми локальних закладів культури.

20 січня 2017 р. на стратегічній сесії щодо децентралізації у сфері культури визначено матрицю реформи, операційні цілі та завдання на 2017 р. Сесію ініційовано Мінрегіоном спільно з Міністерством культури, Міністерством фінансів та представниками Проектного офісу секторальної децентралізації та Проекту EDGE. Участь у заході взяв міністр культури України Є. Нищук [12].

Жваве обговорення цієї теми відбувається й у регіонах – круглі столи, веб-конференції, науково-практичні конференції, семінари тощо.

Зокрема, про актуальні питання діяльності бібліотек в умовах децентралізації, перспективи розвитку та виклики, які постали сьогодні перед бібліотечними закладами, йшлося під час веб-конференції в Центрах європейської інформації дев'яти областей України 17 травня 2016 р. [2]. Участь у заході взяли представники бібліотек об'єднаних громад, експерти, депутати місцевих рад, громадські активісти з Вінниці, Івано-Франківська, Кіровограда, Миколаєва, Полтави, Старобільська (Луганської обл.), Черкас, Хмельницького та Чернів-

ців. До участі також було запрошено директора Вільнюської публічної бібліотеки П. Зірлуса. Захід проведено в рамках кампанії відзначення Днів Європи в Україні «РЕ-ФОРМУЮСЬ Європейцем» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Його організатори – Мережа центрів європейської інформації України спільно з Товариством «Український Народний Дім у Чернівцях».

Про вплив державної бібліотечної політики на реформи і розвиток у європейському контексті та діяльність бібліотек в об'єднаних територіальних громадах йшлося під час науково-практичної конференції «Роль публічної бібліотеки в утвердженні європейських цінностей в житті місцевої громади» [9], яка відбулася 18 травня 2017 р. у Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка.

Захід відбувся за ініціативи Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка у співпраці з Чернігівською міською громадською організацією «Сіверський інститут регіональних досліджень», Чернігівським центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, громадською організацією «Чернігівське обласне відділення Української бібліотечної асоціації» за підтримки Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації. Сумський район вважається одним із лідерів децентралізаційних процесів і активну роль у цьому беруть працівники бібліотечних структур. 20 квітня 2017 р. обласна бібліотека провела вебінар «Бібліотеки області в контексті адміністративно-територіальної реформи» [5]. До заходу приєдналися працівники районних бібліотек та об'єднаних територіальних громад Сумщини.

26 квітня 2017 р. відбувся семінар бібліотечних працівників Березівської об'єднаної територіальної громади – «Дієва бібліотека – успішна громада» (Глухівський район, Сумська область) [8].

В Охтирській центральній районній бібліотеці Сумської області відбулось засідання у форматі круглого столу за темою – «Реформування системи публічних бібліотек в контексті децентралізації державної влади та об'єднання територіальних громад». У формі дискусії порушувались актуальні для ОТГ питання: створення публічної бібліотеки, брак нових надходжень літератури, відсутність методичного забезпечення, відсутність кваліфікованого керівника в галузі культури у громаді [10].

У березні 2017 р. бібліотекарі Великоолександрівки (Херсонська область) проводили семінар-нараду з питання «Бібліотека в ОТГ: готуємось та плануємо» [1]. Під час відео-конференції директор Великоолександрівської централізованої бібліотечної системи запросила до участі у відео-конференції-обговоренні директорів Каланчацької та Чаплинської ЦБС. Під час заходу порушувались важливі для сьогодення питання – бібліотеки в ОТГ: стан, проблеми та перспективи розвитку.

20–21 квітня 2017 р. на базі Тернопільської бібліотеки для молоді учасники Всеукраїнського семінару заступників директорів обласних бібліотек для юнацтва та молоді обговорювали стан сучасної бібліотеки та її розвиток в умовах децентралізації [11]. На семінарі були присутні представники Тернопільської обласної державної адміністрації та обласної ради, директор Державної бібліотеки України для юнацтва, заступник директора Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, директори та заступники бібліотек з різних регіонів України. Мова йшла про перспективи трансформації мережі публічних бібліотек у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Учасники всіх вищезгаданих заходів наголошували на необхідності збереження музеїв та бібліотек, які являються важливими культурними центрами у кожному регіоні. Відзначалося, що саме спільна робота всіх ланок, як влади так і громадянського суспільства, допоможе напрацювати механізми рішення проблемних питань. Бібліотеки завжди співпрацювали з населенням і владою. І нині бібліотека має стати місцем, що об'єднує жителів територіальних громад, як центр суспільного життя, культури, дозвілля і творчості.

Бібліотечним працівникам слід активізувати інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, сприяти збереженню мережі бібліотек в умовах децентралізації державної влади. Між тим, як наголошували фахівці, у процесі створення об'єднаних територіальних громад виникає багато запитань щодо статусу бібліотек, процедури передачі бібліотек громадам, системи фінансування закладів, джерела наповнення бібліотечних фондів, методичне забезпечення працівників та необхідність прийняття відповідних законів.

Одними з головних проблем на цьому етапі є ситуація з поповнення фонду, придбання комп'ютерів і проведення ремонтних робіт.

Багато питань виникає й щодо того, яким має бути формат роботи бібліотек. Адже, зважаючи на вимоги сьогодення, заклад повинен бути не просто місцем, де видають книги, а перетворитися на сучасний культурний простір, стати майданчиком для спілкування, проведення цікавих інтерактивних заходів, зустрічей з цікавими людьми.

Важливі напрями – надання інформаційних послуг, написання проєктів, участь у різних програмах і конкурсах.

Можливостей для розвитку може бути надзвичайно багато, тому питання бібліотек потрібно порушувати на сесіях районних та обласних рад, переконувати депутатів у важливості цих закладів для громади.

Говорячи мову про практичну реалізацію вищевказаних ініціатив у процесі децентралізації, можна виділити діяльність Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. Тут розпочато новий проєкт – блог «Сучасна бібліотека об'єднаної територіальної громади». Це інформаційно-комунікативна платформа, де безпосередньо практики мають можливість поділитися власним досвідом, обговорити актуальні проблеми та спільно віднайти шляхи їхнього вирішення.

Уже можна говорити й про певний досвід у регіонах.

Оскільки бібліотечна система на рівні району перебуває у підпорядкування районної ради, рішення про передачу бібліотечного закладу, наприклад, районної бібліотеки, у власність об'єднаної територіальної громади, приймає саме вона. У свою чергу, об'єднана територіальна громада також має прийняти рішення про взяття закладу на свій баланс.

У цьому контексті цікавою виявилася ситуація у Сторожинецькому районі (Чернівецька область). Після об'єднання Великокучувівська громада взяла на себе фінансування бібліотек, розташованих на території відповідних населених пунктів [3]. Як наслідок заклади залишилися «відірваними» від загальної структури, на працівників лягла велика кількість проблем щодо організації роботи: наповнення фондів, методичне забезпечення, звітність. За таких обставин, аби забезпечити гідну роботу бібліотечних закладів, об'єднаним територіальним громадам більш доречним було б підписати угоди з районною бібліотекою та надати відповідну субвенцію для району.

Тим часом, існують й позитивні приклади взаємодії бібліотеки та об'єднаної територіальної громади. Так, у Галицинівській сільській бібліотеці-філії у Вітовському районі (Миколаївська область) запровадили програму «Голос громади», проводяться скайп-конференції з головою райдержадміністрації, пенсійним фондом. Тож мешканцям села немає потреби їхати до відповідних інстанцій – вони можуть у стінах бібліотеки звернутись із запитаннями та отримати відповідь. Галицинівська бібліотека вважається однією з найкращих у Вітовському районі. Вона обслуговує понад 1000 читачів [6].

Цікавим виявився проєкт «Розробка курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні», представлений завідувачем Слоутської філії (Сумська область) [8].

При книгозбірнях Слоута, Шевченкового та Первомайського діють інтернет-центри. Бібліотеки активно співпрацюють із сільськими старостами, депутатами громади, школами, територіальним центром. Від книгосховищ вони перейшли до формату роботи інформаційно-культурних центрів для громади. Тут проводяться, семінари, зустрічі з письменниками, екскурсії, майстер-класи та інші цікаві заходи. Слоутчани брали участь у тренінгу міжнародного проєкту «ПУЛЬС», що проходив у м. Запоріжжя, і нині вони організовуватимуть заходи, спрямовані на формування широкого кола підтримки реформи децентралізації серед населення.

Досвід бібліотек Херсонської області є яскравим прикладом змін, що відбуваються в бібліотечній мережі в умовах децентралізації. Так, станом на 01.01.2017 р. тут створено 12 об'єднаних територіальних громад у семи районах.

У новостворених громадах функціонування бібліотечних закладів вирішуються різними варіантами – зберегли ЦБС (близько 19 бібліотек), стали районною бібліотекою (8 бібліотек); у структурі клубних закладів (близько 9 бібліотек); самостійні сільські бібліотеки (16 бібліотек); 4 бібліотеки об'єднані зі шкільними; 2 бібліотеки самостійних сільських рад існуватимуть у структурі будинків культури; 3 самостійні сільські бібліотеки самостійних сільських рад; близько 4 районних бібліотек для дітей припинили бути самостійними закладами та ввійшли до структури центральних (районних) бібліотек.

Процес, який відбувається нині в Україні, за словами директора

Вільнюської публічної бібліотеки П. Зірлуса [13], Литва пройшла дещо раніше, і також мала багато подібних проблем. На сьогодні мережа бібліотек у цій країні складається з Національної бібліотеки – головної наукової бібліотеки Литви, п'яти обласних публічних бібліотек та шістдесяти п'яти муніципальних бібліотек, кожна з яких має свої філіали (у середньому від десяти до тридцяти). Така система задовольняє і бібліотекарів, і читачів, оскільки бібліотеки розподілені доволі рівномірно. Усі філіали фінансуються за рахунок місцевого бюджету. Для наповнення книжкового фонду держава виділяє суму в розмірі 2 млн євро. Ці кошти Міністерство культури Литви розподіляє по районах залежно від кількості населення. Муніципалітети, які мають більші фінансові ресурси, виділяють своїм бібліотекам додаткові кошти на закупівлю книг.

В Україні бібліотечні заклади поступово вживаються в процес децентралізації. Ці осередки культури не лише висвітлюють процеси об'єднання громад, а й самі стають його активними учасниками. Заклади культури мають оновитися, як змістовно так і функціонально. Сучасне суспільство вимагає наповнення культурної складової життя громад новим змістом. Місцеві органи влади і громада мають усвідомлювати, що сьогодні культурні інституції мають набагато ширші функції, а успішний розвиток регіонів безпосередньо пов'язаний з новим баченням культури. Це нові робочі місця і створення умов для розвитку креативних індустрій, ремесел, сільських музеїв з внутрішнім туризмом, творчої діяльності у кожному конкретному регіоні надання можливості для рівного доступу до медіа ресурсів та багато ін.

Покращити якість послуг і наблизити їх до людей – головна мета процесу децентралізації. Бібліотека, зважаючи на вимоги сьогодення, має перетворитися на сучасний культурний простір, стати майданчиком для спілкування, проведення цікавих інтерактивних заходів, зустрічей з відомими людьми. Серед важливих напрямів роботи такого закладу мають стати – надання інформаційних послуг, написання проектів, участь у різних програмах і конкурсах.

Процес оновлення діяльності бібліотечних закладів триватиме й надалі. Зміни в суспільстві зумовлюють розширювати спектр послуг усіх культурних інституцій. Вимоги часу вказують на необхідність морального оновлення культурних закладів, перегляд їхнього функціонального навантаження. Як наголошують фахівці, бібліотека має

стати місцем, що об'єднує жителів територіальних громад, як центр суспільного життя, культури, дозвілля та творчості. Сучасна бібліотека має перейти до формату роботи інформаційно-культурних центрів для громади, налагодити тісний зв'язок із сільськими старостами, депутатами, школами, територіальним центром тощо. У свою чергу, нові завдання книгозбірні здатні будуть виконувати, розширюючи інформаційно-технічний формат.

Про процес формування бібліотеками національного інформаційного простору в контексті реалізації державної інформаційної політики йдеться у статтях і наукових працях генерального директора НБУВ, доктора історичних наук, члена-кореспондента НАН України В. Попика, заступника генерального директора НБУВ, доктора історичних наук, професора В. Горового та інших співробітників Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [7]. Ними представлені матеріали, у яких аналізується специфіка розвитку соціально-комунікаційної сфери суспільства на сучасному етапі, висвітлюються різні аспекти функціонування бібліотечних інституцій як впливових суб'єктів інформаційно-комунікаційної взаємодії, трансформації бібліотечно-інформаційного середовища, пов'язані із широким впровадженням у практику бібліотечної діяльності інтернет-технологій.

Література

1. Бібліотеки в ОТГ: Відеоконференція трьох ЦБС [Електронний ресурс] // Блог Калачацької ЦБС Херсонської області. – 2017. – 30.03. – Режим доступу: http://kalanchakcbs.blogspot.com/2017/03/blog-post_30.html. – Назва з екрана.
2. Бібліотеки в умовах децентралізації: виклики та перспективи [Електронний ресурс] // Буковинський вісник. – 2016. – 18.05. – Режим доступу: <http://buk-visnyk.cv.ua/news/646/>. – Назва з екрана.
3. Бібліотеки в умовах децентралізації: проблеми та перспективи для розвитку [Електронний ресурс] // Буковинська толока. – 2017. – 10.04. – Режим доступу: <http://buktoloka.com.ua/?p=2952>. – Назва з екрана.
4. «В умовах децентралізації одним із наших найважливіших завдань є перезавантаження сприйняття економічної привабливості культури на місцевому рівні» – Євген Нищук [Електронний ресурс] // Міністерство

культури України. – 2017. – 16.03. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245213792. – Назва з екрана.

5. Вебінар «Бібліотеки області в контексті адміністративно-територіальної реформи» [Електронний ресурс] // Сумська обласна універсальна наукова бібліотека. – 2017. – 21.04. – Режим доступу: http://sumyounb.blogspot.com/2017/04/blog-post_76.html?m=0. – Назва з екрана.

6. «Глас громады» через скайп-конференції. Полезный опыт галициновской библиотеки [Электронный ресурс] // Inshe.tv. – 2017. – 25.01. – Режим доступу: <http://inshe.tv/society/2017-01-25/199113/>. – Загл. с екрана.

7. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 284 с.

8. «Дієва бібліотека – успішна громада» [Електронний ресурс] // Березівська громада. – 2017. – 27.04. – Режим доступу: <http://berezivska.gromada.org.ua/news/15-06-47-27-04-2017/>. – Назва з екрана.

9. *Лагута Л.* Бібліотеки Чернігівщини за популяризацію європейських цінностей [Електронний ресурс] / Л. Лагута // Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – 2017. – 19.05. – Режим доступу: <http://oth.nplu.org/?p=902>. – Назва з екрана.

10. «Реформування системи публічних бібліотек в контексті децентралізації державної влади та об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс] // Охтирська районна державна адміністрація. – 2017. – 28.04. – Режим доступу: <http://oht.sm.gov.ua/index.php/uk/arkhiv-novin/6098-reformuvannya-sistemi-publichnikh-bibliotek-v-konteksti-detsentralizatsiji-derzhavnoji-vladi-ta-ob-ednannya-teritorialnikh-gromad>. – Назва з екрана.

11. *Талалаєвська М.* Всеукраїнський семінар «Вплив децентралізації влади на розвиток бібліотек України для юнацтва, молоді» [Електронний ресурс] / М. Талалаєвська // Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. – 2017. – 26.04. – Режим доступу: <http://oth.nplu.org/?p=785>. – Назва з екрана.

12. У Києві відбулася стратегічна сесія щодо децентралізації у сфері культури [Електронний ресурс] // Чернігівський обласний навчально-методичний центр культури і мистецтв. – 2017. – 23.01. – Режим доступу: <http://onmckim.com.ua/news/2017-01-23-1521>. – Назва з екрана.

13. *Халавка Л.* Бібліотеки в умовах децентралізації: виклики

та перспективи [Електронний ресурс] / Л. Халавка // Громада в дії. – Режим доступу: <http://civicinaction.com/221-biblioteki-v-umovakh-detsentralizatsiji-vikliki-ta-perspektivi>. – Назва з екрана.

References

1. Biblioteky v OTH: Videokonferentsiia trokh TsBS (2017). [Libraries in ITH: Videoconference of three CLS]. *Bloh Kalachatskoi TsBS Khersonskoi oblasti – Blog of Kalachachyckoi CLS the Kherson Area*. 30.03. Retrieved from http://kalanchakcbs.blogspot.com/2017/03/blog-post_30.html [in Ukrainian].

2. Biblioteky v umovakh detsentralizatsii: vyklyky ta perspektyvy (2016). [Libraries in the conditions of decentralization: calls and prospects]. *Bukovynskiy visnyk – Bukovyna Announcer*. 18.05. Retrieved from <http://buk-visnyk.cv.ua/news/646/> [in Ukrainian].

3. Biblioteky v umovakh detsentralizatsii: problemy ta perspektyvy dlia rozvytku (2017). [Libraries in the conditions of decentralization: problems and prospects for development] *Bukovynska toloka – Bukovyna Toloka*. 10.04. Retrieved from <http://buktoloka.com.ua/?p=2952> [in Ukrainian].

4. «V umovakh detsentralizatsii odnym iz nashykh naivazhlyvishykh zavdan ie Perezavantazhennia spryiniattia ekonomichnoi pryvablyvosti kultury na mistsevomu rivni» – Yevhen Nyshchuk (2017). [«In the conditions of decentralization one of our major tasks there is a restart of perception of economic attractiveness of culture at local level» – Yevhen Nyshchuk]. *Ministerstvo kultury Ukrainy – Ministry of Culture of Ukraine*. 16.03. Retrieved from http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245213792 [in Ukrainian].

5. Vebinar «Biblioteky oblasti v konteksti administratyvno-terytorialnoi reformy» (2017). [Vebinar of «Library of area in the context of administrative-territorial reform»]. *Sumska oblasna universalna naukova biblioteka – Sumy Regional Universal Scientific Library*. 21.04. Retrieved from http://sumyounb.blogspot.com/2017/04/blog-post_76.html?m=0 [in Ukrainian].

6. «Hlas hromady» cherez skaip-konferentsyy. Poleznyy opyt halyt-synovskoi byblyoteky (2017). [«Voice of mass» through skaip-konferentsyy. Useful experience of halyt-synovskoi library]. *Inshe.tv*. 25.01. Retrieved from <http://inshe.tv/society/2017-01-25/199113/> [in Russian].

7. Horovyi, V. M. (2015). Natsionalni informatciini protsesi v umovakh

globalizatcii: monografiia [National informative processes are in the conditions of globalization: monograph]. A. S. Onishhenko (Ed.). Natsionalna akademiia nauk Ukraïni, Natsionalna biblioteka Ukraïni imeni V. I. Vernadskogo. Kyiv [in Ukrainian].

8. «Diieva biblioteka – uspishna hromada» (2017). [A «effective library is successful society»]. *Berezivska hromada – Berezivska Society*. 27.04. Retrieved from <http://berezivska.gromada.org.ua/news/15-06-47-27-04-2017/> [in Ukrainian].

9. Lahuta, L. (2017). Biblioteki Chernihivshchyny za populiaryzatsiiu yevropeiskykh tsinnostei. Libraries of the Chernihiv oblast are for popularization of the European values]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. Yaroslava Mudroho – The National Library of Ukraine is the Name of Yaroslav Wise*. 19.05. Retrieved from <http://oth.nplu.org/?p=902> [in Ukrainian].

10. «Reformuvannia systemy publichnykh bibliotek v konteksti detsentralizatsii derzhavnoi vlady ta ob'iednannia terytorialnykh hromad» (2017). [«Reformation of the system of public libraries is in the context of decentralization of state power and association of territorial communities»]. *Okhtyrska raionna derzhavna administratsiia – Okhtyrska District State Administration*. 28.04. Retrieved from <http://oht.sm.gov.ua/index.php/uk/arkhiv-novin/6098-reformuvannya-sistemi-publichnykh-bibliotek-v-konteksti-detsentralizatsiji-derzhavnoji-vlady-ta-ob-ednannya-teritorialnykh-gromad> [in Ukrainian].

11. Talalaievska, M. (2017). Vseukrainskyi seminar «Vplyv detsentralizatsii vlady na rozvytok bibliotek Ukrainy dlia yunatstva, molodi». [Talalaievska M. An allukrainian seminar is «Influence of decentralization of power on development of libraries of Ukraine for youth, young people»]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. Yaroslava Mudroho – The National Library of Ukraine is the Name of Yaroslav Wise*. 26.04. Retrieved from <http://oth.nplu.org/?p=785> [in Ukrainian].

12. U Kyievi vidbulasia stratehichna sesiia shchodo detsentralizatsii u sferi kultury (2017). [In Kyiv a strategic session took place in relation to decentralization in the field of a culture]. *Chernihivskiyi oblasnyi navchalno-metodychnyi tsentr kultury i mystetstv – Chernihiv Regional Navchalno-Metodychnyi Center of Culture and Arts*. 23.01. Retrieved from <http://onmckim.com.ua/news/2017-01-23-1521> [in Ukrainian].

13. Khalavka, L. (2017). Biblioteki v umovakh detsentralizatsii: vyklyky ta perspektyvy [Khalavka L. Libraries in the conditions of decentralization:

calls and prospects]. *Hromada v dii – Society is in an Action*. Retrieved from <http://civicinaction.com/221-biblioteki-v-umovakh-detsentralizatsiji-viklikita-perspektivi> [inUkrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2017.

Svetlana Spirina,

Chief Bibliographer,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Activity of Regional Libraries in a Modern Legislative Realm

In the article some new reformative changes' influences, such, in particular, as realization of decentralization, process of association of territorial communities, grant of administrative services on the library structures are presented. Already gained experience of certain regional libraries' on reformation is illuminated in conditions of the incorporated territorial communities.

Focus of attention is at legislative initiatives of Ministry of culture of Ukraine and other corresponding establishments for providing of decentralization of powers and construction of effective model of governance in the spheres attributed to the competence of department.

The necessity of expansion of social-communication sphere of library institutes' activity, transformation of library-informative environment, due to wide introductions in practice of library activity of internet-technologies is stressed.

Keywords: decentralization, library, reform, public library, united territorial communities.

Олена Островська,

аспірантка НБУВ,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ЕФЕКТИВНІСТЬ САЙТІВ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ БІБЛІОТЕК І ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ

У статті проаналізовано сайти військових бібліотек та інтернет-ресурси військової тематики, їхні особливості, структуру, зміст. Дано оптимальну характеристику сайтам, проведено порівняльний аналіз інформаційних ресурсів веб-сайтів, виявлено їх ролі та місця в системі традиційних інформаційних ресурсів.

Сайт має стати органічною частиною бібліотеки. При його вдалому розвитку військові книгозбірні можуть серйозно заявити про себе як про повноправних учасників системи інформаційних комунікацій завтрашнього дня.

Ключові слова: інтернет-ресурси військової тематики, сайти військових бібліотек, характеристика веб-сайтів, аналіз, роль і місце веб-сайтів, розвиток бібліотечної сторінки.

На сьогодні накопичено певний досвід вивчення бібліотечних сайтів з різних точок зору. Перші емпіричні дослідження проблем створення та розвитку сайтів бібліотек за кордоном проводилися в середині 1990-х років Л. Клайдом з використанням методу контент-аналізу [39].

У 2000-х роках розроблялися підходи до вибору критеріїв оцінки бібліотечних сайтів групою дослідників: О. Алдохіною [25], Н. Гендіною [27], Н. Колковою [30], О. Кулевою, [32], В. Міняйловим [34].

Структура та принципи створення основних розділів сайту, а також підходи до формування та інформаційного наповнення бібліотечних інтернет-порталів розглянуто в працях Л. Боброва [26], М. Гончарова [28], О. Крепкової [31], О. Опаріної [35], А. Соболевої [36], С. Стахевич [37], Т. Харьбіної [38], С. Делюаша [29], А. Карена, [40], Ю. Найка та Д. Шивалинга [41], Т. О'Рейла [42] та ін.

Досвід створення та функціонування сайтів військових бібліотек ще не досліджувався і наразі є актуальним.

Військові книгозбірні – важливий елемент сучасного інформаційного простору. Завдяки створенню веб-сайтів бібліотеки отримали можливість розширювати свою діяльність, охоплюючи дедалі більшу кількість користувачів, а також презентувати себе та свої здобутки. Веб-сайти військових книгозбірень сьогодні поступово стають активним каналом комунікаційного зв'язку з різними аудиторіями користувачів. Крім того, вони стають важливими об'єктами аналітичної діяльності бібліотек. Сайти також можуть бути джерелом інформації для самоаналізу діяльності бібліотек та її корегування для підвищення методологічного рівня військово-бібліотечної науки. Тому нам представляється необхідним аналіз сучасних технологій створення сайтів у цій галузі з метою виявлення їх ролі і місця в системі традиційних інформаційних ресурсів.

Сайт Бібліотеки Центрального будинку офіцерів ЗСУ (<http://cbolibrary.at.ua/>) з діяльністю бібліотеки, виставками і заходами. Репрезентовано статті співробітників бібліотеки до знаменних і пам'ятних дат, фотографії до них.

Бібліотека Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського в мережі представлена виключно сторінкою свого електронного каталогу (<http://catalog.nuou.org.ua/>). Спосіб його організації дає змогу вести пошук об'єктів за пошуковими словами, а також за рубриками УДК.

Бібліотека Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (<http://www.asv.gov.ua/?q=biblioteka/>) представлена трьома розділами: про нас, віртуальні книжкові виставки, електронні ресурси. У локальній мережі академії діють бази даних «Електронний каталог книг» та «Електронна картотека статей» у програмі «УФД/Бібліотека».

Бібліотека Військової академії (м. Одеса) (https://www.vaodessa.org.ua/structural_subdivisions/library.html) – одне з найважливіших джерел забезпечення навчального процесу, наукової та патріотично-виховної роботи. Книгозбірня має лише сайт. Обслуговування користувачів здійснюється традиційними засобами. Електронний каталог відсутній.

Бібліотека Харківського національного університету Повітряних сил ім. Івана Кожедуба (<http://www.hups.mil.gov.ua/biblioteka-hups/>) представляє себе рубриками: бібліотека сьогодні (структура бібліотеки, контакти, новини); бібліотечні ресурси (нові надходження, періодичні

видання за передплатою, віртуальні виставки, відеогалерея); культурно-просвітницька робота (план роботи, заходи бібліотеки, тематичні виставки, заходи присвячені АТО). Фотографії доповнюють зміст сайту.

На сайті бібліотеки Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (<http://www.mil.univ.kiev.ua/page/lib/44>) розміщено інформацію про ресурси книгозбірні, контакти, структуру, розпорядок роботи бібліотеки, який можна завантажити у форматі pdf, перелік періодичних видань за передплатою.

Сайт військової бібліотеки – Ukrainian Military Pages (<http://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html>) містить тексти бойових статутів, настанов, навчальних (методичних) посібників, довідників, видань з медичної підготовки, військової науки та історії у кількості 28 джерел, а також 11 випусків щорічника «Біла книга. Збройні Сили України». Документи відтворено у форматах pdf, doc, issuu. Військова бібліотека – Армія (<http://armiya.in.ua/vijskova-biblioteka>) в електронному вигляді представляє вісім друкованих видань: Бойові статuti Сухопутних військ ЗС України, ч. 2; ч. 3, Настанови зі стрілецької справи, Військова топографія, Повсякденна діяльність командира підрозділу, Довідник командира механізованого відділення (на БТР, БМП), Домедична допомога в умовах бойових дій.

Також варто звернути увагу на веб-сторінку журналу «Військо України» (viysko.com.ua), що є центральним друкованим органом Міністерства оборони України. Часопис працює за гаслом: «Читати – щоб знати, знати – щоб перемагати». Основними рубриками є: журнал, передплата архів, соціальний захист, новини та ін. Пошук матеріалів можна вести за рубриками, ключовими словами.

На сайті НАТО (<http://www.nato.int/cps/uk/natohq/publications.htm>) в розділі e-Library розміщено нормативні документи: Офіційні тексти (основоположні документи Альянсу, починаючи з Договору та його протоколів, закінчуючи документами програми «Партнерство заради миру»), а також повні тексти заяв з міністерських зустрічей НАТО, починаючи з 1949 р.); стандартизаційні угоди НАТО.

Інформаційну роботу з військовослужбовцями проводить Український мілітарний портал (<http://mil.in.ua/>), який був заснований у 2008 р. як волонтерський проєкт задля популяризації української армії. Відтоді це єдиний український і повністю україномовний мілітарний сайт,

що спеціалізується на висвітленні питань глобальної безпеки, діяльності силових структур та військово-промислового комплексу.

Портал поєднує довідкові розділи, які містять інформацію про всі силові структури України, їх призначення та озброєння, а також стрічку новин, яка щоденно динамічно оновлюється. На сайті публікуються власні аналітичні статті, репортажі, присвячені тематиці порталу, а також передруковуються якісні матеріали з інших ресурсів.

На Порталі створена оригінальна підбірка професійних відеороликів, присвячена українським силовим структурам. Громадське обговорення всіх новин і процесів, пов'язаних з тематикою порталу, відбувається на Форумі сайту. Статистика показує, що Портал має високий рівень популярності як у столиці, так і в інших регіонах України та за кордоном.

Напрями діяльності:

- популяризація Збройних сил України; щоденний огляд українських і зарубіжних інформаційних ресурсів та публікація новин, аналітичних статей, оглядів, інформації про озброєння та все, що з нею пов'язане;
- публікація авторських матеріалів на принципах громадської журналістики (фото-репортажі та інтерв'ю);
- публікація мілітарних відеоматеріалів і фото.

Інформаційно-аналітичний ресурс військової тематики «Військова панорама» (<http://wartime.org.ua>) пропонує огляд військових конфліктів та військово-політичних подій в Україні та світі та представлений рубриками: новини, аналітика, озброєння, арсенал, мультимедія, історія, спецслужби, конфлікт.

Військова бібліотека – STUDENA (<http://studena.org/vijskova-biblioteka/>) – це складова великого проекту з протидії пияцтву на передовій «Не-Синій». Тут збирають книжки для місць постійної дислокації частин, обладнують бібліотеку. За бібліотекою закріплюється кілька волонтерів, які керують проектом.

Інформаційно-аналітичний портал військової тематики «Воєнпром» (<http://voenprom.info>) є провідним медіа-майданчиком обговорень професіоналів та ентузіастів. Публікує статті та новини оборонної та військової тематики з глобальної безпеки, війни з терором, армії, сухопутних військ, військово-повітряних сил, військової авіації, військово-морського флоту, військово-морських сил, а також ядерних

і ракетних сил різних країн світу. Представлений рубриками: огляди, аналітика, важливе за добу, головні новини, подія дня.

Незалежний інформаційний дайджест військової тематики «Військовий навігатор України» (<http://milnavigator.com.ua/>) працює для військових, ветеранів, волонтерів і любителів мілітаристики. Оперативно подає цікаві новини про озброєння та технології, огляд військових конфліктів і військово-політичних подій в Україні та східноєвропейському регіоні. Представлений рубриками: новини, статті, армія, мотиватори, виживання, озброєння, конфлікти. Є сторінка у Facebook.

Новинний портал «Північ» (<http://pivnich.org.ua/>) представляє собою інформаційний ресурс військової тематики північного регіону. Подає огляд військових новин, військово-політичних подій в Україні та світі, новини озброєння та технологій, оснащення та екіпування. Представлений рубриками: слава героям, озброєння, інформативна база, дозвілля, фото/відео.

Матеріали бібліотеки ZbroeZnav (http://zbroeznav.com/?page_id=1313) присвячені історії зброї та озброєнь. Упорядкована за трьома інформаційними масивами, відображеними через випадаюче меню: книги – монографії та колективні монографії; журнали та збірники – представлені часописи та збірники наукових праць, тематично пов'язані з історією зброї та озброєнь (звичайно тут нерідко можна побачити й статті суміжної направленості. Посилання наприкінці сторінки дає змогу вивести список окремих статей збірника (часописа), розміщених на сайті); статті – анотовані праці, спеціально присвячені історії зброї та озброєнь (сюди потрапляють не лише тематичні статті зі збірників попереднього розділу, але й наукові публікації з найрізноманітніших часописів світу. Статті можна сортувати за їх приналежністю до збірників й часописів); дисертації та автореферати з тематики мілітарних технологій, історії зброї та озброєнь.

Книжковий інтернет-магазин «Військова Книга» (<http://war-book.com.ua/>) пропонує анотований каталог військово-воєнних матеріалів. Серед них – першоджерела, архівні матеріали, документи, мемуари, дослідження, проза та поезія, біографічні роботи, пропагандистські матеріали, статті, альтернативна військова історія, книги з історії техніки та зброї, статути та настанови, усна історія, дитяча військова література, карти і схеми,

військова періодика та багато ін. Представлено ретро-видання, новинки, вказані автори, видавництва, контакти, система знижок, розпродаж тощо.

Інтернет-магазин військово-історичної спеціалізації «Военка» (<https://voenka.kiev.ua>) зібрав у собі книги з таких розділів: Всесвітня історія, Історія воєн, Військове мистецтво, Військова техніка, Зброя, Уніформа, Фалеристика, Фортифікація, Спецслужби, Вживання, Публіцистика, Економіка, Саморозвиток, Біографії, Мемуари, Художня книга, Дитяча література, Київ, Науково-популярна, Космонавтика, Археологія Подорожі та екскурсії. Пошук здійснюється по електронному каталогу за автором, назвою, рубрикою.

На сторінках сайту «Военная книга» (<http://voennaya-kniga.com/>) можна знайти широкий асортимент літератури на військову тематику структуровану за розділами: Книги по теорії військового мистецтва, Дослідження по війнах різних епох, Уніформа, обмундирування, спорядження, Холодна зброя, Вогнепальна зброя, Авіація, Бронетехніка, Флот і кораблі, Книги з історії та теорії роботи спецслужб, Про спецназ. Примітний лаконічний дизайн сайту.

Книжковий інтернет-магазин «good Book» (<https://good-book.com.ua/>) у розділі «Військова книга» представлений такою тематикою: Історія воєн; Війна на морі; Великі битви, що змінили хід історії; Військові енциклопедії; Військова історія; Танкова колекція; Військові діячі; Теорія та історія військового мистецтва. Є алфавітний каталог і зручна пошукова система.

Проведення аналізу військово-бібліотечних та інших інформаційних ресурсів (проаналізовано 9 сайтів бібліотек та 12 інших ресурсів, серед яких три інтернет-магазину), що надають матеріали військової тематики відбувалось за основними критеріями, які висуваються до якості сайта:

- зручність і простота використання;
- доступність;
- безпека;
- функціональні можливості;
- надійність, ремонтпридатність, адаптованість;
- ілюстративність;
- графічні можливості;
- зручність і зрозумілість;
- ефективність і продуктивність;

- правильність і відсутність помилок;
- стандартизованість і звичні методи використання;
- зворотний зв'язок з користувачем.

На думку фахівців, бібліотечна веб-сторінка має бути іміджевим інструментом і потужним засобом для просування продуктів і послуг на інформаційний ринок. Але не тільки, веб-ресурс бібліотеки повинен поєднати в собі функції інформаційні і пошукові, освітні, іміджевої реклами, каталогів ресурсів і навігаційні. Водночас він повинен бути «віртуальним обличчям», іншими словами, відображенням бібліотеки у віртуальному просторі. Дуже важливо, щоб інформаційне наповнення, ясна та логічна структура розміщення інформації та дизайнерське оформлення бібліотечної сторінки гармонійно поєднували у собі і традиції самої бібліотеки, і нові технологічні рішення. Усі ці складові мають деякий взаємозв'язок і при вдалому їх розвитку, взаємодії і відповідно цілям створення веб-сайт стає зручним і привабливим для потенційного користувача. Стратегічним напрямом розвитку інформаційної діяльності бібліотеки, на думку К. Лобузної, мають стати: «створення метаданих електронних і цифрових об'єктів різної природи, надання довідково-інформаційних послуг, проведення експертизи інформаційних ресурсів, опрацювання інформаційно-аналітичних продуктів, що сприятиме формуванню необхідної інформаційної інфраструктури, призначеної для прийняття кваліфікованих рішень та вирішення суспільно значущих завдань науки, освіти і виробництва» [33].

Перспективи розвитку бібліотечних військових сайтів пов'язані з розширенням переліку продуктів і послуг, що надаються бібліотеками в Інтернеті. Але військові книгозбірні у своїй більшості ще не усвідомлюють значення веб-сайту як ефективного інструменту для просування та реклами самої бібліотеки та наданих продуктів і послуг.

Серед типових недоліків бібліотечних і військових сайтів слід зазначити: погана логічна структура, несвоєчасне оновлення, відверто невмілий дизайн і технічні похибки (проблеми з кодуванням, невміле використання фреймів і java-додатків, архаїчність новітніх програмних засобів, наприклад відсутність flash-додатків), не реалізована в повній мірі архітектура клієнт-сервер, що дає змогу доволі просто забезпечити доступ до інформаційних систем із глобальних мереж, немає реалізацій бібліотечних систем на основі сучасних реляційних баз

даних, що функціонують у UNIX середовищі, практично в жодній із систем не реалізовано використання мови запитів SQL тощо. До всього іншого «не прописані» адреси в пошукових системах і довідниках, тобто повністю відсутня практика «розкрутки» сайту, а оскільки зовнішніх посилань на них існує вкрай мало, вони залишаються практично невідомими мережевому співтовариству.

Такий стан речей дає змогу військовим бібліотекам лише позначати присутність у всесвітній мережі Інтернет, але не бути реальними учасниками в новому інформаційному просторі, яке дедалі збільшується. Активно задіяний веб-сайт, багаторазово відвідуваний читачами повинен бути органічною частиною бібліотеки. І лише тоді військові книгозбірні можуть серйозно заявити про себе як про повноправних учасників системи інформаційних комунікацій завтрашнього дня.

Література

1. Бібліотека Центрального будинку офіцерів ЗСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cbolibrary.at.ua/>. – Назва з екрана.
2. Електронний каталог бібліотеки Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://catalog.nuou.org.ua/>. – Назва з екрана.
3. Бібліотека Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asv.gov.ua/?q=biblioteka/>. – Назва з екрана.
4. Бібліотека Військової академії (м. Одеса) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.vaodessa.org.ua/structural_subdivisions/library.html. – Назва з екрана.
5. Бібліотека Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hups.mil.gov.ua/biblioteka-hups/>. – Назва з екрана.
6. Бібліотека Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.univ.kiev.ua/page/lib/44>. – Назва з екрана.
7. Кафедра військової підготовки НТУУ «Київського політехнічного інституту ім. Ігоря Сікорського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kpi.ua/military>. – Назва з екрана.

8. Статути Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: legal100.org.ua/documents/lawyers/military_statutes.doc. – Назва з екрана.

9. Військова бібліотека – Ukrainian Military Pages [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html>. – Назва з екрана.

10. Військова бібліотека – Армія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://armiya.in.ua/vijskova-biblioteka>. – Назва з екрана.

11. Військо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: vijsko.com.ua/. – Назва з екрана.

12. Українське військо у XX–XXI сторіччі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: vijsko.milua.org. – Назва з екрана.

13. NATO – Е-бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/uk/natohq/publications.htm>. – Назва з екрана.

14. Український мілітарний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mil.in.ua/>. – Назва з екрана.

15. Військова панорама [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wartime.org.ua>. – Назва з екрана.

16. Військова бібліотека – STUDENA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studena.org/vijskova-biblioteka/>. – Назва з екрана.

17. Воєнпром [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voenprom.info>. – Назва з екрана.

18. Військовий навігатор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milnavigator.com.ua/>. – Назва з екрана.

19. Новинний портал «Північ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rivnich.org.ua/>. – Назва з екрана.

20. Бібліотека ZbroeZnav [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zbroeznav.com/?page_id=1313. – Назва з екрана.

21. Військова Книга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://war-book.com.ua/>. – Назва з екрана.

22. Воєнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voenka.kiev.ua/>. – Назва з екрана.

23. Военная книга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voennaya-kniga.com/>. – Назва з екрана.

24. good Book [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://good-book.com.ua/>. – Назва з екрана.

25. *Алдохина О.* Подходы к формированию Интернет-ресурсов региона по культуре и искусству / О. Алдохина, Е. Кузьмина // Информационные ресурсы России. – 2002. – № 4. – С. 19–26.

26. *Бобров Л. К.* Концептуальное проектирование веб-сайта библиотеки как инструмента расширения рынка / Л. К. Бобров // Стратегическое управление информационной деятельностью библиотек в условиях рынка. – Новосибирск, 2003. – С. 199–210.

27. *Гендина Н. И.* Официальный Web-сайт: проблемы отражения в открытом информационном пространстве основных функций библиотеки как социального института / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова, О. И. Алдохина // 16-я Междунар. конф. «Крым 2009» – «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса», Судак, 6–14 июня, 2009. – Москва : ГПНТБ России, 2009. – С. 1–7.

28. *Гончаров М. В.* Особенности библиотечных Интернет-комплексов / М. В. Гончаров // Науч. и техн. б-ки. – 2003. – № 2. – С. 47–52.

29. *Делоаш С.* Ориентированный на пользователя проект информационных сетевых сайтов / С. Делоаш // Библиотека в эпоху перемен. – 2003. – № 1. – С. 112–114.

30. *Колкова Н. И.* Оптимизация проектирования контента сайтов учреждений культуры и искусства: результаты исследований НИИ информационных технологий социальной сферы Кемеровского государственного университета культуры и искусств / Н. И. Колкова, О. И. Алдохина, И. Л. Скипор // 11-я Междунар. конф. «Крым 2004» – «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса», Судак, 5–13 июня, 2004. – Москва : Изд-во ГПНТБ России, 2004. – С. 1099–1103.

31. *Крепкова О. Л.* Библиотечный сайт как информационный портал / О. Л. Крепкова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : восьмая Междунар. конф. «Крым-2001». – Москва, 2001. – Т. 1. – С. 215–216.

32. *Кулева О. В.* Обзор основных направлений исследований сайтов библиотек / О. В. Кулева // Библиосфера. – 2009. – № 3. – С. 59–64.

33. *Лобузина К. В.* Бібліотека 3:0: знання, сховища даних та експерти / К. В. Лобузина // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 1. – С. 26–35.

34. *Миняйлов В. В.* Образовательные ресурсы на сайтах российских

университетов / В. В. Миняйлов, Б. И. Покровский // Интернет-порталы: содержание и технологии. – Москва : Просвещение, 2004. – Вып. 2. – С. 250–284.

35. *Опарина О. Д.* Веб-сайт в библиотечной технологии / О. Д. Опарина, Е. А. Охезина // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 7. – С. 41–46.

36. *Соболева Е. Б.* Создание Home page / Е. Б. Соболева // Библиотека. – 1998. – № 1. – С. 55–56.

37. *Стахевич В. В.* Модель библиотеки / В. В. Стахевич // Библиотечное дело. – 2005. – № 5. – С. 45–46.

38. *Харибина Т.* Создание библиотечного веб-сайта / Т. Харибина, Н. Слащева, Ю. Мохначева // Библиополе. – 2005. – № 1. – С. 26–28.

39. *Clyde L. A.* The Library as Information Provider: The Home Page / L. A. Clyde // The Electronic Library. – 1996. – № 14. – pp. 549–558.

40. *Karen A. C.* Building a Library Web Site on the Pillars of Web 2.0 [Electronic resource] / A. C. Karen – 2007. – Mode of access: <http://www.infoday.com/cilmag/jan07/Coombs.shtml>. – Title from the screen.

41. *Naik U.* Comparative Study of Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0. / U. Naik, D. Shivalingaiah // 6 th International CALIBER 2008 : Organized by INFLIBNET Centre in collaboration with University of Allahabad, Febr. 28–29 & March 1, 2008. – Allahabad, 2008. – pp. 499–506.

42. *O'Reilly T.* What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software [Electronic resource] / T. O'Reilly. – Mode of access: <http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html>. – Title from the screen.

References

1. Biblioteka Tsentralnogo budynku ofitseriv ZSU [Library of the Central House of Officers of the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from <http://cbolibrary.at.ua/> [in Ukrainian].

2. Elektronnyi katalog biblioteki Natsionalnogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho [Electronic catalog of the library of the Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine]. Retrieved from <http://catalog.nuou.org.ua/> [in Ukrainian].

3. Biblioteka Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra

Sahaidachnoho [Library of the Hetman Petro Sahaidachny National Academy of Army]. Retrieved from <http://www.asv.gov.ua/?q=biblioteka/> [in Ukrainian].

4. Biblioteka Viiskovoi akademii (m. Odesa) [Library of the military academy (city Odessa)]. Retrieved from https://www.vaodessa.org.ua/structural_subdivisions/library.html [in Ukrainian].

5. Biblioteka Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba [Library of Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University]. Retrieved from <http://www.hups.mil.gov.ua/biblioteka-hups/> [in Ukrainian].

6. Biblioteka Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Library of the Military Institute of Kyiv National Taras Shevchenko University]. Retrieved from <http://www.mil.univ.kiev.ua/page/lib/44> [in Ukrainian].

7. Kafedra viiskovoi pidhotovky NTUU «Kyivskoho politekhnichnoho instytutu im. Ihoria Sikorskoho [Department of military training of NTUU Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute]. Retrieved from <http://kpi.ua/military> [in Ukrainian].

8. Statuty Zbroinykh Syl Ukrainy [Statutes of the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from legal100.org.ua/documents/lawyers/military_statutes.doc [in Ukrainian].

9. Viiskova biblioteka – Ukrainian Military Pages [Military Library – Ukrainian Military Pages]. Retrieved from <http://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> [in Ukrainian].

10. Viiskova biblioteka – Armiia [Military Library – Army]. Retrieved from <http://armiia.in.ua/vijskova-biblioteka> [in Ukrainian].

11. Viisko Ukrainy [Army of Ukraine]. Retrieved from viisko.com.ua/ [in Ukrainian].

12. Ukrainske viisko u XX–XXI storichchi [Ukrainian Army in the XX–XXI Century]. Retrieved from vijsko.milua.org [in Ukrainian].

13. NATO–E-biblioteka [NATO – e-library]. Retrieved from <http://www.nato.int/cps/uk/natohq/publications.htm> [in Ukrainian].

14. Ukrainskyi militaryni portal [Ukrainian Military Portal]. Retrieved from <http://mil.in.ua/> [in Ukrainian].

15. Viiskova panorama [Military panorama]. Retrieved from <http://wartime.org.ua> [in Ukrainian].

16. Viiskova biblioteka – STUDENA [Military Library – STUDENA]. – Retrieved from <http://studena.org/vijskova-biblioteka/> [in Ukrainian].
17. Voienprom [Voienprom]. Retrieved from <http://voienprom.info> [in Ukrainian].
18. Viiskovyi navihator Ukrainy [Military Navigator of Ukraine]. – Retrieved from <http://milnavigator.com.ua/> [in Ukrainian].
19. Novynnyi portal «Pivnich» [News Portal Pivnich]. Retrieved from <http://pivnich.org.ua/> [in Ukrainian].
20. Biblioteka ZbroeZnav [Library ZbroeZnav]. Retrieved from http://zbroeznav.com/?page_id=1313 [in Ukrainian].
21. Viiskova Knyha [Military book]. Retrieved from <http://war-book.com.ua/> [in Ukrainian].
22. Voienka [Voienka]. Retrieved from <https://voenka.kiev.ua/> [in Ukrainian].
23. Voennaia knyha [Military book]. Retrieved from <http://voennaya-kniga.com/> [in Ukrainian].
24. good Book [good Book]. Retrieved from <https://good-book.com.ua/> [in Ukrainian].
25. Aldohina O. (2002). Podhody k formirovaniu Internet-resursov regiona po kul'ture i iskusstvu [Approaches to the formation of Internet resources of the region on culture and art] *Informacionnye resursy Rosii*, no. 4, pp. 19–26 [in Russian].
26. Bobrov, L. K. (2003). Konceptualnoe proektirovanie veb-sajta biblioteki kak instrumenta rasshirenija rynka [Conceptual design of the library website as a tool for expanding the market]. *Strategicheskoe upravlenie informacionnoj dejatel'nost'ju bibliotek v uslovijah rynka – Strategic Management by Informative Activity of Libraries in the Conditions of Market*. Novosibirsk. (pp. 199–210) [in Russian].
27. Gendina, N. I., Kolkova, N. I., Aldohina, O. I. (2009). Oficialnyj Web-sajt: problemy otrazhenija v otkrytom informacionnom prostranstve osnovnyh funkcij biblioteki kak socialnogo instituta [Official Web-site: problems of reflection in the open information space of the main functions of the library as a social institution]. 16-ya Mezhdunar. konf. «Krym 2009» – «Biblioteki i informacionnye resursy v sovremennom mire nauki, kultury, obrazovanija i biznesa», Sudak, 6–14 iyunya, 2009. (pp. 1–7). Moscow, GPNTB Rossii [in Russian].
28. Goncharov, M. V. (2003). Osobennosti bibliotechnyh Internet-

kompleksov [Features of Library Internet Complexes]. Nauch. i tehn. b-ki. no. 2, pp. 47–52 [in Russian].

29. Deloash, S. (2003). Orientirovannyj na polzovatelja proekt informacionnyh setevyh sajtov [User-oriented design of information network sites]. *Biblioteka v epohu peremen*, no. 1, pp. 112–114 [in Russian].

30. Kolkova, N. I., Aldohina, O. I., Skipor, I. L. (2004). Optimizacija proektirovanija kontenta sajtov uchrezhdenij kultury i iskusstva: rezultaty issledovanij NII informacionnyh tehnologij socialnoj sfery Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta kultury i iskusstv [Optimization of the design of the content of cultural and art institutions' websites: research results of the Research Institute of Information Technologies of Social Sphere of the Kemerovo State University of Culture and Arts]. 11-ya Mezhdunar. konf. «Krym 2004» – «Biblioteki i informacionnye resursy v sovremennom mire nauki, kultury, obrazovanija i biznesa», Sudak, 5–13 iyunya, 2004. Moscow, Publishing House RNPLSN. (pp. 1099–1103) [in Russian].

31. Krepkova, O. L. (2001). Bibliotechnyj sajt kak informacionnyj portal [Library site as an information portal]. *Biblioteki i asociacii v menjajushhemsja mire: novye tehnologii i novye formy sotrudnichestva: vosmaja Mezhdunar. konf. «Krym-2001»*. (Vol. 1, pp. 215–216). Moscow. [in Russian].

32. Kuleva, O. V. (2009). Obzor osnovnih napravlenij i ssledovanij sajtov bibliotek [Overview of the main directions and research sites of libraries]. *Bibliosfera*, no. 3, pp. 59–64 [in Russian].

33. Lobuzina, K. V. (2012). Biblioteka 3:0: znannia, skhovyshcha danykh ta eksperty [Library 3:0: Knowledge, Data Warehousing and Experts]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Scientific Discipline of Documentation. Informology*, no. 1, pp. 26–35 [in Ukrainian].

34. Minyaylov, V. V., Pokrovskiy, B. I. (2004). Obrazovatelnye resursy na sajtah rossijskikh universitetov [Educational resources on the websites of Russian universities]. *Internet-portaly: sodержanie i tehnologii*. M., Prosveschenie, issue 2, pp. 250–284 [in Russian].

35. Oparina, O. D., Ohezina, E. A. (2004). Veb-sajt v bibliotechnoj tehnologii [Web site in library technology]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, no. 7, pp. 41–46 [in Russian].

36. Soboleva, E. B. (1998). Sozdanie Home page [Create a Home page]. *Biblioteka – Library*, no. 1, pp. 55–56 [in Russian].

37. Stahevich, V. V. (2005). Model biblioteki [Library model]. *Bibliotечноe delo – Library Business*, no. 5, pp. 45–46 [in Russian].

38. Haribina, T., Slascheva, N., Mohnacheva, Yu. (2005). Sozдание bibliotecnogo veb-sajta [Create a library website]. *Bibliopole*, no. 1, pp. 26–28 [in Russian].

39. Clyde, L. A. (1996). The Library as Information Provider: The Home Page. *The Electronic Library*, no. 14, pp. 549–558 [in English].

40. Karen, A. C. (2007). Building a Library Web Site on the Pillars of Web 2.0 Retrieved from [http:// www.infoday.com/cilmag/jan07/Coombs.shtml](http://www.infoday.com/cilmag/jan07/Coombs.shtml) [in English].

41. Naik, U., Shivalingaiah, D. (2008). Comparative Study of Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0. 6 th International CALIBER 2008 : Organized by INFLIBNET Centre in collaboration with University of Allahabad, Febr. 28–29 & March 1, 2008. Allahabad. (pp. 499–506) [in English].

42. O'Reilly, T. What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. Retrieved from <http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

Olena Ostrovska,

Ph.D. Student,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Effectiveness of Ukrainian Sites of Military Libraries and Military-Related Internet-Resources

The article analyzes the sites of military libraries and Internet resources of military subjects, their peculiarities, structure and content. The optimal characteristics of the sites are given, a comparative analysis of the information resources of the websites is conducted, their roles and places in the system of traditional information resources are revealed. Library site should become an organic part of the library. With its successful development, military libraries can seriously declare themselves as full participants in tomorrow information communications system.

Keywords: Internet resources of military topics, military library sites, website characteristics, analysis, role and place of websites, development of a library page.

Розділ IV

ЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Назарій Лоштин,

завідувач відділу культурно-просвітницької роботи Наукової бібліотеки,
Львівський національний університет імені Івана Франка

КНИГИ З ІСТОРІЇ ТА ПРАВА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У БІБЛІОТЕЦІ ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ В САМБОРІ

В освітній тематиці Товариства Ісуса важливу роль відігравали історичні та правові знання. Однак історія виконувала лише допоміжну функцію щодо риторики, служила джерелом ерудиції. Головний освітній документ єзуїтів – *Ratio Studiorum* – наголошує на читанні античних авторів. Історичні та класичні правничі дисципліни (за винятком канонічного права) здобули собі місце у системі навчальних предметів у XVIII ст. Історію, як окрему науку, у єзуїтських школах Речі Посполитої почали викладати лише з 1739 р. Щодо права, то лише у XVIII ст. звичними стали виклади «натурального», цивільного права тощо. У статті здійснено аналіз тематичної групи *ActaPoloniae* із бібліотеки колегіуму єзуїтів у м. Самбір. До групи входили книги з історії та права Польсько-литовської держави. Проведено ідентифікацію видань. Встановлено авторство творів. Усі праці класифіковано у декілька підгруп. Аналіз здійснено на основі рукописного інвентаря бібліотеки з 1774 р.

Ключові слова: історія, право, єзуїти, бібліотека, Самбір, Річ Посполита.

Товариство Ісуса свою освітню систему опирало на так звану концепцію гуманістичної освіти, яка містила три навчальні елементи: пізнання засад латинської та грецької граматики, а також теорії поезії та вимови; осягнення досконалого стилю у мові та письмі шляхом лектури класичних авторів, письмові та усні вправи, а також власну оригінальну творчість; прищеплення учнями загальних знань (*eruditio*) [1, с. 244]. Гуманістична концепція не передбачала викладання історії як окремого предмету, вона мала служити частиною *eruditio*. Проте канон риторики і специфіка античних та нових (французької й німецької) мов, а також інших дисциплін у системі єзуїтської освіти передбачали, що учні володітимуть великим обсягом дат, фактів і тлумачень, які б

дозволили сформувані цілісне уявлення про тяглість і провіденційність історичного процесу [2, с. 174]. Історія сприймалась як важливий засіб прищеплення вихованцям християнської моралі [2, с. 178].

До утвердження *Ratio Studiorum* члени ордену робили окремі спроби викладати історію як окремий предмет. Під час обговорення «Укладу студій» представники окремих орденських провінцій виступали за необхідність викладання історії, проте ці побажання не були враховані [2, с. 180]. Прийняття головного освітнього документа у 1599 р. поставило на цьому крапку. За історією була закріплена допоміжна функція відносно риторики. Вихованці єзуїтських шкіл отримували історичні знання протягом усього процесу навчання у п'ятикласній школі. Відповідно до норм *Ratio Studiorum* певною мірою викладання історії обмежувалось вивченням лише античних авторів, однак до освітнього канону залучались знання, що закладали уявлення про національні традиції, фольклор, міфологію, етнографічні особливості народів, історію держави і права, а також учні отримували знання з хронології, генеалогії, геральдики й епіграфіки [2, с. 182].

Однак навіть після остаточного утвердження концепції освіти Товариства Ісуса єзуїти з теренів Речі Посполитої намагались домогтися викладання історії як окремого предмету. У 1609 р. члени ордену у Литовській провінції висунули постулат усамостійнення історії як навчального предмету [3, с. 283]. Пов'язано це було з тим, що шляхта Речі Посполитої, посилаючи своїх дітей на навчання до єзуїтських шкіл, хотіла щоб вони отримували знання з тих галузей, що згодом знадобились би у сеймовій діяльності та громадських справах. Історія визначалась як одна з пріоритетних дисциплін у батьківських настановах, що шляхта писала для своїх дітей [2, с. 179]. На жаль, пропозиція литовських єзуїтів була відкинута генералом ордену Клаудіо Аквавівіою.

Характерною рисою викладання історії у польських єзуїтських освітніх осередках є те, що саме історію Речі Посполитої члени Товариства Ісуса висунули на чільне місце [3, с. 296]. Як зазначалось вище, сучасна історія фактично не вивчалась у єзуїтських школах відповідно до норм «*Ratio Studiorum*». Однак історія польсько-литовської держави користувалась популярністю у річпосполитських єзуїтів.

Певні рекомендації щодо читання історичної літератури, зокрема з історії Польщі, можна знайти у відомому «освітньому» видання

езуїтів – книзі «*Bibliotheca Selecta*» А. Поссевіно (1534–1611). Фактично це список літератури, що рекомендована до використання під час навчання у єзуїтських школах. Перше видання книги вийшло друком у 1593 р. у Римі. Усю історію автор ділить на декілька частин: «*Historia Divina*», або ж Священна історія Старого і Нового Завітів; «*Historia Ecclesiastica*», або ж історія релігій, Церкви, розколів та ересей; «*Historia naturalis*», тобто природнича історія; «*Historia humana*», тобто історія держави й права [2, с. 184]. Відповідно до цього поділу Поссевіно й подає рекомендовану літературу. З історії Польщі А. Поссевіно дає окремі рекомендації, зокрема радить твори М. Кромера, Р. Гайденштайн та Ф. Каллімаха [4, с. 252]. У наступних виданнях додано твори Мацея з Мехова, Анджея Патриція Недецького, Еразма Стеллі, Марка Антоніо Боніфіно та Енеа Сільвіо Пікколоміні [3, с. 281–282].

У риторичних скриптах і компендіумах часто трапляється посилання на польських істориків, зокрема М. Кромера, Я. Длугоша, С. Любенського, Я. Бельського [3, с. 285]. Для риторичного мистецтва того часу характерним є насичення промов патріотичними розповідями з історії Польщі. Це ж можна стверджувати й стосовно проповідництва. Насиченість проповідей історичними мотивами була характерною рисою єзуїта С. Беліцького [5, с. 43]. Популярною історична тематика була й у єзуїтському театрі. Джерелами історичних мотивів у театральному мистецтві служили твори Я. Длугоша, В. Кояловича, Ш. Окольського, Б. Папроцького, П. Скарги, М. Стрийковського та ін. [3, с. 284].

Як окрему науку історію у єзуїтських школах Речі Посполитої почали викладати лише з 1739 р. [3, с. 290], а у 1757 р. уже всі єзуїтські школи Речі Посполитої мали історичні виклади [3, с. 293].

Стосовно права, то фактично до XVIII ст. воно не викладалось як окремий предмет, за винятком канонічного права, яке викладалось ще до того. Проте відомо, що правничі дисципліни вивчались у єзуїтських школах Речі Посполитої.

Так, у 1677 р. у Віленській академії було відкрито кафедру політики. Викладали там не лише матеріали з «Політики» Арістотеля, а й інформацію, що стосувалась Речі Посполитої – устрій держави, вибори та права короля тощо [1, с. 248]. Право викладали у львівському шляхетському конвікті [6, с. 286–287], а єзуїтська академія у Полоцьку могла надавати науковий ступінь двох прав (канонічного та цивільного) [7, с. 537–538].

***

Єзуїти прибули до Самбора наприкінці XVII ст. та у 1698 р. заснували тут місійний осередок, перетворений у 1703 р. на резиденцію, а з 1764 р. – на колегіум. У 1702 р. у Самборі відкрито школу з класом граматики, з 1704 р. – поезики, а з 1711 р. – риторики. Крім того, у 1706 р. почали виклади моральну теологію для кліриків. У 1729 р. відкрито музичну бурсу при резиденції [7, с. 597].

При єзуїтському осередку існувала багата бібліотека, що забезпечувала функціонування колегіуму. Книги єзуїтській бібліотеці передавали великий коронний маршалок Ю. Мнішек у 1707 р., С. Хоментковський у 1728 р., та дрогобицький пробощ о. Казімеж Свірський у 1738 р. [7, с. 597].

Інвентар єзуїтського осередку у м. Самборі укладений С. Хмельовським 16 серпня 1774 р. [8, арк. 1], уже після ліквідації ордену у 1773 р. Документ укладений на 45 аркушах. Форма опису книг: порядковий номер, назва розділу (назва книги), рік видання, том, формат; а перелік книг у межах категорії подається відповідно до формату книг: 2°, 4°, 8°, 12°, 18°.

Розподіл книг за тематикою виглядає так:

Тематична категорія	Кількість книг
Коментарі Святого Письма	30
Проповідники	154
Теологи	147
Політична історія	148
Канонічне право	58
Аскети	238
Історія Польщі	95
Ритори	96
Поети	111
Церковна історія	68
Математики	28

Змішані книги	23
Італійці	179
Французи	119
Медики	46
Філософи	49
Історія Товариства Ісуса	46
Цивільне право	25
Граматика	38
Катехити	3
Книги різними мовами	20
Загалом	1556

Загалом С. Хмельовський підсумовує, що у самбірській бібліотеці єзуїтів було 1735 книг [8, арк. 37 зв.]. Очевидно, що різна кількість книг при підрахунках пов'язана із тим, що окремі книги мали декілька томів.

Після списку книг бібліотеки подано список дублетів у таких тематичних категоріях:

Тематична категорія	Кількість книг
Проповідники	24
Політична історія	21
Аскети	76
Історія Польщі	23
Ритори	14
Поети	33
Церковна історія	5
Філософи	5

Історія Товариства Ісуса	14
Граматика	4
Загалом	219

Також після списку дублетів здійснено записи таких категорій без вказівки на назви книг:

Тематична категорія	Кількість книг
Рукописи «без жодної користі»	96
Рукописи декламацій	3
Панегірики	8
«Церковні справи»	40
Загалом	147

Загалом укладач списку дублетів нараховує 403 книги [8, арк. 45]. Знову ж таки, варто врахувати багатотомність окремих книг для розуміння різниці між підрахунками.

Можна підсумувати, що бібліотека єзуїтського осередку у Самборі невеликою, оскільки традиційно бібліотека єзуїтської резиденції нараховувала 2–5 тис. книг [7, с. 43]. Видання з історії Речі Посполитої у бібліотеці єзуїтів у Самборі, відповідно до рукописного інвентаря, внесені до групи «Acta Poloniae» [8, арк. 18–19 зв.]. Умовно книги можна розділити на дві категорії: історія та право. До першої групи відносяться книги з історії Речі Посполитої, окремих королів та шляхетських родів. До другої – видання актових документів Речі Посполитої та наукові праці з галузі юриспруденції. Загальна чисельність книг у категорії, що розглядається, – 95. З них 5 видань не вдалось ідентифікувати, 56 видань історичних видань та 34 правничих. Щодо часу видання, то переважають друки XVIII ст. – 54 книги, XVII ст. – 33 друки та 3 книги XVI ст.

Історія. Усі книги, що віднесені до категорії «історія», також можна умовно розділити на декілька менших груп, зокрема: загальна історія

Речі Посполитої; життєписи королів, шляхтичів і шляхетських родів; описи військових кампаній; церковна історія Речі Посполитої та довідкова література.

У бібліотеці самбірських єзуїтів найкраще репрезентована історія Польщі та Великого Князівства Литовського, а згодом Речі Посполитої. З найдавніших істориків до інвентаря внесена книга краківського єпископа В. Кадлубка (1160–1223) «*Historia Polonica*», що подає історію Польщі до 1202 р., та двотомне видання «*Historiae polonicae*» Я. Длугоша (1415–1480) (згодом записаний ще один том) з викладом історії до 1480 р.

Історики XVI–XVII ст. репрезентовані у єзуїтській книгозбірні творами М. Кромера (1512–1589) «*De origine et rebus gestis Polonorum*» (два примірники, саме Кромера Поссевіно рекомендує як основу для вивчення історії Речі Посполитої [9, с. 39–40]), Р. Гайденштайна (1553–1620) «*Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti*», В. Коховського (1633–1700) «*Annalium Poloniae*», кальвініста С. Нейгебаура (1611–1654) «*Historia rerum polonicarum*», єзуїта А. Нарамовського (1686–1736) «*Facies rerum sarmatarum*» та «*Aurorae Solis Sarmatici*», королівського історіографа та лікаря Й. Пасторія (1611–1681) «*Historiae Polonae*», Анджея Максиміліана Фредро (1620–1679) «*Gestorum Populi Poloni sub Henrico Valesio*» та К. Завадського (1647–1691) «*Historia Arcana, Seu Annalium Polonicorum*». Також у бібліотеці зберігався примірник праці В. Кояловича (1609–1677) «*Historiae Lithuanae*», що охоплює історію Литви від найдавніших часів до смерті короля і великого князя Сигизмунда Августа у 1572 р. Книга написана для учнів єзуїтських шкіл як підручник правильного стилю, а також для того, щоб ознайомити молодь з історією батьківщини [3, с. 287]. Фактично праця В. Кояловича була одним із ключових підручників для вивчення історії польсько-литовської держави у єзуїтських школах Речі Посполитої.

З найсучасніших на момент укладення інвентаря бібліотеки авторів згадується відома історична праця (фактичного підручник з історії та географії) єзуїта Я. Бельського (1714–1768) «*Widok Krolestwa Polskiego*». Окремі епізоди з історії Речі Посполитої висвітлено у збірках творів А. Хризостома Залуського (1648–1711) «*Epistolarum Historico-Familiarium*» (4 томи), до якої входили окремі родинні документи, а також

сеймові діарії за 1668–1710 рр. [10, с. 223], та полоцького єпископа С. Любенського (1574–1640) «Opera posthuma, historica, historo-politica».

Декілька видань присвячені діяльності окремих правителів польсько-литовської держави та їхнім родам. Життєпис Владислава IV Вази висвітлений у творах С. Кобежицького (1600–1655) «Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis» та королівського історіографа Е. Вассенберга (1610–1667) «Gestorum Wladislai IV». Цей ж автор присвятив один твір життю Яна II Казимира – «Johannis Casimiri carcer Gallicus». Постаць короля Владислава IV користувалась великою популярністю серед єзуїтів Речі Посполитої, він був одним із зразкових правителів. Його порівнюють з Александром Великим, величають «сармацьким Александром, польським Марсом» (Alexander Sarmaticus, Mars Polonus) [11, с. 480–481].

Ян III Собеський у риторичній та історичній лектурі єзуїтів Речі Посполитої є втіленням ідеального правителя, політичного та релігійного. Його постаць тісно пов'язана із концепцією «antemurale chistianitatis» та ототожненням правителя Речі Посполитої та звиятця Віденської битви 1683 р. з захисником віри та європейської цивілізації [11, с. 484–485]. Історія короля Яна III та роду Собеських висвітлена у декількох книгах: «Clupeus serenissimi Joannis III regis Polonorum» Войцеха Станіслава Хроцінського (1665–1722) та «Janina zwycięskich tryumfów» (два примірники) Якуба Казимира Рубінковського (1668–1749).

Перу Рубінковського також належить твір у пам'ять про короля Августа II «Promienie snyt krylewskich». Сюди ж можна віднести твір «Rozmowa ziemianina z sąsiadem o teraznieyszych okolicznościach» авторства краківського єпископа Яна Александра Ліпського (1690–1746) на підтримку С. Понятовського.

Історії шляхетського роду Костків присвячено працю А. Дур'євського (+1708) «Pamiętka Niezeszła Ivz Zeszłego Domu, Iasnie Wielmożnych Panow na Rostkowie i Sztembergu Kostkow». Життєпис відомого військового діяча Речі Посполитої, близького соратника Яна II Казимира Вінцента Корвін-Гонсевського подано у книзі С. Венславського (+1690) «Victor et victus V. C. Gąsiewski». Також до інвентаря внесений твір «Solida sed modesta» на захист ліфляндського дворянина Йогана Рейнгольда фон Паткуля, що був страчений шведами за зраду Карла XII.

Описи військових кампаній висвітлені у декількох творах. Тематика війни і миру часто трапляється у лектурі шкіл Товариства Ісуса у польсько-литовській державі. Через подання описів військових кампаній вихованцям шкіл прищеплювались зразки для наслідування [11, с. 479]. До інвентаря єзуїтської бібліотеки у Самборі внесені книги Я. Собеського (1588–1646) «*Commentariorvm Chotinensis Belli*» про Хотинську війну 1620–1621 рр., Станіслава Антонія Щуки (1654–1710) «*Eclipsis Poloniae orbi pvblico demonstrata*» про війну з шведським королем Карлом XII. Перебіг Хмельниччини описаний у праці «*Bellum scythico cosasicum*» уже згадуваного Й. Пасторія. Перемозі польських військ над московським полководцем В. Шереметьєвим у 1660 р. присвячений прозовий твір Я. Желеневича «*Memorabilis victoria de Szeremetho Exercitus Moschorum Ducem*» (це переробка поеми С. Лещинського, що вийшла друком у 1661 р.).

Декілька книг стосується церковної історії. Ідеться про життєпис св. Казимира Ягелончика «*Mars gloriosus*» авторства львівського архієпископа Я. Скарбека (1661–1733) та життя польських святих «*Forteca monarchów i całego Królestwa Polskiego duchowna*» Пьотра Яцека Пруща (1605–1668). Історія церкви у Києві висвітлена у книзі київського архідіякона Кароля Непомуцена Орловського (+1769) «*Defensa Biskupstwa u Ducezyi Kiiowskiey*». До цієї групи також варто віднести трактат «*Dwa miecze katolickiej w krylestwie orthodoxejskim odsieczu*» єпископа Юзефа Анджея Залуського (1702–1774) спрямований проти релігійних дисидентів. Крім того, певною мірою сюди ж додати книгу отця С. Жуховського (1666–1716) «*Proces kryminalny o niewinne dziecię Jerzego Krasnowskiego*», у якій висвітлено процес над сандомирськими євреями у 1710–1713 рр. що здійснили ритуальне убивство малолітнього Є. Красновського.

Декілька книг можна класифікувати як допоміжну історичну літературу. Ідеться про гербівники польської шляхти «*Korona polska*» єзуїта К. Несецького (1682–1744) (3 томи) та «*Orbis polonus*» домініканця Ш. Окозького (1580–1653). Шляхетські герби були одним із важливих елементів риторичного мистецтва доби бароко, а також сарматської культури польсько-литовської шляхти. Польський єзуїт Т. Рутка вважав шляхетські герби наріжними каменем риторичного мистецтва [2, с. 191], одним із свідків праці шляхтича на благо батьківщини [11, с. 485–486].

Книга «*Institutorum rei militaris*» Ш. Старовольського (1585–1650) (два примірники) присвячена історії військового мистецтва, а відома книга «*Historia naturalis curiosa Regni Poloniae*» єзуїта Г. Жончинського (1664–1737) – так званій природничій історії земель Речі Посполитої. Історія започаткування найвищої нагороди Речі Посполитої – ордену Білого Орла – подана у книзі Яна Фредерика Сапегі (1680–1751) «*Adnotationes historicae de origine, antiquitate ordinis aquilae albae*» (два примірники).

До допоміжної історичної літератури додано дві книги згадуваного А. Фредро (1620–1679) – риторичний посібник «*Vir consilii*» та збірку приповідок, спрямовану до польських політиків «*Monita Politico-Moralia et Icon Ingeniorum*», трактат Л. Опалінського (1612–1662) «*Polonia defensa contra Joann. Barclaium*» проти очорнень Польщі шотландським сатириком Дж. Берклі та видання «*Tacyt polski albo raczey moralia Tacyta nad podchlebstwem*» Ніколя Амело де ла Уссе (1634–1706), польський переклад якого здійснив С. Яблонівський.

Право. Як і історичну, правничу літературу, що зберігалась у бібліотеці колегіуму Товариства Ісуса у Самборі можна розділити на декілька менших: видання правових актів; опрацювання правових актів, здійснені правниками; наукові дослідження з юриспруденції та коментарі на акти.

Першу групу становлять окремі видання сеймових конституцій: Конституція сейму 1550 р., вального сейму 1626 р., вального сейму 1703 р., матеріали коронаційного сейму 1697 р. (коронація Августа II Сильного), сейму на закінчення Терногородської конфедерація 1715–1717 рр. проти Августа II та пацифікаційного сейму 1736 р. після війни по смерті Августа II. Під записом «*Articuli conventionis*» 1737 р. ймовірно йдеться про матеріали поставлення на герцога Курляндії ставленника російської цариці Анни Іванівни Ернеста-Йогана Бірона та визнання цього призначення королем Речі Посполитої Августом III.

Представлені також у книгозбірні перші шість томів видання «*Volumina Legum. Leges, statua, constitutiones et privilegia Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae*», опрацьовані піяром С. Конарським (1700–1773) та видані у 1732–1739 рр. Ці томи охоплюють усі сеймові конституції з 1347 р. по 1736 р. Видання «*Volumina Legum*» є першим збірником станового права Речі Посполитої.

Стосовно інших опрацювань правових видань, то у бібліотеці єзуїтів також були книги Т. Завацького (1550–1637) «*Memoriale Processus*

Judiciarii et Statutorum atque Constitutionum Regni Poloniae» та «Speculum senatorum ac officialium Regni Poloniae Aulae Regiae & Iudicum Trib. Regni», Я. Гербурта (1524–1577) «Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabetidigesta», Францішека Пулавського (+1738) «Krytka Annotacya Seymuw Warszawskich» (охоплює час від Яна II Казимира до Августа II Сильного), Матиаса Гліщинського «Compendium legum ex Statuto et Constitutionibus Regni Poloniae», збірка правових актів Великого Князівства Литовського «Promptuarium Legum et Constitutionum Regni ac Magni Ducatus Lithuaniae» Августина Колудзького (+1720), а також збірка актів про історичне розмежування кордону між Королівством Польським та ВКЛ [10, с. 223] «Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae» Мацея Догеля (1715–1760) й збірник правових судових норм «Accessoria Statut i Konstytucye» М. Слонського.

Крім видання правових актів, у бібліотеці самбірських єзуїтів зберігалось декілька праць з галузі правознавства. Ідеться про відомий твір С. Оріховського (1513–1566) «Fidelis subditus» (два примірники), що присвячений королю Сигізмунду Августу, «Institutio iuris Regni Poloniae» професора права Замойської академії Т. Дреснера (1560–1616), «Perspectiva politica regno Poloniae elaborata» А. Коричинського (1580–1652), «Examen causarum, Qvas Copiarum Saxonicarum» У. Гермеліна (1658–1709) та «Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria» правника й придворного історіографа Яна III Собеського. Публічному праву Речі Посполитої присвячений трактат «Regni Poloniae Jus Publicum» М. Хвальковського (+1770) (два примірники).

Також до інвентаря записано чотиритомне видання відомого твору С. Конарського «O skutecznym rad sposobie albo o utrzymywaniu ordynaryinych seymuw», у якому автор, прихильник ідей Просвітництва, відстоював ідеї освіченого абсолютизму, а також виступив із критикою принципу «liberum veto» та висловився на підтримку ідеї прийняття рішення більшістю голосів.

***

У бібліотеці єзуїтського колеґіуму Самборі викремлена окрема збірка книг з історії та права Речі Посполитої. У ній представлені праці, що відповідають своєрідному класичному канону авторів

XIV–XVIII ст., що висвітлюють історію польсько-литовської держави. Крім того, до збірки входили окремі видання правових актів Речі Посполитої, а також наукові опрацювання цивільного та кримінального права, що діяло у державі. Подальше вивчення давніх монастирських бібліотек, зокрема єзуїтських, дасть змогу краще пізнати інтелектуальну культуру, систему освіти та виховання католицького чернецтва на українських землях.

Література

1. *Piechnik L.* Działalność jezuitów polskich na polu szkolnictwa (1565–1773) // *Jezuici a kultura polska* / Ludwik Piechnik. – Kraków, 1993. – S. 243–259.
2. *Кметь В.* Історичні студії у Львівській єзуїтській академії (1661–1773) // *Київська Академія* / В. Кметь. – Київ : Дух і Літера, 2016. – Вип. 13. – С. 173–203.
3. *Puchowski K.* Nauczanie historii w polskich kolegiach jezuickich (1565–1773). Zarys problematyki / K. Puchowski // *Jezuici a kultura polska*. – Kraków, 1993. – S. 279–298.
4. *Possevini A.* Bibliotheca selecta de ratione studiorum in Historia, In Disciplinis, in salute omnium procuranda / A. Possevini. – Romae: ex Typographia Apostolica Vaticana, 1593.
5. *Bednarski S.* Bielicki Stanisław / S. Bednarski // *Polski Słownik Biograficzny*. – Kraków, 1936. – Том II. – S. 43.
6. *Кметь В.* Єзуїтський шляхетський конвікт / В. Кметь // *Енциклопедія Львова*. – Львів : Літопис, 2008. – Т. 2. – С. 286–287.
7. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995* / [oprac. L. Grzebień]. – Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. – 888 s.
8. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. – Рук. 295 III, Chmielewski Stanislaus Inventarium librorum bibliothecae Sambori ensis conscriptum 1774. – 45 арк.
9. *Puchowski K.* Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej: 1565–1773 / Kazimierz Puchowski. – Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999. – 325 s.
10. *Зашикільняк Л.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших

днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

11. Puchowski K. «In bello Mars, in pace Apollo». Z dziejów edukacji w kolegiach jezuickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów / K. Puchowski // *Jezuicka ars historica*. – Kraków, 2001. – S. 479–497.

References

1. Piechnik, L. (1993). Działalność jezuitów polskich na polu szkolnictwa (1565–1773). In *Jezuici a kultura polska* (pp. 243–259). Kraków [in Polish].

2. Kmet, V. (2016). Istorychni studii u Lvivskii yezuitskii akademii (1661–1773) [Historical Studies at Lviv Jesuit Academy (1661–1773)]. In *Kyivska Akademiia*. 13, 173–203 [in Ukrainian].

3. Puchowski, K. (1993). Nauczanie historii w polskich kolegiach jezuickich (1565–1773). Zarys problematyki. In *Jezuici a kultura polska* (pp. 279–298). Kraków [in Polish].

4. Possevini, A. (1593). *Bibliotheca selecta de ratione studiorum in Historia, In Disciplinis, in salute omnium procuranda*. Romae: Typographia Apostolica Vaticana [in Latin].

5. Bednarski, S. (1936). Bielicki Stanisław. In *Polski Słownik Biograficzny*, Tom II, 43. Kraków [in Polish].

6. Kmet, V. (2008). Yezuitskyi shliakhetskyi konvikt. In *Entsyklopediia Lvova* [Encyclopedia of Lviv], Vol. 2, pp. 286–287 [in Ukrainian].

7. Grzebień, L. (Ed.). (1996). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków: Wydawnictwo WAM [in Polish].

8. Chmielewski Stanislaus *Inventarium librorum bibliothecae Samboriensis conscriptum 1774*. F. P. Maksymenko department of manuscripts, old prints, and rare books (Ruk. 295 III). Scientific Library Of Lviv Ivan Franko National University [in Latin].

9. Puchowski, K. (1999). *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej: 1565–1773*. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego [in Polish].

10. Zashkilniak, L., & Krykun, M. (2002). *Istoriia Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv*. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

11. Puchowski, K. (2001). «In bello Mars, in pace Apollo». Z dziejów edukacji w kolegiach jezuickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów. In *Jezuicka ars historica* (pp. 479–497). Kraków [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

Nazariy Loshtin,

Head of Department,

Naukova Library of the Ivan Franko National University of Lviv

Books on History and Law of Polish-Lithuanian Commonwealth in Library of Jesuit Colledge in Sambir

Historic and law disciplines played an important role in the Jesuits system of education. However, history performed only an auxiliary function in relation to rhetoric and served as a source of «erudition». *Ratio Studiorum*, the main educational document of the Jesuits, emphasizes the importance of reading ancient authors. Such disciplines as history and classical law (with the exception of the canon law) earned a place in the system of education in the XVIII century. Jesuits schools in the Polish-Lithuanian Commonwealth began to teach history as a separate discipline only in 1739. The study of «natural» and civil law also became a routine in the XVIII c.

In this article the thematic group «*Acta Polonae*» from the Library of the Jesuit Collegium in Sambir is analyzed. This group included books on the history and law of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The author also identifies the books and establishes their authorship. All books are classified into several subgroups. The analysis is carried out on the basis of the handwritten library inventory from 1774.

Keywords: history, law studies, Jesuit, library, Sambir, Polish-Lithuanian Commonwealth.

Світлана Закірова,

канд. іст. наук, доцент, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДЕТЕРМІНІЗМ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ЧАСІ І ПРОСТОРІ (ЗА ТЕОРЕТИЧНОЮ КОНЦЕПЦІЄЮ ХАРОЛЬДА ІННІСА)

У статті розглядаються основні положення теорії комунікації канадського вченого, засновника Торонтської школи комунікації Х. Інніса. Проводиться аналіз концепції Х. Інніса щодо впливу технології засобів масової комунікації на соціально-політичні процеси. Зазначено, що Х. Інніс виділяв два види медіа: часові та просторові. Кожен з видів засобів масової комунікації характеризувався особливим матеріалом виготовлення і способом збереження та передачі інформації. Відповідно до комунікаційної теорії Х. Інніса технологія засобів масової комунікації впливає на конкуренцію медіа між собою і сприяє виникненню монополії на знання.

Ключові слова: комунікація, засіб масової комунікації, Х. Інніс, цивілізація, медіа.

Сучасний розвиток суспільства характеризується глобальним поширенням інформаційних засобів соціальної комунікації. Важливу роль у становленні та подальшому розвитку теорії соціальних комунікацій як самостійного наукового напрямку відіграли представники наукової школи канадського університету міста Торонто. Засновниками Торонтської школи комунікації, що займається вивченням поняття «медіа», впливу засобів комунікації на економічну, політичну та соціальну сферу життя суспільства, вважають Харольда Адамса Інніса (Harold Adams Innis, 1894–1952) та Герберта Маршалла Маклюена (Herbert Marshall McLuhan, 1911–1980). До наукових праць цих канадських вчених-теоретиків комунікації активно звертаються сьогодні не лише фахівці із соціальних комунікацій, а й філософи, історики, соціологи, політологи, культурологи, літературознавці. Натомість творча спадщина фундаторів Торонтської школи комунікації вивчається нерівномірно. Більш відомою

науковому і суспільному загалу є творча спадщина М. Маклюєна, але науковий доробок Х. Інніса є не менш значущим і важливим.

Якщо в зарубіжній історіографії соціальних комунікацій існують роботи, спеціально присвячені аналізу комунікативної теорії Х. Інніса [1–5], то у вітчизняній науці вони практично відсутні. На окремі аспекти наукових поглядів Х. Інніса щодо значення засобів комунікації для розвитку суспільства звертає увагу Л. Ороховська [6]. А чи не єдиною цілісною роботою, де представлено наукові погляди Х. Інніса, є стаття Г. Почепцова «Класичні медіатеорії: Гарольд Інніс» [7].

Отже, враховуючи значний міждисциплінарний науковий потенціал і недостатність презентації теоретичної концепції відомого канадського вченого в українському науковому середовищі, метою статті є аналіз основних положень теорії комунікації засновника Торонтської школи комунікативістики Х. Інніса щодо впливу технології засобів масової комунікації на розвиток суспільних і державних процесів, представлення наукових поглядів Х. Інніса на типологію медіа відносно часу і простору.

Харольд Адамс Інніс народився у 1894 р. біля м. Гамільтон (провінція Онтаріо, Канада). Майбутній «батько канадської економічної історії» навчався в університеті Макмастера – канадському державному науково-дослідницькому університеті (Онтаріо), де у 1918 р. отримав історичну освіту. Брав участь у Першій світовій війні, під час якої на теренах Франції отримав поранення. Після війни вивчав політичну економію в університеті Чикаго (штат Іллінойс, США), де у 1920 р. захистив докторську дисертацію з історії Канадської тихоокеанської залізниці.

Увага Х. Інніса до економічних процесів у Канаді, його ґрунтовний підхід до аналізу особливостей розвитку окремих галузей промисловості та загального стану виробництва стали причиною для залучення вченого до роботи у державних установах для вироблення практичних рекомендацій з розвитку економіки та культури. У 1940-х роках Х. Інніс працював в уряді М. Кінга, був президентом Королівського товариства Канади – провідної національної організації Канади щодо підтримки та популяризації освіти і наукових досліджень.

Після Другої світової війни Х. Інніс працював виключно у галузі дослідження соціальних комунікацій, вивчав засоби масових комунікацій, починаючи з первісного ладу та стародавніх держав і закінчуючи сучасністю. Із рукопису в тисячу сторінок, яку він залишив після смерті,

за життя вченого вийшли дві роботи: «Імперії і комунікації» (1950) [9] та «Зсув комунікації» (1951) [10].

Як ми вже зазначали вище, у сучасній науці початок аналізу ролі соціальних комунікацій зазвичай пов'язують з ім'ям колеги Х. Інніса по університету в Торонто – М. Маклюена. Натомість сам М. Маклюен високо оцінював значення теоретичної концепції Х. Інніса для формування власних наукових поглядів, що і підкреслив у своїй хрестоматійній праці «Галактика Гутенберга: Створення людини друкарської культури»: «Харольд Інніс першим розкрив процес змін, що таїться у формах комунікаційної технології. Дана книга в певному сенсі – всього лише пояснювальна примітка до його праці» [8, с. 75].

Причинами того, що ідеї М. Маклюена мають широке поширення у той час, як ідеї Х. Інніса практично залишилися непоміченими протягом тривалого часу, професор канадського університету Конкордія В. Бакстон і професор Монреальського університету Т. Бардіні вважають різні можливості і комунікативні практики поширення текстів фондаторів Торонтської наукової школи [2].

У свою чергу відомий український фахівець у сфері соціальних комунікацій, доктор філологічних наук, професор Г. Почепцов наголошує: «Хоча Інніс заклав основи Торонтської школи, Маклюен як її представник більш відомий, оскільки активніше використовував можливості медіа для просування своїх ідей. Однак ідеї Інніса мають не менш значимий характер для вивчення медіа» [7]. На його думку, увага до творчого доробку Х. Інніса сьогодні посилюється ще й тим, що фокус його досліджень збігається з сучасними інтересами у сфері динаміки великих соціальних і політичних змін.

З такою точкою зору погоджується і дослідниця О. Беззубова. Вона підкреслює, що думка про те, що медіа-технології не є нейтральними, а мають глибокий вплив на взаємини між людьми і розвиток суспільства в цілому, була висловлена саме Х. Іннісом [4, с. 85]. А канадознавець І. Соков вважає, що широко відома теорія М. Маклюена, по суті, є продовженням досліджень Х. Інніса [14, с. 177].

На думку науковця В. Степанова, Х. Інніс – найяскравіший канадський вчений-гуманітарій ХХ ст., з якого, власне, і почалося дослідження медіа як соціального феномену. За словами В. Степанова, головні праці Х. Інніса, присвячені теорії комунікацій, були сприйняті науковою спіль-

нотою доволі прохолодно, оскільки надто оригінальними і незвичними були висновки науковця [12]. До того ж це були роботи у новій для Х. Інніса сфері науки, бо і у Канаді, і у світі на той час він був відомий як декан факультету політичної економії Торонтського університету, президент Асоціації економічної історії Канади, вчений-економіст і автор праць з економічної історії.

Ранні наукові роботи Х. Інніса були присвячені історико-економічному дослідженню різних галузей канадської промисловості: хутровий промисел і торгівля, рибна ловля, молочна промисловість, вирощування пшениці, сировинна галузь, розвиток залізниць. Але вже в одній з перших своїх праць «Хутрова торгівля в Канаді» вчений простежив зв'язок між комунікативними технологіями та владними відносинами. У цій роботі Х. Інніс намагався з'ясувати, у чому полягають причини змін соціальної організації, і за яких умов суспільство може підтримувати стабільність. При цьому стабільність він розумів як здатність політики й економіки адаптуватися до умов, що змінюються, і як здатність підтримувати єдність і спадкоємність культурних цінностей, ключових для цивілізації [13, с. 49].

Перші ознаки застійних кризових явищ у канадській економіці у повоєнний час остаточно спричинили певну переорієнтацію наукових інтересів Х. Інніса. Головною сферою дослідження вченого замість політ-економії та історії економіки стають засоби масової комунікації та їхній вплив на розвиток суспільства. За словами його біографа Д. Крейтона, небезпека наступу американської масової культури спонукала Х. Інніса написати ґрунтовне порівняльне дослідження взаємозв'язків комунікацій з політикою, економікою та релігією в історії людства [14, с. 211].

Приводом для звернення до цієї проблематики стало властиве Х. Іннісу відчуття політичної нестабільності та культурної кризи, в якій опинилося західне суспільство в середині ХХ ст. Вчений прагнув вирішити, які фактори забезпечують життєздатність цивілізації і політичну єдність великих державних об'єднань [4, с. 88]. Важливі питання впливу комунікацій на розвиток суспільства за допомогою міждисциплінарного методу Х. Інніс порушує в менш відомій роботі «Зміна концепції часу» (1952).

На думку Г. Почепцова, вчений-економіст Х. Інніс приходить до комунікаційних досліджень, відштовхуючись від вивчення канадської торгівлі деревиною і папером. Він розглядав культурну індустрію, яка

тримається на папері: газети, журналістику, книги, рекламу. Тож, щоб зрозуміти канадську економічну історію, Х. Інніс вивчав транспортування, а звідси і виник інтерес до комунікацій [7].

Канадський вчений вважав, що основним джерелом соціальних змін у будь-якому суспільстві будь-якого періоду виступають технологічні новації. Однак різні технології – політичні, військові, промислові, адміністративні – мають різний вплив на розвиток суспільства. Найбільш значущими технологіями, відповідно до теорії Х. Інніса, є саме комунікативні, оскільки будь-якому суспільству, для того щоб підтримувати єдність у просторі і часі необхідні певні засоби, за допомогою яких важлива інформація може передаватися, зберігатися і за потребою тиражуватися. Такими засобами і виступають засоби соціальної комунікації. Погляд Х. Інніса на комунікацію був значно ширшим за суто лінгвістичні рамки. Він відносив сюди і каміння, і дороги, і канали, і папірус, і папір, і гроші, і книги, і телефон, і телеграф. Медіа відповідно до комунікативної концепції канадського вченого є все те, що впливає на взаємодію між людьми, соціальними спільнотами і державами [9, с. 4–5]. Відтак історія людства, на думку Х. Інніса, розвивається саме під впливом технологій засобів масової комунікації.

Загалом науковий підхід до вирішення проблем масових комунікацій Х. Інніса, як і інших представників Торонтської школи комунікації, дослідники визначають як макросоціологічний. Це пояснюється тим, що Х. Інніс, а пізніше і М. Маклюєн, розглянули вплив комунікацій на розвиток західної цивілізації від первісного суспільства до середини ХХ ст. Українська дослідниця Л. Ороховська називає теорію Х. Інніса і його послідовників медіаорієнтованою соціально-філософською концепцією розвитку людського суспільства. Тоді як за теорією К. Маркса рушійною силою історичного прогресу виступає розв'язання суперечностей між продуктивними силами та виробничими відносинами. Х. Інніс і його послідовники з Торонтської школи вважають, що рушійною силою розвитку суспільства є саме нові технології, завдяки яким виникають нові засоби комунікації. Мовлення, поява алфавіту і писемності, друкарський верстат, винайдення електрики і телеграфу, фото, радіо, телебачення, стільниковий зв'язок, Інтернет є тими важливими досягненнями в історії людства, які визначають основні етапи в його розвитку [6, с. 44].

Відповідно до теорії Х. Інніса від технології комунікації, що домінувала на конкретному етапі розвитку людства, залежали і різні типи державного та суспільного устрою, які формувалися та еволюціонували під тиском засобів масової комунікації. Кожний засіб комунікації має свої особливі властивості і, відповідно, унікальні способи впливу на кожну людину окремо і суспільство загалом.

На ранньому етапі розвитку людства суспільний устрій базувався на технології усної комунікації. За концепцією Х. Інніса, факторами, які сприяли зародженню та розвитку ранніх імперій, виступили винайдення писемності та використання папірусу. Тому вже перші державні утворення, починаючи з Давнього Єгипту та Месопотамії, а також Давньої Греції та Риму, всі наступні форми соціального устрою ґрунтувалися на технології письмової комунікації, яка контролювалася правлячою елітою [9, с. 11–12]. Характерною рисою комунікативної концепції Х. Інніса є визнання універсальної природи контролю масової комунікації, оскільки в суспільстві на певному етапі неминуче відбувається процес монополізації засобів комунікації з боку правлячої еліти.

Використання правлячими елітами технології письмової комунікації, як між внутрішніми структурами держави, так і між державними інституціями і народом, дозволило, за концепцією Х. Інніса, по-перше, зміцнити саму державну владу, зробити її менш розмитою, ніж у суспільствах, заснованих на усній комунікації, а по-друге, здійснювати керівництво більш великими територіями, створюючи повноцінні імперії. При цьому імперії могли розширюватися до меж, які визначалися саме можливостями і обмеженнями технологій і засобів доступної для правлячих еліт комунікації [5, с. 167]. Х. Інніс зазначав: «Алфавіт став основою політичної організації суспільства за рахунок ефективного управління територіального простору і релігійної організації за рахунок ефективного контролю з часів встановлення монотеїзму» [9, с. 66].

Г. Почепцов виокремлює такі особливості комунікативної концепції Х. Інніса, а пізніше і М. Маклюєна: інтерес не до структури, а до процесу комунікації; увага до наслідків комунікації та акцент саме на технології комунікації, тобто на медіа. Акцент на матеріалі виготовлення засобів масової комунікації дає змогу Х. Іннісу робити зовсім інші, незвичні для суспільного загалу висновки. Зазвичай мова йшла тільки про довговіч-

ність матеріалу [7]. Натомість канадський вчений звернув увагу на те, що деякі засоби масової інформації, які відзначаються міцністю (камінь, глина, пергамент), надають особливе значення фактору часу. А менш міцні і стійкі за своїми властивостями засоби комунікації (папірус і папір), зосереджують увагу на просторі [9, с. 7].

Слід підкреслити, що у своїх теоретичних пошуках канадський вчений, завдяки оригінальному погляду на фізичні якості носія інформації, подолав рамки проблеми комунікації і вийшов на простір аналізу загальноцивілізаційних процесів. Так, Х. Інніс вважав, що одні цивілізації концентруються на часі, інші – на просторі. З огляду на те, що будь-яка цивілізація та її культура існує в цих двох вимірах, Х. Інніс відповідним чином поділив і засоби масової комунікації на два основних види: часові (time binding media) і просторові (space binding media).

До орієнтованих на час засобів масової комунікації Х. Іннісом були віднесені складні в обробці або дорогі матеріали, зокрема, камінь, глина, пергамент. Їхнє завдання полягає у тому, щоб забезпечити надійну трансляцію відносно невеликого обсягу соціально-значущої інформації, оскільки використання цих матеріалів ускладнює виробництво великої кількості текстів [11].

До часових засобів масової комунікації Х. Інніс відносив також і такі види усної комунікації як епос, пісні, оповіді і навіть книги та рукописи, які фіксували результати народної творчості. Вчений вважав, що вони існують тривалий період і повинні передавати наступним поколінням інформацію про ідеали і цінності своєї цивілізації. Такий тип комунікації сприяв тому, що частково функція зберігання інформації начебто передавалася соціуму, а не зосереджувалася тільки в еліті.

Водночас Х. Інніс вважав, що часові засоби комунікації характерні насамперед для традиційних суспільств з суворою соціальною ієрархією, наприклад, Стародавній Єгипет. А доступ до інформації та її поширення в таких спільнотах має вузька група людей, наділена вищою владою (жерці, чиновники). Тому з розвитком суспільства використання часових видів комунікації передбачало появу монополії на знання і спадковість влади, оскільки ключова для спільноти інформація важко доступна і опиняється в руках замкнутої верстви суспільства. Таким чином, часові медіа допомагають централізації державного управління і сакралізації знання, створюють умови для поєднання релігійної

та світської влади, але, водночас, не сприяють територіальній експансії [9, с. 22].

Засоби масової комунікації, що орієнтовані на простір, створюються на базі матеріалів, які легко зберігати і передавати адресату (наприклад, папірус, папір). Натомість порівняно з часовими засобами масової комунікації цей вид медіа має короткостроковий вплив на суспільство. Вони дають змогу швидко та ефективно доводити великі обсяги інформації (у тому числі, важливої для державного управління) до широкої аудиторії, сприяючи утворенню великих територіально-політичних об'єднань – імперій. Просторові медіа сприяють технологічному прогресу, призводять до посилення світської влади і зростання бюрократії, оскільки їх найважливіша роль полягає в управлінні великими територіями державних і політичних утворень. В основі просторових засобів масової комунікації, на думку Х. Інніса, лежать комерціалізація і виконання імперських завдань. Канадський вчений вважав, що медіа, які орієнтовані на простір, а не на час, знижують цінність інформації, не можуть забезпечити її історичну збереженість, а відтак не в змозі створити культурну і політичну стабільність суспільства, внаслідок чого відбувається криза владних інституцій [9, с. 7].

Тож, відповідно до концепції Х. Інніса, у цивілізаційному відношенні часові медіа орієнтовані на сучасність і традиції, збереження моральних та релігійних цінностей, а просторові – на майбутнє та інновації, розвиток технології та світської культури. Враховуючи паралельне існування у політичних спільнотах і державних утвореннях цих різних видів засобів масової комунікації, підставою для формування стабільного суспільства виступає поєднання і компроміс між просторовими і тимчасовими медіа [9, с. 217]. Прикладами таких поєднань канадський вчений вважав засоби масових комунікацій Стародавньої Греції та Візантійської імперії. Зокрема, як зазначав Х. Інніс, одночасне використання папірусу і пергаменту владою Візантії дозволило їй здійснювати контроль як у просторі, так і в часі. Утім, негативним фактором, який поступово призвів до падіння Константинополю, стало зосередження в руках церкви монополії на знання, що завадило подальшому розквіту суспільства і розкриттю творчого потенціалу культури [9, с. 65, 139].

У комунікативній теорії засновника Торонтської наукової школи простір має значення не тільки з точки зору поширення, але і у зв'язку

з появою нових засобів комунікації. Х. Інніс вважав, що зміни в суспільстві йдуть із периферії держаних утворень. Саме там, на думку канадського вченого, мешканці околиць створювали нові засоби комунікації, які вступали в протиріччя з офіційно прийнятими і широко розповсюдженими. Наслідком таких новацій ставало виникнення чогось нового, прогресивного, що рухало цивілізацію, допомагаючи їй зробити певний ривок, за визначенням Інніса – «зсув» вперед. Прикладом таких змін, на думку Х. Інніса, став перехід від латинських текстів на пергаменті, якими як засобом комунікації користувалася християнська церква, до світських паперових листів різними європейськими мовами, які поступово не просто поширилися, але й витіснили пергамент як медіа [3, с. 149].

Відповідно до власної концепції комунікації Х. Інніс вказує на проблему взаємодії різних соціальних інститутів, які базуються на різних типах матеріальних носіїв. Зокрема, розквіт поезії в Стародавній Греції VII ст. вчений пов'язує з появою дешевого папірусу, а поширення бюрократії Стародавнього Риму пояснює освоєнням чиновництвом папірусу, водночас як релігія продовжувала базуватися на пергаменті [9, с. 66, 167–168].

Використовуючи історичні приклади, Х. Інніс намагався показати, що вид медіа, що використовується, виявляється важливішим за сам зміст повідомлення, яке він призначений передати, оскільки медіа-технології як такі впливають на соціальну взаємодію. З точки зору Х. Інніса, поява нового типу медіа завжди призводить до соціальних конфліктів, тому що реструктурує саму систему влади і викликає до життя нові цивілізації. Причина подібного впливу медіа на соціум полягає в тому, що соціальні інститути, так само як і економіка, є простором конкурентної боротьби. Таким чином, боротьба за право контролювати нові медіа фактично стає ключовим фактором історичного розвитку. Зокрема, канадський вчений аналізує Вавилонську імперію, монархія і централізована влада якої підкреслювалися конфліктом використання каменю в архітектурі і скульптурі та глини у писемності як різних видів комунікації [9, с. 65].

З цього приводу можна пригадати так звану «арабську весну». Швидко розповсюдження і масштаби подій тих часів більшість спостерігачів пов'язують із розвитком медіа-технологій, а саме соціальних мереж, які

істотно вплинули на соціальну взаємодію у до того доволі закритому арабському світі. Крім того, останнім часом дедалі більшого значення у міжнародній політиці набуває проблема інформаційного протистояння, важливим елементом якого є зовнішнє втручання у ключові політичні процеси всередині країн, від яких виявилися незастрахованими навіть найбільш потужні світові держави.

Зауважимо, що задовго до наведених нами прикладів у концепції Х. Інніса причини конфліктів як на рівні окремих державних утворень, так і в регіональному і навіть світовому масштабах пояснювалися зіткненням різних медіа. Так, поява нового медіа у вигляді папірусу склала конкуренцію каменю з ієрогліфічним письмом у Стародавньому Єгипті, внаслідок чого новий засіб масової комунікації сприяв розхитуванню підвалин цієї спільноти. Однак на новому рівні історичного розвитку людства припинення поставок папірусу з Єгипту стало однією з причин загибелі Стародавнього Риму, оскільки таким чином було порушено можливості комунікації. Революцію в американських колоніях Х. Інніс пояснює впливом індустрії друку і нездатністю старих англійських соціальних інститутів і засобів комунікації адаптуватися до нових умов колоній [9, с. 197]. Початок Першої світової війни канадський вчений пов'язує із зіткненням між традиціями на основі книги і газети, а Друга світова війна, на думку Х. Інніса, стала у значній мірі результатом зіткнення таких медіа як газета і радіо [9, с. 209]. Звісно, не варто перебільшувати вагомість висновків вченого щодо значення зіткнення медіа в історії, але слід визнати, що його концепція істотно розширює та збагачує наукове уявлення про спонукальні мотиви та чинники історичного процесу.

Економічний напрям перших наукових пошуків Х. Інніса спричинив особливу увагу вченого до таких явищ як конкуренція та монополія. Аналізуючи розвиток суспільства, канадський вчений розглядає їх не тільки як економічні чинники, але й як фактори культурного розвитку людства. Оскільки засіб комунікації не є нейтральним носієм інформації, він сприяє виробництву і збереженню одного типу знання і обмежує розвиток інших видів і типів. Більш широко використовуваний в суспільстві вид засобів масової комунікації визначає, який тип знання є більш значущим, і зумовлює монополію на знання, що належить або релігійним установам, або державі [11]. Боротьба за монополію

і конкуренція засобів масової комунікації у напрямку простору або часу, релігійної або світської складової і є, з точки зору Х. Інніса, рушійною силою історії, причиною формування та загибелі цивілізацій. Саме з медіа Х. Інніс пов'язує і загальну періодизацію розвитку людства. Наприклад, історію Заходу він поділяє на періоди письмової цивілізації та друкарської епохи [9, с. 8].

Таким чином, на підставі проведеного аналізу і відповідно до теоретичних поглядів Х. Інніса на типологію засобів масової комунікації, медіа умовно можна поділити на два види: часові та просторові. Технологія медіа обумовлювала особливості кожного засобу комунікації згідно з матеріалом виготовлення і можливостями поширення інформації. Зміни у методиці комунікації та засобах медіа призводили не лише до трансформації форм спілкування і взаємодії соціальних організацій та окремих людей, але і спричиняли необхідність корегування владних інституцій. Можливості технології засобів масової комунікації сприяли появі нових соціальних інститутів, посиленню одних і послабленню, а інколи навіть зникненню інших форм організації соціуму. Конфлікт медіа і його наслідки, на думку видатного канадського вченого, виступали рушійною силою появи і зникнення цивілізацій, загальноісторичного розвитку людства.

В умовах сьогодення, коли в інформаційному просторі практично щодня з'являються нові можливості для комунікації з використанням інноваційних засобів передачі та збереження інформації, теоретична концепція Х. Інніса виглядає ще більш актуальною. Спираючись на комунікативну теорію Х. Інніса, можна констатувати, що сучасні держави та політичні організації намагаються певним чином поєднувати дію різних типів і видів засобів масової комунікації та просувати власні ідеї за межі своїх територіальних утворень чи соціальних спільнот. За допомогою сучасних медіа відбуваються вже не просторові захоплення і приєднання нових територій, а встановлення контролю за інформаційним і віртуальним простором поза межами власних держав. Тобто, боротьба за монополію на інформацію і конкуренція засобів масової комунікації в сучасних умовах набувають уже не державного, а глобального характеру. Відтак перспективним напрямом майбутніх наукових розвідок виглядає необхідність подальшого вивчення теоретичних засад комунікативної концепції Х. Інніса. Темою окремого дослідження має стати особлива роль

університетів та наукової спільноти, з діяльністю яких Х. Інніс пов'язував надії на подолання культурної та соціальної кризи. Ґрунтовний аналіз його поглядів на вплив засобів масової комунікації у домеханічну, друкарську та електронну епохи дасть змогу виявити глибинні причини конфліктів та проблем суспільства відповідного періоду розвитку людства.

Література

1. *Carey J. W.* Harold Adams Innis and Marshall McLuhan // *The Antioch Review*. Vol. 27, no. 1 (Spring, 1967), pp. 5–39; Kumar K. Market Economy and Mass Literacy: Revisiting Innis's Economics of Communication // *Economic and Political Weekly*. Vol. 28, no. 50 (Dec. 11, 1993), pp. 2727–2734; Deibert R. J. Harold Innis and the Empire of Speed // *Review of International Studies*. Vol. 25, no. 2 (Apr., 1999), pp. 276–277.

2. *Buxton W., Bardini T.* Tracing Innis and McLuhan [Електронний ресурс] // *Canadian Journal of Communications*. – 2012, Vol. 37, no. 4. – Режим доступу: <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/2659/2735>. – Дата звернення: 8.05.2017. – Назва з екрана.

3. *Архангельская И. Б.* Теория коммуникации в трудах Х.-А. Инниса и Г.-М. Маклюэна / И. Б. Архангельская // *Вестн. Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер. Социальные науки*. – 2007. – № 3 (8). – С. 148–152.

4. *Беззубова О. В.* Коммуникативная теория Гарольда Инниса / О. В. Беззубова // «*Studia culturae*». Вып. 13. Альманах кафедры культурологии и Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2011. – С. 85–94.

5. *Володенков С. В.* Теория коммуникации Х. А. Инниса и современные информационно-коммуникационные технологии: политологический анализ / С. В. Володенков // *Социально-политические науки*. – 2011. – № 1. – С. 166–169.

6. *Ороховська Л. А.* Історико-філософська репрезентація мас-медіа в стародавні часи / Л. А. Ороховська // *Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія*. – 2011. – № 2. – С. 44–48.

7. *Почепцов Г.* Классические медиатеории: Гарольд Иннис [Элект-

ронный ресурс] / Г. Почепцов. – 2013. – Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/klassicheskie_mediateorii_garold_innis/. – Дата обращения: 10.05.2017. – Загл. с экрана.

8. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / Мак-Люэн Маршалл ; пер. с англ. А. Юдин. – Киев : Ника-Центр: Эльга, 2003. – 432 с.

9. Innis H. Empire and Communication. London, Oxford Press. 1950. 230 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.gutenberg.ca/ebooks/innis-empire/innis-empire-00-h.html/>. – Title from the screen.

10. Innis H. The Bias of Communication / H. Innis. Toronto, University of Toronto Press. – 1951. – 226 p.

11. Marshall Soules. Harold Adams Innis: The Bias of Communications & Monopolies of Power [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.media-studies.ca/articles/innis.htm>. – Title from the screen.

12. Степанов В. Знакомьтесь: Гарольд Иннис – предтеча медиаэкологии как науки [Электронный ресурс] / В. Степанов. – 2011. – Режим доступа: <http://media-ecology.blogspot.com/2011/02/1.html>. – Дата обращения: 10.05.2017. – Загл. с экрана.

13. Дьякова Е. Г. Массовая коммуникация и власть / Е. Г. Дьякова. – Екатеринбург : УрО РАН, 2002. – 299 с.

14. Соков И. А. Политическая история Канады: взгляд из России: сборник статей / И. А. Соков. – Москва : Директ-Медиа, 2013. – 326 с.

References

1. Carey, J. W. (1967). Harold Adams Innis and Marshall McLuhan. *The Antioch Review*. Vol. 27, no. 1 (Spring), pp. 5–39; Kumar, K. (1993). Market Economy and Mass Literacy: Revisiting Innis's Economics of Communication. *Economic and Political Weekly*. Vol. 28, no. 50 (Dec. 11), pp. 2727–2734; Deibert, R.J. (1999). Harold Innis and the Empire of Speed. *Review of International Studies*. Vol. 25, no. 2 (Apr.), pp. 276–277 [in English].

2. Buxton, W., & Bardini, T. (2012). TracingInnisandMcLuhan. *CanadianJournalofCommunications*. Vol. 37, no. 4. Retrieved from <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/2659/2735> [in English].

3. Arhangelskaja, I. B. (2007). Teorija komunikacii v trudah H.-A. Innisa

i G.-M. Maklujena [Communication theory in the works of H.-A. Innis and G.-M. McLuhan]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. Serija Socialnye nauki – Vestnik of Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod. Series: Social Sciences*, no. 3(8), pp. 148–152 [in Russian].

4. Bezzubova, O. V. (2011). Kommunikativnaja teorija Garolda Innisa [Communicative theory of Harold Innis]. «*Studia culturae*». *Almanah kafedry kul'turologii i Centra izuchenija kultury filosofskogo fakulteta Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta – «Studia culturae» of Institute of Philosophy St. Petersburg State University*, Vol. 13, pp. 85–94 [in Russian].

5. Volodenkov, S. V. (2011). TeorijakommunikaciiH. A. Innisaisovremennyeinformacionno-kommunikacionnyetehnologi: politologicheskijanaliz [Communication theory of H. A. Innis and modern information and communication technologies: political analysis]. *Socialno-politicheskienauki – Sociopoliticalsciences*, no. 1, pp. 166–169 [in Russian].

6. Orohovska, L. A. (2011). Istoryko-filosofska reprezentatsiya mas-media v starodavni chasy [Historical and philosophical representation of the mass-media in the ancient times]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsynoho universytetu. Ser.: Filosofiya. Kulturolohiya – Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural*, no. 2, pp. 44–48 [in Ukrainian].

7. Pohepcov, G. (2013). Klassicheskie mediateorii: Garold Innis [Classical media theories: Harold Innis]. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/klassicheskie_mediateorii_garold_innis/ [in Russian].

8. Mak-Ljujen, M. (2003). Galaktika Gutenberga: Sotvorenje cheloveka pechatnoj kultury [The Gutenberg Galaxy: themaking of typographicman] (A. Judin, Trans). Kyiv: Nika-Centr: Jelga [in Russian].

9. Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. London: Oxford Press. Retrieved from <https://www.gutenberg.ca/ebooks/innis-empire/innis-empire-00-h.html> [in English].

10. Innis, H. (1951). *The Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press [in English].

11. Marshall Soules. *Harold Adams Innis: The Bias of Communications & Monopolies of Power*. Retrieved from <http://www.media-studies.ca/articles/innis.htm> [in English].

12. Stepanov, V. (2011). Znakom'tes': Garol'd Innis – predtecha media-

jekologii kak nauki [Meet: Harold Innis – forerunner of media ecology as a science]. Retrieved from <http://media-ecology.blogspot.com/2011/02/1.html> [in Russian].

13. D'jakova, E. G. (2002). Massovaja kommunikacija i vlast [Mass communication and power]. Ekaterinburg: UrO RAN [in Russian].

14. Sokov, I. A. (2013). Politicheskaja istorija Kanady: vzgljad iz Rossii: sbornik statej [Political history of Canada: a view from Russia: collection of articles]. Moscow: Direkt-Media [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

Svitlana Zakirova,

Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Technological Determinism of Means of Mass Communication in Time and Space (in Harold Innis's Theoretical Concepts)

This article deals with the main provisions of the communication theory of the Canadian scientist, the founder of the Toronto School of communication theory, H. A. Innis. The main motives for changing the scientific interests of H. Innis from economic history to the theory of social communications are shown. The research carried out H. Innis was aimed at analysis of the concept of mass communication means and its influence on social and political processes. It indicated that H. Innis defines two types of media: temporal and spatial. Each type of mass communication means is characterized by a special material of production and a way of storing and transmitting information. In terms of civilization, temporal media are focused on modernity and traditions, preservation of moral and religious values, and spatial – on future and innovations, development of technology and secular culture. In accordance with H. Innis's communications theory, the technology of mass communication influences the competition of media among themselves and promotes the emergence of a monopoly on knowledge.

Keywords: communication, means of mass communication, H. Innis, civilization, media.

Марат Закіров,

канд. іст. наук, заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

МІФ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ ТА ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Проведено аналіз політичного міфу як засобу інформаційного впливу. Визначено, що поживним ґрунтом для виникнення і розвитку міфів є напружена ситуація соціально-політичної кризи. Зазначено, що основу політичної міфології становлять традиції, архетипи та емоції, які породжують віру – феномен інформаційного впливу, що протистоїть будь-яким раціональним аргументам. З'ясовано, якими властивостями може володіти політичний міф в інформаційному обміні, і яку роль він відіграє у стабільних суспільствах, і особливо у суспільствах, що трансформуються. Підкреслено, що органічний зв'язок соціально-політичного міфу із соціальними стереотипами поведінки і світосприйняття дає змогу програмувати та прогнозувати реакцію суспільства на той чи інший політичний міф. Осмислено явище політичного міфу як чинника процесу політичної комунікації.

Ключові слова: інформаційний вплив, політичний міф, комунікація, архетип, гасло, соціальний стереотип.

Інформаційне конструювання політичної реальності і комунікація між суспільними та державними інститутами здебільшого здійснюється за допомогою різноманітних символічних форм, серед яких чи не найбільшим потенціалом володіє політичний міф, що спирається на архаїчні уявлення та звичні образи. Архетипи, що за допомогою політичного міфу прориваються у політику, з одного боку забезпечують наступність поколінь і традицій, але з другого боку привносять у сьогодення принципи, засоби і стереотипи, які не завжди відповідають сучасним реаліям. Особливого значення політичний міф набуває у переломні епохи історії. Саме політичний міф через комплекс комунікативних систем і знаків забезпечує наступність поколінь, моделює нову державу і оформлює адекватну державну ідентичність. Відобра-

женням теоретичної цінності та практичної затребуваності досліджень політичної міфології є значний обсяг різнопланових досліджень і зростаючий інтерес до них як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Серед філософських робіт, присвячених вивченню всезагальних проблем сучасної міфологізації, слід згадати серію нарисів Р. Барта [1]. Автор з точки зору семіотики пояснює механізм появи політичних міфів як перетворення історії в ідеологію. Французький філософ розглядає міфи як складові конструкти всіх культурних і соціально-політичних феноменів, а саме явище міфологізації – як ознаку всіх соціумів. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти політики кризь призму взаємодії наукових і міфологічних її складових досліджуються у монографії Ю. Шайгородського [2]. Автор розкриває окремі аспекти політичного міфу, проводиться аналіз процесів конструювання політичних міфів та їхньої взаємодії з реальною політикою. У роботі Н. Пробійголови досліджено процес міфологізації особистості у період політичної кризи суспільства [3]. Автор зосереджує увагу на вивченні механізмів впливу політичного міфу на політичний вибір особистості і його ролі у подоланні світоглядної кризи свідомості. Основи семіотичного підходу до проблематики масової комунікації висвітлює Л. Павлюк [4]. Дослідниця пояснює семіотичні концепти та категорії, застосовані в аналізі дискурсу мас-медіа у стратегії означування та інтерпретації змісту, використанні символічних форм і публіцистичному міфотворенні. Методологічні можливості дослідження символічних феноменів політики з точки зору соціокультурних підстав, що лежать в її основі, вивчає Д. Гігаурі [5]. Автор обґрунтовує перспективність вивчення сучасних політичних комунікацій з урахуванням антропологічного підходу до політики, в якій політичний міф і ритуал відтворюють і транслюють у суспільство нав'язувані елітою цінності і способи бачення соціальної та політичної реальності. Деякі аспекти історичної та сучасної динаміки соціально-політичної міфології висвітлювали О. Барчан, Г. Вонсович, В. Заводюк, Л. Зубрицька, М. Шестов та інші вчені, які досліджували феномен політичного міфу в контексті суспільно-політичного процесу, розвитку держави і комунікації державних інститутів.

Разом з тим слід зауважити, що попри чималу зацікавленість феноменом міфу з боку науковців, його вивченню у контексті політичної комунікації дослідники приділяли значно менше уваги. Отже, потребує

осмислення явища політичного міфу як чинника процесу політичної комунікації. Необхідно з'ясувати, якими властивостями може володіти політичний міф в інформаційному обміні, і яку роль він відіграє у стабільних суспільствах і особливо у суспільствах, що трансформуються.

Незважаючи на тривалу історію створення та використання міфів, що за даними істориків, археологів і етнографів супроводжують людство від часів зародження розумово мотивованої поведінки, проблема не тільки не втрачає своєї актуальності, але і набуває нових якісних характеристик і наповнюється новим модерним змістом. Зокрема, нове дихання політичний міф отримав із активним залученням до міфотворчості засобів масової інформації. Черговий етап якісної еволюції засобів конструювання нових символічних форм пов'язується з розвитком нових інформаційних каналів комунікації та сучасних мережевих систем.

Особливого значення політична міфологія набуває в історичних умовах, що їх переживає сучасна Україна, перед якою постала проблема подолання наслідків руйнування сталої самоідентифікації держави і особистості в перехідному суспільстві. Дійсність показує, що саме на етапі становлення нової соціально-політичної реальності відбувається процес активізації міфотворчості, і без детального аналізу політичної міфології адекватно зрозуміти і вірно спрогнозувати сучасні політичні процеси фактично неможливо.

У першу чергу слід з'ясувати механізм впливу політичного міфу на особисту та колективну свідомість. На думку дослідників феномену, у будь-якому стереотипі людської свідомості, у тому числі й у міфі, роль організуючого принципу виконує особливе ставлення до інформації, що надходить, і яке умовно можна назвати «принципом достатності інформації» [6, с. 157]. Сенс зазначеного принципу полягає у тому, що з різних причин, які в сукупності становлять фактори генези міфу, людина проявляє внутрішню готовність в якийсь момент припинити критичну перевірку інформації, що надходить, і прийняти її як доведену істину. Причиною такої поведінки може бути індивідуальний та груповий політичний досвід, політична орієнтованість індивіда на певне сприйняття життєвих реалій, релігійний досвід, а також особлива довіра до джерела інформації.

Наприклад, це може бути розповідь близького родича, повідомлення офіційних засобів масової інформації, або, навпаки, неофіційних,

але таких, що з певних соціально-психологічних причин викликають повну довіру. Крім того, довіру може викликати і формально науковий статус джерела: думка авторитетного дослідника, публікація в науковому виданні або з грифом наукових установ. Механізми відтворення та трансляції соціально цінної інформації всередині соціальних груп і між ними можуть надати стереотипу індивідуальної свідомості суспільно значущий статус, і тоді укладена в них інформація також уникне критичної перевірки [6, с. 158].

Слід зауважити, що зазначений «принцип достатності інформації» діє не лише на рівні особистісно-побутових чи соціально-політичних відносин. Саме на цей принцип як правило орієнтується дослідник, який намагається донести наукову інформацію до аудиторії чи обґрунтовує результати наукового дослідження. Причому доволі часто саме розбіжності у суб'єктивному розумінні досягнутого рівня достатності інформації стають джерелом різних наукових дискусій щодо переконливості підсумків наукового пошуку.

Не менш значущу роль принцип достатності інформації відіграє у політичному процесі. Ефективність політичних програм і гасел, що висуваються, залежить від того, наскільки точно їх авторам та ідейним натхненникам вдалось визначити нагальні потреби окремих соціальних шарів і втілити ці потреби в ясні та зрозумілі символічні форми.

Свого часу вагома частина ідеологічно незаангажованих дослідників російських революцій 1917 р. у цілому і, зокрема, феномену більшовизму, зійшлися на думці, що значною мірою своїм неочікуваним політичним успіхом більшовики мають завдячити вдало використуваним політичним міфам, які втілювалися у влучних і коротких лозунгах, що містили цілком достатній рівень інформації і були адресовані конкретній цільовій аудиторії. Гасла: «Заводы – рабочим!»; «Земля – крестьянам!»; «Эспроприируй экспроприаторов!», а іноді більш зрозуміле і відверте: «Грабь – награбленное!» – знаходили жвавий відгук серед широких мас населення, що дуже слабо розумілося на питаннях реальної економіки, фінансів, промислового та сільськогосподарського менеджменту. Утім, як і солдати, які мало розумілися у військовій тактиці і стратегії, але в окопах Першої світової війни не менш гаряче вітали різних агітаторів, що галасували «Долой войну». Час довів, що ці гасла не мали нічого спільного з реальністю, тобто, були саме міфами,

але свою комунікативну функцію вони виконали блискуче. Причому в подальшому саме на цьому ґрунті зусиллями радянської гуманітарної науки, що розвивалася у парадигмі історичного матеріалізму, і творчістю діячів культури соціалістичного реалізму була створена міфологізована картина світу, яка сприяла відтворенню потрібних комуністичній владі символів і традицій політичної комунікації.

Саме принципом достатності інформації скористалися свого часу і члени української Директорії в ідеологічній боротьбі проти гетьмана П. Скоропадського. Засновника Національної академії наук і Національної бібліотеки Української держави (нині Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського), за часів правління якого мережа українських навчальних закладів постійно розширювалася, вони звинуватили у зраді національних інтересів, оскільки він залучав до органів управління дореволюційні досвідчені та професійні кадри, більшість яких з об'єктивних причин були російськомовними. А між тим, як зазначає О. Васьківська, уряд Гетьмана затвердив закон щодо виділення Міністерству народної освіти і мистецтва 2 млн карбованців, завдяки чому вдалося видати українських підручників для народних шкіл на 1 млн 620 тис. і на 345 тис. – для середніх [7, с. 44].

Більш того, колишні члени Центральної Ради, створивши Директорію, розгортають інформаційну кампанію з дискредитації Гетьманату на підставі збору продовольства і відправки його на Захід. Саме використаний принцип достатності інформації зорієнтував негативні настрої населення, породжені експропріацією зерна, проти Гетьмана і одночасно допоміг приховати першоджерело проблеми. Нагадаємо, що саме Центральна Рада 9 лютого 1918 р. уклала у Бресті угоду, за якою УНР мала до 31 липня 1918 р. поставити Німеччині та Австро-Угорщині 60 млн пудів збіжжя та сировини [8, с. 60]. Проте, міф про Гетьмана – німецького запродавця і національного зрадника, що йде на співпрацю з колишніми царськими чиновниками, вже пішов гуляти Україною і потрапив на благодатний ґрунт народної свідомості, втомленої від війни, безладу та грабежів.

Звісно, що причини поразки ідеї Української Держави гетьмана Скоропадського і перемоги більшовиків у Громадянській війні значно ширші і глибші, але наведений нами детальний аналіз прикладів створення і використання міфів як інструменту політичної комуні-

кації яскраво свідчить про їхню безумовну значущість у політичному процесі, яка виявляється особливо результативною у часи соціально-політичної нестабільності. Крім того, слід підкреслити, що з огляду на історично доведену ефективність використання міфів як засобу інформаційного впливу, вони продовжують продукуватися і сучасними акторами політичного процесу як на глобальному, так і на регіональному і державному рівнях.

На думку М. Шестова, саме за принципом достатності інформації було сконструйоване одне з головних гасел висхідного етапу «перебудови» – вимога «соціалізму з людським обличчям». З наукової точки зору це гасло було гранично беззмістовним. Поняття «людяність» здатне змінюватись не тільки в індивідуальному порядку, але і в сприйнятті соціальних груп, і в застосуванні його до різних сфер соціальної діяльності в різні історичні епохи. Оскільки побудоване у СРСР суспільство було піддано всебічній критиці на предмет марнотратного ставлення до «людського чинника», потенційно людяним ставало все, що в максимальному чи мінімальному ступені заперечувало колишній державний та громадський порядок [6, с. 160].

Разом з тим на тлі руйнування радянських міфів, на які десятиліттями спиралася влада, і відсутності їхньої адекватної заміни, в середовищі тодішнього керівництва країни виникли побоювання, що політичні інститути СРСР можуть втратити контроль над масовою свідомістю та управлінням політичними процесами, і це побоювання призвело до рецидиву тоталітаризму у вигляді Державного комітету з надзвичайного стану (рос. ГКЧП. – *Прим. авт.*), який зробив спробу у звичний кулуарний спосіб змінити не лише владу, але й політичний курс.

Враховуючи зазначений досвід, керівництво новостворених на пострадянському просторі держав на заміну міфологемі комуністичного будівництва активно створює та підтримує у суспільстві модерну міфологему незворотності демократичних перетворень. Причому саме за принципом достатності інформації в суспільстві формувався міф про однозначність і беззаперечність позитивних якостей лібералізму та ринкової економіки.

Натомість доволі швидко виявилася практично повна необізнаність нових демократичних лідерів і, тим більше, пересічних громадян про реалії ліберальної економіки та принципи функціонування демократії. Як наслідок несформоване громадянське суспільство виявилася

неспроможним використовувати демократичні інститути для ефективного контролю за владою. Однак нове керівництво більшості пострадянських країн доволі швидко зорієнтувалося. Демократія і свобода слова із інструменту суспільного контролю, засобу забезпечення рівності прав і добробуту кожного громадянина перетворилися у примарну самоціль, у новий міф, за яким криється банальне намагання можновладців і окремих політичних сил здобути і втримати владу.

Отже, з наведеного аналізу випливає закономірне твердження, що політичний міф створює не суспільство, а влада чи певні політичні сили, які намагаються здобути цю владу. Як ми вже зазначали вище, за своїм змістом міф, що поширюється і отримує популярність у суспільстві, має бути пов'язаний із традиційними уявленнями і відповідати прихованим і навіть сакральним уподобанням певної соціальної спільноти. Проте цей зв'язок подібний до зв'язку творчості Т. Шевченка, О. Пушкіна, Д. Байрона або Й. Гете і Г. Гейне з казково-епічною культурою своїх народів. Як і твори видатних поетів, політичний міф також має зв'язок з народною свідомістю, але міф, як і найкращі зразки високої поезії, набуває своїх виняткових інформаційно-комунікативних якостей і конкретизується у чітку символічну форму виключно завдяки розуму і таланту певної обмеженої групи людей, або навіть однієї особи.

Для більш детального розкриття зв'язків міфу із суспільною свідомістю слід зазначити, що у дослідженнях ціннісних орієнтацій певних соціальних груп дедалі частіше використовують поряд із поняттям «соціально-політичний міф» термін «соціальний стереотип». Більшість сучасних дослідників схиляються до думки, що термін «стереотип» як реакцію свідомості на отриману інформацію ввів у науковий обіг американський письменник і дослідник, автор оригінальної концепції суспільної думки У. Ліппман¹⁸.

Проте як практикуючий журналіст і дослідник проблем засобів масової інформації У. Ліппман розглядав «стереотип» лише як розповсюджені та упереджені уявлення про інших людей, що породжує різноманітні

---

¹⁸ Ослон А. Уолтер Липпман о стереотипах: выписки из книги «Общественное мнение». *Социальная реальность*. 2006. №4. С. 125–141; Семендяева О. Ю. Критический анализ концепций «стереотипа» в социальной психологии США. *Социологические теории и социальные изменения в современном мире*. Москва: ИСИ, 1986. С. 184–196.

міжособистісні та суспільні конфлікти. Натомість проблема використання стереотипу як засобу інформаційного впливу і моделювання політичного процесу шляхом маніпулювання свідомістю і політичною активністю громадян залишилася поза його увагою. Як зауважує М. Шестов, таке розуміння «стереотипу», по суті, було ідентичним трактуванню політичного міфу як штучно створеної помилкової форми відображення політичних реалій [6, с. 67].

Натомість, відомий історик В. Ключевський свого часу використав термін стереотип для характеристики політико-психологічної ситуації у суспільстві зовсім в іншому сенсі. Термін «стереотип» означає у В. Ключевського щось природне, що історично виникло, що здійснює конструктивний стабілізуючий вплив на вражену масову й індивідуальну свідомість. Із загального змісту міркувань історика випливає, що смислове навантаження поняття «стереотип» зближується у нього зі смисловим навантаженням поняття «традиція політичної поведінки» [6, с. 68].

Таке розуміння зближує поняття «соціальний стереотип» і «соціально-політичний міф» за ознакою їхньої первинної вкоріненості у народну традицію, яка і є одним з чинників їхньої інформаційно-комунікативної ефективності. Як зазначає О. Блинова, соціальний стереотип проявляється як у формі стереотипу мислення, так і у формі стереотипу поведінки особистості. Він виникає на основі спонтанних почуттів і емоцій, але визначається природними умовами розвитку людей, що закріплюються у колективній свідомості [9, с. 3].

Отже, зауважимо, що політичний міф пов'язується не тільки з традиціями, сакральними уявленнями і злободенними потребами людей, а й з певними стереотипами світосприйняття і поведінки окремо взятої спільноти. Знов пригадуючи події російських революцій та Громадянської війни з усіма їхніми жакіттами, можна припустити, що до певної міри ці трагічні події були відтворенням «стереотипу поведінки», описаної видатним російським поетом О. Пушкінім у повісті «Капітанська дочка», присвяченій подіям Селянської війни 1773–1775 рр. під проводом О. Пугачова – «русский бунт бессмысленный и беспощадный». У свою чергу один з відомих мислителів післяреволюційної еміграції, засновник та ідеолог російського націонал-більшовизму М. Устрялов оцінював російську революцію як національне явище, яка за своїм характером і розмахом є найтипівіший російський бунт:

«Він – наш, він суто російський, він весь у нашій психології, у нашому минулому»¹⁹.

Таким чином, можна зауважити, що політичний міф набуває найбільшої ефективності як засіб інформаційного обміну між акторами політичного процесу і суспільством у тому випадку, коли він співпадає з наявними у конкретній спільноті соціальними стереотипами. Невипадково, аналізуючи специфіку соціального сприйняття, Г. Андреєва підкреслює: «Починаючи з робіт Дж. Брунера, соціальне сприйняття трактується саме як соціальне пізнання, оскільки акцент зроблений на особливостях процесу категоризації соціальних об'єктів, що є засобом не просто сприйняття, але й інтерпретації поведінки іншої людини. Сприймання стає не просто “репрезентацією”, але побудовою “моделі світу”, оскільки передбачає умовиводи, тобто деяку ментальну конструкцію» [10, с. 16].

У свою чергу творці конструктивного політичного міфу мають враховувати наявну ментальну конструкцію і використовувати її для оформлення позитивного чинника соціально-політичних перетворень. Проте, на жаль, дійсність показує, що або з політичних вузькопартійних або сьогохвилинних корисливих міркувань сучасні вітчизняні міфотворці продовжують використовувати застарілі стереотипи для задоволення власних пропагандистських потреб через відтворення негативних міфів.

Зокрема, етнополітолог Л. Нагорна наголошує, що в Україні проблеми співвідношення мови і влади, вербальних стратегій у політиці, політичній міфотворчості розробляються здебільшого в руслі «навколонаукової» публіцистики і тому часто постають у спрощеному, вульгаризованому вигляді. Яскравим прикладом цього може бути метафора «двох Україн», яка перетворилася у модний евфемізм і своєрідну «антицинність», негативно впливаючи на політичний клімат у державі. Побудована на цій міфологемі «магія слів» являє собою стійкий конструкт суспільної свідомості і відчутно блокує раціонально-критичне сприйняття як історичного минулого України, так і сучасних соціокультурних реалій [11, с. 142]. Таким чином, політичні міфи та символи за умов їхнього хибного трактування або формулювання замість консолідуючої, конструктивно-позитивної ролі відіграють негативну і дезінтегративну роль.

---

¹⁹ Устрялов Н. В. *Patriotica. Смена вех. Сборник статей Ю. В. Ключникова, Н. В. Устрялова и др.* Июль 1921. Прага, тип. «Политика», 1921. С. 46.

Разом з тим розглядаючи політичний міф як своєрідну форму прояву традиційного, необхідно визнати, що це далеко не тотожні явища. Істотна відмінність політичного міфу, на яку ми вже вказували вище, полягає у тому, що він, зазвичай, цілеспрямовано конструюється. Для цього необхідна діяльність певних ідеологізованих груп, які цілеспрямовано формують і поширюють конкретні політичні міфи з певною соціально-політичною метою. Ці міфотворці володіють певним даром прогнозування, здатністю відображення колективних уявлень. Разом з тим сама діяльність цих груп не завжди усвідомлювана. Як наслідок у міфотворчості зберігається значний елемент випадковості та непередбачуваності кінцевого результату. Як і сам процес міфотворчості можна звести лише до обмеженого управління соціальними процесами, так і елементи стихійності в ньому зберігаються завжди. Тим більше, що точно передбачити, як сприйме масова свідомість той чи інший проект, також неможливо. Таким чином, у політичному міфі трапляється міфологія спонтанна, що йде знизу, з усіма входними в неї елементами національного самовідчуття, і міфологія «штучна», що конструюється з ідеологічними та політичними цілями всередині окремих інтелектуальних чи владних груп [6, с. 149–151]. Саме до такого, неочікуваного для творців нової імперської міфології результату свого часу призвело політичне міфотворення, що відбувалося на зорі Російської імперії. Зокрема, американські дослідники Е. Кінан і С. Плохій та канадський дослідник З. Когут вказують, що українські інтелектуали, яких Петро I масово залучав до розбудови власної вестернізованої імперії, добре обізнані з тогочасними націоналізованими європейськими історіями, витворили концепт «Малої Русі» і «Великої», з огляду на поширений у добу гуманізму концепт «Малої Греції» як історичного ядра та «Великої Греції» як територій обширної середземноморської колонізації [12, с. 120].

Але згодом імперські амбіції разом зі свідомо культивованим історичним невіглаством призвели до того, що первісний, цілком позитивний і шляхетний для України зміст політичного концепту і у суспільній свідомості, і у науці трансформувалися у політичний міф, в якому «мала» перетворилася на «молодшу», а «велика» на «старшу» з відповідними зневажливими стереотипами. Як справедливо вказує М. Рябчук: «Велика Русь передбачувано стала центральною частиною імперії, Мала Русь – її провінційним «малоросійським» додатком, «недо-Росією»» [12, с. 122].

Більш того, цей міф не втратив актуальності і після розпаду СРСР і виникнення двох уже незалежних і суверенних держав. З боку представників російського істеблішменту це виглядає більш-менш зрозумілим, але безперечно здивування викликають намагання деяких вітчизняних діячів не лише плекати його, але і наповнювати новим змістом і вибудувати на ньому хибну парадигму української історії.

Зокрема, Л. Нагорна наголошує, що застосування схеми «метрополії – колонії» до українських реалій, дихотомій «свій – чужий», «імперія – колонія», «гнобитель – гноблений», ідеї народу-жертви і «топосу поразок», що стали лейтмотивом національного нарративу, прищеплюють суспільній свідомості систему стереотипів і міфів, «які в сумі створюють викривлену картину буття української нації у часі і в просторі, її взаємин із сусідами й імперськими структурами, її статусу на той момент, коли Україна увійшла у коло незалежних держав» [11, с. 148]. Разом з тим слід зауважити, що поряд з певними і доволі прозорими політичними поясненнями виникнення саме такого нарративу у вітчизняному політичному дискурсі існує й інше, безпосередньо пов'язане з описаним вище механізмом виникнення політичного міфу.

Як зазначає Л. Нагорна, новий концепт «Україна – колонія СРСР» легко прижився ще й тому, що відповідав якимось потаємним структурам української самосвідомості. Так само, як думаючий росіянин глибоко в душі плакає переконання у месіанському призначенні свого народу, українець втішається усвідомленням власної «тяжкої долі», відчуває спільноту, до якої належить, жертвою, принесеною на вівтар історії [11, с. 149].

Отже, основу політичної міфології становлять традиції, архетипи та емоції, які породжують віру – феномен інформаційного впливу, що протистоїть будь-яким, навіть найбільш раціональним аргументам. Разом з тим органічний зв'язок соціально-політичного міфу із соціальними стереотипами поведінки та світосприйняття дозволяє за допомогою ретроспективного аналізу до певної міри програмувати та прогнозувати реакцію суспільства на той чи інший політичний міф. Таким чином, політичні актори отримують не лише інструмент моделювання поведінки окремих соціальних груп, але і можливість шляхом побудови цілеспрямованої політичної комунікації конструювати потрібну політичну реальність. Найбільш поживним ґрунтом для виник-

нення і розвитку міфів є напружена ситуація соціально-політичної кризи у суспільствах, що трансформуються. Руйнування усталених основ державної та особистісної самоідентифікації в умовах несформованої адекватної заміни звичних світоглядних принципів штовхає до міфологізації та некритичного запозичення чужого досвіду, що веде до втрати суб'єктності і стагнації, або відтворення застарілих і навіть архаїчних міфів власної державності, що викликає негативні рецидиви політичного минулого.

Адекватне наукове корегування не завжди позитивної практики усвідомлення ідеологічної спадщини і політичної міфології може бути досягнуто за допомогою прояснення сутності світоглядних концепцій попередників поза кон'юнктурних чи вузько політичних інтересів. Подальші дослідження теоретичних аспектів проблеми політичного міфу як у контексті історичного, так і сучасного дискурсів створять умови формування адекватного світосприйняття. Ґрунтовне та об'єктивне дослідження допоможе ефективній протидії політично вмотивованій, кон'юнктурній міфотворчості і закладе основи формування конструктивного і толерантного інформаційного середовища.

Література

1. *Барт Р.* Мифологии / Р. Барт ; пер. с фр. С. Н. Зенкина. – Москва : Изд-во им. Сабашниковых, 2000. – 314 с.
2. *Шайгородський Ю. Ж.* Політика: взаємодія реальності і міфу : монографія / Ю. Ж. Шайгородський. – Київ : Знання України, 2009. – 400 с.
3. *Пробійголова Н.* Міфологізація масової свідомості під час політичної кризи / Н. Пробійголова // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філос.-політолог. студії. 2014. – Вип. 4. – С. 89–97.
4. *Павлюк Л. С.* Знак, символ, міф у масовій комунікації / Л. С. Павлюк. – Львів : ПАІС, 2006. – 120 с.
5. *Гигаури Д. И.* Политический миф и ритуал как социокультурные основания символической политики [Электронный ресурс] / Д. И. Гигаури // Вестн. С.-Петерб. ун-та. – 2015. – Вып. 3. – С. 91–98. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-mif-i-ritual-kak-sotsiokulturnye-osnovaniya-simvolicheskoy-politiki>. – Загл. с экрана.

6. Шестов Н. И. Политический миф теперь и прежде / Н. И. Шестов / под ред. А. И. Демидова. – Москва : ОЛМА ПРЕСС, 2005. – 414 с.

7. Васьківська О. Л. Управління по справах друку в добу Гетьманату та діяльність книговидавничих осередків у 1918 році / О. Л. Васьківська // Вісн. Книжк. палати. – 2015. – № 11. – С. 41–46.

8. Підкова І. Берестейський мир 1918 р. / І. Підкова, Р. Шуст // Довідник з історії України. – Київ : Генеза, 2002. – 903 с.

9. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення / О. Є. Блинова // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Київ : Фенікс, 2014. – Т. 11. – Вип. 9. – С. 107–118. – Режим доступу: [http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/710/1/%D0%91%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BE\(2015\).pdf](http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/710/1/%D0%91%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BE(2015).pdf). – Назва з екрана.

10. Андреева Г. М. К проблематике психологии социального познания / Г. М. Андреева // Мир психологии. – 1999. – № 3. – С.15–23.

11. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. П. Нагорна. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 272 с.

12. Рябчук М. Російський вимір «української кризи» / М. Рябчук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2015. – Вип. 1. – С. 115–129.

References

1. Bart, R. (2000). *Mifologii [Mythology]*. (S. N. Zenkina, Trans). Moscow: Izd-voim. Sabashnikovyh [in Russian].

2. Shaihorodskiy, Iu. Zh. (2009). *Polityka: vzaïemodiïa realnosti i mifu [Politics: interaction of reality and myth]*. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

3. Probiïholova, N. (2014). *Mifolohizatsiia masovoi svïdomosti pid chas politychnoi kryzy [Mythologizing the mass consciousness during the political crisis]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiã filos.-politoloh. studii. – Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies*, is. 4, pp. 89–97 [in Ukrainian].

4. Pavliuk, L. S. (2006). *Znak, symvol, mif u masovii komunikatsii [Sign, symbol, mythinmasscommunication]*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].

5. Gigauri, D. I. (2015). Politicheskij mif i ritual kak sociokul'turnye osnovaniya simvolicheskoy politiki [Political myth and ritual as the socio-cultural grounds of the symbolic politics]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta – Vestnik of Saint Petersburg University*, issue 3, pp. 91–98. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/politicheskij-mif-i-ritual-kak-sotsiokulturnye-osnovaniya-simvolicheskoy-politiki> [in Russian].

6. Shestov, N. I. (2005). *Politicheskij mif teper' i prezhe [The political myth is now and before]*. A. I. Demidov (Ed.) Moscow: OLMA PRESS [in Russian].

7. Vaskivska, O. L. (2015). Upravlinnia po spravakh druku v dobu Hetmanatu ta diialnist knyhovydavnychkh oseredkiv u 1918 rotsi [Office for Press Affairs during the Hetmanate period and the activities of book-publishing organizations in 1918]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Herald of the Book Chamber*, no. 11, pp. 41–46 [in Ukrainian].

8. Pidkova, I. & Shust, R. (2002). Beresteiskyy myr 1918 r. *Dovidnyk z istorii Ukrainy [Reference book on the history of Ukraine]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

9. Blynova, O. Ie. (2014). Sotsialni stereotypy yak proiav sotsialnoho myslennia [Social stereotypes as a manifestation of social thinking]. *Aktualni problemy psykhologii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhologii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Actual Problems of Psychology. Collection of Scientific Papers of G. S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine*, issue 11, no. 9, pp. 107–118. Kyiv: Feniks. Retrieved from [http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/710/1/%D0%91%D0%BB%\(2015\).pdf](http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/710/1/%D0%91%D0%BB%(2015).pdf) [in Ukrainian].

10. Andreeva, G. M. (1999). K problematike psihologii social'nogo poznaniya [To the problems of the psychology of social cognition]. *Mir psihologii – World of Psychology*, no. 3, pp. 15–23 [in Russian].

11. Nahorna, L.P. (2011). Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan [Sociocultural identity: the traps of value distinctions]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

12. Riabchuk, M. (2015). Rosiiskyi vymir «ukrainskoi kryzy» [Russian dimension of the «Ukraine crisis»]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa – Scientific Notes I. F. Kurasa Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, issue. 1, pp. 115–129 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Marat Zakirov,

Cand. Sci. (Historical), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Myth as a Means of Information Impact and an Instrument of Political Communication

This paper analyzes of the political myth as a means of information impact. It is emphasized that nutrient soil for the emergence and development of myths is the tense situation of socio-political crisis. It is shown that basis of the political mythology constitute the tradition, archetypes and emotions. The author clarifies what properties a political myth can have in the information exchange and what role it plays in stable societies and especially in societies that are in transformation. It is emphasized that natural connection of the sociopolitical myth with the social stereotypes of behavior and world perception allows us to program and predict the reaction of society to one or another political myth. The article reveals the phenomenon of political myth as a key factor in the process of political communication.

Keywords: information impact, political myth, communication, archetype, slogan, social stereotype.

Григорій Рудий,

д-р іст. наук, провід. наук. співроб.,
Інститут історії України НАН України

ГАЗЕТНА ПЕРІОДИКА УРСР 1950-х РОКІВ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ, КОНТЕНТ

У статті радянська українська газетна періодика розглядається як масове історичне джерело дослідження суспільно-політичного, економічного і культурного життя УРСР (1950-і роки). Досліджено загальні тенденції функціонування періодики УРСР 1950-х років, розкрито тематику й зміст матеріалів газетних видань.

Ключові слова: радянська українська періодика, газети, суспільно-політичне, економічне і культурне життя УРСР.

Нині активно формується інформаційне суспільство, запроваджуються нові електронні технології, створюються цифрові ресурси. У цьому контексті актуальною і важливою проблемою історичної науки є необхідність осмислення ролі і місця преси, зокрема газетної періодики УРСР 1950-х років, трансформування її соціальних функцій у радянському суспільстві.

Зазначена тема виконувалася в рамках створення нової національної бібліографії, складовою якої є зібрання і опрацювання знань про українські газетні періодичні видання 1950-х років.

Мета і завдання статті полягали в тому, щоб на підставі джерелознавчого аналізу періодики зазначеного періоду з'ясувати основні аспекти формування і діяльності періодичних видань, їхню редакційну політику, особливості функціонування друкованого слова в умовах десталінізації, розкрити основну тематику видань.

Окремі аспекти теми досліджували М. Варшавчик, В. Владимиров, Ю. Ганжуров, І. Михайлина. Зокрема, Ю. Ганжуров у своїй монографії «Чорно-біла “відлига” у дзеркалі преси: газетні публікації як джерело вивчення політичної системи України (1956–1964 рр.)», яка вийшла друком у 1999 р., висвітлює газетні публікації як джерело

вивчення політичної системи України у посталінський період. Спеціальних праць, які б розглядали газетну періодику УРСР 1950-х років як об'єкт дослідження суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя України, немає.

Після смерті 5 березня 1953 р. Й. Сталіна розгорнулися суперечливі та непослідовні спроби трансформації сталінських суспільно-політичних структур під гаслом десталінізації. Важливі зміни відбулися і в УРСР. Деяко уповільнився процес русифікації, зростала роль українського чинника в усіх сферах суспільно-політичного та культурного життя УРСР. Істотні зміни відбулися в діяльності засобів масової інформації. Кількість періодичних видань постійно збільшувалася, удосконалювався їхній профіль. За 1950–1958 рр. кількість назв газет в Україні зросла з 1192 до 3392 [1, с. 363]. Зокрема, у 1958 р. в УРСР видавалося 1318 республіканських, обласних, районних, міських та фабрично-заводських і вузівських газет разовим тиражем 7 млн примірників. Серед них 13 республіканських газет, 44 обласних, 33 міських і 757 районних газет. Окремо треба виділити багатотиражні газети, які видавалися на фабриках, заводах, великих будовах, на шахтах, у вузах і були органами робітничих і студентських колективів. У 1957 р. в УРСР виходило 463 багатотиражки [2]. Крім того, почали виходити 2150 друкованих газет колгоспів і радгоспів з разовим тиражем 1,3 млн примірників [3].

Кількісно-мовний аналіз газетної періодици зазначеного періоду показує, що більшість газет видавалися українською мовою. Так, у 1956 р. в Україні видавалося 1273 назви газетних видань, з них 973 українською і 286 російською мовами [4, с. 892]. Водночас у республіці масово поширювалися всесоюзні періодичні видання. Також для представників інших національностей, які мешкали в УРСР, видавалися газети російською та молдавською мовами, окремі газети дублювалися на угорську, румунську та болгарську мови. Наприкінці 1950-х років в Україні вийшов друком ряд часописів соціогуманітарного напрямку. Серед них журнали «Український історичний журнал», «Радянське літературознавство», «Народна творчість та етнографія», «Економіка Радянської України», «Радянська право». Окремо виділимо велику групу київських газетних видань. Крім 13 республіканських газет у Києві видавалися дві обласні, одна міська і 26 багатотиражних друкованих органів.

У столиці УРСР випускалися «Зірка», «Колгоспник України», «Літературна Україна», «Молода Україна», «Радянська Україна», «Радянська освіта», «Рабочая газета», «Радянська культура», «Радянське мистецтво», «Київська правда», «Київський комсомолец», «Вечірній Київ», «Арсеналець», «Машинобудівник» та ін.

Переважна більшість газет УРСР – це органи партійних комітетів (від ЦК КПУ до фабрично-заводських первинних партійних організацій включно). Тиражі газет в основному розповсюджувалися на тій території, на яку поширювалося керівництво партійного комітету. Українські друковані органи охоплювали всі регіони України. Слід сказати, що проблеми розвитку газетної періодики в Україні розв’язувалися в нерозривному зв’язку із завданнями політичного, соціально-економічного, культурного розвитку тогочасного радянського суспільства. Найважливішою ідеологічною справою партійних органів був контроль за діяльністю преси, керівництво нею. Так, у 1958 р. ЦК КПРС ухвалив Постанову «Про серйозні недоліки в змісті журналу “Огонек”». Згідно з Постановою головним завданням редакції і журналу «Огонек» було всебічне висвітлення життя СРСР і важливих міжнародних подій, всі матеріали мали бути політично гострими, актуальними, в яскравій формі відображати успіхи внутрішньої та зовнішньої політики комуністичної партії, пафос комуністичного будівництва. Ці компартійні настанови були обов’язковими не тільки для зазначеного часопису, але й для всіх радянських журналів і газет. Також не залишалися поза ідеологічним впливом партійних комітетів рукописні стінні газети, які випускалися в колгоспах і машинно-тракторних станціях. Тема діяльності цих газет була постійною в радянській пресі. Перед цими виданнями ставилося завдання обов’язково висвітлювати діяльність колгоспних і фабрично-заводських партійних і комсомольських організацій [5, 6, 7]. Низова преса мала бути інструментом радянського ідеологічного впливу на маси. Газети мали інформувати колгоспників, робітників, державних працівників про партійні рішення та пропагувати виробничі досягнення. Стінна періодика також мала активно брати участь у виборчих кампаніях [8], бути бойовим помічником парторганізацій у пропаганді та організації соціалістичного будівництва [9].

На допомогу редакційним колегіям стінних газет обласні і районні періодичні видання на своїх шпальтах регулярно друкували методичні

рекомендації, в яких подавалися поради як робітники мали висвітлювати суспільно-політичне життя, економічний та культурний розвиток СРСР, популяризувати передовий досвід, творчі починання, що народжувалися на заводах, фабриках, шахтах, у колгоспах і радгоспах [10, 11, 12, 13, 14, 15].

На шпальтах обласних і районних газет можна знайти публікації про випуск пропагандистської літератури з досвіду сількорівського руху. Вийшла, зокрема в харківському обласному видавництві брошура О. Корабельщикова «Щоденна стінна газета», в якій розповідалося про досвід Сахновищиської районної партійної організації в керівництві стінними газетами колгоспів, радгоспів і машинно-тракторних станцій [16]. У пресі вичерпно розповідається про досвід партійного керівництва стінною пресою у Вінницькому державному педагогічному інституті імені М. Островського [17].

Значне місце в періодиці посіли матеріали про незадовільну роботу багатьох стінних газет у колгоспах, радгоспах, на підприємствах. Так, повідомлялося про занепад загальнозаводської стіннівки київського заводу «Червоний екскаватор» [18], стінних видань автотранспортної контори «Автомобіль» [19], Калмазівської МТС «За кермом» [20], колгоспу імені Сталіна [21].

Особливу увагу українська преса приділила розвиткові масових багатотиражних газет. Популярними в робітничих колективах були газета Харківського тракторного заводу «Темп», багатотиражка Каховської гідроелектростанції, київські газети «Арсеналець», «Дарницький вагоноремонтник», «Медичні кадри» та багато інших друкованих органів низової преси.

Так само у газетній періодиці широко висвітлювалася робота по заснуванню друкованих багатотиражних газет. Підготовлені колгоспною редколегією матеріали набиралися і друкувалися в районних друкарнях і мешканці села почали безплатно отримувати газету з своїми колгоспними новинами. У 1957 р. в Україні почали видаватися вже понад 1550 таких газет, разовий тираж яких становив понад 900 тис. примірників [22].

Тогочасна періодика велику увагу приділяла огляду матеріалів зазначених видань. Серед них інформація про активну діяльність багатотиражки колгоспу імені Калініна Фастівського району Київської області [16]. У післясталинський період значне місце відводилося на сторінках періодичних

видань питанням організаторської роботи по залученню до участі в пресі робітничих і селянських кореспондентів. Зокрема, повідомлялося, що протягом 1957 р. до редакції лише обласних, міських і районних газет надійшло понад 1 млн 200 тис. листів [17].

Редакції газет разом з партійними комітетами почали проводити наради й конференції робсількорів, семінари редакторів і членів редколегій багатотиражних та стінних газет, організовувати масові рейди, громадські огляди. У 1958 р. обласні наради й конференції робсількорів відбулися в Запоріжжі, Львові, Полтаві, Сімферополі, Тернополі, Черкасах, Хмельницькому, Рівне. Велику увагу приділяли розвитку робсількорівського руху у Донецькій, Дніпропетровській, Київській, Луганській областях. Так, друковані та стінні газети Дніпропетровської області об'єднували навколо себе 100 тис. робсількорів. У Миколаївській області виходило понад 100 багатотиражних і тисячі стінних газет.

У радянській періодиці наголошувалося, що почесний обов'язок кожної редакції постійно розширювати мережу позаштатних кореспондентів серед робітників, колгоспників, інтелігенції, правильно їх орієнтувати, працювати з ними, вчити журналістської майстерності. Також підкреслювалося, що робсількори, будучи виразниками громадської думки мають допомагати газетам знаходити і щоденно підносити на сторінках періодичних видань найважливіші питання радянського господарського та культурного будівництва, мобілізувати трудящих на виконання партійних настанов [25].

На сторінках преси чимало місця займають публікації, де автори, а це насамперед партійні працівники, закликали журналістів, робсількорів, щоб вони на конкретних прикладах показували як використовуються досягнення науки і досвід передовиків промислового і сільськогосподарського виробництва, за рахунок чого те чи інше підприємство або колгосп досягають вагомих показників [26].

З огляду на те, пропонувалося подбати, щоб у газетних статтях конкретний досвід не ховався за зливою цифр і звітних даних, не губився серед загальних і всім відомих міркувань. При цьому журналісти повинні були не лише глибоко, але й швидко та оперативно узагальнювати досвід новаторів, завжди прагнути організувати і дати такий матеріал обов'язково в газеті [27]. Привертають увагу як у центральній, так і місцевій пресі матеріали щодо покращення змісту та привабливості

багатьох газет. Слід відзначити, що більшість газет, особливо міських і районних, впадали в крайність: часто весь номер заповнювався кореспонденціями з виробничої тематики. На їх сторінках навіть була відсутня рубрика «Листи читачів», не друкувалася інформація з місцевого життя [28].

Отже, як показує аналіз, багато газет, у першу чергу районної ланки, не мали свого обличчя, творчого почерку. На перешкоді до глибокого та високопрофесійного висвітлення журналістських тем стало надмірне захоплення багатьма редакціями газет розворотами і тематичними сторінками. Такі розвороти та сторінки витіснили в багатьох періодичних виданнях оригінальні нариси, цікаві дописи, фейлетони, інформаційні повідомлення. Це пояснюється тим, що партійні органи оцінювали свої газети не за якістю матеріалів, не за силою їхнього впливу на читача, а за кількістю так званих ударних розворотів і сторінок на політичну та економічну теми. Тому, незважаючи на особливості регіонів, де вони видавалися, значна кількість газет були дуже схожі одна на одну як за формою, так за і подачею матеріалів. Крім того, у багатьох періодичних виданнях була поширена практика, коли їхні працівники самі писали статті, дописи та кореспонденції за позаштатних авторів. Це породжувало шаблон, формалізм, штамп у висвітленні подій і явищ тогочасного життя.

Як показує аналіз тематичного обсягу газетних матеріалів, найбільшу площу сторінок періодичних видань займали публікації, які віддзеркалювали проблеми політичного та соціально-економічного розвитку СРСР і УРСР. У загальному потоці суспільно-політичної та соціально-економічної інформації важливе місце відводилося питанням соціалістичного змагання і пропаганди передового досвіду. У газетах часто вміщувалися кореспонденції під характерними назвами «До нових успіхів соціалістичного змагання», «Досвід передовиків – всім колгоспникам», «Буде 500 центнерів буряків з гектара» [29], «Підвищити рівень керівництва соціалістичним змаганням» [30], «Передовий досвід усім робітникам» [31], «Здамо комсомольські шахти до 40-річчя УРСР» [32], «Наздоженемо Америку» [33]. У цих публікаціях переважають загальні міркування, одноманітні форми подачі матеріалів, є повтори, штампи, кампанійський підхід.

З огляду на те, у пресі зазначалося, треба щоб працівники, республіканських, обласних, міських, районних газет, робітниківських

серйозно взялися за вивчення питань господарського і культурного будівництва своєї області, міста, району, фабрики, заводу, колгоспу, радгоспу. Це допоможе радянській пресі вести пропаганду досягнень економіки не взагалі, а конкретно і тим самим значно посилити її роль у боротьбі за виконання планів у галузі промисловості і сільського господарства [34]. Однією з провідних тем у тогочасній періодиці було виховання трудящих у душі радянського патріотизму, пропаганда ідей дружби народів, пролетарського інтернаціоналізму, боротьба з буржуазною ідеологією. Згідно з настановами компартійних органів редакції газет регулярно вміщували матеріали про історичний шлях КППС, морально-політичну єдність радянського суспільства, успіхи країн народної демократії, з критикою буржуазного способу життя, готували рецензії на книги суспільно-політичної тематики.

На сторінках періодичних видань, особливо Західної України, чимало місця займають публікації з критикою українського буржуазного націоналізму, матеріали з антирелігійної пропаганди. Типовими серед них є публікації в пресі П. Пономаренка «Гнівний викривач українського буржуазного націоналізму (до 50-річчя з дня смерті П. А. Грабовського)» [35], О. Мороза «Іван Франко – борець проти українського буржуазного націоналізму» [36], І. Крип'якевича «Буржуазні націоналісти – фальсифікатори історії України» [37], І. Симоненка «Зрадницькі дії українських буржуазних націоналістів на Закарпатті в період 1918–1944 рр.» [38].

Зокрема в статті О. Єременка в газеті «Молодь України» (Київ) твердилося, що на гроші німецьких імперіалістів у Західній Україні була створена фашистська організація ОУН на чолі з петлюрівським бандитом, міжнародним шпигуном Коновальцем, а потім мерзенним вигодованцем гестапо, поповичем Бандерою» [39]. Газети брали активну участь у пропаганді радянського способу життя, у формуванні нової історичної спільності (радянського народу).

Митці, діяльність яких не відповідала настановам генеральної лінії компартії, піддавалися жорсткій критиці. Зокрема, в одній з рецензій на збірку віршів «Весняний цвіт» В. Сосюри писалося: «у збірці немає сюжетних віршів, в яких би яскраво змальовувався образ радянської людини, розкривалися риси її комуністичного характеру, відтворювалися конкретні події сучасності, здійснення сталінського плану перетворення природи, спорудження великих будов комунізму». Крім того,

відзначалося, що автор, не включив до збірки поезії, спрямовані проти українського буржуазного націоналізму [40].

Особливої уваги газетна періодика того часу надавала висвітленню атеїстичної роботи серед населення у зв'язку з ухваленими постановами ЦК КПРС «Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення», «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення». Згідно з постановами боротьба з релігійними забобонами мала розглядатися як ідеологічна боротьба наукового, матеріалістичного світогляду проти релігійного. Партійні комітети повинні були розгорнути атеїстичну пропаганду серед трудящих.

З огляду на те, республіканські та місцеві газети широко висвітлювали практику організаційної та агітаційно-пропагандистської антирелігійної роботи партійних організацій, систематично публікували статті й консультації з атеїстичної тематики на допомогу агітаторам і пропагандистам. Серед тем радянських видань значного поширення набули пропаганда природничих знань, роз'яснення з матеріалістичних позицій питань будови Всесвіту, Землі [41], походження і суть релігійних свят і обрядів [42] та їх шкідливість [43], атеїстичне виховання молоді [44] тощо.

Тогочасна газетна періодика містила також статті і кореспонденції про роль класичної української літератури [45, 46, 47], радянської літератури у викритті реакційної суті релігії і шкоди, яку вона завдавала комуністичному світогляду. Типовою є стаття О. Дея «Замітки про творчість молодих львівських поетів» у львівській газеті «Вільна Україна», в якій, зокрема, зазначалося, що в циклі віршів молодого львівського поета Д. Павличка викривалася «мерзенна антинародна політика й ідеологія Ватикану» [48]. Авторами таких публікацій були літературознавці та науковці.

Особливо широко висвітлювалося в періодиці святкування 300-річчя Переяславської ради. Найбільше публікацій з цієї теми, понад 70%, було надруковано в пресі в 1954 р. Тогочасні публікації на тему «300-річчя “возз'єднання” України з Росією» можна умовно поділити на кілька груп джерел:

– матеріали, які стосуються публікацій та коментування рішень державних органів з цього питання;

- публікації, які віддзеркалюють хід урочистостей, проведення урочистих зборів, виставок і концертів, конкурсів та фестивалів;
- матеріали, які відбивають питання українсько-російської дружби в історичному контексті.

Зокрема наголошувалося, що першорядним і найважливішим завданням радянської преси має бути пропаганда ідеї дружби народів [49].

В українській пресі опубліковано «Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654–1954 рр.)», схвалені ЦК КППС, з нагоди ювілею.

Згідно з основними положеннями тез російський, український та білоруський народи походять від єдиного кореня давньоруської народності, яка створила давньоруську державу – Київську Русь, борючись за національне визволення український народ прагнув до возз'єднання з російським народом. Переяславська рада – акт возз'єднання України з Росією, що мало величезне прогресивне значення для дальшого політичного, економічного та культурного розвитку українського і російського народів. У результаті їхньої спільної революційної боротьби була створена УРСР – дійсно вільна, суверенна національна держава [50]. Як у центральній, так і в місцевій пресі широко висвітлювалися державні ювілейні заходи. Вичерпними є кореспонденції про проведення в 1954 р. в Києві ювілейної сесії Верховної Ради Української РСР, ювілейної сесії Верховної Ради РРФСР в Москві, проведення в Україні Декади російської літератури й мистецтва, ювілейного пленуму Спілки радянських письменників України з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією. У цей час у пресі були надруковані інформаційні повідомлення про перейменування Кам'янець-Подільської області на Хмельницьку, м. Проскурів у м. Хмельницький на честь 300-річчя Переяславської ради.

Тогочасна газетна періодика містила також чимало публікацій партійних, громадських, культурних, діячів, науковців УРСР про роль і місце цієї знаменної події в житті українського народу. Велика увага в цих публікаціях приділялася російському народу як народу – державотворцю СРСР. Росіяни подавалися в Україні як носії великої історичної місії на всіх етапах створення і розвитку радянської держави, цементуючою силою дружби народів СРСР [51]. У пресі постійно підкреслювалася роль російського народу як «старшого брата», вищість російської

культури, вдячність українського народу російському за допомогу у національному визволенні. Тож відповідно Переяславська рада, входження України до складу Росії оцінювалися як акт прогресивний. Саме так, у тісному зв'язку з історією російського, білоруського та інших народів висвітлювалася історія України в газетній періодиці напередодні і в дні святкування 300-річчя возз'єднання. Тема нерозривної єдності росіян і українців та їх історії порушувалася, зокрема, у газетних публікаціях К. Стецюка «Історична дружба українського і російського народу» [52], І. Писука «За щастя народне» [53], М. Смішка «Віковічна дружба українського і російського братніх народів» [54], Ю. Смолича «Велике єднання» [55], Г. Островського «Спільним шляхом» [56], О. Килимника «Навіки разом з російським народом» [57], П. Третяка «Народи-брати» [58], О. Лоли «Спільна боротьба російського і українського народів у роки першої народної революції в Росії» [59].

Доволі характерним для тогочасної радянської преси стало твердження про те, що приєднання України до Росії – велика прогресивна подія в історії українського народу і мала велике історичне значення для дальшого політичного, соціально-економічного та культурного розвитку українського та російського народів [60].

Поряд з цим у газетах чимало місця відводилося матеріалам, в яких критикувалося «неправильне» трактування вузлових питань історії України, зокрема українську революцію 1917–1920 рр. названо контрреволюцією, а її діячів – найлютішими ворогами українського народу, агентами американо-англійського імперіалізму [61].

Авторами цих публікацій були партійні працівники і викладачі суспільних дисциплін у вищих навчальних закладах. На підставі аналізу можна твердити, що при висвітленні теми 300-річчя возз'єднаннями України з Росією переважають статті та кореспонденції. У більшості з них пропагувалися засади радянської концепції історичного розвитку України й українсько-російських відносин. Приєднання України до Росії в 1654 р. трактувалося як торжество історичної справедливості і мало велике прогресивне значення для розвитку української економіки, освіти, науки і культури.

Тогочасна періодика містить окрему групу публікацій з питання передачі Кримської області до складу УРСР. У пресі опубліковані Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про передачу Кримської області

із складу РРФСР до складу УРСР», Закон СРСР «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР».

Значне місце на сторінках радянської періодики відведено проблемам української класичної літератури. Тогочасна періодика доволі часто вміщувала літературознавчі статті про життя і творчість класиків української літератури – І. Котляревського, Т. Шевченка, Марка Вовчка, С. Руданського, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, П. Грабовського, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, О. Кобилянської. Автори цих публікацій відомі радянські письменники та літературознавці намагалися з радянських позицій висвітлювати роль і місце класиків української літератури в утвердженні комуністичної ідеології й моралі, радянської культури, в боротьбі з українським буржуазним націоналізмом, релігією. У зв'язку з цим особливо активно на сторінках періодичних видань популяризувалися з погляду радянської ідеології життя і творчість Т. Шевченка.

Під характерними назвами «Великий образ поета-борця», «Натхненний образ великого Кобзаря», «Великий український поет-революціонер» газети вміщували матеріали, що в підсумку мали привернути увагу до значущості творчості Т. Шевченка як співця пролетаріату, провісника соціалістичного ладу в Радянській Україні.

Широкого резонансу в газетних публікаціях набула тема про І. Франка як борця з українським буржуазним націоналізмом, Ватиканом, поборника дружби з великим російським народом, П. Грабовського як полум'яного революціонера і викривача українського буржуазного націоналізму, С. Руданського як непримиренного борця проти релігії, М. Старицького як поборника дружби українського та російського народів, В. Стефаніка як співця знедоленого галицького села. Найбільшого поширення на сторінках партійно-радянської періодики мали тогочасна проза і поезія. Друкувалися прозові та поетичні твори О. Корнійчука, П. Тичини, В. Сосюри, С. Олійника, О. Гончара, М. Стельмаха, М. Рильського, А. Малишка.

Радянська періодика регулярно пропагувала літературну творчість молодих початківців, роботу літературних студій, гуртків, що стояли на платформі радянської літератури. Часто з'являлися критичні огляди-рецензії на твори українських письменників. Зокрема, у рецензії на роман І. Вільде «Повнолітні діти», виданий в 1952 р. у Львові,

зазначалося, що істотним недоліком цього твору є те, що в ньому не показано впливу Жовтневої революції і СРСР на прогресивну молодь Буковини [62]. Об'єктом нападок були твори Г. Тютюнника, П. Усенка, В. Сосюри, С. Крижанівського, Л. Первомайського, П. Воронька та ін.

Загалом у газетних публікаціях того часу доволі вичерпно висвітлювався розвиток української радянської літератури і, на наш погляд, вони становлять певний інтерес як для літературознавців, так і джерелознавців, які вивчають цей період історії літератури.

Отже, як показує аналіз, в умовах радянського інформаційного суспільства масова українська газетна періодика 1950 рр. з інструмента інформаційного впливу на громадську думку перетворилася на інструмент цілеспрямованого її формування. Періодичні видання продукували і розповсюджували інформацію – знання, норми, цінності, які будувалися на комуністичній ідеології і мали на меті формувати радянську громадську думку. Тогочасна періодика істотно впливала на різні аспекти суспільно-політичного, економічного та культурного життя суспільства. На сторінках газетних видань переважно друкувалися матеріали на суспільно-політичну і виробничу тематику. Також провідними темами в тогочасній періодиці було виховання трудящих у дусі радянського патріотизму, пропаганда ідей дружби народів СРСР, пролетарського інтернаціоналізму, науково-атеїстична пропаганда, боротьба з буржуазною ідеологією, популяризація досягнень природничих і технічних наук. Особливо широко висвітлювалися в періодичних виданнях заходи з підготовки і святкування 300-річчя Переяславської ради.

В умовах «холодної війни» багато газетних матеріалів, насамперед з питань зовнішньої політики СРСР, апелювали до свідомості читачів за допомогою спрощення складних реалій внутрішнього і міжнародного життя СРСР, використовуючи всім зрозумілі категорії і стереотипи – «свій» – «чужий», «ворог» – «друг», «негативний капіталізм» – «позитивний соціалізм», «реакційна буржуазна ідеологія» – «прогресивна соціалістична ідеологія» та ін.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів теми. Подальшого вивчення у контексті преси України 1950-х років. потребують питання щодо запровадження української мови в початковій, середній, вищій школі, в державних установах, у галузі науки, закладах культури.

Необхідно також проаналізувати розвиток української книжки, україномовних газет і журналів.

Література

1. Історія Української РСР. – Київ, 1979. – Т. 8. – Кн. 1. – С. 363.
2. Суярко Л. Преса Радянської України / Л. Суярко // Радянська культура. – Київ, 1957. – 5 трав.
3. Хворостяний М. Слово великої правди / М. Хворостяний // Радянська Україна. – Київ, 1958. – 5 трав.
4. Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ ст. / редрада : В. М. Литвин (голова) та ін. ; редкол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін. – Київ : Парламентське вид-во, 2007. – С. 892.
5. Наша радянська преса // Колгоспна правда. – Славута, 1955. – 5 трав.
6. Гончарук М. Парторганізація і стінгазета / М. Гончарук // Колгоспна правда. – Славута, 1955. – 4 верес.
7. Задорожний М. Піднести роль стінгазет установ / М. Задорожний // Колгоспна правда. – Славута, 1955. – 30 верес.
8. Завдання стінних газет до виборів // Зоря комунізму. – Чернівці (Вінницької області), 1955. – 16 січ.
9. Огляд стінгазети // Колгоспна правда. – 1953. – 9 трав.
10. Тищенко В. На допомогу робсількорам і редколегіям стінних та багатотиражних газет / В. Тищенко // Прапор комунізму. – Черкаси, 1958. – 6 черв.
11. Бойові загони робсількорів і редколегії стінних газет на жнивах // Прапор комунізму. – 1955. – 13 лип.
12. Почесні завдання колгоспних стінних газет // Ленінським шляхом. – Полтава, 1951. – 4 січ.
13. Питання соціалістичного змагання в стінній газеті // Колгоспна праця. – Вільшанка, 1952. – 12 черв.
14. Бойові завдання багатотиражних і стінних газет // Більшовик Валківщини. – Валки, 1959. – 27 лют.
15. Логінов Н. Завдання стінних газет / Н. Логінов // Більшовик Валківщини. – Валки, 1952. – 3 квіт.
16. Петренко Я. Щоденна стінна газета / Я. Петренко // Колективіст Очаківщини. – Очаків, 1956. – 17 жовт.

17. *Юхимович В.* Стінна преса учбового закладу / В. Юхимович // Вінницька правда. – Вінниця, 1953. – 10 жовт.
18. *Дитрянов В.* Партбюро не керує стінними газетами / В. Дитрянов // Вечірній Київ. – Київ, 1952. – 15 серп.
19. *Томков П.* Стінгазета, що відстала від життя / П. Томков // Прапор комунізму. – 1951. – 20 лип.
20. Стінгазета Калмазівської МТС «За кермом» // Колективна праця. – Вільшанка, 1955. – 29 груд.
21. Чому стінна газета виходить нерегулярно // Прапор комунізму. – 1956. – 29 черв.
22. *Суярко Л.* Преса Радянської України / Л. Суярко // Радянська культура. – 1957. – 5 трав.
23. *Семчик В.* Багатотиражка / В. Семчик // Перемога. – Фастів, 1957. – 5 трав.
24. *Хворостяний М.* Слово великої правди / М. Хворостяний // Радянська Україна. – 1958. – 5 трав.
25. Стінні газети – велика сила // Комунар. – Балта, 1955. – 11 трав.
26. *Білас С.* Робітькори – душа газети / С. Білас // Вільна України. – Львів, 1959. – 2 жовт.
27. *Алексєєв Л.* Місце журналіста – на головних магістралях життя / Л. Алексєєв // Радянська Україна. – 1959. – 8 груд.
28. Робити цікавим і змістовним кожний номер газети // Вінницька правда. – 1957. – 7 трав.
29. Вільна праця. – Обухів, 1951. – 7 січ.
30. Прапор комунізму. – 1951. – 10 серп.
31. Прапор комунізму. – 1951. – 15 серп.
32. Молодь України. – Київ, 1957. – 4 груд.
33. Колгоспна правда. – Чернівці (Вінницької області), 1957. – 11 черв.
34. *Хворостяний М.* Слово великої правди / М. Хворостяний // Радянська Україна. – 1958. – 5 трав.
35. *Пономаренко П.* Гнівний викривач українського буржуазного націоналізму / П. Пономаренко // Закарпатська правда. – Ужгород, 1952. – 11 груд.
36. *Мороз О.* Іван Франко – борець проти українського буржуазного націоналізму / О. Мороз // Закарпатська правда. – Ужгород, 1952. – 19 трав.

37. *Крип'якевич І.* Буржуазні націоналісти – фальсифікатори історії України / І. Крип'якевич // Вільна Україна. – 1958. – 9 січ.

38. *Симоненко І.* Зрадницькі дії українських буржуазних націоналістів на Закарпатті в період 1918–1944 рр. / І. Симоненко // Вільна Україна. – 1953. – 29 січ.

39. *Єрмоленко О.* Українські буржуазні націоналісти – найманці міжнародного імперіалізму / О. Єрмоленко // Молодь України. – 1952. – 16 трав.

40. *Іванов П.* Про збірку віршів В. Сосюри «Весняний цвіт» / П. Іванов, О. Срібрянець, М. Шибин // Молодь України. – 1952. – 27 листоп.

41. *Косигін Ю.* Геологія викриває релігійні легенди / Ю. Косигін // Колгоспне село. – Кролевець, 1956. – 19 лип.

42. *Бистров В.* Походження і суть релігійних свят і обрядів / В. Бистров // Колгоспне слово. – Кагарлик, 1958. – 19 січ., 22 січ.

43. *Амосов М.* Про шкідливість релігійних свят / М. Амосов // Колгоспне слово. – Кагарлик, 1955. – 15 верес.

44. *Чардаров С.* Атеїстичне виховання учнів / С. Чардаров // Вільна Україна. – 1954. – 1 груд.

45. *Головаха І.* Класики української літератури в боротьбі проти релігії / І. Головаха // Закарпатська правда. – 1954. – 10 верес.

46. *Вікторов Л.* Борець проти релігії (до 125-річчя з дня народження С. Руданського) / Л. Вікторов // Вільна Україна. – 1958. – 26 груд.

47. *Кияшко І.* Іван Франко – борець проти Ватікану / І. Кияшко // Закарпатська правда. – 1952. – 16 листоп.

48. *Дей О.* Замітки про творчість молодих львівських поетів / О. Дей // Вільна Україна. – 1954. – 4 лют.

49. Першорядне і найважливіше завдання преси // Радянська Україна. – 1953. – 14 січ.

50. Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654–1954), схвалені ЦК КПРС // Вечірній Київ. – 1954. – 12 січ.

51. Великий російський народ – цементуюча сила дружби народів СРСР // Деснянська правда. – Чернігів, 1954. – 2 квіт.

52. *Стецюк К.* Історична дружба українського і російського народів / К. Стецюк // Закарпатська правда. – 1952. – 12 лют.

53. *Писук І.* За щастя народне / І. Писук // Вільна Україна. – 1954. – 18 січ.

54. *Смішко М.* Віковічна дружба українського і російського братніх народів / М. Смішко // Вільна Україна. – 1951. – 22 листоп.

55. *Смолич Ю.* Велике єднання / Ю. Смолич // Закарпатська правда. – 1954. – 17 січ.

56. *Островський Г.* Спільним шляхом / Г. Островський // Вільна Україна. – 1953. – 20 груд.

57. *Килимник О.* Навіки разом з російським народом / О. Килимник // Вечірній Київ. – 1954. – 4 січ.

58. *Третьяко П.* Народи-брати / П. Третьяко // Радянська Україна. – 1954. – 7 квіт.

59. *Лола О.* Спільна боротьба російського і українського народів у роки першої народної революції в Росії / О. Лола // Радянська Україна. – 1955. – 9 черв.

60. *Ярошенко А.* Приєднання України до Росії – велика прогресивна подія в історії українського народу / А. Ярошенко // Деснянська правда. – 1951. – 6 жовт.

61. Українські буржуазні націоналісти // Закарпатська правда. – 1952. – 5 черв.

62. *Крукович Є.* Про новий роман Ірини Вільде / Є. Крукович // Вільна Україна. – 1953. – 22 серп.

References

1. Istoriiia Ukrainskoi RSR [History of the Ukrainian Soviet Socialist Republic] (1979). Vol. 8, book 1. Kiev [in Ukrainian].

2. Suiarko, L. (1957). Presa Radianskoi Ukrainy [Press of the Soviet Ukraine]. *Radianska kultura – Soviet Culture*, May 5 [in Ukrainian].

3. Khvorostianyi, M. (1958). Slovo velykoi pravdy [Word of the big truth]. *Radianska Ukraina – Soviet Ukraine*, May 5 [in Ukrainian].

4. Ukraina: politychna istoriia XX – pochatok XXI st [Ukraine: political history XX – the beginning of the 21 st century] (2007). Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

5. Nasha radianska presa [Our Soviet press] (1955). *Kolhospna Pravda – Collective-Farm Truth*, May 5. Slavuta [in Ukrainian].

6. Goncharuk, M. (1955). Partorhanizatsiia i stinhazeta [Party organization and wall newspaper]. *Kolhospna Pravda – Collective-Farm Truth*, September 4. Slavuta [in Ukrainian].

7. Zadorozhnyi, M. (1955). Pidnesty rol stinhazet ustanov [To raise the role of wall newspapers of institutions]. *Kolhospna Pravda – Collective-Farm Truth*, September 30. Slavuta [in Ukrainian].
8. Zavdannia stinnykh hazet do vyboriv [Task of wall newspapers before elections] (1955). *Zoria komunizmu – Communism Dawn*, January 16. Chernivtsi [in Ukrainian].
9. Ohliad stinhazety [Review of the wall newspaper] (1953). *Kolhospna Pravda – Collective-farm truth*, May 9 [in Ukrainian].
10. Tyshchenko, V. (1958). Na dopomohu robsilkoram i redkolehiiam stinnykh ta bahatotyrazhnykh hazet [To the aid rabselkor and to editorial boards of wall and large-circulation newspapers]. *Prapor komunizmu – Communism Flag*, June 6. Cherkasy [in Ukrainian].
11. Boiovi zahony robsilkoriv i redkolehii stinnykh hazet na zhnyvakh [Fighting groups of rabselkor and an editorial board of wall newspapers during the harvest] (1955). *Prapor komunizmu – Communism Flag*, July 13 [in Ukrainian].
12. Pochesni zavdannia kolhospnykh stinnykh hazet [Honourable tasks of collective-farm wall newspapers] (1951). *Leninskym shliakhom – In the Lenin Way*, January 4. Poltava [in Ukrainian].
13. Pytannia sotsialistychnoho zmahannia v stinnii hazeti [Question of the socialist competition in the wall newspaper] (1952). *Kolhospna pratsia – Collective-Farm Work*, June 12. Vilshanka [in Ukrainian].
14. Boiovi zavdannia bahatotyrazhnykh i stinnykh hazet [Fighting tasks of large-circulation and wall newspapers] (1959). *Bilshovyk Valkivshchyny – Bolshevik of Valkovshchina*, February 27. Valky [in Ukrainian].
15. Lohinov, N. (1952). Zavdannia stinnykh hazet [Task of wall newspapers]. *Bilshovyk Valkivshchyny – Bolshevik of Valkovshchina*, April 3. Valky [in Ukrainian].
16. Petrenko, Ya. (1956). Shchodenna stinna hazeta [Daily wall newspaper]. *Kolektyvist Ochakivshchyny – Collectivist of Ochakivshchina*, October 17. Ochakiv [in Ukrainian].
17. Yukhymovych, V. (1953). Stinna presa uchbovoho zakladu [Wall press of educational institution]. *Vinnytska Pravda – Vinnytsia Truth*, October 10. Vinnytsia [in Ukrainian].
18. Dytrianov, V. (1952). Partbiuro ne keruie stinnymy hazetamy [The

party bureau doesn't operate wall newspapers]. *Vechirniy Kyiv – Evening Kiev*, August 15. Kiev [in Ukrainian].

19. Tomkov, P. (1951). Stinhazeta, shcho vidstala vid zhyttia [The wall newspaper that has lagged behind life]. *Prapor komunizmu – Communism Flag*, July 20 [in Ukrainian].

20. Stinhazeta Kalmazivskoi MTS «Za kermom» [Wall newspaper Kalmazivskoy of MTS «Driving»] (1955). *Kolektyvna pratsia – Collective Work*, December 29. Vilshanka [in Ukrainian].

21. Chomu stinna hazeta vykhodyt nerehuliarno [Why the wall newspaper appears irregularly] (1956). *Prapor komunizmu – Communism Flag*, June 29 [in Ukrainian].

22. Suiarko, L. (1957). Presa Radianskoi Ukrainy [Press of the Soviet Ukraine]. *Radianska kultura – Soviet Culture*, May 5 [in Ukrainian].

23. Semchyk, V. (1957). Bahatotyrazhka [Factory newspaper]. *Peremoga – Victory*, May 5. Fastiv [in Ukrainian].

24. Stinni hazety – velyka syla [Wall newspapers – great force] (1955). *Komunar – Communard*, May 11. Balta [in Ukrainian].

25. Bilas, S. (1959). Robsilkyo – dusha hazety [Rabselkora – newspaper soul]. *Vilna Ukrainy – Free Ukraine*, October 2. Lviv [in Ukrainian].

26. Aleksieiev, L. (1959). Mistse zhurnalista – na holovnykh mahistra-liakh zhyttia [The place of the journalist – on trunk mains of life]. *Radianska Ukraina – Soviet Ukraine*, December 8 [in Ukrainian].

27. Robyty tsikavym i zmistovnym kozhnyi nomer hazety [To do interesting and substantial each issue of the newspaper]. *Vinnytska Pravda – Vinnytsia Truth*, May 7 [in Ukrainian].

28. *Vilna pratsia – Free Work* (1951), January 7. Obukhiv [in Ukrainian].

29. *Prapor komunizmu – Communism Flag* (1951), August 10 [in Ukrainian].

30. *Prapor komunizmu – Communism Flag* (1951), August 15 [in Ukrainian].

31. *Molod Ukrainy – Youth of Ukraine* (1957), December 4. Kiev [in Ukrainian].

32. *Kolhospna Pravda – Collective-Farm Truth* (1957), June 11. Chernivtsi [in Ukrainian].

33. Ponomarenko, P. (1952). Hnivnyi vykryvach ukraïnskoho burzhuaznoho natsionalizmu [Angry exposé of the Ukrainian bourgeois nationalism].

Zakarpatska pravda – Transcarpathian Truth, December 11. Uzhhorod [in Ukrainian].

34. Moroz, O. (1952). Ivan Franko – borets proty ukrainskoho burzhuaznoho natsionalizmu [Ivan Franko is the fighter against the Ukrainian bourgeois nationalism]. *Zakarpatska pravda – Transcarpathian Truth*, May 19. Uzhhorod [in Ukrainian].

35. Krypiakievych, I. (1958). Burzhuazni natsionalisty – falsyfikatory istorii Ukrainy [Bourgeois nationalists are falsifiers of history of Ukraine]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, January 9 [in Ukrainian].

36. Symonenko, I. (1953). Zradnytski dii ukrainskykh burzhuaznykh natsionalistiv na Zakarpatti v period 1918–1944 rr. [Traacherous actions of the Ukrainian bourgeois nationalists to Transcarpathia during 1918–1944]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, January 29 [in Ukrainian].

37. Yermolenko, O. (1952). Ukrainski burzhuazni natsionalisty – naimantsi mizhnarodnoho imperializmu [The Ukrainian bourgeois nationalists are mercenaries of the international imperialism]. *Molod Ukrainy – Youth of Ukraine*, May 16 [in Ukrainian].

38. Ivanov, P. (1952). Pro zbirku virshiv V. Sosiury «Vesnianyi tsvit» [About the collection of verses of V. Sosyura «Spring flower»]. *Molod Ukrainy – Youth of Ukraine*, November 27 [in Ukrainian].

39. Kosyhin, Yu. (1956). Geolohiia vykryvaie relihiini lehendy [The geology exposes religious legends]. *Kolhospne selo – Collective-Farm Village*, July 19 [in Ukrainian].

40. Bystrov, V. (1958). Pokhodzhennia i sut relihiinykh sviat i obriadiv [Origin and essence of religious holidays and ceremonies]. *Kolhospne slovo – Collective-Farm Word*, January 19, January 22. Kagarlyk [in Ukrainian].

41. Amosov, M. (1955). Pro shkidlyvist relihiinykh sviat [About harm of religious holidays]. *Kolhospne slovo – Collective-Farm Word*, September 15. Kagarlyk [in Ukrainian].

42. Chardarov, S. (1954). Ateistychne vykhovannia uchniv [Atheistic education of pupils]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, December 1 [in Ukrainian].

43. Golovakha, I. (1954). Klasyky ukrainskoi literatury v borotbi proty relihii [Classics of the Ukrainian literature in fight against religion]. *Zakarpatska pravda – Transcarpathian Truth*, September 10 [in Ukrainian].

44. Viktorov, L. (1958). Borets proty relihii (do 125-richchia z dnia

narodzhennia S. Rudanskoho) [The fighter against religion (to the 125 anniversary since the birth of S. Rudansky)]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, December 26 [in Ukrainian].

45. Kyiashko, I. (1952). Ivan Franko – borets proty Vatikanu [Ivan Franko is the fighter against Vatican]. *Zakarpatska pravda – Transcarpathian Truth*, November 16 [in Ukrainian].

46. Dei, O. (1954). Zamitky pro tvorchist molodykh lvivskykh poetiv [Notes about works of young Lviv poets]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, February 4 [in Ukrainian].

47. Pershoriadne i naivazhlyvishe zavdannia presy [Paramount and the most important task of the press]. *Radianska Ukraina – Soviet Ukraine*, January 14 [in Ukrainian].

48. Tezy pro 300-richchia vozziednannia Ukrainy z Rosiieiu (1654–1954), skhvaleni TsK KPRS [The theses about the 300 anniversary of reunion of Ukraine with Russia (1654–1954) approved by the Central Committee of the CPSU] (1954). *Vechirni Kyiv – Evening Kiev*, January 12 [in Ukrainian].

49. Velykyi rosiiskyi narod – tsementuiucha syla druzhby narodiv SRSR [The great Russian people – the cementing force of friendship of the people of the USSR] (1954). *Desnianska pravda – Desna Truth*, April 2. Chernihiv [in Ukrainian].

50. Stetsiuk, K. (1952). Istorychna druzhba ukrainskoho i rosiiskoho narodiv [Historical friendship of the Ukrainian and Russian people]. *Zakarpatska pravda – Transcarpathian Truth*, February 12 [in Ukrainian].

51. Pysuk, I. (1954). Za shchastia narodne [For happiness national]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, January 18 [in Ukrainian].

52. Smishko, M. (1951). Vikovichna druzhba ukrainskoho i rosiiskoho bratnikh narodiv [Eternal friendship of the Ukrainian and Russian fraternal peoples]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, November 22 [in Ukrainian].

53. Smolych, Yu. (1954). Velyke yednannia [Big unification]. *Zakarpatska pravda – Transcarpathian Truth*, January 17 [in Ukrainian].

54. Ostrovskyi, H. (1953). Spilnym shliakhom [In the general way]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, December 20 [in Ukrainian].

55. Kylymnyk, O. (1954). Naviky razom z rosiiskym narodom [Forever together with the Russian people]. *Vechirni Kyiv – Evening Kiev*, January 4 [in Ukrainian].

56. Tretiako, P. (1954). Narody-braty [People brothers]. *Radianska Ukraina – Soviet Ukraine*, April 7[in Ukrainian].

57. Lola, O. (1955). Spilna borotba rosiiskoho i ukrainskoho narodiv u roky pershoi narodnoi revoliutsii v Rosii [Joint fight of the Russian and Ukrainian people in days of the first national revolution in Russia]. *Radianska Ukraina – Soviet Ukraine*, June 9 [in Ukrainian].

58. Yaroshenko, A. (1951). Pryiednannia Ukrainy do Rosii – velyka prohresyva podiia v istorii ukrainskoho narodu [Accession of Ukraine to Russia – a big progressive event in the history of the Ukrainian people]. *Desnianska pravda – Desna Truth*, October 6 [in Ukrainian].

59. Ukrainski burzhuazni natsionalisty [Ukrainian bourgeois nationalists] (1952). *Zakarpatska pravda – Transcarpathian Truth*, June 5 [in Ukrainian].

60. Krukovykh, Ye. (1953). Pro novyi roman Iryny Vilde [About the new novel by Irina Vilde]. *Vilna Ukraina – Free Ukraine*, August 22 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.11.2017.

Hryhorii Rudyi,

Dr. Sci. (Historical), Leading Researcher,

Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine

Periodicals of the USSR in 1950 s: the Specialties of Forming, Function and Context

In the article Soviet Ukrainian periodicals is considered as a mass historical source which helps to study sociopolitical, economical and cultural life in the USSR (in 1950 th). The common tendencies of the functioning of USSR periodicals in 1950 th were clarified; the themes and the content of periodical materials were defined.

A significant array of newspaper publications obtained in the analysis of the Soviet Ukrainian press was introduced into scientific circulation, on the basis of which the main aspects and forms of development of socio-political, socio-economic and cultural life of the Ukrainian SSR have been determined.

The data obtained due to the comprehensive characterization of information materials allowed us to reconstruct the most important events and phenomena of Ukrainian society. The periodical of the Ukrainian SSR is presented as a rich event-factological phenomenon, as an important factor of Soviet development. Published laws, decrees and other official documents of the republican and local state institutions of legislative and executive power,

materials on the activities of party bodies and public organizations in the field of politics, economy and culture are of particular interest.

In general, the newspaper periodicals of the 1950 th, taking into account certain historical conditions of its functioning, its ideological orientation, are an important systematized and chronological source of study of the socio-political, socio-economic and cultural life of Ukrainian society during the liberalization of the Soviet regime.

Keywords: USSR, Soviet Ukrainian periodicals, newspapers, sociopolitical, economical and cultural life of the USSR.

Сергій Полтавець,

канд. політ. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЯК АСПЕКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ТА ЗДІЙСНОВАНИХ ЗАХОДІВ

У статті простежується еволюція протистояння Росії та України в інформаційному просторі на тлі військової агресії Росії та анексії нею частини української території. Актуалізація питань, пов'язаних з політикою пам'яті, розглядається як складова інформаційної безпеки та невід'ємна частина системи національної безпеки держави в цілому.

Втрата частини території, створення в окупованій частині українського Донбасу квазі-республік та військово протистояння Росії як агресору істотно змістили акценти в інформаційному протистоянні України та РФ. Якщо ставлення до політики пам'яті, у вітчизняному інформаційному просторі, до анексії Росією Криму, проходило по лінії «радянське – антирадянське», після анексії кардинально змінюється з врахуванням самого факту військової агресії проти України.

Ключові слова: політика пам'яті, інформаційна безпека, медіа-дискурс, російсько-українська інформаційна війна.

Актуалізація досліджень у сфері національної безпеки, у тому числі її інформаційної складової, безпосередньо пов'язана з військовою агресією Росії та анексією частини української території. До анексії півострова Крим протистояння Росії та України в інформаційному просторі загострювалося в часи передвиборних перегонів 2004 р. та тривало фактично всю каденцію Президента України В. Ющенка. Роблячи спробу визначити спільне і відмінне між поняттями: «історична політика» та «політика пам'яті», український історик В. Расаевич відзначає: «...З повною впевненістю можна стверджувати, що “історична політика” у тій чи іншій мірі ведеться у всіх країнах, а рівень її бруталності залежить від функціонування демократичних інститутів держави. Натомість термін “політика пам'яті” передбачає не тільки

цілеспрямовану діяльність державних інституцій та груп істориків в історичній сфері, але й ініціативу “знизу”, тобто у всій їх взаємодії та багатоплановості» [1].

Політика пам’яті як об’єкт наукових досліджень у вітчизняному науковому дискурсі явище порівняно нове. Так, наприклад, А. Киридон, обґрунтовуючи теоретичні засади політики пам’яті, стверджує: «Сутність сучасної парадигми пам’яті, що сформувалася в руслі історичної антропології полягає в тому, що предметом досліджень стає не сама історична подія чи явище, а пам’ять про нього, що зберігає суспільство» [2, с. 132]. Визначаючи роль історичної пам’яті в політичному процесі, В. Бабка прослідковує «зв’язок між результатами державної політики, моделями пам’яті, які репрезентували суб’єкти політичного процесу та рівнем суспільних настроїв» [3]. Визначаючи головні завдання, які виникли перед сучасними спільнотами, заступник Генерального директора ЮНЕСКО Абдул Вахід Хан відзначив: «У суспільствах знань отримання і поширення освітніх, наукових і культурних даних, збереження свого спадку в цифровій формі, якість навчання та освіти повинні розглядатися як найважливіші завдання» [4].

Безпекова складова в дослідженнях вітчизняного інформаційного простору стала об’єктом наукових пошуків вітчизняних вчених як реакція на військову та інформаційну агресію Росії. Водночас політика пам’яті як складова інформаційної безпеки має стати невід’ємною частиною загальнодержавних підходів до системи забезпечення національної безпеки держави. Метою статті є виявлення сутнісних характеристик загальнодержавної політики пам’яті з огляду на інформаційну агресію РФ. Інформаційні ресурси як об’єкт агресії та поле для розгортання відповідних атак донедавна не викликали особливого інтересу у вітчизняних вчених. До відкритого військового протистояння з Росією інформаційний простір лише побіжно розглядався як майданчик можливих протистоянь.

Аналізуючи процеси формування історичних наративів у сучасних умовах, вчений з Національного інституту стратегічних досліджень І. Симоненко відзначає важливість держави як суб’єкта формування національної пам’яті та пропонує таке визначення державної політики пам’яті: «Сукупність офіційних репрезентацій історичного минулого, комеморативних стратегій та практик, орієнтованих на формування історичної пам’яті національної спільноти» [5].

Український письменник і блогер А. Бондар констатує: «“Політика пам'яті” після революції 2013–2014 рр. і під час російсько-української війни на Сході вперше за всю історію незалежності України набула системного й прямолінійного характеру. Інститут національної пам'яті, очолюваний В. В'ятровичем, узяв курс на декомунізацію, підтриману відповідними законами... з народу-жертви історичних обставин нині ми перетворюємося на незламних борців за волю, що в умовах сьогоденішньої війни з Росією є цілком зрозумілим кроком» [6].

Радикальні зміни в державній політиці пам'яті й насправді відбулися з часу військового конфлікту Росії та України. У сучасній ситуації, в умовах російсько-української неоголошеної війни, інформаційна складова цього протистояння набуває особливого, непересічного значення. Російське медіа-обґрунтування своєї військової агресії щодо України було та й залишається важливою ланкою в інформаційному протистоянні з Україною та вибудовуванні Москвою свого власного варіанта стратегічного нарративу та його представлення насамперед у зарубіжних ЗМІ, які так чи інакше позиціонують себе як проросійськи налаштовані. У цьому контексті слід зауважити, що російські «малі нарративи» для «українського вжитку» відрізняються від нарративів, які використовують російські медіа, впливаючи на місцевий електорат та відповідно формуючи в нього потрібне ім'я бачення проблеми російсько-українських взаємин: їх історії, еволюції та сучасного стану. Власне йдеться не лише про медіа, а й про науковий дискурс. Так, наприклад у жовтні 2017 р. Інститут російської історії РАН провів Міжнародну конференцію «Великая российская революция: сто лет изучения», у рамках якої відбувалося засідання окремої секції: «Революция: проблемы историографии и исторической памяти» [7]. Якщо взяти до уваги тематику виступів у цій секції, то стає зрозумілим, що до сьогодні в російській історіографії продовжує панувати імперське бачення історії. Бо пам'ять про «Велику російську революцію» розглядалася більшістю учасників тамтешнього наукового дискурсу насамперед у контексті її впливу на навколишні території. Для прикладу варто згадати теми деяких доповідей: «Изучение Великой российской революции как научная и идейно-политическая традиция: от “социалистического переворота” до “цивилизационного срыва”» Хайрутдинов Р. Р., к. и. н. (Казань); «Азербайджан и Северный Кавказ в период русской революции 1917 г.: историография» Алиева

С., д. и. н. (Азербайджан); «Азербайджан во время революции 1917 г.: компаративный анализ советской и современной историографии» Багирова И., д. и. н. (Азербайджан); «Революционный миф и политика памяти в эпоху “оттепели”» Тихонова В.В., к. и. н. (Москва); «Февраль и Октябрь 1917 г. в исторической памяти и политическом календаре России» Марченя П.П., к. и. н. (Москва) [7].

До певної міри дисонансом тут виглядає позиція російського історика А. Пижикова, який переконаний: «Що більше прочитаєш проведених досліджень, вдивляєшся в давно минулі події, тим краще розумієш, що вагома частина російської історії викладена виключно з українсько-польських позицій. До сьогодні цей очевидний факт зовсім не усвідомлений, як і те, навіщо та коли це робилося» [9]. Російський дослідник робить з цього доволі специфічний висновок, який все ж, з нашого погляду, лягає в загальну «канву» «веоликорусской истории»: «Якщо називати речі своїми іменами, то Росія піддалася ідеологічній диверсії, аналогів якій немає в світовій історії. Тут вдалося зробити те, про що навіть не мріяли західноєвропейці. Ті ніколи не забували: вони не прохані гості в країнах, окупованих силою та кров'ю і що рано чи пізно, але доведеться покинути ці землі. А ось у київських прибульців подібних проблем не виникало: куди це забиратися самим що ні на є “корінним”, які уособлюють історичний шлях країни?!» [8]. А. Пижиков стверджує: «Київщина була основою претензій та обґрунтування прав на всю Росію. Польсько-малоросійська еліта, яка зібралася навколо Романових показувала, що вона визначає історичний шлях Росії. Потрібна була історична легітимація... Водночас Петро I розумів, якщо висмикнути українсько-польський елемент з еліти, то вся Росія завалиться й не припинить існування. Українство існує в двох іпостасях: іпостась націоналістично-західна, а інша іпостась – слов'янофільська. Саме тому концепція: “Православ'я. Самодержавство. Народність”, яка зараз рекомендується Президенту Росії це суто українська конструкція. РПЦ це теж українська конструкція» [9].

Намагаючись створити якомога більше інформаційних приводів для обговорення теми про «фашистів-бандерівців», у російському науковому дискурсі анонсуються, наприклад, дослідження відповідної тематики: Дюков А. «Почему мы сражаемся с Поляками (антипольская программа ООН в ключевых документах. Варшава, 2017)». Про головну

«ідею» книги йдеться в короткій анотації представленій на сайті Інституту російської історії РАН: «В данной книге впервые на польском языке опубликованы внутренние документы Организации украинских националистов, описывающие планы решения “польского вопроса”. Как показывают документы, массовые убийства поляков на Кресах восточных планировались украинскими националистами еще до начала Второй мировой войны. Выход книги приурочен к Национальному дню памяти жертв геноцида граждан Польской Республики, совершённого украинскими националистами» [10]. Формуючи відповідне тематичне наповнення інформаційного простору всередині РФ у виданнях, що виходять під грифом РАН, використовується, м'яко кажучи, доволі «специфічне» трактування історичних подій та термінів. Так, для прикладу, в анотації книги [11] вказано: «К началу XX в. в Центральном Черноземье, на русско-украинском пограничье, сформировался своеобразный субэтнос – “хохлы”, “перевертны” – с особой идентичностью, отличающей его представителей как от русских, так и от украинцев» [11]. Подібне вільне трактування історії дає змогу К. Дроздову наполягати: «автор книги рассматривает политику украинизации государственных органов и партийно-советского аппарата, системы школьного образования и культурно-просветительских учреждений на территории Воронежской и Курской губерний, а затем Центрально-Черноземной области. В центре внимания оказываются также процессы языковой и культурно-бытовой ассимиляции (“обрусение”) украинцев Центрального Черноземья, которые, по мнению автора монографии, стали главным препятствием на пути успешной “украинизации” местного населения и в конечном итоге привели к смене национальной идентичности с украинской на русскую...» [11]. Змінюючи в такий спосіб перелік тем для обговорення у наукових дискусіях, Російська Федерація намагається забезпечити широко популяризований сьогодні концепції «русского мира» міцний «науковий» ґрунт. Тільки так можна пояснити залучення до «безпекової проблематики» тем, які на перший погляд до них не належать [12]. Водночас варто наголосити на тому, що важливість концепції «русского мира» та осучасненої ідеї «собирання земель» для теперішньої Росії підтверджується виходом збірок наукових статей присвячених обґрунтуванню територіальних претензій РФ до України [13].

Україна фактично не реагувала на таке наповнення російського дискурсу загалом та наукового, зокрема, до того часу поки від обговорень тем про претензії, не дійшла справа до практичної їх реалізації через анексію території. З початком неоголошеної війни Росії проти України змінилися не лише акценти у вітчизняних оцінках історичних подій, змінилися підходи до їхнього трактування не лише в суспільному та науковому дискурсах але, що надзвичайно важливо, у політичному дискурсі. Яскравою ілюстрацією цьому може служити обґрунтування необхідності прийняття закону записане в преамбулі до Закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» № 315-VIII де, зокрема, сказано: «Усвідомлюючи, що Друга світова війна 1939–1945 рр., що розпочалася внаслідок домовленостей націонал-соціалістичного (нацистського) режиму Німеччини та комуністичного тоталітарного режиму СРСР, стала найбільшою трагедією людства у ХХ ст.»... «...зважаючи на те, що під час Другої світової війни 1939–1945 рр. націонал-соціалістичним (нацистським) та комуністичним тоталітарним режимами на території України було вчинено численні злочини проти людства та людяності, воєнні злочини та злочини геноциду, внаслідок чого Україні та Українському народові було завдано величезних втрат» [14]. Цей закон був підписаний Президентом України П. Порошенком у квітні 2015 р., з його прийняттям втратив чинність інший Закон України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» підписаний Л. Кучмою у квітні 2000 р., в якому поняття «Другої світової війни» згадується лише в ст. 8, в якій зокрема зазначалося «Україна сприяє виявленню поховань часів Другої світової війни, розташованих на її території, спорудженню і збереженню пам'ятників у місцях поховань, відродженню гуманістичного ставлення до них» [15]. Збереження радянського дискурсу в оцінках тих подій фіксуємо також у 2012 р. коли В. Янукович підписав Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» відповідно до якого 2015 р. оголошувався «Роком ветеранів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» [16]. Слід наголосити, що в цьому указі немає жодного слова про Другу світову війну та навіть натяку на те, що війна для частини українців розпочалася ще 1939 р., натомість змістова частина Указу витримана в традиціях

радянських підручників з історії. Екс-директор Національного інституту стратегічних досліджень Ю. Рубан, досліджуючи методи, які використовує російська пропаганда ще в жовтні 2014 р., відзначав: «Мова і символічний ряд міфу про Велику Перемогу, цілеспрямовано та інтенсивно використовуються Росією в інформаційній війні проти України. Георгіївська стрічка – символ цієї війни, яка давно вирвалася за межі інформаційного простору, простелила шлях до анексії та агресії і стала їх символом» [17]. Використовуючи такі поняття та користуючись тим, що їх зміст пересічні громадяни не завжди розуміють, російській ідеологічній машині до сьогодні вдається згуртувати суспільство довкола розкручених місцевими медіа пропагандистських кліше на зразок: «розп'ятих хлопчиків». До речі, тематика Другої світової війни в російській інтерпретації (Великої вітчизняної війни) є однією з визначальних складових російського гранд-нарративу. Важливо також, що в сьогоденній Росії використовується поняття: «фашизм» та його похідні і в результаті, наслідуючи традиції СРСР, відбувається традиційна підміна понять між італійським фашизмом і німецьким нацизмом.

Про істотні зміни в реалізації вітчизняної політики пам'яті говорить також Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», прийнятий парламентом та підписаний Президентом України П. Порошенком 9 квітня 2015 р. який відповідно до частини преамбули «...засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму» [18]. У липні того ж року Міністерство юстиції України видало Наказ № 1312/5 «Про затвердження Правового висновку Комісії з питань дотримання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»». У п. 2 цього Наказу вказано: «Визнати, що статут, найменування та символіка Комуністичної партії України не відповідають частинам першій та другій статті 3 та частині першій статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»» [19]. Актуальність проблем

у реалізації політики пам'яті, які держава намагається вирішити шляхом внесення змін до вітчизняного законодавства до сьогодні не втрачена. Свідченням тому є проведення 1 листопада 2017 р. у Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя круглого столу на тему: «Законодавство про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні: стан виконання» [20]. Під час засідання учасники обговорення чинних норм українського законодавства зокрема відзначали таке: перший заступник міністра культури України С. Фоменко повідомила, що наказом Міністерства культури № 838 «Про внесення змін до Порядку обліку об'єктів культурної спадщини», пункт 5.1 Порядку доповнено новим абзацом, відповідно до якого пам'ятки (пам'ятники, пам'ятні знаки), присвячені особам та подіям, визначеним Законом, включенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України не підлягають [21]. Як важливий аспект подальшого розвитку законодавчої бази у сфері «політики пам'яті», з нашої точки зору, варто розглядати звіт від громадськості «Реформа у сфері політики пам'яті: проміжні підсумки виконання «декомунізаційних законів», підготовлений експертами Лабораторії законодавчих ініціатив в рамках Програми USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», що виконується Фондом Східна Європа [22]. Автор доповіді, експерт член групи «Політика національної пам'яті» Реанімаційного пакета реформ А. Олійник визнаючи, що фактом прийняття «декомунізаційних» законів вдалося досягти багатьох цілей, все ж зауважує в доповіді: «Однак наміри ініціаторів реформи у сфері політики національної пам'яті були ширшими. Наразі в робочому процесі перебуває формування Музею Майдану та Музеїв тоталітаризму (музеїв окупації), ухвалення нової редакції закону “Про реабілітацію жертв політичних репресій” із розширеним переліком категорій осіб, які підлягають реабілітації; врегулювання питання щодо державних свят, ухвалення закону про Український інститут національної пам'яті; оновлення загального архівного законодавства та створення Галузевого державного архіву Українського інституту національної пам'яті» [22]. Фахівець також констатує, що «...новий план дій на 2016 р., який В. Гройсман затвердив своїм підписом 27 травня. У ньому політика національної пам'яті не втрачена взагалі. Новий “План пріоритетних дій Уряду на 2016 рік” основними стратегічними задачами

постановив безпеку, макроекономічну стабілізацію, поліпшення умов для бізнесу, протидію корупції, підвищення якості рівня держуправління та державних послуг. Реформа у сфері політики національної пам'яті опинилася поза фокусом кряду» [22]. Аналізуючи переваги застосування Закону «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.», А. Олійник водночас наголошує на проблемах, які на сьогодні в Україні не вирішено, зокрема, ідеться про створення ГДА УІНП: «Нова архівна установа, формування якої передбачене законом про доступ до архівів, поки не створена. Приміщення, в якому можна було б розмістити за попередніми підрахунками близько 3 млн справ та самих працівників, відсутнє. Також ще не врегульована логістика передачі документів. Наразі триває розробка відповідних підзаконних нормативно-правових актів» [22]. Звертаючи увагу на те, процес реалізації політики пам'яті представлений в інформаційному просторі, аналітик приходять до таких узагальнень: «Фактично, охоплені всі ключові меседжі – демонтаж пам'ятників, який часто перетворюється на проблемний процес, перейменування, що провокують дискусії, зміна назв радянських свят, історії з архівів радянських репресивних органів, питання реформи українського святкового календаря, відкриття Музею монументальної пропаганди в СРСР. Бракує матеріалів на локальних рівнях, які б несли роз'яснювальну функцію: наприклад, коротких науково-популярних розвідок про історію краю, місцевих значимих постатей, походження топоніміки тощо» [22].

Викладений вище матеріал дає змогу зробити відповідні *висновки*. Втрата частини території, створення в окупованій частині українського Донбасу квазі-республік та військове протистояння Росії як агресору, що триває до сьогодні, істотно змістили акценти в інформаційному протистоянні України та РФ. Якщо ставлення до політики пам'яті, у вітчизняному інформаційному просторі, до анексії Росією Криму, проходило по лінії «радянське –антирадянське», після цього починає різко змінюватися з врахуванням самого факту військової агресії проти України. З цього часу все більше втрачають вплив на свідомість українців історичні міфи, які формувалися за радянських часів та активно використовувалися й розкручувалися російською пропагандистською машиною про «єдність слов'янських народів» і т. п. ідеологічні штампи. Водночас, разом зі зменшенням тематичного «радянського» сегмента інфор-

маційного простору в Україні, російські та проросійські медіа почали активно розкручувати іншу теми: «ОУН-УПА» та «вплив Заходу» на політику сучасної України. Зміна тематики, на щастя не змінила підходів, бо так само використовуючи відверту дезінформацію та пере-кручуючи факти, російська пропаганда поширює фейки про «розп'ятих хлопчиків» та «людожерів-бендерівців», а тому подібні інформаційні приводи доволі легко фіксуються та дискредитуються. Водночас доводиться констатувати, що опоненти зі сторони російського агресора, доволі часто доводячи «аргументованість» власної позиції, почали апелювати до «загальноєвропейських правових норм» тощо, вириваючи їх з контексту та використовуючи їх насамперед для впливу на український сегмент інтернет-простору. Ефективність вітчизняної політики пам'яті в подальшому залежатиме від того чи збережеться сьогоднішній вектор загальнодержавної зовнішньої політики і як його похідна розвиток українського інформаційного простору, особливо в сегменті протидії ворожим інформаційним впливам. Щодо перспектив подальшого дослідження комеморативних практик на вітчизняних теренах слід зауважити, що їх вивчення в майбутньому має розгортатися з огляду на те, як в подальшому протікатиме інформаційне протистояння Росії та України як складова неоголошеної війни. Політика пам'яті в Україні часто стає предметом інформаційних спекуляцій різних політичних сил і політичних акторів, намагання зменшити цю залежність – головне завдання науковців на найближчу перспективу.

Література

1. *Расевич В.* Ще раз про політику пам'яті [Електронний ресурс] / В. Расевич. – Режим доступу: https://zaxid.net/shhe_raz_pro_politiku_ramyati_n1097971. – Дата звернення: 9.09.2017. – Назва з екрана.
2. *Киридон А.* Пам'ять як подорож у минуле (теоретичний дискурс) / А. Киридон // Гілея : наук. вісн. – 2013. – № 75. – С. 131–133.
3. *Бабка В. Л.* Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / Володимир Леонідович Бабка ; Київ, 2017 – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.0-53.12/aref_Babka.pdf. – Дата звернення: 5.11.2017. – Назва з екрана.

4. Memory of the Information Society [Electronic resource]. – Mode of access: http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001355/135529_e.pdf. – Title from the screen.

5. Концептуальні засади державної політики пам'яті. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/269/>. – Дата звернення: 9.09.2017. – Назва з екрана.

6. Бондар А. Політика пам'яті між революцією та війною [Електронний ресурс] / А. Бондар. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/андрій-бондар-політика-пам'яті-між-революцією-та-війною/a-39104554>. – Назва з екрана.

7. Программа международной научной конференции «Великая российская революция: сто лет изучения» (9–11 окт. 2017 г.) [Электронный ресурс]. – Москва, ИРИ РАН. – Режим доступа: <http://www.iriran.ru/?q=node/1690>. – Загл. с экрана.

8. Российская история написана с украинских позиций [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://bramaby.com/ls/blog/rus/6832.html>. – Дата обращения: 3.11.2017. – Загл. с экрана.

9. Пыжиков А. Польско-украинский заговор в русской истории [Электронный ресурс] / А. Пыжиков. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=i5M0N1UA5GQ>. – Загл. с экрана.

10. В Польше опубликована книга А. Р. Дюкова ««Dlaczego walczymy Polakami». Antypolski program OUN w kluczowych dokumentach» [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.iriran.ru/?q=node/1673>. – Title from the screen.

11. Дроздов К. С. Политика украинизации в Центральном Черноземье, 1923–1933 гг. [Электронный ресурс] / К. С. Дроздов. – Москва: Ин-т рос. истории РАН : Центр гум. инициатив, 2016. – 487 с. – Режим доступа: <http://www.iriran.ru/?q=node/1572>. – Дата обращения: 3.11.2017. – Загл. с экрана.

12. Бугай Н. Ф. Казаки России в обеспечении безопасности: проблемы внутренних угроз [Электронный ресурс] / Н. Ф. Бугай, Е. В. Штурба. – Москва – Краснодар : ИСОМ, 2016. – т. 1990-е – 2015 гг. – 287 с. – Режим доступа: <http://www.iriran.ru/?q=node/1472>. – Дата обращения: 3.11.2017. – Загл. с экрана.

13. Проблемы истории Новороссии: сборник статей / отв. ред. В. Н. Захаров [Электронный ресурс]. – Москва : ИРИ РАН, 2015. – 232 с. –

Режим доступа: <http://www.iriran.ru/?q=node/1450>. – Дата обращения: 3.11.2017. – Загл. с экрана.

14. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/315–19>. – Назва з екрана.

15. Закон України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1684–14>. – Назва з екрана.

16. Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/604/2012>. – Назва з екрана.

17. Рубан Ю. Про політику пам'яті [Електронний ресурс] / Ю. Рубан. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/26/70-42252/>. – Назва з екрана.

18. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317–19/>. – Назва з екрана.

19. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правового висновку Комісії з питань дотримання Закону України» Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/v1312323–15#n13>. – Дата звернення: 3.11.2017. – Назва з екрана.

20. «Круглий стіл» на тему: «Законодавство про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні: стан виконання» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://rada.gov.ua/preview/anons_acred/149957.html. – Дата обращения: 3.11.2017. – Назва з екрана.

21. У Комітеті з питань правової політики та правосуддя відбувся «круглий стіл» на тему: «Законодавство про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні: стан виконання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/150914.html>. – Дата звернення: 5.11.2017. – Назва з екрана.

22. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report «Реформа у сфері політики пам'яті: проміжні підсумки виконання «декомунізаційних законів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cdvr.org.ua/sites/default/files/attached/shadow_decomunisation.pdf. – Дата звернення: 5.11.2017. – Назва з екрана.

References

1. Rasevych, V. *Shehe raz pro polityku pam'yati* [Once again about the policy of memory]. Retrieved from https://zaxid.net/shhe_raz_pro_politiku_pamyati_n1097971 [in Ukrainian].

2. Кurydon, A. (2013). *Pamyat yak podorozh u mynule (teoretychnyy dyskurs)* [Memory as a journey to the past (theoretical discours)]. *Hylea: naukovyy visnyk – A Hylea: is a Scientific Announcer*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Babka, V. L. (2017) *Istorychna pamyat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhniy Ukraini* [Historical memory as a factor of political influence in independent Ukraine]. Kyiv. Retrieved from http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.12/aref_Babka.pdf [in Ukrainian].

4. *Memory of the Information Society*. Retrieved from http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001355/135529_e.pdf [in English]

5. *Kontseptualni zasady derzhavnoyi polityky pamyati* [Conceptual principles of state policy of memory]. *Analitychna zapyska*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/269/> [in Ukrainian].

6. Bondar, A. *Polityka pam'yati mizh revolyutsiyeyu ta viynoyu* [The policy of memory between revolution and war]. Retrieved from <http://www.dw.com/uk/andriy-bondar-polityka-pamyati-mizh-revolyutsiyeyu-ta-viynoyu/a-39104554> [in Ukrainian].

7. *Programma mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Velikaya rossijskaya revolyuciya: sto let izucheniya» (9–11 okt. 2017 g.)* [Program of the International Scientific Conference «The Great Russian Revolution: a hundred years of study»]. Moscow: Institute of Russian History. Retrieved from <http://www.iriran.ru/?q=node/1690> [in Russian].

8. *Rossiyskaya istoriya napisana s ukrainskih pozitsiy* [The Russian history

is written from the Ukrainian positions]. Retrieved from <http://bramaby.com/ls/blog/rus/6832.html> [in Russian].

9. Pyijikov, A. *Polsko-ukrainskiy zagovor v russkoy istorii* [Polish-Ukrainian plot in Russian history]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=i5M0N1UA5GQ> [in Russian].

10. V *Polshe opublikovana kniga A. R. Dyukova «Dlaczego walczymy z Polakami. «Antypolski program OUN w kluczowych dokumentach»* [The book was published by A. R. Dyukova in Poland «Dlaczego walczymy z Polakami. «Antypolski program OUN w kluczowych dokumentach»]. Retrieved from <http://www.iriran.ru/?q=node/1673>. [in Russian].

11. Drozdov, K. S. (2016). *Politika ukrainizatsii v Tsentralnom Chernozeme, 1923–1933 gg* [The policy of Ukrainization in the Central Chernozem Region, 1923–1933]. Moscow: Institute of Russian History. Retrieved from <http://www.iriran.ru/?q=node/1572> [in Russian].

12. Bugay, N. F., Shturba E.V. (2016) *Kazaki Rossii v obespechenii bezopasnosti: problemy vnutrennih ugroz* [Cossacks of Russia in providing security: problems of internal threats]. Moscow – Krasnodar: ISOM. Retrieved from <http://www.iriran.ru/?q=node/1472> [in Russian].

13. *Problemy istorii Novorossii* [Problems of the history of Novorossia] – *Cbornik statey* [Collection of articles]. Moscow: Institute of Russian History. Retrieved from <http://www.iriran.ru/?q=node/1450> [in Russian].

14. *Zakon Ukrainy «Pro uvichnennya peremohy nad natsyzmom u Druhiy svitoviy viyni 1939–1945 rokiv»* [The Law of Ukraine «On the Perpetuation of the Victory over Nazism in the Second World War of 1939–1945»]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/315-19> [in Ukrainian].

15. *Zakon Ukrainy «Pro uvichnennya Peremohy u Velykiy Vitchyznyaniy viyni 1941–1945 rokiv»* [The Law of Ukraine «On the Perpetuation of Victory in the Great Patriotic War of 1941–1945»]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1684-14> [in Ukrainian].

16. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zakhody u zvyazku z vidznachennyam 70-yi richnytsi vyzvolennya Ukrainy vid fashysts'kykh zaharbnikiv ta 70-yi richnytsi Peremohy u Velykiy Vitchyznyaniy viyni 1941–1945 rokiv»* [Decree of the President of Ukraine «On measures in connection with the celebration of the 70 th anniversary of the liberation of Ukraine from fascist invaders and the 70 th anniversary of Victory in the Great Patriotic War of 1941–1945»]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/604/2012> [in Ukrainian].

17. Ruban Yu. Pro polityku pamyati [About the policy of memory]. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/10/26/7042252/> [in Ukrainian].

18. Zakon Ukrainy «Pro zasudzhennya komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoyi symvoliky» [Law of Ukraine «On Conviction of Communist and National-Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibition of the Promotion of Their Symbols»]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19/> [in Ukrainian].

19. Nakaz Ministerstva yustytsiyi Ukrainy «Pro zatverdzhennya Pravovoho vysnovku Komisiyi z pytan' dotrymannya Zakonu Ukrainy» Pro zasudzhennya komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoyi symvoliky» [The Order of the Ministry of Justice of Ukraine «On Approval of the Legal Opinion of the Commission on Compliance with the Law of Ukraine» on the Conviction of the Communist and National-Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibition of the Promotion of Their Symbols]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/v1312323-15#n13> [in Ukrainian].

20. Nakaz Ministerstva yustytsiyi Ukrainy «Pro zatverdzhennya Pravovoho vysnovku Komisiyi z pytan dotrymannya Zakonu Ukrainy» Pro zasudzhennya komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoyi symvoliky» [«Roundtable» on the topic: «Legislation on the Conviction of the Communist and National-Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine»]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/v1312323-15#n13> [in Ukrainian].

21. U Komiteti z pytan pravovoyi polityky ta pravosuddya vidbuvsya «kruhlyy stil» na temu: «Zakonodavstvo pro zasudzhennya komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini: stan vykonannya» [The Committee on Legal Policy and Justice held a round table on the topic: «Legislation on the Conviction of the Conviction of the Communist and National-Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine: Status of Implementation»]. Retrieved from <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/150914.html> [in Ukrainian].

22. Analitichna dopovid vid hromadskosti u formati Shadow Report «Reforma u sferi polityky pamyati: promizhni pidsumky vykonannya «dekomuni-

zatsiynykh zakoniv»[An analytical report from the public in the Shadow Report format»Reform in the sphere of memory policy: interim results of the implementation of» de-communication laws»]. Retrieved from http://www.cdvr.org.ua/sites/default/files/attached/shadow_decomunisation.pdf[in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Sergii Poltavets,

Senior Researcher, Cand. Sci. (Political), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Memory Policy as an Aspect of Information Security: the Effectiveness of the National Normative Base and Implemented Measures

The article traces the evolution of the confrontation between Russia and Ukraine in the information space against the backdrop of Russian military aggression and the annexation of the part of Ukraine's territory. Actualization of issues related to the memory policy is considered as a component of information security and an integral part of the system of national security as a whole.

The loss of the territories, the creation of quasi-republics in the occupied part of the Ukrainian Donbass and the military confrontation with Russia as an aggressor have significantly shifted the emphasis in the informational confrontation between Ukraine and the Russian Federation. If the attitude to the policy of memory in the national information space, before the annexation by Russia of Crimea, passed along the lines of «Soviet-anti-Soviet», after the annexation it has radically changed, considering the very fact of the military aggression against Ukraine.

From that time, the historical myths, formed in the Soviet times, and then actively used and promoted by the Russian propaganda machine about the «unity of the Slavic peoples», etc., have been progressively losing their influence over the consciousness of Ukrainians. In the future the effectiveness of domestic policy of memory will depend on the fact whether the current vector of national foreign policy and development of the Ukrainian information space as its derivative will sustain, in particular in the segment of counteraction to hostile informational influence.

Keywords: memory policy, informational security, media-discourse, Ukrainian-Russian information war.

Наталія Іванова,

канд. іст. наук, заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-ПРАВОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто чинники впливу на формування ціннісно-правових орієнтацій у сучасному українському суспільстві, особливості національної правосвідомості та правового менталітету. Акцентовано увагу на ролі інформаційних структур, зокрема соціальних медіа та наукового середовища в процесі формування позитивних моделей та стереотипів щодо права.

Ключові слова: правосвідомість, правовий менталітет, суспільна свідомість, інформаційний ресурс, інформаційні комунікаційні технології.

Створення сприятливого соціально-правового та інформаційного середовища в сучасних умовах є процесами взаємопов'язаними та взаємозалежними. Характер інформаційного впливу в період суспільних перетворень та державотворення в багатьох аспектах відбивається на формуванні ціннісних установок як окремої особи, так і суспільства загалом.

Актуальність обраної теми обумовлена динамічністю суспільно-політичних процесів, що відбуваються на тлі соціально-економічної кризи та позначаються на специфічному ставленні до правових явищ суспільного життя. Враховуючи системоутворювальний фактор впливу інформації та нових комунікаційних механізмів на формування ціннісно-правових орієнтацій, розгляд проблем поведінкового фону в українському суспільстві має важливе значення в процесі дослідження розвитку сфери інформаційно-правового обслуговування.

Досліджуючи зазначену проблему, варто звернутися до ролі правосвідомості, як ключового елемента правової культури, та правового менталітету в сучасному українському суспільстві. Цих питань у своїх працях торкалися С. Максимов [13], В. Павловська-Кравчук [16], Ю. Козенко [11], Л. Бойко [1] та інші вітчизняні та зарубіжні вчені.

Новітній етап становлення українського суспільства характеризується певним відторгненням, властивим такому явищу як правосвідомість, наступності, тобто переданню з покоління в покоління погляду на право. Пройшовши різні періоди свого розвитку за роки незалежності, сьогодні наявно спостерігається неспроможність, у першу чергу з боку держави, як одного з інститутів політичної влади, наявно продемонструвати реальне слідування задекларованому євроінтеграційному процесу в контексті прийняття та реалізації цінностей, тобто норм життєдіяльності людини, суспільства й держави притаманних розвинутим країнам західної демократії. У результаті руйнування традиційних підвалин і цінностей життя, соціального розшарування суспільства, розчарування в реформах, відсутності довіри до владних інститутів відбувається певна деформація суспільної правової свідомості, тобто ставлення до законності, правосуддя та уявлення про правомірну та неправомірну поведінку.

Це, у свою чергу, здійснює безпосередній вплив на регулювання суспільних відносин, яке забезпечує, в ідеалі, при високому рівні суспільної правової свідомості, верховенство права, а в нинішній ситуації в Україні, правовий негативізм, спричинений суб'єктивним політико-правовим досвідом. «Правовий негативізм (радикалізм), тобто усвідомлене ігнорування вимог закону, виявляється в скептичному ставленні до права, навіть до повної невіри в його спроможності. У межах цієї форми правового нігілізму формується не лише неприязнь відносно чинної системи права, а й у цілому під сумнів ставиться спроможність правової регламентації суспільних відносин.

Правовий негативізм може виражатися в завуальованій формі або мати яскраво виражений, відкрито-агресивний характер. У кожному окремому випадку має своє обґрунтування: політичні міркування, небажання брати на себе відповідальність, самовпевненість, упевненість у власній безкарності тощо» [9, с. 110].

Усе вищезазначене цілком притаманне сьогоденню, коли створюється замкнуте коло між неповагою та невиконанням закону з боку суспільства, що є ознакою безсилля влади, та слабкою правовою захищеністю кожної окремої людини, що і підриває віру в закон. Тобто порушується один з головних принципів функціонування правової держави і утвердження верховенства права – «принцип правової безпеки і захисту довіри громадянина до надійності свого правового становища. Він має бути впевне-

ним, що його правове становище залишатиметься стабільним і в майбутньому не погіршуватиметься. Саме на це спрямований принцип «закон зворотної сили не має» (*lex ad praeterian non valet*), який був сформульований ще давньоримськими юристами на протидію сваволі законодавця, який надавав зворотної сили законам, що погіршували становище людей, карали їх за дії, які на час вчинення визнавалися законними. Мета цього принципу – поставити заслін ущемленню прав і свобод людини з боку влади. Така його спрямованість робить названий принцип важливою гарантією безпеки людини, її довіри до держави [12].

Тут варто враховувати і особливості правового менталітету, який, як зауважує О. Волошенюк, забарвлює правосвідомість у консервативні кольори. На його думку, «цей факт важливо враховувати при проведенні різного роду соціальних реформ, які можуть гальмуватися внаслідок зіткнення з глибинними цінностями населення держави. Коригування складових правосвідомості відбувається повільно, динаміка залежить від потужності та привабливості нових ідей порівняно з традиціями та стереотипами, що сформувалися в надрах суспільної свідомості» [2, с. 46].

Погоджуючись із думкою автора, також треба звернути увагу на те, що наше суспільство, тривалий час перебуваючи під хаотичним впливом на систему суспільних, ідеологічних та політичних установок, на даний момент не має чітко сформованих і направлених нових смислів, а отже, зміна цих установок відбувається найчастіше за рахунок послаблення або посилення старих. Обидва ці процеси відбуваються в тих чи інших різномірних групах, пов'язаних одна з одною, проте таких, що можуть перебувати в стані конфлікту, які в сукупності становлять українське суспільство.

У своєму дослідженні В. Павловська-Кравчук вичерпно розкриває ментальні характеристики, притаманні українській національній правосвідомості. «До головних особливостей українського правового менталітету належать: індивідуалізм та відповідність ліберальним цінностям; амбівалентним стосовно ідеї права; недбале і негативне ставлення до права і закону, яке одночасно поєднується з правовим ідеалізмом; етатизм; транзитивність, що виявляється у стані “ревізії” юридичних цінностей, норм, інститутів; ірраціональність, алогічність, імпульсивність, наївна ідеалістичність, терпимість, прагнення до справедливості

і тісний зв'язок із релігійними цінностями; еклектичність уявлень, ідеологічна сумбурність, непостійність і непослідовність поглядів» [16].

Беручи до уваги все вищевикладене, зрозуміло, що вимогою часу є вироблення моделі поступового подолання теперішнього стану речей, що передбачатиме соціальні гарантії руху на шляху до правової держави. Одним з важливих інструментів у цьому напрямі є налагодження ефективних принципів взаємодії інформаційних структур та суспільства, оскільки інформаційний фактор відіграє провідну роль у правовому просторі.

Роль інформації в соціокультурних процесах, що відбуваються в державі, формуванні в Україні інформаційного та громадянського суспільства у своїх працях досліджували О. Онищенко [15], В. Горювий [4], О. Данільян [5], Ю. Половинчак [17], Г. Клімова [10] та ін.

У суспільстві спостерігаються потреба та пошук певного морального компасу для забезпечення формування нового суспільного договору, досягнення консенсусу між усіма його сторонами в державі, розвитку нових ідей. «В умовах політичної та економічної кризи та одночасно перебуваючи в процесі розбудови правової держави, існує потреба у налагодженні ефективного й неупередженого інформаційно-аналітичного супроводу суспільно-політичних процесів, оскільки громадянське суспільство не може існувати без об'єктивної інформації в поєднанні з відкритим обміном думками» [7].

Важливе значення в цьому контексті мають соціальні медіа, що стали інструментом і центром комунікації. Формування ціннісно-правових установок в українському суспільстві нерозривно пов'язані та певним чином залежні від політичного процесу. «В Україні політика і право, на жаль, дуже щільно взаємодіють, а часто-густо політика визначає право, що є неприпустимим для демократичної країни. Тому, можна зробити висновок, що і політична, і правова свідомість українських громадян вражена ціннісною дезорієнтацією та відсутністю ідеалів. А саме прагнення, устремління, ідеали та настанови формують імперативне тло правосвідомості будь-якого соціуму й передаються в комунікативних актах міжсуб'єктної взаємодії» [8, с. 99]. Враховуючи ці фактори, розумілим стає срімке зростання ролі соціальних медіа в політико-правовій реальності сьогодення. «Політико-комунікаційні технології побудови громадянського суспільства в умовах глобальної інформаційно-

комунікаційної революції зазнають істотної трансформації і створюють нові виклики для законодавчої, виконавчої та судової влади в державі, які можуть бути серйозно дестабілізованими у разі, якщо вони не реагуюватимуть своєчасно на виклики інформаційно-комунікаційної революції, якщо вони не шукатимуть активних форм діалогу з громадянським суспільством» [15].

Таким чином, соціальні медіа, як достатньо молодий інститут комунікативної взаємодії громадян, уже значно розширили можливості саморегуляції суспільства та можуть ситуативно ставати джерелом його еволюції та пріоритетів дії.

Проте ваги в цьому процесі набувають інформаційні структури, що мають ресурс фахового моделювання смислового поля спілкування та в нинішніх умовах спрямовують зусилля на широке висвітлення незаангажованої експертної думки, яка сьогодні здебільшого відкрита для обмеженого кола користувачів інформації через недостатню ефективність використовуваних цією спільнотою комунікаційних каналів, щодо тих чи інших суспільно значущих подій і процесів та спонукаючи до певного типу поведінки. Інтегрування в масову свідомість орієнтирів у виборі цінностей, формулювання шляхів та позитивних перспектив вдосконалення основ життєдіяльності держави та суспільства, на базі ефективного використання норм і цінностей, стимулюють формування соціально активної позиції громадськості та правової самоідентифікації. Тобто експертне середовище здатне не лише створювати громадську думку з політико-правових питань та формулювати правові запити, а й стимулювати принаймні частину соціальної спільноти бажати бути належним або визначати свою належність до соціальної групи актуального правового розвитку, що сповідує повагу до закону, відкритість, толерантність, сприйняття чужого вибору та провокує усвідомлення цінності права. Тобто, в умовах тотальної недовіри до влади, вагомим чинником, здатним вплинути на формування позитивних ціннісно-правових орієнтацій, є знання, кваліфікація та авторитет трансляторів політико-правового дискурсу в інформаційному просторі. «Використовуючи ефективні механізми впливу на правову свідомість, можна забезпечити позитивні зміни в інших складниках правової реальності, що за законами системності призведе до якісних змін у системі в цілому. Тому цілком природно, що трансформації ідеологічних уявлень про значення

й роль права у конкретній державі будуть відбиватися як у самій сутності правових приписів, так і на рівні юридичної техніки» [14, с. 123].

На цьому шляху важливим питанням є проведення незалежної інформаційної політики, де вагоме значення залишається за науковими установами, що користуються стабільним рівнем довіри та пропонують вироблення системи об'єктивно-істинного знання про соціальну дійсність та задають систему координат соціально-гуманітарного спрямування, надаючи позитивний імпульс всім формам суспільної свідомості і практичної діяльності. У науковому середовищі відбувається критичне осмислення кризових явищ сучасності та їх відбитку на формуванні соціального досвіду, розробка важелів впливу на стиль мислення та подолання сталих стереотипів. Закладаючи підґрунтя розвитку потенціалу позитивних ціннісно-правових установок у перехідний період розвитку суспільства, наукове та експертне середовище має якомога ефективніше використовувати не лише свій наявний інформаційний ресурс, а й новітні технології інформаційного виробництва та комунікацій з метою охоплення максимально широкою аудиторії.

Література

1. *Бойко Л. М.* Правовий менталітет у контексті понятійно-категоріального ряду «правова культура – правова свідомість – правовий менталітет» / Л. М. Бойко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 4. – С. 52–54.

2. *Волошенюк О. В.* Правовий менталітет як складова суспільної правосвідомості / О. В. Волошенюк // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 42–47.

3. *Гетьман А. П.* Демократична правосвідомість: комунікативно-дискурсивний підхід [Електронний ресурс] / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2012. – № 3 (13). – С. 3–13. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1929>. – Назва з екрана.

4. *Горовий В.* Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України: [монографія] / [В. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 226 с.

5. *Данильян О. Г.* Інформаційне суспільство: морально-етичний дискурс / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // Інформація і право. – 2014. – № 1. – С. 16–26.

6. *Дмитрієнко Ю. М.* Становлення і розвиток української правової свідомості: ментальні та ідеологічні права її суб'єктів в аспекті української правової ментальності / Ю. М. Дмитрієнко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 244–252. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index. – Назва з екрана.

7. *Іванова Н.* Інформаційні структури громадянського суспільства в процесі розбудови правової держави [Електронний ресурс] / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. НАН України / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 47–56. – Режим доступу: <https://goo.gl/ydcDNk>. – Назва з екрана.

8. *Калиновський Ю. Ю.* Інформаційно-комунікативне підґрунтя функціонування та розвитку правосвідомості українського суспільства в сучасних умовах / Ю. Ю. Калиновський // Гуманітарний часопис. – 2007. – № 1. – С. 94–100.

9. *Клімова Г. П.* Правовий нігілізм як форма деформації правосвідомості / Г. П. Клімова // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 5. – С. 105–112.

10. *Клімова Г. П.* Правове інформування українських громадян засобами масової комунікації [Електронний ресурс] / Г. П. Клімова // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2013. – № 1 (15). – С. 198–206. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2291/1/Klimova_198.pdf. – Назва з екрана.

11. *Козенко Ю.* Правова свідомість людини як аксіологічна сутність її поведінки / Ю. Козенко // Наук. записки ін-ту законодавства Верховної Ради. – 2014. – № 2. – С. 8–12. – Режим доступу: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=66300>. – Назва з екрана.

12. *Козюбра М. І.* Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог [Електронний ресурс] / М. І. Козюбра. – 2007. – Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6->

972/Kozyubra_Pry%60 ncy%60 py%60_verhovenstva.pdf?sequence=1. – Назва з екрана.

13. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : монография / С. И. Максимов. – Харьков : Право, 2002. – 328 с.

14. Михайліна Т. Системні якості правової реальності та місце в ній правосвідомості / Т. Михайліна // Науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємництво, господарство і право». – 2017. – № 7. – С. 121–125.

15. Онищенко О. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / [О. Онищенко, В. Горювий, В. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.

16. Павловська-Кравчук В. Український правовий менталітет: особливості становлення та розвитку [Електронний ресурс] / В. Павловська-Кравчук // Вісн. акад. прав. наук України. – 2012. – № 2. – С. 277–286. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2012_2_30. – Назва з екрана.

17. Половинчак Ю. М. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : [монографія] / Ю. М. Половинчак ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016.

18. Савчин Г. Я. Визначення поняття «правовий менталітет»: міждисциплінарний підхід / Г. Я. Савчин // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 3. – С. 422–428.

References

1. Boiko, L. M. (2006). Pravovyi mentalitet u konteksti poniatiiino-katehorialnoho riadu «pravova kultura – pravova svidomist – pravovyi mentalitet» [Legal mentality in the context of a conceptual and categorial row «legal culture – legal consciousness – legal mentality»]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – South Ukrainian Legal Periodical*, no. 4, pp. 52–54 [in Ukrainian].

2. Volosheniuk, O. V. (2015). Pravovyi mentalitet yak skladova suspilnoi pravovidomosti [Legal mentality as a Part of Public Legal Awareness]. *Forum prava – Law Forum*, no. 1, pp. 42–47 [in Ukrainian].

3. Hetman, A. P. (2012). Demokratychna pravosvidomist: komunikatyvno-dyskursyvnyi pidkhid [Democratic sense of justice: communicative and discursive approach]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Journal of National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine» etc. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, no. 3, pp. 3–13. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1929> [in Ukrainian].

4. Gorovyi, V. et. al. (2015). Sotsiokulturni mekhanizmy formuvannia mentalnoho imunitetu proty zovnishnikh manipuliatsii svidomistiu nase-lennia Ukrainy [Sociocultural Factors in Building Ukraine Population Mental Immunity to Foreign Manipulations of Consciousness]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Danylian, O. H. (2014). Informatsiine suspilstvo: moralno-etychnyi dyskurs [Information society: moral and ethical discourse]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, no.1, pp.16–26 [in Ukrainian].

6. Dmytrienko, Yu. M. (2011). Stanovlennia i rozvytok ukraïnskoi pravovoi svidomosti: mentalni ta ideolohichni prava yii subiektiv v aspekti ukraïnskoi pravovoi mentalnosti [Formation and development of the Ukrainian legal consciousness: the mental and ideological rights of its subjects in aspect of the Ukrainian legal mentality]. *Forum prava – Law Forum*, no. 2, pp. 244–252. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index [in Ukrainian].

7. Ivanova, N. (2016). Informatsiini struktury hromadianskoho suspilstva v protsesi rozbudovy pravovoi derzhavy [Informational Structures of Civil Society in the Process of Building the Law-Governed State]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 47–56. Retrieved from <https://goo.gl/ydcDNk> [in Ukrainian].

8. Kalynovskyi, Yu. Yu. (2007). Informatsiino-komunikatyvne pidgruntia funktsionuvannia ta rozvytku pravosvidomosti ukraïnskoho suspilstva v suchasnykh umovakh [Information and communicative bases of functioning and development of sense of justice of the Ukrainian society in modern conditions]. *Humanitarnyi chasopys – Humanitarian Periodical*, no. 1, pp. 94–100 [in Ukrainian].

9. Klimova, H. P. (2013). Pravovyi nihilizm yak forma deformatsii pravosvidomosti [Legal nihilism as form of deformation of sense of justice]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho*.

Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Journal of National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine» etc. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology, no. 5, pp. 105–112 [in Ukrainian].

10. Klimova, H. P. (2013). Pravove informuvannia ukraïnskykh hromadian zasobamy masovoi komunikatsii [Legal informing the Ukrainian citizens by mass media]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Journal of National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine» etc. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology, no. 1 (15), pp. 198–206. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2291/1/Klimova_198.pdf [in Ukrainian].*

11. Kozenko, Yu. (2014). Pravova svidomist liudyny yak aksiolohichna sutnist yii povedinky [Legal consciousness of the person as axiological entity of his behavior]. *Naukovi zapysky instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady – Scientific Notes of Institute of the Legislation of the Verkhovna Rada, no. 2, pp.8–12. Retrieved from <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=66300> [in Ukrainian].*

12. Koziubra, M. I. (2007). Pryntsypy verkhovenstva prava i pravovoi derzhavy: yednist osnovnykh vymoh [Principles of the rule of law and constitutional state: unity of the main requirements]. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6972/Kozyubra_Pry%60ncy%60py%60verhovenstva.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].

13. Maksimov, S. I. (2002). Pravovaia realnost: opyt filosofskogo osmysleniia [Legal reality: experience of philosophical judgment]. Kharkiv [in Russian].

14. Mikhailina, T. (2017). Systemni yakosti pravovoi realnosti ta mistse v nii pravosvidomosti [System qualities of legal reality and the place of sense of justice in it]. *Naukovo-praktychnyi hospodarsko-pravovyi zhurnal «Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo» – Scientific and Practical Economic Law Journal «Entrepreneurship, Economy and Law», no. 7, pp.121–125 [in Ukrainian].*

15. Onyshchenko, O. et. al. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as factor of development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

16. Pavlovska-Kravchuk, V. (2012). Ukraïnskyi pravovyi mentalitet:

osoblyvosti stanovlennia ta rozvytku [Ukrainian legal mentality: features of formation and development]. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of Academy of Legal Sciences of Ukraine*, no. 2, pp. 277–286 [in Ukrainian].

17. Polovynchak, Yu. M. (2016). Suchasne informatsiino-komunikatsiine seredovyshche yak prostir transformatsii ukraïnskoi natsionalnoi identychnosti [Modern information and communication environment as space of transformation of the Ukrainian national identity]. Kyiv [in Ukrainian].

18. Savchyn, H. Ya. (2009). Vyznachennia poniattia «pravovy mentalitet»: mizhdystyplinaryni pidkhid [Definition of the concept «legal mentality»: cross-disciplinary approach]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, no. 3, pp. 422–428 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.11.2017.

Natalia Ivanova,

Cand. Sci. (Historical), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Problems of Legally Oriented Values' Formation in Modern Conditions

The article deals with factors that influence the formation of legally oriented values orientations in modern Ukrainian society, peculiarities of national legal consciousness and legal mentality. It is emphasized that informational structures, in particular social media and the scientific environment, can effectively impact formation of positive models and stereotypes about the law.

The interrelation between formation of a favorable socio-legal and informational environments is noted. The problems of behavioral background in the Ukrainian society are considered, which is important to understand the progress in the field of legal informational activity. It is emphasized that while there is a total mistrust to the authorities, members of political and legal discourse in the information space can influence the formation of positive legally oriented values orientations because of their knowledge, qualification and authority.

Keywords: legal consciousness, legal mentality, public consciousness, information resource, information communication technologies.

Юлія Половинчак,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,

керівник НЮБ,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СВИТОГЛЯДНИХ ІНТЕРВЕНЦІЯХ СУЧАСНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Стаття присвячена дослідженню розважальної продукції як ефективного механізму формування світоглядних уявлень. Охарактеризовано процеси гейміфікації як використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті.

Ключові слова: ігрові технології, гейміфікація, цифрова культура, сучасні інформаційно-комунікаційні системи, національний наратив, лінгвокультурне середовище.

У сучасному суспільстві, зважаючи на його інформаційну природу, набуває принципового значення інтерактивний комунікаційний простір як сфера смислотворення, де актуальні моделі поведінки спираються на загальноприйняте, «норму», яку формують практики. У новому за своїми характеристиками комунікаційному просторі функціонує, у явному або прихованому – латентному вигляді національний наратив, що його можна розглядати як «...впорядкування, надання смислу досвідам... як конденсований ряд правил, який включає в себе те, що є узгодженим та успішно діє в межах даної культури» [1, с. 36]. Н. Яковенко, говорячи про комунікативну пам'ять, або комунікативний код культури як систему сенсів, знакових для певної спільноти, що сприймається її членами за обов'язковий набір цінностей та забезпечує «адекватність» повсякденної поведінки з щоразу новою, на виклик часу, інтерпретацією/сприйняття «нашого» минулого, наголошує, що формують цей комунікативний код література, мистецтво, ЗМІ [2].

Відтворення, трансляцію та трансформацію національного наративу як значущої оповіді нації про себе забезпечують різні джерела – від академічних чи політичних, до розважальних і неформальних. Останні тенденції пов'язані зі змінами медіа-споживання (зміни користувачької

поведінки стабільно фіксуються медіа-дослідниками) і трансформацією архітектури медіа-поля. Загалом, художні тексти історичної тематики – фільми, ігри, книги – є потужним джерелом впливу на суспільну свідомість і колективну пам'ять.

Питання розважальних практик у масових комунікаціях, зокрема, розширення сфери застосування ігрових технологій в освіті, культурному менеджменті, політиці знайшли своє відображення в історіографії [3, 4, 5, 6]. Відзначимо, що в цьому дослідженні розважальний контент і практики розглядаються через осмислення залученості в ті чи інші соціальні відносини в інтерактивному просторі мережі Інтернет. Відповідно, це дослідження має на меті з'ясувати, як процеси гейміфікації впливають на світогляд, у яких саме аспектах ігровий дискурс є ресурсом формування та підтримки етнічної, регіональної, національної ідентичності.

Зростання ролі розважального контенту, з одного боку, є відповіддю на запит користувачів. З іншого – просування відповідних смислів набагато ефективніше (нижчий спротив, вища стійкість) тоді, коли користувач розглядає смисли як особисті, а не набуті досвід чи емоції. Культурна пам'ять є не тільки пасивною накопичувальною пам'яттю, вона включає в себе реактивацію минулого і можливість його широкого засвоєння активною функціональною пам'яттю. Важливу роль відіграють при цьому структури перцепції, завдяки яким діють вторинні процеси індивідуального і культурного сприйняття [7]. У ситуаціях, коли при засвоєнні нарративу не усвідомлюється дидактична мета, інформація легше формує переконання. Вищий рівень емоційності художнього контенту формує сильніші зв'язки.

За висновком дослідниці психології сприйняття медіа-текстів М. Грін, сила художніх нарративів підкреслює цікаву відмінність між риторичною комунікацією і нарративами: на вплив аргументів впливає достовірність джерела або сприйняття інтенцій мовця, проте у випадку «чарівного нарративу» знижується критичне сприйняття джерела, на емоційному рівні історії сприймаються незалежно від того, чи відповідають вони реальності [8]. Довіра до неформальних контактів, зокрема, через соціальні мережі, рекомендаційні спільноти робить відповідні нарративи більш ефективними.

Сьогодні було б передчасно стверджувати, що неформальний чи розважальний, або ж непрофесійний (продукований у соціальних мережах

користувачами) контент може замінити цілеспрямовану державну політику та потужний комерційний сектор інформаційної продукції. Швидше неформальна комунікація адаптує, переосмислює (приймає або відкидає офіційний дискурс, не виключено – виробляє контрдискурс; створює десятки реплік та адаптацій найрізноманітніших рівнів), відчутно інтенсифікує трансляцію національного нарративу.

Усвідомлення ефективності цих інструментів у конструюванні сприйняття минулого призводить до прямих чи непрямих спроб політичного маніпулювання та, з іншого боку, до зростання актуальності дослідження розважальної продукції як ефективного механізму формування світоглядних уявлень.

Важливий тренд медіа-споживання – гейміфікація (або ігрофікація) – останнім часом представляє своєрідний інструментарний тренд, який активно застосовують у найрізноманітніших сферах: від інтернет-маркетингу та рекламних кампаній до різнорівневої освіти та механізмів побудови корпоративної культури. Гейміфікація передбачає використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті. Основне її завдання – залучення користувача, стимулювання його до певних дій та формування позитивного досвіду взаємодії. Розуміння психології людини та її внутрішніх стимулів є одним з основоположних аспектів застосування подібних ігрових механік. Процес гейміфікації базується на використанні природних людських інстинктів: прагнення до перемоги і визнання, схильність до конкуренції (змагальності), подолання перешкод та здобуття певних статусів/бонусів, азарт і бажання отримати винагороду є тими факторами, які гарантують позитивну реакцію реципієнта на пропозицію ігрових елементів у практично будь-якому контексті.

Саме тому гейміфікація активно включається сучасними медіа до засобів побудови ефективної інтерактивної взаємодії з аудиторією. Однак ігрові механіки не лише вбудовуються як додатковий розважальний матеріал на базі тих чи інших інформаційних ресурсів, але й активно інтегруються в новинний контент. Результатом такої інтеграції стають явища новинних ігор та інтерактивних візуалізацій. Ігри популярні серед аудиторії, оскільки прості у використанні, вимагають залучення читача, здатні створювати штучне напруження завдяки часовим обмеженням.

Показовим прикладом, що демонструє ці характеристики, може вважатися антикорупційний проєкт – інтернет-гра «Гроші, метри, два

авта», розроблена фахівцями медіа-проекту «Тексти» на основі інформації з бази даних декларацій declarations.com.ua: гравцям пропонують вгадати місячну зарплатню чиновника за його статками. З одного боку, проект є прикладом, коли ігрова форма спонукає читача замислитися над важливими соціальними чи політичними процесами, з іншого – подібні ігри яскраво відбивають суть процесу гейміфікації, тобто залучення ігрових механік у медіа, що є, по суті, вірусним контентом (змушують грати знову і знову, щоб поліпшити результат) та «чіпляють» прив'язкою до конкретного інформаційного приводу, актуальністю і злободенністю.

Водночас галузь виробництва та дистрибуції розважального контенту має високий рівень глобалізації, крім цього, ринок комерційних відеоігор, що, у силу своєї масової популярності та високого рівня емоційного включення має потужний вплив на формування світоглядних переважень українців, у першу чергу молоді, перебуває значним чином «у тіні» російського. Відеоігри, що становлять важливу частину дозвілля значної частини сучасних підлітків, українську локалізацію мають далеко не завжди, причому значна частина локалізованих – аматорські користувачські проекти. Власне, навіть за наявності такої локалізації гравці можуть обирати не український варіант гри. У випадках, коли сюжет гри не передбачав українського елемента (а таких більшість), українські геймери часто використовують англomовний оригінал або російські переклади.

Відповідно, формується викривлене лінгвокультурне середовище, коли інтереси українських читачів, глядачів, геймерів у принципі не можуть бути задоволені українською мовою, не кажучи вже про те, що локалізація передбачає часто і смислові нюанси: жарти, історичні чи етнічні акценти. Наприклад, в оригінальній версії комп'ютерної гри *Sniper Elite* головний герой рятував ядерні розробки Третього рейху від росіян, у локалізованій версії сюжет було змінено з врахуванням етнічної належності негативних героїв. Молодь, відтак, споживаючи інформаційну продукцію із та для «російського світу», усвідомлює себе його частиною. Відповідно, офіційний дискурс, покликаний формувати ідентичність – освітній, науковий, художній – вступає у конфронтацію з дискурсом неофіційним, що, без сумніву, впливає на формування ідентичності, зокрема, збереження навіть у представників нових поколінь незалежної України згаданих раніше контрверсійності в загально-

українському масштабі (умовні українська і радянська ідентичності) та атомізованості в індивідуальному вимірі (поєднання заявленої українськості із сприйняттям російського як «свого»).

З точки зору комп'ютерної гри як інструменту впливу на свідомість гравців показово видається практика користувацької локалізації деяких проєктів. У багатьох стратегіях ²⁰ сценарій передбачає можливість грати від імені існуючих та історичних держав, наближаючи гру до історичних реалій. У такому випадку українці обмежені у виборі ігрового поля – «виступати» від імені України вони не можуть у кожній грі. Наприклад, у RTS-стратегії «Козаки» доступна гра за Україну. Гравець може вступити у війну з іншою країною, «як слід проникнутись атмосферою українського козацтва». Стратегія від Paradox Interactive «Europa Universalis IV» дозволяє гравцю керувати будь-якою країною, яка існує з періоду Середньовіччя до Нового Часу, у тому числі й Україною, Україні навіть було виділено окреме доповнення, назване «Козаки».

Предметом ігрових сюжетів стали події Революції гідності та російсько-української війни. Наприклад, «Сила і революція» (Power & Revolution: Geopolitical Simulator 4) – геополітичний симулятор, дає можливість керувати всіма аспектами життя країни, змінити будь-який елемент: державний лад, економічну політику, податки, встановити нову владу, удосконалити міста. У списку доступних ігрових країн присутня і Україна, передбачено два варіанти: вільна гра за Україну та сценарій. У вільній грі гравець бере на себе роль президента і керує країною (в умовах нестабільної економіки, недосконалого парламентаризму, терористичних організацій на Сході на високого рівня невдоволення населення). Запропоновані сценарії в грі, як впливає із заявленої назви, стосуються революційних подій. Гравцям пропонують пройти шлях від початку революції до звільнення території Донбасу.

Водночас у багатьох стратегіях зіграти «за Україну» неможливо. Наприклад, у глобальній стратегії Victoria 2 гравець може спробувати себе в ролі правителя будь-якої існуючої держави в період з 1836 по 1936 р., реалізувати власну стратегію у всіх аспектах державного життя:

---

²⁰ Стратегічна відеогра – гра, побудована на плануванні дій та виробленні певної стратегії для досягнення якоїсь конкретної мети. Гравець керує не персонажем, а управляє масштабними утвореннями (імперіями, планетами, галактиками), при цьому займаючись всіма аспектами їх життя.

економіка, наука, армія, дипломатія, внутрішня політика. Оскільки Україна у визначений період не була самостійною державою, вона представлена в грі як колонія, відповідно, «грати за Україну» в початковому сценарії неможливо, необхідно відокремитися від Російської імперії, або дочекатись її розпаду. Мотивовані гравці можуть прискорити цей процес. На спеціалізованому геймерському ресурсі LeoGaming пропонується інструкція для політично та національно свідомих українських геймерів, що передбачає своєрідний механізм «українізації» [9, 10]. Гравцям пропонується розпочати гру з двох акаунтів – Російської та Австрійської імперій та створити ігрову Україну в Російській імперії через «меню створення сателітів». Після отримання можливості грати за Україну (лише в статусі сателіта, без змоги проводити свою зовнішню політику) досвідчені геймери радять оголосити «визвольну війну» за Україну, програти її і від імені Росії визнати незалежність України. Таким чином Україна стане незалежною від Російської імперії, при цьому гравець отримує можливість розвивати «потужну промисловість, забудувати країну залізницями і зібрати армію», та, відповідно, добиватися статусу колоніальної держави, «вести активну зовнішню політику, вдалі війни». При цьому редакція Leogaming рекомендує гравцям захопити Єгипет заради побудови Суецького каналу і Оман – заради нафти. Остання порада ілюструє характерну рису подібних стратегій – пріоритетність імперського дискурсу: більшість стратегій орієнтовані на нарощування військової могутності та розгортання територіальної експансії. Тут досить показовий відгук про гру Super Power 2 – глобальну стратегію, що в загальних рисах нагадує геополітичний симулятор: гравці можуть керувати економікою, армією і політичними відносинами. Події Super Power 2 відбуваються у 2001 р., коли Україна була державою зі стабільною економікою та однією з найбільших армій Європи. Виходячи з цих обставин, гравці рекомендують починати анексію інших країн: *«По суті, це і є мета Super Power 2, адже налаштування «економіки» настільки нудні, що після 5 хвилин розглядів вам набридне щось змінювати, і ви підете воювати. Але захоплення всього світу в цій грі – процес цікавий. У підсумку, граючи за Україну можна спокійно захопити всю Європу і труднощі виникнуть лише при боротьбі з США і Канадою. Але якщо адаптуєтесь, то і вони не будуть вам перешкодою в створенні єдиної земної держави! Більше того, ви навіть зможете*

створити для України ядерне озброєння. Застосування ядерної зброї в цій грі виглядає дуже круто і спробувати можна. Звичайно, в житті нічого крутого в цьому немає, але не пропадати ж добру в грі!»

Рис. Експансія віртуальної України у відеогрі.

Джерело: <https://leogaming.net/ua/site/news/igraem-za-ukrainu-1>

Зазначені питання актуалізують міждисциплінарні дослідження, спрямовані на виявлення відношення між образами, створюваними і трансльованими в національних культурних просторах, історією та пам'яттю. Візуальні образи в сучасних соціокультурних процесах виступають у різних ролях: як свідки історії, як засоби матеріалізації спогадів чи як засіб впливу на зміст пам'яті, зокрема, формування такого явища як «пост-пам'ять». Візуалізація ключових моментів національної історії створює основу для культури історичної іконографії, яка повторюється в підручниках, ілюстраціях та аматорських зображеннях (демотиваторах, плакатах, що поширюються в інтерактивному просторі, впливають на іконографію медіа) та інших засобах формування суспільної уяви. Дослідження динаміки історичних наративів, їх візуалізації та спогадів дають змогу розширити уявлення про індивідуальні та колективні процеси й механізми пам'яті.

Не менш важливим аспектом може вважатися медіа-конструювання історії з використанням зображень з політичною метою та маніпулювання пам'яттю. Це включає в себе всі види практики для створення впливових ікон політично корисної пам'яті, враховуючи зміну значення, зміни етичних ієрархів та оцінок, а також прищеплення штучної та пропагандованої пам'яті.

Підсумовуючи, зазначимо: явище цифрової культури є знаковим, оскільки вказує на домінуючу форму соціалізації сучасного суспільства – інформаційно-віртуальну. Завдяки цифровим телекомунікаціям стають можливими принципи «поліфонічної», «безперервної», «перманентної» трансляції, коли постійні потоки повідомлень про ті чи інші процеси набувають статусу окремої «гіперреальності». Сучасні інформаційно-комунікаційні системи дають змогу виробляти певною мірою одну з форм громадянського політичного солідаризму. Сучасні інформаційно-комунікаційні системи дають можливість виробляти певною мірою одну з форм громадянського політичного солідаризму. Швидкими темпами відбувається процес формування як віртуальних спільнот і віртуальних соціальних груп, так і формування вже цілком відмінних від попередніх «цифрових» поколінь, зі своїми формами соціалізації та соціальної поведінки, зокрема й на побутовому рівні.

Споживання розважальних історій та художніх текстів з високою імовірністю формує вищу сприйнятливість до політично релевантних меседжів. Водночас психологічно ми схильні читати та сприймати те, що вже відповідає, а не суперечить нашій моделі світу, відповідно, книги, фільми, серіали, ігри швидше закріплюють вже наявні уявлення, а не впроваджують абсолютно нові; пропонують пояснювальні схеми, яскраві метафори.

Література

1. *Брокмейер И.* Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 29–42.
2. *Орищина М.* Історія і ЗМІ: хто творить комунікативний код культури? / М. Орищина // День. – 2017. – 27 лип. – № 130–131.
3. *Хейзинга Й.* Homo ludens. В тени завтрашнього дня / Й. Хейзинга /

пер. с нидерл. ; общ. ред. и послесл. Г. М. Тавризян. – Москва : Прогресс, 1992. – 464 с.

4. *Pellissard M.* (2015–2016). Gamification in Cultural Institution & Museums, GMIII. Retrieved October 27, 2015–2016, from <http://bunkrapp.com/present/nc32 pm/#1>.

5. *Зайченко О.* Гейміфікація музейного простору в аспекті типології поведінки музейного відвідувача / О. Зайченко // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. – 2017. – № 2. – С. 87–98.

6. *Donges P.* Mediatization of Political Organizations: Changing Parties and Interest Groups? In: Esser, Frank / P. Donges, O. Jarren / Stromback, Jesper (Hrsg.): Mediatization of Politics: Understanding the Transformation of Western Democracies. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014.

7. *Ассман А.* Новое недовольство мемориальной культурой / Алейда Ассман ; пер. с нем. Б. Хлебникова. – Москва : Новое литературное обозрение, 2016. – 232 с. (Библиотека журнала «Неприкосновенный запас»).

8. *Green Melanie C.* The role of transportation in the persuasiveness of public narratives / Green Melanie C., Timothy C. Brock // Journal of Personality and Social Psychology. – 2000. – Vol. 79, no. 5.

9. *Dr.Woozie.* Граємо за Україну #1: найкращі ігри [Електронний ресурс] / Dr.Woozie // LeoGaming. – Режим доступу: <https://leogaming.net/ua/site/news/igraem-za-ukrainu-1>. – Назва з екрана.

10. Как играть за независимую Украину в Europa Universalis [Электронный ресурс] // Youtube-канал. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=K37 vWeCwnZM>. Опубликовано 03.03.2014. – Загл. с экрана.

References

1. Brokmeier, I., Kharre, R. (2000). Narrativ: problemy i obeshchaniia odnoi alternativnoi paradigm [Narratives: problems and promises of one alternative paradigm]. *Voprosy filosofii – Questions of Philosophy*, no. 3, pp. 29–42 [in Russian].

2. Oryshchyna, M. (2017). Istoriia i ZMI: khto tvoryt komunikatyvnyi kod kultury? [History and Mass Media: Who Creates a Communicative Culture Code?] *Den – Day*. 27 lyupnia. no.130–131[in Ukrainian].

3. Kheizinga, I. (1992) Homo ludens. V teni zavtrashnego dnia [In the shadow of tomorrow]. Moscow: Progress [in Russian].

4. Pellissard, M. (2015–2016). «Gamification in Cultural Institution & Museums», GMIII. retrieved October 27, 2015–2016, from <http://bunkrapp.com/present/nc32 pm/#1> [in English].

5. Zaichenko, O. (2017). Heimifikatsiia muzeinoho prostoru v aspekti typolohii povedinky muzeinoho vidviduvacha [Gamymaking of the museum space in terms of the typology of museum visitor behavior]. *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii – City: History, Culture, Society. E-Journal of Urban Studies*, no. 2, pp. 87–98 [in Ukrainian].

6. Donges, P., Jarren, O. (2014). Mediatization of Political Organizations: Changing Parties and Interest Groups? In: Esser, Frank / Stromback, Jesper (Hrsg.): *Mediatization of Politics: Understanding the Transformation of Western Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan [in English].

7. Assman, A. (2016). Novoe nedovolstvo memorialnoi kulturoi [New dissatisfaction with the memorial culture]. (B. Khlebnikova, Trans). Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. (Biblioteka zhurnala «Neprikosnovennyi zapas») [in Russian].

8. Green Melanie C., Timothy C. Brock. The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 79, no. 5 [in English].

9. Dr. Wozzie. Hraiemo za Ukrainu #1: naikrashchi ihry. *LeoGaming*. URL: <https://leogaming.net/ua/site/news/igraem-za-ukrainu-1> [in Ukrainian].

10. Kak igrat za nezavisimuiu Ukrainu v Europa Universalis (2014). *Youtube-kanal*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K37 vWeCwnZM> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.12.2017.

Yuliia Polovynchak,

Cand. Sci. (Historical), Senior Research Associate,

Director of National Legal Library,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Game Technologies under the Outlook Interventions of Modern Communications

The paper presents the research of entertaining production as an effective mechanism in the formation of outlook conceptions. The gamification processes as applying of gaming practices and mechanisms to non-game context are characterized. It is

proved that consumption of entertaining stories and fictions with high probability forms higher susceptibility to politically relevant messages. The practice of user's localization of some video games are considered. The issue of media designing of story for the political goals and memory manipulation is brought up.

Keywords: memory, gamification, narrative, video games, media designing.

Розділ V

**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК
В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-
ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН**

Ірина Беззуб,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

У статті проаналізовано сучасні суспільні виклики, виявлено основні проблеми у впровадженні в систему безперервної освіти ІКТ-засобів та ІКТ-методів (інституційна роздрібненість, відсутність системності, надійних механізмів нормативно-правового регламентування і стимулювання, слабка фінансова забезпеченість тощо). Досліджено й систематизовано види, способи і засоби поширення й ефективного використання ІКТ в освіті протягом життя, а також висвітлено сучасний стан розв'язання означеної проблеми в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: освіта впродовж життя, безперервна освіта, відкриті системи освіти, відкриті освітні ресурси, інституційний репозитарій, відкритий доступ, дистанційна освіта, масові відкриті онлайн-курси, мобільні застосунки, університет третього віку.

Зміни економічних відносин і ринку праці в Україні актуалізували перед суспільством проблему формування освітніх послуг, здатних реалізувати потреби держави і прагнення громадян до безперервного інтелектуального й професіонального зростання через реалізацію індивідуальних здібностей. Перед освітньою системою постали нові виклики, що вимагають активного впровадження інноваційних форм навчання, виховання і розвитку людей.

Протягом кількох останніх десятиліть кардинально змінилася система генерації й передавання знань, а їхній обсяг зріс у багато разів. Нині щорічно оновлюється близько 5% теоретичних і 20% професійних знань. Американські фахівці доводять, що через появу нової інформації старіння фахових знань, а отже, і зниження компетентності працівника на 50%, відбувається менше ніж за п'ять років. Тому освітні заклади не можуть за 4–6 років один раз і назавжди підготувати людину до професійної

діяльності протягом усього життя. Іншими словами моральне і фізичне старіння знань, умінь, навичок в умовах традиційної системи вищої освіти відбувається раніше, ніж закінчується навчання у ВНЗ [1]. Таким чином проблема може бути розв'язана завдяки переходу до безперервної освіти, у якій базова освіта не є кінцевою чи завершеною, а слугує лише основою і фундаментом постійного професійного зростання через використання програм додаткової освіти.

Нині в трактуванні безперервної освіти дослідники послуговуються низкою термінів. У літературі зустрічаються такі стійкі сполучення, як «освіта дорослих» (adult education); «продовжена освіта» (continuing education); «подальша освіта» (further education); «відновлювана освіта» (resurgent education) – чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; «перманентна освіта» (permanent education); «освіта протягом життя» (lifelong education); «навчання протягом життя» (lifelong learning LLL). Кожне з цих понять акцентує певний бік явища, однак, загальною є ідея довічної незавершеності освіти для дорослої людини [2].

Ще в 1974 р. ЮНЕСКО визнала безперервну освіту основним принципом реформування освітньої галузі. З початком XXI ст. посилення ролі безперервної освіти стає однією з визначальних тенденцій у модернізації європейської політики в освітній сфері.

На Лісабонському саміті Ради Європи в березні 2000 р. прийнято «Меморандум освіти протягом життя» (A Memorandum of Lifelong Learning), де підкреслено, що безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості. У 2003 р. на Берлінській конференції міністрів освіти країн-учасниць Болонського процесу розвиток безперервної освіти було включено до цілей формування загальноєвропейського освітнього простору [3].

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. визначено, що державна політика щодо безперервної освіти здійснюється з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти впродовж життя, соціально-економічних, технологічних і соціокультурних змін. Нові освітні стандарти, що тепер запроваджуються в Україні новим Законом про освіту (2017) та Концепцією Нової української школи, ґрунтуються на «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні

компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 р., де окреслено еталонні рамки базових компетенцій як засобів, необхідних для особистої реалізації, активного громадянського життя, можливості працевлаштування. Серед ключових компетентностей найважливішими в розрізі порушеної проблеми є: інформаційно-цифрова компетентність (упевнене, а водночас критичне застосування ІКТ для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, у публічному просторі та приватному спілкуванні, інформаційна й медіа-грамотність) та вміння вчитися впродовж життя (здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання) [4].

В умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій застосування ІКТ-засобів та ІКТ-методів навчання дає змогу споживачам освітніх послуг самим обирати програми та модулі навчання, а також час та способи їхнього опанування. Кожний індивідуум, використовуючи як традиційну систему освіти, так і безперервну освіту на базі ІКТ, залишаючись на одному й тому ж формальному освітньому рівні, може вдосконалювати свою професійну кваліфікацію і майстерність; підійматися по ступенях і рівнях професійної освіти; не тільки продовжити, а й змінити профіль освіти.

Мета статті полягає в дослідженні, аналізі й систематизації видів, способів і засобів поширення та ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті протягом життя.

Актуальність і перспективність дослідження проблеми застосування ІКТ в освіті протягом життя зумовлена формуванням інформаційного суспільства, особливістю якого є прискорення приросту знань і бурхливий розвиток інформаційних технологій, швидкі зміни як змісту й характеру праці та суспільної діяльності людей, так і запитів ринку праці, головними з яких є компетентність і професіоналізм фахівця. Соціально-економічні трансформації приводять до появи в багатьох дорослих потреби в перепідготовці, одержанні нових знань, умінь і навичок, що відповідали б актуальним вимогам їхньої професійної та суспільної діяльності. Освіта впродовж життя з використанням ІКТ

актуалізується також у зв'язку з необхідністю перепідготовки і навчання соціально незахищених верств дорослого населення (безробітних, дорослих з обмеженими фізичними можливостями, тимчасово переміщених осіб, звільнених у запас військовослужбовців та інших категорії дорослого населення). Створюються умови для навчання дорослих за допомогою мережі Інтернет, з'являються нові, нетрадиційні форми освіти дорослих (дистанційне навчання, університети третього віку, бізнес-школи, корпоративні університети, внутрішньофірмове навчання тощо). Усе це потребує аналізу й осмислення тенденцій і перспектив навчання протягом життя.

На Заході, де зародилася концепція освіти впродовж життя, цій темі присвячена велика кількість публікацій різних авторів. Зокрема, англійським ученим Р. Дейвом та теоретиком П. Ленграндом було розкрито поняття «освіта впродовж життя», як процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивідів протягом життя задля підвищення якості як власного особистого життя, так і їхнього соціального оточення. Саме П. Ленгранд у 1965 р. запропонував глибше розуміння безперервної освіти як системи донавчання і професійного вдосконалення, пов'язаних з розширенням, оновленням та актуалізацією професійної кваліфікації, створенням умов повного розвитку здібностей людини впродовж життя. Р. Дейв визначив 25 ознак, характерних для безперервної освіти.

Навчання впродовж життя, як теоретичний феномен і безперервний освітній процес, плідно досліджують вітчизняні науковці А. Гончарук, М. Карпенко, В. Кремень, З. Курлянд, Н. Ничкало, Л. Сігаєва, М. Степко, І. Фольварочний, Л. Шевченко та інші [5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]. У їхніх публікаціях ідеться переважно про основні завдання, заходи, фактори, типи, практики, проблеми навчання та потреби формування в Україні системи освіти протягом життя, а також аспекти, які поки що гальмують цей процес.

Нині помітно зросла кількість досліджень, предметом яких стало використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. Цій темі присвятили дослідження науковці В. Биков [12], Я. Булахова, О. Бондаренко, В. Заболотний, Г. Козлакова, О. Міщенко, О. Пінчук, О. Шестопал та ін.

Вивчення наукової літератури про сучасну практику реалізації безперервної освіти та її нормативно-правове регламентування в Україні

показало, що нинішня вітчизняна система безперервної освіти є інституційно-роздрібненою, не має достатніх ознак системності, характеризується відсутністю надійних механізмів стимулювання та недостатньо забезпечена фінансово.

Розбудова повнофункціональної сучасної освіти протягом життя на основі інформаційних технологій привела до появи *відкритої системи освіти* – освіти без бар'єрів, доступної для всіх бажаючих навчатися.

Відкриту освіту слід розуміти як систему, у якій реалізується процес отримання знань на основі принципів інформатизації, демократизації та інтеграції за допомоги новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. До її арсеналу технологій та інструментів належать засоби забезпечення доступу до навчальних матеріалів (передусім, електронні бібліотечні системи), засоби візуалізації, інструменти колективної роботи з різноплановим освітнім контентом (як у рамках самого навчального процесу, так і для підготовки до занять вчителів і викладачів), а також широкий спектр засобів забезпечення сучасної дистанційної освіти – у першу чергу засоби аудіо- і відеозв'язку. Як правило, засоби відкритої освіти представлено підручниками, онлайн-курсами, тестами, мультимедіями, програмним забезпеченням та ін.

Головна мета відкритої освіти – навчити людину максимально використовувати ресурси для вибудови своєї освітньої програми. Особистість, будучи замовником своєї освіти, сама проектує її зміст і відповідає за нього, врешті-решт отримуючи певний рівень освіченості [13].

Основними засобами відкритої освіти є так звані «відкриті освітні ресурси» (Open Educational Resources, вперше з'явилися як проект Массачусетського технологічного інституту), тобто матеріали, які є доступними в Інтернет (без контролю доступу), опубліковані з наданням права подальшого використання. Все це не означає порушення авторських прав, оскільки узгоджується із законодавством. Найпоширенішою ліцензією, яка застосовується до відкритих освітніх ресурсів, є ліцензія Creative Commons.

Згідно з Кейптаунською Декларацією (2008), саме відкриті освітні ресурси забезпечують подальшу ефективність відкритої освіти в умовах інформаційного суспільства. Розвиток і продуктивність відкритих ресурсів має забезпечити міжнародний рух з однойменною назвою – «відкриті освітні ресурси» [14].

Ефективною формою відкритих освітніх ресурсів є *інституційні репозитарії (IP)* – електронні архіви відкритого доступу. Їхня поява стала можливою завдяки всесвітньому руху Open Acces (відкритий доступ), який забезпечується через журнали відкритого доступу та електронні репозитарії, що створюються в університетах, науково-дослідних установах, де, крім друкованих, архівуються ще й недруковані статті. Бібліотеки також відкривають свої ресурси для вільного користування.

Зокрема, прикладом відкритих ресурсів є започатковані ЮНЕСКО в рамках названого руху інноваційні університетські репозитарії: MIT Open Course Ware (проект Массачусетського технологічного інституту з публікації у відкритому доступі матеріалів усіх курсів інституту), Connexions (проект Університету Райса, Техас, США), Open Yale Courses (відкриті онлайн-курси Єльського університету), MERLOT (програма Державного Університету Каліфорнії), Open Learn (освітня платформа Відкритого університету, Велика Британія) та ін.

До вітчизняних інституційних репозитаріїв, що були створені та підтримуються українськими науковими, освітніми та дослідними установами, належать: eKMAIR – електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія»; ELARTU – репозитарій Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя; Електронний науковий архів НТБ НУ «Львівська політехніка»; eSSUIR – електронний архів Сумського державного університету; eKhNUIR – електронний архів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; ARRCnNU – інституційний репозитарій Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича та ін.

Загалом, бібліотеки є активними прихильниками відкритого доступу. Він дає змогу їм прибрати як цінові, так і правові бар'єри, що підтримують зусилля бібліотек у наданні доступу до наукової інформації.

Подальша активізація руху відкритих освітніх ресурсів дасть можливість розв'язати низку актуальних для розвитку відкритої освіти завдань: забезпечити універсальний і вільний доступ до здобуття освіти високої якості; істотно здешевити освітні послуги; значно заощадити часові й технологічні витрати в наданні освітніх послуг; оптимізувати навчальний процес із позицій збагачення його інформаційної складової; сприяти встановленню багатоканальних зв'язків між усіма суб'єктами

навчального процесу; значно підвищити ефективність інформаційної освіти і освіти впродовж життя.

Реалізація відкритої освіти може здійснюватись за рахунок *дистанційної освіти (ДО)* – комплекс відкритих освітніх послуг (навчальний матеріал, технології, консультації, контроль знань тощо), що надаються широким верствам у країні та за кордоном за допомогою спеціалізованого інформаційного освітнього середовища, яке базується на дистанційних технологіях навчання (мультимедійних, мережевих, телекомунікаційних, ТВ-технологіях тощо).

Навчальні заклади, що пропонують програми ДО, можна поділити на три категорії: «натуральні» дистанційні університети, провайдери корпоративних тренінгів та/або курсів підвищення кваліфікації, традиційні університети, що пропонують онлайнове навчання.

Переваги дистанційного навчання обумовлені його новими функціями, розширенням можливостей і сервісу в наданні освітніх послуг тим, хто навчається, розподіленям по різних сегментах ринку й територіях, а також використанням системи гнучкої безперервної освіти, гнучких графіків, проведення занять у синхронному й асинхронному режимах.

Однією з найновіших форм дистанційного навчання, яка активно розвивається у світовій освіті, є *масові відкриті онлайн-курси* (Massive open online courses, MOOC) з великомасштабною інтерактивною участю та відкритим доступом через Інтернет. Найпопулярніші MOOC збирають сотні тисяч людей. Такі курси розраховані на слухачів різних рівнів підготовки – як новачків, так і досвідчених спеціалістів. Прикладами MOOC слугують: Coursera (одна з провідних платформ масової онлайн-освіти, яка в партнерстві з кращими світовими університетами та організаціями пропонує безкоштовні онлайн-курси для всіх бажаючих), EdX (безкоштовна інтернет-платформа масових відкритих інтерактивних курсів, заснована Массачусетським технологічним інститутом і Гарвардським університетом у травні 2012 р.), Udacity (комерційна освітня організація, заснована С. Траном, Д. Ставенсом і М. Соколскі).

Із травня 2013 р. одним з партнерів Coursera став Фонд В. Пінчука. У рамках співпраці відбувається субтитрування окремих навчальних курсів українською мовою. Перші два курси з українськими субтитрами (Model Thinking та Introduction to Finance, обидва від викладачів Мічиганського університету) стали доступними з жовтня 2013 р. [15].

Перші українські МООС пройшли у 2013 р. на базі КНУ ім. Тараса Шевченка – «Університет онлайн»: масовий онлайн-курс, ініційований І. Примаченком, стосувався бренд-менеджменту. У 2014 р. стартував проєкт інтерактивної онлайн-освіти EdEra, який створює онлайн-курси та освітній контент широкого спектра з використанням ІТ. Мета проєкту – зробити освіту в країні доступною та якісною на зразок західних найкращих освітніх ініціатив. Засновниками платформи є І. Філіпов, А. Ільчук, а також технічний директор О. Філіпова [16].

Одним з успішних проєктів є платформа українських масових онлайн-курсів Prometheus, заснована І. Примаченком та О. Молчановським. Вона стартувала у 2014 р. і нині має аудиторію із сотень тисяч слухачів, пропонує десятки безкоштовних онлайн-курсів, представлені різноманітними напрямками: громадянська освіта, історія України, підприємництво, основи державної політики, аналіз даних, ІТ технології, основи інформаційної безпеки та багато інших. До співпраці залучено як фахівців-практиків, представників відомих компаній (IBM, Microsoft, VideoGorillas, EPAM та ін.), так і викладачів провідних вишів (КНУ ім. Тараса Шевченка, НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», Києво-Могилянська академія, Університет Торонто тощо). Prometheus не лише самостійно створює та розміщує масові відкриті онлайн-курси на власному сайті, а й надає безкоштовну можливість університетам, провідним викладачам та компаніям-лідерам своєї галузі публікувати й розповсюджувати курси на цій платформі. Мета проєкту – не просто окремі курси, а взаємопов'язані цикли курсів з найактуальніших для країни тем (бізнес, ІТ, іноземні мови, право, історія тощо).

Кожен курс проєкту складається з відеолекцій провідних викладачів найкращих українських вишів, інтерактивних завдань, що дають змогу закріпити отримані знання, а також форуму, на якому студенти мають можливість поставити питання викладачеві та спілкуватися один з одним. Все, що знадобиться для участі в такому курсі, – комп'ютер та наявність доступу до мережі Інтернет [17].

У 2016 р. Prometheus уклала угоду з Державною службою зайнятості про навчання її клієнтів та співробітників за допомогою масових безкоштовних онлайн-курсів від провідних українських та західних університетів. Партнерство спрямоване на надання безкоштовного доступу до навчання понад 200 тис. безробітних, які щорічно звертаються

до служби зайнятості для опанування нових професій та вдосконалення навичок, а також 12 тис. співробітників самої служби. Відтепер клієнти та співробітники всіх 560 державних центрів зайнятості паралельно з традиційним навчанням будуть безкоштовно навчатися онлайн-програмуванню завдяки масовим онлайн-курсам Гарвардського університету та КПІ, підприємництву і створенню стартапів на курсах викладачів Стенфорду та Києво-Могилянської бізнес школи, нюансам пошуку роботи в експертів сайту rabota.ua [18].

Проект Prometheus може конкурувати із західними платформами масових онлайн-курсів, оскільки створює специфічні для України курси (українське право, іноземні мови, історія України тощо та розробляє українською мовою курси, які вже існують на Заході, але недоступні для українців через мовний бар'єр. Налагоджуючи тісну співпрацю з провідними українськими компаніями у створенні програм, Prometheus робить курси краще пристосованими до реальних потреб роботодавців та практично корисними для майбутніх працівників

Однак слід визнати, що проблема визнання кваліфікацій, здобутих в онлайн-освіті, залишається невирішеною не лише в Україні. Більшість університетів розвинутих країн, що створюють масові онлайн-курси, поки що після їхнього завершення не видають кредитні бали навіть своїм власним студентам. Цінність сертифікатів, що пропонуються різноманітними платформами масових онлайн-курсів, так само не визначена на ринку праці. Для української освітньої системи важливим завданням є напрацювання механізмів сертифікації освітніх онлайн-курсів, підтвердженої як провідними навчальними закладами та роботодавцями, так і державними органами освіти.

Останнім часом стрімкого розвитку набувають теоретичні й практичні дослідження щодо *використання мобільних пристроїв* у навчальному процесі. Ця тенденція набула актуальності з початком «ери смартфонів і планшетів», які символізують сучасне інформаційне суспільство.

Під мобільними інформаційно-комунікаційними технологіями розуміється сукупність персональних апаратних засобів, програмного забезпечення, а також прийомів, засобів і методів, що дають змогу здійснювати діяльність, пов'язану з отриманням, збереженням, комп'ютерним опрацюванням і відтворенням текстових, аудіо-, відео- та графічних даних в умовах оперативної комунікації з ресурсами Інтернету, що спрямовані

на підтримку особистісно-орієнтованого навчання. Мобільне навчання реалізує принципи відкритої освіти: гнучкість, модульність, незалежність від місця й часу, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Воно затребуване на ринку освітніх послуг, зокрема у сферах післядипломної та другої вищої освіти і окреслює новий напрям як частину відкритої освіти.

Під час такого навчання використовуються мобільні безпроводні пристрої – ноутбук, нетбук, планшетний ПК, кишеньковий ПК, інтернет-планшет, електронна книга, смартфон тощо. Вони є засобами навчання, темпи їхнього поширення інтенсивно зростають, а реалізація технології високошвидкісного безпроводного доступу Wi-Fi та WiMAX розширює можливості навчання в будь-який час і в будь-якому місці.

З кожним роком збільшується кількість та якість мобільних застосунків, розрахованих на самоосвіту, до створення яких долучаються провідні державні та приватні інституції. Використання мобільних застосунків зберігає актуальність у процесі самоосвіти, як важливого чинника отримання та поповнення запасу знань, самовдосконалення особистості в професійній і непрофесійній сферах, розвитку соціуму, стає вагомим компонентом діяльності багатьох соціальних груп.

Нині в магазинах Google Play та App Store існує велика кількість застосунків з різних галузей знань: від точних наук до гуманітарних.

Команда освітнього проекту «Мова – ДНК нації» (засновниця Н. Клименко), створила перший мобільний застосунок Mova для вдосконалення знань з української мови на платформах iOS та Android. Завдяки застосунку охочі матимуть змогу пригадати основні правила правопису, дізнатися фразеологізми й синоніми, навчитися правильно наголошувати слова та позбутися росіянізмів. Наразі застосунок можна безкоштовно завантажити в Google Play та App Store. Згодом він буде доступним і для Windows Phone. Крім того, розробники планують зробити застосунок більш персоналізованим, щоб пропонувати кожному користувачеві інформацію, корисну саме для нього. Крім того, команда проекту працює над удосконаленням сайту і вже скоро запропонує новий тип вправ для зареєстрованих користувачів [19].

Особливою популярністю користуються застосунки з вивчення іноземних мов, серед них – «Англійська з Lingualeo», який став кращим мобільним застосунком 2015 р. за версією Google; busuu – Easy Language

Learning, відзначений Google Play як один із кращих 2015 р.; «Memrise – вивчення мов» та ін. Це зручні, ефективні й безкоштовні сервіси, які дають можливість займатися без будь-яких просторових і часових обмежень. Проведене Міським університетом Нью-Йорка дослідження довело, що всього 22,5 години на busuu відповідають вивченню мови протягом семестру в університеті [20].

Популярними також є мультимедійні мобільні застосунки, які дають можливість отримати інформацію з багатьох наукових напрямів. З поміж них загребуваним є застосунок UdeyOnlineCourses, що позиціонується як глобальний ринок для навчання й викладання в Інтернеті, де понад 13 млн студентів опановують нові навички з більше як 40 тис. курсів: від комп'ютерного програмування до освоєння гри на музичних інструментах, які викладаються досвідченими інструкторами [21].

Нині в Україні спостерігається активізація неформальної освіти людей літнього віку – *геронтоосвіти*. Створюються «Університети третього віку», різні курси, освітні групи тощо, метою яких є особистісний розвиток, соціальна адаптація та збереження активної життєвої позиції літніх людей.

«Університет третього віку» – це вид соціального навчання, який належить до так званої неформальної освіти. Він не ставить за мету отримання основної професії та подальше працевлаштування, а допомагає персональному розвитку, забезпечує активне буття людей похилого віку.

Сучасний стан реалізації «Університетів третього віку» забезпечується на двох рівнях – державному та недержавному. До першого належать обласні, муніципальні, районні управління і територіальні центри та їхні партнери, на базі яких реалізується «Університет». Виші виступають партнерами територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): у Чернівцях – ЧНУ ім. Юрія Федьковича, у Дніпрі – Університет ім. Альфреда Нобеля, у Кам'янському – Дніпровський державний технічний університет, у Львові – Львівський державний університет фізичної культури, у Кременчуці – Кременчуцький інститут ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», у Чернігові – Чернігівський національний технологічний університет тощо.

«Університети третього віку» недержавної форми власності в Україні засновано національними громадськими організаціями, благодійними

фондами в партнерстві з іноземними спонсорами, фінансовими структурами, навчальними закладами недержавної форми власності, фізичними особами. Наприклад, «Університет третього віку» в Києві створено за сприяння громадського руху «Кияни передусім!»; у Львові, Стрию та Івано-Франківську діють при «Справі Кольпінга» України (недержавна громадська організація християнсько-соціального напрямку) та ін. [22].

У 2016 р. у Сумському державному університеті було відкрито Центр освіти для дорослих «Освіта для життя» за підтримки Німецької асоціації народних університетів (DVV International) та громадської організації «Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток». Ініціаторами стали СумДУ та громадська організація «Рада молодих вчених». Основним завданням центру є поєднання освітніх потреб дорослих людей, які вже мають базову вищу чи професійну освіту, але хотіли б отримати нові компетентності, та можливостей місцевих формальних і неформальних інституцій надавати ці послуги [23].

Тренінги для користувачів літнього віку за темами «Основи комп'ютерної грамотності. Основи роботи в Інтернет» періодично проводить Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. Чижевського (м. Кропивницький). Після проведення навчань учасники тренінгу можуть використовувати можливості ПК для підвищення власної професійної кваліфікації та інтелектуального дозвілля [24].

Таким чином, розвиток системи освіти протягом життя має велике значення для забезпечення відповідності ринків праці й освіти, забезпечення вітчизняної економіки кваліфікованими кадрами, зниження рівня безробіття, а відтак безпосередньо впливає на гуманітарну безпеку держави.

Проведений аналіз показує, що застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні протягом життя є однією з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового та вітчизняного освітнього процесу.

З огляду на потреби українського суспільства, становище в системі вищої освіти та складні проблеми соціального і демографічного характеру, елементи відкритої освіти можуть широко використовуватися в освіті протягом життя та дистанційній освіті. До навчання буде залучатися дедалі більше людей середнього віку. Тут телекомунікаційні технології, що дають можливість не тільки розповісти, а й показати,

змоделювати конкретну ситуацію, здатні принести значні позитивні результати вже в короткотерміновій перспективі.

Безумовно актуальною залишається проблема використання функціональних можливостей комп'ютерно-мобільних пристроїв, які й надалі проникатимуть в усі сфери нашого життя. Це зробить освітній процес гнучким, доступним і персоналізованим.

Отже, активне й ефективно впровадження ІКТ технологій у безперервну освіту має принципово важливе значення для України на етапі складних економічних перетворень. Така стратегія є важливим чинником створення нової освітньої системи, що відповідає вимогам інформаційного суспільства і процесу модернізації традиційної освіти, забезпечує більшу доступність освіти для різних верств населення, підвищує якість та творчий потенціал освіти.

Література

1. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252>. – Назва з екрана.

2. Освіта протягом життя як чинник людського розвитку. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1865/>. – Назва з екрана.

3. *Благодетєлева-Вовк С. Л.* Стан потенціалу вітчизняного ринку освіти впродовж життя / С. Л. Благодетєлева-Вовк, Е. А. Афонін // Український соціум. – 2014. – № 3. – С. 52–62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_3_8. – Назва з екрана.

4. Нова українська школа. Концепція Нової української школи (оновлено) [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : сайт. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html>. – Назва з екрана.

5. *Карпенко М. М.* Перспективи реалізації в Україні концепції освіти протягом життя: чинники і механізми / М. М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 4. – С. 45–51.

6. *Курлянд З. Н.* Теорія і методика професійної освіти : навч. посіб. /

3. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін, І. О. Баргенєва, І. М. Богданова ; ред.: З. Н. Курлянд. – Київ : Знання, 2012. – 390 с.

7. *Сігаєва Л. Є.* Концепція розвитку освіти дорослих в Україні / Л. Є. Сігаєва. – Київ : ЕКМО, 2009. – 44 с

8. *Сігаєва Л. Є.* Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л. Є. Сігаєва ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – Київ, 2010. – 41 с.

9. *Степко М. Ф.* Болонський процес і навчання впродовж життя [Електронний ресурс] / М. Ф. Степко, Б. В. Клименко, Л. Л. Товажняський. – Харків : НТУ «ХПІ», 2004. – 111 с. Режим доступу: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Stepko.pdf>. – Назва з екрана.

10. *Фольварочний І.* Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні та країнах Європейського Союзу / І. Фольварочний // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка / редкол.: М. Вашуленко, А. Вихрущ, Л. Вознюк, та ін. – Тернопіль, 2009. – № 2. – С. 14–19.

11. *Шевченко Л. С.* Безперервність як основний принцип реформування сучасної системи освіти / Л. С. Шевченко // Матеріали наук.-практ. конф. викл., аспірантів і студ. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» «Соціально-економічні трансформації сучасного світу» (15 трав. 2013 р.) – Харків, 2013. – С. 83–86. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4017/1/Shevchenko_83.pdf. – Назва з екрана.

12. *Биков В. Ю.* Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. – Київ : Атіка, 2009. – 684 с.

13. «Відкрита освіта: новітні технології у навчальному процесі та освітньому менеджменті як засіб інтенсифікації розвитку освітньо-наукової системи України». Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/721/>. – Назва з екрана.

14. *Коржилова О. Ю.* Засоби відкритої освіти в умовах освітніх трансформацій [Електронний ресурс] / О. Ю. Коржилова // Педагогічна компаративістика – 2014 : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 5 черв. 2014 р.). – Київ : Пед. думка, 2014. – С. 51–52. – Режим доступу: <http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/1656>. – Назва з екрана.

15. Фонд Віктора Пінчука став глобальним партнером провідної

освітньої онлайн-платформи Coursera [Електронний ресурс] // Фонд Віктора Пінчука : сайт. – 2013. – 15.05. – Режим доступу: <https://pinchukfund.org/ua/news/9924/>. – Назва з екрана.

16. Масові відкриті онлайн-курси [Електронний ресурс] // Вікіпедія : сайт. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Масові_відкриті_онлайн-курси. – Назва з екрана.

17. «Prometheus» – громадський проект масових відкритих онлайн-курсів : сайт. – Режим доступу: <http://prometheus.org.ua/>. – Назва з екрана.

18. Клієнтів ДСЗУ навчатимуть на онлайн-курсах [Електронний ресурс] // Вища освіта в Україні. – 2016. – 5.09. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/52206/>. – Назва з екрана.

19. Мобільний застосунок Mova [Електронний ресурс] // Освітній проект «Мова – ДНК нації» : сайт. – 2015. – 21.12. – Режим доступу: <https://ukr-mova.in.ua/blog/pershuj-mobilnuj-zastosunok-dlya-vuvchennyaukrayinskoji-movu>. – Назва з екрана.

20. Google Play [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.busuu.android.enc>. – Дата доступу: 29.08.2017.

21. Google Play [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.udemy.android>. – Дата доступу: 29.08.2017.

22. *Скорик Т. В.* Соціально-педагогічний ефект Університету третього віку [Електронний ресурс] / Т. В. Скорик // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2015. – № 2 (17). – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/403.pdf>. – Назва з екрана.

23. У СумДУ відкрито Центр освіти для дорослих «Education for Life» [Електронний ресурс] // Сумський державний університет : сайт. – 2016. – 30.09. – Режим доступу: <http://sumdu.edu.ua/ukr/news/8157-umsumdu-vidkrito-tsentr-osviti-dlya-doroslikh-education-for-life.html>. – Назва з екрана.

24. Анонс масових заходів [Електронний ресурс] // Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. Чижевського : сайт. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/novini/zahody2017.html>. – Дата доступу: 15.10.2017. – Назва з екрана.

25. *Ставицька І. В.* Інформаційно-комунікаційні технології в освіті // Тези доповідей на науково-практичній он-лайн-конференції «Новітні

освітні технології» [Електронний ресурс] / І. В. Ставицька. – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103>. – Назва з екрана.

References

1. «Osvita protiahom zhyttia: svitovyi dosvid i ukrainska praktyka». Analitychna zapyska [«Education throughout life: world experience and Ukrainian practice». Analytical note]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/252> [in Ukrainian].

2. «Osvita protiahom zhyttia yak chynnyk liudskoho rozvytku». Analitychna zapyska [«Education throughout life as a factor in human development». Analytical note]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1865/> [in Ukrainian].

3. Blahodietielieva-Vovk, S. L. (2014). Stan potentsialu vitchyznianoho rynku osvity vprodovzh zhyttia [The status of the potential of the domestic education market throughout life]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Cotsium*, no. 3, pp. 52–62 [in Ukrainian].

4. Nova ukrainska shkola. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly (onovleno) [New Ukrainian School. Concept of the New Ukrainian School (updated)]. (2016). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: sait – Ministry of Education and Science of Ukraine: website*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html> [in Ukrainian].

5. Karpenko, M. M. (2011). Perspektyvy realizatsii v Ukraini kontseptsii osvity protiahom zhyttia: chynnyky i mekhanizmy [Prospects of realization the Concept of education during life in Ukraine: factors and mechanisms]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priority*, no. 4, pp. 45–51 [in Ukrainian].

6. Kurliand, Z. N. (2012). Teoriia i metodyka profesiinoi osvity : navch. posib. [Theory and methodology of professional education: teach. manual]. Kyiv: Znannia. 362 p. [in Ukrainian].

7. Sihaieva, L. Ye. (2009). Kontseptsiiia rozvytku osvity doroslykh v Ukraini [The Concept of the development of the adult education in Ukraine]. Kyiv: EKMO [in Ukrainian].

8. Sihaieva, L. Ye. (2010). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh

v Ukraini (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Trends in the development of adult education in Ukraine (second half of XX – the beginning of the XXI century)]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

9. Stepko, M. F. (2004). Bolonskyi protses i navchannia vprodovzh zhyttia [Bologna process and life-long learning]. Kharkiv: NTU «KhPI» [in Ukrainian].

10. Folvarochnyi, I. (2009). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Trends in the development of adult education in Ukraine and the European Union]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Ser. Pedahohika – Scientific Notes of V. Hnatiuk Ternopil NPU. Sir Pedagogy*, no. 2, pp. 14–19 [in Ukrainian].

11. Shevchenko, L.S. (2013). Bezperervnist yak osnovnyi pryntsy reformuvannia suchasnoi systemy osvity [Continuity as the main principle of reforming the modern education system]. *Materialy nauk.-prakt. konf. vykl., aspirantiv i stud. Nats. un-tu «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho» «Sotsialno-ekonomichni transformatsii suchasnoho svitu» (15 travnia 2013 r.) – Materials of a Scientific and Practical Conference of Yaroslav Mudryi National Law University (May 15, 2013)*. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4017/1/Shevchenko_83.pdf [in Ukrainian].

12. Bykov, V. Yu. (2009). Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity [Models of the organizational systems of the open education]. Kyiv: Atika. 684 p. [in Ukrainian].

13. «Vidkryta osvita: novitni tekhnolohii u navchalnomu protsesi ta osvitnomu menedzhmenti yak zasib intensyfikatsii rozvytku osvitno-naukovoï systemy Ukrainy». Analitychna zapyska [«Open education: the newest technologies in the educational process and educational management as a means of intensifying the development of the educational and scientific system of Ukraine». Analytical note]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/721/> [in Ukrainian].

14. Korzhlyova, O. Yu. (2014). Zasoby vidkrytoi osvity v umovakh osvitnikh transformatsii [Means of the open education in conditions of educational transformations]. *Mater. Vseukr. nauk.-prakt. seminaru «Pedahohichna komparatyvistyka – 2014» (Kyiv, 5 chervnia 2014 r.) – Mater. Allukr Science-Practice Seminar «Comparative pedagogy – 2014» (Kyiv, June 5, 2014)*.

Kyiv: Pedahohichna dumka, pp. 51–52. Retrieved from <http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/1656> [in Ukrainian].

15. Fond Viktora Pinchuka stav hlobalnym partnerom providnoi osvitnoi onlain-platfomy Coursera [The Victor Pinchuk Foundation became one of the Global Partners with leading online education provider Coursera]. *Fond Viktora Pinchuka: sait – Victor Pinchuk Foundation: website*. (May 15, 2013). Retrieved from <https://pinchukfund.org/ua/news/9924/> [in Ukrainian].

16. Masovi vidkryti onlain-kursy [Massive Open Online Courses]. *Vikipediia: sait – Wikipedia: site*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Масові_відкриті_онлайн-курси [in Ukrainian].

17. «Prometheus» – hromadskyi proekt masovykh vidkrytykh onlain-kursiv : sait. Retrieved from <http://prometheus.org.ua/> [in Ukrainian].

18. Kliientiv DSZU navchatymut na onlain-kursakh [Clients of the SESU will be taught on online courses]. *Vyshcha osvita v Ukraini – Higher Education in Ukraine*. (September 5, 2016). Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/52206/> [in Ukrainian].

19. Mobilnyi zastusunok Mova [Mobile Application Mova]. *Osvitnii proekt «Mova – DNK natsii»: sait – Educational Project «Language – DNA of the Nation»: website*. (December 21, 2015). Retrieved from <https://ukr-mova.in.ua/blog/pershuj-mobilnui-zastosunok-dlya-vuvchennya-ukray-inskoyi-movu> [in Ukrainian].

20. Google Play: *sait*. Elektron. dani ta prohr. Retrieved from <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.lingualeo.android> [in Ukrainian].

21. Google Play: *sait*. Elektron. dani ta prohr. Retrieved from <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.busuu.android.enc> [in Ukrainian].

22. Skoryk T. V. (2015). *Cotsialno-pedahohichniy efekt Universytetu tretoho viku [Social-pedagogical effect of the University of the Third Age]. Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi» – Scientific Magazine «Young Scientist», no. 2 (17)*. Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/403.pdf> [in Ukrainian].

23. U SumDU vidkryto Tsentr osvity dlia doroslykh «Education for Life» [Center of adult education «Education for Life» opened in Sumy State University]. *Sumskyi derzhavnyi universytet: sait – Sumy State University: website*. (September 30, 2016). Retrieved from <http://sumdu.edu.ua/ukr/news/8157-u-sumdu-vidkrito-tsentr-osviti-dlya-doroslykh-education-for-life.html> [in Ukrainian].

24. Anons masovykh zakhodiv [Announcement of mass events]. *Oblasna universalna naukova biblioteka im. D. Chyzhevskoho: sait – D. I. Chizhevskiy Regional Universal Scientific Library*: website. Retrieved from <http://library.kr.ua/novini/zahody2017.html> [in Ukrainian].

25. Stavytska, I. V. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti [Information and communication technologies in education]. *Tezy dopovidei na naukovu-praktychnii on-lain-konferentsii «Novitni osvitni tekhnolohii» – Theses on the Scientific and Practical Online Conference «New Educational Technologies»*. Retrieved from <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Iryna Bezzub,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Spread of Information and Communication Technologies in Lifelong Education

The article deals with the issues of the spread of ICT in lifelong education. It is noted that the development of continuous education is of great importance for providing the national economy with skilled personnel, reducing unemployment, and therefore directly affects the humanitarian security of the state.

The essence of the open education system and its main assets in Ukraine are analyzed – open educational resources, institutional repositories created and supported by domestic scientific, educational and research institutions. The capabilities of forms of distance learning in lifelong learning are identified – «natural» distant universities, corporate training providers and advanced training courses, online trainings offered by traditional universities, massive open online courses.

The rapid growth of mobile ICTs because of using of wireless devices – laptops, netbooks, tablet PCs, pocket PCs, Internet tablets, e-books, smartphones, and other electronic applications – was noted. The importance of introducing ICT into informal education of the elderly – gerontology – through the «University of the third age», various educational courses and social adaptation groups of elderly people is illustrated.

It is determined that the strategy of implementation of ICT in the lifelong education is an important factor in the creation of a new educational system that meets the requirements of the modern information society and provides greater access to education for different segments of population, increases its quality and creative potential.

Keywords: lifelong learning, lifelong education, information and communication technology, open education systems, open educational resources, institutional repository, open access, distance education, massive open online courses, mobile applications, University of the third age.

Тетяна Миськевич,

аспірант, мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЧЕРЕЗ НЕФОРМАЛЬНУ ОСВІТУ

У статті висвітлено основні тенденції суспільного розвитку, що демонструють посилення ролі неформальної освіти як суттєвої складової безперервного навчання. Зосереджено увагу на необхідності адаптації суспільства до динаміки інформаційних процесів, у зв'язку з чим відзначено важливість розвитку сучасної освітньої галузі у напрямі розв'язання проблеми особистісно-соціального аспекту інформаційної нерівності. Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну практику організації бібліотечної роботи з впровадження освітніх програм для дорослого населення. Зокрема, обґрунтовано важливість реалізації моделі відкритої освіти, у якій бібліотеки ставатимуть вузлами, що з'єднують локальну систему навчання з глобальними ресурсами інформації і знань.

Ключові слова: безперервна освіта, неформальна освіта, освіта дорослих, інформаційна нерівність, інформаційна соціалізація, освітні центри в бібліотеках.

Інформація та знання набули значення фундаментального ресурсу розвитку постіндустріального суспільства. При цьому, на відміну від сировинних й енергетичних джерел, інформаційний ресурс видається практично невичерпним і рівень його споживання постійно зростає. Тенденції суспільного розвитку демонструють, що знання стають самостійною силою та основним капіталом країни, адже саме знання, інновації та способи їх практичного застосування все частіше виступають як джерела прибутку.

Економічні перетворення в сучасному суспільстві, що характеризуються зростаючими інформаційними потоками та високотехнологічністю виробництва, змушують людину постійно оновлювати свої знання, уміння й навички, щоб залишатися компетентним і затребуваним фахівцем, здатним до успішної реалізації в професійній діяльності.

Дослідники прогнозують, що в найближчій перспективі людям потрібно бути готовими не тільки до постійного підвищення професійної кваліфікації, а й до неодноразової зміни професії впродовж життя. Тому, в умовах нинішніх соціально-економічних та культурних перетворень, інформація та знання, будучи інтелектуальним надбанням суспільств, повинні розглядатися як важлива складова соціальних інвестицій, здійснювання яких радикально змінює місце освіти в структурі суспільного життя.

У наш час стає очевидною вирішальна роль національної освіти як складової інформаційного простору у підготовці населення до нових умов життєдіяльності в інформаційному суспільстві – саме освіта є тим соціальним інститутом, що формує потреби майбутнього. Водночас значення якості та ефективності системи освіти сьогодні значно зростає в контексті запобігання проявам негативних тенденцій на шляху переходу країни до нового інформаційного суспільства, що проявляються в загостренні однієї з найскладніших глобальних проблем сучасності – проблеми подолання інформаційної нерівності.

Виникнення явища інформаційної нерівності пов'язане з актуалізацією ризиків та проблем адаптації суспільства до динаміки інформаційних процесів як на колективному, так і на індивідуальному рівні – від держав і регіонів, до окремих людей, які з огляду на різні чинники (вікові, фізіологічні, соціальні) відчують нерівність в освоєнні інформаційного ресурсу та використання його для сталого розвитку. Так, країни і регіони, організації та окремі люди, які виявляються здатними ефективно використовувати можливості нового інформаційного середовища для підвищення свого компетентісно-кваліфікаційного рівня, а також для цілей науково-технічного та соціально-економічного розвитку, отримують істотні переваги перед іншими суб'єктами світового співтовариства, які при цьому витісняються на узбіччя сучасного розвитку цивілізації. У працях сучасних дослідників поняття інформаційної нерівності трактується як різновид соціальної нерівності.

Поряд з географічним, економічним, технологічним та іншими факторами, що обумовлюють зростання інформаційного бар'єра, особливої уваги дослідників привертає особистісно-соціальний вимір інформаційної нерівності, обумовлений швидкою зміною вимог до професійної компетентності працівників та необхідністю у відповідній соціальній

адаптації особистості. Зростання попиту на знання потребує, у свою чергу, створення нових засобів і способів задоволення цієї потреби та задіяння повною мірою переваг епохи глобальної інформатизації для надання ресурсів і додаткових можливостей у самореалізації особистості.

Відтак, задля вирішення завдань нової складової соціалізації населення в сучасному суспільстві – інформаційної соціалізації – стає важливим ґрунтовний перегляд традиційних освітніх систем і технологій навчання та впровадження перспективних, що реалізують концепції випереджаючої освіти, орієнтованої на потреби інформаційного суспільства. Розвиток сучасної освітньої галузі, спрямованої на розв'язання проблеми особистісно-соціального аспекту інформаційної нерівності, тісно пов'язаний з реалізацією концепції безперервної освіти та посилення у зв'язку з цим позицій неформальної освіти.

Доступність якісної освіти впродовж життя стає все більш важливим компонентом загального соціально-економічного та культурного розвитку кожної держави, проте в країнах, у яких на фоні соціально-економічної відсталості відбуваються бурхливі процеси реформування державного устрою, політичної системи і формування громадянського суспільства, інформаційна нерівність, накладаючись на індустріальну відсталість, разом створюють подвійний технологічний розрив [1, с. 10]. За відсутності в такій ситуації національної політики, чіткої структури, критеріїв якості та інших умов, необхідних для ефективного функціонування неформальної освіти, можливість доступу до безперервної освіти, яка гарантує конкурентоспроможність дорослого населення, якщо не унеможливиться, то суттєво ускладнюється. Ця проблема повною мірою стосується й України, оскільки існуючі соціально-економічні негаразди, пов'язані з масовим безробіттям та демографічною кризою в країні, значно загострюють наслідки військового конфлікту на Сході, зокрема, постають проблемні питання адаптації та працевлаштування вимушених переселенців і учасників бойових дій.

Сьогодні посилення існуючого дисбалансу між вимогами ринку праці й пропозицією освітніх послуг доводить, що повноцінний розвиток особистості стає неможливим без здатності до активної участі в мінливих суспільних процесах й адаптації в умовах зростаючої мобільності. Такого роду дисонанс покликана компенсувати саме безперервна

освіта, зорієнтована на освіту дорослих громадян задля довготривалого підтримання їх креативного та іноваційного потенціалу, а отже, і для забезпечення соціально-культурного прогресу держави в цілому.

Концепція безперервної освіти ²¹ виникла в 70-х роках минулого століття, з її появою змінювалися суспільні уявлення про освіту: відмова від трактування освіти лише як початкового етапу життя людини та перехід до її нового розуміння – освіта має чергуватися періодами трудової діяльності впродовж всього життя людини. Цей підхід був започаткований у доктрині людського капіталу (Т. Шульг, Г. Беккер) та отримав подальшого розвитку в теоріях постіндустріалізму (Д. Белл, П. Друкер, В. Іноземцев, М. Кастельс, І. Нонака, М. Портер, Е. Тоффлер). У наші дні дослідженню проблематики безперервної освіти свої праці присвячують: Б. Ананьєв, В. Андрущенко, Л. Антошкіна, Ф. Кумбс, Л. Семів, О. Степанова, Р. Патори, О. Чикуров та ін.

Педагогічна енциклопедія дає категорії «безперервної освіти» близько десятка визначень [2], узагальнюючи які, під безперервністю освіти ми розуміємо стадійний і цілісний довічний процес, що забезпечує поступальний розвиток творчого потенціалу особистості і всебічне збагачення її духовного світу. Це дослідження ставить на меті аналіз проблеми неформальної освіти для дорослих як складової безперервного навчання.

Термін «неформальна освіта» (non formal education) використовується для характеристики освітнього процесу, організованого поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей. На думку зарубіжних експертів, цей термін набув поширення при характеристиці освіти країн, що розвиваються, не випадково. У цих країнах офіційна система освіти є доступною лише для невеликої частини населення, тоді як неформальна освіта створює більш дешевий та доступний шлях до освіти усім, навіть найбіднішим, прошаркам населення [3, с. 168].

Ретроспективний аналіз становлення неформальної освіти у світі демонструє той факт, що тривалий час її співіснування з формальними навчальними закладами супроводжувалося протиставленням цих видів

---

²¹ Вважається, що термін «безперервне навчання» був уперше використаний у 1968 р. у матеріалах генеральної конференції ЮНЕСКО

едукативної діяльності, проте на сучасному етапі розвитку суспільства знань з помітним зростанням потреби в неформальній освіті, має місце усвідомлення як науковцями, так і суспільством того факту, що обидві форми освіти в жодному випадку не заперечують, а, навпаки, доповнюють одна одну. Більше того, закономірності трансформаційних процесів в освітній галузі дають змогу зробити припущення, що через декілька років неформальна освіта стане домінуючою у системі безперервної освіти.

Розвиток неформальної освіти як вагомого чинника розбудови демократичних процесів в освіті висвітлений у наукових працях Р. Дейва, М. Ераута, Х. Коллі, М. Ноулеса, Д. Філда, П. Фордхема, П. Ходкінсона та ін. Разом з тим слід зауважити недостатню розробленість теоретичного аспекту цієї проблематики: у науковій літературі для відображення специфіки неформальної освіти використовуються різні терміни, кожен з яких має свої особливості: «неформальна освіта» (non formal education), «освіта дорослих поза стінами» (adult education beyond the walls), «продовження професійної освіти та навчання» (continuing vocational education and training), «освіта дорослих» (adult education); «продовжена освіта» (continuing education); «подальша освіта» (further education); «відновлювана освіта» (recurrent education) як освіта протягом всього життя шляхом чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; «перманентна освіта» (permanent education); «освіта протягом життя» (lifelong education); «навчання протягом життя» (lifelong learning), «вищі навчальні заклади для дорослих» (university adult education extension classes), «загальнокультурна додаткова освіта», не пов'язана з трудовою діяльністю (life qualification) та ін.²²

Нині зростає різноманіття пізнавально-інформаційних запитів різних верств населення неможливо задовольнити в рамках існуючих форм традиційної освіти – вищі навчальні заклади не здатні повною мірою забезпечити своїх випускників достатнім обсягом знань на всю подальшу професійну діяльність. До прикладу, одиниця виміру старіння знань фахівця, прийнята в США – період «напіврозпаду» компетентності,

---

²² Частково поняття «неформальна освіта дорослих» збігається з поняттям «додаткова освіта».

тобто зниження її на 50% унаслідок появи нової інформації, показує, що за багатьма професіями цей період настає менш ніж через п'ять років, тобто стосовно до нашої системи вищої освіти часто раніше, ніж закінчується навчання. Розв'язання проблеми полягає в переході до освіти протягом життя, де базова освіта періодично повинна доповнюватися програмами додаткової освіти, зокрема неформальної, і організовується не як кінцева, завершена, а лише як основа, фундамент, що доповнюється іншими програмами [4].

У розвинутих країнах світу неформальна освіта вже перетворилася на впливову й самостійну ланку національної системи освіти, соціальне значення якої істотно посилюється сучасною демографічною ситуацією. Так, за даними Інституту ЮНЕСКО, у розвинутих країнах світу кількість дорослих учасників освітніх програм набагато перевищує кількість дітей і підлітків, які навчаються. Крім того, у цих же країнах різноманітною освітньою й просвітницькою діяльністю охоплено до 40–50% дорослого населення. Зміна акцентів від первинної (початкової, середньої, вищої) освіти до неперервної, яка триває протягом усіх періодів дорослого життя, характерна майже в усьому світі [5].

У цих обставинах активними партнерами формальної освітньої системи стають різні установи та соціальні інститути, що переймають на себе освітні функції. На нашу думку, *великим потенціалом до перетворення на потужні локальні центри безперервної освіти сьогодні володіють бібліотечні заклади, які, трансформуючись та розвиваючись разом із суспільством, беруть на себе роль громадських центрів – освітніх, інформаційних, культурних, просвітницьких, соціальних тощо. Практика організації бібліотечної роботи зарубіжних країн демонструє успішні приклади впровадження освітніх програм для дорослого населення.* Так, бібліотеки США, плідно співпрацюючи з Американською асоціацією безперервного навчання для дорослих (American Association for Adult and Continuing Education), відкривають у себе освітні центри LifeLong Learning, де пропонують широкий спектр інформаційних і культурних навчальних програм для користувачів будь-якого соціального становища та віку, включаючи спеціалізовані тренінгові програми для приватних підприємств та організацій. Такі можливості пропонують, зокрема, Providence Public Library, Vigo County Public Library, Cuyahoga County Public Library, East Bonner County Library District, Scotts Valley Library та ін.

Водночас достатньо велика увага приділяється потребам людей похилого віку, про що свідчить практика кооперації бібліотек США з геронтологами – фахівцями, які досліджують процеси старіння з різних сторін: біологічної, медичної, соціальної, психологічної. Справжнім відкриттям стала програма-практикум, розроблена для бібліотек американським геронтологом Д. Додс (D. Dodds), що дає змогу працювати з людьми, які страждають деменцією або на хворобу Альцгеймера. Пілотний проект, проведений 2014 р. у Santa Cruz Public Library з використанням спеціального програмного забезпечення (додатки для планшетів Sing Fit і Swaha) та відповідного оснащення, довів свою ефективність, а також отримав позитивні відгуки користувачів [6].

У країнах ЄС головуючу роль у впровадженні багатьох програм, спрямованих на реалізацію постулатів, висунутих розробниками ідеї безперервної освіти, відіграє Європейська асоціація освіти дорослих (ЕАЕА) – неурядова організація неформальної освіти дорослих у Європі зі 142 членськими організаціями в 44 країнах (понад 60 млн студентів у Європі) [7]. Здійснюючи політику неформальної освіти дорослих та навчання протягом усього життя, ЕАЕА співпрацює з різними установами ЄС, національними та регіональними урядами й багатьма міжнародними та національними неурядовими організаціями, наприклад Радою Європи, Міжнародною радою з питань освіти дорослих (ІСАЕ), ЮНЕСКО та Американською асоціацією дорослих та безперервної освіти (АААСЕ).

Одним з найвідоміших проєктів ЕАЕА став Grundtvig, названий на честь видатного датського просвітителя, філософа та громадського діяча Миколи Фредеріка Северина Грундтвіга (1783–1872). Ця програма відкрита до співпраці в галузі освіти для дорослих як з формальними освітніми закладами, так і з неформальними – асоціаціями, бібліотеками, громадськими організаціями, музеями тощо. Grundtvig ставить на меті модернізацію та оновлення знань зрілих і досвідчених людей, а також розвиток європейського співробітництва між центрами освіти дорослих. Адресатами програми є особи, які мають намір продовжити освіту та потребують підготовки до активної участі в суспільному житті – підвищення свого культурного рівня, актуалізації загальних кваліфікацій і компетенцій, забезпечення можливості доступу до реалізації програм безперервної освіти. Проєкт Grundtvig охоплює вчителів,

тренерів, співробітників, дорослих учнів та передбачає випуск величезної кількості наочного матеріалу, створення консультаційних центрів. Основними напрямками проекту є вивчення іноземних мов, комп'ютера та Інтернету, культурології, отримання інших базових знань.

Загалом, функціонування неформальної освіти в ЄС охоплює цілий ряд програм, що розробляються для всіх вікових груп та освітніх рівнів. Важливою ланкою неформальної освіти у Європі видаються «Вищі народні школи», серед яких на окрему увагу заслуговує освітня система Volkshochschule в Німеччині, що має більш ніж 100-літню історію. Volkshochschule визнано однією з найбільш відомих і потужних у світі систем освіти для дорослих. Сьогодні такі школи надають не тільки професійну, а й громадянську освіту, спрямовану на інтеграцію суспільства, діють програми для навчання людей з обмеженими можливостями; також достатньо успішно виконуються завдання із соціалізації біженців. Вочевидь, принципи роботи німецьких Volkshochschule можуть стати в нагоді при організації подібних системних проєктів і на базі українських бібліотек.

За статистикою, частина дорослих, які навчаються в системі формальної і неформальної освіти, на початку XXI ст. у країнах Європейського Союзу перевищувала 37%. Найвищих показників досягли Швеція – 73%, Норвегія і Фінляндія – по 55%. Україна за рівнем участі дорослого населення в різних освітніх програмах належить до четвертої, останньої групи країн, у яких кількість дорослих громадян, які навчаються, становить менше 15%. Сучасна освіта дорослих у нашій державі представлена переважно системою післядипломної освіти, яка забезпечує підвищення фахової кваліфікації: 500 державних і недержавних вишів, галузеві (при міністерствах і відомствах) навчальні підрозділи. Загалом щорічно через таку систему навчання проходять понад 300 тис. фахівців, що недостатньо з огляду на необхідність задля ефективної реалізації суспільних перетворень принципово по-новому (за змістом, характером) перенавчити не менш як 25% дорослого працездатного населення країни [8].

На жаль, обсягів фінансування з державного бюджету України катастрофічно не вистачає для забезпечення мінімального, принаймні раз на п'ять років, системного навчання працівників усіх видів економічної діяльності. Розвиток освіти для дорослих гальмується невизначеністю статусу освіти дорослих у суспільстві, що унеможливорює розвиток

цілісної системи освіти впродовж життя та відсутністю у структурі Міністерства освіти і науки України підрозділів достатньої потужності, необхідних для розвитку, координації та управління якістю освіти дорослих.

Окрім вищезгаданої післядипломної перекваліфікації, навчання дорослих в Україні охоплює такі напрями неформальної освіти: поза-шкільна освіта, шкільне та студентське самоврядування (через можливість набуття управлінських, організаторських, комунікативних та інших здібностей), освітні ініціативи, спрямовані на розвиток додаткових здібностей та навичок (комп'ютерні та мовні курси, гуртки за інтересами тощо). Різноманітну діяльність, спрямовану на задоволення освітніх потреб дорослого населення, розгортає ряд громадських організацій-членів Української асоціації освіти для дорослих, серед яких ГО «Українська асоціація міст, що навчаються», ГО «Центр соціально-освітніх ініціатив», ГО «Рух української неформальної освіти», ГО «Золоті роки», ГО «Поклик поколінь» та ін.

Зауважимо, що з огляду на соціально-економічні зміни останніх десятиліть в Україні, наслідками яких стали суттєве зменшення народжуваності та значне збільшення частки населення літнього та похилого віку, посилення уваги потребує питання підтримки активного довголіття людей третього віку. У цьому контексті є показовим інноваційний проект «Університети третього віку», діяльність яких на практиці реалізує принцип навчання впродовж життя та сприяє послабленню соціальної диференціації в суспільстві, надаючи людям похилого віку нових можливостей для самореалізації. Довідково: у світовій практиці «Університети третього віку» почали активно засновувати з 1972 р. На сьогодні близько 25 тис. таких закладів розгорнули успішну діяльність у 130 країнах.

На виконання наказу Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011 р. № 326 «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку»» територіальними центрами соціального обслуговування на місцях почали організовуватися освітні центри для навчання людей похилого віку²³. Послуги «Університетами третього віку» надаються безкоштовно та проводяться згідно із затвердженими програмами та планами. До організації центрів залучаються фахівці

---

²³ В Україні перший виш для літніх людей було відкрито у 2008 р. у Ковелі.

місцевих органів влади, місцевих управлінь праці та соціального захисту населення, охорони здоров'я, юстиції, Пенсійного фонду України, служби зайнятості, територіального центру. Навчання в «Університетах третього віку» здійснюється як викладачами, так і волонтерами – студентами вищих навчальних закладів, які мають відповідну освіту і досвід. Заняття проводяться у формі лекцій з обговореннями, екскурсій, подорожей, концертів тощо. Відкрито факультети «Здорового способу життя», «Психології та права», «Соціально-активної життєвої позиції», «Культурно-мистецький», «Комунікаційних та інформаційних технологій», «Філологічний», «Краєзнавства», «Хорового співу», «Літературно-художній» та ін.

Примітно, що частину «Університетів третього віку» в різних регіонах нашої держави відкрито на базі місцевих книгозбірень, що, на нашу думку, видається доволі логічним з огляду на такі беззаперечні переваги бібліотечних установ, як їх авторитетний статус, досвід масового обслуговування, кадровий та матеріально-технічний ресурс, фундаментальність і системність. Саме тому на часі розглядати сучасні бібліотеки як готові платформи задля втілення ідеї реалізації освітніх програм для користувачів різного віку, що передбачатимуть організацію народних шкіл, різноманітних курсів, лекцій, тренінгів, дискусійних клубів і проектних груп, консультаційних, технічних, спортивних, оздоровчих, реабілітаційних, комп'ютерних та інших центрів.

У цьому контексті, для вітчизняних бібліотек певні перспективи надаватиме співпраця з *представництвами міжнародних організацій в Україні, що реалізують партнерські програми з поліпшення якості життя через освіту дорослих і навчання впродовж життя, передусім, ідеться про «Онлайн платформу неформальної освіти», що реалізується за підтримки Представництва DVV International в Україні, «Міжнародний Центр Неформальної Освіти» та «Українську асоціацію освіти дорослих» (на офіційному сайті цієї організації, серед інших партнерів, зазначається лише одна українська бібліотечна установа – Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського).*

Також, з огляду на закономірності в розвитку безперервної освіти у світі, а саме, той факт, що самоосвіта і самонавчання стають дедалі популярнішим продуктом на ринку освітніх послуг, перспективним видається бачення сучасних книгозбірень як свого роду доменів дистан-

ційного навчання. Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій вже заклав підґрунтя для створення інформаційних мереж, які надають користувачам навіть невеликих місцевих публічних бібліотек доступ до всесвітніх джерел інформації, тож у суспільстві безперервного навчання – формального або неформального характеру – саме публічні бібліотеки ставатимуть тими вузлами, що з'єднуюватимуть локальну систему навчання з глобальними ресурсами інформації і знань. Розширюючи освітній простір та реалізуючи модель відкритої освіти через посилення інтеграції різноманітних освітніх структур, дистанційна освіта сприяє подоланню інформаційної нерівності в суспільстві.

Отже, у формуванні ефективної та дієвої системи, націленої на підготовку громадян до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, що набуває загальнодержавного значення, вітчизняним бібліотечним установам належать стратегічні роль та значення. Зважаючи на це, актуалізуються питання трансформації бібліотеки як обслуговуючої структури на шляху вдосконалення роботи у напрямі задоволення нових потреб і вимог сучасного користувача. Відтак питання розробки та впровадження нових підходів до розв'язання проблеми соціальної та інформаційної нерівності мають стати одними з пріоритетних напрямів досліджень у сучасному бібліотекознавстві.

Література

1. *Шейко В. М.* Формування креативної системи освіти як умова функціонування сучасної глобалізаційної цивілізації / В. М. Шейко // *Культура України*. – 2015. – № 49. – С. 4–20.
2. Национальная педагогическая энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://didacts.ru/termin/neprieryvnoe-obrazovanie.html>. – Дата обращения: 04.08.2017. – Загл. с экрана.
3. *Митина А. М.* Дополнительное образование взрослых за рубежом: Концептуальное становление и развитие / А. М. Митина. – Москва : Наука, 2004. – 345 с.
4. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>. – Дата перегляду: 15.07.2017. – Назва з екрана.

5. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя [Електронний ресурс] / Л. Б. Лук'янова. – Режим доступу: <http://qps.ru/A3 sxС>. – Назва з екрана.

6. Schwartz M. A Place To Feel Smart Again [Electronic resource] / M. Schwartz // Library journal. – 2015. – 04.08. – Mode of access: <http://lj.libraryjournal.com/2015/08/lj-in-print/a-place-to-feel-smart-again-the-digital-shift/>. – Date of access: 10.07.2017. – Title from the screen.

7. The European Association for the Education of Adults (EAEA) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eaea.org/en/eaea/about-us.html>. – Title from the screen.

8. Освіта дорослих – невід'ємна складова освіти впродовж життя [Електронний ресурс] // uaod.org.ua. – Режим доступу: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/national_report.pdf. – Назва з екрана.

9. Огарев Е. И. Образование взрослых: основные понятия и термины (Тезаурус) / Е. И. Огарев. – Санкт-Петербург : ИОВ РАО, 2005. – 344 с.

10. Соловов А. В. Дистанционное обучение как новая форма образовательных услуг (аналитический обзор состояния ДО в мире) [Электронный ресурс] / А. В. Соловов. – Режим доступа: <http://cnit.ssau.ru/do/index.htm#Content>. – Загл. с экрана.

11. Mjöberg A. Libraries' democratic role [Electronic resource] / A. Mjöberg // IFLA Public libraries Section Blog. – 2017. – 28.02. – Mode of access: <https://blogs.ifla.org/public-libraries/2017/02/28/libraries-democratic-role/>. – Date of access: 17.07.2017. – Title from the screen.

12. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – Москва : АСТ, 2004. – 784 с.

13. Харківська А. А. Lifelong learning – сучасні проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / А. А. Харківська. – Режим доступу: <file:///C:/Users/hhh/Downloads/lifelong-learning-sovremennye-problemy-i-puti-ih-resheniya.pdf>. – Назва з екрана.

14. Давидов П. Безперевніть освіти – виклик сучасності / П. Давидов // Особистість, суспільство, політика – 2015: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 трав. 2015 р.). – Люблін, 2015. – С. 14–17.

References

1. Sheyko, V. M. (2015). Formuvannya kreatyvnoyi systemy osvity yak umova funktsionuvannya suchasnoyi hlobalizatsiynoyi tsyvilizatsiyi [Formation of the creative education system as a condition for the functioning of a global civilization]. *Kultura Ukrayiny – The Culture of Ukraine*, no. 49, pp. 4–20 [in Ukrainian].
2. Natsionalnaya pedagogicheskaya entsiklopediya [National Pedagogical Encyclopedia]. Retrieved from <http://didacts.ru/termin/nepriyvatnoe-obrazovanie.html> [in Russian].
3. Mitina, A. M. (2004). Dopolnitelnoe obrazovanie vzroslykh za rubezhom: Kontseptualnoe stanovlenie i razvitie [Additional adult education abroad: Conceptual formation and development]. Moscow: Nauka [in Russian].
4. Osvita protyahom zhyttya: svitovyy dosvid i ukrayinska praktyka [Life-long education: world experience and Ukrainian practice]. *www.niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/252/> [in Ukrainian].
5. Lukyanova, L. B. Neformalna osvita doroslykh yak nevidyemna skladova osvity vprodovzh zhyttya [Informal education of adults as an integral part of life-long education]. Retrieved from http://qps.ru/A3_sxC [in Ukrainian].
6. Schwartz, M. (2015). A Place To Feel Smart Again. *Library journal*. Retrieved from <http://lj.libraryjournal.com/2015/08/lj-in-print/a-place-to-feel-smart-again-the-digital-shift/> [in English].
7. The European Association for the Education of Adults (EAEA). Retrieved from <http://www.eaea.org/en/eaea/about-us.html> [in English].
8. Osvita doroslykh – nevidyemna skladova osvity vprodovzh zhyttya [Adult education as an integral part of education throughout life]. *uaod.org.ua*. Retrieved from http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/national_report.pdf. [in Ukrainian].
9. Ogarev, E. I. (2005). Obrazovanie vzroslykh: osnovnyie ponyatiya i terminy [Adult Education: Basic Concepts and Terms]. St. Petersburg [in Russian].
10. Solovov, A. V. Distantcionnoe obuchenie kak novaya forma obrazovatelnykh uslug [Distance learning as a new form of educational services]. Retrieved from <http://cnit.ssau.ru/do/index.htm#Content> [in Russian].
11. Mjöberg, A. (2017). Libraries' democratic role. IFLA Public libraries

Section Blog. Retrieved from <https://blogs.ifla.org/public-libraries/2017/02/28/libraries-democratic-role/> [in English].

12. Toffler, E. (2004). *Tretya volna* [The Third Wave]. Moscow: ACT [in Russian].

13. Kharkivska, A. A. Lifelong learning – suchasni problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya [Modern problems and ways to solve them]. Retrieved from file:///C:/Users/hhh/Downloads/lifelong-learning-sovremennye-problemy-i-puti-ih-resheniya.pdf [in Ukrainian].

14. Davydov, P. (2015). Bezperevnist osvity – vyklyk suchasnosti [Continuity of education as a challenge to modernity]. *Osobystist, suspilstvo, polityka – 2015: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (20–21 trav. 2015 r.) – Personality, Society, Politics: II Mizhnarodna Naukovo-Praktychna Konferentsiya (20–21 trav. 2015 r.) – 2 nd International Scientific and Sractical Conference* (pp. 14–17). Lublin [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.08.2017.

Tetyana Myskevych,

Ph.D. Student, Junior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Libraries in the System of Lifelong Learning: Implementation of the Tasks of Information Socialization through Non-Formal Education

The article highlights the main trends of social development, which demonstrate the strengthening of the role of non-formal education as an essential component of lifelong learning. Focus is on needs of society to adapt to the dynamics of information processes, and in this regard the importance of the development of modern educational sector in solving the problem of personal and social aspect of information inequality is noted.

Features of organization of partner educational programs in libraries of Ukraine and abroad are analyzed. Particularly, the necessity of implementation of an open educational model in which libraries become nodes connecting the local learning system with global information and knowledge resources is justified.

The subject of interest is the formation of effective and efficient system which aims at preparing citizens for life in informational society and in which library institutions acquire a strategic role and significance.

Keywords: lifelong learning, non-formal education, adult education, information inequality, information socialization, libraries educational centers.

Тетяна Полтавець,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті взаємодія політики та суспільства представлена як визначальний фактор впливу на розвиток мови. Поширення українсько-російського білінгвізму в сучасній Україні розглядається в контексті інформаційного протистояння з Російською Федерацією. Сучасний вітчизняний інформаційний простір характеризується наявністю в ньому складних соціолінгвістичних процесів, що охоплюють механізми впливу соціально-політичних чинників на мову, культуру спілкування та розвиток білінгвізму. Під впливом сучасних інформаційних і телекомунаційних технологій мова стала найпотужнішим засобом маніпулювання. Етнолінгвістичні процеси в інформаційному просторі сучасної України залежать від багатьох факторів. Перш за все слід враховувати факт відкритої військової агресії Росії проти нашої держави та агресивну інформаційну війну як її важливу складову. По-друге, розв'язання проблеми російсько-українського білінгвізму може відбуватися за рахунок консолідації суспільства для протидії діям Росії у вітчизняному інформаційному просторі та загальнодержавної політики популяризації україномовного медіа-продукту.

Ключові слова: українсько-російський білінгвізм, інформаційний простір, інформаційна війна.

У той час, коли світова інформаційна індустрія перетворилась в особливу, якісно нову, галузь світової економіки та досягла глобальних масштабів, український інформаційний простір залишається порівняно слабозвинutoю сферою і є відображенням суспільно-політичної та медійної ситуації в державі. Поза всяким сумнівом чи не найважливішим чинником творення будь-якого, у тому числі й вітчизняного інформаційного простору виступає мова, а трансформації, що відбуваються в ньому, визначальним чином впливають на мовну поведінку суспільства та способи комунікації. Сьогодні вітчизняного інформа-

ційного простору характеризується наявністю в ньому білінгвістичних процесів, котрі беруть свій початок з часів перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Московського князівства.

Проблема білінгвізму почала активно досліджуватися в другій половині ХХ ст. Лінгвістичний напрям у дослідженні двомовності передбачає аналіз співвідношення структур і структурних елементів кількох мов, їх впливу, взаємодії та взаємопроникнення на різних рівнях [1]. Так, лінгвіст У. Вайнрайх білінгвізм трактує як почергове використання двох мов, при цьому вказуючи на головну рису цього явища – функціонування двох мов у спілкуванні одних і тих самих носіїв [2].

Проблемою взаємозв'язків та взаємодії мов у радянській лінгвістичній школі займалися В. Аврорін, Л. Нікольський [3, 4], однак, вони більшу увагу приділяли російській мові та допускали існування двох рідних мов. Таким чином, дослідження російської та української мов у той період підпорядковувалися пануючій ідеології, яка в різноманітних формах виправдовувала «переваги» російської мови, у тому числі і як універсального засобу спілкування радянських людей.

У незалежній Україні фактор російської мови та російськомовного населення в міжмовній взаємодії суспільства розглядається з іншої точки зору. Зокрема, такі сучасні дослідники, як Л. Масенко [5], Н. Шумарова [6], В. Демченко [7], С. Степанова [8], О. Ткаченко [9] та ін. досліджують асимілятивні процеси міжмовної взаємодії в українському мовному середовищі та на пострадянському просторі.

Білінгвізм передбачає, що дві мови функціонують в інформаційному полі як окремо взятої держави, так і абстрактно взятого суспільства та вживаються залежно від сфери й суб'єктів комунікації. Зважаючи на те що сучасний вітчизняний інформаційний простір до сьогодні не позбавлений багатьох радянських мовних стереотипів, можна стверджувати, що він до сьогодні багато в чому є спадково заідеологізованим. У часи існування Радянського Союзу політика насадження російської мови здійснювалася за рахунок штучного звуження сфер застосування української мови, що, у свою чергу, призвело до зменшення кількості тих, хто вважав і вживав українську мову як рідну. Існування двомовних спільнот у межах СРСР не розглядалося як проблема, натомість, радянські мовознавці підтримували уявлення про російську мову як основну

мову міжнаціонального спілкування, пропагували ідеї існування двох рідних мов і не вбачали проблеми у формуванні двомовного суспільства. Як наслідок, присутність у вітчизняному інформаційному просторі російської мови, зокрема, через переважання кількості російськомовних ЗМІ стала основою для вибудовування специфічного етнолінгвістичного середовища, яке позитивно сприймає ідеологеми та політичні кліше, пропоновані сусідньою країною. «Це впливає не лише на становлення національної самоідентифікації населення, але й на громадянську активність – громадяни починають сприймати себе частиною чужого культурного, а отже, і політичного простору», – переконана В. Карлова [10]. У цьому контексті варто згадати також твердження В. Карлової, яке з огляду на сучасні події на Сході України виглядають як прогноз, частина якого справдилася, щоправда, у «специфічній» формі: «Найбільшою загрозою при цьому є той факт, що наявність української за мовою і змістом на Заході і переважно російської за мовою і змістом на Сході України мереж масової інформації може викликати з часом утворення двох окремих етносів у межах держави, що може призвести до формування окремих етнічної, а потім і національної самосвідомості з неминучою умовою територіально-політичного розмежування в майбутньому східного і західного регіонів держави, що є реальною загрозою цілісності українського суспільства» [10].

Загалом феномен білінгвізму дуже поширений у сучасному світі. За даними дослідження британського лінгвіста Д. Граддола, білінгвів у світі значно більше, ніж монолінгвів (вживання однієї мови) [11, с. 471]. Однак на сучасному етапі білінгвізм у багатьох країнах є наслідком цілеспрямованого засвоєння іншої мови без участі її носіїв, тобто іноземного оточення, оскільки світ перебуває в єдиному інформаційному просторі і потребує об'єднання численних ресурсів та єдиної зрозумілої мови. Такий добровільний тип білінгвізму не несе загрози для суспільства і не призводить до витіснення рідної мови із вжитку.

Існують країни з насильно нав'язаним, примусовим типом білінгвізму (наприклад, країни з колоніальним минулим, пострадянські держави, багатонаціональні країни). Як правило, у таких «умовах залежна мовна спільнота змушена вивчати, крім рідної, ще одну мову і використовувати її для спілкування у визначених обставинах. Якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, виникає небезпека

зникнення рідної мови й перетворення двомовців на одномовців» [12, с. 8]. Слід зауважити, що науковці, досліджуючи білінгвізм, не дають однозначних дефініцій, так, наприклад вітчизняні фахівці зазначають: «Білінгвізм – це особливе психологічне явище, що передбачає вільне володіння двома мовами на рівні рідної, опанування всіх елементів мовної системи (граматики, лексики, фонетики) методом комунікативної практики з носієм мови в дошкільному та шкільному віці. Монолінгви спілкуються також багатьма мовами, але рідна мова в них одна. Білінгви відрізняються від монолінгвів тим, що опанували мову природним методом, а не педагогічним» [13, с. 168].

Білінгвізм в Україні є найбільш потужним чинником, який визначає мовну особистість. Українсько-російська двомовність має чітко виражений масовий характер, спричинений насадженням російської мови у період перебування України у складі СРСР. Згідно з даними дослідження, проведеного Центром Разумкова в рамках проекту «Формування спільної ідентичності громадян України в нових умовах: особливості, перспективи і виклики», станом на 2016 рік, 69% респондентів вважали рідною мовою українську, 27% – російську. Однак вдома українською мовою розмовляють 55% опитуваних, а російською – 41% респондентів. З огляду на ці статистичні дані, можна стверджувати, що в Україні останнім часом відбулися певні зміни в мовній ідентичності громадян, проте змін у вживанні мови не виявилось, що свідчить про стійкість мовних процесів [14]. Досліджуючи протікання мовних процесів в сучасній Україні доктор політичних наук В. Кулик вважає, що «у кожному разі, для більшості людей сильніша українська ідентичність не означає гіршого ставлення до російської мови, тобто для них уживання чи близькість до цієї мови не стали несумісними з усвідомленням себе українцями. Така настанова свідчить про етнокультурну інклюзивність нової української ідентичності, що постала під впливом Майдану та війни» [15, с. 100]. Водночас науковець Л. Панасюк стверджує, що масовий білінгвізм є «вагомим чинником розмивання української ідентичності в межах уже незалежної держави» [16, с. 245]. У мовознавстві поняття «мовна стійкість» трактується як характеристика індивідуальної чи масової мовної поведінки особистості, що спрямована на непохитне користування в щоденному житті певною мовою, незважаючи на те, якою мовою користується співрозмовник у процесі повсяк-

денної комунікації. Суспільство, що не виробило мовної стійкості, може втратити «найстабільнішу і найвпливовішу, найпоширенішу мову» [17, с. 15]. Проте досить часто в білінгвальному суспільстві прояви мовної стійкості в комунікативному процесі розглядаються як ознаки не толерантного ставлення до співрозмовника.

Таким чином, декілька поколінь українців (якщо брати лише радянський період), вихованих під впливом пропаганди «гармонійного співіснування» російської та національних мов, існували в умовах меншовартості мови пануючого етносу. Як наслідок, така де-факто російсько-українська двомовність призвела до послаблення позицій української мови в порівнянні з російською. Про це, щоправда, непрямо, вказувалося в Постанові Ради Міністрів Української РСР № 41 «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року» від 12 лютого 1991 р. «Українська мова – це мова багатомільйонного народу, що стала однією з найбагатших мов світу і може задовольняти потреби суспільства в спілкуванні, розвитку культури, освіти, науки й техніки. Тому нічим не виправдане звуження сфери функціонування мови корінного населення в державному, економічному, політичному та громадському житті» [18]. Свідченням упослідженості української мови в цей період є також зафіксована в п. 22 цієї ж Постанови необхідність «Сформувати оптимальну мережу дитячих дошкільних закладів і загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання і виховання: у Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій і Чернівецькій областях – до 1995 р.; у Житомирській, Кіровоградській, Полтавській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях і м. Києві – до 1996–1997 рр.; у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кримській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях і м. Севастополі – протягом 1991–1999 рр.» [18]. Як бачимо, тодішній український уряд таким чином визнавав, що навіть в областях центральної та західної частин України не вистачало україномовних навчальних закладів. Особливої уваги є констатація факту гострої необхідності «розширити викладання українською мовою навчальних дисциплін у педагогічних навчальних закладах Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Херсонської та інших областей»

[18]. З прикрістю доводиться констатувати, що результатом невиконання та фактичного ігнорування органами державної влади пунктів цієї Постанови, (як, власне, і інших пізніших рішень української влади, які стосувалися підтримки української мови) стала сьогоднішня «популярність» ідей «русского мира» на територіях східних областей України. Попри це до сьогодні значна частина українського суспільства, не вбачає конфліктності в співіснуванні російської та української мов і прагматично ставиться до їх вживання, не усвідомлюючи потенційну загрозу для подальшого існування та розвитку української мови. На жаль, варто визнати, що цієї загрози не бачить також значна кількість представників українського парламенту, бо прийнятий 3 липня 2012 р. Верховною Радою України Закон України «Про засади державної мовної політики», широковідомий як «закон Ківалова –Колісніченка», спричинив значний суспільний резонанс. Наприкінці 2016 р., коментуючи ситуацію яка склалася довкола цього Закону, відомий український мовознавець Л. Масенко визнала: «Той факт, що в Українській державі досі лишається чинним мовний закон, який за підтримки Януковича запровадили його поплічники – тодішній головний комуніст, два сепаратисти, один з яких нині прийняв російське громадянство, а другий сидить під слідством, а також одіозний одеський суддя, засвідчує лише одне: Янукович утік, але справа його наразі живе...» [19].

Оцінюючи ситуацію з поширенням російської мови на українських теренах, вона ж констатує: «Російській мові вдалося витіснити і замінити українську на значній території її поширення у головній функції, яку виконує мова, – функції засобу спілкування між людьми. Ситуація, за якої нерідна мова претендує на роль, адекватну ролі рідної, неприродна і руйнівна. У таких обставинах взаємини двох мов визначають не гармонійне співіснування і взаємодія, а конфлікт і боротьба, яка триватиме доти, доки на цій території не перемаже одна з них» [12, с. 4]. Дослідниця обґрунтовано доводить, що, «на жаль, фальшива теза про «гармонійну» російсько-українську двомовність, яку свого часу радянська пропаганда пустила в хід для зомбування населення, і досі лишається впливовою в нашому суспільстві. Її нерідко повторює не тільки російська, а й українська преса, призначена для масового читача» [12, с. 15].

Реальна картина поширення білінгвізму в сучасній Україні багато в чому визначається впливом російської мови. Розвиток українсько-російського білінгвізму нині тісно пов'язаний перш за все з розвитком

інформаційного простору. У своєму виступі на засіданні Конституційного Суду України 13 грудня 2016 р., директор Інституту української мови НАН України П. Гриценко, зокрема, згадав про появу в політичному лексиконі поняття «русскоязычное население»: «Першим про це сказав міністр закордонних справ Росії Андрій Козирев. Воно вирросло з надр КПРС і КДБ які вже бачили, що Радянський Союз розвалюється. Значить, треба було шукати ті зачіпки, які будуть давати право тримати вкупі народи. Треба знати, що це є незмінна лінія поведінки нашого північного сусіда – Росії... Це лінія неприйняття окремих народів, невизнання українських народів, а стосовно українського народу це сталося 1847 р. коли з'явилася формула «не было, нет и быть не может»... » [20]. Учений запевняє: «Треба знати, що «російськість» як така (приналежність культурно, мовно, ментально, зорієнтованість на Росію) в Україні має принаймні два різновиди. Перший різновид – це те населення, яке має свою генезу родову, 3–4 покоління жили в російському середовищі. Таких ми заледве наберемо 5–7%. А всі інші – це ті, кому радянська влада не дала можливості отримати освіту українською мовою, адже, не забувайте, військова справа, технічні спеціальності, медицина, юриспруденція – це все була освіта російською мовою. Таким чином влада спонукала людей до того, щоб вони відмовлялися фактично від своєї мови» [20]. Важливість цього фактора пов'язана тим, що в сучасних умовах «...російська модель інформаційного імперіалізму як один з методів збереження контролю над політичними, а відтак і економічними процесами в країнах СНД, спрямована на відродження і модернізацію історичних міфів про позитивну об'єднувальну роль Російської імперії та Радянського Союзу, фактичне існування у модифікованій формі «русского мира» історичної спільності «радянського народу» тощо» [21].

Враховуючи нестабільну політичну ситуацію в Україні, яка підбурюється проросійськими політичними силами, двомовна преса може виконувати як об'єднувальну вирішальну функцію консолідації суспільства, так і призводити до міжнаціонального протистояння, розхитування засад державності. Унікальним середовищем, що продукує та поширює інформацію, засвідчує низку переваг, порівняно з традиційними виданнями (загальнодоступність, оперативність, швидка ротація повідомлень, незаангажованість, інтерактивний зв'язок тощо), у вітчизняному інформаційному просторі є інтернет-ЗМІ. Зважаючи на той факт, що «Інтернет

за своєю природою є дискурсивним, семантичним простором, у якому текст і мова відіграють провідну роль» [21], варто обов'язково брати до уваги швидкість поширення інформації та кількість користувачів інтернетом.

Під впливом сучасних інформаційних та телекомукаційних технологій мова стала найпотужнішим засобом маніпулювання. Одним з маніпулятивних механізмів є популяризація думки про «первинну значущість всього, створеного російською мовою» та тези про те, що «російська мова завжди функціонувала на території України,» тому немає сенсу заперечувати теорію державності двох мов – української та російської [22, с. 171]. Для впливу на підсвідомість українців, як за часів Радянського Союзу так і до сьогодні, використовується найпотужніше знаряддя маніпуляції – телекомунікація. Конкуренція двох мов в українському телепросторі застосовується як практика маніпуляції суспільною свідомістю, зокрема, для того, щоб сформувані у людей бажане ставлення до мови (у нашому випадку російської), потрібно в одному телефірі задіяти персонажів, що говорять різними мовами. При цьому україномовний ведучий чи просто герой сюжету, програми досить часто за різними критеріями «програє» своєму російськомовному візаві. Таким чином, до сьогодні значна частка інформаційного наповнення вітчизняного телепростору спрямована на відчуження українців від їхньої мови та культури. Повна монополізація цієї сфери життєдіяльності українського суспільства викликає занепокоєння та спонукає із застереженням ставитися до висновків про перспективи розвитку української мови у найближчі роки.

Важливим є також той факт, що білінгвізм впливає не тільки на свідомість українців, а й на творення самої мови, її лексику, фонетику, граматику, морфологію, стилістику. У цьому випадку варто звернути увагу на таке явище, як інтерференція (відхилення від норм кожної мови у двомовному спілкуванні внаслідок контактів мов). Таким чином, під впливом російської мови в українській мові змінюється вимова деяких звуків; порушуються норми формотворення слів; виникають відхилення від норми при відмінюванні. Фіксуючи такі факти, вітчизняні вчені доходять висновку, що «наслідком міжмовної взаємодії на лексичному рівні є семантичні зміни, які виникають через наявність у мовних системах синонімічних елементів, що відрізняються між собою лексичною та граматичною усталеністю в кожній із мов» [23, с.100]. Важливим недоліком функціону-

вання двох мов в одному середовищі, які викликають порушення у мовознавчих процесах, є виникнення таких мовних явищ, як калька, запозичення, русизми та суржик, що «повністю відтворюють російську вимову і вживаються у мові як затранскрибовані російські елементи» [24, с. 38]. Таким чином, у нашій мові, під впливом російсько-українського білінгвізму, виникають значні зрушення не на користь державної мови.

У якості висновків пропоную декілька тез. Етнолінгвістичні процеси в інформаційному просторі сучасної України залежать від багатьох факторів. Перш за все слід враховувати факт відкритої військової агресії Росії проти нашої держави та агресивну інформаційну війну як її важливу складову. На жаль, яскравим свідченням її ефективності є безліч інформаційних приводів, спровокованих прийняттям українським парламентом на початку вересня 2017 р. Закону України «Про освіту» які ми спостерігаємо у медіа-просторі до сьогодні. Власне «занепокоєння» у країнах-сусідах, у тому числі і в Росії, викликала ст. 7 згаданого Закону, у якій, зокрема, ідеться: «Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти...» [25]. Коментуючи таку бурхливу реакцію, Є. Магда зазначив: «Цікаво, що публічно шмагаючи Верховну Раду за «наступ на права національних меншин», румунські та угорські політики не згадують про кількість українських шкіл на власній території та можливість отримувати освіту українськими представниками нашої діаспори. Найбільш показовим тут є випадок Росії, яка знову завела шарманку про «наступ влади Майдану на права російськомовних», хоча на її території мільйони українців не мають жодного права на освіту рідною мовою» [26]. Слід взяти до уваги, що гостро відреагувавши на український закон, Угорщина та Румунія тим самим дають нам привід підозрювати їх у можливості розіграти сепаратистські сценарії на основі «мовної проблеми» у недалекому майбутньому. Слід зазначити, що в міжнародному розголосі цього питання до певної міри спричинила і невпевненість української владної верхівки, якій, з нашої точки зору, варто було однозначно заявити, що вирішення подібних питань це проблема

внутрішньої політики і вони стосуються виключно до компетенції Української держави. По-друге, для розв'язання проблеми російсько-українського білінгвізму, попри його особливу гостроту в сучасних умовах, сьогодні чи не найкращий час, бо популяризація української мови сьогодні може відбуватися за рахунок консолідації суспільства для протидії діям Росії у вітчизняному інформаційному просторі шляхом надання податкових пільг україномовним видавцям, письменникам і поетам.

Література

1. *Дешериев Ю. Д.* Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия / Ю. Д. Дешериев, Н. Ф. Протченко // Проблемы двуязычия и многоязычия. – Москва : Наука, 1972. – С. 26–42.
2. *Вайнрайх У.* Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх ; пер. с англ. яз. и коммент. Ю. А. Жлуктенко ; вступ. ст. В. Н. Ярцевой. – Киев : Вища шк., 1979. – 263 с.
3. *Аврорин В. А.* Проблемы изучения функциональной стороны языка (К вопросу о предмете социолингвистики) / В. А. Аврорин. – Москва : Наука, 1975. – 275 с.
4. *Никольский Л. Б.* Синхронная социолингвистика: теория и проблемы / Л. Б. Никольский. – Москва : Наука, 1976. – 168 с.
5. *Масенко Л. Т.* Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. – Київ : КМ Академія, 2014. – 163 с.
6. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму : [монографія] / Н. П. Шумарова. – Київ : Київ. лінгвіст. ун-т, 2000. – 283 с.
7. *Демченко В.* Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України : [монографія] / В. Демченко. – Херсон : АЙЛАНТ, 2001. – 210 с.
8. *Степанов Є. М.* Російське мовлення Одеси : [монографія] / Є. М. Степанов. – Одеса : Астро-принт, 2004. – 496 с.
9. *Ткаченко О. Б.* Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу) / О. Б. Ткаченко. – Київ : Грамота, 2006. – 240 с.
10. *Карлова В. В.* Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості [Електронний ресурс] / В. В. Карлова // Державне управління: теорія та практика. – 2007. –

№ 2. – Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07_kvunc.htm. – Дата звернення: 28.07.2017. – Назва з екрана.

11. *Graddol D.* The Future of English? / D. Graddol. – The British Council. – 1997. – 66 p.

12. *Масенко Л. Т.* Мова і політика / Л. Т. Масенко. – Київ : Соляшник, 1999. – 98 с.

13. *Кушнерик В. І.* До проблеми формування двомовної особистості [Електронний ресурс] / В. І. Кушнерик, А. А. Холодова // *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* – 2012. – № 6. – С. 167–172. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuifm_2012_6_40. – Дата звернення: 03.07.2017. – Назва з екрана.

14. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи : Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 16 груд. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>. – Дата звернення: 01.07.2017. – Назва з екрана.

15. *Кулик В.* Мова й ідентичність в Україні після Євромайдану / В. Кулик // *Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонаціон. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України.* – 2016. – Вип. 2 (82). – С. 90–103.

16. *Панасюк Л. В.* Білінгвізм в соціально-політичному житті України : монографія / Л. В. Панасюк. – Київ : ВАДЕКС, 2013. – 270 с.

17. *Ткаченко О.* Проблеми мовної стійкості та її джерела / Орест Ткаченко // *Мовознавство.* – 1990. – № 4. – С. 14–18.

18. Постанова Ради Міністрів Української РСР № 41 «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року» від 12 лютого 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80-91-%D0%BF>. – Дата звернення: 28.07.2017. – Назва з екрана.

19. *Масенко Л.* «Русский мир» і «мовний закон» Ківалова-Колесніченка. Як це сталося (хронологія) [Електронний ресурс] / Л. Масенко. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28141317.html>. – Дата звернення: 20.09.2017. – Назва з екрана

20. Виступ професора Павла Гриценка на засіданні Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=gtoQKYd4D0Q>. – Дата звернення: 20.09.2017. – Назва з екрана.

21. *Половинчак Ю.* Сучасне інформаційно-комунікаційне серед-

овище як простір трансформації української національної ідентичності [Електронний ресурс] / Ю. Половинчак. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/nauk-mon/internet-duskurs.pdf>. – Дата звернення: 28.07.2017. – Назва з екрана.

22. *Фудерер Т.* Мовна стратифікація сучасного українського суспільства / Тетяна Фудерер. – Київ : Генеза, 2013. – 298 с.

23. *Олексюк О. М.* Соціолінгвістика та основи мовної політики : навч. посіб. / О. М. Олексюк, Н. І. Василькова. – Миколаїв : Ліон, 2014. – 264 с.

24. *Мельник Т.* Особливості соціально-мовної взаємодії як об'єктивної реальії / Т. Мельник // Зб. наук. пр. Берд. держ. педаг. ун-ту (Педагогічні науки). – № 4. – Бердянськ : БДПУ, 2009. – С. 31–39.

25. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>. – Дата звернення: 20.10.2017. – Назва з екрана

26. Закон про освіту: реакція країн-сусідів і що тепер робити Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24.tv.ua/yaki_visnovki_varto_zrobiti_ukrayini_z_reaktsiyi_susidnih_krayin_na_zmini_do_zakonu_pro_osvitu_n868584. – Дата звернення: 20.10.2017. – Назва з екрана.

References

1. Desheriev, YU. (1972). Osnovnye aspekty issledovaniya dvuyazychiya i mnogoyazychiya [Basic aspects of the study of bilingualism and multilingualism] *Problemy dvuyazychiya i mnogoyazychiya – Problems of Bilingualism and Multilingualism*. (pp. 26–42). Moscow: Nauka [in Russian].

2. Vajnrakh, U. (1979). YAzykovye kontakty. Sostoyanie i problemy issledovaniya [Language contacts. The state and problems of the study]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Russian].

3. Avrorin, V. (1975). Problemy izucheniya funkcionalnoj storony yazyka (K voprosu o predmete sociolingvistiki) [Problems of studying the functional side of the language (On the subject of sociolinguistics)]. Leningrad: Nauka [in Russian].

4. Nikolskij, L. (1976). Sinhronnaya sociolingvistika: teoriya i problem [Synchronous sociolinguistics: theory and problems]. Moscow: Nauka [in Russian].

5. Masenko, L. (2014). Mova i suspilstvo: postkolonialnyy vymir

[Language and Society: Post-Colonial Dimension]. Kyiv: Kyievo-Mohylyanska akademiya Akademiya [in Ukrainian].

6. Shumarova, N. (2000). *Movna kompetentsiya osobystosti v sytuatsiyi bilinhvizmu* [Language competence of personality in the situation of bilingualism]. Kyiv: Kyivskyy lnhvistychnyy universytetj [in Ukrainian].

7. Demchenko, V. (2001). *Movne seredovyshche. Ekstralinhvistychnyy narys pro Pivden Ukrayiny*. Language environment. Extralinguistic essay on the South of Ukraine. Kherson: AYLANT [in Ukrainian]

8. Stepanov, Ye. (2004). *Rosyiske movlennya Odesy* [Russian Broadcasting of Odessa]. Odessa: Astro-prints [in Ukrainian].

9. Tkachenko, O. (2006). *Mova i natsionalna mentalnist (sproba suchasnoho syntezu)* [Language and national mentality (an attempt of modern synthesis)]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

10. Karlova, V. V. (2007). *Vplyv zasobiv masovoyi informatsiyi na formuvannya ukrayinskoyi natsionalnoyi svidomosti* [Influence of the mass media on the formation of Ukrainian national consciousness]. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice*. Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07 kvvunc.htm> [in Ukrainian].

11. Graddol, D. (1997). *The Future of English?* The British Council, 66 p. [in English].

12. Masenko, L. (1999). *Mova i polityka* [Language and politics]. Kyiv: Sonyashnyk [in Ukrainian].

13. Kushneryk, V. I. (2012). *Do problemy formuvannya dvomovnoyi osobystosti* [The problem of bilingual personality formation]. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeyskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo – Scientific Announcer of East Europe National University the Name of Lesia Ukrainian. Philological Sciences. Linguistics*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufm_2012_6_40 [in Ukrainian].

14. *Konsolidatsiya ukrayinskoho suspilstva: shlyakhy, vyklyky, perspektyvy*. Informatsiyno-analitychni materialy do Fakhovoyi dyskusiyi 16 hrudnya 2016 r [Consolidation of Ukrainian society: ways, challenges, perspectives. Information and analytical materials for the Professional discussion. December 16, 2016]. Retrieved from <http://old.razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf> [in Ukrainian].

15. Kulyk, V. (2016). *Mova y identychnist v Ukrayini pislya Yevromaydanu*

[Language and Identity in Ukraine after EuroMaydan]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN – Ukrayiny Scientific Notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies to them. I. F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine*, pp. 90–103 [in Ukrainian].

16. Panasyuk, L. (2013). Bilinhvizm v sotsialno-politychnomu zhytti Ukrayiny [Bilingualism in the socio-political life of Ukraine]. Kyiv: VADEKS [in Ukrainian].

17. Tkachenko, O. (1990). Problemy movnoyi stiykosti ta yiyi dzherela [Problems of linguistic stability and its source]. *Movoznavstvo – Linguistics*, no. 4, pp. 14–18 [in Ukrainian].

18. Postanova Rady Ministriv Ukrayinskoyi RSR № 41 «Pro Derzhavnu prohramu rozvytku ukrayinskoyi movy ta inshykh natsionalnykh mov v Ukrayinskiy RSR na period do 2000 roku» vid 12 lyutoho 1991 r. [Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR No. 41 «On the State Program for the Development of the Ukrainian Language and Other National Languages in the Ukrainian SSR for the period up to 2000» of February 12, 1991.] Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/> [in Ukrainian].

19. Masenko, L. «Russkyy myr» i «movnyy zakon» Kivalova – Kolesnichenka. Yak tse stalosya (khronolohiya) [«Russian World» and «Language Law» by Kivalov – Kolesnichenko. How did it happen (chronology)]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28141317> [in Ukrainian].

20. Vystup profesora Pavla Hrytsenka na zasidanni Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny [Speech by Professor Pavlo Gritsenko at the session of the Constitutional Court of Ukraine]. Retrieved from <https://www.youtube.com> [in Ukrainian].

21. Polovynchak, Yu. Suchasne informatsiyno-komunikatsiyne seredovyshche yak prostir transformatsiyi ukrayinskoyi natsionalnoyi identychnosti [Modern information and communication environment as a space of transformation of Ukrainian national identity]. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/internet-duskurs> [in Ukrainian].

22. Fuderer, T. (2013). Movna stratyfikatsiya suchasnoho ukrayinskoho suspilstva [Language stratification of modern Ukrainian society]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

23. Oleksyuk, O. (2014). Sotsiolinhvistyka ta osnovy movnoyi polityky: navchalnyy posibnyk [Sociolinguistics and the foundations of language policy: a manual]. Mykolayiv: Ilion [in Ukrainian].

24. Melnyk, T. (2009). Osoblyvosti sotsialno-movnoyi vzayemodiyi yak obyektyvnoyi realiyi [Features of social-linguistic interaction as an objective reality]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdyanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu (Pedahohichni nauky) – Collection of Scientific Works of the Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences)*. Berdyansk: BDPU, no. 4, pp. 31–39 [in Ukrainian].

25. Zakon Ukrayiny «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

26. Zakon pro osvitu: reaktsiya krayin-susidiv i sheho teper robyty Ukrayini [The law on education: the reaction of neighboring countries and what to do now in Ukraine]. Retrieved from https://24.tv.ua/yaki_visnovki_varto_zrobiti_ukrayini_z_reaktsiyi_susidnih_krayin_na_zmini_do_zakonu_pro_osvitu_n868584 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.11.2017.

Tetiana Poltavets,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Ethno-Linguistic Processes in the National Media Space as a Condition of Public Safety

In the article the interaction of politics and society is presented as a determining factor of the language development. The spread of Ukrainian-Russian bilingualism in modern Ukraine is considered in the context of information confrontation between Ukraine and the Russian Federation.

The current national media space is characterized by complex sociolinguistic processes, which include the mechanisms of influence of social and political factors on language, culture, communication and the development of bilingualism. Under the influence of modern information and telecommunication technologies, language became the most powerful means of manipulation. Ethnolinguistic processes in the information space of modern Ukraine depend on many factors. Firstly, an open military aggression of Russia against Ukraine and the fact that information war is its important component. Secondly, that the problem of Russian-Ukrainian bilingualism may be solved due to the consolidation of society to counter the actions of Russia in the national information space and national policy of popularizing of Ukrainian-language media product.

Keywords: Ukrainian-Russian bilingualism, media space, information warfare.

Олег Натаров,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто роль бібліотечних установ у забезпеченні права людини на інформацію, наголошено на конкурентних перевагах бібліотек у цьому процесі. На прикладі діяльності НБУВ обґрунтовано провідну роль національних бібліотек та інформаційно-аналітичних структур бібліотечних установ у процесі забезпечення інформаційних потреб користувачів.

Ключові слова: право на інформацію, інформаційне суспільство, бібліотеки, національна бібліотека, інформаційно-аналітичне забезпечення, НБУВ.

Європейський вибір України, у тому числі її зобов'язання розбудувати розвинуту й сталу демократію та ринкову економіку, об'єктивно потребує посилення уваги до питання забезпечення прав людини. Адже політична асоціація та економічна інтеграція України з Європейським Союзом залежатиме, зокрема, від досягнень нашої держави в забезпеченні поваги до спільних цінностей (повага до демократичних принципів, верховенства права, прав людини і основоположних свобод тощо) і прогресу в наближенні з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах [18].

Важливе місце в системі конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні посідає право на інформацію, яке розглядається однією з найважливіших гарантій розвитку, дотримання і захисту будь-яких універсальних прав людини [3, с. 267]. В умовах формування інформаційного суспільства, переходу до економіки знань можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, набуває особливого значення. У цьому контексті тема реалізації права людини на інформацію дуже актуальна з огляду

як на політико-правові, так і соціально-економічні аспекти проблеми. Різні аспекти права на інформацію досліджувалися такими вітчизняними вченими, як І. Арістова, К. Беляков, О. Дзьобань, К. Калюжний, Т. Костецька, І. Кресіна та О. Стойко, А. Марущак, М. Селезньова, В. Цимбалюк, М. Швець²⁴.

Разом з тим в умовах стрімкого поширення інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства та держави, інтенсифікації інформаційних процесів та зростання ролі і значення інформації в житті людини, роль бібліотек України, передусім національних, як суб'єктів формування інформаційних відносин значно посилюється, що й зумовило вибір теми цієї статті.

Отже, стаття має на меті визначити роль сучасної національної бібліотеки у забезпеченні права людини на інформацію в Україні.

За міжнародними нормами право на інформацію належить до фундаментальних прав людини. Так, відповідно до ст. 19 Загальної декларації прав людини (1948 р.), «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». У свою чергу, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) встановлює, що «кожна людина має право

²⁴ Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / заг. ред. О. М. Бандурка; Університет внутрішніх справ. Харків: УВС, 2000. 368 с.; Беляков К. И. Управление и право в период информатизации / Национальная академия внутренних дел Украины. Київ: КВІЦ, 2001. 307 с.; Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади. Харків: Майдан, 2013. 360 с.; Калюжний К. Р. Юридична природа суб'єктивного права на інформацію. Юрид. вісн. Повітряне і космічне право. 2015. № 3. С. 42–46; Костецька Т. А. Конституційне право на інформацію і гарантії його реалізації. Правова держава: щорічник наук. пр. / голов. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Ін Юре, 1998. Вип. 9. С. 53–57; Кресіна І. Стойко О. Право на інформацію в системі прав людини і громадянина. Зовнішні справи. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/pravo-na-informaciju-v-sistemi-prav-ljudini-i-gromadjanin/>; Марущак А. І. Цивільні права на інформацію. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2009. № 3. С. 33–36; Селезньова О. М. Теоретико-методологічні основи інформаційного права України. Чернівці: Місто, 2014. 407 с.; Цимбалюк В. С. [та ін.]. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / ред. М. Я. Швець [та ін.]. Київ: Знання, 2004. 274 с.

на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір» (ст. 19). У ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) зафіксовано «свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів».

Положенням основних міжнародних документів з прав людини відповідає ст. 34 Конституції України, яка, гарантуючи кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, закріпила «право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Слід звернути увагу, що в Основному законі «право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 2 ст. 34) пов'язано з правом на «свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ч. 1 ст. 34).

Про взаємозв'язок цих прав говорить і юридична наука.

Так, М. Колодій та А. Олійник вважають, що загалом право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань означає свободу збирати, зберігати, використовувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір, без втручання держави та інших соціальних інституцій. При цьому не можна не погодитись із вченими, які стверджують, що свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань тільки тоді є реальними, коли вони спираються на право вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію у будь-який спосіб на свій вибір [6, с. 184–185].

М. Хавронюк розглядає право кожного «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» як конституційну гарантію свободи слова [19, с. 160].

І. Кресіна та О. Стойко, досліджуючи місце права на інформацію в системі прав людини і громадянина, зауважують, що в глобальній

системі захисту прав і свобод право на інформацію не розглядається окремо, як самостійна сфера діяльності людини, а лише як похідне від свободи думки і слова. Хоча, зазначають дослідники, у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, формуванням інформаційного суспільства, переходом до економіки знань інформація або, точніше кажучи, її доступність є ключовим чинником, що визначає якість життя громадянина [8].

Коментуючи ст. 34 Конституції України, О. Скрипнюк реалізацію права на свободу думки і слова пов'язує зі становленням в Україні інформаційного суспільства. За словами дослідника, цей напрям розвитку суспільних відносин є важливим з огляду на те, що вони дають можливість забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності суспільства і людини в Україні: збільшити рівень захисту прав і свобод людини та її добробуту, активізувати участь громадян у керуванні державою, сприяти розвитку демократії; підвищити конкурентоспроможність України, ефективність державного управління, продуктивність праці у всіх сферах економіки, рівень інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, ступінь розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема українського сегмента Інтернету; забезпечити перехід економіки до моделі науково-технічного та інноваційного розвитку, збільшити частку наукоємної продукції, сприяти якості та доступності послуг освіти, науки, культури, охорони здоров'я за рахунок упровадження інформаційних технологій; розширити можливості людини отримувати доступ до національних та світових інформаційних електронних ресурсів; створити нові робочі місця, поліпшити умови роботи і життя людини; поглибити запровадження нормативно-правових засад інформаційного суспільства [7, с. 247–248].

Гарантоване Конституцією України право на інформацію передбачено, насамперед, законами України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про науково-технічну інформацію», «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, Закон України «Про інформацію» встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин,

регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу й суспільство від неправдивої інформації. Відповідно до цього Закону кожен має право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Під інформацією розуміються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, а основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації.

Головними принципами інформаційних відносин в Україні є гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Ключові напрями державної інформаційної політики полягають у забезпеченні доступу кожного до інформації; забезпеченні рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створенні умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпеченні відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створенні інформаційних систем і мереж інформації, розвитку електронного урядування; постійному оновленні, збагаченні та зберіганні національних інформаційних ресурсів; забезпеченні інформаційної безпеки України; сприянні міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України у світовий інформаційний простір [15].

Отже, закріплення права на інформацію в законодавстві нашої держави можна розглядати як важливий крок у напрямі розвитку цього інституту, становлення інформаційного суспільства в Україні. Ідеться про створення ефективного організаційно-правового механізму, що забезпечував би вільний доступ до власних прав, свобод і законних інтересів.

Будучи базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави, бібліотеки України відіграють важливу роль у процесі реалізації права людини на інформацію. Адже згідно з чинним законодавством, головним завданням бібліотеки є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб

користувачів, а реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками, є основою державної політики у сфері бібліотечної справи [14]. Зазначимо, що міжнародне бібліотечне співтовариство розглядає забезпечення вільного доступу до інформації головним обов'язком бібліотечної та інформаційної професії, а бібліотеки розглядає як механізм для подолання бар'єрів, що існують через різницю у можливостях користування ресурсами та технологіями [10].

Не викликає сумніву, що сучасний стрімкий розвиток інформаційного суспільства, основними ресурсами якого є інформація, знання та інформаційні технології, значно підвищує роль бібліотечних установ у процесі розгляданого права.

Як зазначає академік О. Онищенко, «сучасна бібліотека переростає в мультиресурсний, мультисервісний заклад, що забезпечує мультипотреби читача/користувача». За словами вченого, електронна ера з її могутнім технічним, технологічним, соціокультурним потенціалом відкрила бібліотекам небачені можливості:

- вперше інтегрувати в єдине ціле всі види документів на основі універсальної мови цифр;
- вперше діяти в планетарному масштабі – діставати інформацію в будь-якому куточку землі і відсилати інформацію в будь-який куточок землі;
- вперше оперувати необмеженим масивом інформації;
- вперше в інтерактивному режимі співпрацювати з необмеженим колом читачів/користувачів;
- вперше створювати світові мережі бібліотек.

При цьому в конкурентній боротьбі з аналогічними структурами (різноманітними інформаційними службами, аналітичними центрами, «фабриками знань», іншими постачальниками інформації) бібліотеки мають невід'ємні переваги:

- наявність саме в бібліотеках фонду, що загалом представляє всю писемну спадщину України;
- багатий історичний досвід інформаційного обслуговування;
- функціонування уже готової і історично випробуваної інформаційної – бібліотечної – мережі;

– усталені традиції широких міжнародних інформаційно-бібліотечних зв'язків [12].

Бібліотечна мережа України нараховує близько 40 тис. бібліотек державної та комунальної власності, відомчого підпорядкування. Вона складається з мережі публічних (у тому числі спеціалізованих для дітей, юнацтва), технічних, сільськогосподарських, медичних, академічних, освітянських бібліотек та бібліотек вищих навчальних закладів, а також бібліотек для сліпих.

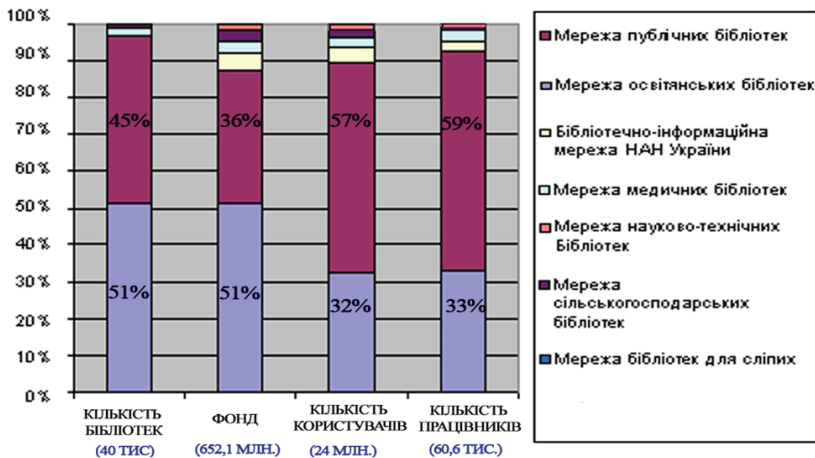

Рис. 1. Бібліотечна мережа України [1]

Різноманітні потреби населення в інформації, освіті, культурі забезпечують 15 987 (без урахування тимчасово окупованих територій України та районів проведення антитерористичної операції) публічних бібліотек (з них 13 253 – у сільській місцевості). Кожен третій мешканець України (понад 13,7 млн) є користувачем публічних бібліотек. Бібліотечний фонд публічних бібліотек універсальної тематики становить близько 235 млн од. Доступ до Інтернету має 3,3 тис. (21%) бібліотек. Загальна кількість комп'ютеризованих робочих місць у публічних бібліотеках – 16 тис. (в середньому один комп'ютер на одну бібліотеку). Книговидача – 266,3 млн пр.

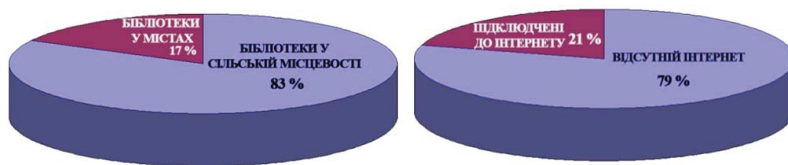

Рис. 2. Мережа публічних бібліотек [1]

Мережа науково-технічних бібліотек Державної науково-технічної бібліотеки разом із трьома методичними центрами – державним закладом «Центральна державна науково-технічна бібліотека гірничо-металургійного комплексу України», науково-технічною бібліотекою Державного центру науково-технічної інформації і бібліотечно-бібліографічного обслуговування Південно-Західної залізниці України та Центральною бібліотекою харчової і переробної промисловості – нараховує 109 бібліотек, сумарний бібліотечний фонд становить 7,8 млн пр. Академічна мережа обслуговує 141 тис. користувачів та видає 5,1 млн пр. документів, відвідування веб-сайтів бібліотек становить майже 1,5 млн звернень, а обсяг записів до електронних каталогів – 820,5 тис.

Обслуговування фахівців аграрної галузі забезпечують 185 наукових сільськогосподарських бібліотек, вищі навчальні заклади, наукові установи системи Національної академії аграрних наук. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук є координуючим науково-методичним центром для цієї мережі. Загалом сільськогосподарські бібліотеки обслуговують до 800 тис. користувачів, до послуг яких документний фонд, що налічує понад 21 млн пр. Книговидача становить 17,8 млн пр.

Потреби медичної галузі забезпечують 700 бібліотек різних типів: обласні наукові медичні бібліотеки, бібліотеки медичних навчальних закладів різних рівнів акредитації, бібліотеки науково-дослідних інститутів та лікувально-профілактичних закладів України. Методичним центром є Національна наукова медична бібліотека, підпорядкована МОЗ. Фонди медичних бібліотек усіх рівнів становлять видання медичної та суміжної з медициною тематики на паперових та електронних носіях загальною кількістю понад 22 млн пр. (у тому числі електронні ресурси

на оптичних дисках), користувачам видається щороку майже 20 млн пр., кількість користувачів – понад 600 тис. осіб.

Бібліотечно-інформаційна мережа НАН України разом із двома науково-методичними центрами – Національною бібліотекою ім. В. І. Вернадського (НБУВ) та Львівською національною науковою бібліотекою ім. В. Стефаника – нараховує 96 бібліотек. Сукупний бібліотечний фонд становить понад 32 млн пр. Щороку мережа обслуговує майже 1 млн користувачів та видає понад 3 млн пр. документів, відвідування веб-сайтів бібліотек становить понад 15 млн звернень, а обсяг записів електронних каталогів – майже 3 млн записів.

Мережа освітянських бібліотек України є найчисельнішою і об'єднує 18 066 бібліотек МОН та Національної академії педагогічних наук, з них – близько 15 тис. бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів. Сукупний бібліотечний фонд становить 333,2 млн пр. документів. Загальна кількість користувачів – 7,7 млн осіб, кількість відвідувань – майже 202 млн. Користувачам видається 49 млн пр. документів щороку.

До мережі бібліотек вищих навчальних закладів входить 201 бібліотека різного відомчого підпорядкування. Загальний фонд документів – 120,7 млн пр., з яких 2,3 млн – електронні видання. Кількість користувачів – 1,7 млн осіб, яким щороку видається понад 105 млн пр.

Мережа бібліотек для сліпих при УТОСі становить 62 спеціалізовані бібліотеки, загальний книжковий фонд яких – понад 1 млн 162 тис. од. зберігання. Кількість читачів – 18,5 тис. осіб, з яких близько 10,8 тис. – інваліди зору. Книговидача становить 744,7 тис. пр. [16].

Провідними бібліотечними установами України, які володіють потужним фондом вітчизняних і найважливіших науково значущих зарубіжних документів, задовольняють найрізноманітніші потреби суспільства, сприяють розвитку науки, освіти, культури, здійснюють міжнародне співробітництво у формуванні та використанні світових бібліотечних ресурсів, є національні бібліотеки ²⁵. Саме вони, як великі інформаційні

---

²⁵ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України, Національна парламентська бібліотека України, Національна історична бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. Максима Горького, Харківська державна наукова бібліотека

центри, найбільшою мірою «відчувають проблематику інформаційного прогресу, активно включаються в процес осмислення реалій сьогодення та трансформацію інформаційних процесів» [11, с.104]. Прикладом зростаючого значення національних бібліотек у процесі інформатизації українського суспільства, забезпечення доступу всіх категорій користувачів до національних та глобальних інформаційних ресурсів є діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Необхідно зазначити, що концепція створення НБУВ від самого початку (заснована 2 (15) серпня 1918 р. як Національна бібліотека Української держави) передбачала формування її як національної бібліотеки, з усіма притаманними головним бібліотекам європейських країн функціями збереження найбільш цінної частини національної рукописної і книжкової спадщини, збирання вичерпно повної колекції вітчизняних видань та видань мовами народів світу про Україну, створення національної бібліографії, реалізацію досліджень з проблем вітчизняного бібліотекознавства та книжкової культури України, інформаційного забезпечення потреб користувачів. З 1971 р. НБУВ має статус науково-дослідної установи, з 1989 р. – наукового інституту НАН України, що проводить дослідження в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, джерелознавства, документознавства, архівознавства, біографістики, нового наукового напрямку соціальних комунікацій та суміжних з ними дисциплін.

На сьогодні НБУВ – найбільша бібліотека України, головний науково-інформаційний центр держави – входить до числа десяти найбільших національних бібліотек світу. Обсяг фондів становить понад 15 млн од. зберігання. Це унікальне зібрання джерел інформації, що включає книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації. Бібліотека має найповніше в державі зібрання пам'яток слов'янської писемності та рукописних книг, архіви та книжкові колекції видатних діячів української й світової науки та культури. Складові фонди – бібліотечно-архівна колекція «Фонд Президентів України», архівний примірник творів друку України з 1917 р., архівний фонд

ім. В. Г. Короленка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України.

Національної академії наук України. Щорічно до фондів надходить 130–140 тис. документів (книг, журналів, газет тощо). Бібліотека комплектується всіма українськими виданнями, отримує примірник дисертацій, які захищаються на території України, веде міжнародний книгообмін з партнерами із 70 країн світу. До бібліотеки як депозитарію документів і матеріалів ООН в Україні надсилаються публікації цієї організації та її спеціалізованих установ. З 1998 р. здійснюється цілеспрямоване формування фонду електронних документів. Пошуковий апарат НБУВ має у своєму складі систему бібліотечних каталогів та картотек і фонд довідково-бібліографічних видань обсягом 200 тис. пр. Цей фонд включає документи нормативного характеру (законои, укази, постанови тощо), енциклопедії, тлумачні словники, довідники, бібліографічні посібники. Систему бібліотечних каталогів і картотек утворюють генеральний алфавітний каталог, читачькі алфавітний і систематичний каталоги та понад 30 каталогів і картотек підрозділів бібліотеки [17].

Загалом, НБУВ пропонує читачам такі основи бібліотечно-бібліографічні та інформаційні послуги: користування довідково-пошуковим апаратом бібліотеки (системами карткових каталогів і картотек, електронних каталогів і тематично-видових баз даних, сканованими каталогами, системою довідково-бібліографічних і реферативних видань та друківаних каталогів); користування документними фондами НБУВ у читальних залах [фондом основного зберігання; підсобними фондами спеціалізованих читальних залів; фондами, що містяться у відкритому доступі (нові надходження документів; періодичні видання; довідково-бібліографічне обслуговування; бібліотекознавча література; «Австрійська бібліотека», «Бібліотека Ісламської Республіки Іран», Грузинська бібліотека); документами, що експонуються на виставках нових надходжень і тематичних виставках у читальних залах]; доступ до електронних повнотекстових інформаційних ресурсів (у вільному інтернет-доступі, а також у локальному доступі – з комп'ютерів у читальних залах); доступ до інформаційних ресурсів НБУВ, Інтернет, користування Wi-Fi; отримання довідково-консультаційної допомоги; надання довідково-бібліографічних довідок у читальних залах.

Треба зауважити, що збільшення обсягів інформації та інтенсифікація з впровадженням новітніх електронних технологій комунікаційних процесів у суспільстві актуалізували питання організації в бібліотеках

дистантного інтернет-обслуговування, покликаного задовольнити потребу користувачів в оперативному доступі до різноманітних електронних інформаційних ресурсів та отриманні якісних сучасних інформаційних послуг. Нині віддалені користувачі НБУВ мають широкі можливості у задоволенні бібліотечно-інформаційних потреб: пошук документів та інформаційних ресурсів; доступ до електронних повнотекстових інформаційних ресурсів НБУВ, розміщених у вільному інтернет-доступі на веб-сайті; отримання довідково-консультаційної інформації (послуга «Запитай бібліотекаря»); адресно-цільове інформування (адресна розсилка інформації про нові, щотижневі, надходження книжкових та періодичних видань до фондів НБУВ); користування абонементом [приймання замовлень на документи з фондів НБУВ електронною поштою від персональних абонентів-науковців та колективних абонентів міського міжбібліотечного абонемента (МБА); надання документів із фондів НБУВ персональним абонентам-науковцям та колективним абонентам міського МБА для користування за межами бібліотеки; надання документів із фондів НБУВ за запитами бібліотечно-інформаційних установ України за міжміським МБА] тощо.

Свідченням систематичного вдосконалення діяльності щодо дистанційного обслуговування користувачів є розвиток ресурсів «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини» у напрямках збереження та організації доступу до книжкових пам'яток, що є національним надбанням України та формування фундаментальної цифрової колекції «УКРАЇНІКА». Так, у 2016 р. для вдосконалення доступу до оцифрованих матеріалів із фондів НБУВ було здійснено низку налаштувань:

- організовано постійне оновлення «НОВИХ НАДХОДЖЕНЬ» до цифрової бібліотеки;
- налаштована навігаційна панель пошуку матеріалів за типом ресурсів: книги, газети, журнали, стародруки, рукописи, карти, ноти, зображення.
- «КОЛЕКЦІЇ» – організовано доступ до цифрової інформації за предметними рубриками та колекційним принципом (тематичні, персональні, установ, книжкові пам'ятки, видавничі, історичні фонди та зібрання)
- «ПОШУК» – налаштовано багатоаспектний пошук інформації: за ключовими словами, іменами, назвами, датами, типом ресурсів (комбінацією цих параметрів);

- забезпечено сортування результатів пошуку за автором, назвою, датою створення документів;
- удосконалено плагін перегляду цифрових копій видань безпосередньо в браузері (у тому числі для мобільних пристроїв);
- забезпечено зручний перегляд багатотомних видань, конволютів (сплетених документів) та річних комплектів періодики;
- «ЦИФРОВІ ПРОЕКТИ» – є можливість ознайомитися з бібліотечними цифровими проектами інших бібліотек світу [9].

Окремо слід зазначити, що пріоритетним завданням НБУВ як головного науково-інформаційного центру держави є забезпечення інформаційних запитів основного контингенту користувачів – наукових працівників. Сьогодні можна з впевненістю стверджувати, що за останні десятиріччя НБУВ перетворилася на потужний міждисциплінарний науково-дослідний інститут, що займається теорією і практикою формування, інтеграції, синтезу і введення в суспільний обіг масивів наукової інформації, стала загальнодержавним науково-технологічним центром інформаційної індустрії. Свідченням цього є такі впровадженні розробки:

– спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України організовано формування загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова», на основі якої видається Український реферативний журнал «Джерело» (1998);

– спільно з Українською академічною та дослідницькою мережею УАРНЕТ організовано корпоративну систему доступу до передплатених мережевих ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації (2006); організовано формування найбільшого в Східній Європі та СНД загальнодоступного зібрання електронних версій фахових видань «Наукова періодика України» (2008);

– започатковано проведення бібліометричного моніторингу стану представлення української науки в системах Google Scholar і Scopus для оцінювання публікаційної активності та показників цитування вітчизняних суб'єктів наукових комунікацій (2011);

– розпочато формування ресурсів інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», призначеної для надання суспільству цілісного уявлення про стан вітчизняного наукового середовища, формування джерельної бази експертного оцінювання результативності дослідницької діяльності та сприяння налагодженню конструктивного діалогу

між науковою спільнотою, управлінськими структурами й суспільством у цілому (2014). Зокрема, станом на грудень 2016 р. у названій системі було представлено бібліометричні портрети 24 тис. вітчизняних учених, профілі 500 наукових колективів (кафедр, відділів, лабораторій) і 400 наукових періодичних видань. Система містить також рейтинги українських учених, журналів і установ за даними світових наукометричних систем Web of Science, Scopus, Ranking Web of Research Centers [4];

– формування інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань». Мета нового проекту полягає у популяризації, підвищенні рейтингу та доступності електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек України, за рахунок використання сучасних бібліотечних та веб-технологій. Наголосимо, що ядром інформаційного масиву порталу будуть різноаспектні наукові ресурси порталу НБУВ. Отже, можна говорити про створення умов єдиної точки доступу до вітчизняних наукових ресурсів. Інструменти порталу допоможуть користувачам швидко знаходити необхідну інформацію за галузями знань, темами, ключовими словами, персоналіями та видами документів у бібліографічних, реферативних і повнотекстових базах даних, колекціях та в інших типах ресурсів.

Особливою категорією абонентів НБУВ є інформаційні служби органів державної влади, серед яких Верховна Рада України, Адміністрація Президента України, РНБО України, Кабінет Міністрів України. Тут варто зазначити, що сьогодні, розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державної влади. Інформація пов'язує між собою державу і громадянське суспільство, постає одним з дійових засобів налагодження взаємозв'язку між особистістю та державою.

У цьому контексті не можна не відзначити роль, яку відіграють інформаційно-аналітичні структури бібліотек, завданням яких є забезпечення органів державної влади необхідною інформацією. Як показує міжнародний досвід, саме згадані структури, у першу чергу, національних та парламентських бібліотек, володіють потужним потенціалом у розв'язанні проблеми формування інформаційної бази, необхідної для ухвалення управлінських рішень. Зокрема, лідерами процесу інформаційного забезпечення органів державної влади є такі підрозділи національних бібліотек,

як Дослідна служба Конгресу США (Congressional Research Service, CRS), Бюро дослідницької та правової інформації Японії (Research and Legislative Reference Bureau, RLRB), Довідковий відділ з права й ухвалення рішень КНР (Law and Decision Making Reference Department, LDMDR), Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ. Відмінною рисою цих і подібних до них структур є організація наукових досліджень, спрямованих на розв'язання широкого кола політичних, економічних, соціально-гуманітарних проблем державного значення [2, с. 40–41].

Бібліотечне інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади передбачає здійснення комплексу заходів, які розглядаються як інструмент розвитку системи інформаційних зв'язків шляхом оптимальної структуризації інформаційних масивів баз даних суспільно значущої аналітичної інформації, введення необхідних і достатніх її обсягів у сферу діяльності владних структур з метою сприяння обміну інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, знання ситуації в кожний момент часу [13, с. 92–93].

Приклад ефективної діяльності в цьому напрямі дає досвід таких структурних підрозділів НБУВ, як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національна юридична бібліотека та Фонд Президентів України.

Зокрема, Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади було створено для введення в широкий суспільний обіг матеріалів фондів НБУВ, моніторингу й опрацювання зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України. Діяльність наукового підрозділу полягає у підготовці інформаційно-аналітичної та аналітично-прогнозної продукції на базі використання інформації електронних і друкованих ЗМІ, всіх видів фондів НБУВ, інших відкритих джерел. Пріоритетними напрямками розвитку СІАЗ є використання новітніх інформаційних технологій, передових методів моніторингу й обробки інформації, посилення аналітичної і прогнозної складової в інформаційно-аналітичних матеріалах, розробка теоретичних та науково-практичних питань бібліотечного обслуговування на основі впровадження електронних інформаційних технологій.

Наприклад, основний науково-дослідний і науково-прикладний структурний підрозділ СІАЗ – відділ політологічного аналізу – здійснює науково-дослідну, науково-інформаційну, науково-методичну, науково-організаційну, науково-видавничу діяльність з питань функціонування і розвитку бібліотечно-інформаційної сфери; готує інформаційно-аналітичну та аналітично-прогнозну продукцію, орієнтовану на задоволення запитів всіх категорій замовників, проводить постійний моніторинг, аналіз, прогнозування економічних, політичних, національних, соціальних та культурно-освітніх процесів у державі, діяльності органів влади, політичних партій та громадських і культурних організацій тощо, їх ставлення до функціонування широкого спектра державних і недержавних структур та взаємодії з ними. Інформаційно-аналітичні проекти відділу (інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», бюлетень оперативної інформації електронних видань «Резонанс» та ін.) присвячені висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні.

Запорукою об'єктивності інформаційно-аналітичного продукту, що дає змогу уникнути впливу суб'єктивних орієнтирів дослідника на кінцевий результат, виступають науковий підхід до обробки інформації з використанням широкого спектра відповідних методологічних принципів. Крім того, важливе значення має фаховий рівень пошуку, відбору і адекватної оцінки первинних джерел інформації. Запорукою якісного підбору матеріалу є послідовний моніторинг інформаційного простору, експертного середовища з метою визначення основних тенденцій подання інформації і актуальних соціально-політичних і економічних трендів.

Так, у 2016 р. в умовах масштабного реформування українського державного механізму, подолання наслідків суспільно-політичної кризи, анексії Криму та українсько-російського протистояння, що триває на Донбасі, співробітниками відділу було підготовлено і представлено в інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі» та бюлетені оперативної інформації електронних видань «Резонанс» понад 140 аналітичних оглядів, у яких було висвітлено такі проблемні аспекти ситуації, як євроінтеграційних рух України, проблема російських впливів та агресії, ситуація в Криму і на Донбасі, реалізація суспільного запиту «Революції гідності» (зокрема проведення реформ

і очищення влади), питання збереження і відновлення територіальної цілісності України, розвиток взаємовідносин України із зарубіжними партнерами, зарубіжна реакція на події в Україні, питання переформатування вітчизняного політичного поля в процесі зміни Кабінету Міністрів, реформування політичної системи і децентралізації влади, проблема використання інформаційних технологій в політичній боротьбі та ін. [4].

Діяльність іншого науково-дослідного і науково-прикладного структурного підрозділу СІАЗ – відділу оперативної інформації – полягає у підготовці інформаційно-аналітичної продукції на базі використання оперативної інформації електронних і друкованих ЗМІ, всіх видів фондів НБУВ, а також масивів суспільно значущої електронної інформації глобального інформаційного простору. Серед пріоритетних напрямів розвитку відділу – удосконалення дистантного обслуговування користувачів на основі використання новітніх інформаційних технологій, зокрема передових методів моніторингу, обробки й доставки інформації, посилення аналітичної і прогностичної складової в інформаційно-аналітичних матеріалах.

Зокрема, у 2016 р. робота відділу була спрямована на оперативне забезпечення користувачів, зокрема вищих органів державної влади, матеріалами суспільно значущої тематики, підвищення ефективності використання інформаційного ресурсу бібліотеки, урізноманітнення форм інформаційно-аналітичної роботи. З цієї метою випускалися такі інформаційно-аналітичні видання: «Регіони сьогодні» (щоденний огляд оперативної інформації центральних та місцевих інтернет-видань про ситуацію в регіонах України. Висвітлюються політичні процеси, діяльність місцевих владних структур, ситуація в економічній та соціальній сферах, резонансні події та надзвичайні ситуації в областях); «Шляхи розвитку української науки» (інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів ЗМІ, у якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, перебіг реформування української науки, подається інформація про здобутки вітчизняної науки та досвід розвитку наукових досліджень за рубежом); «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» (інформаційно-аналітичний бюлетень інтернет-ресурсів, у якому представлено матеріали з питань розвитку соціальних мереж, їх взаємодії з бізнесом, проблеми захисту даних, вплив мережевого спілкування на особистість, а також проблеми суспільної

безпеки) та інші. У контексті нинішнього українсько-російського протистояння варто акцентувати увагу на підготовці працівниками відділу інформаційних та інформаційно-аналітичних матеріалів для щоденного наповнення інформаційної бази Центру ситуаційного управління РНБО України. Матеріали, підготовлені на основі аналізу глобальних і національних інформаційних ресурсів, їх структуризація у Системі ситуаційного управління РНБО сприяли задоволенню потреби гнучкого реагування з боку владних структур на загрози для національної безпеки. Під час підготовки матеріалів оцінювався вплив події на стан національної безпеки України, а також визначалися можливі заходи протидії для запобігання, нейтралізації чи зменшення її можливого негативного впливу.

Також слід сказати про постійне вдосконалення форм і методів дистанційного обслуговування читачів. Для доставки інформаційно-аналітичної продукції і матеріалів замовникам використовується електронна пошта; ряд бюлетенів, інформаційно-аналітичних матеріалів представлено на порталі НБУВ, на сторінці СІАЗ у Facebook, на порталі НАН України [4].

Ефективну роботу у сфері правового інформування здійснює Національна юридична бібліотека (НЮБ) – структурний підрозділ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, який забезпечує акумуляцію та використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію, а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовною основою з правовими, які сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції. Пріоритетними напрямками діяльності НЮБ є сприяння утвердженню й розвитку національної правової традиції, розширення доступу до правових інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, ефективне використання цих ресурсів у практиці суспільного життя з метою розвитку демократичних основ державного управління та демократизації українського суспільства. Серед інформаційно-аналітичної продукції НЮБ, замовниками якої є органи державної влади та управлінські структури різних рівнів, наукові установи, громадські організації, варто виділити такі видання, як «Громадська думка про

правотворення», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти», «Безпека інформаційної сфери», «Кримсько-татарська тематика у відображенні ЗМІ».

Інформаційно-аналітичне та бібліотечно-бібліографічне обслуговування президентів України та їхніх служб, а також інформування громадськості про діяльність глави держави здійснює Фонд Президентів України (ФПУ). Видання ФПУ – «Стратегія – 2020»: практика суспільних перетворень», «Стратегія – 2020»: інформаційні технології в державному управлінні», «Україна у відгуках зарубіжної преси» та ін. – призначені для науковців, політологів, соціологів, юристів та журналістів, які займаються вивченням та аналізом питань функціонування державної влади в Україні, проблем внутрішньої та зовнішньої політики України, а також для співробітників відповідних державних служб під час виконання ними безпосередніх функціональних повноважень, розв'язання актуальних проблем та вдосконалення роботи державних структур і їхніх підрозділів.

Зауважимо, що наприкінці 2014 р. СІАЗ разом із ФПУ та НЮБ були об'єднані в Центр досліджень соціальних комунікацій – науково-дослідний підрозділ НБУВ, фахівці якого досліджують інформаційно-технологічні особливості формування національного інформаційного простору в період інформаційного протистояння; особливості функціонування національних бібліотек як суб'єктів національного інформаційного ресурсу, спрямованого на зміцнення інформаційного суверенітету та забезпечення інформаційної безпеки; проблеми використання інформаційного ресурсу соціальних мереж в інтересах розвитку інформатизації та соціально-економічного і культурного розвитку.

Отже, у контексті вищезазначеного доходимо висновку, що національна бібліотека посідає важливе місце у забезпеченні права людини на інформацію. Досвід НБУВ показує, що в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства саме національна бібліотека як мультиресурсний, мультисервісний центр інтеграції, опрацювання та цілеспрямованого поширення інформації, здатна максимально задовольнити стрімко зростаючі інформаційні потреби сфер науки, освіти, культури, державного управління, інноваційного поступу України.

Водночас слід констатувати, що тенденцією останніх років є скорочення основних показників бібліотечно-інформаційної діяльності: значно знизилися показники відвідуваності й книговидачі. Через суттєве недофі-

нансування комплектування фондів у багатьох бібліотеках зменшилися надходження нової літератури, окремі бібліотеки взагалі не купували нових видань і не передплачували періодичних видань. Крім того, практично зупинився міжнародний книгообмін. За цих умов першочерговим завданням є пошук альтернативних шляхів задоволення інформаційних потреб користувачів, зокрема більш активного застосування сучасних інформаційних технологій, орієнтації на нові інформаційні сервіси, діяльну корпоративну бібліотечну взаємодію.

Література

1. В'ячеслав Кириленко презентував на Уряді Стратегію розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства культури України. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245072235. – 2016. – 18.05. – Назва з екрана.

2. Гранчак Т. Науково-дослідна діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів національних бібліотек у розвитку національного інформаційного суверенітету [Електронний ресурс] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 39–53. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/41.pdf>. – Дата доступу: 15.10.2015. – Назва з екрана.

3. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : [монографія] / О. П. Дзьобань. – Харків : Майдан, 2013. – 360 с.

4. Звіт про наукову роботу Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національної юридичної бібліотеки та Фонду президентів України НБУВ за 2016 р. [Електронний ресурс] // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/nauka/2016/Zvit.pdf>. – Назва з екрана.

5. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 254 с.

6. *Колодій А. М.* Права людини і громадянина в Україні : [навч. посіб.] / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.

7. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секр.), Ю. Г. Барабаш [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Харків : Право, 2011. – 1128 с.

8. *Кресіна І.* Право на інформацію в системі прав людини і громадянина [Електронний ресурс] / І. Кресіна, О. Стойко // Зовнішні справи. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/pravo-na-informaciju-v-sistemi-prav-ljudini-i-gromadjanin/>. – 2014. – 27.11. – Назва з екрана.

9. *Лобузін К.* Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини у новому форматі [Електронний ресурс] / К. Лобузін, І. Лобузін, С. Ключок, Є. Коцюба // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3506>. – 2017. – 10.05. – Назва з екрана.

10. Манифест ІФЛА об Інтернеті (Версія 2014) [Електронний ресурс] // The International Federation of Library Associations and Institutions. – Режим доступу: <https://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/policy-documents/internet-manifesto-2014-ru.pdf>. – Загл. с екрана.

11. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 296 с.

12. *Онищенко О. С.* Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури [Електронний ресурс] / О. С. Онищенко // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1505:problemi-adaptatsiji-bibliotek-do-umov-tsifrovoji-kulturi-4&catid=78&Itemid=412. – Назва з екрана.

13. *Пальчук В.* Бібліотека в забезпеченні розвитку електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2015. – Вип. 41. – С. 80–99.

14. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс] // Офіц. веб-портал Верховної

Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.

15. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ [Електронний ресурс] // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.

16. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р [Електронний ресурс] // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-р>. – Назва з екрана.

17. Сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/125>. – Назва з екрана.

18. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011. – Назва з екрана.

19. *Хавронюк М. І.* Конституція України: Офіційний текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : [навч. посіб.] / М. І. Хавронюк. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : А.С.К., 2003. – 384 с.

References

1. Viacheslav Kyrylenko prezentuvav na Uriadi Stratehiiu rozvytku bibliotечної справи v Ukraini do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek zadlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» (2016). [Vyacheslav Kyrylenko presented the Strategy of librarianship development till 2025 in Ukraine «Qualitative changes in libraries to ensure sustainable development of Ukraine» on the government session]. *Ofitsiynyi sait Ministerstva kultury Ukrainy – Ministry of Culture of Ukraine. Official website*. Retrieved from http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245072235 [in Ukrainian].

2. Hranchak, T. (2015). *Naukovo-doslidna diialnist informatsiino-analitychnykh pidrozdiliv bibliotek u rozvytku natsionalnoho informatsiinoho*

suverenitetu [Research Lines of Activity of Information and Analytical Departments of National Libraries' in the Development of National Information Sovereignty]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho – Transactions of V.I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/41.pdf>. Kyiv [in Ukrainian].

3. Dzoban, O. P. (2013). *Filosofia informatsiinoho prava: svitohliadni i zahalnoteoretychni zasady* [Philosophy of information law: philosophical and theoretical foundation]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].

4. Zvit pro naukovu robotu Sluzhby informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vlady, Natsionalnoi iurydychnoi biblioteki ta Fondu prezidentiv Ukrainy NBUV za 2016 r. (2016). [Report on the scientific work of information and analytical support of state authorities, the National Law Library Foundation and the presidents of Ukraine Vernadsky National Library for 2016]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV – Center for the Study of Social Communications*. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/nauka/2016/Zvit.pdf> [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2012). *Informatsiina skladova sotsiokulturnoi transformatsii ukrainskoho suspilstva* [The information component of the socio-cultural transformation of the Ukrainian society]. Kyiv: NAS of Ukraine, Nat. b-ka Ukraine Vernadsky [in Ukrainian].

6. Kolodiy, A. M., Oliynyk, A. Iu. (2003). *Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini* [Human rights and civil rights in Ukraine]. Kyiv: Inter Yurinkom [in Ukrainian].

7. Tatsij, V. Ya., Petryshyn, O. V., Barabash, Yu. H. et al. (2011). *Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyj komentar* [The Constitution of Ukraine. Research and practice comment]. Kharkiv: Nats. akad. prav. nauk Ukrainy [in Ukrainian].

8. Kresina, I., Stoiko, O. (2014). *Pravo na informatsiiu v systemi prav liudyny i hromadianyna* [The right to information in the system of human and civil rights]. *Zovnishni spravy – UA Foreign Affairs*. Retrieved from <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/pravo-na-informaciju-v-sistemi-prav-ljudini-i-gromadjanin/> [in Ukrainian].

9. Lobuzina, K., Lobuzin, I., Klochok, S., Kotsiuba, Ie. (2017). *Tsyfrova biblioteka istoryko-kulturnoi spadshchyny u novomu formati* [The digital library of historical and cultural heritage in the new format]. *Natsionalna biblioteka*

Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – The site of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua/node/3506> [in Ukrainian].

10. Manifest YFLA ob Ynternete (Versyia 2014) (2014). [Internet Manifesto 2014]. *The International Federation of Library Associations and Institutions*. Retrieved from <https://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/policy-documents/internet-manifesto-2014-ru.pdf> [in Russian].

11. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2014). Natsionalni informatsijni resursy iak intehratyvnyj chynnyk vitchyznianoho sotsiokulturnoho seredovyscha [National information resources as a factor of integration of national socio-cultural environment]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Onyshchenko, O. S. Problemy adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoy kultury [Problems of libraries adaptation in digital culture conditions]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1505:problemi-adaptatsiji-bibliotek-do-umov-tsifrovoji-kulturi-4&catid=78&Itemid=412 [in Ukrainian].

13. Palchuk, V. Biblioteka v zabezpechenni rozvytku elektronnykh informatsiinykh komunikatsii mizh subiektamy elektronnoho uriaduvannia (2015). [Library in Ensuring the Development of Electronic Information Communication between the Subjects of E-government]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/41.pdf>. Kyiv [in Ukrainian].

14. Pro biblioteku ta bibliotechnu spravu: Zakon Ukrainy [On Libraries and Librarianship / The Law of Ukraine on January 27, 1995 № 32/95–VR]. *Ofitsiynyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Official web portal*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр> [in Ukrainian].

15. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy [On Information [The Law of Ukraine on October 2, 1992 № 2657-XII]. *Ofitsiynyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Official Web Portal*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].

16. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [The development strategy of library for the period up to 2025 «Qualitative changes in libraries for the Sustainable Development of Ukraine» / Cabinet of Ministers of Ukraine;

Order, Strategy on March 23, 2016 № 219-p]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p> [in Ukrainian].

17. Sait Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [The site of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/node/125> [in Ukrainian].

18. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Official Web Portal*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].

19. Khavroniuk, M. I. Konstytutsiia Ukrainy: Ofitsiyni tekst: Komentar zakonodavstva Ukrainy pro prava ta svobody liudyny i hromadianyna [Constitution of Ukraine. The official text; Ukraine Commentary legislation on the rights and freedoms of man and citizen]. Kyiv: ASK [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2017.

Oleg Natarov,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Role of the National Library in Ensuring the Right to Information in Ukraine

The article considers the role of libraries in ensuring the human right to information in Ukraine. It is noted that in the context of the rapid spread of information and communication technologies in all fields of social life, the intensification of information processes and the increasing importance of information in human life, the role of Ukraine's libraries, primarily national ones, as subjects of the formation of information relations, is significantly enhanced. Attention is paid to the new possibilities of library institutions in the information society, to the advantages of libraries in competing with similar structures. A leading role of national libraries and information and analytical structures of library institutions in the process of meeting information, research, educational, cultural and other needs of users is shown by the example of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Keywords: right to information, information society, libraries, national library, information and analytical support, NBUV.

Ольга Пестрцова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ІЗ ПРАВОВОГО ІНФОРМУВАННЯ У СУЧАСНОМУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВІ

У статті розглянуто історіографію проблем здійснення бібліотеками правового інформування в умовах розвитку соціальних інформаційних комунікацій як систему праць і досліджень (теоретичне напрацювання та узагальнення практичного досвіду).

Ключові слова: бібліотека, соціальні інформаційні комунікації, правове інформування, політико-правові комунікації, інформатизація, історіографія, е-урядування.

Проблеми розвитку соціальних інформаційних комунікацій, підвищення ефективності їх функціонування в загальносуспільному вимірі набули особливого значення, що обумовлюється зростаючими впливами загальноцивілізаційних тенденцій до світової інтеграції, формуванням загальноцивілізаційних механізмів розв'язання глобальних проблем, що постають перед людством, по-перше. І, по-друге, ускладненням соціальної структури суспільства в процесі його еволюції, що зумовлює як розвиток самої структури соціальних комунікацій, необхідних для обов'язкових при цьому внутрішньосуспільних обмінів, у тому числі і насамперед інформаційних, так і їх якісного вдосконалення. Швидкість, точність, вичерпність в інформаційних обмінах і якісні параметри цих обмінів стають дедалі більш важливими показниками життєздатності суспільства на сучасному етапі його розвитку [1].

Одна з таких трансформацій – розширення діяльності бібліотек, зокрема активізація інформаційного забезпечення суспільних, політичних, правових процесів. Ці зміни знайшли як практичне відображення, наприклад поява в структурі бібліотек спеціальних підрозділів, орієнтованих на забезпечення відповідних запитів, так і на рівні теоретичного осмис-

лення. Відповідні напрацювання у бібліотекознавчих дослідженнях дають змогу виділити правове інформування як напрям роботи бібліотек та поставити завдання аналізу в систематизації цих досліджень.

Методологічною основою дослідження участі бібліотек у правовому інформуванні є теоретичні бібліотекознавчі праці, присвячені осмисленню трансформації ролі бібліотек на етапі становлення та розвитку інформаційного суспільства. У фокусі цих праць – перетворення бібліотек на інформаційні центри, акумуляція ними соціально значущих баз даних, розширення участі в соціокультурних процесах сучасності.

Ще на початку XXI ст. у працях провідних бібліотекознавців було закладено основи обґрунтування нового, відповідного умовам часу статусу бібліотеки – як комплексної бібліотечно-інформаційної, наукової і культурно-просвітницької установи зі статусом науково-дослідного інституту.

Пошуки нової ролі й місця в суспільстві бібліотечно-інформаційної сфери були обумовлені двома чинниками: необхідністю переходу від «епохи Гутенберга», коли основний обсяг знань людства зберігався в документах на паперових носіях, до ери електронних інформаційних комунікацій; зростаючими вимогами суспільства до науково-інформаційного забезпечення його сталого розвитку. Саме ця обставина актуалізувала потребу кардинального переосмислення основ бібліотечної справи та створення нової парадигми діяльності бібліотечно-інформаційних інституцій з урахуванням реалій.

Прогнозуючи розвиток діяльності бібліотеки як багатофункціонального дослідного центру, академік О. Онищенко серед перспективних завдань виокремлював розв'язання проблем, ключових для інформатизації бібліотек України, зокрема створення власної національної інформаційної бази, стандартизації інформаційного забезпечення... [2].

М. Слободяник запропонував базову модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції. Її складові – системно-функціональну, при цьому виражену комунікаційну спрямованість мають елементи «функції» і «технологія». Зокрема, серед сутнісних функцій бібліотеки існує комунікаційна функція. Значну комунікаційну орієнтацію мають інші функції – документальної пам'яті, інформаційна та когнітивна. Елемент «технологія» є забезпеченням активізації комунікаційних процесів, що відбуваються в бібліотеці. Все вищезазначене призначено для

відображення загальних закономірностей функціонування бібліотеки під впливом зовнішнього середовища.

До елемента «інформаційний потенціал» основними складовими визначений фонд, каталоги та електронні бази даних. Ці елементи повинні відповідати інформаційним потребам суспільства і особистості як учасника процесу комунікації.

Елемент «інформаційна діяльність» покликаний забезпечити ефективний пошук та надання читачам бібліотеки первинних і вторинних документів, а також синтезованої та інтегрованої інформації. Результатом інформаційної діяльності розробляється система інформаційної продукції та послуг для читачів і зовнішніх користувачів бібліотеки. Цей елемент покликаний забезпечити ефективне використання інформаційного потенціалу в бібліотечній комунікаційній діяльності.

В елементі «комунікаційний процес» автор виділяє такі основні комунікаційні відносини як: бібліотекар – читач; бібліотекар – бібліотекар; читач – бібліотекар; читач – читач; віддалений користувач – сайт бібліотеки; читач – інтернет-ресурси. У змістовому наповненні цих відносин чільне місце займають потенціал інформації та результати бібліотечної інформаційної діяльності.

До основних завдань управління виділяється моніторинг функціонування основних елементів моделі та оперативне внесення до них необхідних змін, спрямованих на підвищення їхньої ефективності. Це дасть змогу розробити стратегію і тактику розвитку комунікаційної діяльності бібліотеки [3].

Л. Костенко, розробляючи концептуальну модель бібліотеки суспільства знань, важливе місце відводить стратегічному напрямку розвитку бібліотечної сфери – створенню та розвитку інтелектуальних інформаційних технологій комп'ютерної обробки документальних масивів і виділення зі сховищ даних нових знань. Цей напрям передбачав відродження бібліотек як комплексних інституцій (науково-інформаційних, науково-дослідних, інформаційно-аналітичних, навчальних, культурологічних), що займають чільне місце в суспільстві знань, стануть визначальними елементами цього суспільства, каталізаторами прогресу цивілізації [4].

Зростаюче значення інформаційних центрів збереження напрацьованої минулими поколіннями інформації, знання, що витримало перевірку практикою, центрів, що акумулюють сьогодні необхідну

суспільству для його розвитку інформацію, яка продукується в Україні і за кордоном, обгрутовується в дослідженнях В. Горового. Такі центри в процесі інформатизації дедалі більшою мірою відіграють роль своєрідних «банківських установ системи суспільного інформаційного обігу» [1].

У контексті вивчення інформаційних потреб користувачів бібліотеки варто згадати статтю «Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації» В. Горового, у якій проаналізовано тенденції у змінах інформаційних запитів користувачів НБУВ та чинники, що впливають на ці зміни і завдання, які постають перед бібліотекою у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та еволюцією інформаційних потреб користувачів.

Науковцем обгрунтовано необхідність здійснення постійного моніторингу змін у структурі читацької аудиторії та урахування одержаних результатів у процесі формування стратегії комплектування бібліотек новою інформацією, а також розробки методик активної роботи з метою ефективного забезпечення наявними інформаційними ресурсами користувачів, введення актуальної суспільно значущої інформації в обіг, що сприяє інформатизації суспільства [5].

На перспективах бібліотек зосереджується А. Чачко. Важливо, на нашу думку, що дослідниця розкриває перспективи майбутнього бібліотеки в традиційному і віртуальному варіантах із залученням сучасних теорій і даних педагогіки, психології, соціології, культурології, інформаціології. Розглядаючи процеси трансформації, модифікації, адаптації бібліотеки в суспільстві, що змінюється, дослідниця виходить з базових цінностей бібліотеки – як межі можливих змін. Також вона обгрунтовує актуальність бібліотечної професії, розширення її компетенції і умов інформатизації [6].

У статті Ю. Половинчак на прикладі діяльності Бібліотеки Конгресу США, мережі інституційних бібліотек Європейського Союзу, розглядається досвід з акумуляції та представлення бібліотеками інформації правового характеру.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується, серед іншого, зростаючою потребою в наданні достовірної, повної та своєчасної правової інформації. Поряд із причинами загального характеру (зміцнення правових і демократичних засад держави, підвищення рівня законності, правової культури суспільства тощо) така необхідність диктується

водночас і станом законодавства: по-перше, постійно з'являються нові суспільні зв'язки і відносини, які, відповідно, потребують правового регулювання, а отже, появи принципово нових галузей права. По-друге, глобалізаційні процеси актуалізують розвиток як міжнаціональних, так і наднаціональних правових відносин.

Очевидно, що ці тенденції є викликом для системи правового інформування та бібліотек як її важливого елемента. З огляду на це сучасні бібліотеки активізують діяльність у сфері політико-правових інформаційних обмінів, зокрема, формуючи бази даних та інших інформаційних ресурсів правового характеру; здійснюючи наукові дослідження та інформаційно-аналітичну роботу з питань політико-правової проблематики; надаючи юридично-консультативну допомогу; проводячи правову просвітницьку діяльність.

Останнім часом з'явилися дослідження, присвячені розгляду ролі бібліотечних установ у науковому та інформаційному супроводі політичних та правових процесів. У цьому контексті для з'ясування перспективних напрямів роботи бібліотек у налагодженні ефективного інформаційно-аналітичного супроводу суспільно-політичних процесів актуальним видається осмислення досвіду зарубіжних бібліотек у представленні досягнень національної правової думки [7].

У своїх монографіях Т. Гранчак досліджує специфіку функціонування бібліотек як інформаційної бази, каналу та суб'єкта політичної комунікації [8, 22]. Науковець наголошує на тому, що бібліотеки завжди виступали як системи з організації найцінніших для суспільства знань. Аналіз досвіду функціонування бібліотек дає підстави дослідниці для висновку, що їх місія реалізується в конкретних соціальних умовах, отже, трансформація суспільно-політичного та економічного контексту відповідно спричинює трансформацію соціальних функцій бібліотеки, які є узагальненим переліком її обов'язків перед суспільством, що диктуються ним, необхідні йому, прямо або побічно впливають на нього і відповідають суті бібліотеки як соціального інституту.

Важливим видається висновок про те, що бібліотеки сьогодні починають функціонувати не лише як канали політичної комунікації, а і як її співджерела, виступати не просто посередником у передачі інформації, а й, по суті, співкомунікатором, причому для всіх видів суб'єктів політичної комунікації.

Абсолютно правомірним є поставлене Р. Мотульським питання про необхідність бібліотекам «проводити активну політику щодо розширення спектра своїх послуг як у сфері інформації, так і у сфері дозвілля з наданням користувачам доступу до сучасних видів документів» [9].

Виходячи з обґрунтованих у названих працях змін концепції розвитку бібліотек, актуалізується питання нових підходів до роботи бібліотек з інформацією. У цьому контексті плідною є розроблена в працях В. Горового концепція соціальних інформаційних баз як інформаційної основи національного інформаційного простору.

З розвитком сучасного інформаційного суспільства розширюється спеціалізація цих баз за тематикою вміщених ресурсів; характерними рисами соціальних інформаційних баз є певним чином згуртовані (потрібні), відповідно організовані і використовувані масиви інформації. При цьому мова йде про свідомо виготовлену й організовану інформацію за принципом доцільності [10, с. 64, 68].

Розглядаючи особливості формування та розвитку соціальних інформаційних баз у період постіндустріальних суспільних перетворень, дослідник визначає суттєву роль бібліотечних установ у процесі розвитку задоволення інформаційних суспільних потреб [11].

Ці комунікації є інструментом задоволення інформаційних запитів усієї системи користувачів національних інформаційних ресурсів та ресурсів глобально інформаційного простору, забезпечення якісного доступу до інформації всім категоріям населення, а також – сприяння можливості інфотворення, самовираження в інформаційній сфері діяльності всім громадянам у процесі становлення демократичного суспільства [1].

Важливою для нашого дослідження видається теза сучасних теоретиків бібліотекознавства про те, що констатована тенденція до об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек та інших інформаційних структур обіцяє нові можливості поряд із вдосконаленням технологій інформаційного виробництва для розвитку соціальних структур українського суспільства.

Відповідно, заслуговує на увагу досвід організаційної перебудови обслуговування користувачів на основі впровадження електронних інформаційних технологій, набутий протягом останніх років у НБУВ. У стислому вигляді його можна викласти як рішучий етап переходу від

експериментального використання нових технологій в інформаційному обслуговуванні при задоволенні запитів основної маси читачів інформацією на традиційних носіях до переорієнтації у сфері комплектування, організації використання фондів (включаючи оцифрування) на електронну інформацію, використання її як основного ресурсу задоволення запитів користувачів під час введення комп'ютерних технологій у традиційне обслуговування, оптимізацію його таким чином як важливого напрямку бібліотечного обслуговування читачів видань на паперових носіях [12, с. 19–20].

Не менш важливим є наукове осмислення трансформації бібліотечного виробництва, запропоноване І. Давидовою. Розглядаючи засади бібліотечно-інформаційного виробництва, автор обґрунтовує доцільність використання маркетингового підходу до його управління. Перспективним видається обґрунтування інтелектуалізації професійної діяльності в бібліотечно-інформаційному середовищі: продукти та послуги бібліотечного виробництва розглядаються в контексті інтеграції бібліотек в інформаційний простір.

Пропоноване нами теоретичне обґрунтування правового інформування в бібліотеках базується на ідеї про те, що для вдосконалення інформаційного обслуговування електронними ресурсами необхідно активізувати також впровадження в бібліотеках сервісних послуг, що сприяють орієнтації користувачів в електронному середовищі – створення інтернет-навігаторів, онлайн-ових путівників по довідково-бібліографічних і повнотекстових ресурсах інформаційних мереж, а також створення в бібліотеках власних інформаційних ресурсів.

Виходячи з тези І. Давидової про особливу увагу, яка повинна приділятися проектуванню й дизайну бібліотечних сайтів, які є водночас і самостійним інформаційним ресурсом, і засобом інформаційного пошуку, наші дослідження значним чином базуються на аналізі бібліотечних сайтів як джерельної бази вивчення правового інформування [13, с. 93–94].

У низці праць проаналізовано бібліотечну інформаційно-аналітичну діяльність як інструмент інтеграції та кооперації зусиль наукової бібліотеки, влади та бізнесу.

Вагомою видається також теза про те, що інформаційно-аналітична діяльність бібліотек в їхній традиційній формі своєю метою має

розкриття наявних фондів, щоб ефективно обслуговувати різні категорії читачів.

Наукова гіпотеза нашого дослідження про значення корпоративних об'єднань юридичних бібліотек базувалася на висновку дослідників НБУВ про наявність чіткої тенденції до корпоративної взаємодії бібліотек під час створення електронних ресурсів та успішних прикладах інтеграції у різних секторах інформаційної сфери. Тому, теоретичною основою дослідження корпоративної взаємодії юридичних бібліотек є становлення й розвиток правового інформування як перспективного напрямку діяльності сучасних бібліотек та напрацювання бібліотекознавців.

Однак теоретичні основи міжсекторальної інтеграції на сьогодні розроблені недостатньо. Є значні відмінності в інформаційних моделях, технологіях, принципах комплектування та інших компонентах інформаційних систем бібліотек, вишів, архівів, музеїв тощо. Основні проблеми виникають на початковому етапі становлення корпоративних відносин, коли від правильної організації й технології взаємодії партнерів залежить не тільки ефективність їх роботи, а й життєздатність цього об'єднання міжнародної бібліотечної кооперації.

У науковому дослідженні Т. Вилегжаніної «Кооперація бібліотек: проблеми і переваги», бібліотека сьогодення трактується як поліфункціональна установа. Вона є не тільки інформаційною, а й освітньою, культурно-просвітницькою, дозвіллевою установою. Ці функції притаманні всім бібліотекам, незалежно від статусу, форм власності, територіальної належності. Бібліотеки можуть ефективно виконувати свої функції тільки на основі кооперації, а інтенсивний розвиток технологій останніх років дає можливість кооперації ресурсів і обслуговування в небачених масштабах. Вона може здійснюватися, зокрема, за такими напрямками: розвиток фондів; збереження документних ресурсів; надання доступу до документних ресурсів; бібліографічне обслуговування; корпоративна каталогізація. Прикладом ще одного об'єднання може бути створення віртуальної довідкової служби.

Світовий досвід визначив тенденції розвитку бібліотек: від ізольованості – до кооперації, від кооперації – до консорціумів. Більше того, бібліотеки там одночасно є членами кількох консорціумів [14].

Можна зробити висновок, що бібліотекам відведена суттєва роль у сучасній міжнародній інформаційній взаємодії, спрямованій на сприян-

ня міжнародному співробітництву в комунікаційній сфері, і зокрема, у правовій комунікації, заохочення до міжнародного обміну інформацією незалежно від кордонів і рівноправну участь у міжнародних інформаційних потоках, використання глобальної економічної інтеграції на основі міжнародної інфраструктури в національних інтересах, об'єднання інтелектуальних ресурсів різних країн для прогресивного розвитку цивілізації [15].

Участь бібліотек у суспільно-правових процесах держави в контексті соціально-політичної трансформації суспільства розглянуто в працях Н. Іванової. Дослідниця зупиняється на питанні доступності до правової інформації широкого кола користувачів, досягнутої завдяки динамічному розвитку інформаційно-правових послуг бібліотек, виходячи із зростання ролі мас-медіа в правовому комунікативному просторі, з одного боку, як активного посередника, з іншого – як повноправного учасника процесу політичної комунікації. У контексті розширення кола послуг у сфері правового інформування розглядається участь наукових бібліотек у забезпеченні ефективної комунікації з учасниками правових процесів. Автор констатує, що бібліотека набуває багатьох ознак суб'єкта правової комунікації.

Посередницька інформаційна функція бібліотеки як сучасного інформаційного центру в процесі правової комунікації зосереджена на висвітленні та аналізі як правових норм, так і правовідносин, як цінностей, так і правосвідомості, як правових текстів, так і діяльності щодо їхньої інтерпретації та реалізації.

Автор зазначає, що участь сучасних бібліотек у правових комунікаціях має комплексний характер і виявляється, по-перше, у вираженні значущих соціально-економічних, політичних, культурних та інших інтересів, цінностей та потреб суспільства. По-друге, бібліотечна діяльність у сфері правового інформування – основного виду здійснення комунікації бібліотекою – опосередковує та організовує процеси формування громадської думки про правотворення.

Важливою, з нашої точки зору, є така теза, що впливає із зроблених висновків: за рахунок еволюціонування в бібліотеках напрямів діяльності та трансформацій інформаційних запитів суспільства сьогодні активно розвиваються сучасні соціальні інститути нового типу – юридичні бібліотеки, що поєднують традиційні функції бібліотеки

з функціями галузевих інформаційних центрів. Інформативно-комунікативна діяльність юридичних бібліотек дає змогу виявити джерела, передумови і чинники ефективності функціонуючих на інформаційному ринку правових ідей [16].

Питання поширення бібліотечними установами правової інформації та їх участі в процесі формування правової культури українського суспільства розглядаються дослідницею в контексті та формуванні демократичної правової культури суспільства. У той самий час поширення правових знань бібліотечними установами розглядається як системний процес, з використанням усього асортименту наявних форм інформаційного та аналітичного обслуговування користувачів, орієнтованих відповідно до їх специфічних запитів [17].

Серед напрямів практичної роботи бібліотек із правового інформування, що знаходить своє відображення в історіографії – є наукове осмислення формування науково-допоміжної бібліографії держави і права, як поточної, так і ретроспективної, а також створення відповідних баз даних, що покликані забезпечувати користувачів інформації про нові нормативні акти і закони за галузями права, а також про матеріали, що коментують акти [18].

Затребуваність цього виду інформаційного супроводу процесів правотворення та, відповідно, його наукового осмислення, визначається зростаючим потоком продукування та оприлюднення нормативних актів тематичної літератури.

Підрозділи бібліотек, покликані здійснювати довідково-бібліографічне обслуговування, видають покажчики нормативно-правового забезпечення за галузями, у яких подаються відомості про прийняті закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, що стосуються певної галузі: універсальні зведені збірки законодавчих актів; збірники матеріалів окремих сесій Верховної Ради України; загальні довідники з законодавства; тематичні збірники державних документів. Різні інформаційні центри України і зарубіжних країн, які розробляють і постійно поповнюють та розвивають комп'ютерні повнотекстові системи баз даних.

Відповідний досвід узагальнено в ряді праць М. Іванової, зокрема в статті «Комплексні онлайнні юридичні інформаційні ресурси Національної юридичної бібліотеки» висвітлюються питання створення

інформаційних ресурсів Національної юридичної бібліотеки, вказуються джерела формування таких ресурсів.

Наголошується на необхідності збереження рідкісних юридичних видань шляхом формування електронної бібліотеки. Зазначається, що онлайн-ресурси є однією з форм забезпечення інформаційної безпеки бібліотечних фондів юридичного напрямку [19]. Розглядаються інформаційні продукти і послуги, методики складання проблемно-тематичних покажчиків літератури, дайджестів, досьє, формування БД [20].

В історіографії питання практичної участі бібліотек в інформаційно-правовому супроводі суспільних процесів важливе місце займає комплекс публікацій, що висвітлюють питання залучення бібліотек до процесів електронного урядування. Ця проблема осмислюється як на теоретичному рівні – з точки зору інформаційного потенціалу е-урядування і особливостей впровадження та функціонування системи електронного урядування в Україні, а також формування й доступу громадян до масиву інформаційних ресурсів у межах цієї системи, що забезпечує активну комунікацію влади й суспільства з актуальних питань державного управління [21].

Т. Гранчак детально зупиняється на питанні участі бібліотек у процесі забезпечення вільного доступу до державних інформаційних ресурсів і продуктів. Наголошується, що забезпечення вільного доступу до державних інформаційних ресурсів у першу чергу має відбуватися за рахунок вирішення питань технічного і гуманітарного характеру – створення системи національних електронних ресурсів та підвищення інформаційної компетентності громадян.

Важливим видається спостереження дослідниці про те, що найбільший дефіцит інформації існує не на рівні центральних органів управління, а на рівні регіональних органів управління, оскільки створення основних інформаційних ресурсів і керування ними здійснюється з центру [22].

Крім того, у дослідженні Т. Гранчак «Використання інформації інтернет-видань як засіб підвищення ефективності інформаційно-аналітичної та управлінської діяльності» розкрито можливості інтернет-видань у підвищенні ефективності використання інформації з метою вдосконалення рівня управління розвитком суспільно-політичної, економічної та гуманітарної сфер, повнішого задоволення інформаційних потреб замовників [23, 24].

В. Пальчук досліджує бібліотеку як суб'єкт процесу інформаційного забезпечення управлінської діяльності, у тому числі організаційні особливості вдосконалення інформаційно-аналітичної роботи сучасної бібліотеки та участь бібліотек у процесі розбудови інформаційної інфраструктури електронного урядування та електронної демократії [25].

Отже, історіографія проблем участі бібліотек у правовій комунікації може розглядатись як система праць і досліджень, що можуть бути об'єдані у два блоки: теоретичне напрацювання та узагальнення практичного досвіду.

Перша група досліджень формує концептуальну основу – обґрунтування зміни ролі бібліотек у сучасному світі, перетворення їх на інформаційні центри, суб'єкти формування соціальних інформаційних баз як передмови національного та в ширшому аспекті глобального розвитку. Також до цієї групи варто віднести дослідження, що конкретизують завдання бібліотечних трансформацій та зупиняються на аспекті їх участі в політико-правових комунікаціях.

Друга група – узагальнення практичного досвіду участі бібліотек у правовій комунікації – розкриває важливі питання сучасної діяльності бібліотек, спрямованої на забезпечення якісною інформацією через інформаційно-аналітичну діяльність; доступ громадян до правової інформації; правове виховання; впровадження е-урядування.

Література

1. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.
2. *Онищенко А. С.* Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр / А. С. Онищенко, В. Г. Попроцкая // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / редкол.: А. С. Онищенко (пред.) [и др.]. – Киев, 2003. – Вып. 2. – С. 15–39.
3. *Слободяник М. С.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 3–4.

4. *Костенко Л. Й.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/libdoc/06_klibsz.html. – Назва з екрана.

5. *Горовий В.* Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 36–49.

6. *Чачко А. С.* Развивающаяся библиотека в информационном обществе: науч.-метод. пособие / А. С. Чачко. – Москва : Либерия, 2004. – 88 с.

7. *Половинчак Ю.* Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 171–178.

8. *Гранчак Т. Ю.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Тетяна Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с.

9. *Мотульський Р. С.* Общее библиотековедение / Р. С. Мотульський. – Москва : Либерия, 2004. – С. 205.

10. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 284 с.

11. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / В. М. Горовий ; ред.: О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2005. – 299 с. – Бібліогр.: с. 281–294.

12. *Онищенко О. С.* Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 247 с.

13. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. – Харків : ХДАК, 2005. – 295 с.

14. *Вилегжаніна Т.* Кооперація бібліотек: проблеми і переваги / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2006. – № 1. – С. 4.

15. *Пестрецова О.* Юридичні бібліотеки в глобалізованому світі: аспекти корпоративної взаємодії / О. Пестрецова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 87–96.

16. *Іванова Н.* Комунікативна діяльність сучасних інформаційних центрів у сфері правового інформування / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 161–170.

17. *Іванова Н.* Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 26. – С. 81–87.

18. *Бабич В.* Бібліографічно-інформаційні ресурси України з питань держави і права [Електронний ресурс] / В. Бабич // Бібл. планета. – 2000. – № 3. – С. 14–16. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/projects/Libr.htm>. – Назва з екрана.

19. *Іванова М.* Комплексні онлайн-юридичні інформаційні ресурси Національної юридичної бібліотеки [Електронний ресурс] / М. Іванова. – 2012. – Вип. 33. – С. 233–239. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2012_33_20. – Назва з екрана.

20. *Брежнева В. В.* Информационное обслуживание: продукты и услуги библиотек и информационных центров / В. В. Брежнева, В. А. Минкина ; СПбГУКИ. – Санкт-Петербург : Профессия. 2006. – 303 с.

21. *Галаган Л.* Інформаційний потенціал е-урядування в забезпеченні комунікативних зв'язків органів державної влади з громадськістю / Л. Галаган // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. 36. – С. 56–74.

22. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с.

23. *Гранчак Т.* Використання інформації інтернет-видань як засіб підвищення ефективності інформаційно-аналітичної та управлінської діяльності / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2006. – № 3. – С. 7–10.

24. *Гранчак Т.* Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2008. – Вип. 21. – С. 24–35.

25. *Пальчук В.* Бібліотеки в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади : монографія / В. Пальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 314 с.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017.

Olga Pestretsova,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Displaying the Activity of Libraries on Legal Information in Modern Library Science

The article deals with the historiography of the problems of libraries' activity on legal information in conditions of the development of social information communications as a system of works and studies (theoretic elaboration and generalization of practical experience). The theoretical grounds and changes in the role of libraries in the modern world, their transformation into information centers, the subjects of the formation of social information bases as forewords of the national and, more broadly, global development are explored.

The research of modern scientists on the transformation of library activities in the context of the participation of specialized library units in political and legal communications is carried out through information and analytical activities; granting citizens access to legal information, promoting legal education and e-government development.

Keywords: library, social information communications, legal information, political and legal communications, informatization, historiography, e-governance.

Ліна Чернявська,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ПРОБЛЕМА НЕДОПУЩЕННЯ КСЕНОФОБІЇ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена ролі бібліотек у проблемі формування толерантних установок у суспільстві, спрямованих на недопущення розпалювання ксенофобії, дискримінації, пропаганди міжгрупової ворожнечі. Акцентується увага на тому, що толерантність у діяльності бібліотек є складовою частиною забезпечення інформаційної безпеки сучасного суспільства, спрямована на гармонізацію не лише міжнаціональних і культурних відносин, а й соціально-економічних, міжпоколінних, міжполітичних взаємин. Розкриваються форми і методи бібліотечної роботи в цій сфері.

Ключові слова: толерантність, ксенофобія, гомофобія, інформаційне суспільство, бібліотеки в інформаційному суспільстві, інформаційно-комунікативні технології.

Сьогодні в інформаційному просторі відбуваються значні зміни, що безпосередньо впливають на психологічну безпеку особи і суспільства в цілому. Сучасні мас-медіа є потужним засобом, який здатний сформувавати як толерантні установки в суспільстві, так і може бути використаний для розпалювання ксенофобії, дискримінації, пропаганди міжгрупової ворожнечі. Тому сьогодні набувають неабиякої актуальності принципи застосування механізмів безпечної дії на людську психіку великої кількості інформації, яка нині є значною мірою негативною, спірною. Допомогти людині зорієнтуватися в цьому вирі подій, тенденцій, настроїв і думок, а державі досягти суспільної згуртованості покликані бібліотеки.

Ксенофобія – це негативне, емоційно насичене ставлення суб'єкта до певних людських спільнот та їхніх окремих представників – «чужинців», «інших», «не наших». Вона виявляється у відповідних соціальних

установках суб'єкта, забобонах і упередженнях, соціальних стереотипах, а також у його світогляді в цілому [1, с. 378].

У сучасному світі ксенофобія є як соціальною, так і політичною проблемою. Кількість іноземців в Україні постійно зростає. Сам факт проживання іноземців у будь-якій державі обумовлює виникнення проблем взаємодії з місцевим етносом (етносами). І як тільки погіршується соціально-економічна ситуація, взаємини з «чужими» набувають рис культурної, етнічної, мовної, релігійної або іншої ворожнечі.

Останнім часом в Україні спостерігається тенденція до збільшення проявів ксенофобії – етнічної, політичної, релігійної. Причини цього явища полягають у зростанні соціальних та економічних проблем у суспільстві, неефективній політиці профілактики відповідних явищ у молодіжному середовищі. Об'єктами ксенофобії можуть бути як конкретні групи – представники чужої релігії, раси, нації, держави тощо, так і всі «чужі».

До основних видів належать: релігійна, етнічна і «міжцивілізаційна» (щодо інших культур і цілих груп країн). Бувають, звичайно, і інші види ксенофобії. Наприклад, стосовно сексуальних меншин. Так, Резолюція Європарламенту «Гомофобія в Європі» (18 січня 2006 р.) визначає гомофобію як «ірраціональний страх і огиду до гомосексуальності та лесбіянок, геїв, бісексуалів і трансгендерних людей, засновані на упередженні, подібному расизму, ксенофобії, антисемітизму та сексизму». З точки зору соціології і психології, це визначення, безумовно, правильно. Згадані явища не тільки подібні, а й пов'язані між собою, причому ксенофобія (від гр. Xenos – сторонній і phobos – страх), тобто негативна установка, ірраціональний страх і ненависть до чужинців є в цій зв'язці родовим поняттям. Її об'єктами можуть бути як конкретні соціальні групи, так і «узагальнений Чужий». Разом з тим кожен з видів ксенофобії має свої підвиди [2].

Проблеми толерантності, ксенофобії досліджували Н. Паніна [3], О. Сав'юк [4], О. Мотиль [5].

Проблемам гендерних аспектів інформаційної безпеки сучасного суспільства приділяв увагу В. Остроухов. Передусім це – гендерні особливості технологій інформаційно-психологічної дії, гендерні стереотипи і комунікативні моделі як основа інформаційно-психологічної дії на особу і суспільство, а також питання гендерних досліджень,

які призначені для здійснення інформаційно-психологічного впливу на особу і суспільство [6].

Ю. Кохан вивчав проблеми здійснення гендерної політики в інформаційному суспільстві. Особливу увагу приділяв тенденціям розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, особливо мережі Інтернет, та їх впливу на особливості гендерного підходу у вирішенні важливих соціально-економічних та культурних аспектів життєдіяльності суспільства. Окремо вивчав проблему доступу жінок до використання інформаційних і телекомунікаційних технологій та формування кіберфемінізму [7].

Щодо ситуації з расовою дискримінацією в Україні, то експерти ПРООН як позитив відзначають позитивні зміни на законодавчому рівні: наша країна привела своє антидискримінаційне законодавство у відповідність з міжнародними та європейськими стандартами і у 2015 р. удосконалила законодавче регулювання статусу біженців. Також для боротьби з нетерпимістю та расовою дискримінацією у структурі нової поліції було створено національний контактний пункт з питань злочинів, учинених на ґрунті ненависті. Водночас серед питань, що викликають занепокоєння ООН, відзначалася відсутність оновленої надійної інформації щодо економічних та соціальних показників України, що базуються на етнічній належності, національності чи країні походження, взятої з наукових або соціологічних досліджень, що проводяться в цій сфері. Це не дає змоги зрозуміти ступінь реалізації економічних, соціальних і культурних прав різних груп, що проживають на території України, включаючи меншини, зокрема ромів, мігрантів, біженців, шукачів притулку та осіб без громадянства, а також інформацію про результати впровадження програм, планів і стратегій. Тож ПРООН рекомендує Україні активізувати зусилля щодо поширення серед населення інформації про Конвенцію і продовжити підготовку посадових осіб для застосування законодавства відповідно до положень Конвенції. Також зробити всі можливі кроки для полегшення доступу меншин до правосуддя, поширення інформації про законодавство, пов'язане з расовою дискримінацією, і для інформування населення, що проживає на його території, про всі доступні засоби правового захисту та про можливості отримання юридичної допомоги [8]. Тож національні бібліотеки України можуть взяти активну участь у реальній допомозі в усуненні зазначених недоліків.

Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі своїм рішенням запропонувала для просвітницької роботи із запобігання поширенню ксенофобських і расистських проявів залучати бібліотеки як майданчик постійного спілкування між представниками різних національних та етнічних груп. Бібліотеки, як культурні загальнодоступні та інформаційні центри, акумулюють та поширюють об'єктивну інформацію про міжкультурне співробітництво, виступаючи важливим ресурсом зміцнення та стабілізації міжнаціонального спілкування [9].

Одним із завдань, що стоять перед українським суспільством у напрямі впровадження гендерної політики і у вирішенні якого можуть взяти активну участь бібліотеки – це інституалізація гендерної складової у сфері освіти. Так, 5 грудня 2016 р. у Міністерстві освіти та науки України відбулася знакова подія для українського освітнього простору – круглий стіл «Інституціоналізація гендерної освіти: перспективи та ризики». Організатори столу – МОН України та робоча група «Гендерна просвіта» громадської ради при міжфракційному об'єднанні «Рівні Можливості». Серед завдань, означених міністром освіти та науки України, – залучення широких кіл громадськості [взаємодія академічної спільноти та експертного середовища] до реалізації гендерної політики через гендерну освіту та просвіту: «Найбільш важливим в цій політиці є відкритість і залучення до неї нових людей. Тільки таким чином у суспільстві можна сформувати розуміння, що таке гендерна політика, що вона несе собою захист і повагу до гідності кожної людини незалежно від статі». Участь у заході взяли представники Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти у ВНЗ, Національної академії державного управління при Президентові України, громадських організацій та ініціатив, фондів, що підтримують впровадження гендерного напрямку [10].

Радикалізація і національна ізоляція, гендерні суперечності не можуть бути способом формування гармонійного суспільства. Навпаки, прогресивна політика потребує аналізу й уважності. Вміння політичних еліт активно залучати громадян і мудро використовувати ЗМІ, науку, культуру для розуміння поточної реальності. Завдяки своїй специфіці, бібліотеки відіграють особливу роль у цій моделі. Расизм, ксенофобія і гендерна нетерпимість базуються на неповазі до інших культур та цінностей, тому кращою зброєю проти цього зла є освіта.

Тому бібліотеки покликані розвивати в кожній людині толерантне, недискримінаційне ставлення і створювати таке середовище навчання й спілкування, у якому визнається цінність розмаїття і використовуються його переваги, замість його ігнорування або ізоляції. Учасники цього процесу повинні усвідомити, чи допускають вони самі дискримінацію стосовно інших, або розуміти, коли дискримінація здійснюється іншими людьми. Так, наприклад, навчальні заходи у сфері прав людини можуть допомогти їхнім учасникам розвинути усвідомлення і співчуття, з одного боку, а також набути навичок протидії та наполегливості – з іншого, завдяки чому люди зможуть уникати дискримінації, запобігати їй або боротися з цим явищем. Освітня програма «Усі різні – усі рівні» була розроблена Радою Європи з метою підвищення обізнаності та активізації дій проти расизму, антисемітизму, ксенофобії і нетерпимості. Міжкультурна освіта – це процес навчання різноманіттю, і саме на його основі будується робота з молоддю у Європі. Водночас, розповідає лектор Австрійської бібліотеки Д. Нойбахер, Європа починає замислюватися над тим, де повинна бути межа толерантності, а де «чужі» повинні прийняти правила господарів [11].

8 лютого 2016 р. у конференц-залі Національної парламентської бібліотеки України відбувся семінар «Боротьба з ксенофобією і мовою вороженці. Розвиток толерантності та її ефективність». Цей захід організовано в рамках реалізації програми «Східного партнерства» Європейського центру з питань меншин – незалежного міжнародного дослідного інституту, заснованого урядами Німеччини, Данії і федеральної землі Шлезвіг-Гольштейн. У роботі семінару взяли участь експерти і дослідники з Польщі, Грузії, Німеччини, українські, білоруські, молдавські фахівці, представники національних громад, державні службовці Міністерства культури України. У рамках семінару відбулася лекція доктора Р. Панковські (Варшава) на тему: «Внесок громадянського суспільства в боротьбу проти ксенофобії». Лекція польського вченого була присвячена питанням рівності, політики щодо меншин, а також їхніх прав. У своєму огляді доктор Панковські представив огляд існуючих національних моделей і підходів у просуванні рівності різних етнічних груп, а також розглянув можливості захисту їхніх прав у Європі. Після лекцій відбувалися обговорення та дискусії за темою семінару, спрямованого на соціальну рівність і поліпшення взаємодії держави з національними меншинами [12].

Інтернет надає безпрецедентні можливості для полегшення транскордонного обміну інформацією з проблем прав людини, пов'язаних з протидією дискримінації. Використання Інтернету для відкриття освітніх та ознайомчих інформаційних мереж у сфері боротьби з расизмом і нетерпимістю є позитивним досвідом, який слід підтримувати і далі розвивати. Глибоку стурбованість викликають факти використання Інтернету для поширення матеріалів расистського, ксенофобського та антисемітського характеру окремими особами і групами осіб, метою яких є розпалити нетерпимість або расову та етнічну ненависть. Бібліотеки сьогодні покликані допомогти підвищити інформованість громадськості з проблем поширення расистських, ксенофобських і антисемітських матеріалів через Інтернет, приділяючи особливу увагу молодим користувачам мережі у зв'язку з можливим отриманням ними інформації, розміщеної на расистських, ксенофобських і антисемітських сайтах, і потенційним ризиком, який представляють для них такі сайти.

Цікавим у плані протидії расизму та ксенофобії в Україні є досвід роботи «живих бібліотек». Мета «Живої бібліотеки» – сприяти кращому розумінню і усвідомленню того факту, що люди бувають різними, незалежно від їхніх професій і статусів, віросповідань і сексуальної орієнтації, допомогти порозумітися та отримати відповіді на питання, які не можна знайти у звичайних книгах. «Книги» представляють різноманітні групи нашого суспільства, які часто відчують на собі упереджене ставлення та страждають від стереотипів, дискримінації або соціальної ізоляції. Проект був розпочатий у Данії у 2000 р. Методологія проекту підтримана Радою Європи. Аналогічні бібліотеки працюють у Норвегії, Фінляндії, Швеції, Ісландії, Португалії, Великої Британії, Польщі, Угорщини та Чехії. Дебют «Живої бібліотеки» в Україні відбувся 18 травня 2008 р. у Києві. Місцем її проведення став парк ім. Т. Шевченка. Організатори заходу вважають, що стандартні бібліотеки або інші молодіжні культурно-громадські місця ідеально підходять для проведення «живих бібліотек» [13].

У березні 2017 р. у Центральній міській бібліотеці Дніпра відкрився Міжнародний форум «Міжнародний день боротьби за ліквідацію расової дискримінації (International Day for the Elimination of Racial Discrimination)». Він був організований організацією «Культура і дипломатія країн світу» – місця культурної і європейської дипломатії в Україні,

Дніпропетровською академією музики ім. М. Глінки, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» та Дніпропетровським державним аграрно-економічним університетом під патронатом Міністерства культури України, Міністерства інформаційної політики України, Дніпропетровської міської ради [14].

У березні 2017 р. Україна разом з усім континентом відзначала Європейський тиждень проти расизму. У 10 областях відбулися заходи, що пропагували рівність між людьми, культурне розмаїття. У бібліотеках, школах, на вулиці учасники освітніх та мистецьких подій виступили за європейські цінності в Україні, проти упереджень і дискримінацій [15].

У рамках соціокультурної діяльності бібліотеки як потужні інформаційні, культурно-просвітницькі центри організують цікаві, пізнавальні, культурно й соціально значущі заходи на підтримку європейських поглядів толерантності. Це – книжково-ілюстративні виставки, викладки та перегляди літератури, особливо до знаменних та пам'ятних дат, літературні зустрічі та презентації нових видань, 38 художньо-мистецьких виставок та майстер-класи. Бібліотеки стають ініціаторами та співорганізаторами зустрічей з відомими та цікавими особистостями.

Так, протягом 2016 р. у Запорізькій обласній універсальній науковій бібліотеці відбулася прес-конференція «Расова дискримінація. Заборона кримськотатарського Меджлісу судом окупаційної влади в Криму». У заході взяли участь директор департаменту культури, туризму, національностей та релігій ЗОДА В. Мороко, президент Запорізької асоціації національних меншин Н. Хамдані, керівник Мелітопольського кримськотатарського комітету «Азат» Р. Ібраїмов, голова Запорізького центру татарської культури «Алтин Ай» Р. Ахмерова, голова Конгресу азербайджанців України в Запоріжжі Г. Гасанлі, голова Грецької ради Запорізької області Н. Зурначіди, представник міського грецького товариства «Геліос» С. Коваленко, голова польського національно-культурного товариства «Радість» Т. Лавриченко, голова Турецького товариства в Запоріжжі Т. Тосун, почесний громадянин м. Мелітополя, активістка Мелітопольського кримськотатарського комітету «Азат» Мунівер ханім Ідрісова, журналіст Запорізької ТРК О. Вакало, представники ЗМІ, громадські активісти. Всі присутні гостро наголошували на протизаконності та антигуманності дій окупаційної влади щодо прав та свобод етнічних українців та кримських татар, що проживають на півострові. Особливу

увагу акцентували на міжнаціональній єдності та підтримці. Наприкінці заходу було оприлюднено заяву учасників конференції «Расова дискримінація. Заборона кримськотатарського Меджлісу судом окупаційної влади в Криму» [16].

Проект «До сильної громади через взаєморозуміння громадян» залучає до своєї діяльності бібліотечну мережу Дарницького району столиці. У рамках інформаційної кампанії проекту наприкінці квітня 2016 р. у приміщенні Публічної бібліотеки сімейного читання № 160 відбулася зустріч команди ГО «Інформаційно-тренінговий центр громадських ініціатив» та експертів проекту з працівниками бібліотек району. Метою зустрічі було залучити широку мережу бібліотечних установ до проведення інформаційної роботи з різними верствами місцевого населення для поширення адекватної інформації про ромську громаду: культуру та історію, традиції і звичаї ромів; видатних українських ромів та представників ромської національності, які відомі у всьому світі; спростування міфів та стереотипного сприйняття їхнього стилю життя через більш глибоке розуміння, з якими викликами зіштовхуються роми в сучасній Україні тощо. Учасники обговорили проблеми інтеграції представників ромської національності в суспільство та основні перешкоди для роботи з ромами – мешканцями стихійних поселень (зокрема, у Дарниці), а також визначили пріоритетні напрями співпраці між мережею бібліотек району та проектом з метою покращення соціального клімату в районі і виховання толерантного ставлення до представників національних меншин [17].

У країнах пострадянського простору, де існує загрозлива небезпека поширення настроїв ксенофобії та етнічного екстремізму, з метою протидії таким тенденціям, наприклад, у Підмосков'ї, у діючих бібліотеках створюють національні центри з боротьби з ксенофобією та етнічним екстремізмом. Адже для великих регіонів будівництво окремих центрів такого спрямування є недоцільним, оскільки не всім мешканцям було б зручно їх відвідувати. Саме тому запропонували створити такі центри в діючих бібліотеках [18].

Тобто щоб відповідати викликам суспільства, бібліотекам потрібно співпрацювати з урядовими, владними, освітніми, науковими структурами, громадськими організаціями. Саме така співпраця зробить ефективною роботу з міжкультурної освіти та допоможе подолати негативні явища в суспільстві.

Література

1. Ксенофобія // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – Київ : Парламентське вид-во, 2011. – 808 с.
2. *Кон И.* Гомофобия – форма ксенофобии [Електронний ресурс] / И. Кон. – Режим доступу: <https://queerspirituality.wordpress.com/знания-сила/гомофобии/>. – Загл. с екрана.
3. *Паніна Н.* Фактори національної ідентичності, толерантності, ксенофобії, та антисемітизму в сучасній Україні / Н. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 26–45.
4. *Сав'юк О.* Проблема ксенофобії та расизму в Україні: соціально-правовий аспект / О. Сав'юк // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – Вип. 2 (2). – С. 78–86
5. *Alexander J. Motyl.* Extremism in Ukraine [Electronic resource] / Motyl Alexander J. // World Affairs Journal. – Mode of access: <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/alexander-j-motyl/extremism-ukraine>. – Title from the screen.
6. *Остроухов В.* Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти) // Підручник / [Остроухов В. В., Петрик В. М., Присяжнюк М. М. та ін. ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша]. – Київ : КНТ, 2010. – 776 с.
7. *Кохан Ю.* Гендерна політика в інформаційному суспільстві / Ю. Кохан // Філософія науки: традиції та інновації. – 2014. – № 2 (10). – С. 123–130.
8. Комітет з ліквідації расової дискримінації: заключні зауваження по двадцять другій та двадцять третій періодичних доповідях України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/122778/2017-01-30-komitet-z-likvidatsii-rasovoi-diskriminatsii-zaklyuchni-zauvazhennya-po-dvadsyat-drugii-ta-dvadsyat-tretii-periodichnikh-dopovidyakh-ukraini/>. – Назва з екрана.
9. Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі : Рішення № 32 від 18.06.2013 «Щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=08PW941393>. – Назва з екрана.
10. Інституціоналізація гендерної освіти: перспективи та ризики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.genderculturecentre.org/institucionalizaciya-gendernoi-osvit/>. – Назва з екрана.

11. Толерантность: новые взгляды и стереотипы в России и за рубежом [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://nnov.hse.ru/news/196772267.html>. – Загл. с экрана.

12. Семинар «Борьба с ксенофобией и языком вражды. Развитие толерантности и её эффективность» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://assembly.org.ua/news/235>. – Загл. с экрана.

13. Пособие по внедрению «Живой библиотеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/ll.pdf>. – Загл. с экрана.

14. В Днепре прошел международный форум, посвященный борьбе с расизмом [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://sobitie.com.ua/dnepropetrovsk-novosti/v-dnepre-proshel-mezhdunarodnyy-forum-posvyashchennyy-borbe-s-rasizmom>. – Загл. с экрана.

15. Європейський тиждень проти расизму відзначили в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stan.org.ua/project/evropejskij-tyzhen-proty-rasyzmu-vidznachyly-v-ukrayini/>. – Назва з екрана.

16. Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zounb.zp.ua/node/5453>. – Назва з екрана.

17. Проти ксенофобії: бібліотеки нададуть киянам адекватну інформацію про ромів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalspace.org.ua/napryamki/posilennya-romskikh-gromad/item/7160-proti-ksenofobiji-biblioteki-nadadut-kiyanam-adekvatnu-informatsiyu-pro-romiv>. – Назва з екрана.

18. Национальные центры могут открывать при библиотеках в Подмоскovie для борьбы с ксенофобией [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://korolevriamo.ru/article/43551/natsionalnye-tsentry-mogut-otkryvat-pri-bibliotekah-v-podmoskove-dlya-borby-s-ksenofobiej.xl>. – Загл. с экрана.

References

1. Ksenofobiia [Xenophobia]. (2011). *Politychna entsyklopediia – Political Encyclopedia*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

2. Kon, I. (2006). Gomofobija – forma ksenofobii [Homophobia is a form of xenophobia]. Retrieved from <https://queerspirituality.wordpress.com/знания-сила/гомофобии/> [in Russian].

3. Panina, N. (2005). Faktory natsionalnoi identychnosti, tolerantnosti, ksenofobii, ta antysemityzmu v suchasnij Ukraini [Factors of National Identity, Tolerance, Xenophobia, and Anti-Semitism in Contemporary Ukraine]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology Theory, Methods, Marketing*, no. 4, pp. 26–45 [in Ukrainian].

4. Saviuk, O. (2012). Problema ksenofobii ta rasyzmu v Ukraini: sotsialno-pravovyy aspekt [The problem of xenophobia and racism in Ukraine: the socio-legal aspect]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav – Scientific Herald of Lviv State University of Internal Affairs*, issue 2 (2), pp. 78–86 [in Ukrainian].

5. Alexander, J. Motyl. (2012). Extremism in Ukraine: World Affairs Journal. Retrieved from <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/alexander-j-motyl/extremism-ukraine> [in English].

6. Ostroukhov, V. (2010). Informatsijna bezpeka (sotsialno-pravovi aspekty) [Information security (socio-legal aspects)]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

7. Kokhan, Yu. (2014). Henderna polityka v informatsijnomu suspil'stvi [Gender policy in the information society]. *Filosofii nauky: tradytsii ta innovatsii – Philosophy of Science: Traditions and Innovations*, no. 2 (10), pp. 123–130 [in Ukrainian].

8. Komitet z likvidatsii rasovoi dyskryminatsii: zakliuchni zauvazhennia po dvadtsiat druhih ta dvadtsiat tretij periodychnykh dopovidiakh Ukrainy [Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Concluding Observations on the twenty-second and twenty-third periodic reports of Ukraine] (2017). Retrieved from <http://detector.media/infospace/article/122778/2017-01-30-komitet-z-likvidatsii-rasovoi-diskriminatsii-zaklyuchni-zauvazhennya-po-dvadtsyat-drugii-ta-dvadtsyat-tretii-periodichnikh-dopovidyakh-ukraini/> [in Ukrainian].

9. Natsionalna ekspertna komisiia Ukrainy z pytanzhystu suspilnoi morali: Rishennia № 32 vid 18.06.2013 «Schodo pidvyschennia rivnia tolerantnosti ta zapobihannia poshyrenniu ksenofobskykh nastroiv» [National Expert Commission of Ukraine for the Protection of Public Morality: Decision No. 32 dated June 18, 2013 on increasing the level of tolerance and preventing the spread of xenophobic sentiments]. (2013, June). Parus – Reference system on the legislation of Ukraine IAS «Parus-Consultant». Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=08PW941393> [in Ukrainian].

10. Instytutsionalizatsiia hendernoi osvity: perspektyvy ta ryzyky [Institu-

tionalization of Gender Education: Prospects and Risks]. (2016). Retrieved from <http://www.genderculturecentre.org/institucionalizaciya-gendernoi-osvit/> [in Ukrainian].

11. Tolerantnost: novye vzglyady i stereotipy v Rossii i za rubezhom [Tolerance: New Views and Stereotypes in Russia and Abroad]. (2016). Retrieved from <https://nnov.hse.ru/news/196772267.html> [in Russian].

12. Seminar «Borba s ksenofobiey i jazykom vrazhdy. Razvitie tolerantnosti i ejo jeffektivnost» [Seminar «Combating xenophobia and the language of hostility. The development of tolerance and its effectiveness»]. (2016). Retrieved from <http://assembly.org.ua/news/235> [in Russian].

13. Posobie po vnedreniju «Zhivoj biblioteki» [Manual for the implementation of the Living Library]. (2016). Retrieved from <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/Il.pdf> [in Russian].

14. V Dnepre proshel mezhdunarodnyj forum, posvjashhennyj borbe s rasizmom [An international forum dedicated to combating racism was held in the Dnieper]. (2017). Retrieved from <http://sobitie.com.ua/dnepropetrovsk-novosti/v-dnepre-proshel-mezhdunarodnyy-forum-posvyashchennyj-borbe-s-rasizmom> [in Russian].

15. Yevropejskij tyzhden proty rasyzmu vidznachyly v Ukraini [The European Week against Racism was celebrated in Ukraine]. (2017). Retrieved from <http://stan.org.ua/project/yevropejskij-tyzhden-proty-rasyzmu-vidznachyly-v-ukrayini/> [in Ukrainian].

16. Zaporizka oblasna universalna naukova biblioteka u 2016 rotsi [Zaporizhzhya Oblast Universal Scientific Library in 2016]. (2017). Retrieved from <https://zounb.zp.ua/node/5453> [in Ukrainian].

17. Proty ksenofobii: biblioteki nadadut kyianam adekvatnu informatsiiu pro romiv [Against xenophobia: libraries will provide Kyiv residents with adequate information about Roma]. (2017). Retrieved from <http://www.legalspace.org.ua/napryamki/posilennya-romskikh-gromad/item/7160-proti-ksenofobiji-biblioteki-nadadut-kyianam-adekvatnu-informatsiyu-pro-romiv> [in Ukrainian].

18. Nacionalnye centry mogut otkryvat pri bibliotekah v Podmoskove dlja borby s ksenofobiey [National centers can open libraries in the Moscow region to combat xenophobia]. (2017). Retrieved from <https://korolevriamo.ru/article/43551/natsionalnye-tsentry-mogut-otkryvat-pri-bibliotekah-v-podmoskove-dlya-borby-s-ksenofobiey.xl> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29.10.2017.

Lina Cherniavska,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Problem of Non-Admission of Ksenofobo and Discrimination as Constituent of Informative Safety of Modern Informative Space

The article examines the role of libraries in the issue of the formation of tolerant attitudes in society aimed at preventing the incitement of xenophobia, discrimination, propaganda of intergroup enmity. Attention is focused on the fact that tolerance in the activity of libraries is an integral part of ensuring the information security of modern society and is aimed at harmonizing not only relations between different nations and cultures, but also socio-economic relations, relations between generations and representatives of different political views. Forms and methods of library work aimed at raising public awareness of the distribution of racist, xenophobic and anti-Semitic materials through the Internet are displayed. Special attention is paid to young users of the network because of possible reception of information on racist, xenophobic and anti-Semitic sites, and the potential risk that such sites present to them.

Keywords: tolerance, xenophobia, homophobia, information society, libraries in the information society, information and communication technologies.

Вікторія Бондаренко,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

МОБІЛЬНІ ЗАСТОСУНКИ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ: ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

У статті досліджено вплив індивідуальних мобільних пристроїв на обслуговування освітніми інформаційними ресурсами, окреслено можливості розширення освітніх послуг за їх допомогою. Розглянуто сучасний стан та розвиток мобільних застосунків як одного із сучасних засобів комунікації в суспільстві знань. Проаналізовано особливості та специфіку використання мобільних застосунків як перспективного та дієвого інструмента поширення освітніх інформаційних ресурсів, а також популяризації наукових, освітніх та самоосвітніх процесів у суспільстві.

Ключові слова: мобільні застосунки, інноваційні мобільні технології, Інтернет, комунікація, суспільство знань, самоосвіта, Україна.

Освіта й наука є надзвичайно важливими інструментами суспільної трансформації. З огляду на світові комунікаційні тенденції в науковій та освітній сферах, у зв'язку з активним впливом мобільних технологій, Україна на шляху до розбудови суспільства знань, маючи потужні наукові школи, навчальні й науково-дослідні установи та високий інтелектуальний потенціал, перебуває на шляху вдосконалення комунікаційних зв'язків в освітній сфері.

На сьогодні мобільні технології створюють підґрунтя для використання нових способів комунікації: соціальної, освітньої, наукової. Комунікація в науковій сфері прискорює продукування та поширення нових знань. Так, нормою сьогодення стає мобільність та співробітництво, що об'єднує фахівців з різних установ та організацій, міст та країн.

Н. Бембель у своєму дослідженні «Від інтерактивних технологій до smart-освіти» справедливо стверджує, що «сьогодні розвиток технологій, економічних, соціальних потреб суспільства відбувається

настільки стрімко, що неможливо людині здобути освіту «раз і назавжди» [1, с. 20].

Тому логічно, що все більше людей у світі підтримують ідею «освіта – протягом життя». Слід зазначити також, що на сьогодні значного поширення набуло дистанційне навчання. Всі ці тенденції актуалізують використання мобільних інформаційно-комунікаційних технологій як ефективного засобу комунікації у суспільстві знань.

Під мобільними інформаційно-комунікаційними технологіями розуміється сукупність персональних апаратних засобів, програмного забезпечення, а також прийомів, засобів і методів, що дають змогу здійснювати діяльність, пов'язану з отриманням, збереженням, комп'ютерним опрацюванням і відтворенням текстових, аудіо-, відео- та графічних даних в умовах оперативної комунікації з ресурсами Інтернету, що спрямовані на підтримку особистісноорієнтованого навчання [2].

Зокрема, актуальним є дослідження використання мобільних застосунків як ще одного з перспективних та дієвих засобів комунікації в суспільстві знань, чому і присвячено цю статтю. Треба наголосити на відсутності єдиного термінологічного підходу до визначення «застосунок». Суперечка «додаток» vs. «застосунок» є однією з найпопулярніших серед технічної спільноти, і кожен варіант має своїх прихильників та противників.

У своєму дослідженні «Application, як це українською?» М. Гінзбург, детально дослідивши це питання, доходить висновку, що «не можна, як радять деякі словники (наприклад, [8, с. 22; 11, с. 92; 12, с. 190]), вживати як відповідник англійського (російського) комп'ютерного терміна application (рос. приложение) український термін “додаток”, бо він не відповідає основній вимозі до терміна – “відповідності лексичного значення терміна позначеному ним поняттю» [16, п. Г.3, Г.5]. Сучасні комп'ютерні технології зорієнтовано на користувача, на його практичні потреби, задовольняють які саме спеціальні комп'ютерні програми (application). А операційна система й інше системне програмне забезпечення створюють середовище, у якому працюють ці комп'ютерні програми. Тому розглядати зорієнтоване на користувача програмне забезпечення додатком до операційної системи – це не розуміти суть сучасних комп'ютерних технологій» [3].

Також дослідник посилається на рекомендації Термінологічної комісії Держспоживстандарту, яка радить «вживати терміни-новотвори засто-

сування та застосунків, які повністю відповідають вимогам [16, п. Г.3, Г.4.1]. Створити та вживати такі нові терміни дає можливість основоположний стандарт [18, п. 5.1.1, 5.1.6], згідно з яким «треба користуватися усталеною лексикою, наявною в академічних словниках», «застандартизованою науково-технічною термінологією, установленою стандартами на терміни і визначення понять», але, якщо потрібних слів (термінів) немає, «їх можна утворити за правилами українського словотворення, зокрема наведеними в ДСТУ 3966» [3].

Отже, на переконання дослідника, український відповідник англійського (російського) комп'ютерного терміна application (рос. приложение) буде «застосування» або «застосунок».

Фахівець у галузі IT-технологій Д. Дубілет у блозі «Як правильно: мобільний додаток чи застосунок?» говорить, що «коли у нашому житті з'явилися смартфони, потрібно було перекласти українською слово «application». Замість того, щоб перекласти його напряму, люди звернулися до російсько-українського словника і знайшли там слово “приложение” із перекладом “додаток”. Але ж словники склалися давно! Ясна річ, що в них йшлося про “приложение” до якогось договору, а не про програму на смартфоні! Ось і стали всі казати “додаток”. А якщо перекласти слово «application» напряму, вийде “застосунок”. Що логічно, бо ж ці програми застосовуються, а не додаються (apply – англ., застосовувати).

Таким чином, перед нами постав вибір – нести грамотність у світ або використати звичне всім слово “додаток”? Зрештою, ми таки наважились на користь першого, і відтепер надпис “Мобільний застосунок” гордо майорить на сторінці www.ibox.ua. Отже, друзі, оголошую флешмоб! Використовуймо слово «застосунок» замість “додатку”! Хто-зна, може, саме зараз слово “застосунок” врешті-решт стане звичним у нашій мові» [4].

На необхідність точного вживання термінології звертається увага і у «Вікіпедії» в статті «Застосунок». Зокрема, наголошується, що раніше в українській комп'ютерній термінології слово «застосунок» не зустрічалося, а словосполучення application, application program традиційно перекладалося як «прикладна програма», або ж використовувалося слово «додаток», яке є буквальним перекладом російського «приложение».

У статті підкреслюється, що термін «застосунок» у сенсі «прикладна програма» вперше використаний компанією «Майкрософт» для

перекладу слова *application* в операційній системі Microsoft Windows Vista. Також термін «застосунок» використовується в українській локалізації Microsoft Windows 7. [5]

Отже, терміни «додаток» і «застосунок» є точними перекладами англійського слова *application*, хоча в українській мові обидва варіанти не відображають повністю суті цього терміна. Термін «додаток» є популярним через подвійний переклад терміна з російської, а саме *application* – «приложение» – додаток. Тому на сьогодні широким використанням є як «додаток», так і «застосунок», хоча останній варіант є семантично точнішим і використовується в науковій літературі.

Використання мобільних інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та нові тенденції в організації науково-комунікаційної діяльності в мережі Інтернет розглядали у своїх дослідженнях Д. Тракслер [6], В. Биков [7], І. Воротникова [8], Г. Скрипка [9], Р. Горбатюк, Ю. Тулашвілі [10], П. Мішакіна [11] та ін.

Огляд і аналіз публікацій з «мобілізації» освітнього процесу показує, що сучасні мобільні пристрої в розвинутих країнах використовуються в галузі освіти, управління, організації викладання для фахівців-практиків, а також як технічні засоби підтримки навчання для учнів та студентів, молодих науковців. Зростання їх використання почалося з початку XXI ст. у різних сферах суспільного життя як реакція на задоволення потреб людей у русі [12].

Так, журнал FORBS висвітлив останні освітні тренди, щодо яких слід наголосити в контексті їх кореляції і з мобільними технологіями. Серед них можна виокремити такі:

- дистанційність освіти (дистанційна освіта стає лідером навчальних технологій, відеокурси на Youg Tube та iTunes стають мегапопулярними та затребуваними молодим поколінням);
- персоналізація навчання (на протипагу уніфікованим підходам в освіті, що потребують від усіх суб'єктів навчання однакових результатів);
- персоналізація освітніх програм (мається на увазі врахування індивідуальних психологічних характеристик особистості як основи для персональних освітніх програм. Вони мають стати тим підґрунтям, завдяки якому з'явиться мотивація навчання і набудуть нового поштовху у розвитку інтелект, творчість та креативність);

– гейміфікація (впровадження ігрових технологій у неігрові ситуації, технологія винагород як метод підвищення мотивації навчання та поліпшення його якості, тобто формально освіта гейміфікована, оскільки використовує систему заохочень – позитивні оцінки і перехід до наступного класу чи курсу як новий level up);

– інтерактивність освітніх ресурсів (інтерактивні підручники мають докорінно змінити «традиційні» подання і інтерпретацію навчального матеріалу – лінійна побудова курсів та їх текстове представлення не можуть забезпечити багатовимірність сучасного навчального процесу, яка підтримується мультимедіа-технологіями. Наприклад, кольорові фото, аудіо- та відеопідтримка, інтерактивна інфографіка тощо);

– віртуалізація освітнього процесу (організація освітнього процесу з використанням віртуальних технологій та відеоігр є унікальною можливістю надати знання про реальний світ через інтерактивне занурення у віртуальний світ) [13].

Слід зазначити, що на сьогодні вищими навчальними закладами вже активно використовуються можливості мобільних застосунків в освітніх цілях. Зокрема, для інформування студентів провідні зарубіжні та вітчизняні університети створюють застосунки, переважна більшість яких має адміністративний характер, інформуючи студентство про розклад занять, новини, наукове та суспільно-культурне життя університету. Так, провідні університети США мають власні мобільні застосунки: Гарвардський (HarvardMobile, HarvardBusinessReview), Стенфордський (StanfordMobile), Каліфорнійський (UCLA, CSU EastBayMobile), Колумбійський (ColumbiaUniversity, ColumbiaUniversityLife, ColumbiaUniversity NYC), Корнелльський (CornellUniversityEvents, Consultant), Принстонський (PrincetonMobile, PrincetonUniversity), Університет Джона Гопкінса (JHUMobile, JohnsHopkinsUniversity, JHU EP, JHU–CTY AlumniConnect), Університет Карнегі – Меллона (CMU Mobile, CarnegieMellonSiliconValley) та ін.

Варто виділити застосунок Массачусетського технологічного інституту MIT OpenCourseWare, який не просто інформує студентів про розклад занять та останні новини, а надає вільний доступ до матеріалів, що включають плани курсів, конспекти лекцій, домашні завдання, екзаменаційні питання, архів відеокурсів з різних дисциплін: аеронавтики, хімії, біології, історії, математики, фізики, літератури та ін.

І хоча вивчення дисциплін у такий спосіб не передбачає отримання жодних сертифікатів, проте як ресурс для самоосвіти та підвищення кваліфікації застосунок, беззаперечно, є актуальним і корисним.

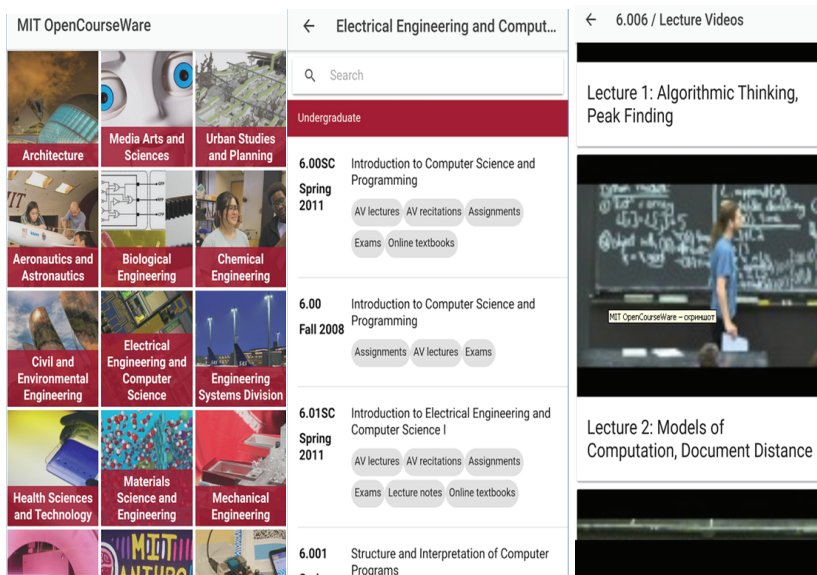

Рис. 1. Мобільний застосунок Массачусетського технологічного інституту MIT OpenCourseWare

Джерело: <https://play.google.com/store/apps/details?id=ninja.wyatt.mitocw&hl=ru>

Серед топових європейських університетів «мобілізовані»: Манчестерський університет (iManchester, MU Mobile, ManchesterUniversity), університет П'єра і Марії Кюрі (DBUFR), Університет Единбурга (UniversityofEdinburghEvents, UniversityofEdinburgh | Edit, UoE: A WindowonthePast), Швейцарський федеральний технологічний інститут Цюриха (ETH Zurich, ETH EduApp, ETH VirtualTour), Кембриджський університет (CambridgeElevate), Оксфордський університет (OxfordToday) та ін. Для студентів Мюнхена розроблено застосунок Student-AppMünchen, який містить інформацію про всі місцеві університети та їхні новини.

Варто відмітити й активізацію роботи вітчизняних університетів зі створення мобільних застосунків. Так, мобільний застосунок Studbox.knu, розроблений для студентів, викладачів та абітурієнтів Київського національного університету ім. Т. Шевченка, має зручну навігацію та функціональність, а також Push-повідомлення для своєчасного оповіщення студентів про новини університету або факультету.

Studbox надає інформацією про розклад занять своєї групи, потоку або факультету; оновлену та своєчасну інформацію про події, що відбуваються в університеті або на факультеті; актуальну інформацію про конференції та стажування, які проходять в Україні або закордоном; інформацію про роботу або підрібток для студентів; розклад роботи студентської поліклініки; дошку оголошень StudStore, на якій кожен зможе розмістити своє оголошення; цікаві та актуальні події, які відбуваються в Києві; інформацію про життя гуртожитку і багато іншого [14].

Для Ужгородського національного університету розроблено офіційний Android-застосунок «УжНУ: Інфо-центр», призначений для допомоги студентам, що дає змогу дістати зручний і швидкий доступ до розкладу занять, оголошень та іншої інформації з інформаційного центру офіційного сайту.

Має власний мобільний застосунок і Національний університет «Острозька академія», який ознайомлює користувачів із важливими подіями та новинами університету, інформацією про факультети, кафедри та викладачів університету, надає можливість перегляду фотографій, відеозвітів, а також ділитися інформацією в соціальних мережах.

Мобільний застосунок Національного університету «Львівська політехніка» «НУ ЛП» дає можливість користувачам (студентам і викладачам) завантажувати та переглядати розклад за заданими параметрами з офіційного сайту Львівської політехніки; зберігати, оновлювати і видаляти необхідні розклади для доступу в офлайн-режимі; обраховувати середній бал; додавати завдання.

Застосунок «Навігатор ХНУРЕ» створено спеціально для Харківського національного університету радіоелектроніки. Мобільний застосунок МуЕЛІТ, який створено для абітурієнтів, що бажають вступити в Сумський державний університет на факультет електроніки та інформаційних технологій (ЕЛІТ) СумДУ, має ще два мобільні застосунки для студентів: «Розклад СумДУ», «СумДУVoicer».

Заслужують на увагу такі мобільні застосунки, як «Універ – розклад занять» (підтримує 440 вишів) та «Расписание МКР» (підтримує 17 вишів), розроблені для перегляду розкладу занять студентів та викладачів у режимі онлайн.

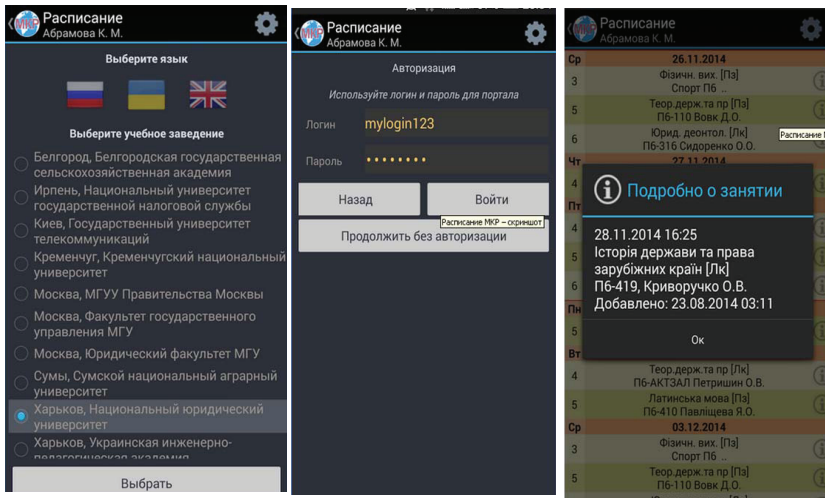

Рис. 2. Мобільний застосунок «Расписание МКР»

Джерело: <https://play.google.com/store/apps/details?id=scheduleMKR.scheduleMKP>

Отже, у результаті впровадження вишами мобільних застосунків студенти можуть вільно отримувати необхідну інформацію; підвищити рівень використання інноваційних технологій, що, у свою чергу, зможе максимально задовольнити зростаючі вимоги студентів; створити стійку мотивацію до отримання знань; вказати на важливість навчання та подальшого самонавчання для успішного майбутнього й кар'єрного зростання.

Проведений аналіз мобільних застосунків вишів дає змогу зробити висновок про те, що використання вишами мобільних застосунків істотно підвищує якість комунікаційних процесів в освітньому середовищі. Зокрема підвищується комунікаційний зв'язок на таких рівнях як:

– студент – студент (можливість інформаційного обміну, як в освітніх

цілях, так і в суспільних (розміщення науково-освітніх матеріалів, приватних оголошень суспільного характеру);

– студент – заклад освіти (можливість отримання достовірної інформації про виш, його діяльність, наукову спрямованість);

– заклад освіти – заклад освіти (можливість налагодження комунікаційних зв'язків за допомогою створення спільних мобільних застосунків з вишами-партнерами);

– заклад освіти – суспільство (можливість отримання достовірної інформації про виші для потенційних абітурієнтів).

Таким чином, мобільні застосунки вишів, серед іншого, виконують такі функції: адміністративну (інформування про розклад занять, факультети, кафедри та викладачів університету); науково-освітню (інформування про важливі наукові та освітні події та новини університету); суспільно-культурну (можливість використання застосунку як «університетської соцмережі»).

Використання мобільних застосунків зберігає актуальність і в процесі самоосвіти як важливого чинника отримання та поповнення запасу знань, самовдосконалення особистості в професійній і непрофесійній сферах, розвитку соціуму, стає вагомим компонентом діяльності багатьох соціальних груп.

З кожним роком збільшується кількість і якість мобільних застосунків, які розраховані на самоосвіту, до створення яких долучаються провідні державні та приватні інституції. Так, Український центр оцінювання якості освіти спільно з компанією Inforpulse та BIONICUniversity створив та запустив мобільний застосунок «Моє ЗНО». Таким чином, учасники зовнішнього незалежного оцінювання зможуть будь-де і будь-коли переглянути розклад обраних тестувань і отримати результати ЗНО.

Серед основних функцій застосунку: інформування про місце та час проведення тестувань ЗНО з обраних предметів; запис тестувань ЗНО до системного календаря мобільного пристрою; завчасні нагадування про наближення тестування; повідомлення про новини та зміни в проведенні ЗНО; повідомлення про наявність і відображення результатів тестування [15].

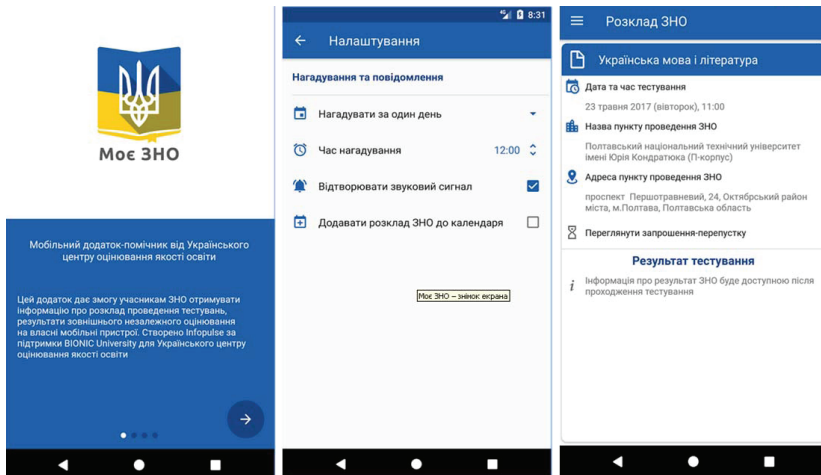

Рис. 3. Мобільний застосунок «Моє ЗНО»

Джерело: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.infopulse.myzno&hl=uk>

Університет «КРОК» також вирішив допомогти абітурієнтам підготуватися до складання зовнішнього незалежного оцінювання і створив мобільний застосунок «ЗНО – Супер герой», який містить велику базу реальних тестів зовнішнього незалежного оцінювання минулих років, автентичну систему підрахунку результатів, актуальну та корисну інформацію для абітурієнтів, зручний і широкий функціонал. Користувачі можуть ділитися своїми результатами з друзями в соціальних мережах. Наразі в додатку доступні тести з географії, історії України, математики, української мови та літератури, біології, фізики, хімії, англійської мови [16].

Сьогодні в магазинах GooglePlay та AppStor існує велика кількість застосунків з різних галузей знань – від точних наук до гуманітарних.

Особливою популярністю користуються застосунки з вивчення іноземних мов, серед них «Англійська з Lingualeo», який став кращим мобільним застосунком 2015 р. за версією Google. Це зручний, ефективний і безкоштовний сервіс для вивчення англійської мови, який використовують понад 13 млн користувачів у всьому світі, що дає можливість займатися коли завгодно, де завгодно і стільки, скільки користувач може присвятити часу заняттям [17].

Цікавим є застосунок для вивчення іноземних мов «Memrise – изучение языков», який дає змогу в одному застосунку вибрати для вивчення з ряду іноземних мов: арабську, французьку, іспанську, німецьку, англійську, японську, корейську, італійську або ін.

Схожим є застосунок busuu – Easy Language Learning, який дає можливість вивчення 11 іноземних мов за допомогою більше ніж 60 млн носіїв мови, котрі також вивчають та практикують на busuu. Застосунок відмічений як один із кращих 2015 р. GooglePlay для вивчення іноземної мови. Дослідження, проведене Міським університетом Нью-Йорка, довело, що лише 22,5 год на busuu відповідають вивченню мови протягом семестру в університеті... [18].

Рис. 4. Мобільний застосунок busuu – Easy Language Learning
Джерело: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.busuu.android&hl=uk>

Вивчати іноземні мови можна й з такими застосунками, як «Полиглот. Английский язык», «Duolingo: Учи языки бесплатно», «Иврит по методу Пимслера», «Изучайте польский язык», «Изучайте немецкий язык», «Изучайте румынский язык» та ін. Вивчати та удосконалювати українську мову можна, завантаживши такі застосунки,

як Mova, «Український правопис», «Учим и играем. Украинский free» та ін. Таким чином, використання мобільних застосунків у процесі вивчення іноземних мов дає такі можливості: створення природного мовленнєвого середовища як вагомого чинника у навчанні іноземним мовам; підвищення зацікавленості користувачів у вивченні іноземних мов; використання диференційованого підходу до навчання; здійснення інтенсифікації навчального процесу. Невпинне поширення мобільної електроніки останнім часом дає можливість й Україні слідувати світовим освітнім «мобільним» тенденціям. Вивчати історію України можна скориставшись застосунками: «Історія України», «ЗНО Історія України», «Історія України – тести», «Моя Україна» та ін.

Поглибити знання з історії України можна завдяки безкоштовному застосунку *Vkraina* від національного телекомунікаційного-оператора «Київстар». У ньому зібрано цифрові версії рідкісних історичних мап XVI–XVIII ст., складені відомими західними картографами. Ці карти демонструють реальне уявлення європейців про Україну, її назви та кордони.

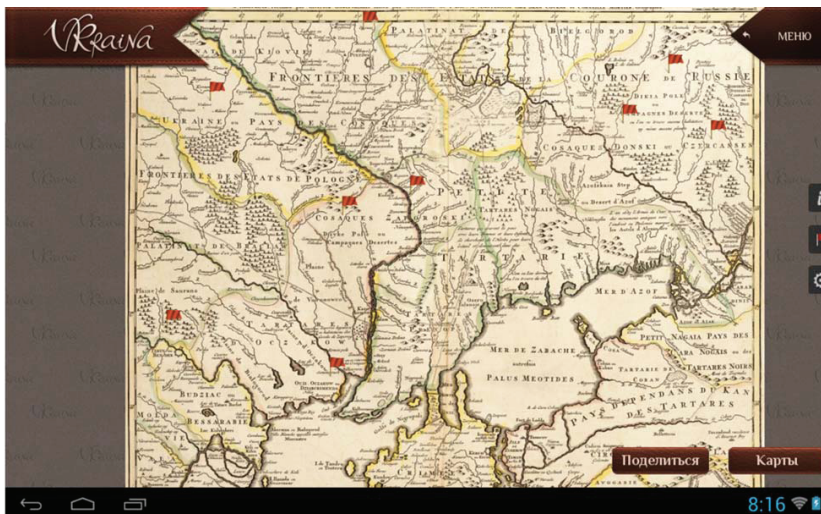

Рис. 5. Мобільний застосунок *Vkraina*

Джерело: GooglePlay <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.kyivstar.vkraina>

Колекція *Vkraina* проливає світло на дуже маловивчену, а в минулому взагалі заборонену історію картографування українських земель. Її основний лейтмотив – це різні імена України, які вона мала протягом століть на картах європейців. Тут можна подивитися, які землі раніше називалися Московією, які Білою, Червоною або Чорною Руссю, пояснює провідний спеціаліст зі зв'язків із громадськістю компанії «Київстар». У цьому застосунку є копія мапи литовського князя Кшиштофа Радзвильла 1613 р. Це перше в історії картографічне джерело, де згадується Україна. Тут вона позначена як *Vkraina* [19].

Популярними на сьогодні є мобільні застосунки, що є мультимедійними, тобто дають можливість отримати інформацію з багатьох наукових напрямів. У цьому контексті актуальним та затребуваним є застосунок *UdemyOnlineCourses*, який позиціонується як глобальний ринок для навчання і викладання в Інтернеті, де понад 13 млн студентів опановують нові навички з понад 40 тис. курсів, які викладаються досвідченими інструкторами (від комп'ютерного програмування до освоєння гри на музичних інструментах) [20].

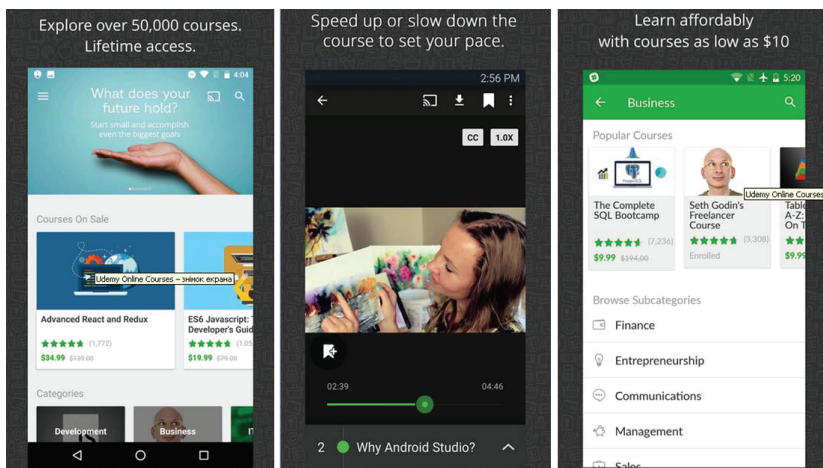

Рис. 6. Мобільний застосунок *UdemyOnlineCourses*
Джерело: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.udemy.android&hl=uk>

Варто відмітити схожий вітчизняний проект масових відкритих онлайн-курсів – Prometheus, мета якого безкоштовно надати найкращі навчальні можливості кожному громадянину України. І хоча це не мобільний додаток, а повноцінний сайт, проте він має мобільну версію та ідеально адаптується під пристрій користувача.

Отже, мобільні застосунки надають додаткові можливості для самостійного поглиблення знань у будь-якій окремій галузі знань як науковцям, викладачам, студентам, так і всім, хто зацікавлений.

Основними перевагами використання мобільних застосунків у самоосвітніх цілях є навчання в зручній для користувача час та у зручному місці; отримання необхідної інформації незалежно від часу й місця знаходження; навчання може здійснюватися одночасно з професійною діяльністю або з навчанням за іншим напрямом; можливість почати навчання з будь-яких питань залежно від рівня підготовки.

Варто відмітити один з найвагоміших аспектів, який свідчить на користь використання мобільних застосунків у сфері самоосвіти – це забезпечення соціальної рівності: рівні можливості одержання доступу до освітніх та наукових ресурсів незалежно від місця проживання, стану здоров'я та соціального статусу

Отже, в умовах динамічного інформаційного простору простежується значущість самоосвіти як провідної умови адаптації і конкурентоспроможності особистості. Мобільні застосунки не тільки виводять самоосвіту на новий рівень, даючи користувачу доступ до знань у будь-який час та в будь-якому місці, а й відкривають широкі можливості для студентів вищів. Багатоцільове використання застосунків дає можливість сформувати власний підхід, стиль, систему практично-професійної і пізнавальної освітньої діяльності. Таким чином, можна констатувати, що сьогодні актуалізується питання розширення інтегрованого інтелектуального віртуального середовища для ефективного використання освітнього контенту в процесі навчання. Отримання та поширення інформації за допомогою мобільних застосунків збільшує якісний та швидкісний рівень комунікації між учасниками інформаційного обміну. Мобільні технології в суспільстві знань відкривають перед користувачами нові комунікаційні можливості обмінюватися досвідом та ідеями, більше займатися науковою діяльністю, персоніфікувати курс навчання залежно від його завдань і компетентності слухача, економити час.

Література

1. *Бембель Н.* Від інтерактивних технологій до smart-освіти [Електронний ресурс] / Н. Бембель // Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 23 листоп. 2016 р.) : тези доповідей. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 421 с. – Укр., рос. та англ. мовами. – Режим доступу: <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/d87f90e5eab7630e4cf4b87b407aab8a.pdf>. – Дата звернення: 22.08.2017. – Назва з екрана.
2. *Коваль Т. І.* Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / Т. І. Коваль // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2011. – № 6 (26). – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/546/451>. – Дата звернення: 26.08.2017. – Назва з екрана.
3. *Гінзбург М. Д.* Application, як це українською? [Електронний ресурс] / М. Д. Гінзбург // Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті. – 2004. – № 3. – С. 81–84. – Режим доступу: <http://www.setlab.net/?view=application-term>. – Дата звернення: 30.08.2017. – Назва з екрана.
4. *Дубілет Д.* Як правильно: мобільний додаток чи застосунок? / Д. Дубілет // Інвестгазета. – 2017. – 29.05. – Режим доступу: <https://investgazeta.info/blogs/dodatok-chi-zastosunok>. – Дата звернення: 30.07.2017. – Назва з екрана.
5. Застосунок // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Застосунок>. – Дата звернення: 21.07.2017. – Назва з екрана.
6. *Traxler J.* Defining, Discussing, and Evaluating Mobile Learning : The moving finger writes and having writ... / Traxler J. // International Review of Research in Open and Distance Learning. – 2007. – June. Vol. 8, no. 2.
7. *Биков В. Ю.* Мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище інтернет-користувача: особливості модельного подання та освітнього застосування [Електронний ресурс] / В. Ю. Биков // Інформаційні технології в освіті. – № 17. – 2013. – С. 9–37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/itvo_2013_17_3.pdf. – Дата звернення: 23.07.2017. – Назва з екрана.
8. *Воротникова І.* Мобільні технології у післядипломній педагогічній освіті [Електронний ресурс] / Воротникова І. – 2015. – Режим доступу:

[http://elibrary.kubg.edu.ua/12430/1/Vorotnykova%20 Mom%20 techIT-NZ42015.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/12430/1/Vorotnykova%20Mom%20techIT-NZ42015.pdf). – Дата звернення: 23.08.2017. – Назва з екрана.

9. *Скрипка Г.* Використання мобільних додатків для проведення навчальних досліджень під час вивчення предметів природничоматематичного циклу / Скрипка Г. В. // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2015. – № 3. – С. 28–31.

10. *Горбатюк Р.* Мобільне навчання як нова технологія вищої освіти [Електронний ресурс] / Горбатюк Р., Тулашвілі Ю. // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Педагогіка, соціальна робота». – Вип. 27. – 2013. – С. 31–34. – Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1815/1/V8.pdf>. – Дата звернення: 18.07.2017. – Назва з екрана.

11. *Мішакіна П.* Нові тенденції організації науково-комунікаційної діяльності в Інтернеті [Електронний ресурс] / П. Мішакіна // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. редакцією В. М. Шейка. – Вип. 36. – 2012. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/.36-2-20.pdf. – Дата звернення: 18.07.2017. – Назва з екрана.

12. *Crow R.* Switching Gears: Moving from e-Learning to m-Learning [Electronic resource] / R. Crow et al. // MERLOT Journal of Online Learning and Teaching. – 2010. – Vol. 6, no. 1. – Mode of access: http://jolt.merlot.org/vol6 no1/crow_0310.htm. – Title from the screen.

13. *Левин М.* Как технологии изменят образование: пять главных трендов. [Электронный ресурс] / М. Левин // Forbes : веб-сайт. – Электрон. данные и прогр. – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/tehnobudushchee/82871-kak-tehnologii-izmenyatobrazovanie-pyat-glavnyh-trendov>. – Дата обращения: 21.06.2017. – Загл. с экрана.

14. Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступа: <http://www.history.univ.kiev.ua/en/home-en-gb/2-uncategorised/111-studbox-knu>. – Дата звернення: 26.08.2017. – Назва з екрана.

15. Для учасників зовнішнього незалежного оцінювання створено мобільний додаток «Мое ЗНО» [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – 2017. – 17.03. – Режим доступа: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/03/17/dlya-uchasnikiv-zovnishnogo-nezalezhnogo-ocinyuvannya-stvoreno->

dodatok-%C2%ABmoe-zno/. – Дата звернення: 24.07.2017. – Назва з екрана.

16. Університет «КРОК» створив безкоштовний мобільний додаток для підготовки до ЗНО [Електронний ресурс] // Університет КРОК : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <http://www.krok.edu.ua/ua/ogoloshennya/universitet-krok-stvoriv-bezkoshtovnij-mobilnij-dodatok-dlya-pidgotovki-do-zno>. – Дата звернення: 24.07.2017. – Назва з екрана.

17. Google Play [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.lingualeo.android_ – Дата обращения: 27.07.2017.

18. Google Play [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.busuu.android.enc>. – Дата звернення: 27.07.2017.

19. Як використовують мобільні технології в освіті // 24 tv.ua : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – 2015. – 20.01. – Режим доступу: http://24.tv.ua/yak_vikoristovuyut_mobilni_tehnologiyi_v_osviti_n533707. – Дата звернення: 23.07.2017. – Назва з екрана.

20. Google Play [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.udemy.android>. – Дата обращения: 27.07.2017.

References

1. Bembel, N. (2016). Vid interaktyvnykh tekhnolohiy do smart-osvity [From interactive technologies to smart education]. *Smart-osvita: resursy ta perspektyvy : materialy II Mizhnar. nauk.-metod. konf.* (Kiev, 23 lystopada 2016 r.): tezy dopovidey – *Smart-Education: Resources and Perspectives: Materials II International Science Method. Conf.* (Kyiv, November 23, 2016). Retrieved from https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/d87f90e5eab7630e4_cf4b87b407aab8a.pdf [in Ukrainian].

2. Koval, T. I. (2011). Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya inozemnykh mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Interactive technologies for teaching foreign languages in higher education institutions]. *Informatsiyini tekhnolohiyi i zasoby navchannya. – Information Technologies and Teaching*

Aids, no. 6 (26). Retrieved from <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/546/451> [in Ukrainian].

3. Hinzburh, M. D. (2004). Application, yak tse ukrayinskoyu? [Application, how is it in Ukrainian?]. *Informatsiyno-keruyuchi systemy na zaliznychnomu transporti. – Information and Control Systems on the Railway Transport*, no. 3, pp. 81–84. Retrieved from <http://www.setlab.net/?view=application-term> [in Ukrainian].

4. Dubilet, D. (2017). Yak pravylno: mobilnyy dodatok chy zastosunok? [How correctly: mobile app or application?]. *Ynvesthazeta. – Investgazeta*. (May 29). Retrieved from <https://investgazeta.info/blogs/dodatok-chi-zastosunok> [in Ukrainian].

5. Zastosunok [Application]. *Vikipediya. Vilna entsyklopediya: veb-sayt. – Wikipedia. Free Encyclopedia: website*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Застосунок> [in Ukrainian].

6. Traxler, J. (2007). Defining, Discussing, and Evaluating Mobile Learning: The moving finger writes and having writ... *International Review of Research in Open and Distance Learning*, no. 2, Vol. 8, June [in English].

7. Bykov, V. Yu. (2013). Mobilnyy prostir i mobilno oriyentovane seredovyshche internet-korystuvacha: osoblyvosti modelnoho podannya ta osvitnoho zastosuvannya [Mobile space and environment-oriented mobile Internet users, features model presentation and educational use]. *Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti – Information Technology in Education*, no. 17, pp. 9–37. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/itvo_2013_17_3.pdf [in Ukrainian].

8. Vorotnykova, I. (2015). Mobilni tekhnolohiyi u pislyadyplomniy pedahohichniy osviti [Mobile technology in Postgraduate Education]. Retrieved from <http://elibrary.kubg.edu.ua/12430/1/Vorotnykova%20Mom%20techIITNZ42015.pdf> [in Ukrainian].

9. Skrypka, H. (2015). Vykorystannya mobilnykh dodatkov dlya provedennya navchalnykh doslidzhen pid chas vyvchennya predmetiv pryrodnychomatematychnoho tsykladu [The use of mobile applications for educational research in the study subjects cycle of natural and mathematical sciences]. *Kompyuter u shkoli ta simiyi – Computer at School and Family*, no. 3, pp. 28–31 [in Ukrainian].

10. Horbatyuk, R., Tulashvili, Yu. (2013). Mobilne navchannya yak nova tekhnolohiya vyshcheyi osvity [Mobile learning a new technology higher

education]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pedahohika, sotsialna robota» – Scientific Herald of Uzhgorod National University. Series «Pedagogy, social work», Vol. 27, pp. 31–34. Retrieved from <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1815/1/B8.pdf> [in Ukrainian].*

11. Mishakina, P. (2012). Novi tendentsiyi orhanizatsiyi naukovo-komunikatsiyanoi diyalnosti v Interneti. [New trends in the organization of scientific and communication activities on the Internet]: *Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi kultury. Zbirnyk naukovykh prats. V. M. Sheyko (Ed.). Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture, Vol. 36. Retrieved from www.nbuv.gov.ua/portal/.36-2-20.pdf [in Ukrainian].*

12. Crow, R. (2010). Switching Gears: Moving from e-Learning to m-Learning. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching, Vol. 6, no. 1. Retrieved from http://jolt.merlot.org/vol6_no1/crow_0310.htm [in English].*

13. Levin, M. Kak tekhnologii izmenyat obrazovaniye: pyat glavnykh trendov [How technologies will change education: the five main trends]. Retrieved from <http://www.forbes.ru/tehnobudushchee/82871-kak-tehnologii-izmenyat-obrazovanie-pyat-glavnyh-trendov> [in Russian].

14. Istorychnyy fakultet Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: veb-sayt [Historical Faculty of Kyiv National Taras Shevchenko University: Website]. Retrieved from <http://www.history.univ.kiev.ua/en/home-en-gb/2-uncategorised/111-studbox-knu> [in Ukrainian].

15. Dlya uchashnykiv zovnishnoho nezalezhnogo otsynuyannya stvoreno mobilnyy dodatok «Moye ZNO» (2017,17.03) [Participants external evaluation established mobile application «My ZNO»]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: veb-sayt – Ministry of Education and Science of Ukraine: Website. Retrieved from <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/03/17/dlya-uchashnykiv-zovnishnogo-nezalezhnogo-otsynuyannya-stvoreno-dodatok-%C2%ABmoe-zno/> [in Ukrainian].*

16. Universytet «KROK» stvoriv bezkoshtovny mobilnyy dodatok dlya pidhotovky do ZNO [University «KROK» has created a free mobile application to prepare for testing]. *Universytet KROK: veb-sayt – KROK University: Website. Retrieved from <http://www.krok.edu.ua/ua/ogoloshennya/universitet-krok-stvoriv-bezkoshtovnij-mobilnij-dodatok-dlya-pidgotovki-do-zno> [in Ukrainian].*

17. Google Play: veb-sayt. Elektron. dani ta prohr. Retrieved from <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.lingualeo.android> [in Ukrainian].

18. Google Play: veb-sayt. Retrieved from https://play.google.com/store/apps/details?id=com.busuu.android.enc_[in Ukrainian].

19. Yak vykorystovuyut mobilni tekhnolohiyi v osviti (2015, 20.01). [How to use mobile technologies in education]. 24 *tv.ua*: veb-sayt. Retrieved from http://24_tv.ua/yak_vikorystovuyut_mobilni_tekhnolohiyi_v_osviti_n533707 [in Ukrainian].

20. Google Play: veb-sayt. Retrieved from <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.udemy.android> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017.

Viktoriya Bondarenko,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Mobile Applications as a Means of Communicating in a Knowledge Society: an Educational Aspect

The article investigates the influence of individual mobile devices on the maintenance of educational information resources. It also identifies opportunities for expanding educational services with their help. The role and development of mobile applications as one of the modern means of communication in the knowledge society are studied. The peculiarities and specifics of using mobile applications as a perspective and effective tool for the dissemination of educational information resources, as well as in popularization of scientific, educational and self-education processes throughout the whole society are analyzed.

The article provides valuable information on the use of mobile technologies to meet the educational and self-education needs of citizens. The mobile applications of higher education institutions, which help to popularize educational processes, increase the level of communication between the institution and students, are studied in detail.

Interest is paid to mobile applications as a tool for scientific communication.

Keywords: mobile applications, innovative mobile technologies, internet, communication, society of knowledge, self-education, Ukraine.

Андрій Селецький,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб., заввідділу,

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського

ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Висвітлено перебіг становлення та проаналізовано особливості здійснення інформаційно-аналітичного супроводу освітнянської галузі з досвіду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України. Розглянуто здобутки, проблеми та запропоновано деякі шляхи вирішення перспективних завдань бібліотечної інформаційної аналітики. Акцентовано увагу фахівців у галузі науково-інформаційної діяльності бібліотек педагогічного профілю на алгоритмі запровадження інформаційно-аналітичного напрямку роботи, що має забезпечувати якісний супровід наук про освіту, розвитку психолого-педагогічної теорії та практики. Зокрема, висвітлено процес визначення пріоритетних напрямів і перспективних завдань аналітичного підрозділу науково-педагогічної бібліотеки, його роль і місце в організаційній структурі закладу, права, відповідальність та взаємовідносини з іншими підрозділами.

Ключові слова: науково-інформаційний супровід, інформаційно-аналітична діяльність, науково-педагогічна бібліотека, освіта, педагогіка, психологія.

Освітнянська галузь країни протягом останніх років відчуває принципові зміни в методології, змісті, методичному забезпеченні, оцінюванні якості освіти і, своєю чергою, сама виступає ефективним прискорювачем культурних перетворень у суспільному житті. Причому якість очікуваних перетворень, досягнення прогностичного характеру освіти та випереджального руху в її розвитку в епоху суспільства знань багато в чому залежатиме від якості інформаційно-аналітичного супроводу освітньої галузі. Інформація в сучасному світі вже стала засобом і метою повноцінної життєдіяльності суспільства, вона щільно інтегрована в різні

сфери його функціонування. З усією очевидністю це стосується гуманітарної галузі та її наукової й освітньої підсистем. Людство, таким чином, невпинно сягає нового щабля у своєму розвитку, де найвищими цінностями виступатимуть інформація та знання, а прогрес залежатиме від їхньої валідності й темпів поширення.

Провідним чинником розвитку наукової освітянської комунікації є доступність і якість інформації з якомога більшого кола джерел. Оскільки обсяг доступної наукової інформації істотно зростає, то поряд з новими можливостями в пошуку та передачі інформації перед науковцями й освітянами постає проблема орієнтації в інформаційних джерелах, придатних до використання в процесі досягнення конкретної дослідницької або педагогічної мети. Зокрема, системний розвиток науково-аналітичного забезпечення освіти сприятиме зменшенню часових та інтелектуальних витрат на опрацювання різноманітних джерел і пошук необхідної інформації у дослідницькій і практичній сферах освітньо-педагогічної діяльності.

Враховуючи необхідність модернізації сучасного науково-інформаційного супроводу освітянської галузі, яку забезпечуватиме подальший розвиток наук про освіту, педагогіка і психологія, дедалі більшої ваги набуває розв'язання комплексу проблем, пов'язаних із зростанням обсягів педагогічних знань, перманентним інноваційним процесом їхньої генерації та засобів комунікації. Зокрема, актуалізуються пошуки шляхів гармонізації національної бібліотечної аналітики освітянського спрямування з досвідом передової європейської і світової практики. Результативність цієї роботи, на наш погляд, має вимірюватися темпами впровадження нових комунікаційних технологій, швидкістю комунікації інформаційно-аналітичних масивів, узагальненням досвіду та подальшим упровадженням найбільш ефективних її типів і форм. Наступний алгоритм має забезпечити очікувану якість задоволення фахових потреб користувачів галузевих ресурсів та послуг що, своєю чергою, сприятиме подоланню наявного відставання бібліотечної сфери від сучасних гуманітарних викликів.

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій свідчать про зростання уваги вітчизняних і зарубіжних науковців до широкого спектра проблем інформаційної аналітики. Дослідницький пошук, актуалізований потребою суспільства в науково-аналітичному забезпе-

ченні різних сфер своєї життєдіяльності, дедалі більше залишає галузь теоретичних міркувань на гносеологічному щаблі освоєння цього феномену й поринає у сферу практичного застосування. Певною мірою ці процеси прискорюються в галузевих сегментах бібліотечної справи. Так, інформаційно-аналітичний супровід наук про освіту, психолого-педагогічної теорії і практики набуває поглибленої уваги в державі під впливом трансформаційних потреб освітньої галузі, євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, які сьогодні визначають характер і напрями системних змін у цій сфері діяльності, а також усього комплексу соціальних і економічних чинників усередині держави, які тим чи іншим чином позначаються на сучасному стані й тенденціях розвитку освітньої сфери в Україні.

З огляду на ґрунтовність творчого доробку не втрачають наукової значущості та методологічної глибини висновків праці з теоретичних основ сучасної інформаційно-аналітичної діяльності. Передусім ідеться про наукові розвідки Г. Гордукалової, П. Конотопова, І. Кузнецова, Ю. Курносова, І. Левкіна, О. Матвієнко, І. Мелюхіна, В. Пархоменка, О. Пархоменка, В. Онопрієнка, Е. Семенюка, М. Сороки, С. Терещенка, М. Тихомирова, В. Чистякова. Обґрунтування сутності, місця й ролі аналітики в інформаційній інфраструктурі сучасного світового співтовариства збагачено розвідками Д. Блюменау, В. Ільганаєвої, О. Курлова, М. Лестера, В. Петрова, Н. Слядневої. Загальні проблеми інформаційної та аналітичної діяльності бібліотек розглядаються в працях Г. Артамонова, І. Давидової, Н. Кушнарєнко, А. Петрової, Е. Семенюка, Г. Сілкової, М. Слободяника, М. Сороки, С. Терещенка, Л. Філіпової, О. Яценка. Прикладні аспекти інформаційної аналітики в бібліотечній сфері розроблялися Н. Автономовою, Т. Гранчак, Т. Добко, В. Захаровою, С. Зозулею, О. Карпенком, В. Лутовиновою, О. Постельжук, П. Роговою, Г. Швецовою-Водкою. Генезис бібліотечної аналітики в суспільних підсистемах, у тому числі й освітній, знайшли відображення в науковому доробку О. Ворошилова, О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Горового, О. Кобелева, С. Кулицького, В. Онопрієнка, В. Пархоменка, Г. Покровської, Т. Симоненко, А. Шемаєвої.

Стаття має на меті ознайомлення бібліотечного загалу, фахівців з науково-інформаційної діяльності бібліотек із практикою вирішення завдань аналітичного супроводу освітянської галузі в Державній науково-

педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Деякі аспекти науково-аналітичного супроводу як сучасного складової освітнього процесу закріплено в нормативній базі держави та регламентуючих документах галузевого рівня, які визначають шляхи розвитку освіти й бібліотечної справи [6, 9, 10]. Однак через певні причини ще й досі в наукових колах фахівців низка теоретичних і практичних проблем бібліотечної інформаційної аналітики залишається в стані дискусійного обговорення. Подібна ситуація обумовлюється відносною історичною новизною феномену аналітичної діяльності та досить коротким терміном її інфільтрації у бібліотечну галузь. Стосовно практичної діяльності бібліотек, перш за все йдеться про відсутність стандартів у сфері інформаційної аналітики, що інколи призводить до вільного трактування змісту та некоректного використання термінології. На цьому наголошує, наприклад, Г. Сілкова, розмірковуючи про особливості інформаційно-аналітичної продукції в контексті функціональної сутності інформаційно-аналітичної діяльності [8].

Визначне місце в запровадженні інформаційно-аналітичного напрямку роботи та започаткуванні наукового структурного підрозділу, який має цей напрям забезпечувати, належить провідній освітянській бібліотеці й науково-дослідній установі НАПН України – Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського. У науковій літературі останніх років широко обговорюється практика розв'язання теоретичних і прикладних завдань розвитку інформаційно-аналітичної діяльності галузевої бібліотеки педагогічного профілю, узагальнення практичного досвіду аналітичного забезпечення освітньої підсистеми, апробації та впровадження актуальних форм інформаційно-аналітичної продукції й послуг, що здійснюється науковими співробітниками ДНПБ [1, 3, 7, 11].

У 2006 р. з метою розширення номенклатури інформаційного продукту, удосконалення форм обслуговування освітян, підвищення рівня інтелектуальної обробки інформації та започаткування актуального напрямку бібліотечної діяльності в організаційній структурі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було створено відділ науково-аналітичної обробки і поширення інформації у сфері освіти. Діяльність новоствореного структурного підрозділу установи спрямовувалася

на реалізацію інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку педагогічної науки та освіти шляхом підготовки, створення та розповсюдження аналітичних матеріалів. На етапі становлення нового напрямку здійснювалися вивчення специфічних потреб користувачів, пошук та апробація різновидів інформаційно-аналітичної продукції, упроваджувалися сучасні засоби комунікації, створювалися та почали наповнюватися електронні бази даних. Метою діяльності відділу було визначено сприяння розвитку та вдосконаленню фундаментальних і прикладних досліджень з педагогічної, психологічної, соціально-комунікаційної та державноуправлінської наук шляхом забезпечення аналітичною інформацією фахівців освітянської галузі України.

Завдання відділу передбачали виконання науково-дослідних тем з метою вдосконалення та реалізації теоретичних, науково-методичних та організаційних засад системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки та освіти України; надання необхідних матеріалів підрозділам бібліотеки для здійснення інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів; консультування в межах компетенції відділу співробітників бібліотеки та фахівців мережі освітянських бібліотек; удосконалення процесу продуктивного використання фондів та ресурсів бібліотеки для підвищення ефективності діяльності її підрозділів.

Основні функції відділу полягали в моніторингу, збиранні, аналізі, вивченні стану (динаміки) та синтезі інформації, пов'язаної з розвитком освітянського процесу в Україні; аналізі висвітлення засобами масової інформації подій у сфері педагогічної науки та діяльності бібліотеки, НАПН України, Міністерства освіти та науки України тощо; створенні аналітичної продукції в електронній і традиційній формах з актуальних питань педагогічної науки та освіти; оперативному та змістовому наповненні веб-порталу бібліотеки аналітичною інформацією; участі в міжнародних, всеукраїнських комунікативних заходах у галузі педагогічної, психологічної, соціально-комунікаційної та державноуправлінської наук України; вивченні інформаційних потреб користувачів освітянської галузі України.

Важливу роль у процесі становлення інформаційно-аналітичного напрямку діяльності бібліотеки відіграло здійснення впродовж 2008–2011 рр. її співробітниками фундаментальної науково-дослідної роботи за темою: «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-

аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики: стан та перспективи» (наук. кер. канд. іст. наук О. Яценко).

Актуальність цієї НДР полягала в необхідності подолання невідповідності між зростанням ролі педагогічної науки та освіти України у розвитку сучасного суспільства та рівнем їх інформаційно-аналітичного забезпечення. З огляду на проблеми становлення України як незалежної держави, складності її економічного розвитку, обмеженість ресурсів та виходячи із сучасних завдань задоволення інформаційних потреб користувачів – управлінців, науковців, викладачів, практичних працівників навчальних закладів різного рівня, перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постало важливе завдання щодо створення ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення вітчизняної педагогічної науки та освіти. Визначальним засобом розв’язання цієї проблеми було впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій у бібліотечно-бібліографічні процеси й операції на основі принципово нових підходів до підготовки і представлення інформації, формування та використання в бібліотечних установах галузі сучасних електронних інформаційних ресурсів.

Головною метою проведеного ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського дослідження є визначення й обґрунтування теоретичних, методичних і технологічних основ системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України. У процесі виконання НДР було реалізовано такі завдання: виявлено, визначено й обґрунтовано сутність, принципи, структуру, зміст і функції інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки в питаннях забезпечення педагогічної науки та освіти в Україні актуальною інформацією; розроблено методику і технологію укладання окремих видів оглядово-аналітичних видань для бібліотечних працівників тощо.

Важливими результатами НДР та всього етапу становлення інформаційно-аналітичного напрямку, на нашу думку, було розроблення та видання Концептуальної моделі системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України, у якій визначено стратегію формування, функціонування та розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки і освіти за умов взаємодії мережі освітянських бібліотек України [4] і методичних рекомендацій для фахівців з укладання інформаційно-аналітичних документів [12].

Протягом розроблення теми виконавцями НДР – науковими співробітниками відділу створено різні за тематикою, типами та видами актуальні аналітичні матеріали. Науковці відділу розробили теоретичні й методичні засади формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки та освіти України, вивчили й узагальнили світовий та вітчизняний досвід підготовки та формування масивів інформаційно-аналітичних документів. У рамках НДР уклалися інформаційно-аналітичні матеріали з актуальних питань педагогіки й психології, які в режимі онлайн регулярно оновлювалися на веб-порталі бібліотеки, зокрема, аналіз професійної діяльності педагогів-новаторів України, огляди важливих подій у галузі освіти України, висвітлених у ЗМІ.

У 2012–2014 рр. розбудова інформаційно-аналітичного напрямку діяльності бібліотеки тривала в руслі виконання фундаментальної науково-дослідної теми «Наукова організація інформаційної діяльності галузевого бібліотечного комплексу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (наук. кер. канд. іст. наук, ст. наук. співроб. О. Воскобойнікова-Гузєва), головною метою якої був подальший розвиток теоретико-методологічних і науково-організаційних засад інформаційної діяльності закладу, що реалізується як складова системи науково-інформаційного забезпечення освітнянської галузі України.

Процес реалізації теми, зокрема, передбачав розроблення та оприлюднення друкованих й електронних видань, які містять нормативно-інструктивні та науково-методичні матеріали з питань наукової організації інформаційно-аналітичної діяльності галузевої педагогічної бібліотеки, обґрунтування наукових підходів до розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики, модель інформаційно-аналітичного галузевого періодичного видання, оглядово-аналітичні матеріали з питань розвитку освіти в Україні та зарубіжжі. Ці та інші наукові результати виконання теми було викладено в плановій монографії «Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку» [2]. У цьому виданні узагальнено теоретичні, науково-методичні, організаційні й технологічні засади інформаційної діяльності, у тому числі аналітичної. Діяльність виконавців теми спрямовувалася на дослідження та узагальнення світового та вітчизняного досвіду інформаційної

діяльності, насамперед у контексті формування електронних інформаційних ресурсів, розширення спектра видавничої продукції, зокрема в електронному вигляді, виявлення, визначення та обґрунтування сутності, принципів, структури, змісту і функцій інформаційної складової в структурі діяльності галузевого бібліотечного комплексу, визначення методичних та організаційних засад створення моделі галузевого інформаційно-аналітичного періодичного видання, перевірки дослідним шляхом ефективності моделі, засобів і технологій інформаційно-аналітичного забезпечення національної освіти.

Результатами пошуку ефективних форм задоволення галузевих потреб користувачів, сучасних методів створення та актуального способу комунікації продукції вторинно-документного рівня було збагачення електронного ресурсу бібліотеки інформаційно-аналітичним контентом. Ідеться про щоквартальний «Моніторинг ЗМІ з питань освіти й науки», довідник «Педагоги-новатори України», огляди з актуальних питань реформування та розвитку освіти в Україні та зарубіжжі, огляди результатів наукової діяльності установ Національної академії педагогічних наук України. Так, метою проекту, присвяченого аналізу та популяризації досвіду нині діючих педагогів-новаторів, визначалося створення інформаційного банку ефективних науково-педагогічних рішень щодо реформування та модернізації сучасної освіти, висвітлення здобутків сучасних українських педагогів та ефективних керівників середньої освіти й поширення їхніх ідей серед широкого загалу науково-педагогічної освітянської спільноти.

2015 р. за результатами попередньої НДР було започатковано інформаційно-аналітичний бюлетень «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» як електронне наукове періодичне видання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Бюлетень є складовою системи інформаційно-аналітичного забезпечення наук про освіту, педагогіки й психології. Зміст рубрик «Національна освіта: інноваційна школа», «Педагогічна наука», «Психологічна наука» сприяє оперативному отриманню користувачем логічно структурованої наукової інформації з проблематики сучасних наукових досліджень з питань національної освіти, педагогіки, психології, зокрема, у вигляді реферативних та аналітичних оглядів, анотованих бібліографічних списків тощо.

Окрім генерації інформаційно-аналітичної продукції, у сфері уваги науковців-аналітиків закладу завжди залишаються здійснення моніто-

рингу галузевого науково-педагогічного сегмента, бібліометричних досліджень, інформаційного моделювання. Слід зауважити, що створений у бібліотеці інформаційно-аналітичний ресурс незалежно від цільового призначення, сфери застосування, характеру інформації або способу опрацювання первинних джерел сприяє розширенню бази для подальших наукометричних та аналітичних досліджень, забезпечуючи при цьому достатній науковий рівень осягнення висвітлюваних проблем.

З 2015 р. разом із започаткуванням дворічної прикладної дослідно-наукової теми «Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України» (наук. кер. – канд. іст. наук С. Зозуля) у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського активізувалося здійснення практичного освоєння фундаментальних розроблень з бібліотечної інформаційної аналітики. Головною метою прикладного етапу визначалося поглиблення та подальше розроблення наукових і технологічних аспектів модернізації інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек, підготовка й практичне втілення організаційних і науково-методичних розробок у діяльність мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Основними напрямками цієї роботи були дослідження й узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду модернізації інформаційної діяльності, розширення спектра видавничої продукції, зокрема в електронному вигляді, видання аналітичних досліджень, науково-виробничої та довідкової продукції; виявлення, визначення й обґрунтування сутності, принципів, змісту і напрямів модернізації науково-інформаційної діяльності галузевої мережі бібліотечних установ; здійснення моніторингу ефективності науково-інформаційної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; підготовка й локальне оприлюднення аналітичних документів і матеріалів з питань організації науково-інформаційної діяльності провідних освітянських бібліотек України.

Ряд очікуваної кінцевої наукової продукції за результатами виконання теми значно розширила інформаційно-аналітичний контент бібліотеки, сприяючи збагаченню досвіду аналітичного забезпечення освіти в нашій державі. З огляду на це варто наголосити на упровадженні практичного посібника «Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України» [5]. У цьому виданні, яке містить, зокрема, практичні

рекомендації з оптимізації інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в умовах інноваційних змін, висвітлено концептуальні положення та перспективні напрями модернізації науково-інформаційної діяльності освітянських бібліотек України; проаналізовано зарубіжний досвід трансформації галузевих бібліотек в інфраструктурі глобального інформаційного суспільства; виокремлено основні напрями інноваційного розвитку освітянських бібліотек України в контексті аналізу модернізаційних моделей; розглянуто теоретичні аспекти застосування кількісних методів аналізу функціонування науки – наукометричних, бібліометричних, інформетричних, визначено їхні особливості, охарактеризовано основні показники наукометрії, зокрема індекс наукового цитування, індекс Хірша та імпаکت-фактора, відображено сучасний стан бібліометричних і наукометричних досліджень в Україні. Науково-практичну цінність посібника посилює аналіз досвіду бібліометричної оцінки розвитку освіти та педагогіки, здійсненої науковцями ДНПБ на основі аналізу загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова».

З метою вдосконалення науково-інформаційної діяльності у 2016 р. в організаційній структурі бібліотеки відбулися певні зміни та було створено відділ наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти. З цього часу одними з основних завдань відділу є проведення наукових досліджень у галузі формування та впровадження системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України в умовах глобальних інформаційних впливів; узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду інформаційно-аналітичної діяльності галузевих бібліотек, вивчення та поширення нових прогресивних форм і методів діяльності аналітичних відділів (служб) із профільних питань, у тому числі формування електронних ресурсів веб-порталу установи з урахуванням аналітичного напрямку роботи; розвиток корпоративних, творчих зв'язків, ділових контактів та взаємодії з провідними аналітичними центрами України відповідного спрямування тощо.

У 2017–2019 рр. у рамках виконання науково-дослідної роботи в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського триває виконання прикладної теми «Науково-інформаційний супровід освітянської галузі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» (наук. кер. – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. А. Селецький). Зміст завдань теми охоплює аналітичний, реферативний та бібліографічний напрями. Метою дослідження

є науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі бібліографічними, реферативними й аналітичними документами з актуальних питань розвитку національної та зарубіжної освіти в умовах інтеграції України у європейський і світовий освітній простір. Аналітична складова дослідження у 2017 р. полягатиме у визначенні підґрунтя інформаційно-аналітичного супроводу національної освіти в контексті загальноцивілізаційних тенденцій і процесів. Протягом основного етапу у 2018 р. виконавці теми концентруватимуться на дослідженні пріоритетних напрямів реформування та інновацій освіти в Україні й зарубіжжі. На заключному етапі дослідження (2019 р.) колектив виконавців має здійснити обґрунтування перспектив науково-інформаційного супроводу цільової групи користувачів з питань розвитку національної та зарубіжної освіти та викласти результати своєї розвідки у запланованих виданнях.

Очікувані наукові результати дослідження у контексті створення інформаційно-аналітичної продукції за цією темою представлятимуть збірник аналітичних матеріалів «Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів»; інформаційно-аналітичні огляди до випусків № 5–10 наукового інформаційно-аналітичного галузевого періодичного видання «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки»; наповнення електронного ресурсу бібліотеки аналітичними матеріалами і моніторингами ЗМІ з актуальних питань розвитку національної та зарубіжної освіти; статті виконавців теми в наукових фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях, наукометричних базах даних, у тому числі електронних.

Висновки. Гіпотеза поточного дослідження щодо варіативності напрямів і форм удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу освітянської галузі мережею галузевих бібліотек педагогічного профілю потребує перевірки достовірності висунутих наукових припущень. На думку науковців-аналітиків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, факторами, що підвищують ефективність інформаційної діяльності, є розвиток інформаційного партнерства між аналітичними підрозділами науково-педагогічних бібліотек з аналогічними структурами установ споріднених сфер діяльності; організація та участь у науково-дослідних фундаментальних і прикладних проектах з проблематики оптимізації інформаційно-аналітичного супроводу

освітньої діяльності із залученням ефективних співвиконавців, у тому числі й іншого галузевого спрямування та підпорядкування; запровадження практики аналітичного консультування та експертизи визнаними фахівцями галузі; удосконалення механізмів моніторингу впровадження наукових результатів; розвиток маркетингу інформаційно-аналітичного продукту установи, якісних і кількісних характеристик сегмента користувачів та споживачів аналітичної продукції; удосконалення технологій і методик вироблення аналітичної продукції; апробація та використання кращих інформаційно-комунікаційних новацій, електронних документів нового покоління, електронних дидактичних засобів, віртуального галузевого середовища, можливостей мобільного Інтернету та телефонії; створення єдиної системи обліку, зберігання, пошуку, надання й використання електронних ресурсів, що становлять галузевий інформаційно-аналітичний контент; розроблення універсального, одноманітно організованого, оперативно поповнюваного, розгалуженого навігаційно-пошукового апарату по всьому інформаційно-аналітичному контенту; організація рівних можливостей доступу до контенту всіх категорій користувачів аналітичної продукції та здійснення його централізованої електронної підтримки; системне вирішення питань підготовки і кадрового забезпечення аналітичних підрозділів і служб галузевої бібліотечної мережі фахівцями вищої кваліфікації, обміну досвідом та підвищення кваліфікації фахівців-аналітиків.

Література

1. Зозуля С. Бібліотечно-інформаційна сфера України: сучасний стан / Світлана Зозуля // Вісн. Книжк. палати. – 2016. – № 1. – С. 22–26.
2. Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку : монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [наук. ред. Воскобойнікова-Гузєва О. В.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2015. – 245 с.
3. Карпенко О. Інформаційно-аналітична діяльність галузевих бібліотек України на прикладі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Олександр Карпенко // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 2. – С. 20–24.

4. Концептуальна модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України / [упоряд. О. М. Яценко ; наук. ред. П. І. Рогова] ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2010. – 28 с.

5. Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України : практич. посіб. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [наук. ред. Зозуля С. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2016. – 287 с.

6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2016. – 448 с. – (До 25-річчя незалежності України).

7. *Селецький А.* Особливості здійснення інформаційно-аналітичного супроводу наук про освіту, психолого-педагогічної теорії та практики (з досвіду діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) / Андрій Селецький // Вісн. Книжк. палати. – 2017. – № 5. – С. 19–24.

8. *Сілкова Г.* До питання класифікації інформаційно-аналітичної продукції / Г. Сілкова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 40–48.

9. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] : схвалено розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р. // Правительственный портал. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248924865>. – Дата звернення: 15.08.2017. – Назва з екрана.

10. Стратегія розвитку Національної академії педагогічних наук України на 2016–2022 роки [Електронний ресурс] : схвалено заг. зборами НАПН України від 26 берез. 2016 р. // Національна академія педагогічних наук України : [офіц. портал]. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/942/>. – Дата звернення: 15.08.2017. – Назва з екрана.

11. *Яценко О. М.* Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського у становленні системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України / О. М. Яценко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2012. – Вип. 3: Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України. – С. 9–29.

12. Укладання оглядових документів : практ. посіб. / О. М. Яценко ; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : Нілан-ЛТД, 2011. – 84 с.

References

1. Zozulya, S. (2016). Bibliotechno-informatsiyna sfera Ukrayiny: suchasnyy stan [Library and information sphere of Ukraine: current state]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 1, pp. 22–26 [in Ukrainian].

2. Informatsiyna diyalnist Derzhavnoyi naukovopedahohichnoyi biblioteki Ukrayiny im. V. O. Sukhomlynskoho: perspektyvy rozvytku [Information activity of the V. O. Sukhomlynskyi State scientific and pedagogical library of Ukraine: prospects of development]. (2015). Kyiv [in Ukrainian].

3. Karpenko, O. (2012). Informatsiyno-analitychna diyalnist haluzevykh bibliotek Ukrayiny na prykladi Derzhavnoyi naukovopedahohichnoyi biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynskoho [Information-analytical activity of branch libraries of Ukraine on the example of the V. O. Sukhomlynskyi State scientific and pedagogical library of Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 2, pp. 20–24 [in Ukrainian].

4. Kontseptualna model systemy informatsiyno-analitychnoho zabezpechennya pedahohichnoyi nauky, osvity i praktyky Ukrayiny [Conceptual model of the system of informational and analytical provision of pedagogical science, education and practice of Ukraine]. (2010). Natsionalna Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny, Derzhavna naukovopedahohichna biblioteka imeni V. O. Sukhomlynskoho. Kyiv [in Ukrainian].

5. Naukovoinformatsiyna diyalnist providnykh osvityanskykh bibliotek Ukrayiny : praktychnyy posibnyk [Scientific and informational activity of the leading educational libraries of Ukraine: practical guide]. (2016). Derzhavna naukovopedahohichna biblioteka imeni V. O. Sukhomlynskoho. Kyiv [in Ukrainian].

6. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrayini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. (2016). *Natsionalna Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny – National Academy of Educational Sciences of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Seletsky, A. (2017). Osoblyvosti zdiysnennya informatsiyno-analitychnoho suprovodu nauk pro osvitu, psykholoho-pedahohichnoyi teoriiy ta praktyky (z dosvidu diyalnosti DNPB Ukrayiny im. V. O. Sukhomlynskoho) [Features of the implementation of informational and analytical support of the education sciences, psychological and pedagogical theory and practice (from the experience of the work of the V. O. Sukhomlynsky SSPL of Ukraine)]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 5, pp. 19–24 [in Ukrainian].

8. Silkova, H. (2013). Do pytannya klasyfikatsiyi informatsiyno-analitychnoyi produktsiyi [To the question of the classification of information and analytical products]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukraine im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 37, pp. 40–48. Kyiv [in Ukrainian].

9. Stratehiya rozvytku bibliotechnoyi spravy na period do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek dlya zabezpechennya staloho rozvytku Ukrayiny»: ckhvaleno rozporядzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 23 berez. 2016 r. № 219-r (2017, 15.08) [The development Strategy of library for the period up to 2025 «Qualitative changes in libraries for the sustainable development of Ukraine»: approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23 March 2016 no 219-r]. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248924865> [in Ukrainian].

10. Stratehiya rozvytku Natsionalnoyi akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrayiny na 2016–2022 roky: skhvaleno zahalnymy zboramy NAPN Ukrayiny vid 26 berez. 2016 r. (2017, 25.08) [The development Strategy of National Academy of Educational Sciences of Ukraine for 2016–2022: Approved by the general meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine from 26 March. 2016]. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248924865> [in Ukrainian].

11. Yatsenko, O. (2012). Derzhavna naukovopedahohichna biblioteka Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynskoho u stanovlenni systemy informatsiyno-analitychnoho zabezpechennya pedahohichnoyi nauky, osvity i praktyky Ukrayiny [V. O. Sukhomlynskyi State scientific and pedagogical library of Ukraine in the formation of a system of information and analytical support of pedagogical science, education and practice of Ukraine]. *Naukovi pratsi Derzhavnoyi naukovopedahohichnoyi biblioteky Ukrayiny im. V. O. Sukhomlynskoho – Transactions of V. O. Sukhomlynskyi State*

Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, issue 3, pp. 9–29. Kyiv [in Ukrainian].

12. Ukladannya ohlyadovykh dokumentiv: praktychnyy posibnyk [Concluding inspection documents: practical guide] (2011). Natsionalna Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrainy, Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka imeni V. O. Sukhomlynskoho. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2017.

Andriy Seletskiy,

Cand. Sci. (Historical), Senior Researcher, Head of Department,
V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in the System of Informational and Analytical Support of the Educational Branch

The features of the implementation of informational and analytical support of the education sector based on the experience of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, as well as its course of formation were covered.

The achievements and issues are examined, and ways of dealing with promising objectives of library information analytics were suggested. The attention of specialists in the field of scientific and informational activity of libraries of pedagogical profile is focused on the algorithm of the informational and analytical activity direction introduction, which should provide qualitative support of the education sciences and to the development of psychological and pedagogical theory and practice methodology. In particular, the process of identifying the priority directions and future objectives of the analytical unit of the scientific and educational library, its role and place in the organizational structure of the institution, its rights, responsibility and relations with other units was observed. A certain amount of attention is given to the analysis of the research-specific features of the new structural unit: the experience of developing an internal corporate normative base, the implementation of theoretical and methodological substantiation of research phase, the search, approbation and implementation of the up-to-date methodologies and technologies for generating secondary documents of the educational information resource, improvement of the search engine, quantitative and qualitative characteristics of the final scientific product and the use of achievements of information and communication technologies.

Keywords: scientific informational support, information and analytical work, research and educational library, education, pedagogy, psychology.

Олег Кривецький,

голов. ред.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗАГРОЗ В ОСВІТНІЙ ТА КУЛЬТУРНІЙ СФЕРАХ

Розглянуто діяльність бібліотек у боротьбі за інформаційний простір, у контексті подолання соціокультурних загроз в освітній та культурній сферах. Висвітлено соціальний імідж бібліотеки як некомерційного постачальника інформації у боротьбі за духовні цінності. Зроблено акцент на культурно-освітньому потенціалі бібліотеки, запропоновано шляхи підвищення якості діяльності і професійної компетентності бібліотечного персоналу на базі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Обґрунтовується роль публічної бібліотеки як культурного, соціального та інформаційного, багатофункціонального центру.

Ключові слова: бібліотека, інформаційно-комунікаційні технології, соціокультурні загрози.

Особливості впровадження новітніх технологічних процесів на базі сучасних інформаційних-комунікаційних технологій: створення новітніх інформаційних продуктів та послуг, розвиток електронних інформаційних ресурсів (електронних бібліотек, баз даних), дослідження програмно-апаратної реалізації цих завдань, розробка інструментарію орієнтації та професійної взаємодії в мережевому середовищі – постійно перебувають у полі зору зарубіжних і вітчизняних бібліотекознавців. Найважливішим аспектам із зазначеної проблематики присвячено публікації Т. Добко, Л. Костенка, С. Горової, М. Слободяника та ін.

Метою цієї статті є виявлення і подолання соціокультурних загроз в освітній та культурній сферах у контексті дослідження діяльності бібліотек.

Сучасне інформаційне суспільство, постійно стикаючись із проблемою протиборства з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, а саме інформаційних війн, відчуває вплив цих процесів

не лише на економіку та політику, а й культуру. За цих умов загострюється проблема функціонування традиційних соціальних інститутів, включаючи бібліотеки, архіви, музеї. Сьогодні людина не може не відчувати кардинальних змін, які вносять інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) абсолютно в усі сфери її життя: навчання, роботу, побут, дозвілля. Незаперечні такі переваги існування в інформаційному суспільстві, як мобільний зв'язок, можливість миттєвого доступу до інформації. Усі ці переваги, безперечно, асоціюються з ІКТ, передусім з Інтернетом, який на сьогодні став уособленням інформаційного суспільства, його невід'ємним атрибутом. Інтернет стає усе більш значущим чинником змін соціоекономічного характеру, демонструючи в другому десятиріччі XXI ст. не лише техніко-технологічну та економічну, а й експоненціально зростаючу соціальну значущість. Безперечно, це соціотехнологічний феномен, що надзвичайно динамічно розвивається. І дійсно, уже сьогодні вчені відзначають активне використання мережових структур в економіці, громадському житті, політиці. Водночас внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій з'явилися й нові технобіологічні загрози, серед яких фахівці виділяють:

- загрозу техногенних катастроф у зв'язку з неконтрольованим зростанням складності глобальної інформаційної системи;

- використання ІКТ (технологічного та медичного устаткування, носіїв інформації, систем безпеки, спостереження тощо) для контролю поведінки людей і керування ними з боку держави, олігархічних або кримінальних угруповань;

- удосконалення засобів ведення інформаційної війни: мілітаризація світу інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість передачі «розумній зброї» більших функцій з ухвалення рішень про початок і способи ведення військових дій.

У цілому, глобальна інтернетизація життя людей викликає побоювання учених через можливість порушення процесу формування нейронної структури головного мозку. Наслідком цього може стати формування нового типу особи із специфічними особливостями психіки й розумової діяльності: нездатність зосередитися на одній проблемі, «кліпове» мислення, висока комп'ютерна залежність, труднощі зі спілкуванням у реальному житті, егоїзм та відсутність відповідальності за наслідки своїх дій.

«Надвиробництво інформації» часто-густо обертається для людей тим, що вони вже не здатні її самостійно ні сприйняти, ні переробити.

Перевантаження інформацією виявилось таким же небезпечним, як і її відсутність, і так само негативно впливає на можливість прийняття правильних рішень. Виникло поняття «синдром інформаційної втоми», що характеризує пригнічений психологічний стан людини, причиною якого є надлишок інформації. Аналіз показує, що розвиток Інтернету, що відкрив для людства небачені раніше можливості у сфері інформації і комунікації, разом з тим супроводжується і рядом так само небачених раніше ризиків і викликів. Виділимо основні загрози й ризики, передусім у сферах, нерозривно пов'язаних з діяльністю бібліотек.

У сфері освіти:

– парадокс «інформаційного голоду»: за достатку інформації важко отримати якісні, достовірні відомості серед безлічі різномірних і суперечливих джерел;

– парадокс «інформаційної пересиченості»: миттєва доступність інформації за будь-яким інформаційним запитом в Інтернеті знижує мотивацію до самостійного отримання і генерації нового знання.

В особистісній сфері:

– розвиток немедикаментозних видів залежностей (від телебачення, комп'ютерних ігор тощо);

– готовність людей до сприйняття маніпулятивних інформаційних дій;

– «незрілість» особи, що виражається в нездатності до усвідомленого вибору інформації серед величезної кількості відомостей; зростання випадків плагіату; установка особи на конформізм, наслідування;

– синдром інформаційної втоми як деяке психологічне явище, що призводить до прийняття помилкових рішень і хибних висновків.

У сфері культури:

– мозаїчність і фрагментарність культури, що поєднується з еkleктичністю, мікшуванням і співіснуванням різних потоків інформації, стилів, жанрів, напрямів, породжує особливий соціальний тип особи з «розщепленою» свідомістю, спотвореною викривленим світосприйняттям, деформованою шкалою цінностей;

– домінування візуального над смисловим, тотальна підміна, коли людина починає сприймати відображення за дійсність;

– розважальний, рекреаційний, ігровий характер сучасної культури, розвиток геймерства, що охопив у сучасному світі мільйони людей;

формування у геймерів ілюзорної свободи від часу, простору, умов реального буття, включаючи соціальні табу і мораль;

– перетворення масової культури на домінуючий тип культури, що пригнічує народну культуру і деформує елітарну. За таких умов свобода і безконтрольність у використанні ІКТ дає змогу застосовувати ці технології для цілеспрямованого масового формування певного культурного рівня, як правило, дуже низького.

Таким чином, впровадження ІКТ у сферу культури пов'язане з рядом небезпек і негативних наслідків. Так, активний інформаційний обмін у сфері культури на основі інформаційно-комунікаційних технологій породжує проблему якості споживаної сучасною людиною інформації, народжує загрози експансії окремих культур, уніфікації культурного простору і втрати самотності багатьох національних культур, домінування масової культури. Насичення інформаційного простору іншокультурними зразками ставить під загрозу процес формування у широких верств населення культурної ідентичності. Використання ІКТ і Інтернету у сфері культури надає небачені раніше можливості маніпулювання масовою свідомістю людей, нагляду за ними, припинення і ініціації масових рухів; впливу масової культури на стандартизацію способу життя людей.

Тому болючим питанням, що турбує міжнародне професійне бібліотечне співтовариство, є питання «живучості» і стійкості бібліотеки як соціального інституту за умов інформаційного суспільства, що динамічно розвивається, та визначення місця й ролі бібліотек у сучасному суспільстві. Ситуація ускладнюється тим, що в сучасному світі різко посилюється інформаційне протиборство, інтенсивність якого обумовлено потужністю ІКТ і можливостями маніпулювання масовою свідомістю за допомогою Інтернету. Бібліотека як соціальний інститут, що призначений для збереження і трансляції духовних цінностей, не може не піддаватися інтенсивній негативній дії за умов такого інформаційного протистояння.

Головним «ідейним супротивником» бібліотек є масова культура з її сурогатними образами, що клішують, розхожими сюжетами і химерним поєднанням жанрів і стилів. Специфіка деяких жанрів літератури і кіно є такою, що вони просто не в змозі обійтися без зображення архаїчних, безлюдних і навіть небезпечних бібліотек. Особливе місце в культуро-

логічній війні відводиться духовній культурі як об'єкту інформаційної дії. Духовні цінності детермінують економічну систему, а та, у свою чергу, політичний режим. Послаблення духовної культури – це основа для безперешкодного перепрограмування або знищення базових цінностей суспільства. Чим багатше духовна культура, тим складніше нав'язати суспільству та особі нетрадиційну для них систему цінностей, а руйнування духовної культури – це руйнування всіх соціальних обмежувачів (традицій, звичаїв, ідеалів, установок тощо). Не випадково посилення від негативного впливу на духовну сферу становить найважливішу відмінну рису сучасної інформаційної зброї, разом з латентним характером дії і пріоритетністю стратегії «інформаційного настання». У цьому контексті роль сучасних бібліотек, існуючих за умов активного інформаційного протиборства і насаджуваних уявних «цінностей», істотно змінюється.

У цивілізації, яка робить вибір на користь справжніх, а не мішурних цінностей, бібліотека відіграє неабияку роль. Така цивілізація усвідомлює свою планетарну місію і відповідальність, тобто цінує знання, традиції, спадкоємність. Бібліотека – це сховище вселюдської пам'яті, простір для зустрічі з культурною спадщиною, провідна творча сила світу, націлена не на марне проведення часу, а на обробіток та живлення ґрунту для розвитку людських душ, умів і сердець. Відкриваючи свої двері всім – безкоштовно, закликаючи до творчої участі в її житті, вона вчить безкорисливості, жертвовності, просвітництва, солідарності, взаємодопомозі, вибудовує простір загального життя, справжньої, а не уявної взаємодії, спілкування реального, а не віртуального.

Бібліотеки виникли разом з писемністю більше восьми тисячоліть тому, а Інтернет або мережевізація з'явилися лише наприкінці ХХ ст., тому сучасний період їх співіснування повною мірою може бути оцінено не за короткий проміжок часу, а тільки на тлі багаторічного вивчення розвитку бібліотеки. Це треба для того, аби масштабніше усвідомити сьогодення, побачити прихований у ньому потенціал, відчути, у якому напрямі крокує бібліотека у своє майбутнє. Адже наслідки впровадження ІКТ ще далеко не вивчено. Історія людства знає толерантну модель ефективного співіснування різних технологій. Наприклад, телебачення, кіно й Інтернет не відмінили театр. За цього вельми важливе усвідомлення значення бібліотеки як традиційного соціального

інституту, що має багатолітній позитивний досвід існування. Фахівці у сфері соціальної філософії стверджують, що розхитування та руйнування традицій призводить до того, що змінюються духовні основи буття, оскільки разом з імперативами, моральними цінностями, які передаються за допомогою традицій, зберігаються всі головні підвалини духовної культури людини. Збереження традицій особливо важливо за умов нестабільного суспільства і соціокультурних трансформацій, якими й характеризується сучасне життя людства.

За умов тотальної комерціалізації сфери культури та освіти в нашій країні бібліотека залишається однією з нечисленних установ, що здійснюють безкоштовне обслуговування населення і реалізують принцип загальнодоступності. Незважаючи на ряд проблем і суперечностей, бібліотека продовжує залишатися важливим інформаційним інститутом, одним з головних суб'єктів діяльності і в реальному, і у віртуальному інформаційному просторі, оскільки не лише продовжує збирати та зберігати різні види соціально значущої інформації в історично існуючих формах її фіксації, а й поповнює віртуальну частину документного простору.

Принципово важливу роль водночас відіграє якість інформації, що зберігається в бібліотеці. Бібліотека тим і відрізняється від будь-яких хаотичних зібрань інформації, що вона здійснює аналітико-синтетичну обробку документального потоку, що надходить, включаючи каталогізацію, систематизацію, предметизацію й підготовку бібліографічних покажчиків. Наукові бібліотеки, як відомо, виконують і більш глибоку інформаційну обробку документів (створення реферативної, оглядово-аналітичної та прогностичної інформації). Культуротворчий потенціал бібліотек полягає у тому, що за умов конкуренції з Інтернетом вони розширюють свої функції, і в багатьох випадках є вже не просто культурними установами, а, так би мовити, майданчиками для постановки і можливого розв'язання гуманітарних проблем, центрами інформаційно-дозвіллевого типу, де можна вийти в Інтернет, а також взяти недоступну в мережі книгу, відвідати фотовиставку, презентацію, зустріч із письменником.

У бібліотек є складніше завдання – формування інтересу до знання. Не випадково численна гуманітарна аудиторія все більше звертає увагу на бібліотеки, що проводять серйозні конференції, наукові семінари,

зустрічі з різними діячами та покази некомерційних фільмів, організують вивчення іноземних мов і в яких формується сприятливе середовище для інтелектуального спілкування й професійного зростання. Бібліотека в очах суспільства традиційно має статус комерційно незацікавленого постачальника інформації, нейтрального експерта, вільного від яких-небудь комерційних пристрастей і переваг. Саме бібліотеки здатні зайняти ринкову нішу постачальників якісної інформації, стверджують фахівці. Такий імідж бібліотек забезпечує соціальну довіру до них і може розглядатися як соціальний капітал, як стабілізуючий чинник за умов нестабільного суспільства. Тому довіра до бібліотеки може стати основою для відстоювання її інтересів в інформаційному суспільстві в органах законодавчої і виконавчої влади, за формування нових відносин співпраці, розвитку соціального партнерства й різноманітних цивільних асоціацій на базі бібліотеки (громадських рухів, клубів за інтересами, етнічних спільнот, груп взаємодопомоги).

Раціональне поєднання традицій і інновацій, включаючи перехід від паперових технологій до електронних, розширення спектра якісних електронних інформаційних продуктів і послуг, висуває перед бібліотекою нові вимоги. Вона повинна стати інтерактивною, бути не просто сховищем книг, а і використовувати всі наявні на сьогодні можливості інформаційного суспільства й активно пропонувати їх користувачеві. Це, у свою чергу, потребує оптимізації лінгвістичних засобів задля забезпечення глибокої аналітико-синтетичної переробки документального потоку надходжень, його систематизації і структуризації, пошуку і навігації у бібліотечно-інформаційному просторі, а також підвищення якості електронних каталогів, що є «ключем» до бібліотечних ресурсів і дасть змогу бібліотеці знайти своє гідне місце в новому швидкозмінному комп'ютеризованому світі.

Література

1. Антонов В. М. Комп'ютер. Інтернет. Здоров'я (Здоров'я людини та комп'ютерні хвороби) : монографія / В. М. Антонов. – Київ, 2014. – 272 с.
2. Безпека молоді в Інтернеті: Дослідження ЮНІСЕФ в Україні, Росії та Туреччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_18561.html. – Назва з екрана.

3. Пleshakov В. А. Теория киберсоциализации человека : монография / В. А. Плешаков ; под ред. А. В. Мудрика // Электрон. науч.-публицист. журн. Homo Cyberus, 2015. – 400 с.

4. Михалева Г. В. Онлайн-риски и проблемы защиты детей в современном британском медиаобразовании / Г. В. Михалева // Диалог. – 2014. – № 6 (30). – С. 66–75.

5. Черных Е. А. Анализ классификаций угроз в Интернете [Электронный ресурс] / Е. А. Черных // Электрон. науч.-публицист. журн. Homo Cyberus. – 2016. – № 1. – Режим доступа: http://journal.homocyberus.ru/chernih_e_analis_ugroz_v_internere. – Загл. с экрана.

6. Алгулиев Р. Интернет вещей / Р. Алгулиев, Р. Махмудов // Информац. общество. – 2013. – № 3. – С. 42–48.

7. Богомолов А. И. Информационное общество вещей: перспективы и угрозы / А. И. Богомолов, В. П. Небезин // Крымский экономический вестник. – 2014. – № 11(08). – С. 66–69.

8. Микрюкова В. Ю. Информационные войны / В. Ю. Микрюкова // Информационные войны. – 2014. – № 2. – С. 9–14.

9. Кузнецов С. А. Библиотека в структуре информационных институтов современного российского общества : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Станислав Андреевич Кузнецов. – Ставрополь, 2013. – 26 с.

References

1. Antonov, V. M. (2014). *Kompiuter. Internet. Zdorovia (Zdorovia liudyny ta kompiuterni khvoroby)* [Kompiuter. Internet. A health (Health of man and computer illnesses)]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Safety of young people in the Internet: Research of ЮНICEФ in Ukraine, Russia and Turkey. Retrieved from http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_18561.html [in Ukrainian].

3. Pleshakov, V. A. (2015). A theory of cyberbuck of socialization man. A. V. Mudryka [Ed.]. *Elektronnyi nauchno-publitsicheskii zhurnal «Homo Cyberus» – Electronic Scientifically-Publicism Magazine «Homo Cyberus»* [in Russian].

4. Mykhaleva, H. V. (2014). On-line of risks and problem of defence of children is in modern British mediaeducation. *Dialog – Dialogue*, no. 6 (30), pp. 66–75 [in Russian].

5. Chernukh, E. A. (2016). An analysis of classifications of threats is in the Internet. *Elektronnyi nauchno-publichicheskii zhurnal «Homo Cyberus» – Electronic Scientifically-Publicism Magazine «Homo Cyberus»*, no. 1. Retrieved from http://journal.homocyberus.ru/chernih_e_analis_ugroz_v_internere [in Russian].

6. Alhulyev, R., Makhmudov, R. (2013). The internet of things. *Informatcionnoe obshchestvo – Is Informative Society*, no. 3, pp. 42–48 [in Russian].

7. Bohomolov, A. Y., Nevezhyn, V. P. (2014). Informative society of things: prospects and threats. *Krymskii ekonomicheskii vestnik – Crimean Economic Announcer*, no. 11(08), pp. 66–69 [in Russian].

8. Mykriukova, V. Iu. (2014). Informative wars. *Informatcionnye voyny – Are Informative Wars*, no. 2, pp. 9–14 [in Russian].

9. Kuznetsov, S. A. (2013). A library is in the structure of informative institutes of modern Russian society. Extended abstract of candidate's thesis. Stavropol. 26 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2017.

Oleg Krivetsky,

Editor-in-Chief,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Activity of Libraries in the Context of Overcoming Sociocultural Threats in the Educational and Cultural Spheres

The article investigates the activity of libraries in the struggle for the information space, in the context of overcoming sociocultural threats in, educational and cultural spheres. The social image of the library as a non-commercial information provider in the struggle for spiritual values is highlighted. The emphasis was put on the cultural and educational potential of the library, ways of improving the quality of activities and professional competence of library staff on the basis of the latest information and communication technologies were suggested. The role of public library is reasonable as a cultural, social and informative, multifunction center. The Existing models of development of public library are considered at national level. An assistance to інтелектуалізації of society is certain the important task of modern library due to creation of corresponding of socialcommunication environment.

The activity of libraries in the struggle for the information space, in the context of overcoming sociocultural threats in educational and cultural spheres is considered.

Attention is given to the social image of the library as a non-commercial

provider of information in fighting for spiritual values. The emphasis was put on the cultural and educational potential of the library. Ways of improving the quality of activities and professional competence of library staff on the basis of the latest informational and communicational technologies were suggested.

Keywords: libraries, informational and communicational technologies, cultural spheres

Для нотаток

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 48

Бібліотечні стандарти
і розвиток інформаційної діяльності

Редактори: *Т. Дубас, Л. Сісіна, О. Федоренко, Ю. Шлапак*
Технічний редактор *Т. Дубас*
Комп'ютерна верстка: *Г. Булахова*

Підп. до друку 20.02.2018. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 49,75. Обл.-вид. арк. 44,38.
Наклад 300 пр. Зам. № 36.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.